

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
Історичний факультет
Кафедра нової і новітньої історії та історіографії

Олег Мазурок

**МІСТА
СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ, ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ
І ЗАКАРПАТТЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ -
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ
(1848-1918 рр.)**

Етносоціальний та економічний аспекти

У двох томах

Том 1

Етносоціальний розвиток міст

Ужгород
Видавництво "Карпатська Вежа"
2012

ББК 3(4 Укр - 4 Зак)6

М 18

УДК X01-251

У пропонованому читачам першому томі книги вперше не тільки у вітчизняній, але й у зарубіжній історіографії комплексно досліджуються етносоціальні та економічні аспекти розвитку міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX на початку XX століть. У ньому, зокрема, розглядаються питання про типологію міських поселень, політико-адміністративний устрій міст, їх планування та забудову, стан міського господарства; відстежуються демографічні процеси в усіх 132 містах і містечках регіону за 1869-1910 рр.; розкриваються чинники, які впливали на процеси урбанізації території; подаються статистичні відомості не тільки про етнічну структуру міського населення на основі даних про конфесійну належність і розмовну мову, але й про специфіку етнічної структури міського населення в різних регіонах західноукраїнських земель; досліджується господарська структура та структура зайнятості містян; наводяться докладні дані про абсолютну і відносну кількість представників різних класів і соціальних груп міського населення (власники, члени сім'ї, робітники, учні, поденники, інтелігенція, службовці, домашня прислуга й т. д.), зайнятих у різних галузях і сферах господарства; відзначається етносоціальна структура городян.

У книзі використано документи 73 фондів 15 архівів, переважна більшість яких вводиться в науковий обіг уперше, а також опубліковані джерела – 73 позиції, з них понад 20 – багатотомні видання матеріалів австрійської, угорської, польської та російської статистики, – сотні томів. На їхній основі автором складено 315 узагальнюючих таблиць, використаних у першому томі книги (55 у тексті першого тому і 260 – у "Додатках"), яких досі в такому вигляді не існувало.

Книгу призначено для істориків, демографів, етнографів, краєзнавців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться історією західноукраїнських земель.

Рецензенти:

В. М. Ботушанський, доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

І. В. Жалоба, доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету (м. Київ);

В. І. Наулко, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України (м. Київ).

Рекомендовано до друку

Вченою радою Ужгородського національного університету
(протокол № 12 від 25 листопада 2010 р.)

Видання здійснено коштом Олега, Наталії і Дариночки Мазурків

ISBN 978-966-8271-38-8

© Мазурок О. С., 2012

© Видавництво "Карпатська Вежа", 2012

*Світлій пам'яті
Мого сина Ігоря,
Людини і Стоїка –
присвячую.*

Автор

ЗМІСТ

Стор.

Передмова	7
Розділ I. Загальна характеристика міст	92
1. Типологізація міських поселень	92
2. Політико-адміністративний устрій міст	108
3. Планування і забудова міст, міське господарство	112
Розділ II. Демографічні процеси в містах	140
1. Попередні зауваження	140
2. Динаміка чисельності міського населення	142
3. Міграції населення та їхній вплив на процеси урбанізації	154
Розділ III. Етнічний склад міського населення	172
1. Чисельність представників різних етносів та їхня питома вага серед усього міського населення	172
2. Особливості етнічної структури міського населення Закарпаття	185
3. Соціально-економічне і політичне становище українського етносу в містах регіону	203
Розділ IV. Соціальна структура міського населення	209
1. Господарська структура міст. Структура зайнятості городян	209
2. Соціальна структура міського населення	219
§ 1. Попередні зауваження	219
§ 2. Власники, члени сім'ї	226
§ 3. Робітники, учні, поденники	235
§ 4. Інтелігенція, службовці, інші соціальні групи населення	246
3. Етносоціальна структура городян	251
Висновки	265
Додатки	295
Зміст Додатків	296
Таблиці Додатків	350
Список використаних джерел і літератури	665

INHALT

	<i>Die Seiten</i>
Vorwort	7
Kapitel I. Allgemeine Charakteristik der Städte	92
1. Typologisierung der Stadtsiedlungen	92
2. Politisch-administrative Ordnung der Städte	108
3. Planung und Bebauung der Städte, Stadtwirtschaft	112
Kapitel II. Demographische Prozesse in Städten	140
1. Vorbemerkungen	140
2. Dynamik der Stadtbevölkerungszahl	142
3. Bevölkerungsmigrationen und ihr Einfluss auf Urbanisierungsprozesse	154
Kapitel III. Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung	172
1. Anzahl der Vertreter verschiedener Ethnien und ihr Anteil unter der ganzen Stadtbevölkerung	172
2. Besonderheiten der ethnischen Struktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens	185
3. Sozial-wirtschaftliche und politische Lage der ukrainischen Ethnie in den Städten der Region	203
Kapitel IV. Sozialstruktur der Stadtbevölkerung	209
1. Wirtschaftsstruktur der Städte. Beschäftigungsstruktur der Städter	209
2. Sozialstruktur der Stadtbevölkerung	219
§ 1. Vorbemerkungen	219
§ 2. Besitzer, Familienangehörige	226
§ 3. Arbeiter, Schüler, Tagelöhner	235
§ 4. Intelligenz, Beamte, andere Sozialgruppen der Bevölkerung	246
3. Ethnisch-soziale Struktur der Städter	251
Schlussfolgerungen	265
Resümee	273
Anhänge	295
Inhalt der Anhänge	314
Quellenverzeichnis	665

TARTALOM

	<i>Oldal</i>
Előszó	7
I fejezet. A városok általános jellemzése	92
1. A városi jellegű települések tipológiája	92
2. A városok politikai-adminisztratív szervezete	108
3. Várostervezés és építés, városi gazdaság	112
II fejezet. Demográfiai folyamatok a városokban	140
1. Előzetes megjegyzések	140
2. A városi lakosság lélekszámának dinamikája	142
3. A lakosság migrációja és annak hatása az urbanizációra	154
III fejezet. A városi lakosság etnikai összetétele	172
1. A különböző etnikumok képviselőinek lélekszáma és részaránya a városok összlakosságához viszonyítva	172
2. A kárpátaljai városi lakosság etnikai összetételének sajátosságai ..	185
3. Az ukrán etnikum szociális-gazdasági és politikai helyzete a régió városaiban	203
IV fejezet. A városi lakosság társadalmi szerkezete	209
1. A városok gazdaságának felépítése. A lakosság foglalkoztatottságának struktúrája	209
2. A városi lakosság társadalmi szerkezete	219
§ 1. Előzetes megjegyzések	219
§ 2. Magántulajdonosok és családtagok	226
§ 3. Munkások, tanulók, napszámosok	235
§ 4. Értelmiség, alkalmazottak és más szociális csoportok	246
3. A városi lakosság etnoszociális szerkezete	251
Következtetések	265
Összefoglalás	285
Függelék	295
Függelékek tartalma	333
A felhasznált források és irodalom jegyzéke	665

ПЕРЕДМОВА

"Місто – ніби цезура, розрив, нова доля світу".

Ф. Бродель

"Матеріальне життя – це люди і речі, речі й люди... Безперечно, потрібно починати з людей. Тоді настане час поговорити і про речі".

Ф. Бродель

Шановні читачі, переднім словом до цієї книги обрано не "Вступ", як належить бути в наукових публікаціях такого роду, а "Передмова". Роблю це свідомо, оскільки, як на мене, "Вступ" вимагає дотримання певних усталених норм, правил, структури; натомість "Передмова" дозволяє авторові бути розкутішим, відвертішим, щирішим.

Якщо не брати до уваги деталі, то над збором та опрацюванням матеріалів про західноукраїнські землі другої половини ХІХ - початку ХХ століть я працюю з 1966 р. Саме тоді я готувався до складання кандидатського мінімуму, працюючи вчителем на Тячівщині. Моїм науковим керівником був проф. І. Г. Шульга. Отож, оскільки відтоді минуло майже 50 років, а дана книга – певний підсумок зробленого за цей час, хотілося б у "Передмові" оглянути пройдений шлях від учителя до професора, поділитися думками, враженнями від прочитаного, побаченого, пережитого, переосмисленого за півстоліття праці в системі народної освіти, висловити свої міркування про рівень історичної науки в Україні взагалі і в Ужгородському національному університеті зокрема, порівняти з тим, що було раніше, сказати, що, на мою думку, належало би зробити у справі написання узагальненої праці з історії Закарпаття.

Будь-яка книга, а особливо та, що пишеться протягом тривалого часу, твориться не у вакуумі, а в конкретній життєвській обстановці, в оточенні людей, які так чи інакше впливають на творчі плани автора, на його бачення проблеми, оцінку подій і явищ. Впливають позитивно або ж негативно. Якщо абстрагуватися від конкретики і спробувати поглянути на процес написання книги з боку, то слід зізнатися, що без допомоги багатьох добрих людей я б її не написав.

Найкращі спогади залишилися в мене від роботи в архівах і бібліотеках Львова, Санкт-Петербурга, Чернівців і Кракова. Там працювали люди особливої категорії: це були фахівці вищого рангу, справжні інтелігенти і гуманісти. Це були люди, закохані у свою професію, люди, здавалося б, іншої епохи, тієї епохи, яка репрезентувала справжню Науку, науку, що базувалася на глибокому і всебічному вивченні й аналізі документів. Це були люди великої душі і справжні патріоти не тільки своєї професії, а й свого міста, архіву, бібліотеки. Вони допомагали в усьому, що стосувалося опрацювання джерел і публікацій.

У мене особисто склалося враження, нібито їм імпонував той факт, що я, працюючи над "старовиною", комплексно досліджував різноманітні історичні факти й події XIX століття, а не вивчав історію "класової боротьби" чи "керівної ролі партії"... Своєю діяльністю вони реалізовували афоризм Г. Сковороди: *"Обери собі професію по душі і не працюватимеш все життя"*. Свідченням доброго ставлення до мене як дослідника було те, що мені дозволяли, наприклад, працювати самостійно в бібліографічних відділах бібліотек, залишаючи мене самого, що було заборонено. У деяких архівах мені приносили справи, які вже були внесені в архівний опис, але ще не підшиті. Ще два приклади. Під час роботи в Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі в березні 1970 р. було розпочато ремонт читального залу, і архів не працював. Однак, враховуючи те, що я приїхав з Ужгорода, мене перевели в маленьку кімнату, куди приносили замовлені справи. Того ж року в тодішньому архіві АН СРСР (Санкт-Петербург) я працював над документами про діяльність Слов'янських комітетів у Росії. Там були справи, так би мовити, не для опублікування. Завідуюча читальним залом, літня симпатична жінка, корінна лєнінградка, подаючи мені справи, делікатно мовила: *"Выписки делать не разрешается. Но я не буду вам мешать"*. І я отримав можливість опрацювати все, що мене цікавило. До слова, там я натрапив на слід рукопису статті В. Вернадського "Угорская Русь с 1848 г.", текст якої знаходився у Москві і яку я потім опрацював та опублікував. Подібних випадків було чимало. Така доброзичлива атмосфера надихала на творчу роботу. З часів, про які йшлося, минули вже десятки років, а я продовжую з теплотою і вдячністю згадувати тих самовідданих і доброзичливих людей.

Я глибоко вдячний моїм батькам Сергію Михайловичу і Надії Михайлівні, людям щоденної мозолистої селянської праці, які пережили дві

світові війни і дві депортації (в 1915 і 1945 рр.),¹ які прищепили мені почуття відповідальності та обов'язку, навчили добувати хліб насущний у поті чола свого, важкою, але чесною працею. Я вдячний моїй Учительці української мови і літератури, випускниці історико-філологічного факультету УжДУ, кандидату філологічних наук В. В. Шиприкевич, яка навчила мене відповідальності в роботі зі Словом і над Словом і пророкувала мені, селянському синові, кар'єру журналіста або редактора газети; саме за її порадою я вступив на історичний факультет УжДУ. Дякую своєму Вчителю і Наставнику, відомому історичному професору І. Г. Шульзі, який ввів мене в таємничо-загадковий і відповідальний світ Науки. Вдячний професору Л. А. Коваленку, Людині й Педагогу вищої школи від Бога, кумира істориків-шістдесятників УжДУ, який вчив нас не тільки професії, але й житейської мудрості. Дякую своїй дружині Маргариті, яка з розумінням ставилася до всіх проблем, які траплялися на моєму життєвому шляху науковця. Син Ігор допомагав мені опрацювати статистичний матеріал, ще навчаючись у школі, а згодом, працюючи викладачем ЗакДУ і маючи дві вищі освіти – історичну та юридичну, давав мені слушні поради щодо структури роботи, окремих її частин, які я завжди враховував. Він бачив проблему, осмислював її теоретично. Вдячний моїй рідній, Богом благословенній і великостраждальній прабатьківщині – Холмщині, яка дала Україні багато славних синів і дочок.² На знак щирої та глибокої вдячності всім їм присвячені мої книги.

Згадую добрим словом доцента історичного факультету УжДУ В. І. Неточаєва, людину непростой долі, керівника моїми курсовими й дипломною роботами, який перший навчив мене азів науково-дослідницької роботи, особливо щодо опрацювання історичних документів, а також мого колегу доцента В. І. Олага, ерудита й дотепника, який допомагав мені в опрацюванні матеріалів угорською мовою. Вдячний колишньому проректору УжДУ з наукової роботи С. М. Кишку, з ініціативи якого я пішов у докторантуру (1981-1983 рр.), адже сам ніколи б не посмів домагатися цього. З відчуттям пошани і вдячності згадую своє спілкування з науковцями інших ВНЗ України, які допомагали мені добрими порадами під час написання та захисту докторської дисертації. Перш за все це стосується декана історичного факультету Київського державного університету, голови спеціалізованої вченої ради історичного факультету професора А. Ф. Кізченка, завідуючого

¹ 1915 р. – Холмщина, Уфа, Рязань, Москва, Холмщина; 1945 р. – Холмщина, Херсонщина, Рівненщина; і все доводилося починати з нуля. Див. докладніше: Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915-1947). Дослідження. Спогади. Документи. – У 3-х т. – Т. 1: Дослідження. – Чернівці: Букрек, 2011. – 879 с.

² Горний М. Українці Холмщини і Підляшшя. Видатні особи ХХ століття. – Львів, 1997. – 664 с.

кафедрою історії України Л. Г. Мельника, завідуючого кафедрою загальної історії Вінницького педагогічного інституту професора М. М. Кравця, завідуючого відділом історії України Інституту історії АН України професора В. Г. Сарбея. До речі, всі вони були офіційними опонентами при захисті докторської дисертації, а М. М. Кравець – також і кандидатської дисертації. Згадую добрим словом члена-кореспондента НАН України професора В. І. Наулка, який брав участь в обговоренні моєї докторської дисертації під час її захисту і з яким я й до нині підтримую зв'язки. Пам'ятаю добре ставлення до мене професорів Львівського державного університету Я. П. Кіся та С. А. Макарчука – вони також консультували мене під час роботи над докторською дисертацією. Загалом атмосфера в Київському університеті була надзвичайно доброзичливою, що позначалося на моєму спілкуванні з науковцями.

Зізнаюся, що не зміг би опрацювати стільки статистичних матеріалів без допомоги працівників наукових бібліотек УжДУ та Закарпатської обласної наукової бібліотеки М. О. Фуцич, О. А. Бордош і П. Т. Годор, завдяки яким я одержував потрібні мені видання з бібліотек Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Будапешта через систему міжбібліотечного абонементу. Про інших працівників наукової бібліотеки УжНУ я писав окремо, оскільки ця бібліотека була моїм другим університетом.¹ Зрештою, як і більшості студентів-шістдесятників.

Щира подяка моїм симпатичним колегам із УжНУ Марії Жиленко й Наталії Дубович, які на *гуманітарній* основі переклали угорською та німецькою мовами зміст "Додатків" і "Резюме". Віддаю належне літературному редактору і коректору Світлані Добей. Особлива подяка філологу Анатолію Домбровському за професіоналізм і терпіння; йому одному відомо, скільки разів перероблявся текст і переформатовувалися таблиці.

Ще з часів сивої давнини відомо: все, що дістається легко, без зусиль, – не цінується. Пропонована читачам книга, а перед тим – докторська дисертація, а ще раніше – затвердження теми дисертації, докторантура, про що докладно йдеться в "Передмові", – далися мені нелегко, а тому все це для мене дуже дороге, близьке. А скільки довелося "перелопатити" архівних документів десятків фондів, скільки опрацьовано статистичних збірників, на основі яких складено сотні узагальнюючих таблиць! Усе це – частина мого життя. Сподіваюся, що вдумливий, неупереджений і тямущий читач, уважно прочитавши "Передмову", врахує все це і зрозуміє мене, мою позицію науковця, мою оцінку подій того часу, коли писалася дисертація, творилася книга.

¹ Мазурок О. С. "Исходища мудрости" (До дня бібліотек) // Ужгород. – 2007. – 28 вересня.

Після захисту кандидатської дисертації у 1972 р. я довго шукав "свою" тему для докторської дисертації, яка б: 1) стосувалася історії західноукраїнських земель другої половини ХІХ ст.; 2) була малодослідженою. Скажу відверто: в Ужгороді не було з ким порадитися, оскільки тут панувала "школа" *класовиків-боротьбистів*, які "досліджували" історію регіону лише після 1918 р. Професор Л. А. Коваленко з Кам'янця-Подільського порадив мені тему *"Демократична течія в історіографії західноукраїнських земель у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть"*, яка справді була малодослідженою. Але після деякого часу роботи над нею я зрозумів, що її, враховуючи історіографічну ситуацію 1970-1980-х рр., не затвердять, адже її розкриття потребувало звернення, крім історичних постатей І. Франка, В. Гнатюка, М. Павлика та деяких інших дослідників, до історіографічного доробку тих, кого було віднесено до табору "українських буржуазних націоналістів".

Згодом професор Ф. П. Шевченко з Києва запропонував тему *"Роль Москви і Петербурга в розвитку історичної науки в Україні у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть"*, яка мене зацікавила й була практично недослідженою. Я почав активно опрацьовувати бібліографію, публікації і зрештою дійшов висновку про те, що, живучи в Ужгороді, таку тему реалізувати не вдасться. Отож, знову вдався у пошуки теми. Щоправда, опрацьований матеріал у ході роботи над зазначеними темами використовую під час читання лекцій з "Історіографії", "Археографії", спецкурсів. Їздив до Львова, де звертався до Ю. Ю. Сливки, Г. Ю. Гербільського, до Києва, де розраховував на слухні поради Ф. Є. Лося, О. І. Лугової, інших істориків. На жаль, безрезультатно. Зізнаюся, що деякі дослідники, з якими довелося спілкуватися, особливо у Львові, мене розчарували: це були такі ж саме "боротьбисти", що й в Ужгороді.

І ось навесні 1980 р. отримую листа від завідуючого кафедрою загальної історії Вінницького педагогічного інституту професора М. М. Кравця, мого земляка з Холмщини, який, до речі, був моїм офіційним опонентом під час захисту кандидатської дисертації.

"Шановний Олег Сергійович!

"Міста Західної України (1848-1918)" – така Ваша, якщо бажаєте, тема. Річ ясна, охоплює територію Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Саме в той час і вирости міста. Можна поділити роботу на дві частини (капіталізм, імперіалізм), а в цих двох частинах дослідити в окремих розділах: а) економічний розвиток міст; б) соціальний розвиток; в) розвиток класової боротьби; г) суспільно-політичний рух; д) культуру. Можна обмежитися вивченням економічного і соціального розвитку міст.

Ваш М. Кравець".

Коли я прочитав цього листа, зрозумів: це "моя" тема! Адже в результаті роботи над кандидатською дисертацією я мав уявлення про фонди архівів і бібліотек, де містилися потрібні мені матеріали, особливо статистичні збірники. Я одразу ж почав активно працювати над збиранням матеріалів, опрацьовуючи в першу чергу документи в архівах Львова, Чернівців, Києва тощо.

У квітні 1980 р. мною було отримано повідомлення від Наукової ради АН УРСР "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду", яку очолював професор В. Г. Сарбей, про затвердження теми монографії. Ця рада координувала тематику дисертацій, що стосувалися історії України та Росії до 1917 р.

"№ 461, 4 жовтня 1980 р.

Завідуючому кафедрою історіографії та джерелознавства Ужгородського державного університету, д. і. н., професору Трояну М. В.

Наукова рада АН УРСР "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду" затвердила тему наукового дослідження доцента Мазурка О. С. "Соціально-економічний розвиток міст на західноукраїнських землях в епоху капіталізму".

Надсилаємо Вам виписку з протоколу засідання Ради № 1 від 16 квітня 1980 р.

Голова Ради, доктор історичних наук В. Г. Сарбей.

Секретар Ради В. І. Попик.

Выписка из протокола № 1 от 16 апреля 1980 г. заседания Научного совета АН УССР "Основные закономерности отечественной истории дооктябрьского периода".

СЛУШАЛИ: Об утверждении темы монографии доцента Ужгородского университета Мазурка О. С.

ПОСТАНОВИЛИ: Тему монографии тов. Мазурка О. С. "Социально-экономическое развитие городов на западноукраинских землях в эпоху капитализма" – утвердить.

Председатель Научного совета, доктор исторических наук В. Г. Сарбей".

Водночас, щоб застрахувати себе від якихось несподіванок щодо дисертабельності теми докторської дисертації, тоді ж, у квітні 1980 р., я звернувся з листом до члена-кореспондента АН СРСР В. Л. Яніна, який тоді очолював лабораторію з дослідження історії російських міст при історичному факультеті Московського державного університету, з проханням висловити свої міркування з приводу моєї теми, виславши йому докладний план роботи. Слід зазначити, що В. Янін проводив тоді активні археологічні розкопки

в Новгороді. Відповіді довго не було, і я вже подумав, що, очевидно, або лист десь загубився, або ж В. Яніну не до мене. І ось на початку жовтня 1980 р. раптово одержую листа-відповіді, причому не від В. Яніна, а від професора Л. П. Лащука, текст якого подаю нижче.

"Уважаемый Олег Сергеевич!

От имени Исторического факультета МГУ необходимо, во-первых, извиниться перед Вами за непредумышленное долгое молчание на Ваш запрос относительно репрезентативности "докторской" разработки по теме "Социально-экономическое развитие на западноукраинских землях в период капитализма". Наше молчание объясняется не только тем, что запрос Вы послали в не очень удобное время (ускоренный конец учебного года, Олимпиада, отпуска и т. д.), но и тем, что Вы немного "ошиблись адресом". С июня минувшего 1979 г. лаборатория истории русского города, выполнившая свое основное целевое назначение – создание трехтомника "Города Подмосковья", стала "сворачивать" свои непосредственно "городские" дела, а ее кадровый состав приступил к сложной перестройке работы по новой проблеме "Советский народ как новая историческая общность людей периода зрелого социализма". Соответственно и В. Л. Янин отошел от руководства реорганизуемой лабораторией, сосредоточив свое основное внимание на археологии и истории феодалного русского города. Формально и по существу интересующий Вас вопрос оказался в компетенции кафедры истории СССР периода капитализма. Однако и последняя, обратившись к Вашему запросу только в октябре месяце, не нашла возможным дать Вам четкий ответ по причине незнакомства с конкретными проблемами истории западноукраинских земель. Ближе других на нашем факультете по данному вопросу оказалась все-таки обновленная лаборатория советского народа, организующая ныне историко-социологические исследования в Прикарпатье. К тому же мы имели возможность проконсультироваться с проф. Киевского университета В. И. Наулко. И вот наш предварительный ответ: да, предложенная Вами тема может разрабатываться в серьезном монографическом плане, имея конечной целью и подготовку докторской диссертации. Однако при этом следует учесть то непреложное условие ВАКа, что не всякая разработка, даже представленная в качестве монографии, есть уже готовая докторская диссертация, которая в принципе должна реализовать крупный вклад в историческую науку.

С уважением, зав. лабораторией советского народа Исторического факультета МГУ, профессор Л. П. Лащук. 4. XI. 1980 г."

Лист Л. П. Лащука мене підбадьорив і заспокоїв. Але як людина, котра сповідує принцип "сім разів відмір – раз відріж", вирішив додатково

проконсультуватися в одного професора УжДУ, який закінчив Львівський торгово-економічний інститут, але захистив докторську дисертацію з історії, а отже, міг, як я вважав, дати слушні поради. Л. Лащук, міркував я, все ж таки в Москві, а він – в Ужгороді... Краще б цього не робив! Щоб було краще зрозуміло, що маю на увазі, скажу таке. Коли вас образить людина, яку ви поважали, то це неприємно, прикро, але це ще півбіди, оскільки справу ще можна залагодити через визнання вини, вибачення й т. д. Але коли вас така людина *розчарує*, то це вже назавжди, адже повторного "зачарування" вже не буде ніколи. І це – момент істини. Отож, коли я звернувся до нього в листопаді 1980 р. (він очолював тоді економічний факультет), він із властивою йому безапеляційністю сказав: "*Що це за тема?! Які там міста! Немає проблеми!..*" І т. д., і т. п. Я почував себе ніяково, відчував сильне розчарування, адже за "моєю" темою стояли такі авторитети в історичній науці як М. М. Кравець, В. І. Наулко, Л. П. Лащук, В. Г. Сарбей, І. Г. Шульга, Л. А. Коваленко. Мені стало зрозуміло: переді мною непомірно амбітна, але абсолютно некомпетентна в історії людина. Замість того щоб сказати щось на зразок "Чоловіче добрий, я далекий від цих проблем і нічим не можу допомогти", він почав довго й нудно розповідати мені про С. Подолинського та І. Мартиновича (ці історичні постаті відігравали важливу роль у темах двох його дисертацій), які не мали нічого спільного не тільки з "моїми" містами, але і з його економічною освітою. Згодом він ще не раз демонстрував своє "всезнайство". Але вершиною цього було те, коли під час захисту дисертації в березні 2008 р. він заявив: "*Всякий документ є джерелом, але не всяке джерело є документом!*"¹ З'ясовується, голі королі є не тільки в казковому царстві Г. К. Андерсена, але й у царстві історичної науки.

Після всіх цих консультацій тему моєї *докторської дисертації* у формулюванні "*Соціально-економічний розвиток міст на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.*" було затверджено на засіданні кафедри та вченої ради історичного факультету УжДУ в листопаді 1980 р., і я надіслав відповідні документи для офіційного затвердження в Київ у Наукову раду АН УРСР "*Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду*". І ось, коли практично всі документи були готові, в березні 1981 р. з Києва, із зазначеної Наукової ради, надійшло офіційне повідомлення: тему мою не затверджено, оскільки над нею працює викладач Кам'янець-Подільського педагогічного інституту М. Кукурудзяк. Нижче наводжу його текст.

¹ Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – 284 с. – С. 180-186.

"№ 36, 17 февреля 1981 г.

Заведующому кафедрой историографии и источниковедения Ужгородского государственного университета, доктору исторических наук, профессору Трояну М. В.

Глубокоуважаемый Михаил Васильевич!

Научный Совет АН УССР "Основные закономерности отечественной истории дооктябрьского периода" считает нецелесообразным разработку доцентом О. С. Мазурком темы "Социально-экономическое развитие городов на западноукраинских землях в эпоху капитализма (1848-1900 гг.)". Аналогичная тема разрабатывается с 1976 г. к. и. н. Н. Г. Кукурудзяком (Каменец-Подольский пединститут).

В связи с возникновением дублирования научных разработок Научный Совет информировал о нем Минвуз УССР, поставив вопрос о недопустимости подобного явления.

Председатель Совета, доктор исторических наук В. Г. Сарбей.

Секретарь Совета В. И. Попик".

Можете собі уявити мій стан! Скільки зібрано матеріалу, скільки витрачено часу! Тим більше – мені було відомо, що М. Кукурудзяк над цією темою не працює, а продовжує досліджувати ту ж тему, з якої захистив кандидатську дисертацію: *"Історія робітничого класу Північної Буковини у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть"*. Я поїхав у Кам'янець-Подільський, де з розмови з М. Кукурудзяком остаточно переконався в тому, що він не працює над історією міст. Але що вдієш: тему закріплено за ним. Там же зустрівся з Л. А. Коваленком, з яким підтримував зв'язки й після закінчення УжДУ. Мудрий Леонід Антонович, вислухавши мене, із властивим йому життєвським досвідом і добрим гумором (це знає тільки той, хто з ним спілкувався) сказав: *"Чого Ви панікуєте? Нехай Ваша тема залишається про міста, але посуньте хронологічні рамки на кінець ХІХ - початок ХХ століть, тобто в епоху імперіалізму"*. На душі стало спокійніше, не шкода було стільки затраченого часу.

До слова. На початку березня 1984 р., тобто тоді, коли я вже завершив свою докторську дисертацію про міста, одержав листа від М. Кукурудзяка, датованого 28 лютого 1984 р., в якому він писав, що координаційна рада затвердила йому тему докторської дисертації: *"Робітничий клас Північної Буковини у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть"*. Про це було повідомлено в "Українському історичному журналі" (УІЖ. – 1983. – № 12). А 28 жовтня 1987 р. він захистив цю дисертацію в Київському державному університеті, майже рівно за місяць до мого захисту (26 жовтня 1987 р.). Фактично, на цю ж тему М. Кукурудзяк захистив і кандидатську дисертацію

в 1979 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради історичного факультету УжДУ.

Після зустрічі з Л. Коваленком із тими ж клопотами я поїхав у Вінницю до І. Г. Шульги, якому розповів про розмову з Л. А. Коваленком та його пропозицію. І. Шульга підтримав цю ідею й порадив їхати до Києва, щоб на місці владнати справу. На жаль, професор В. Г. Сарбей, голова координаційної ради, був на лікарняному, але дозволив відвідати його на квартирі. Ми бачилися з ним уперше: він виявився надзвичайно скромною, інтелігентною і доброзичливою людиною. Я розповів йому про свої клопоти, про зустрічі з Л. Коваленком та І. Шульгою, з якими він був добре знайомий. Як голова названої ради він підтримав пропозицію Л. Коваленка й порадив негайно вислати необхідні документи в Київ, щоб затвердити тему моєї докторської дисертації в такому варіанті: *"Соціально-економічний розвиток міст на західноукраїнських землях в епоху імперіалізму"*.

В березні 1981 р. до Києва було надіслано рішення кафедри історіографії та джерелознавства УжДУ, текст якого наведено нижче.

"Председателю Научного совета Академии наук УССР "Основные закономерности отечественной истории дооктябрьского периода" доктору исторических наук В. Г. Сарбею.

Кафедра историографии и источниковедения Ужгородского государственного университета обсудила Ваше письмо от 17 февраля 1981 г. за № 36 и письмо заместителя начальника Управления научно-исследовательской работой тов. В. И. Уварова от 2 февраля 1981 г. за № 600, в которых шла речь о дублировании научных разработок; это касалось и темы исследования доцента кафедры Мазурка О. С. После обсуждения этих документов мы консультировались с докторами исторических наук, профессорами тов. В. Г. Сарбеем (г. Киев), И. Г. Шульгой (г. Винница), Л. А. Коваленко (г. Каменец-Подольский) и другими. Было высказано единодушное мнение, что предметом исследования доцента Мазурка О. С. может быть вопрос о социально-экономическом развитии городов Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья в эпоху империализма, что полностью исключает дублирование темы монографии тов. Кукурудзяка Н. Г. Исходя из этого, кафедра на своем заседании 6 марта 1981 г., протокол № 11, приняла решение просить Вас утвердить тему докторской диссертации доцента кафедры Мазурка О. С. в такой формулировке: "Социально-экономическое развитие городов на западноукраинских землях в эпоху империализма (конец XIX в. - 1918 г.)". Развернутый план работы и другие документы прилагаются.

Зав. кафедрой историографии и источниковедения Ужгородского государственного университета, проф. М. В. Троян. 7 марта 1981 г."

8 квітня 1981 р. Наукова рада "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду" АН УРСР затвердила цю тему (протокол № 2). До 1 червня того ж року всі необхідні документи були вислані в Міністерство освіти УРСР, і з 1 вересня 1981 р. по 1 вересня 1983 р. я перебував у докторантурі на посаді старшого наукового співробітника УЖДУ.

Пригадуючи деталі, можу зазначити, що 1 вересня 1983 р. я поклав на стіл С. М. Кишку, а потім і ректору УЖДУ В. Л. Ленделу чорновий варіант докторської дисертації. Вони були задоволені, оскільки, на жаль, далеко не всі "докторанти" з різних причин вкладаються в терміни. Зрозуміло, цей варіант згодом доопрацьовувався. Навесні 1984 р. я здав у видавництво "Світ" при Львівському державному університеті ім. І. Франка рукопис монографії про міста, яка вийшла аж восени 1990 р. У травні 1986 р. мою дисертацію було прийнято для обговорення і майбутнього захисту на кафедрі історії України Київського державного університету, яку очолював професор Л. Г. Мельник, котрий доброзичливо поставився до мене, хоча ми не були знайомі. Мою дисертацію було обговорено і 24 листопада 1986 р. прийнято до захисту. А захист відбувся аж 26 жовтня 1987 р. – такою була черга! Із 21 члена спеціалізованої вченої ради присутніми були 19 осіб. Усі проголосували "за". З великою вдячністю згадую тих професорів, які прихильно ставилися до мене. Слід підкреслити, що атмосфера на захисті була надзвичайно доброзичливою. Були присутні І. Г. Шульга з дружиною і В. Задорожний – напередодні вони повернулися з Полтави із Всеукраїнської краєзнавчої конференції, яку очолював професор В. Г. Сарбей. Хотів би особливо звернути увагу на те, що в ті часи все відбувалося щиро, без "кави" і "чаю".

У грудні 1987 р. я вислав у ВАК СРСР усі документи і став чекати. Проте відчувалася якась внутрішня тривога, неспокій, якесь шосте відчуття підказувало (і, як виявилось, небезпідставно), що справа на цьому не закінчилася.

Як читач уже міг зрозуміти, на життєвому шляху мені зустрічалося чимало добрих людей, і список таких осіб можна було би продовжити. Але була особа, яка впродовж десятків років коїла мені зло і кривдила мене. Ця особа – *Іван Гранчак*, який втілював у життя дорогу його серцю концепцію класової боротьби. Він пакостив мені свідомо, цілеспрямовано, продумано, постійно, з творчим натхненням, з неабиякою фантазією, з молодечим запалом, не гребуючи нічим, мліючи від передчуття, що в потрібний момент, абсолютно несподівано для жертви, "яко тать в нощи" – вжалить. Це при тому, що в нього не було найменших ні моральних, ні правових підстав так чинити – жодних! Його вчинкам немає ні пояснення, ні виправдання, їх нормальній людині не можна ні зрозуміти, ні простити, тим більше що я – учень професора І. Г. Шульги, з яким він товаришував.

Я б ніколи нікому не розповів про всю підлість, вчинену ним проти мене, якби не події весни-літа 1988 р., коли стояло питання затвердження моєї докторської дисертації у ВАК СРСР. Вважаю, що маю повне моральне право розповісти про всі його інтриги проти мене, полишаючи, звичайно, окремі деталі. Зупинюся лише на основних моментах, і наводитиму тільки факти. Правдиві факти. Опишу вам анатомію підлості, її моральну сторону. Але спочатку зроблю невелике застереження. Це не помста, адже якби я навіть придумав найжорстокіший варіант помсти, він би ніколи не був відповідний тому злу, тій підлості, які скоїв проти мене мій "опікун". Усвідомлюю всю ступінь відповідальності за сказане нижче, а він нехай несе свою відповідальність за зроблене протягом десятків років. Відкупитися від людської пам'яті за скоєне зло ще не вдавалося нікому, бо немає нічого таємного, яке не стало б явним. Вибачте за тавтологію, але потрібно дуже не поважати себе, щоб поважати свого кривдника після всього вчиненого проти мене.

Наведу нижче *сім сюжетів*, скоротивши їх до мінімуму, щоб не завантажувати читачів фактами, яких дуже багато; з іншого боку, зроблю все можливе, щоб мої міркування, моя позиція були переконливими, аргументованими, зрозумілими, а отже, правильно витлумаченими. Ці сюжети варті уваги ще й тому, що вони – частина не тільки моєї біографії, але й біографії мого "патрона", а тому маю повне право їх оприлюднити.

І ще. Ця частина "Передмови" писалася дуже довго і складно. Книга вже була готова, а я ніяк не міг озвучити цей текст. І не тому, що мене мучило сумління – писати чи не писати, а тому, що, працюючи над цими сюжетами, я ніби знову переживав усі ці "пригоди", ініціатором яких був І. Гранчак, знову проходив через усю цю "м'ясорубку". Солдат, який пройшов через жахи війни, де постійно стояло питання життя або смерті, не полюбляє згадувати ці події. Але я наважився це зробити, оскільки все це – правда, і все це – *історія*. З пісні слова не викинеш.

Мені можуть дорікнути: мовляв, тепер, коли мого "опікуна" немає в живих, про нього можна писати що завгодно. Але це не так. По-перше, ще в 1999 р. я висловив свої міркування про перші два томи "Нарисів історії Закарпаття", головним редактором і автором багатьох матеріалів яких був І. Гранчак.¹ Тоді я чітко і недвозначно охарактеризував його як главу "школи" "*класовиків-боротьбистів*". По-друге, тепер є вагома причина повернутися до цієї проблеми, використовуючи новий основний аргумент проти інтриг І. Гранчака – мою книгу, без якої всі мої заяви могли б виглядати непереконливими. Моя книга – це моя фортеця, мій арсенал, моє сумління, мій

¹ Див.: Карпатський край. – Ужгород, 1999. – № 1-3. – С. 38-54.

свідок, мій адвокат, але водночас – мій суворий і справедливий суддя, ім'я якому – ЧАС. "*Tempus revelat omnia*" – "час розвінчує все". І нарешті: "*De mortuis sicut de vivis nil nisi verum*" – "про мертвих, як і про живих, – нічого, крім правди".

Сюжет перший: "Не мож". Кілька попередніх зауважень. Під час мого навчання (1956-1961 рр.) на історичному факультеті УжДУ існувало дві кафедри: загальної історії та історії СРСР. На перших двох курсах ми писали курсові роботи на першій кафедрі. Я вибрав тему: "Афінська демократія в епоху Перикла". Доцент М. М. Лелекач, науковий керівник, допоміг скласти план роботи, порекомендував літературу. Більше консультацій не давав. Коли я здав роботу, він без будь-якого захисту поставив мені оцінку "добре". Було дуже прикро, оскільки літню сесію склав на "відмінно". Попросив його дозволу переробити курсову роботу, але відповідь була така: "*Не мож*".

На другому курсі (1957/1958 рр.) мусив писати курсову роботу з історії середніх віків. Я знав польську мову, тому взяв тему з історії Польщі. Керівником був доцент І. Гранчак. Враховуючи гіркий досвід минулого року, попросив його допомогти скласти план роботи, порекомендувати літературу й т. д. Відповідь була така: "*Працюйте, а потім ми поговоримо про все*". Протягом року я *тричі* (!) звертався до нього з проханням дати консультацію, отримуючи стандартну відповідь: "*А ви пишіть, пишіть!*" Потім приніс йому на перевірку чорновий варіант курсової роботи. Він, навіть не взявши його в руки, сказав: "*Перепишіть і здавайте*". Стверджую з повною відповідальністю: було саме так! Що ж залишалося робити? Переписав і здав. Коли я прийшов на захист курсових робіт, він, не чекаючи ніяких запитань з мого боку, нічого не пояснюючи, без будь-яких зауважень, без *захисту*, сказав: "*Вашу роботу оцінено на «задовільно»!*" Для мене це було настільки несподівано, настільки несправедливо, що я навіть не спромігся спитати: як же це так – не було консультацій, хоч я неодноразово звертався до нього, не перевіряв чорновий варіант роботи, не було захисту, і тут така оцінка! Це – як грім з ясного неба! Недарма римський історик Тацит (55-120 рр.) сказав: "*Слово знищило більше людей, ніж меч*".

Таким було моє перше знайомство з І. Гранчаком. Він дивився на мене одночасно і через скло окулярів і поверх них. Вся його особа ніби говорила: ось що я можу вчинити! На його обличчі грала східна посмішка "переможця". Я ледве стримався, щоб не "завити вовком" від такої брутальної образи, такого приниження людської гідності, такої несправедливості, від безсилля. Скажу більше: я ледве стримував сльози, й хотілося його розшматувати! Скажіть, чи можна придумати витонченіший спосіб приниження людської гідності нормально вихованої селянської дитини, ніж цей? Для цього потрібен був неабиякий талант, хист і досвід. І вони в нього були. Спочатку мною оволоділа

люта ненависть до нього, що переросла у глибоку зневагу і презирство, які згодом синтезувалися в почуття моєї великої моральної переваги над ним, почуття несхильної людської гідності, самоповаги. Він перестав для мене існувати як людина, ставши символом зла, непорядності. Переживши все це за кілька днів, я ніби став іншим, подорослішав, помудрішав, відчувши на собі такі масштаби людської підлості – підлості відвертої, цинічної, цілеспрямованої, свідомої.

Випадок із курсовою роботою навесні 1958 р. – це дуже сильна доза щеплення проти всілякої нечисті, яку витримав з честю. Вона виробила в мене надзвичайно стійкий імунітет, якого вистачило на весь час "опіки" наді мною мого "патрона". Цей імунітет дозволив мені вистояти після іншої, значно масштабнішої та потужнішої пакості І. Гранчака рівно через 30 років – *навесні й улітку 1988 р.* Але про це – згодом. Після такого "захисту" курсової роботи я спокійно, без штучності вітався з ним, спілкувався протягом десятків років, але при цьому його не бачив, не сприймав як людину. Він був для мене, цілком природно, пустим місцем. Для мене він був лише особою *Немо*.

Після цього сюжету в читачів можуть виникнути кілька питань. Перше. Чому я так багато розповідаю про випадок із курсовою роботою? А тому, що це єдина "трійка" за весь час мого навчання в УжДУ. У заліковій книжці домінували оцінки "відмінно". І тепер, коли я іноді дивлюся на виписку із залікової книжки й бачу оцінку "задовільно" за курсову роботу, мене охоплюють ті ж почуття, що й навесні 1958 р. А минуло відтоді понад 50 років! Я людина не злопам'ятна, але все зло, скоєне проти мене, пам'ятаю. Крім того, у школі писав твори з української літератури тільки на "5", особливо полюбляючи твори "на вільну тему". Не виключаю, що може виникнути і друге питання: чому І. Гранчак так вчинив зі мною? На це питання в мене немає відповіді. Не знаю... Досі не можу второпати, в чому я завинив перед І. Гранчаком. Я – сільський хлопчисько, вигнаний злою долею із землі своїх пращурів, Холмщини, який ходив у заштопаному костюмі з плечей двоюрідного брата Бориса Говоровського з Москви, в кирзових черевиках – правда, своїх. Не пропускав лекцій, добре вчився, "не висовувався"... Загадка?

Коли на третьому курсі я перейшов на кафедру історії СРСР, то як на світ народився. Завідуючим кафедрою був доцент Ілля Гаврилович Шульга – втілення доброзичливості, порядності, людяності, інтелігентності. Це була людина, яка пережила Голодомор та опублікувала про це кілька книжок. Він добре розумів проблеми студентів, користувався серед них та своїх колег великою повагою. І. Шульга зіграв у моєму житті важливу роль: приймав у мене вступний іспит у 1956 р., був академнаставником у нашій групі. З ним ми часто їздили на екскурсії, на риболовлю. Він був рецензентом моєї дипломної роботи. Узагальнено кажучи, І. Шульга – повна протилежність

І. Гранчаку. Моїм науковим керівником після переходу на кафедру історії СРСР став В. І. Неточаєв, про якого вже писав вище. Всі курсові та дипломна роботи були оцінені оцінкою "відмінно", а дипломну роботу Державна екзаменаційна комісія рекомендувала до друку. Саме на цій кафедрі я зміг себе реалізувати. Завдячуючи І. Шульзі я став викладачем історичного факультету без якихось прохань із мого боку.

Сюжет другий: "Опікунство". У червні 1968 р. відбулося засідання вченої ради історичного факультету УжДУ. Серед інших питань порядку денного стояло питання про обрання мене за конкурсом на посаду викладача кафедри історії СРСР, яку очолював професор І. Шульга і завдяки якому мене й було рекомендовано на цю посаду. Всі документи були оформлені. Голова вченої ради декан факультету доцент С. О. Міщенко ознайомив присутніх з моїми анкетними даними: на той час я мав уже 7 років стажу роботи в школі, 2 роки – вчителем, 5 років – директором Усть-Чорнянської середньої школи робітничої молоді; склав два кандидатські іспити – з філософії та іноземної мови. Питань до мене не було. Але тут встав І. Гранчак і каже: "Я, звичайно, голосуватиму "за", але чи відпустять його (тобто мене) з роботи?" Довелося його розчарувати, сказавши, що з цим проблеми не буде (в моїй кишені вже лежав Наказ Облону про звільнення мене з посади директора Усть-Чорнянської СШРМ у зв'язку з переходом на іншу роботу). Але саме питання було озвучене І. Гранчаком таким тоном, який не віщував для мене нічого доброго, особливо з огляду досвіду "захисту" курсової роботи в 1958 р. Я зрозумів, що в його особі відтепер дістав собі невсипущого "опікуна". І не помилився: протягом десятків років він цікавився моєю особою більше, ніж я сам собою.

Сюжет третій: "Ідейна недостатність". Осінь 1976 р. На той час історичний факультет УжДУ переїхав з Московської (тепер Православної) набережної на вул. Кремлівську (тепер Капітульну). Було засновано нову, третю кафедру – історії України, історіографії та джерелознавства, яку очолив професор М. В. Троян. Мене, вже доцента, кандидата наук, перевели на цю кафедру. Якось проходили чергові партійні збори, на яких я був присутній. У порядку дня значилося: "Про ідейне та методологічне забезпечення нормативних і спеціальних курсів, які читаються викладачами історичного факультету". Доповідав голова методичної комісії факультету І. Гранчак. У ті часи все, що відбувалося на подібних зборах, можна було вкласти в низку стандартних штампів на зразок: "удосконалити", "врахувати", "покращити", "обговорити", "добитися" й т. п. На другий день я зайшов на кафедру, побачив на столі текст виступу І. Гранчака на вчорашніх партійних зборах, який мала передрукувати лаборантка, і очам своїм не повірив: там синім по білому було написано, що спецкурси, які я читаю на історичному факультеті, а саме –

"Історія вітчизняних географічних відкриттів" та *"Історичні зв'язки західноукраїнських земель із Наддніпрянищиною та Росією у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть"* – **"недостатньо ідейно та методологічно забезпечені"**. Зазначу, що для тих часів це було серйозне звинувачення, серйозний закид!

Не повірите, але я розреготався: вкотре підтвердилася моя думка про нього як особу непорядну, наклепника та інтригана. Чому? Посудіть самі. По-перше, як до цих зборів, так і після, за час усієї своєї роботи в УЖДУ (до 1996 р.) І. Гранчак як голова методичної комісії історичного факультету жодного разу (!) не був у мене на лекціях, семінарських заняттях, іспитах, залаках і т. д. Але спромігся на такий вирок: *"недостатнє ідейне та методологічне забезпечення спеціальних курсів"*! По-друге. Цю частину тексту свого виступу І. Гранчак на зборах *не озвучив*! Отож виходить, що ці чорні рядки його виступу читали лише три особи: він, я і лаборантка, яка передруковувала текст. То я питаю себе й вас: для чого потрібно було писати таку гидоту? Доходжу такого висновку, знаючи свого "опікуна" та його "симпатії" до мене: він реалізовував на практиці принцип *"Dixi et animam levavi"* ("сказав і полегшив собі душу"), але на свій лад – скинув трохи жовчі (столову ложку), і йому полегшало. Інакше він не міг. Діяв, повторюся, *"яко тать в ноци"*.

Запам'ятайте цей сюжет про *"ідейну та методологічну недостатність"*: до нього ще повернуся в сюжеті шостому. До слова, я й досі читаю спецкурс про історичні зв'язки західноукраїнських земель з іншими територіями України та Росії, оскільки ця тема завжди актуальна, благородна, гуманна: змінюється контингент студентів, залучаються нові матеріали, по-новому переосмислюються події тих далеких років. Буде зайвим казати, що такий творчий підхід не має нічого спільного з підходом представників так званої "школи" класовиків-боротьбистів.

Сюжет четвертий: "Казнить нельзя помиловать". Як було зазначено, мої "пригоди" із затвердженням теми докторської дисертації благополучно завершилися, коли 8 квітня 1981 р. тему було затверджено Науковою радою "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду" АН УРСР у Києві. До 1 червня, часу надіслання документів у Міністерство освіти України, залишалося півтора місяця. У другій декаді квітня всі необхідні документи були підготовлені (ціла в'язка), серед них – відгуки професорів Я. П. Кіся (Львів), І. Г. Шульги (Вінниця). Навіть партком УЖДУ затвердив мою кандидатуру! Той, хто жив у той час, знає, що це таке! Залишалося оформити лише два документи: 1) підписати "Відгук" про мою дисертацію, як це зробили Я. П. Кісь та І. Г. Шульга; 2) затвердити мою кандидатуру на засіданні вченої ради історичного факультету. Оформлення

обох цих документів було "в руках" І. Гранчака, оскільки він був деканом факультету. Текст "Відгуку" я подав йому вже давно – потрібно було його лише підписати. Зазначу, що в останній четвер кожного місяця відбувалося засідання вченої ради факультету. Отже, мою справу можна (і потрібно) було поставити ще у *квітні* місяці. Але він це питання в порядок денний засідання вченої ради не включив і вже готовий текст "Відгуку" не підписав. Ситуація складалася така: наступне засідання вченої ради повинно було проводитися аж *наприкінці травня* 1981 р., а документи в Київ належало надіслати до *1 червня*. Зроблено це було свідомо. Оцініть моє становище в цій ситуації після всієї попередньої "Одіссеї" із затвердженням теми дисертації!

А тепер дозволю собі невеликий "ліричний" відступ, який, сподіваюся, допоможе вам краще зрозуміти атмосферу, обстановку квітня-травня 1981 р., учасниками яких був я і мій "патрон". Але спочатку – приклад із професійної діяльності акторів. Як вони стверджують, існує 23 варіанти інтонаційного оформлення однієї тільки фрази: "*Йди сюди*". Талановиті актори вміють використовувати весь спектр цих варіантів. Але мій "патрон" залишив далеко позаду їхню майстерність. За всієї глибокої неповаги до І. Гранчака, з причин, вам відомих, віддаю належне його таланту крутія та інтригана. Протягом 6 тижнів він знущався наді мною: вранці казав одне, в обід – інше, після обіду – ще інше. Він завжди знаходив причину, щоб не підписати "Відгук", щоб не поставити це питання на засіданні вченої ради факультету. В той же час його обличчя було – саме втілення доброзичливості, готовності допомогти, адже за цей час я не почув від нього слова "ні". Оце акторство! Навіть вибагливий К. Станіславський сказав би: "*Вірю!*".

Відчуваючи, що мій "шеф" свідомо зтягує час, щоб я не встиг оформити документи до 1 червня, зателефонував професорові І. Г. Шульзі у Вінницю (а вони товаришували), розповів про все й попросив втрутитися в це відверте знущання наді мною. Не знаю, про що вони говорили, але це допомогло. Буквально за кілька днів до кінця травня відбулося засідання вченої ради факультету, де було затверджено мою кандидатуру. На цьому засіданні заступник секретаря парткому УжДУ доцент С. О. Міщенко обурено сказав: "*Іване Михайловичу! Чого ти зволікаєш, адже партком уже давно затвердив це рішення*".

За цими скупими рядками четвертого сюжету – півторамісячне мордування мене, мордування витончене, продумане. Але я в четвертий раз витримав це "опікунство" і тяжкій образі гордо не клонився! Проте мій "шеф" не здався, не відступився. Разом "со товарищи" він навесні 1988 р. організував проти мене нову, потужну і широкомасштабну аферу. Але ця "акція" відбулася вже після того, як я в жовтні 1987 р. захистив докторську дисертацію і в грудні

того ж року надіслав усі документи у ВАК СРСР. Про це – в наступному сюжеті.

Сюжет п'ятий: "Телега". Коли довго працюєш у відносно невеликому колективі і спілкуєшся з колегами практично щодня, то помічаєш і відчуваєш найменші ознаки зміни в їхній поведінці. Тому навесні 1988 р., вже після того як мої документи про захист докторської дисертації було надіслано у ВАК СРСР у Москву, я підсвідомо відчув, що щось трапилося, те, що стосується мене особисто. Між тим, усі колеги мовчали, ніби щось приховували від мене. Та ось одного дня Едуард Балагурі, археолог, будучи, як завжди, в мажорному настрої, сказав мені: *"Слухай, Олег! Кажуть, що Іван Гранчак накатав на тебе "телегу" у ВАК"*. Я нічого не відповів: це було несподівано і неприємно, хотілося вірити в краще. Але через кілька днів цей факт підтвердив професор Г. В. Павленко, додавши, що до цього причетний Ю. Шманько, а роль "зв'язківця" виконує в них І. Сюська, який працював разом з Ю. Шманьком. Недарма ж німці кажуть: *"Wo wissen zwei, dort wiest und schwein"* ("де знають двоє, знає і свиня"). І тут я згадав такий епізод. Десь за тиждень-півтора перед цим, вийшовши з головного корпусу УЖДУ, побачив І. Сюську з якимсь невідомим чоловіком років 35-38, високого росту. Вони стояли неподалік біля авто, і І. Сюська, вказуючи на мене рукою, сказав тому чоловікові: *"Это он"*. Після розмови з Г. Павленком я зрозумів, що на мене почалося справжнє "полювання". Якби ж то я знав тоді, що означають ця фраза і цей жест! Допускаю, що це був мій "чорний рецензент". Але це був період кінця навчального року, очікувалася відпустка, а там – знову початок нового навчального року, і все це якось притупило відчуття небезпеки. Та я й, чесно кажучи, не допускав і думки про те, що підлість І. Гранчака, мого "патрона", досягне таких масштабів.

День 1 жовтня 1988 р. Цього дня одержав повідомлення з ВАК СРСР від 22 вересня 1988 р. про те, що 17 жовтня того ж року обов'язково повинен бути присутній о 14 годині на засіданні експертної ради ВАК (Москва, вул. Грибоедова, 12, кімната № 210), на якому розглядатиметься моя дисертація. В тому ж конверті був "Відгук" "чорного рецензента" на мою докторську дисертацію на... *одному* аркуші машинопису. Текст цього "Відгуку" подаю в *сьомому* сюжеті, а факсиміле "Повідомлення" – після "Передмови". Воно прийшло після всіх моїх поневірянь із затвердженням теми дисертації, дістанням дозволу на докторантуру, про що сказано вище докладно, після захисту дисертації у жовтні 1987 р. Цієї миті особливо чітко відчув, усвідомив, зрозумів, хто такий І. Гранчак, навіть після всіх тих підлостей, які він чинив мені впродовж десятків років абсолютно безпідставно. Це – момент істини!

День 17 жовтня 1988 р., 14 годин за московським часом. Я зайшов до просторої зали овальної форми з куполоподібною стелею, де засідала експертна рада ВАК СРСР. Справа від мене сиділи сини Ізраїлю – 5-6 осіб, які виділялися серед інших, далі – слов'яни. Біля дверей справа на окремому стільці сидів професор А. Ф. Кізченко, голова спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій історичного факультету Київського державного університету, де я захищався 26 жовтня 1987 р. Усі з цікавістю дивилися на мене. Ще б пак: "человек приехал до Москвы из самых из окраин". Голова ради – високий, симпатичний чоловік із сивим пасмом волосся на голові – сказав буквально таке: *"Олег Сергеевич! Не испортьте впечатление у членов совета от Вашей работы. Вам предоставляется три минуты на ответы рецензенту"*. Зазначу, що згідно з вимогами "Повідомлення" я заздалегідь вислав у Москву відповіді на зауваження рецензента на 18 сторінках машинопису.

Що скажеш за три хвилини? Але вибору не було, і я коротко озвучив такі тези. 1) Над дисертацією я працював понад 15 років, з яких 2 роки – перебуваючи в докторантурі. 2) Тема абсолютно не розроблена у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Вказав, що саме мною зроблено вперше, тобто те, що зазначено в анотації до першого тому цієї книги; ознайомив членів ради з джерельною базою дослідження. 3) "Рецензія" свідчить про те, що її автор абсолютно не знайомий із предметом мого дослідження; вона носить відверто тенденційний і суб'єктивістський характер, адже хіба можна оцінити достоїнства й недоліки рукопису обсягом у 500 сторінок у рецензії на одному аркуші паперу. Судячи зі змісту "Рецензії", її автор читав лише "Висновки" дисертації, та й то поверхово. Голова ради зупинив мене. Ще коли я відповідав, він, тримаючи в руках рукопис дисертації та "рецензію" на неї, обурився з приводу обсягів "рецензії", викладеної на одній сторінці.

Після цього він звернувся до членів експертної ради з пропозицією задавати питання, чого я, скажу відверто, боявся. Але взяв би на себе великий гріх, якби сказав, що мене буквально засипали питаннями, щоб "зарізати", і як я мужньо захищався. Навпаки! Атмосфера в залі була надзвичайно доброзичливою. Мені задали приблизно 4-5 питань. І, як стало зрозуміло згодом, це були питання "для протоколу", оскільки долю моєї дисертації було вирішено вже до мого "захисту", незважаючи на "відгук" "чорного рецензента". Дисертацію прочитали кваліфіковані та неупереджені вчені з експертної ради. Серед питань були такі: 1) Який принцип було застосовано при типологізації міст? 2) Якою була господарська структура переважної більшості міст регіону? 3) В яких категоріях міст домінував той чи інший етнічний елемент? І цілком несподівано один із тих, хто сиділи праворуч від мене, спитав польською мовою: як слід розуміти фразу, яка була поширеною

у Львові тих часів у стосунках поляків з українцями: "Вулиці ваші, а кам'яниці наші"?

На цьому все скінчилося, й мене попросили вийти в коридор. Обговорення тривало десь 5-7 хвилин, хоч вони мені здалися вічністю. Коли зайшов і глянув на Сергія Погодіна, старшого інспектора, який вів протокол, він мені посміхнувся і хитнув головою, мовляв, усе гаразд. До слова, Сергій Олександрович виявився надзвичайно коректною, доброзичливою людиною, в чому я переконався ще в ході спілкування з ним по телефону з Ужгорода з приводу мого захисту. Голова експертної ради ВАК СРСР озвучив такі результати голосування: із 25 членів ради були присутні 23; "за" проголосували 20, "проти" – 3. Тоді прийняли таке рішення: "за" – 25. Постановили наступне (передаю українською мовою). 1) Вважати, що докторська дисертація О. С. Мазурка на тему "Соціально-економічний розвиток міст на західноукраїнських землях в епоху імперіалізму (кінець XIX ст. - 1918 р.)" відповідає всім вимогам, які ставляться до такого роду робіт, а її автор заслуговує присвоєння йому вченого ступеня доктора історичних наук. 2) Просити колегію ВАК СРСР затвердити це рішення і присвоїти О. С. Мазурку науковий ступінь доктора історичних наук. 3) Рекомендувати спеціалізованій вченій раді із захисту дисертацій історичного факультету Київського державного університету запрошувати для рецензування дисертаційних робіт, теми яких стосуються історії слов'ян Австро-Угорщини, вчених із Москви.

Голова експертної ради поздоровив мене від імені всіх членів ради й побажав успіхів. Трохи оговтавшись, адже все відбувалося як у калейдоскопі, я щиро подякував голові ради, її членам, побажавши їм та їхнім сім'ям усього найкращого – спочатку російською мовою, а потім – українською, що викликало веселе пожвавлення в залі. На такій веселій ноті попрощався з цими доброзичливими людьми і вийшов у коридор. Анатолій Федорович Кізченко ще залишався, і я його почекав. Він вийшов не в найкращому настрої. Посудіть самі: своїм наклепом на мене І. Гранчак кидав тінь і на спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на історичному факультеті Київського державного університету, головою якої був саме А. Ф. Кізченко, як декан факультету. Із розмови з ним я дізнався, що киянам було відомо про пакости І. Гранчака. Це було тим більше прикро, що обидва вони – співавтори підручника з історії південних і західних слов'ян, один примірник якого Анатолій Федорович подарував мені в часи моєї підготовки до захисту дисертації, в жовтні 1987 р. Я вибачився перед ним за всі клопоти і щиро подякував за підтримку. На жаль, він поспішав, оскільки, маючи ще справи у Москві, хотів того ж дня повернутися до Києва. Ми з ним

попрощалися й більше не бачилися; лише поздоровляв його з нагоди свят та ювілеїв. Його не стало 22 вересня 1991 р.

21 жовтня я повернувся до Ужгорода і наступного дня вийшов на роботу, хоча мав відпустку до 25 жовтня. Ніхто мене ні про що не розпитував, ніби нічого не сталося. Поступово входив у нормальний ритм життя й роботи. 16 листопада, тобто через місяць після мого захисту, зателефонував у Москву, враховуючи, що термін затвердження рішень експертної ради складав місяць, і спитав, чи вже розглянуто мою справу. З відповіді дізнався, що ще не розглянуто. Знову напружене чекання. 20 листопада зайшов на центральний поштамт, де в мене була абонентська скринька з 1968 р., й побачив стандартну поштову листівку, яку заповнює кожен здобувач із вказівкою своєї адреси. На листівці був стандартний прямокутний штампель, на якому значилося, що 11 листопада комісія ВАК СРСР затвердила мою дисертацію і присвоїла мені науковий ступінь доктора історичних наук. Прочитав це повідомлення абсолютно спокійно, без найменших емоцій, ніби читав текст, який мене не стосується. На роботі про це не сказав нікому: яке це тепер мало значення після всього того, що довелося пережити!

Через кілька днів відбувалося засідання кафедри, а потім – засідання вченої ради історичного факультету. Останнє питання, яке виносилося на розгляд на засіданні кафедри, – переобрання мене на посаді доцента кафедри на наступний період. Завідуючий кафедрою Г. В. Павленко, він же й голова вченої ради, декан історичного факультету, сказав з іронією: *"От якби Олегу Сергійовичу ВАК затвердила докторську дисертацію, ми б рекомендували його на посаду професора кафедри"*. Я спокійно зазначив, що дисертацію затверджено ще 11 листопада. Настала мертва тиша – "німа сцена", яка тривала досить довго. Після неї рішення було ухвалене одностайно. Невдовзі відбулося засідання вченої ради, секретарем якої я був 18 років поспіль. Останнє питання, винесене на розгляд членів ради, було аналогічним. І знову "німа сцена", цього разу за участю всіх викладачів факультету. І хто перший прибіг мене поздоровити? І. Гранчак, який завжди сидів за першим столом. Він "щиро" тряс мою руку, але в очі не дивився. Після цього я пішов у туалет і вимив руки. З милом.

Чим не зворушлива картина: "опікун" поздоровив свого протеже з перемогою. Ідилія. Та не поспішайте з висновками: попереду на нас чекають нові сюжети.

Сюжет шостий: "Tempora mutantur...". 24 вересня 1991 р. відбувалося розширене засідання вченої ради історичного факультету з нагоди відзначення 60-річчя від дня народження декана факультету, професора Е. А. Балагурі. Аудиторія № 234 була заповнена: прийшли колеги, студенти, друзі ювіляра з Ужгорода (М. Бабидорич та інші), були присутні ректор УжДУ, професор

В. Ю. Сливка, проректор, доцент В. І. Опіярі, інші особи. "Еду бачі", ювіляр, був фігурою колоритною. Всі були після відпусток, бадьорі, в очікуванні "поляни". У президії – Е. А. Балагурі як голова вченої ради, і я – як її секретар. Едуард Адальбертович традиційно доповідав про підсумки вступних іспитів, про завдання, що стоять перед факультетом у новому навчальному році.

І раптом – ні сіло, ні впало, як кажуть: "вискочив як Пилип із конопель", – без надання йому слова, на трибуну виходить І. Гранчак і рече: "*Професор Мазурок на лекціях з "Археографії" відводить 14 (чотирнадцять!) годин для характеристики праць К. Маркса, Ф. Енгельса і В. Леніна*". Аудиторія нічого не зрозуміла. Кілька секунд і я був у шоку, а потім зрозумів, куди гне мій "шеф". Питаю: "*Іване Михайловичу, звідки такі дані, якщо ви як голова методичної комісії з 1 вересня 1968 р. до нині не були на жодній моїй лекції?*" Він: "*А це написано у «Програмі з археографії»*". Розуміючи всю підлість цього вчинку, я сказав: "*Іване Михайловичу, якби не ця урочиста обстановка й не були тут присутні такі поважні гості, я б відповів належним чином на ваш наклеп*". Він нічого не відповів – зійшов з трибуни. Дивлюся: на тому місці, де щойно стояв мій "опікун", мій "патрон", мій "дах" – калюжа... жовчі. Ця комедія тривала буквально кілька хвилин, і аудиторія так і не второпала, про що йдеться. Але: "*Dixi et animam levavi*". Полегшало! Злив жовч...

А тепер, шановні читачі, продемонструю вам у черговий раз, хто такий І. Гранчак, на які непорядності, які кон'юнктурні вихиляси він був здатний. Але попередньо поясню деякі речі, які, можливо, невідомі не професійним історикам. Історія, як і інші науки (хімія, фізика, біологія, математика, літературознавство тощо), має свою історію. На історичному факультеті УжНУ студент крім *подієвої історії* (історії країн, народів, воєн, революцій і т. д.) вивчає *історію своєї спеціальності*, "історію історичної науки" ("історіографію") в Україні, Росії, країнах Європи. Складовими "Історіографії" є *археографія, джерелознавство, архівознавство* й т. д. Вони – як *лабораторії* для фізика, хіміка, біолога, медика, без яких не може розвиватися наука. У Києві працює Український інститут археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Без джерел (документів) немає історичної науки. Але повернуся до "Археографії". Цей предмет читаю з вересня 1980 р. лише для студентів історичного факультету. Це спеціальна історична дисципліна, яка: а) вивчає історію публікації документів (тобто історію археографії як науки); б) розробляє теорію і методику видання документів (джерел) на основі узагальнення археографічної практики. На цей предмет відводиться 36 годин. Вони розподіляються так: історія археографії (від XVIII ст. до наших днів) – 8 годин; теорія і методика археографії – 12 годин; практичні заняття – 16 годин.

Трохи докладніше про *історію* археографії, адже, власне, цій частині присвячено "виступ" І. Гранчака. На вивчення історії публікації документів в Україні та в Росії, починаючи з XVIII ст. й до 1917 р., відводилося 6 годин; відповідно з 1917 р. до початку 1990-х рр, тобто радянського періоду, – 2 години (одна пара). Запам'ятайте це! На цій *єдиній* лекції йшлося, зокрема, про публікації документів, започатковані ще до 1917 р.: це "Полное собрание русских летописей", "Письма и бумаги императора Петра Великого", "Правда Русская", "Восстание декабристов" (з 1925 р.) і т. д. Звичайно, в цей період публікувалися і твори класиків марксизму-ленінізму. Відповідно, студенти отримували інформацію про те, що вийшло два видання зібрання творів К. Маркса і Ф. Енгельса, чотири видання зібрання творів В. Леніна й у 1968-1975 рр. – "Повне зібрання творів" В. Леніна у 55 томах. Оце й усе! Скажіть, хіба на лекціях з історії української чи російської літератури радянської доби не мовиться про твори, присвячені названим особам? Звичайно, мовиться, оскільки це – вже історія. Але про ніяку *характеристику* їхніх творів на лекціях з "Археографії" й мови не може бути, адже це не входить в її завдання. Йдеться виключно про *публікації* творів цих авторів. На це я витрачав і витрачаю не більше ніж 5-7 хвилин. А мій "патрон" озвучив цифру 14 (чотирнадцять!) годин. Це майже вдвічі більше, ніж відводилося на ознайомлення студентів з *усією* історією археографії, починаючи з XVIII ст. й до кінця XX ст. (8 годин).

Тепер прошу порівняти цей сюжет із третім сюжетом про *"ідейну та методологічну недостатність"*. Події того сюжету відбувалися в 1976 р., цього – в 1991 р.! Оце талант! Воістину: "*Falsus in uno, falsus in omnibus*" – "брехливий в одному – брехливий в усьому". Зізнаюся, що після "телеги" у ВАК та її наслідків, про що йшлося в п'ятому сюжеті, цей жалюгідний, німецький фарс мого візаві розвеселив. Дався взнаки десятиліттями вироблений імунітет!

Щоб у читачів не закралася підозра у несправедливості моїх слів про фарисейство І. Гранчака, надам слово йому самому. Друковане слово! Мали рацію стародавні греки, коли казали: "*Verba volant, scripta manent*" ("слова відлітають, написане лишається"). А на Русі це звучало простіше: "Что написано пером – не вырубишь топором".

Повернемося в 1985 р. Республіканське товариство "Знання" в серії "Історія. Теорія і політика КПРС" опублікувало брошуру І. Гранчака (така честь!), присвячену історії Закарпаття, де читаємо: "*У X-XI ст. Закарпаття входило до складу могутньої держави східних слов'ян – Київської Русі, що стала колыскою державності й культури трьох братніх народів – російського, українського і білоруського. Населення Закарпаття було частиною єдиної давньоруської народності. Входження цієї території до*

складу Київської Русі сприяло розвитку тут слов'янської культури, зміцненню ідеї єдності з Руссю як центром східного слов'янства".¹ Але часи змінилися. І у "Вступі" до "Нарисів історії Закарпаття" (т. 1, 1993 р.), співавтором якого є І. Гранчак, про цей період історії краю сказано вже так: "Важливою подією в історії Закарпаття було входження його в IX-XI ст. в активну сферу впливу могутньої Східно-Слов'янської держави – Русі, яка на той час мала високу матеріальну і духовну культуру".² Шановні читачі! Напевно, ви помітили "невеликі" відмінності між першою і другою цитатами? Як впливає зі "Вступу", Закарпаття вже не входило до складу могутньої держави східних слов'ян – Київської Русі, а тільки входило в активну сферу впливу Русі. Це по-перше. По-друге: де поділася теза І. Гранчака про те, що Київська Русь була "колискою державності й культури трьох братніх народів – російського, українського і білоруського"? Її немає, адже в 1993 р. вітер дув вже з іншого боку, і флюгер, звичайно, вказував новий напрям.

У своїй книзі про ненаписану історію угорських русинів я докладно пишу про непорядність І. Гранчака як науковця у висвітленні історії Закарпаття. Зокрема, зазначаю, що в першому томі "Нарисів" І. Гранчак був українцем, у другому – русином. Цікаво, ким би він був у третьому томі? Можна ще якось зрозуміти "хитання разом із лінією партії" за радянської доби. Але на час появи "Нарисів" партії вже не було! Проте ним і надалі "хитало". Недарма кажуть: звичка – друга натура. Отож, і він звик реагувати на найменший порух політичної кон'юнктури. Це був надзвичайно талановитий флюгер, який задовго до того, як мали відбутися якісь перемини, вже відчував їх. Небезпідставно в одній із публікацій, присвячених третьому тому "Нарисів", І. Гранчака було названо людиною, яка мала "фантастичне відчуття політичної кон'юнктури".³

Та, на щастя, справжня наука такими флюгерами не робиться, хоч якими б вони не були геніальними і завбачливими. Адже наука і флюгерство – речі несумісні. Це – доконаний факт історії. Достатньо пригадати, скільки світлих голів поплатилися своїм життям тільки тому, що вони не були флюгерами. Останні ж – завжди в орденах і почестях! І яка слава! Але слава ця завжди дешева, минуша! Хто тепер ризикне порекомендувати студентам хоч би одну "працю" І. Гранчака? І ще: автор пережив свої творіння! Не будучи Мафусаїлом. "*Sic transit gloria mundi*" – "так минається мирська слава". Ось

¹ Гранчак І. М. Закарпаття в сім'ї народів СРСР: До 40-річчя возз'єднання Закарпаття з УРСР. – К.: Знання, 1985. – 48 с. – С. 5-6.

² Нариси історії Закарпаття / Відп. ред. і керівник авт. кол. І. Гранчак. – У 3-х т. – Т. 1 (З найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород, 1993. – С. 3.

³ Федака С. Повне відеречко радянської історії (найбільший довгобуд Закарпатської історіографії) // Срібна Земля - Фест. – 2003. – № 33 (386). – 21-27 серпня.

вам приклад вічності "концепції" історії Закарпаття.¹ Свої міркування щодо того, якою має бути справжня історія Закарпаття, подаю трохи пізніше у своїй "Передмові".

І на завершення цього, шостого сюжету з усією відповідальністю заявляю: І. Гранчак до кінця днів своїх не розумів, що таке "історіографія", "джерелознавство", "археографія" й т. д. Не кажу вже про "теорію і методологію" історії, тобто про все те, що стосується *історії історичної науки*. Він знав тільки *подієву* історію, й то лише ту її частину, де мовиться про класову боротьбу. Між тим, люди народжувалися, виховували своїх дітей, творили матеріальну і духовну культуру – вони творили *історію*. А він – "боровся".

Сюжет сьомий і останній: "Finita la comedia". У травні 1998 р. на історичному факультеті УжДУ відбувався захист дипломних робіт. Головою Державної екзаменаційної комісії був І. Гранчак, який з 1996 р. вже працював у майбутньому ЗакДУ. Це нормально, адже у старі добрі часи ДЕК очолювали навіть науковці з Москви. Дипломну роботу на тему "М. Лучкай як історик" захищав студент V курсу стаціонарного відділення Костюк Валерій, я був рецензентом. Робота поверхова, написана трафаретними фразами. Не виключаю, що її писав хтось інший, але... У рецензії мною було акцентовано увагу на двох суттєвих недоліках: 1) автор не висловив своєї позиції щодо оцінки спадщини М. Лучкая; 2) він не вказав на недоліки у працях М. Лучкая та на їхні причини (в роботі домінувала ідея прославлення нашого земляка). Весь час, поки я читав рецензію, І. Гранчак жваво розмовляв зі своїм учнем І. Мандриком, деканом факультету. Після короткого обговорення даної роботи І. Гранчак видав фразу, яку пам'ятаю досі: "Все добре, але, на жаль, ні автор даної роботи, ні рецензент не вказали на слабкі сторони у творчості М. Лучкая". Ось так! Я, старий стріляний вовк, промовчав. Це була остання крапля жовчі, на яку спромігся мій "опікун", його "лебедина пісня" у стосунках зі мною.

Не повірите, але вперше за 40 років мені стало його шкода. Посудіть самі. По-перше, всі спроби знищити мене скінчилися повним фіаско, про що йшлося в попередніх шести сюжетах. По-друге, марксистсько-ленінська методологія і теорія класової боротьби наказали довго жити, і він опинився біля розбитого корита. Це справді трагедія. Одному з викладачів історичного факультету він сказав: "Усю мою писанину (а це понад 500 позицій) можна спустити в унітаз". Чи не перший раз у житті сказав правду! А я собі подумав: "Борони Боже, щоб це сталося – жодна каналізація не витримає". Збулися пророчі слова

¹ Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – 284 с. – С. 77.

Тараса Шевченка: "Діла добрих відновляться, діла злих загинуть". Помер І. М. Гранчак 13 січня 2000 р. в Ужгороді.¹

А тепер, шановні читачі, подаю вам текст "Відгуку" "чорного рецензента" на мою докторську дисертацію. Її обсяг – одна сторінка машинопису, низ якої з ім'ям, по батькові та прізвищем було відрізано згідно з чинним на той час правилом. Нагадаю, що на цей "опус" я надіслав у ВАК відповідь на 18 сторінках, як це вимагалось. Прохання: прочитайте "Відгук" дуже уважно. Це дійсно ексклюзивна "рецензія", хрещеним батьком якої був мій "патрон" і яку написано на такому ж науковому рівні, на якому він писав свої "дослідження" про класову боротьбу. Це епітафія всім, хто брав участь у цій афері. Словом: яке їхало, таке й здибало. До речі, цитату В. Ульянова-Леніна, на яку посилається "рецензент", взято зі стелі, на що я вказав у своїй відповіді ВАКу. Це ж якою чорною мала бути совість у мого "рецензента", який написав таку маячню! Очевидно, того ж кольору, що й сумління в замовника цієї афери.

Далекий від думки, що моя докторська дисертація є бездоганною, як і книга, яку ви тримаєте в руках. Але кажу з усією відповідальністю, не боячись звинувачень у нескромності, – вони *перші* та *єдині* на сьогодні не тільки у вітчизняній, але й у зарубіжній історіографії, де досліджуються саме такі аспекти історії західноукраїнських земель відповідного періоду.

"Отзыв на диссертацию Мазурка Олега Сергеевича "Социально-экономическое развитие городов на западноукраинских землях в эпоху империализма (конец XIX в. - 1918 г.)".

Главное внимание О. С. Мазурка сосредоточено на украинской части городского населения, которое составляло около 25% общего числа населения и не играло главной роли в жизни городов на рассматриваемой территории. Польская, венгерская и еврейская часть городского населения рассмотрены недостаточно. В результате автор не показал жизнь города как целостного социума.

Роль господствующих наций (польской, венгерской) оценена односторонне, сугубо отрицательно, что не соответствует действительности. В культурное и экономическое развитие городов главный вклад внесли именно эти нации.

Односторонне оценена и политика правительства Габсбургов. Они называются не иначе, как поработителями. Между тем условия жизни польского и украинского населения в Австро-Венгрии В. И. Ленин характеризовал как "неизмеримо более культурные", чем в России [ПСС,

¹ Енциклопедія Закарпаття. Визначні особи ХХ століття / За ред. В. І. Худанича. – Ужгород: Гражда, 2007. – С. 103.

т. 24, с. 176]. В результате авторская аргументация необходимости воссоединения западноукраинских земель с Надднепрянской Украиной в составе России оказалась примитивной и необедительной.

Выводы исследования нередко страдают тривиальностью – смотри, например, рассуждения о прогрессивности развития городов [с. 377]. Язык работы засорен штампами: "засилье иностранных поработителей" [с. 377], "мудрая политика КПСС" [с. 379] и т. п.

Нет оснований, таким образом, положительно оценить и тем более рекомендовать к защите работу в нынешнем ее виде, поскольку она отражает в лучшем случае вчерашний день нашей науки".

Повернуся до подій весни-осені 1988 р. До 1 жовтня 1988 р., вже в перший період очікування затвердження дисертації у ВАКу, всі на історичному факультеті (щонайменше) знали про пакість І. Гранчака. Я ж дізнався про це, очевидно, останнім. Про це знали не тільки в Ужгороді, а й у Львові, Києві. Думалося: відбудуся легким переляком. Людина завжди сподівається на краще. Але з 1 жовтня, коли я одержав повідомлення з ВАКу, розпочався новий відлік часу в моєму житті. Поставте себе хоч на мить на моє місце, прочитавши таку "рецензію": скільки потрібно було пережити до 21 листопада 1988 р. (7 тижнів!), дня отримання повідомлення про затвердження моєї дисертації! Хоча б до 17 жовтня того ж року, коли захистився в Москві на засіданні експертної ради ВАК СРСР і з'явилася хоч якась надія на позитивне вирішення цього питання. Це був час, коли один день праці немовби розтягувався на рік ("и больше года длится день"), праці в постійному нервовому напруженні, постійній невизначеності. При цьому доводилося ходити на роботу й робити вигляд, ніби нічого не трапилося, хоча заспокоював себе думкою про те, що у ВАКу повинні бути розумні, кваліфіковані, мудрі люди, які об'єктивно оцінять мою дисертацію. Адже зовсім не потрібно було мати "семь пядей во лбу", щоб зрозуміти: все, що міститься у так званій "рецензії", – мізерія, наклеп, результат дикої упередженості.

Повторюся: атмосфера на засіданні експертної ради ВАК СРСР 17 жовтня 1988 р. була надзвичайно доброзичливою. Вкотре прокручуючи в пам'яті події того дня, з глибокою вдячністю й пошаною згадую тих мудрих учених мужів, які стояли вище наклепу маргінального інтригана і мізантропа. Пишаюся тим, що така поважна інституція підтвердила об'єктивне рішення спеціалізованої вченої ради Київського державного університету, на засіданні якої 26 жовтня 1987 р. я захистив свою докторську дисертацію, що вона визнала її високий науковий рівень. Отож, як би це дивно не виглядало, за межами моєї alma mater у мене було більше прихильників, ніж у себе вдома.

Кілька власних міркувань з приводу позиції і поведінки моїх колег під час цієї "одиссеї". Завжди був своїм серед своїх і чужим серед чужих. На жаль, перших набагато менше. Але це нормально, адже я свідомий того, що за все потрібно платити. В даному випадку, платити за свою власну позицію, свої переконання, своє розуміння почуття власної гідності, вміння її відстоювати, здатність не бути в хорі підлабузників, кон'юктурників і т. п. Тому реакція переважної більшості викладачів історичного факультету була закономірною. Ніколи не гнався ні за "кріслом", ні за "портфелем", не виканючував собі "бляхи" й т. д., не брав участі в часом не дуже виправданій із моральної точки зору метушні. Завжди почував себе комфортно на посаді простого викладача, пам'ятаючи слова Ш. Монтеня: *"Слава і спокій ніколи не сплять в одному ліжку"*.

Ви погодитесь зі мною в тому, що такі ситуації не додають здоров'я. Тому дякую Господу Богу, який дав мені сили, мужність і мудрість витримати все це й бути вищим за цей моральний бруд, ніколи не кланятися перед нікчемами. Допомогли мені вистояти й селянська закваска та впевненість у своїй правоті. Один філософ сказав: *"Друзі допомагають жити, але заважають працювати"*. Я, спираючись на власний досвід, скажу: *"Недрузи (бувші й нині суцї) ускладнюють життя, але заохочують до праці"*. Ця книга – відповідь моїм наклепникам, інтриганам, недоброзичливцям. Бувшим, нині суцим, прийдешнім.

Шановні читачі! На закінчення своїх *сюжетів* назву теми дисертацій І. Гранчака; вважаю за доцільне зробити це, перш ніж представляти вам свою книгу – *"вчорашній день нашої науки"*. Тема кандидатської дисертації: *"Боротьба трудящих Чехословаччини проти капіталістичного гніту в період світової економічної кризи 1929-1933 рр."* (1955); тема докторської дисертації: *"Робітничий клас Угорщини та його боротьба проти білого терору і фашистського режиму в другій половині 1919 - 1925 рр."* (1967). Зазначу, що до 1 вересня 1972 р. обсяг кандидатської дисертації становив 600 сторінок машинопису, а докторської – два томи по 600 сторінок. Таким чином, маємо майже дві тисячі сторінок *боротьби*. Є що оприлюднювати...

Тепер трохи про свій власний досвід як науковця. За 44 роки роботи в Ужгородському університеті, починаючи з 1968 р., я працював у 26 архівах і рукописних відділах бібліотек 15 міст колишнього СРСР та Польщі: у трьох архівах Санкт-Петербурга, чотирьох – Москви, чотирьох – Києва, трьох – Львова, двох – Кракова й т. д., не кажучи вже про державні обласні архіви України. Лише для написання кандидатської та докторської дисертацій я використав матеріали 108 архівних фондів, 218 описів, понад 850 справ (одиниць збереження). Крім того, в моїх монографіях і статтях, опублікованих

після захисту дисертацій, використано документи, що зберігаються у 41 фондів, 130 описах, у майже 500 справах, а у справі – десятки документів.

Щоб мати хоч би приблизне уявлення про те, скільки довелося "перелопатити" документів, скажу наступне: лише в ЦДІА Росії у Санкт-Петербурзі опрацьовано документи 10 фондів (25 описів). А це – сотні справ, про що скажу згодом. Але найбільше я працював у ЦДІА України у Львові, оскільки обидві мої дисертації стосувалися історії західноукраїнських земель (Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття). У вказаному архіві опрацьовано документи, що зберігаються у 16 фондах, а саме: Фонд 52 (Міська рада Львова); Ф. 129 (Львівський Ставропігійський інститут); Ф. 146 (Галицьке намісництво); Ф. 152 (Крайовий суд у Львові); Ф. 165 (Крайовий комітет); Ф. 191 (Крайове управління відродження господарства Галичини); Ф. 248 (Львівське залізничне управління); Ф. 286 (Промисловий банк у Львові); Ф. 288 (АТ деревообробної промисловості "Ойкос" у Львові); Ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові); Ф. 348 (Львівська "Просвіта"); Ф. 386 (Осип Маковей); Ф. 401 (Літературно-науковий вісник – ЛНВ); Ф. 434 (Крайовий банк королівства Галичини і Лодомерії); Ф. 514 (Театральне товариство "Українська бесіда" у Львові); Ф. 663 (Михайло Павлик). Унікальними за багатством і різноманітністю джерел є фонд 146 (Галицьке намісництво), де зосереджено переважну більшість документів про соціально-економічні відносини в Галичині (176 описів і близько 190 тис. справ) і де я опрацював 19 описів, а також фонд 309 (НТШ) – усі описи і сотні справ, в яких містилися надзвичайно цінні документи з історії Закарпаття другої половини XIX – початку XX століть (до 1939 р.).

Доводилося перечитувати десятки тисяч аркушів *рукописних текстів*. На жаль, як це буває у практиці науковців, далеко не завжди знаходиш те, що потрібно, що шукаєш. Наприклад, опрацьовуючи матеріали НТШ (справи 956-971, тобто 16 справ – приблизно 1500 аркушів), я лише у дев'ятій справі виявив листи Г. Стрипського до В. Гнатюка. У справах 2264-2271 під загальною назвою "Листи до В. Гнатюка. 1897-1913" – понад 500 аркушів (листи різних осіб до В. Гнатюка) – лише у справі 2270 виявлено листи Ю. Жатковича до В. Гнатюка. І то лише частину. Інша частина зберігається в рукописному відділі Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові. А всього з рукописної спадщини Ю. Жатковича, яка зберігається у Львові та Києві, опрацьовано в оригіналі, тобто в рукописах, і опубліковано 353 сторінки – 218 сторінок у Львові і 135 у Києві. Це за такого нерозбірливого почерку, властивого Ю. Жатковичу!

А скільки часу забрало опрацювання надзвичайно цінних для кандидатської дисертації щорічних звітів губернаторів Правобережної України за 1850-1900 рр.! Це Фонд 1263 (Комітет міністрів); Фонд 1281 (Рада міністрів

внутрішніх справ); Фонд 1284 (Департамент загальних справ міністерства внутрішніх справ). Річ у тому, що, починаючи з 1804 р. і аж до Першої світової війни, кожен губернатор Росії щороку посилав на ім'я царя "Всепопданнейший отчет", в якому містилася докладна характеристика економічного стану губернії. У звітах волинського, подільського, бессарабського і частково київського губернаторів – понад 60 таких звітів (кожен звіт – 120-150 сторінок рукопису надзвичайно красивим, каліграфічним почерком на кремовому папері), містилися відомості про економічні зв'язки західноукраїнських земель із Наддніпрянщиною та Росією, оскільки Волинська, Подільська і Бессарабська губернії межували зі Східною Галичиною та Північною Буковиною, і на цьому прикордонні стояли великі митниці: Радзивилів, Волочиськ, Ісаківці, Гусятин, Новоселиця.

Про громадсько-політичні зв'язки західноукраїнських земель із Наддніпрянщиною та Росією я знаходив матеріали, що зберігалися в ЦДАЖР у Москві (фонди Департаменту поліції), а також у звітах генерал-губернаторів, що надсилалися царю один раз на 3 роки. Це – лише мізерна частка того, що було опрацьовано. Практично всі архівні документи – й ті, що зберігаються в рукописних відділах наукових бібліотек, і опрацьовані мною – *рукописи*. Українською, російською, польською, німецькою, частково – угорською мовами. Такі тексти не прочитаєш абияк! А скільки документів і матеріалів не використано в обох дисертаціях та публікаціях, а лежать у домашньому архіві й чекають свого часу. За ними – також праця і праця!

За цей час опрацьовано сотні томів офіційної статистики Австро-Угорщини, Росії, польських видань другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Щодо останніх, то зауважу таке: один професор, який "знає все", сумнівається в існуванні таких видань, мотивуючи це тим, що, мовляв, не існувало Польщі як держави. Він помиляється: у 1875 р. у Львові при виділі крайовому було створене статистичне бюро на чолі з Т. Рутовським (1850-1918 рр.), економістом-статистиком, громадським діячем, депутатом галицького сейму та австрійського парламенту, деякий час президентом міста Львова. Дозволю собі послатися на авторитет І. Франка, котрий досконало знав не тільки польську, але й австрійську статистику, матеріали якої широко використовував у своїх наукових студіях, писав рецензії на ці видання. Так, наприклад, у статті "Галицьке краєзнавство" (1892 р.), говорячи про вагомий внески Т. Рутовського в розвиток крайової статистики, він писав, що той *"показав себе як добрий знавець відносин у краї, відданий статистиці, сумлінний і невтомний працівник"* [197, т. 46, кн. 2, с. 121]. Бюро опублікувало надзвичайно цінні в науковому плані статистичні матеріали з історії та економіки Східної та Західної Галичини, Львова, Кракова та інших міст

Галичини. Лише в докторській дисертації мною використано сотні томів цих збірників (75 позицій із 535) і на основі цих видань складено узагальнюючі таблиці, яких досі в такому вигляді не існувало. З них у докторській дисертації – 100 таблиць.

До зазначених видань належало б долучити матеріали офіційної австрійської статистики про переписи населення 1880, 1890, 1900, 1910 років. Ці фоліанти містять дані про кількість населення в усіх містах і селах Австрії, зокрема у Східній Галичині та Буковині. Окремо видано матеріали промислових переписів 1902, 1910 і 1913 років в Австрії та відповідних регіонах, які входили до неї. Я не включив у цей список щорічні звіти торгово-промислових палат у Бродях, Львові та Чернівцях за 1850-1914 рр. польською та німецькою мовами. Матеріалів торгово-промислової палати в Дебрецені я не залучав. Усе це – мізерна частка опрацьованого мною статистичного матеріалу.

Зібрані статистичні дані дозволили вперше висвітлити чимало важливих питань, а саме: кількість міст і містечок на західноукраїнських землях, динаміку чисельності міського й сільського населення, його етнічний склад та соціальну структуру, статеву і вікову структуру населення, темпи природного та механічного приросту городян, розподіл працюючого населення між галузями господарства (структуру зайнятості), співвідношення фабрично-заводської та ремісничо-кустарної промисловості за галузями промисловості. Вони також дали можливість визначити типи промислових підприємств за кількістю зайнятих там людей, розміри експортно-імпоротної торгівлі Росії лісоматеріалами, зерном, худобою та іншими товарами через Радзивилівську, Гусятинську, Ісаковецьку, Волочиську й Новоселицьку митниці (вони стояли на австро-російському прикордонні, тобто поблизу Східної Галичини й Північної Буковини) за 1850-1914 рр., а також багато інших питань, які до цього часу практично не висвітлювалися в українській та зарубіжній історіографії. На основі вищезгаданих статистичних збірників я опублікував статті, частина яких стосується виключно Закарпаття, а саме: Про соціальну структуру та національний склад промислового населення міст на західноукраїнських землях в епоху імперіалізму // УІЖ. – 1988. – № 10. – С. 94-104; Німецькомовне населення в демографічних процесах Закарпаття доби капіталізму // CARPATICA – CARPATICA. – Ужгород, 1995. – Вип. 4. – С. 33-47; Динаміка чисельності і національний склад міського населення Закарпаття в другій половині XIX – на початку XX ст. // Молодь – Україні. Наук. зап. УжДУ. – Ужгород, 1997. – Том 10. – С. 22-45; Етнічна структура міського населення Закарпаття наприкінці XIX – на початку XX ст. // CARPATICA – CARPATICA. – Ужгород, 1999. – Вип. 6. – С. 83-94; Документи ЦДІА України у Львові як джерело до вивчення торговельних

зв'язків міст Східної Галичини з містами Наддніпрянської України та Росії в другій половині XIX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ІСТОРІЯ. – Ужгород, 2006. – Вип. 17. – С. 133-160; Національний склад міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в другій половині XIX – на початку XX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ІСТОРІЯ. – Ужгород, 2007. – Вип. 19. – С. 14-29 та інші.

Багаторічний досвід роботи в архівах, рукописних відділах бібліотек із сотнями томів опублікованої офіційної статистики Австро-Угорщини, Росії виробили в мене особливе відчуття; коли вкотре читаю фальсифікацію з історії західноукраїнських земель взагалі і Закарпаття зокрема, кажу собі: обережно! Не пам'ятаю деталей, але підсвідомо, повторюся, лише на основі власного наукового досвіду, відчуваю: тут щось негаразд, тут щось не так! Я знаю епоху, її специфіку, знаю суть проблеми. Знаю, що цього не може бути. Особливо це відчуття посилюється, а потім переростає в упевненість, якщо Автор не посилається на джерела, не наводить тексти документів із вказівкою, де вони зберігаються, не коментує їх. Тут спрацьовує підсвідома пам'ять, і мій "комп'ютер" подає сигнал про те, що це неправильно. Я вірю лише правдивим, неупередженим, максимально об'єктивним, перевіреним часом документам. Мої симпатії завжди на боці правди, якою б вона не була. До цього мене спонукають моє селянське виховання, яке не дозволяло "хитатися разом з лінією партії", мій життєвий досвід, мій світогляд. Я йду від фактів до концепції, а не навпаки, коли підбирають факти під штучно створену концепцію, про що скажу згодом.

Цілком резонним буде запитання, коли я встигав усе це робити. Відповідаю: часто бував на ФПК у Львові, в лютому-травні 1970 р. – в Москві на ФПК при МДУ. Тоді три місяці активно працював в архівах і бібліотеках Москви (потрібно віддати належне організаторам ФПК: вільного часу для такої праці було достатньо), а місяць провів у Ленінграді, де також працював в архівах і бібліотеках міста, зібравши багато цікавого й цінного матеріалу, яким користуюся й досі.¹ Раціонально використав два роки докторантури; поїздки зі студентами в Москву і Ленінград, де вони проходили архівно-музейну практику. У 1989 р. протягом місяця працював у Кракові. Нерідко їздив до архіву під час чергової профспілкової відпустки. Все це робив із великим задоволенням, адже дізнавався багато такого, що ніде не було опубліковано.

Я взяв собі за правило, якого завжди неухильно дотримувався, приїжджаючи, наприклад, до Львова, – кілька перших тижнів працювати

¹ Цьому відрядженню я завдячую своєму науковому керівникові, професорові І. Г. Шульзі, який дбав про молодих науковців. Це була Людина з великої літери. З гордістю називаю себе його учнем (О. М.).

тільки з описами в архівах і бібліографічних відділах бібліотек, виписуючи все, що мене цікавить. Опрацювавши практично всі довідкові матеріали, я мав повне уявлення щодо того, що саме є в даному архіві чи бібліотеці, і це дозволяло потім замовляти тільки те, що мене цікавило. За цей час у моєму домашньому архіві набрався добрий десяток товстих зошитів великого формату з докладним описом справ архівних фондів чи повними даними про публікацію в бібліотеці – шифр, кількість томів і т. д. Цими домашніми описами послуговуюся й тепер.

І ще один "боєприпас" до мого "арсеналу" знань – маленький штрих до моєї біографії: щоб здобути середню освіту, мені випало навчатися у п'яти школах, відстань між якими сягала іноді тисячі кілометрів – Холмщина-Херсонщина-Рівненщина. І щоразу доводилося "входити" в новий колектив учнів і вчителів, у нову атмосферу співжиття. Мені відома та основа, на якій я можу порівнювати менталітет жителів моєї прабатьківщини – Холмщини і Херсонщини, а потім – Рівненщини. Ці абсолютно різні мікросвіти стали моїми першими "університетами" і доброю школою життя. А коли я став студентом історичного факультету Ужгородського держуніверситету в 1956 р., коли став спілкуватися із закарпатцями, то зрозумів, що це – також зовсім інший світ, світ, який мене зачарував своєю самотністю та оригінальністю. Очевидно, через те й живу відтоді в цьому чудовому краї і вважаю себе закарпатцем, як і мої діти й онуки. То хіба це не школа життя, яка дозволяє мені значно ширше бачити історичне минуле Закарпаття? Проте від спілкування з деякими колегами створюється враження, що вони, бідолахи, так розуміють історію Закарпаття, ніби ніколи не виїжджали за межі батьківського обійстя.

А тепер про книгу, яку ви тримаєте в руках. В її основу покладено мою докторську і частину кандидатської дисертацій (де мовиться про економічні зв'язки західноукраїнських земель з Україною та Росією). В жодну з дисертацій не вдалося включити весь матеріал, зібраний в архівах і бібліотеках протягом десятків років (починаючи з 1968 р.). Монографія 1990 р.¹ – мізерна частка тексту докторської дисертації. До речі, рукопис книги я здав у видавництво "Світ" навесні 1984 р., а книга вийшла з друку восени 1990 р.! Таку монографію я називаю "макухою", оскільки це – вижимки з докторської дисертації. Вона – безгонорарна, і я одержав лише 10 авторських примірників книги. Але, враховуючи ситуацію першої половини 1980-х рр., коли опублікувати книгу було вельми складно, я дякую тим "дядям" і "тьотям" у Києві, які дали "добро" на її видання. До речі, кілька сот примірників

¹ Мазурок О. С. Города западноукраинских земель в эпоху империализма. Социально-экономический аспект. – Львов: Світ, 1990. – 155 с. (Тираж – 1000 примірників).

монографії, надісланих зі Львова в книгарні Ужгорода, були розпродані протягом трьох місяців.

У пропонованому вам виданні я намагався залучити весь свій "бойовий запас", який не використав у дисертаціях. Але й тепер не вдалося "втиснути" все те, що хотів би оприлюднити. Таким чином, у моєму "портфелі" ще зберігається матеріал на добру кандидатську дисертацію. Якщо список літератури докторської дисертації складався з 535 позицій, то список літератури даної книги – з 334 позицій: суттєво скоротивши список деяких видань, я додав нові – ті, що використав у кандидатській дисертації, а також ті, що побачили світ уже після захисту докторської дисертації. Якщо в докторській дисертації було 100 таблиць у тексті й у "Додатках", то лише в першому томі даної книги вміщено 55 таблиць у тексті і 260 таблиць у "Додатках".

Щоб полегшити читання тексту й не обтяжувати його цифрами та виносками, я в розумних межах звів до мінімуму кількість виносков у *тексті* книги. У вигляді посторінкових виносков подаю посилання лише на архіви, оскільки в тексті вони виглядають надто громіздко, а також на публікації, які не включено у Список використаних джерел і літератури. Зізнаюся, що без наполегливості, посидючості, настирливості, впертості і, якщо хочете, затятості такий матеріал не опрацюєш. Звичайно ж, не зробиш це й без любові та симпатії до предмета дослідження. До прикладу, з однаковим інтересом і захопленням я працював над вивченням наукової спадщини Ю. Жатковича та історії розвитку міст на західноукраїнських землях, хоча це об'єкти дослідження різного жанру, різного стилю. Вивчав із любов'ю, повагою і відповідальністю. І якщо про Ю. Жатковича писав насамперед як романтик, то про історію розвитку міст – як позитивіст. Що ж до "Передмови" до цієї книги, то тут у мене всього потроху.

У цій книзі *суттєво змінено структуру* моєї дисертаційної роботи: знято окремі розділи, що були в докторській дисертації, і введено нові. Тут я врахував думку Фернана Броделя про те, що матеріальне життя – це люди і речі, речі й люди. Безперечно, потрібно починати з людей, а тоді настане час поговорити і про речі. Отож, у першому томі книги йдеться про *людей*, а в другому, присвяченому економічному розвитку міст, – про *речі*. Про логічну структуру побудови тексту цієї книги. Спочатку йдуть сюжети про всі західноукраїнські землі разом (текст, таблиці, додатки). Це – фон, на якому висвітлюються інші аспекти проблеми. Після цього – інформація окремо про Східну Галичину, Північну Буковину і Закарпаття. За аналогічним принципом подаються відомості про міста: спочатку про *всі* міста регіону *разом*, потім – про 10 найбільших міст Східної Галичини, потім – про Львів, Чернівці, міста Закарпаття.

Тут я свідомо намагався, з огляду на наявний матеріал, подати найбільше відомостей про Закарпаття взагалі та його міста зокрема. Причина така: про Східну Галичину і Північну Буковину написано досить багато, в тому числі й авторитетними дослідниками, особливо це стосується часів Середньовіччя. Маю на увазі перш за все польських істориків. Про Закарпаття (власне 4 комітати) – немає практично нічого. Та й те, що є, якщо дивитися на нього з наукової точки зору, мало чого варте.¹ Я розглядаю цю проблему через призму завдання, яке давно назріло: коли ж буде написано справжню, наукову історію Закарпаття. Між тим, географічне положення Закарпаття, яке впродовж багатьох століть перебувало на перехресті історичних подій, визначило і специфіку розвитку міст краю як центрів матеріальної та духовної культури не тільки автохтонного населення, але й представників багатьох народів Східної, Південно-Східної та Центральної Європи. Якби вулиці й будинки міст Закарпаття могли говорити, вони повідали б нам про те, що цими вулицями у ХІХ - на початку ХХ століть ходили угорець Ш. Петефі, поляк А. Кухарський, німець М. Мункачі, чех Ф. Главачек, представники східно-галичанської інтелігенції Я. Головацький і В. Гнатюк, вчені з Наддніпрянщини М. Драгоманов, О. Русов і Ф. Вовк, російські та українські дослідники І. Срезневський, О. Петров, В. Францев, Є. Перфецький та багато інших. А зі скількома славними іменами представників закарпатської інтелігенції пов'язана історія міст краю! Можна тільки пошкодувати, що лише окремі вулиці наших міст названі іменами цих людей.

Документальну базу дослідження склали дві основні групи документів: по-перше, *опубліковані матеріали австрійської, угорської, польської та російської статистики*; по-друге, *неопубліковані архівні документи*, опрацьовані в бібліотеках та архівах – від Санкт-Петербурга до Берегова. Більшу частину архівних документів використано у другому томі книги. В ході роботи над книгою було використано документи 73 фондів 15 архівів, а також опубліковані джерела – 73 позиції (№№ 16-88). З них понад 20 (18, 22, 25, 27, 34, 39-42, 57, 60, 64-68, 70, 84-86 та інші) – багатотомні видання. Це, як правило, матеріали офіційної статистики, що в сумі становило сотні томів, – справді невичерпне джерело інформації!

Вважаю за потрібне сказати наступне. Австрійська і польська статистика містила відомості окремо про Східну і Західну Галичину. Я використовував дані, що стосуються Східної Галичини, рідше – Західної Галичини. Цифри, які відбивають відомості про *всю* Галичину, наводяться з метою порівняння етнічного складу, соціальної структури населення різних територій. Щодо статистики про Північну Буковину, то тут справа складніша, оскільки

¹ Маю на увазі другу половину ХІХ - початок ХХ століть (О. М.).

австрійська статистика подавала відомості лише про всю Буковину. Отож, там, де це було можливо й не зашкодило б істині, я виокремлював дані про Північну Буковину на основі матеріалів про повіти або міста цієї території. Стосовно Закарпаття (4 комітати), то опрацьовувати ці дані було водночас і простіше, і складніше. Простіше, оскільки статистичні дані стосувалися кожного комітату окремо; складніше, оскільки вони були розкидані по всьому фоліанту, а також через те що матеріали про комітати подавалися за угорським алфавітом, внаслідок чого їх довелося розмістити за українським алфавітом.

Складність опрацювання статистичного матеріалу, крім зазначених чинників (мільйони цифр і т. п.), була пов'язана і з іншими причинами. Так, принципи побудови рубрик (граф) у таблицях австрійської, угорської і польської статистики були різні: наприклад, галузі промисловості, перелік професій, соціальна структура населення й т. д. Перелік населених пунктів німецькою, угорською і польською мовами будувався за різними алфавітами, тому доводилося зводити назви міст за українським алфавітом. Зазначу, що за винятком кількох таблиць у тексті книги всі інші, особливо в "Додатках", у такому вигляді публікуються *вперше*. Всього в тексті й Додатках двох томів вміщено понад 500 таблиць, складених мною.

Віддаю належне тим статистикам, хто збирав і опрацьовував усі ці статистичні дані, готував їх до публікації та публікував. Слід звернути увагу на те, що вони стосуються другої половини ХІХ - початку ХХ століть. І при цьому в зазначених статистичних виданнях за рідким винятком траплялися лише чисто механічні помилки, хоча укладачі оперували мільйонами цифр у кожному з томів, маючи в руках лише рахівниці. Оце професіоналізм, оце відповідальність! Не забуваймо й таке: текст набирався у друкарні вручну з рукописів, а потім вичитувався коректором!

На перший погляд може здатися, що опрацювання даних статистики на початковій стадії – це робота не творча, а механічна. Перепишуй усе, що тебе цікавить, і все. Насправді це далеко не так. Перш за все, така робота вимагає від дослідника терпеливості та уважності. Проте головним на цій стадії роботи є те, що саме тоді складається повне, цілісне уявлення про питання, яке досліджується, вимальовується схема, формується структура, модель майбутнього тексту. Якщо навіть автор не все використає у своїй книзі, цей матеріал завжди буде в запасі. Вже тоді в голові програються варіанти застосування таблиць зі статистичними даними у певних розділах, параграфах книги, обмірковуються питання, якими будуть у майбутньому *узагальнюючі* таблиці з якоїсь проблеми. Згодом усе це уточнюється, деталізується, відсікається зайве. Однак це "зайве" залишається у базовій, первинній таблиці. І в голові. Іноді *узагальнюючі* таблиці, складені на основі первинних, доводилося переробляти по кілька разів, щоб вони були зрозумілими для

читачів, підкреслювали якісь положення, якісь висновки, яких дійшов автор. Це, знову ж таки, потребує терпіння та уваги. Таке копітке опрацювання матеріалів офіційної статистики допомагає авторові бачити всю палітру проблеми. Матеріали "Додатків" – це світ Її Величності Статистики.

Автор не ставив перед собою мету *докладно* аналізувати, розтлумачувати, коментувати дані кожної таблиці, а тим більше – таблиць, розміщених у "Додатках", оскільки, як на мене, це було би спробою нав'язати читачам свою точку зору, а текст книги збільшився б удвічі. Моїм завданням було *вперше* подати читачам факти, що стосуються оголошеної теми, висловити з приводу них *власну думку*, дати їм *свою оцінку*, зробити *власні висновки*. Справа читача – або погодитися зі мною, або ж дійти своїх висновків на основі власного тлумачення представлених статистичних даних. Якщо трохи спростити справу, то до певної міри я керувався влучним висловом М. Твена: *"Спочатку дайте мені факти, а потім робіть із ними, що хоче"*. Отож, перед вами *факти історії*, факти нашої, *вітчизняної історії*. Вони незмінні й неповторні. Такими вони відклалися назавжди. Якими вони стануть *фактами історіографічними*, тобто як їх "розшифрують", зрозуміють, як їх тлумачитимуть, – залежить від рівня інтелекту, освіченості і чистоти сумління дослідника (читача). Вперше публікуючи такий масив статистичних даних, сподіваюся, що він буде творчо і відповідально використаний іншими дослідниками, які ретельно вивчатимуть окремі питання цієї проблеми. Ці дослідники повинні взяти мої узагальнюючі таблиці за основу, наповнивши їх "живим" змістом. А цей зміст – у документах архівів, бібліотек, відповідних публікаціях.

Кажуть: краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Можливо. Що ж стосується статистики, то тут, як на мене, недостатньо один раз побачити. Навіть кілька разів. Щоб зрозуміти статистику, з нею належить багато років наполегливо працювати, і лише тоді її осягнеш і зрозумієш. Тому, повторюсь, вважаю недоцільним докладно характеризувати матеріали офіційної статистики, широко використані мною у книзі. Така моя позиція пояснюється наступними мотивами: хто не працював зі статистичними матеріалами протягом тривалого часу, тому жодні пояснення не допоможуть, а для тих, хто "потоваришував" зі статистикою, зайвим є щось розтлумачувати. Вони знають усе з власного досвіду. Моє розуміння і тлумачення статистики – це мої узагальнюючі таблиці в тексті книги і в "Додатках".

Та все ж, аби читач мав якесь уявлення про принципи використання в даному виданні статистичних матеріалів, стисло охарактеризую спочатку статистику *переписів населення в Угорщині 1900 р. і 1910 р.*, результати яких опубліковані у двох томах (вся серія становить 52 томи, в яких вміщені докладні відомості про всі сфери господарської діяльності населення країни)

(див.: [41]). Всі дані про ці переписи населення згруповані у 49 рубрик (граф), які мають такі компоненти (зліва направо): 1-3 – територія (докладні відомості про всі регіони Угорщини, комітати, *всі* населені пункти в кожному комітаті); 4-6 – кількість населення (цивільного, військового, разом) у кожному регіоні, комітаті, населеному пункті; 7 – кількість осіб, відсутніх на час проведення перепису; 8 – кількість іноземців на час проведення перепису; 9-10 – стать (чоловіки, жінки, разом); 11-18 – вікова структура населення; 19-23 – його соціальний стан; 24-31 – рідна мова (розмовна мова, мова спілкування); 32 – знання угорської мови (кількість осіб); 41 – кількість писемних осіб; 42-49 – кількість будинків, з якого матеріалу збудовані, яким матеріалом покриті. Хотів би наголосити ще раз: усі 49 пунктів – це докладні відомості про кожне поселення, комітат, регіон, усю Угорщину. Окремо! Тільки цифри. Мільйони цифр на більш ніж тисячу сторінок у кожному томі, до того ж – петитом!

Підготовляючи матеріали для пропонованої вам книги, я переписав дані всіх 49 рубрик, які стосувалися чотирьох комітатів і міст, розташованих на їхній території. Кожен комітат "зайняв" 2 аркуші формату А3. В сумі – 8 таких "плахт". Це – основна, базова, чорнова таблиця, на основі якої згодом я складав менші узагальнюючі таблиці, що містили дані, які стосуються окремих проблем. Єдине, що було готове в цій офіційній статистиці, – це сумарні дані по кожному комітату: мені ж доводилося підраховувати дані по містах у межах комітатів та в усьому Закарпатті!

А ось як виглядає угорська статистика перепису населення за *родом занять* у 1900 і 1910 рр. Назву лише найголовніші рубрики. 1-2 – територія; 3-5 – все населення даної території (самодіяльні, утриманці, разом); 6-9 – сільське господарство (самодіяльні, утриманці, разом; щоб не повторюватися, одразу зазначу, що кожна рубрика мала ці складові); 10-11 – гірничодобувна промисловість; 12-13 – уся промисловість; 14-15 – торгівля; 16-17 – транспорт; 18-19 – особи розумової праці; 20-21 – армія; 22-23 – поденники; 24-25 – домашня прислуга; 26-27 – інші групи населення; 28-52 – дуже докладно все про *сільське господарство* (чоловіки, жінки, самодіяльні, утриманці, власники, орендарі; земельні площі – від 1 хольда до 100 і більше хольдів; члени сім'ї, службовці, робітники – віком до 16 років, віком старше 16 років; серед робітників – ті, хто мали власну худобу й т. д.); 53-79 – усе про *промисловість* (ремісничо-кустарна промисловість; фабрично-заводська промисловість; домашні промисли; мандрівні промисли; власники, члени сім'ї, робітники, учні, поденники; кількість підприємств, на яких працював кустар-одинак, де було зайнято одну особу (робітника), 2 особи, 3-5 осіб, 6-10 осіб, 11-20 осіб, понад 20 осіб); 80-111 – усі *галузі* промисловості окремо (скільки зайнято осіб; перелік усіх ремісничих професій, скільки в кожній із них зайнято осіб і т. д.)

[41, т. 2, 48]. Усе це належало опрацювати! Такі дані зайняли в мене 8 аркушів формату А3 ("плахт").

Так само я опрацьовував матеріали австрійської статистики про Східну Галичину і Північну Буковину; щоправда, вона не була такою докладною, як угорська. Коли матеріали по всіх трьох регіонах були зафіксовані в моїх базових, початкових таблицях, я зводив усе це в одну узагальнюючу таблицю з даними про *всі західноукраїнські землі та їхні міста*. Опрацювання матеріалів офіційної статистики лише з однієї якоїсь проблеми займало щонайменше кілька тижнів часу.

Про все це розповідаю так докладно не для того, щоб похвалитися – ось, мовляв, як я багато працював, а для того, щоб показати, підкреслити – опрацювання статистичних матеріалів вимагає тривалої, копіткої праці й терпіння. Якщо ж цього немає, то вдаються до висмикування фактів, гри у факти. Наслідком такої "дослідницької роботи" є відверті фальсифікації. Деякі автори праць про робітничий клас Галичини, Буковини і Закарпаття мали змогу залучити ці матеріали. Але тоді належало би багато працювати. До того ж, луснула б їхня концепція класової боротьби, положення про керівну роль робітничого класу в цій боротьбі й т. д.

І ще кілька міркувань з приводу статистики. Наведу лише три приклади, які ілюструють повноту даних угорської статистики. Так, *результати перепису населення* в Угорщині в 1900 р. опубліковані у 2, 9 і 12 томах, виданих у Будапешті в 1904, 1905 і 1906 рр. В цих виданнях налічується 1010, 1022 і 549 сторінок відповідно. В сумі – 2581 сторінка. Петітом! У томі 5-му (Будапешт, 1907 р. – 748 сторінок) – докладні відомості про етнічний склад населення. Я не зустрічав жодної праці з історії Закарпаття, де автори посилалися би на це видання! Тому не дивно, що в публікаціях такий різнобій у даних, які стосуються демографічних процесів на Закарпатті. На жаль, довірливий і некомпетентний читач може сприйняти все це на віру.

Ось конкретний приклад безвідповідального використання статистичних даних про населення Закарпаття. В газеті "Ужгород" за 2000 р. було опубліковано статтю під назвою: "Іван Франко та Закарпаття" (Газета "Ужгород". – 2000. – 16 березня. – С. 11). Прізвища автора озвучувати не стану, оскільки він – випадковий "журналіст". Так от, автор цієї відвертої фальсифікації, розповідаючи про злидні на Закарпатті у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть, повідомив, що з 1900 по 1910 рр. в краї померло понад 200 тис. із 500 тис. осіб. У своїй статті "Обережно, чергова патріотична фальсифікація"¹ я пишу наступне: якщо повірити цьому "дослідникові", то на Закарпатті щороку помирало 20 тис. осіб. Ще одна важлива деталь: у 1910 р.

¹ Мазурок О. С. Обережно, чергова патріотична фальсифікація // Ужгород. – 2006. – 5 серпня. – С. 12.

все населення міст краю нараховувало 143 тис. осіб. Отже, за означений період мали зникнути всі міста краю, або ж населення двох таких комітатів як Угочанський, у кожному з яких проживало по 92 тис. осіб. А далі наводжу такі цифри: у 1900 р. на Закарпатті проживало 752 тис. осіб, а в 1910 р. – 845 тис. осіб. Отож, кількість населення у краї не зменшилася на 200 тис. осіб, а навпаки, зросла на 94 тис. осіб, або на 12%. В цілому ж кількість жителів Закарпаття зросла з 577 тис. осіб у 1869 р. до 845 тис. осіб у 1910 р., або на 46%. Це при тому, що в краї була висока смертність населення й поширена еміграція за кордон. Прикрим у цій історії є те, що читачі прийняли цю фальсифікацію за правду.

Результати перепису *всіх категорій промисловості* (ремісничо-кустарної, фабрично-заводської, домашніх і мандрівних промислів), а також дані про рід занять різних соціальних груп населення Угорщини в 1900 р. опубліковані в 1, 15 і 16 томах (Будапешт, 1902-1906 рр., 609, 257 і 291 сторінки), в сумі це 1157 сторінок; у 1910 р. – відповідно у 42, 48 і 52 томах (1912, 1913 і 1914 рр.), ці томи мають 880, 1092 і 1312 сторінок. В сумі це 3284 сторінок. *Петітом!* У 18 томі (Будапешт, 1907 р. – 251 сторінка) – докладні відомості про кількість будинків (житлових і нежитлових), кількість хольдів землі у різних категоріях самодіяльного населення, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі, на транспорті, в інших сферах господарської діяльності – у кожному населеному пункті в чотирьох комітатах (сторінки 138-173)! Згодом ви зрозумієте, чому я так докладно аналізую матеріали урядової статистики, які стосуються Закарпаття.

Оскільки тема цього дослідження пов'язана зі статистикою, яка стосується західноукраїнських земель, дозволю собі нагадати читачам історію регіонального краєзнавства і статистики. Вважаю, що перші спроби заснування *української* статистики західноукраїнських земель, зокрема Угорської Русі, належать М. Драгоманову, який двічі – влітку 1875 р. і взимку 1876 р. – відвідав Закарпаття. Ознайомившись із тутешніми обставинами, він зрозумів нагальну потребу збирати і систематизувати статистичний та етнографічний матеріал про угорських русинів. Про це йдеться в його спогадах про Угорську Русь, листах до галичан. І. Франко, котрий листувався з М. Драгомановим із 1876 р., перейнявся його ідеєю і намагався втілити її в життя на теренах Галичини. Нарешті, в 1883 р. з його ініціативи у Львові було створено гурток, метою якого стали збір і систематизація статистичного та етнографічного матеріалу про українців. Так, у листі М. Драгоманову від 27 жовтня 1883 р. він писав, що при "Академічному братстві" зібралася група ентузіастів у складі 10-15 осіб, які заснують "Гурток" етнографічно-статистичний для вивчення народного життя, і він уже склав програму, яку обговорюватимуть на зборах гуртка. Наступного ж тижня І. Франко мав

доповісти членам гуртка про методи і завдання статистики. Найпершим завданням "Гуртка" було впорядкування і видання по можливості повної бібліографії всіх публікацій з критичними примітками, що стосуються етнографії і статистики українського краю і народу. Планувалося залучити до цієї роботи насамперед фахівців, у тому числі й віденців, оскільки найбільше статистичних видань було зосереджено у Відні [197, т. 48, с. 366].

А за рік до того І. Франко опублікував у журналі "Світ" статтю *"Знадоби до статистики України"* (1882 р., № 18-19). Зверніть увагу на назву статті: йшлося про статистику не Галичини, а України! До статті редакція "Світу" подала таку передмову (передаю цілком текст передмови).

"Потреби статистики рідного краю не заперечить ніхто, кому важне пізнання того краю, пізнання народу і обставин, серед яких він жиє і працює. Наша Україна як в многих других зглядах, так і на полі статистики занедбана і здана на ласку чужоплемінних владників, котрі на ній панують, заводять свої порядки і видобувають статистичні рахунки такі, яких їм потрібно. А ще до того в Австрії, де український народ поділений на три часті, з котрих кожда приписана до іншої провінції і звичайно до того ще змішана з другими племенами, статистичні дані відносяться звичайно до тих адміністративних шматків, не узглядняючи племенних різниць, через що в урядових статистиках дуже трудно надібати на які-небудь дані, котрі б відносилися до самого українського народу. Та й те ще: урядова статистика займається питаннями, тикаючими інтересів урядових: війська, податків, а мало тикає других боків життя людського, котрі пізнати було б далеко цікавіше для етнографа, соціолога і економіста. От задля того-то ми й задумали зложити в "Світі" обіч відділу етнографічного також окремих відділ для статистики українського краю і народу, уважаного в цілій нерозлучній єдності... Ціль наша – подати для budouщого впорядника української статистики як можна більше цікавого чи то урядового, чи й неурядового матеріалу, а також по змозі докладний і повний покажчик усіх книг і статей по часописях, в котрих можна найти матеріали до статистики нашої України.

Забираючися до такого великого діла, вимагаючого довголітньої, і то не єдиничної, а громадної праці, ми просимо всіх наших прихильників і всіх тих, кому лежить на серці пізнання життя і долі нашого народу, щоб підпомагали нас усяким матеріалом, який тільки зможуть роздобути. З громадських протоколів і карних книг, з парохіальних метрик, з судових і політичних архівів сучасних і давніх, з таблиць податкових і книг купецьких та фабричних, а в кінці з усного допитування людей можна видобути багато для науки дуже цікавих даних. Щоб вказати спеціально, звідки, як і які обрахунки потрібно видобувати, ми подаватимемо час від часу в додатку до

"Світу" маленькі табельки з запитаннями і надіємся, що нікотрий з наших передплатників не відмовить нам своєї праці над виповненням тих табличок. Звісна річ, нам приходить ся зачинати від дуже дрібних, дуже спеціальних очерків, але надіємось, що по мірі більшого нагромадження цифрового і фактичного матеріалу ми зможемо розширити їх рамки і обсяг" [197, т. 44, кн. 1, с. 618-619].

Згодом у статті "Галицьке краєзнавство" (1892 р.) І. Франко знову повертається до питання необхідності збирання і публікації статистичних даних про Галичину. Автор статті із жалем констатує той факт, що в цьому плані досі зроблено дуже мало. Він наводить думки М. Драгоманова, який у 1874 і 1875 рр. побував у Галичині і склав собі дуже сумне уявлення про рівень знань галичан, особливо інтелігенції, щодо свого краю. Власну оцінку М. Драгоманов сформулював по-латинськи так: "*Galiciani sunt genus potimum, quod de patria sua minime sapit*" ("Галичани – рід людей, які про свою батьківщину знають якнайменше"). І. Франко цілковито погоджується з цією оцінкою і при цьому покладає основну вину за такий стан речей на галичанську інтелігенцію.

У цій же статті І. Франко аналізує найголовніші публікації переважно польських істориків та економістів, які вивчали історію Галичини. Зокрема він характеризує працю галичанського краєзнавця А. Шнайдера (1825-1880 рр.) "Енциклопедія краєзнавства Галичини" (т. 1-2, літери А, Б, Львів, 1868-1874), де вміщено нариси про населені пункти Галичини, окремі вулиці й будинки Львова. З приводу цієї публікації І. Франко писав: "...Краєзнавча енциклопедія Шнайдера, запланована з великим розмахом, лишилася фрагментом і з наукового боку не могла задовольнити. Це була праця, розпочата надто передчасно: мала споруджуватися будівля, для якої не було цегли і обтесаних брил, бракувало будь-яких детальних даних, не кажучи вже про їх наукову критику. Щоправда, покійний Шнайдер з мурашиною наполегливістю збирав матеріал до своєї праці, збирав книжки і брошури, не гребуючи дрібними класами, видобував з пороку або купував у крамарів продані "на масло" старі папери і документи. Таким чином, він зібрав цілий архів, велетенський як на сили і засоби однієї людини, але вартість його не відповідає розміру вкладеної праці і зусиль, так що нині більшість його скарбів – це купа непотрібної макулатури, хоча можна і тут відшукати і не одну цінну річ" [197, т. 46, кн. 2, с. 119].

Зібрані А. Шнайдером документи й рукописи зберігаються у відділі рукописів наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові та в архіві Краківського воєводства Польщі (фонд "Тека Шнайдера"). Цей архів знаходиться на території знаменитого Вавеля, резиденції польських королів. Опрацювавши зазначені матеріали у Кракові восени 1989 р., я не знайшов для

себе нічого цікавого, тому погоджуюся з думкою І. Франка про "портфель Шнайдера". Не обійшлося й без пригод. Для того щоб працювати в названому архіві, був потрібен дозвіл головного архівного управління Польщі у Варшаві. Виручила мене доцент Краківського університету Хелена Дубецька, яка зателефонувала у Варшаву, і я дістав цей дозвіл. Вона розповіла, що свого часу, коли вона працювала в ЦДІА України у Львові, їй дуже допомагав директор архіву О. Мацюк, якому вона була дуже вдячна. З О. Мацюком ми часто спілкувалися, коли я працював у Львові. Це була інтелігентна і доброзичлива людина, справжній архівіст-науковець. Він розповів, з якими труднощами йому вдалося опублікувати свою оригінальну працю "Папір та філіграні на українських землях (XVI-XX ст.)" (К., 1974).

Свідченням інтересу галичанської інтелігенції до історії Угорської Русі є праця В. Лукича (В. Л. Левицького, 1856-1938 рр.) "Угорська Русь", в якій автор розглядає питання про чисельність русинів в Угорщині, ареали їх розселення.¹ До слова, в листопаді 1886 р. він надіслав І. Франкові рукопис цього дослідження з проханням прочитати й за потреби додати нові матеріали. І. Франко, уважно прочитавши рукопис, суттєво доповнив його статистичними даними, які стосувалися угорських русинів (чисельність, райони розселення й т. д.). Ці матеріали, про які В. Лукич не знав, він узяв із дослідження австрійського статистика К. Черніга (1804-1889 рр.) "Die Ethnographie der Österreichischer Völker".

Але найбільше зробив у справі опрацювання даних угорської статистики на початку ХХ ст. відомий галичанський історик С. Томашівський (1875-1930 рр.). Зокрема, заслуговує особливої уваги його стаття "Угорські русини в світлі мадярської урядової статистики". Це своєрідна рецензія автора на працю П. Балого (змадяризованого русина) на тему "Народності в Угорщині", яка вийшла в Будапешті у 1902 р. Дана праця є результатом багаторічної роботи, її мета – докладно показати міжетнічні відносини в Угорщині наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть. В основу дослідження П. Балого покладено результати окремих переписів населення в Угорщині. С. Томашівський, котрий володів угорською мовою, докладно аналізує ті розділи роботи П. Балого, в яких ідеться про угорських русинів, подає таблиці з результатами переписів населення Угорщини 1890 і 1900 рр. у тих комітатах, де проживали русини (с. 8-9, 22-23, 39-43). Він доходить висновку про те, що угорська офіційна статистика сфальшувала дані щодо кількості русинів в Угорському королівстві (с. 26-27).²

¹ Лукич В. Угорська Русь. – Львів, 1887. – 30 с.

² Томашівський С. Т. Угорські русини в світлі мадярської урядової статистики // ЗНТШ. – Рік ХІІ. – Т. LVI. – Кн. VI. – Львів, 1903. – С. 1-46. Його ж: Причинки до пізнання етнографічної території Угорської Русі // ЗНТШ. – Рік XIV. – Т. LXVII. – Кн. V. – Львів, 1905. – С. 1-18. Його ж: Шкільництво на Угорщині й Русини // Там само. (Наукова хроніка). – С. 1-13.

Докладно не аналізуватиму працю С. Томашівського, оскільки в мене інше завдання – навести результати переписів населення в Австро-Угорщині на основі опублікованих даних за 1869-1910 рр., подати їх такими, якими вони є, без змін, з моїми коментарями. Я схвалюю спробу названих авторів з'ясувати максимально наближену до реальності кількість русинів в Угорщині, висловити свої міркування з приводу свідомих чи несвідомих похибок у статистиці. Зауважую: вони досліджували виключно одне питання – *етнічну* структуру населення Угорського королівства. "Мої" ж цифри стосуються усіх сторін діяльності жителів країни, тому ці статистичні дані повинні збігатися в таких параметрах: кількість населення взагалі (осіб); етнічна структура (конфесійна належність, розмовна мова); господарська структура і структура зайнятості населення регіону; соціальна структура й т. д. Якщо ж "уточнювати" справжню кількість русинів по кожному з параметрів, то вийде "вавілонське стовпотворіння". Моє завдання, повторюся, – подати все так, як було зафіксовано під час переписів населення та опубліковано в офіційних виданнях. Керуюся золотим правилом археографів: краще залишити помилку автора, ніж внести свою.

Джерельну базу дослідження склали також документи, що зберігаються у 73 фондах 15 центральних та обласних архівів різних країн. Вони містять багатий і маловивчений фактичний матеріал, критична обробка якого дозволила висвітлити низку питань досліджуваної проблеми. Більшість із цих документів вводиться в науковий обіг уперше. Основну групу джерел склали документи Центрального державного історичного архіву України у Львові (фонди Крайового комітету, Промислового та Крайового банків, акціонерного товариства деревообробної промисловості "Ойкос" у Львові), матеріали Закарпатського, Тернопільського і Чернівецького обласних архівів (фонди піджурана Ужанського комітату, Мукачівсько-Чинадіївської латифундії Шенборна-Бухгейма, експозитури гірських районів Міністерства землеробства Угорщини, Тернопільського, Бережанського й Теребовлянського повітових судів, крайового управління Буковини) та чимало інших матеріалів.

Дослідження теми даної книги і зокрема питань про економічні зв'язки західноукраїнських земель із Росією було б неможливим без широкого залучення документів різних установ Російської імперії, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі (Російська Федерація). Це передусім листування Міністерства внутрішніх справ Російської імперії з міністерством фінансів, циркуляри торговим консулам в Австро-Угорщині, звіти російських генеральних і торгових консулів у Відні, Будапешті, Львові, Чернівцях і Бродах, численні супліки західноукраїнських купців і промисловиків, які домагалися дозволу на експортно-імпорتنу торгівлю різними товарами. В цьому плані заслуговують

на увагу також щорічні звіти губернаторів Волинської, Подільської та Бессарабської губерній, на території яких були розташовані великі митниці Російської імперії – Радзивилівська, Волочиська, Гусятинська, Ісаковецька й Новоселицька.

Викликають інтерес матеріали Галицького намісництва, що характеризують стан і тенденції розвитку внутрішньої торгівлі Східної Галичини. Опрацювання звітів повітових старост намісництву дозволило визначити кількість ярмарків і торгів, які функціонували у Східній Галичині наприкінці XIX - на початку XX століть, географію їхнього розташування, терміни проведення, кількість та асортимент товарів, що підлягали реалізації. Всі ці матеріали досі фактично залишалися поза увагою дослідників. Їхній аналіз дозволив вивчити питання про розвиток буржуазних відносин у регіоні.

Тепер трохи – про праці польських та австрійських істориків, які писали про міста регіону. Досліджень на цю тему представників української історіографії немає. На уривчасті відомості про кількість міст, чисельність міського населення та його етнічний склад на території Галичини і Буковини надibuємо в працях І. Бузека [223], І. Вейнфельда [328], Л. Зіобровського [333], А. Жуковського [334], І. Карпинця [258] та інших. Дослідник З. Паздро [294], аналізуючи матеріали переписів населення Галичини в 1880, 1890 та 1900 рр., намагається знайти критерій, керуючись яким можна було б визначити кількість міських поселень на вказаній території, але будь-якого певного висновку він так і не доходить. Деякі матеріали з питання, що мене цікавить, були знайдені у праці А. Кронського, який пропонує вважати за місто лише такий населений пункт, де проживало понад 20 тис. осіб [268, с. 9].

Уже згадуваний польський статистик та економіст І. Бузек дотримувався думки про те, що дослідник етнічного складу населення не вправі вносити будь-які корективи в матеріали офіційної статистики, і що найбільш об'єктивною та науково обґрунтованою етнографічною картою є "кольорова фотографія цифрових даних" [223, с. 35]. Він належав до тих демографів, які шляхом усіляких "поправок" звели до мінімуму питому вагу українців серед промислового населення Східної Галичини. До такої категорії авторів можна віднести також С. Гломбінського [243], Р. Кайндля [261-263] та інших.

Певний інтерес із фактологічної точки зору викликають дослідження Б. Левицького [272], С. Пазири [295], Л. Харевічевої [226], З. Грінбергової [248], М. Недзвецького [286], А. Прохазки [297] та інших, у яких знаходимо уривчасті відомості про економічний розвиток Львова, етнічний склад населення повітових міст, міське господарство. Проте відомості про кількість населення в деяких містах, що містяться в їхніх працях, помітно відрізняються від опублікованих результатів переписів населення. Мною використано праці Р. Баттаглії [215], А. Беніса [217], Ф. Буяка [221, 222], Д. Діаманда [231, 232],

А. Щепанського [311-313] та деяких інших дослідників, які виклали загальну характеристику економічного розвитку регіону.

Про стан нафтодобувної та соледобувної, а також лісопильної, деревообробної та цукрової галузей промисловості, про намагання польських торгово-промислових кіл зміцнювати в подальшому своє економічне панування у господарстві західноукраїнських земель свідчать праці І. Грейнера [247], П. Дунецького [234], І. Лютославського [278], С. Павлика [292], В. Шайнохи [322]. У дослідженнях М. Балабана [212], С. Касснера [260], І. Таненбаума [325], І. Шипера [317] чітко простежується бажання авторів перебільшити роль єврейської буржуазії в економіці регіону. Тому, відзначаючи, наприклад, позитивний бік книги І. Шипера – значний обсяг фактичного матеріалу, сучасний польський історик М. Горн справедливо підкреслює, що І. Шипер явно гіперболізує роль єврейського купецтва у внутрішній та зовнішній торгівлі Галичини [251, с. 160].

В австро-угорській та польській історіографії майже відсутні праці про економічні зв'язки міст на західноукраїнських землях із Наддніпрянською Україною та Росією у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть. Це питання свідомо замовчується навіть тоді, коли йдеться про торгівлю Австро-Угорщини та Російської імперії, для якої західноукраїнські землі слугували транзитною територією.

У цій книзі *вперше* йдеться не тільки про *українців (русинів)* (яскравий приклад такого підходу до висвітлення питань закарпатської історії, коли говорилося фактично лише про русинів, бачимо у тритомнику "Нариси історії Закарпаття"), але й про інші етноси, які з часів сивої давнини проживали на цій території і впродовж століть у міру своїх можливостей і талантів творили спільну історію – вулиці, села, міста, краю, свого народу, доповнюючи і збагачуючи матеріальну і духовну культуру один одного. Я не тільки досліджую історію *робітничого класу*, але й пишу про представників інших класів і соціальних груп самодіяльного населення регіону, його міст, чого досі дослідниками не робилося. Правда, про робітничий клас у мене сказано найбільше, але не тому, що вбачаю в ньому "гегемона", а тому, що ставлюся до нього як до основного виробника матеріальних благ, особливо в містах, які у досліджуваній період бурхливо розвивалися, виробника, якому й справді жилося нелегко, як, до речі, і землеробу на селі, справжню історію якого, як на мене, й досі не написано (маю на увазі Галичину і Закарпаття). Візьмемо для прикладу твори І. Франка "*Ріпник*" або ж "*Борислав сміється*", сюжети яких пам'ятаю ще з програми української літератури для середньої школи. Прочитайте їх ще раз уважно, без "наукових" коментарів радянських "франкознавців". Прочитайте спокійно, вдумливо, максимально включивши

свою уяву і враховуючи свій життєвий досвід. Отоді ви зрозумієте, хто такий робітник тієї епохи й того регіону, який мені випало досліджувати.

Зводити минуле регіону лише до історії одного класу та його боротьби проти існуючого режиму – це антинауково. Нижче наведу кілька прикладів такого тлумачення історії західноукраїнських земель другої половини ХІХ - початку ХХ століть. Маю на увазі праці В. Макаєва [162], М. Кукурудзяка [149] і В. Палька [180]. Водночас свідомо полишаю двотомники про робітничий клас України [132] і про селянство України [133]. Прошу читачів і дослідників, які цікавляться історією робітничого класу, набратися терпіння й дуже уважно прочитати викладене нижче: *все, що в них є про робітничий клас!* Я майже дослівно виписав з їхніх праць абсолютно все, що стосується кількості робітників у кожному з регіонів, а потім висловлю свої міркування з приводу цього.

Почну з Галичини. Дослідник В. Макаєв [162] пише, що за результатами перепису 1870 р. у промисловості та ремісничому виробництві Галичини було задіяно 111606 робітників, зокрема Східної Галичини – 71345 осіб, Західної Галичини – відповідно 40261 особа. В сільському господарстві було зайнято 541771 робітника, з них у Східній Галичині працювало 306413 осіб, у Західній Галичині – відповідно 235358 осіб [162, с. 38].¹ На основі результатів перепису 1890 р. дослідник подає таблицю з даними про кількість *робітників і службовців*, зайнятих у 14 основних галузях фабрично-заводської промисловості. Наводжу цю таблицю (до слова, вона без номера і заголовка).²

<i>Галузі</i>	<i>Всього зайнято</i>
<i>Гірничодобувна і гірничозаводська</i>	<i>11421</i>
<i>Виробництво будівельних матеріалів</i>	<i>4108</i>
<i>Металічна</i>	<i>1126</i>
<i>Металообробна</i>	<i>11132</i>
<i>Машинобудівна</i>	<i>3037</i>
<i>Хімічна</i>	<i>1647</i>
<i>Будівельна</i>	<i>13706</i>
<i>Поліграфічна</i>	<i>1080</i>
<i>Ткацька</i>	<i>6939</i>
<i>Шкірообробна</i>	<i>3271</i>
<i>Деревообробна</i>	<i>12944</i>

¹ Автор посилається на: Rapacki W. Ludność Galicji. – Lwów, 1874. – S. 107-109, 114.

² Автор посилається на: Rocznik statystyki Galicji. – Rok V, 1894-1897. – Lwów, 1898. – S. 16-17.

<i>Виробництво предметів споживання</i>	<i>14781</i>
<i>Виробництво напоїв</i>	<i>21966</i>
<i>Виробництво одягу</i>	<i>36815</i>
<i>Інші галузі</i>	<i>3053</i>
<i>Всього</i>	<i>147025</i>

А вже на наступній сторінці, одразу ж після таблиці, читаємо: "...з наведених даних видно, що загальна кількість робітників і службовців у Галичині в 1890 р. вже перевищила 149 тис. чол." [162, с. 39].

Полишаю текст, який нічого не дає нам для з'ясування кількості робітників, і знову надаю слово авторові, який на тій же сторінці повідомляє: "Найновітніші дані про чисельність галицького промислового пролетаріату (постійні робітники) дає перепис населення від 31 грудня 1900 р.". І далі – знову таблиця без номера і заголовка, текст якої наводжу цілком [162, с. 39].¹

<i>Галузі</i>	<i>Всього по Галичині</i>	<i>В тому числі</i>	
		<i>Східної</i>	<i>Західної</i>
<i>Гірничодобувна і гірничозаводська</i>	<i>10681</i>	<i>4709</i>	<i>5972</i>
<i>Виробництво будматеріалів</i>	<i>4006</i>	<i>1813</i>	<i>2193</i>
<i>Металообробна</i>	<i>13658</i>	<i>8764</i>	<i>4894</i>
<i>Виробництво машин та інструментів</i>	<i>3151</i>	<i>2148</i>	<i>1002</i>
<i>Хімічна</i>	<i>1737</i>	<i>934</i>	<i>803</i>
<i>Будівельна</i>	<i>13635</i>	<i>7507</i>	<i>6129</i>
<i>Поліграфічна</i>	<i>1683</i>	<i>1049</i>	<i>637</i>
<i>Ткацька і прядильна</i>	<i>5211</i>	<i>880</i>	<i>4231</i>
<i>Шкірообробна і паперова</i>	<i>2782</i>	<i>1527</i>	<i>1255</i>
<i>Деревообробна</i>	<i>11930</i>	<i>7636</i>	<i>4294</i>
<i>Харчова</i>	<i>9199</i>	<i>5591</i>	<i>3608</i>
<i>Виробництво напоїв</i>	<i>9543</i>	<i>6388</i>	<i>3155</i>
<i>Швейна</i>	<i>22724</i>	<i>13056</i>	<i>4668</i>
<i>Інші галузі</i>	<i>302</i>	<i>155</i>	<i>147</i>
<i>Всього</i>	<i>110246</i>	<i>62258</i>	<i>47988</i>

¹ Автор посилається на: Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. – Т. XX. – Зош. II. – Lwów, 1905. – Табл. с. 2-27; Podzęcznik statystyki Galicji. – Т. VIII. – Зош. I. – Lwów, 1908. – С. 13.

Після цієї таблиці одразу йде текст: *"Відзначимо, що більшість пролетаріату була зосереджена в Східній Галичині (57%)... Загальна чисельність фабрично-заводських робітників Галичини, врахованих статистикою, становила понад 110 тис. чол."* [162, с. 40].

Не ризикуватиму передати основний зміст наступних двох таблиць, розміщених на тій же сторінці; подаю їх цілком. Отож, текст автора:

"Нижче наводяться дані про кількість постійних робітників, зайнятих на транспорті, на основі перепису 1900 р.

Транспорт	Всього по Галичині	В тому числі	
		Східної	Західної
Сухопутний	16675	10415	6260
Водний	591	37	554
Всього	17266	10452	6814

Майже $\frac{2}{3}$ всіх робітників, зайнятих на транспорті, як видно з таблиці, припадало на Східну Галичину.

Чисельність постійних робітників, зайнятих у торгівлі, видно з таких даних:

Торгівля	Всього по Галичині	В тому числі	
		Східної	Західної
Товарна	11160	6778	4382
Грошова	431	263	168
Інші види	676	423	253
Всього	12267	7464	4793

Отже, кількість усіх робітників, зайнятих у промисловості, на транспорті і в торгівлі, у Східній Галичині становила 80174 чол., у Західній – 59605 чол."

Таким чином, зазначає В. Макаєв, загальна кількість постійних робітників Галичини до кінця ХІХ ст. дорівнювала 139779 осіб.

Характерною особливістю складу робітничого класу Галичини було те, вважає автор, що в промисловості, на транспорті й у торгівлі працювали також поденні або сезонні робітники. Кількість *сезонних робітників* становила близько 10% від загальної кількості постійних промислових робітників. При цьому на підприємствах Східної Галичини працювало 63% від кількості всіх сезонних робітників. Найбільше їх було зайнято в гірничодобувній і гірничозаводській, будівельній та деревообробній галузях промисловості.

Кількість сезонних робітників, зайнятих на транспорті й у торгівлі, разом становила 1942 особи.

Дані перепису 1900 р. – читаємо далі – дають також відомості про кількість постійних і поденних або сезонних робітників, зайнятих у різних службах і установах Галичини. Вона становила 61456 осіб, із них у Східній Галичині постійних робітників було 10267, сезонних – 33556; у Західній – відповідно 5153 і 12480. Дуже високою була чисельність так званих "слуг". Загальна кількість їх становила 87635 осіб, із них 57035 припадало на Східну Галичину, 30600 – на Західну. За чисельністю вони лише трохи поступалися загальній кількості робітників, зайнятих у фабрично-заводській промисловості.

Найхарактернішою особливістю галичанського пролетаріату, зазначає В. Макаєв, був високий відсоток у його складі сільськогосподарських робітників. Наприкінці XIX - на початку XX століть кількість постійних і сезонних робітників, зайнятих у сільському господарстві, становила значну цифру. У Східній Галичині налічувалося постійних робітників 113136 осіб, сезонних – 176290 осіб, разом – 289426 осіб; у Західній Галичині – відповідно 85456, 121395 і 206851. Разом у сільському господарстві Галичини було зайнято 496277 робітників, із них постійних – 198592 особи, сезонних – 297685 осіб. І далі:

"На основі наведених даних загальна кількість найманих робітників у Галичині за переписом 1900 р. була такою:

Робітники	Східна Галичина			Західна Галичина			По всій Галичині		
	постійні	сезонні	Всього	постійні	сезонні	Всього	постійні	сезонні	Всього
Промисловості, транспорту, торгівлі, а також чорнороби і слуги	147476	41909	189385	95358	16928	112286	242834	58864	301671
Сільсько- господарські	113136	176290	289426	85456	121395	206851	198592	297685	496277
Всього	260612	218199	478811	180814	138323	319137	441426	356522	797948

Таким був кількісний склад міського і сільського пролетаріату Галичини до початку XX ст. Наявність майже 800-тисячної армії робітників свідчила про величезні соціально-економічні зрушення, які відбулися в Галичині в ході розвитку капіталізму. Найпередовішою її частиною були промислові робітники".

Історії робітничого руху, а отже, й робітничого класу Північної Буковини присвятив свою книгу (і докторську дисертацію) М. Кукурудзяк. Його книга має назву: "Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття" [149]. З даної публікації я також виписав лише ті місця, які є предметом моєї уваги: про кількість робітників на теренах названого регіону. Автор книги зазначає, що залежно від стану виробництва чисельність промислових робітників *Північної Буковини* коливалася. Зокрема, у 1890 р. налічувалося 9506 робітників і 937 поденників, у 1900 р. ці цифри становили відповідно 8802 і 738 осіб, у 1910 р. – відповідно 8913 і 1350 осіб.¹ Таким чином, згідно з твердженням М. Кукурудзяка, в період промислового піднесення у 90-х рр. ХІХ ст. чисельність робітників була найбільшою, а потім спостерігався спад. Однією з його причин була економічна криза 1900-1903 рр., яка призвела до закриття ряду промислових підприємств, передусім кустарних, дрібних. Робітники цих підприємств поповнили армію безробітних. Становище не змінилося і в роки депресії. Водночас чисельність поденників значно збільшувалася. Причиною було, очевидно, зростання ролі використання їхньої праці на фабрично-заводських та сезонних підприємствах. Це стосується передусім таких галузей промисловості як обробка мінеральної сировини, харчова і лісопильна промисловість. Наявність серед промислових робітників значної кількості поденників, які не поривали зв'язків із сільським господарством, а в промисловості працювали сезонно, була однією з характерних рис робітничого класу Північної Буковини.

Якщо до загальної чисельності робітників і поденників додати ще понад 2300 учнів, праця яких широко використовувалася, особливо на кустарних і дрібних та мануфактурних підприємствах, то загальна чисельність промислових робітників Північної Буковини на кінець 1910 р., як підкреслює М. Кукурудзяк, досягне майже 12,6 тис. осіб.² Про розподіл промислових робітників Північної Буковини за галузями промисловості відповідно в 1890, 1900 і 1910 рр. свідчать такі дані [149, с. 35].³

<i>Галузі промисловості</i>	<i>1890 р.</i>	<i>1900 р.</i>	<i>1910 р.</i>
	<i>осіб</i>		
<i>Гірничозаводська</i>	<i>11</i>	<i>3</i>	<i>13</i>
<i>Металообробна</i>	<i>791</i>	<i>830</i>	<i>1136</i>
<i>Машинобудівна</i>	<i>293</i>	<i>320</i>	<i>575</i>

¹ Підраховано за: Mitteilungen... Czernowitz, 1896, Heft 3, S. 106-123; Mitteilungen... Czernowitz, 1908, Heft 13, Teil 1, S. 16-41; Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 37-89. (Так в оригіналі. – О. М.).

² Підраховано за: Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 9-89. (Так в оригіналі. – О. М.).

³ Розраховано за: Mitteilungen..., Heft 3, S. 106-123; Mitteilungen..., Heft 13, Teil 1, S. 16-41; Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 37-89. (Так в оригіналі. – О. М.).

<i>Будівельна</i>	2446	2477	2842
<i>Лісопильна і деревообробна</i>	1152	1570	1597
<i>Харчова</i>	2492	1788	1766
<i>Текстильна</i>	2723	1954	3648
<i>Шкірообробна і паперова</i>	156	122	195
<i>Обробка мінеральної сировини</i>	249	246	435
<i>Поліграфічна</i>	80	150	245
<i>Хімічна</i>	33	50	72
<i>Інші галузі</i>	17	30	59

На думку автора, формування і поповнення кадрів промислових робітників у цей період, як і раніше, відбувалося головним чином за рахунок розореного селянства та ремісників і кустарів. Важливим джерелом поповнення робочої сили були також робітничі сім'ї. Серед промислових робітників Північної Буковини налічувалося чимало жінок і дітей. За офіційними даними, серед застрахованих робітників їхня кількість із 817 осіб у 1890 р. зросла до 2134 осіб у 1909 р., тобто майже у 2,7 разів.¹ Незначною мірою група промислових робітників поповнювалася за рахунок тих, хто приїжджав з інших провінцій і країн. Здебільшого це були кваліфіковані робітники. За урядовими даними, в 1910 р. їх нараховувалося 370.² З подальшим розвитком промисловості зростала кількість фабрично-заводських робітників. Якщо в 1885 р., за офіційними даними, на Буковині працювало 2000 фабрично-заводських робітників (15,7% від загальної кількості промислових робітників), то до 1906 р. їхня чисельність зросла майже до 7500 (відповідно 45,5%).³

У книзі зазначається, що кадри фабрично-заводських робітників формувалися й були зосереджені головним чином у тих галузях промисловості, які в умовах колоніального становища краю були найбільш прибутковими і, звичайно, більш розвиненими. Це насамперед обробка мінеральної сировини, лісопильна і харчова галузі промисловості, пов'язані з виробництвом сировини або напівфабрикатів, що вивозилися за межі краю. Так, у 1906 р. з 7416 фабрично-заводських робітників Буковини у лісопильній та деревообробній промисловості було зайнято понад 4100 осіб, у харчовій – відповідно понад 1800 осіб, на підприємствах, де оброблялася мінеральна

¹ Berichte der Arbeiter- Unfall- Versicherungs- Anstalt für Galizien und die Bukowina in Lemberg pro 1910. – Lemberg, 1912. – S. 14. (Так в оригіналі. – О. М.).

² Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 223. (Так в оригіналі. – О. М.).

³ Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr, Band 38, S. 108-143; Die Arbeitszeit in den Fabriksbetrieben Österreich, S. 138, 140. (Так в оригіналі. – О. М.).

сировина, – понад 1200 осіб. Тимчасом у хімічній галузі працювало майже 100 осіб, у поліграфічній – близько 70, у машинобудівній – 50 осіб.¹ Серед міст і містечок краю виразно виділялися Чернівці, де було зосереджено значну кількість підприємств і робітників. Показово, що лише в Чернівцях чисельність робітників протягом досліджуваного періоду постійно зростала. У Вижницькому та Кіцманському повітах відбувався зворотний процес. У Серетському і Чернівецькому повітах чисельність робітників була найбільшою в роки промислового піднесення, а в Сторожинецькому повіті – у 1910 р. Це видно з даних про розподіл промислових робітників Північної Буковини за повітами (відповідно в 1890, 1900 і 1910 рр.).²

<i>Повіти</i>	<i>1890 р.</i>	<i>1900 р.</i>	<i>1910 р.</i>
	<i>осіб</i>		
<i>Вашківський</i>	-	-	374
<i>Вижницький</i>	1162	1064	929
<i>Заставнянський</i>	-	-	314
<i>Кіцманський</i>	669	586	567
<i>Серетський</i>	957	649	779
<i>Сторожинецький</i>	1026	808	1196
<i>Чернівецький</i>	1322	792	1200
<i>Чернівці</i>	5307	5641	7224

Дослідник дотримується думки про те, що в Чернівцях робітники були зайняті в усіх галузях промисловості, крім гірничозаводської. Більшість їх працювало в текстильній (у 1890 р. – майже 1300 осіб, у 1900 р. – понад 1200 осіб, у 1910 р. – майже 2300 осіб), будівельній (у 1890 та 1900 рр. – майже 1800 осіб, у 1910 р. – понад 2000 осіб) та харчовій (відповідно близько 960 і 740 осіб) галузях. В інших повітах вони були зосереджені переважно в таких галузях промисловості: у Кіцманському – в харчовій; у Сторожинецькому і Вижницькому – в лісопильній та деревообробній, будівельній, харчовій і текстильній; у Чернівецькому, Серетському, Вашківському – в будівельній, текстильній і харчовій, у Заставнянському – в текстильній і харчовій.

Там же зазначається, що не можна вважати повною характеристику промислових робітників, якщо не звернути увагу на їхній віковий склад.

¹ Die Arbeitszeit in den Fabriksbetrieben Österreich, S. 138, 140. (Так в оригіналі. – О. М.).

² Mitteilungen..., Heft 3, S. 106-123; ...Heft 13, Teil 1, S. 16-42; Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 37-89. (Вашківський і Заставнянський повіти були утворені в 1905 р.). (Так в оригіналі. – О. М.).

Матеріали урядової статистики дають змогу дійти висновку про те, що в 1910 р. на підприємствах Буковини працювало багато дітей і підлітків віком до 15 років (11,9%) та юнаків віком від 16 до 20 років (25,9%). Найбільше робітників було віком від 21 до 40 років (42,7%). В умовах жорстокого визиску робітник скоро ставав непридатним до напруженої роботи, тому питома вага робітників віком від 41 до 60 років була значно меншою (16,3%). Водночас відсутність матеріальної забезпеченості змушувала їх працювати на підприємствах, щоб не померти з голоду. Навіть за зменшеними даними, у 1910 р. на промислових підприємствах налічувалося 3,2% робітників віком від 61 і понад 70 років.¹

Про робітничий клас Закарпаття та його боротьбу йдеться у кандидатській дисертації В. Палька на тему "Становище і боротьба робітничого класу Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть" [180]. І якщо попередні автори використовували переважно матеріали австрійської і польської статистики, то В. Пальок орієнтувався на матеріали статистики угорської, що є цілком закономірним. Оскільки автор не опублікував книги на оголошену тему, я використав автореферат його дисертації, взявши лише те, що мене цікавить. Подаю матеріали автореферату у хронологічній послідовності, в тому порядку, як вони розміщені в авторефераті.

В. Пальок відзначив, що у 80-х рр. XIX ст. 87% населення краю було зайнято в сільському господарстві, 13% – у промисловості, в торгівлі й на транспорті; у 1910 р. ці показники становили відповідно 81,2% і 18,8% [180, с. 8]. Говорячи про кількість промислових підприємств у краї, автор зазначає: якщо в 1869 р. на Закарпатті нараховувалося 51 фабрично-заводське підприємство, то на початку XX ст. їх було вже 180. У 1900 р. функціонувало 12 тис., а в 1910 р. – вже 15 тис. дрібнокустарних підприємств, де було зайнято 22 тис. робітників [180, с. 9]. На початку 70-х рр. XIX ст. на Закарпатті працювали 32 рудники і шахти з видобування залізної руди та інших корисних копалин, але внаслідок розвитку буржуазних відносин відбулося їх укрупнення, і вже наприкінці XX ст. таких підприємств було 13, 5 із яких належали державі, а решта – приватним власникам. Автор розповідає про розвиток у краї деревообробної промисловості. Так, у 1873 р. тут функціонувало 8 лісопильних і деревообробних підприємств, а на початку XX ст. їхня кількість зросла у 3,5 рази. Відомою була фабрика "Мундус" (1882 р.), де на початку XX ст. працювало 900 робітників [180, с. 10].

Щодо кількості робітників на Закарпатті, автор дотримується думки про те, що на початку 70-х рр. XIX ст. у фабрично-заводській промисловості краю

¹ Підраховано за: Neue Folge..., Band 3, Heft 10, S. 209. (Так в оригіналі. – О. М.).

було зайнято 3974 робітники, а в 1914 р. – близько 16 тис. Крім того, 22 тис. робітників були зайняті у дрібнокустарній промисловості. Великий загін сезонних робітників (близько 30 тис.) працював на заготівлях та сплавах лісу, на будівництві. Так, лише в 1904 р. на будівництві залізниці Ужгород-Ужок працювало 8 тис. робітників. Крім того, на початку ХХ ст. на Закарпатті нараховувалося 76290 найманих осіб, зайнятих у сільському господарстві, основну частину яких становили закарпатоукраїнські селяни, які розорилися [180, с. 12]. Оце й усе про кількість робітничого класу Закарпаття.

Як продовження цього сюжету подаю відомості, що містяться у спільній статті двох авторів, які писали про становище промислових і сільськогосподарських робітників Закарпаття (один із них В. Пальок). У статті сказано: за даними угорської статистики, на початку ХХ ст. в краї працювали 230 промислових підприємств із 5 і більше робітниками, 65 підприємств, що мали 20 і більше робітників, де загалом було зайнято близько 7 тис. фабрично-заводських робітників. На початку ХХ ст. у фабрично-заводській, дрібнокустарній промисловості й на транспорті краю працювало 42528 осіб, майже 30 тис. робітників були зайняті на лісорозробках, 76290 осіб становили сільськогосподарський пролетаріат. Отже, найманою працею на Закарпатті жили близько 150 тис. осіб.¹ До слова, обидва автори володіють угорською мовою.

Не маю наміру докладно аналізувати наведені вище статистичні дані, але, як на мене, вдумливий читач, ознайомившись із цим накопиченням абсолютно непорівнянних, а нерідко й випадкових цифр, не зможе зробити якихось логічних, науково обґрунтованих висновків. Розумію, що автори не ставили собі за мету докладно, всебічно висвітлити питання про кількість робітників у різних галузях господарства регіонів. Їхньою метою було обґрунтувати законність боротьби трудящих проти експлуататорів. Але ж, даруйте, наявний каскад цифр аж ніяк не детермінує причини і розмах класової боротьби. Цей матеріал – яскравий приклад реалізації на ниві науки концепції класової боротьби, наріжного каменя марксистсько-ленінської ідеології. Для зазначених авторів на першому місці йде концепція, а потім – довільне підбирання "фактів", якщо не "фактиків". Це – гра в приклади, яка не має нічого спільного зі справжньою наукою.

І ще кілька міркувань. В. Макаєв пропонує читачам таблицю з даними про кількість *робітників і службовців* в основних галузях промисловості Галичини в 1890 р. [162, с. 38], текст якої я навів вище. Скажіть: хіба це

¹ Мандрик І., Пальок В. Становище промислових та сільськогосподарських робітників Закарпаття наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. // Соціалістичні перетворення на Закарпатті за 25 років Радянської влади: Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 25-річчю возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (1945-1970). – Ужгород, 1970. – С. 184-185.

серйозно об'єднувати в одне ціле дві *абсолютно різні соціальні категорії промислового населення*? Всупереч здоровому глузду авторові вдалося запрягти в одну запрягу "*быка и трепетную лань*"! А ще пригадується епізод зі шкільного підручника історії, а саме: щоб налякати ворога, перед вирішальною битвою монголи садовили на коней жінок і дорослих дітей, – незліченна кількість війська! Далі. У другому параграфі першого розділу під назвою "Зростання міст і формування буржуазії" серед загальних фраз і хаотичних даних про кілька міст Галичини я знайшов лише дві конкретні цифри, які стосуються оголошеного в параграфі питання, а саме: автор пише, що в 70-х рр. XIX ст. в Галичині нараховувалося понад 65 тис. великих і дрібних підприємців, а за результатами перепису 1900 р. їх було понад 12 тис. осіб [162, с. 26]. Забігаючи наперед, скажу: це абсолютно бездумна заява автора. Насправді офіційні переписи населення фіксували *постійне зростання* кількості великих і особливо "дрібних" підприємців. Про це свідчать дані, наведені мною нижче.

Але хотів би звернути увагу читача на інше: ну і що з того? Хто ж вони, оці "великі і дрібні підприємці"? У четвертому розділі моєї книги докладно мовиться про цю категорію людей. Зазначу: це знову ж таки "факти" і "фактики", відірвані від конкретної реальності. Дозволю собі звернутися до конкретних цифр, які характеризують цих "підприємців". Для прикладу візьму Закарпаття. Угорська статистика зафіксувала у 1900 р. в краї 12675 промислових підприємств. Це означає, що стільки ж було і *підприємців*, тобто *власників* цих підприємств. Цифри вражаючі. Але аналіз цих даних засвідчив таке: із цієї кількості "підприємств" у 8547 випадках працював лише *кустар-одинак*, і таких кустарів, кожен з яких офіційно володів своїм "підприємством", було 67,4% від загальної кількості "підприємців"; на 3961 підприємстві було зайнято 1-5 осіб (відповідно 31,3% підприємців). Таким чином, на ці два типи підприємств припадало 98,7% від кількості всіх підприємців краю. У 1910 р. було зареєстровано 15352 підприємці, з яких 9434 (61,5%) були кустарями-одинаками, 5585 (36,4%) – володіли підприємствами, на яких було зайнято 1-5 осіб; разом вони становили 97,9% від усієї кількості підприємців. Ще докладніші дані наведу про *міста* Закарпаття. У 1910 р. в них нараховувалося 5652 промислових підприємства, при цьому кустарів-одинаків, "власників" своїх "підприємств", було 3036 (53,7%), власників підприємств, де була зайнята одна особа (крім власника) – 1208 (21,4%), власників підприємств, де було зайнято дві особи (крім власника) – 631 (11,2%); разом їхня питома вага стосовно всіх промислових підприємців міст краю становила 86,3%. Ось так виглядали в реальності ці "представники промислової буржуазії"!

І. Франко у статті "Зарібки і життя львівського зецера" (1878 р.) так описав природу і соціальний статус такого "власника": "*Ремісник у своїм верстаті робить разом усілякі роботи, потрібні для виладження його товару; візьми, приміром, столяра; він і гиблює, і ріже, і довбає, і клеїть, і шліфує, і фарбує, – одним словом, в його верстаті сходяться докупи різні роботи, котрі вкупі становлять його ремесло*" [197, т. 48, с. 7].

Ці дані не заперечують існування на західноукраїнських землях великих промислових підприємств, а отже, й великих власників. Але їхня кількість була мізерною. Так, у тому ж 1900 р. на Закарпатті існувало 48 промислових підприємств, на кожному з яких було зайнято 20 і більше осіб; у 1910 р. таких підприємств налічувалося вже 65. Але вони становили в середньому менш ніж 0,5% від кількості всіх підприємств, названих угорською статистикою "промисловими".

Висловлю ще одне міркування. Згаданий вище М. Кукурудзяк у своїй книзі подає таблицю, текст якої я навів цілком, про розподіл промислових робітників Північної Буковини за галузями промисловості в 1890, 1900 і 1910 рр. [149, с. 35]. По-перше, автор не вважав за потрібне навіть підсумувати дані про загальну кількість "промислових робітників". По-друге, мені доводиться вкотре наголошувати у своїх публікаціях, що тут ідеться не про кількість власне *робітників*, хоч вони і становили більшість зайнятих на підприємствах осіб, а про кількість *усіх осіб*, які там працювали, окрім власників, а саме: поденників, учнів, інженерно-технічних працівників, сторожів, прибиральниць, посильних і т. д. Саме тому я взяв у лапки слово "робітники". Зате цифра була великою!

Скажу відверто, при всьому бажанні, при всій обізнаності з предметом дослідження я не міг второпати, про що тут ідеться. Адже всі три автори присвятили свої дослідження *робітничому класу*. І я, як і обіцяв, подав фактично *весь текст* їхніх праць, присвячений цьому класу! Та хіба тут можна щось зрозуміти, якщо автори, зокрема В. Макаєв, говорячи про робітничий клас, вживають терміни: "фабрично-заводські робітники", "постійні робітники", "пролетаріат", "робітники і службовці", "сезонні робітники", "поденники", "слуги", "учні" й т. д. Стверджую з усією відповідальністю, що ці терміни – не синоніми поняття "*робітничий клас*". Цей хаос термінів, фраз може свідчити про те, що автори самі не розуміють соціальної структури населення, зайнятого у промисловості, на транспорті, в торгівлі. Для них головне, щоб були слова "робітники", "експлуатація", а отже – і класова боротьба.

На завершення сюжету про "факти" і "фактики" ознайомлю читачів із думкою В. Ульянова-Леніна, який добре знався на статистиці й дуже високо оцінював статистику Австрії та Угорщини за її докладність і відносну

об'єктивність. Так, у статті "Статистика і соціологія" (1917 р.) він писав: *"В галузі явищ суспільних немає прийому більш поширеного і більш неспроможного, як вихоплювання окремих фактиків, гри в приклади. Доброти приклади взагалі – річ зовсім не важка, але і значення вони не мають ніякого, або чисто негативне, бо вся справа в історичній конкретній обстановці окремих випадків. Факти, коли взяти їх в їхньому цілому, в їхньому зв'язку, не тільки "уперта", але й безумовно доказова річ. Фактики, коли вони беруться поза цілим, поза зв'язком, коли вони уривчасті й довільні, є саме тільки іграшкою, або чимось ще гіршим... Щоб це був дійсно фундамент, потрібно брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які стосуються даного питання, без єдиного винятку, бо інакше неминуче виникне підозра, і цілком законна підозра в тому, що факти вибрано або добрано довільно, що замість об'єктивного зв'язку і взаємозалежності історичних явищ в їх цілому підноситься "суб'єктивна" мазанина для виправдання, можливо, брудної справи"* [150, с. 350]. Правда, дотепний М. Твен мав власну думку про урядову статистику. Він сказав: *"Існує три види брехні: брехня, нахабна брехня і статистика"*.

Після цього, шановні читачі, прочитайте увесь *четвертий* розділ першого тому цієї книги, звернувши особливу увагу на § 3 другого підрозділу, а також ознайомтесь із **Додатками 140-158**. Хоч би! І розділ *перший* "Розвиток промисловості в містах" у другому томі, і **Додатки 1-83**.

На початку "Передмови" я сказав, що свідомо багато уваги приділяю історії Закарпаття другої половини XIX - початку XX століть, оскільки про цей край, а особливо про міста, як на мене, істориками не написано практично нічого вартого уваги, окрім, хіба що, праці І. Коломійця [146], а тому слушною є потреба вкотре нагадати про те, що зроблено на сьогоднішній день, поміркувати над тим, чи буде найближчим часом написано справжню історію Закарпаття, і якою вона, на мою думку, має бути. Отож, нижче – мої міркування.

За останнє століття опубліковано сотні наукових і науково-популярних статей, десятки монографічних досліджень, захищено багато кандидатських і докторських дисертацій, присвячених історії Закарпаття. Відносно недавно побачило світ тритомне видання "Нариси історії Закарпаття". І хоча ця публікація не є власне "Історія Закарпаття", а лише "Нариси історії Закарпаття", вона – єдина поки що нині. Тому не можна перекреслювати те, що зроблено авторським колективом "Нарисів". Але разом з тим, якщо хочемо бути об'єктивними і безсторонніми в оцінці даної публікації, а вона є найновішою історією Закарпаття на сьогодні, то поставмо перед собою таке просте питання: чим суттєво відрізняються "Нариси" від попереднього видання історії Закарпаття під назвою "Шляхом до щастя"

(Ужгород, 1973 р.)? Як на мою думку, а вона, звичайно, не є істиною в останній інстанції, то особливої, принципової різниці, з огляду на вимоги часу і сучасні творчі можливості для дослідження історії краю, немає.

Візьмемо для прикладу найпростішу річ, яка одразу ж впадає в око навіть непрофесіоналу, – структуру видання. Чи можна вважати нормальним результатом наукового підходу те, що надзвичайно складну і своєрідну історію Закарпаття від часів сивої давнини до 1918 р. (тисячі років!) втиснуто в один том – 400 сторінок тексту, а період з 1918 р. до середини 1940-х рр. (якихось чверть століття) займає окремих, другий том – понад 600 сторінок тексту. До речі, цей том, як і третій, нагадує швидше телефонну книгу, аніж наукове дослідження: там більше авторів, ніж параграфів. І ще. Мені здалося, що читаю нариси Закарпатської обласної партійної організації. Звичайно, цей період також важливий і цікавий. Але ж хіба можна виправдати таку диспропорцію?

У "Нарисах" (маю на увазі перший том) у порівнянні зі "Шляхом до щастя", окрім обсягу, змінено деякі акценти (осучаснено!), введено нову, модну нині (не стільки в науці, як у публіцистиці) термінологію, але яка, на жаль, не адекватна суті змісту; дещо розширено фактаж – стало більше цифр, дат, імен, ілюстративного матеріалу й т. д. Проте архітектоніка "Нарисів", тобто те, що є одним із основних показників новизни твору, залишилася практично тією ж: назви розділів фактично повторюють назви розділів "Шляхом до щастя", з яких читач, як і раніше, винесе думку про те, що домінуючим фактором в історії Закарпаття була *класова боротьба*. До речі, "Шляхом до щастя" набрано дрібним шрифтом. Отож, якби текст цієї книжки набрати корпусом (кегель 10), то й обсягом вона не поступалася б "Нарисам".

У цьому томі "Нарисів" відсутня цільна філософська концепція внутрішньої закономірності і специфіки історичного розвитку русинів-українців упродовж тривалого часу. А власне доба до 1918 р., на моє глибоке переконання, – ключ до розуміння менталітету русинів (та й не тільки їх, а всіх, хто населяв цю територію), ключ до правильного розуміння того, що сталося в регіоні і з регіоном після розпаду Австро-Угорщини, і, якщо хочете, ключ до розуміння того, що діється в краї нині. В цілому ж дане видання – віддзеркалення стану історичної науки в Україні на сучасному етапі. Підкреслюю, що мої міркування не є рецензією на названий твір, а лише власними роздумами вголос.

Як на мене, вада деяких місцевих "патріотів" полягає в тому, що вони вважають: тільки їм належить право написати історію Закарпаття, бо вони – обранці Клію. Але ж, наприклад, французи, німці та інші так не думають. Вони цим не переймаються. Нехай пише будь-хто, аби це була правдива, наукова історія. Ось у чому патріотизм! Не слід боятися "варягів" хоча б тому, що

наразі й серед них немає жодного дослідника, який би написав *справжню історію* Закарпаття в найширшому розумінні цього слова. Цю думку я вперше висловив ще в 1999 р., зауваживши, що таку історію не буде написано "у найближче десятиріччя".¹ Тепер зізнаюся, що попри весь мій реалістичний підхід до цієї проблеми я був тоді оптимістом. Минуло майже півтора десятка років. І що ж ми маємо?

Не заперечую, що мої міркування й роздуми мають суб'єктивний характер, і це є абсолютно природним. Та все ж скажу, що впевненість у від'ємному результаті щодо написання історії Закарпаття базується на двох факторах, двох обставинах, двох аргументах, які, власне, і складають мій арсенал аргументів, а саме: мій багаторічний досвід викладача історичного факультету УжНУ і науковця. До цього додаю ще й таке: я радився з цього приводу з деякими моїми колегами, досвідченими науковцями, і вони цілковито поділяють мою думку.

Я підрахував, що з часу відкриття історичного факультету УжНУ й донині в університеті працювало понад 20 докторів історичних наук, професорів (не враховуючи доцентів, оскільки "несть им числа"). На жаль, багатьох із них вже немає серед нас. Беру до уваги викладачів не тільки істфаку, а й тих, хто працював на кафедрі історії КПРС та наукового комунізму. Практично переважна їх більшість займалася історією Закарпаття. Згодом частина їх перейшла на інші кафедри УжНУ або в інші вищі навчальні заклади. Фактично ж історією Закарпаття до 1918 р. займалося (займається) лише чотири дослідники – це професори І. Шульга, В. Ілько, В. Задорожний, О. Мазурок. Якщо трохи спростити питання, то перші три – аграрники, останній – урбаніст (маю на увазі теми докторських дисертацій). І ще одне: перші два вивчали *тільки історію Закарпаття (чотири комітати)*, а останні два розробляли історію *всіх західноукраїнських земель – Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття*. Скажіть: хіба це не потужний корпус науковців нашого університету, які розробляли різні аспекти історії Закарпаття? А наукової "історії Закарпаття" – як не було, так і немає!

Дуже не хотів би, щоб хтось із колег сказане мною зрозумів так, нібито я ставлю під сумнів науковий рівень праць *усіх* викладачів. Серед нас є справжні "доки" у своєму питанні, в тому числі й представники молодшої генерації дослідників. Але й об'єднавши їх, все ж не дістанемо бажаного результату. Кількість не переросла в якість. Майже кожен із дослідників історії Закарпаття досконало знає свою проблему, працює над нею багато років. Це – однозначно. Але жоден із нас не в змозі *сам* написати "історію". А *колективно* – тим більше. Адже це буде, як показує гіркий досвід, механічне

¹ Див.: Карпатський край. – Ужгород, 1999. – № 1-3. – С. 38-54.

з'єднання різних стилів, поглядів, елементів. Потрібно відверто зізнатися, що ніхто з нас не бачить *проблему* в цілому, а лише її фрагменти. Тут, повторюся, кількість не переросте в якість, а, навпаки, зашкодить їй. Ми ще не стоїмо на такому рівні науки, щоб бачити за деревами ліс. Я очолюю список тих, хто нездатний написати *наукову історію* Закарпаття. Але не хочеться думати, що я, очевидно, єдиний, хто розуміє це.

В археографії є надзвичайно важливий, визначальний і дуже відповідальний етап роботи з документами, які готуються до публікації. Він називається "*встановлення тексту документа*", що означає *прочитання* всього тексту документа і *правильне його розуміння*. Це стосується переважно стародавніх рукописів, де принципове значення має правильне прочитання не тільки слова або фрази, а й навіть літери. Та цього недостатньо! Документ можна прочитати цілком, але це ще не означає правильно зрозуміти те, що в ньому написано. Виходячи з цього принципу, порівняємо історію Закарпаття з "документом". Адже по суті це справді надзвичайно цінний і оригінальний документ з історії Центральної та Східної Європи. Знову ж таки, на підставі свого досвіду вважаю, що в нас на сучасному етапі немає науковця, який би не те що *правильно зрозумів* цей "документ", тобто історію Закарпаття, але й навіть *правильно прочитав* увесь документ! Кожен із нас читає його по фрагментах. Не більше. Не кажу вже про те, як він його "розуміє".

І ось тут кілька моїх міркувань про те, як ми "*прочитуємо*" і як ми "*розуміємо*" цей документ, тобто історію Закарпаття. Як на мене, то досі *немає загальноприйнятої, загальновизнаної наукової концепції історії Закарпаття в найширшому розумінні цього слова*, враховуючи специфіку регіону. За радянської доби домінувала концепція про те, що рушієм суспільного прогресу є класова боротьба. Боролися з буржуазією, куркулями, українськими буржуазними націоналістами, міжнародним імперіалізмом, греко-католицькою церквою і т. д. "Нариси історії Закарпаття" – класичний приклад реалізації концепції класової боротьби. Щодо публікації книги "Шляхом до щастя", то, враховуючи час, коли вона писалася, і мету, яка ставилася перед нею, книга – на рівні свого часу. Вона – віддзеркалення офіційної концепції. А "Нариси" писалися вже в іншій, принципово іншій атмосфері, коли з'явилися фактично безмежні можливості для реалізації творчої думки, наукової думки. Але ж сподівання не виправдалися. Чому? "Нариси" – друга спроба написати історію краю, спроба, на перший погляд, більш смілива, якщо врахувати нові обставини, але, враховуючи саме це, – менш вдала. А між цими виданнями – два десятки років! Отож, виходячи з цього, думаю собі: з'явиться третє видання "історії", яке нагадуватиме два попередні, чи ні? Звичайно, з поправкою на час. Але чи буде між ними принципова різниця?

Справді наукову *концепцію* історії Закарпаття буде вироблено (сформульовано) лише після опрацювання максимальної кількості документів, матеріалів і, насамперед, не опрацьованих донині архівних документів, що відклалися в архівосховищах багатьох країн, адже, як зазначено вище, історія Закарпаття – надзвичайно важливе "джерело" (документ), яке допомагає краще вивчити історію європейських країн, враховуючи особливість історичного шляху регіону. Автори концепції повинні мати належну теоретичну підготовку, вміння бачити за деревами ліс. А в нас, на жаль, усе навпаки: спочатку концепція, а потім збирання усякого непотребу й підтасування його до цієї "концепції".

Специфіка Закарпаття, якщо поминути окремі деталі, полягає в тому, що до 1918 р. його історія була спільною з історією багатьох народів, які населяли Австро-Угорщину. Та й терміна "Закарпаття" не існувало. Була Угорська Русь. Теж умовна назва. Після розпаду Австро-Угорщини етнічна картина в нашому краї докорінно не змінилася. Просто його територія тепер розташована між Угорщиною, Чехословаччиною, Румунією. Ці держави існують і сьогодні (Чехія і Словаччина). На Закарпатті проживають представники націй цих держав. І хоча тут створено максимально сприятливі умови для вільного розвитку національних меншин, все ж вони тяжіють до свого етнічного центру, адже в сусідніх державах живуть їхні родичі, які через певні політичні та історичні обставини покинули Закарпаття. Не забуваймо, що на Закарпатті мешкало багато євреїв, які нині мають свою державу, жили німці (шваби). Уся ця поліетнічна маса до 1918 р. співіснувала досить мирно. То був єдиний природний організм, який формувався віками. І під впливом багатьох чинників. Тут формувався територіальний патріотизм незалежно від національної та конфесійної належності, політичних уподобань. І ось тепер спробуймо, враховуючи ці та інші моменти, одним махом написати правдиву наукову історію Закарпаття хоч би до 1918 р.! Належить дуже обережно, тактовно, коректно, мудро, виважено, неупереджено говорити про минуле всіх цих народів! *Лише на основі документів.* Адже в названих вище державах ревно стежитимуть за тим, як цю історію писатимуть науковці Ужгородського національного університету.

Ні для кого не секрет, що найскладніше, найделікатніше питання – стосунки русинів та угорців упродовж їхньої тривалої спільної історії на теренах сучасного Закарпаття. Це питання, якщо не проблема, й сьогодні перебуває під уважним поглядом наших сусідів – учених Угорщини. Адже кожна зі сторін боляче реагує на ті чи інші оцінки історичного минулого нашого краю у висловлюваннях сучасних дослідників і України, і Угорщини, зокрема тих, хто досліджує історію Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Не беру до уваги думки та позиції галасунів від науки, яких

достатньо з обох сторін. Відомо, що істина народжується в діалозі. Але це можливо лише тоді, коли сторони щиро прагнуть цього.

Камінь спотикання в питанні: хто прийшов на Закарпаття першим. Як на мене, то це – різновид "норманської теорії" в мініатюрі, або ж у регіональному звучанні. Адже ж відомо: "*Prior tempore potior jure*" – "хто перший у часі, той перший у законі". В даному разі кожна зі сторін щиро переконана, що існує тільки дві думки про це питання, і одна з них – та, що належить протилежній стороні, – неправильна. Вважаю, що для загального блага обох сторін не слід ставати в горду позу переможця, господаря, натомість варто пам'ятати мудру і вічну істину: краще маленький мир, ніж велика війна. І тут має спрацювати проста житейська мудрість: розумний виграє будь-яку війну, а мудрий її ніколи не почне. Тож будьмо мудрими!

Я порівнюю Закарпаття з Одесою і називаю його "Одесою в Карпатах". Чому? Та через його географічне положення: воно лежало на перехресті шляхів. Тут та ж сама поліетнічна структура населення, та ж його рухливість. Скільки різних традицій, культур, звичаїв, мов, говірок, талановитих людей, взаємовпливів і взаємозбагачень! Це своєрідний, унікальний регіон на карті України! Та замість того, аби зберегти все те, що набувалося віками представниками різних національностей і конфесій, усе це штучно руйнується.

Проблему міжнаціональних відносин, а отже, й історію різних народів, які проживали і проживають на Закарпатті, належить висвітлювати без гніву, войовничого "фобства", без хизування національною винятковістю, але й без принизливого для людської гідності рабського сервілізму.

Вважаю, що для реалізації завдання написання наукової історії Закарпаття необхідні такі основні умови.

1. Досконале знання хоча б латинської, угорської та німецької мов тими, хто працюватиме над "історією". Якщо хтось із "дослідників" володіє півтора десятком латинських слів, то це, м'яко кажучи, "трохи" замало.

2. Досконале володіння методом історичного дослідження на рівні сучасної історичної науки, з урахуванням того, що надворі – ХХІ століття.

3. Наявність тривалого практичного досвіду роботи з документами, зокрема архівними. Досконале володіння методом наукової критики джерел.

4. Досконале знання епохи, яка досліджується. Але не на основі різних легенд та відвертих фальсифікацій, яких у нас аж забагато, а на основі опрацювання максимальної кількості найрізноманітніших джерел. До прикладу: І. Базилович лише для написання праці, присвяченої практично одній проблемі, використав понад 120 документів.

5. Помиляється той, хто вважає, що справжню, наукову історію Закарпаття в *найширшому* розумінні цього слова, а не лише *історію русинів Закарпаття*, можна написати на базі документів ДАЗО, хоч і тут, без сумніву,

зберігається багато цінних матеріалів з історії нашого краю. Джерела з історії Угорської Русі взагалі і Закарпаття зокрема відклалися в архівах Будапешта, Відня, Праги, Рима, Львова, Санкт-Петербурга, Москви й т. д.

6. Перестати думати, що історію Закарпаття можуть написати лише закарпатці. Історія історичної науки знає масу позитивних прикладів, коли історію якоїсь території або ж навіть держави писали "варяги". Річ не в "прописці", а в таланті та інтелектуальному рівні дослідника, його відповідальності.

7. Перебороти в собі стереотип мислення маргінала про історичне минуле Закарпаття.

І ще кілька міркувань. Я не аграрник, але, досліджуючи соціально-економічний розвиток міст регіону, неодмінно торкався й аналогічних проблем, що стосуються життя села, адже йдеться про єдиний господарський організм, взаємозалежність якого посилилася в період розвитку буржуазних відносин. І наслідую констатувати, що досі відсутнє фундаментальне дослідження з історії аграрних відносин на Закарпатті, історії *закарпатського села*. Це при такому багатстві документального матеріалу з даної проблеми! Дослідники, які бралися за цю тему, реалізовували традиційну схему історії аграрних відносин на Закарпатті: безземелля, експлуатація, висока смертність населення, еміграція, класова боротьба. Не заперечую, що селянам жилося нелегко. А хіба це властиве тільки Закарпаттю? І чи може бути виправдане зведення всієї історії закарпатського села до цієї примітивної схеми? Тоді як пояснити той факт, що за всіх перерахованих негараздів населення краю зросло з 1869 р. до 1910 р. на 270 тис. осіб, або на 46%? Пам'ятаймо: в середньому 83% від кількості всіх жителів Закарпаття в той історичний період складали селяни!

Ще один аргумент на підтвердження моєї думки про ненаписану історію селянства Закарпаття. У 1900 р. із 12,7 тис. промислових підприємств Закарпаття 8,0 тис., або 63,5%, знаходилися в селах; у 1910 р. ця кількість становила відповідно 9,7 тис. із 15,4 тис., або 63,2%. Ось вам і село! Щоправда, у ті ж роки в середньому 99,6% від усієї кількості таких "підприємств" були представлені ремісничо-кустарною промисловістю, зокрема 68% були "підприємствами" кустарів-одинаків. Однак і тут є про що писати, є що досліджувати. Це готові фактичні матеріали, які належить ретельно опрацювати й систематизувати, і лише після цього йти в архів, щоб наповнити ці дані "живим" змістом. Зразком такого опрацювання статистичного матеріалу є дослідження Ю. Жатковича про село Стройне, яке

вийшло в Будапешті у 1900 р. угорською мовою й було перевидане мною в перекладі українською мовою.¹

Візьмемо для ілюстрації один населений пункт Закарпаття – *Тересву* в Марамороському комітаті. У 1869 р. там проживало 886 осіб, у 1880 р. – 888 осіб, у 1890 р. – 1070 осіб, у 1900 р. – 1302 особи, в 1910 р. – 1609 осіб. Отже, кількість населення в селі зросла на 62%. Для порівняння: кількість мешканців Королева збільшилася на 169%, Чопа – на 156%, Сваляви – на 146%, але, наприклад, Ужгорода – лише на 45%. Згідно з результатами перепису 1900 р., у *ремісничо-кустарній* промисловості Тересви (підприємств фабрично-заводської промисловості там не було) було зайнято 23 особи (22 чоловіки та одна жінка). З них – 17 власників (16 чоловіків та одна жінка). Про характер промислових підприємств свідчать такі дані: на 14 "підприємствах" працював кустар-одинак, на 3 "підприємствах", крім власника, працював один найманий робітник. Щодо ремісничих професій, то в Тересві працювали: один коваль, один бляхар, один скляр, 2 кравці, 4 шевці, 4 муляри, 4 столяри, один гончар та інші.

Повне уявлення про господарську структуру та структуру зайнятості населення Тересви в 1900 р. дають матеріали **таблиці**, складеної мною на основі даних угорської статистики. Особливу увагу я звернув на *сільське господарство* Тересви. Подивіться уважно на цю таблицю. В ній є всі дані про цей населений пункт, зокрема про осіб, зайнятих у *сільському господарстві*! Такі дані є про кожний населений пункт Закарпаття. А таких поселень, згідно з офіційною статистикою, в 1893 р. на території чотирьох комітатів налічувалося 1334, а саме: 4 магістратські міста, 21 "великий населений пункт", 663 "малі населені пункти" та 646 "інших населених пунктів" (вживаю офіційну термінологію). У 1914 р. на Закарпатті нараховувався вже 1291 населений пункт, а саме: 4 магістратські міста (Мараморош-Сігет, Берегово, Мукачево, Ужгород), 39 "великих населених пунктів", 632 "малі населені пункти" та 616 "інших населених пунктів". Яке невичерпне багатство найрізноманітнішої інформації про соціально-економічні, зокрема аграрні відносини на Закарпатті! Звичайно, такі узагальнені таблиці за рік-два не складеш! Але ж це можна і потрібно зробити! Вони мають цілковито замінити заяложені, трафаретні фрази про Закарпаття взагалі та його села зокрема. Ще раз: уважно прочитайте цю таблицю. Чого в ній тільки немає! Повна історія населеного пункту! Без заяложених трафаретних фраз!

¹ Жаткович Ю. Праці з історії Угорської Русі. – Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2008. – 452 с. – С. 324-337.

Господарська структура та структура зайнятості населення Тересви в 1900 р. (осіб)

Все населення			Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, кредит		Транспорт		Службовці		Військові		Домашня прислуга		Інші	
С.	У.	Разом	С.	У.	С.	У.	С.	У.	С.	У.	С.	У.	С.	У.	С.	У.	С.	У.
390	918	1308	283	693	23	88	9	36	21	52	15	20	6	-	25	-	7	29
Тільки сільське господарство																		
Самодіяльне населення		Утриманці		Разом		Земельні власники				Члени сім'ї								
Ч.	Ж.	Ч.	Ж.	Ч.	Ж.	Понад 100 хольдів	10-100 хольдів	Менш ніж 10 хольдів	Разом	Ч.	Ж.							
214	69	276	417	490	486	3	49	133	185	17	18							
Тільки сільське господарство (продовження)																		
Утриманці		Службовці		Домашня прислуга		Робітники		Утриманці	Кількість робітників, які мали власну хату									
		С.	У.	С.	У.	До 16 років	Старше 16 років											
693		1	1	17	19	4	41	48	12									

Примітки: С. – самодіяльне населення; У. – утриманці; Ч. – чоловіки; Ж. – жінки.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 596-609.

Отож, виходячи з вищесказаного, заявляю: не можу зрозуміти, а отже, й вибачити історикам-закарпатцям, особливо тим, котрі володіли угорською мовою і, досліджуючи історію Закарпаття, писали про таке, що не має нічого спільного з наукою. Я їм закидаю ось що: замість того щоб писати ні про що, належало б узятися до благородної і потрібної для науки справи – опрацювання статистичних матеріалів у багатотомних виданнях угорської статистики, що стосувалися чотирьох комітатів (хоча би!), і *випуску статистичних збірників (інформаційних довідників)* на зразок краківських. Завдяки цій роботі з'явилася б можливість закладення міцного фундаменту, на базі якого можна було б розробляти найрізноманітніші проблеми крайової історії. Цього матеріалу вистачило б не на одне покоління дослідників. А що ми можемо запропонувати студентам, молодим науковцям, які досліджують минуле краю, з того, що досі опубліковано?¹

Повторюся: зразком для такого роду публікацій статистичних матеріалів, які стосувалися б історії аграрних відносин на Закарпатті у другій половині XIX - на початку XX століть, можуть слугувати видання Краківського університету. Візьму для прикладу видання: *B. Wilpert-Końkiewicz. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Struktura agrarna wielkiej własności ziemskiej (tabularnej) w Galicji w dobie autonomii / Redaktor H. Madurowicz-Urbańska. – Kraków, 1989. – 261 s.* У *першій частині* цього видання вміщені передмова, предмет і мета публікації, аналіз джерел, зміст таблиць польською та німецькою мовами. У *другій частині – тільки таблиці*, складені на основі опублікованих матеріалів австрійської і польської статистики. Всього 164 таблиці (с. 61-231), які мають лише порядковий номер, назву і посилання на джерело, на основі якого складено цю узагальнюючу таблицю. І більше нічого. Статистичні дані стосуються як усієї Галичини, так і окремо Східної та Західної Галичини. Попередні видання містили матеріали про розвиток промисловості, торгівлі, транспорту в Галичині.

Як на мене, то взірцем справді наукового дослідження аграрних відносин на західноукраїнських землях, у даному разі – на Буковині, є монографія В. Ботушанського про сільське господарство Буковини у другій половині XIX - на початку XX століть [93], а також видана ним у співавторстві книга про еміграцію з Буковини [94]. На такому ж рівні – оригінальне дослідження І. Жалоби про розвиток транспорту на Буковині в останній чверті XVIII - у 60-х роках XIX ст. [120].

Охоче зізнаюся в помилковості своїх тверджень, якщо буде доведено, що на сьогодні хоч би частково (вже не кажу – цілком!) реалізовано завдання,

¹ Див.: Під покровительством музи Клію. Історичному факультету УжНУ – 60 років / Упоряд. М. В. Олашин та ін. – Ужгород: УжНУ, 2005. – 280 с. – С. 200-213. Олашин М. В. Історичний факультет Ужгородського національного університету. – Ужгород: Гражда, 2010. – С. 328-382.

поставлені відомим російським ученим О. Петровим (1859-1932 рр.), котрий 8 разів побував на Закарпатті, перед істориками історії Угорської Русі, завдання, які, в чому я глибоко переконаний, не втратили своєї актуальності й нині. Ще в далекому 1930 р. О. Петров, прекрасний знавець історії Угорської Русі, вважав, що для наукового її висвітлення належить насамперед скласти регести, тобто докладні й систематизовані описи документів, які вичерпували б усе суттєве тих документів, що стосуються як усієї Угорщини, так і окремих її комітатів, епархій, міст, дворянських родів тощо, тобто тих, які практично вже опубліковані в їхніх наукових монографіях; регести про поселення, які завжди були й залишилися руськими, або ж згодом стали руськими, або такі, які колись були руськими, але потім втратили свою народність. З цих регестів належить вибрати точні вказівки на час заснування окремих церков або хоч би час перших згадок про них, а також про їхні парафії. Ці вказівки належить доповнити даними, які збереглися в метриках, протоколах та інших документах церков, а також у місцевих переказах.

Потрібно опрацювати описи Угорщини як місцевими жителями, так і іноземними мандрівниками, і вибрати буквально все, що стосується карпаторуської території. Крім етнографічних даних, даних соціально-економічного характеру, слід зробити спробу, застосовуючи регресивний метод, реконструювати зовнішній вигляд країни в різні епохи, з'ясувати межі полонин, залісної і культивованої площі, стан гірських перевалів, проходів, доріг, бродів, глибину рік, ширину їх розливів, площі під болотами й т. д., одним словом, дати історичну географію Карпатської Русі. Інтерес становить питання про те, де і в які часи проходила межа засік.

Украї необхідно зібрати всі написані кирилицею дрібні пам'ятки від найдавніших часів до початку відродження Карпатської Русі, як ті, що вже опубліковані І. Петрушевичем, А. Кралицьким, І. Панькевичем та іншими дослідниками в карпаторуських, галичанських та інших виданнях, так і ті, які знаходяться у приватних руках або десь-інде. На думку О. Петрова, велику користь у цьому плані можуть принести місцеві шанувальники науки, якщо вони візьмуться за систематичний збір цих дрібних пам'яток, які легко можуть бути втраченими, а саме: церковних метрик, протоколів церков, історій парафій, церковних візитацій, записів на церковних книгах і т. п., а також протоколів сільських общин, спогадів місцевих діячів, рукописних історій окремих поселень або округів. Особливу увагу належить звернути на давні "князівсько-шолтиські" грамоти, грамоти дрібних дворян-лібертинів, які знаходяться в багатьох селянських сім'ях.

Однак цього недостатньо. Доцільно звернути особливу увагу на історію соціально-економічних відносин, оскільки в цій галузі, в галузі власне справжньої історії карпаторуського народу, тобто селянства і сільського

духовенства, досі практично нічого не зроблено, хоча з цієї проблеми наявна величезна кількість документів – урбаріальні документи Марії Терези й різного роду переписи податкового населення Угорщини. Щоправда, ці документи починаються лише з середини XVI ст., але їх вивчення дасть тверду основу для правильного розуміння і висвітлення скупих відомостей більш ранньої епохи. Натомість із середини XVI ст. і аж до кінця XVIII ст. кількість цих документів швидко зростає, і у дослідників немає підстав скаржитися на їхню відсутність.

Далі О. Петров перераховує різні розряди цих архіважливих історичних документів. Передовсім велику наукову цінність для дослідників історії Угорської Русі становлять документи, пов'язані з урбаріальною реформою Марії Терези. Це, зокрема, звідні таблиці як за кожним комітатом, так і за округами та великими домініями; відомості про платежі й повинності селян до урбаріальної реформи; таблиці, які містять звідні дані переписів, що проводилися урядовими агентами під час підготовки проведення реформи, а також відповіді самих селян про їхні податки та повинності. Крім того, в таблицях є відомості про якість ґрунтів, кліматичні умови, про заробітки та побочні заняття селян і т. п.

Іншу важливу групу джерел становлять відповіді селян, нерідко написані народною мовою. Вони ознайомлюють дослідника з податками і повинностями селян, які базуються часто на звичаї, причому іноді дуже давньому. Цю категорію документів належить використати цілком. На них потрібно спиратися і від них відштовхуватися при вивченні переписів попереднього часу. Дослідникам належить обов'язково цілком опрацювати загальнодержавні переписи 1715 і 1720 рр., оскільки в них, крім таблиць, які дають відомості про розміри наділів, платежів і повинностей різних категорій селян, вміщені дані з історії поселень – їх заснувань та зникнень тощо.

Заслужують на пильну увагу науковців переписи комітатів, які проводилися адміністрацією самих комітатів з метою розподілу королівського податку – ровасу, прийнятого сеймом. Поряд із дворянами в ці переписи не заносилися й численні нижчі прошарки дрібного дворянства, недворяни, які жили на дворянських землях, а також бідніша, неімуща частина податкового населення.

Нарешті, важливу групу джерел становлять описи на урбарії окремих доміній або їхніх частин, оскільки в них містяться ті елементи, які не охоплювалися загальнодержавними переписами: домініальне управління турбувалося про те, щоб від нього не було приховано будь-якого прибутку грошима, натурою або ж роботою кожного, хто жив на поміщицькій землі. До того ж, у цих переписах, які проводилися особами, близькими до народу,

можна знайти багато різноманітних зауважень, характерних для становища цього народу.

Завершуючи перелік важливих проблем, які належить вирішити дослідникам, і перелік основних груп джерел, які дозволяють це зробити, О. Петров зазначає: "...обработка такого обильного материала представляет, несомненно, большие трудности. Кроме знакомства с общими сочинениями по истории социальной, экономической и хозяйственной, необходима осведомленность с историей податного населения в Угрии вообще, с системой податей, а также с обычными в Угрии в разную пору и в разных местах мерами, монетными единицами. О последних важно знать не только их отношение к нынешней валюте, но их покупательную силу, их отношение к стоимости продуктов. В конце концов, видно, что "жатва многая". Должно надеяться, что найдутся и "делатели"!".¹

Я передав думку О. Петрова про те, що належить зробити для написання наукової історії Закарпаття, і подумав: це, враховуючи наші резерви і рівень історичної науки у світі, – нездійсненна мрія. І ось чому. Коли ми "заболонилися", стало модним здобувати диплом магістра, що є цілком нормальним явищем. Але ж, як то кажуть, приклавши руку до серця, подивімося, хто іноді претендує на цей диплом як потенційний автор історії краю. Наведу лише два приклади з біографії таких здобувачів, назвавши їх умовно Віктором і Богданом. Ще на іспиті з "історіографії" (третьій курс, шостий семестр), який вони перескладали N-у кількість разів, перший із них потішив членів комісії такими новинками: 1) Іван Грозний – засновник династії Романових; 2) у 1612 р. йшла Північна війна між Росією і Швецією. Побачивши, однак, реакцію викладачів, він "скоригував" свою помилку і заявив, що того року Наполеон напав на Росію. Другий наш візаві на тому ж іспиті сказав наступне. По-перше, кріпосне право в Росії запровадила Катерина II. По-друге, П. Мілюков (1859-1943 рр., лідер кадетської партії в Росії, який із 1920 р. перебував в еміграції) написав "Историю государства Российского". Допускаю, що від такої заяви П. Мілюков і справжній автор "Истории...", монархіст М. Карамзін (1766-1826 рр.), як то кажуть, перегорнулися б у гробах за образу їхніх ідейних переконань. По-третє, М. Костомаров (1817-1885 рр.), зі слів студента, "професор Московського університету", написав багатотомну працю "Книга буття українського народу" й більше нічого. Про два *тритомники* М. Костомарова "Богдан Хмельницкий" і "Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей", а також монографії "Мазепа", "Мазепинцы", "Руина", "Бунт Стеньки Разина"

¹ Петров А. Л. Задачи карпато-русской историографии // Вчені Росії про Закарпаття: Із карпатознавчої спадщини. – Ужгород: КП "Ужгородська міська друкарня", 2009. – С. 115-128. – С. 124.

та інші праці наш співрозмовник і не чув, хоча це – відомі факти з історії України. Щодо "багатотомника" "Книга буття українського народу", то це книжечка форматом 12×17 см і обсягом 30 сторінок. Показово, що я приносив її на лекцію і показував студентам. До речі, мало хто знає про те, що названа книжечка – український варіант праці А. Міцкевича "Книга польського народу і польського пілігримства" (1833 р.). Зате в заліковій книжці цього студента – суцільні оцінки "відмінно". Одразу ж роблю застереження: я не вважаю, що всі майбутні магістри є такими.

І тут мені пригадалася епіграма О. Пушкіна на голову Санкт-Петербурзького цензурного комітету князя М. Дондукова-Корсакова (1749-1869 рр.) після обрання його членом Російської академії наук.

В Академии наук
Заседает князь Дундук.
Говорят, не подобает
Дундуку такая честь;
Почему ж он заседает?
Потому, что есть чем сесть.

Не виключаю, що хтось образиться на вищенаведений сюжет про іспит. А скажіть мені, будь ласка, хіба може бути більшою образа, ніж такі відповіді трьом сивочолим членам комісії, – двом професорам і доценту, за плечима яких десятки років педагогічної і наукової роботи у ВНЗ? Цілком усвідомлюю, що "*Veritas odium parit*", але не забуваю: "*Amicus plato, sed magis amica est veritas*".

Ми, історики, вивчаємо минуле, щоб краще зрозуміти день сьогоднішній і, по можливості, заглянути в день прийдешній. Отож, виходячи з цієї тези, дозволю собі включити в канву моєї "Передмови" кілька сюжетів з історії історичної думки в Україні та Росії до 1917 р., щоб побачити, хто йшов тоді в науку, адже все пізнається в порівнянні. Нагадаю: напередодні жовтневих подій 1917 р. в Російській імперії було 13 університетів, з яких 3 – в Україні: Харків, Київ, Одеса. Я говоритиму про історико-філологічні факультети, які були в кожному виші. Термін навчання – 4 роки. Лекція тривала 40 хвилин. То ж яку потрібно було мати кваліфікацію, щоб за 86 лекцій викласти історію Росії від давнини до середини XIX ст., як це робив В. Ключевський у Московському університеті! Це ж саме потрібно сказати і про студентів, їхню підготовленість до сприйняття такого матеріалу!

Кращим випускникам факультету дозволялося писати так звані кандидатські твори, на зразок наших дипломних робіт. Усі інші склали державні іспити. Нарешті, із авторів кандидатських творів вибирали найкращих і залишали їх для підготовки до складання *магістерських іспитів*, захисту магістерської, а потім – докторської дисертації. До речі, О. Петров,

вихованець Петербурзького університету, – зразок цієї схеми. Я не ідеалізую минуле й не ганю наше сьогодення. Подаю лише факти, а читачі нехай самі роблять висновки.

Надаю слово російському історикові М. Дружиніну (1886-1986 рр.): *"Каждый оставленный при университете должен был представить на утверждение своего руководителя разработанную программу подготовки, состоящую из 10 крупных вопросов по избранной специальности. Вопросы должны были равномерно охватывать весь ход исторического процесса; из них два были обязательными: 1) древнейшая летопись или Русская Правда; 2) Литовско-Русское государство; остальные самостоятельно избирались самим магистрантом. По каждому намеченному вопросу требовалось овладеть имеющейся литературой, т. е. усвоить развитие историографии темы и изучить относящиеся к ней основные источники. На подготовку отводилось 2-3 года при условии назначения обеспечивающей стипендии. Я выбрал программу, в которую входили следующие вопросы: 1) Лаврентьевская летопись; 2) Писцовые книги XV-XVI вв.; 3) "Смутное время" – так назывался в то время период Крестьянской войны и интервенции начала XVII в.; 4) Происхождение крепостного права; 5) Соборное уложение 1649 г.; 6) Литовско-Русское государство XVI-XVII вв.; 7) Экономическая политика Петра I; 8) Дворянство в Комиссии 1767 г.; 9) Восточный вопрос при Николае I; 10) Редакционные комиссии 1858-1860 гг. М. М. Богословский утвердил эту программу и предоставил мне полную свободу действий в организации занятий..."*¹

Історик М. Богословський (1867-1929 рр.) вибрав для себе такі питання для магістерського іспиту: 1) "Правда Русская"; 2) "Повесть временных лет"; 3) Духовні і договірні грамоти; 4) Писцові книги; 5) Центральне і обласне управління Росії XV-XVII ст.; 6) Селянське питання XV-XVII ст.; 7) Зовнішня політика Росії на початку XVI ст.; 8) Малоросія в гетьманство Богдана Хмельницького; 9) Обласне і міське управління при Петрі I та Катерині II; 10) Центральні установи при Олександрі I; 11) Поділи Польщі.

Назву теми магістерських і докторських дисертацій найвідоміших істориків України та Росії. Д. Багалій у 1883 р. захистив магістерську дисертацію на тему "Історія Сіверської землі до половини XIV ст.", у 1887 р. – докторську дисертацію на тему "Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства". Тема магістерської дисертації М. Грушевського – "Барское староство. Исторический очерк" (1894 р.), відомостей про докторську дисертацію я не знайшов. Теми магістерських і докторських дисертацій окремих російських істориків такі: С. Соловйова –

¹ Дружинин Н. М. Воспоминания и мысли историка. – М.: Наука, 1979. – С. 28.

відповідно "Об отношении Новгорода к великим князьям" (1845 р.) та "История отношений между русскими князьями Рюрикова дома" (1847 р.); О. Преснякова – "Княжое право в древней Руси" (1907 р.) і "Образование великорусского государства" (1911 р.); О. Лаппо-Данилевського – "Организация прямого обложения в Московском государстве со времен Смуты до эпохи преобразований" (1890 р.) і "Русские промышленные и торговые компании в первой половине XVIII ст." (1899 р.); С. Платонова – "Древнерусские сказания и повести о Смутном времени XVII в. как исторический источник" (1888 р.) і "Очерки по истории Смуты в Московском государстве XVI-XVII вв. (Опыт изучения общественного строя и сословных отношений в Смутное время)" (1899 р.).

Українські та російські історики досконало володіли кількома іноземними мовами. Наприклад, А. Кримський знав понад шістьдесят мов. Вони були прекрасними джерелознавцями, ентузіастами, великими працелюбами і часто не мали ні копійки за душею. Смію стверджувати, що наукова кар'єра не була вирішальним чинником в їхній науковій діяльності. Для підтвердження цієї тези я наведу кілька прикладів, прикладів цікавих і повчальних. Так, М. Грушевський крім своєї фундаментальної праці "Історія України-Руси" опублікував 11 томів архівних матеріалів, присвячених політичній, соціально-економічній та культурній історії України XVI-XVIII століть, під назвою "Жерела до історії України-Руси". Йому активно допомагали С. Томашівський, М. Кордуба, В. Модзалевський, І. Крип'якевич, В. Антонович, як член Київської Археографічної комісії, брав безпосередню участь у виданні "Архива Юго-Западной России..." (1859-1914 рр.) у 8 частинах, 35 томах, 37 книгах. Під його редакцією вийшло 15 томів, з них 8 містили документи, зібрані та опрацьовані ним особисто. М. Костомаров редагував серію документів під назвою "Акты, относящиеся к Южной и Западной России..." у 15 томах, де були джерела з історії України, Росії та Білорусі XVI-XVII століть. Він особисто відредагував 11 томів (I-IX, XII-XIII), а інші – професор Харківського університету Г. Карпов. За цими документальними публікаціями – титанічна праця, яка тривала десятки років.

Згадаю відомого українського історика А. Скальковського (1808-1898 рр.), спеціаліста з історії Запорізької Січі та Південної України. Виявлені ним у Катеринославі документи лягли в основу публікації під назвою "История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского", яка за його життя видавалася тричі й матеріал якої не втратив свого наукового значення дотепер. А. Скальковський багато зробив і в справі наукової систематизації та складання описів до джерел, які стосувалися історії Запоріжжя. Весь Архів Коша Запорізької Січі нараховує 374 справи, що становить близько 40 тис. документів. У 1841 і 1845 рр. А. Скальковський особисто склав описи на 36

і 130 справ відповідно, разом 166 описів або майже 45% від їх загальної кількості. Документи стосувалися періоду 1734-1776 рр. Усього ж Військовий архів Нової Запорізької Січі нараховує приблизно 15 тис. справ (одиниць збереження).

І, нарешті, про двох російських істориків – В. Ключевського та К. Бестужева-Рюміна. Для того щоб зібрати матеріал для магістерської дисертації на тему "Древнерусские жития святых как исторический источник", яку В. Ключевський захистив у 1872 р., він, окрім опублікованих документів і матеріалів, опрацював понад 5 тисяч житій святих, переважну більшість яких ще не було опубліковано. І переконливо довів, що цей вид джерел – малодостовірний. Для написання докторської дисертації "Боярская дума древней Руси. Опыт истории правительственного учреждения в связи с историей общества", над якою він працював 10 років (1872-1882 рр.), залучено надзвичайно широке коло джерел, а саме: архіви Міністерства юстиції, Міністерства закордонних справ, Троїце-Сергієвого монастиря; рукописи Синодальної бібліотеки, ПСРЛ, "Акты исторические" (5 томів), "Акты Археографической комиссии", "Древняя Российская вивлиофика" (десятки томів), "Полное собрание законов Российской империи" (десятки томів), Сказання іноземців про Російську державу, праці А. Курбського, Г. Котошихіна, А. Паліцина, І. Болтіна, М. Карамзіна, В. Татіщева та багатьох інших. То хто краще за нього знав російську історію? Недарма його учень М. Богословський у своїх спогадах про В. Ключевського писав, що той *"не излагал русскую историю, а размышлял о ней"*.

І ще один яскравий приклад із цього ряду. Відомий російський історик, професор, а згодом академік Петербурзького університету К. Бестужев-Рюмін (1829-1897 рр.) у 1868 р. захищав магістерську дисертацію на тему "О составе русских летописей до конца XIV века", присвячену "Повести временных лет" і південно-руським літописним зводам. Дослідник висловив нову для свого часу думку про те, що руські літописи – творіння не одного автора, а літописні зводи, складені з різних джерел. Названа дисертація – свого роду підсумок дослідження цього питання до О. Шахматова. Вона була настільки актуальною, виконана на такому високому науковому рівні й мала таке велике практичне значення, що Вчена рада Петербурзького університету присудила авторові відразу науковий ступінь доктора історії (без захисту докторської дисертації).

В. Ключевський, прекрасний знавець давньоруських літописів, який, так би мовити, десятки років ковтав архівну пилюку, у статті, присвяченій пам'яті К. Бестужева-Рюміна, говорячи про цю дисертацію, писав: *"Этим трудом он укрепил в нашей исторической литературе прием, который при умелом обращении с ним приносит плодотворные результаты – это тонкий"*

критический разбор составных частей памятника и их часто трудноуловимого происхождения. Я назвал бы этот прием, как он был выработан Бестужевым-Рюминым на изучении древнейших летописных сводов – химическим анализом исторического источника". Від себе додаю – одержати таку похвалу від В. Ключевського було великою честю для вченого дореволюційної Росії!

Є над чим подумати, є з чим порівняти!

Отже, як пересвідчуємося, роботи – непочатий край! Найвагомішим, найпереконливішим аргументом помилковості моєї думки буде поява справді наукової історії Закарпаття, яка відповідала б усім вимогам історичної науки XXI століття. З великою радістю і гордістю за автора (авторів) зустріну її появу і щиро визнаю свою помилку.

Вважаю за потрібне розтлумачити деякі термінологічні поняття, які зустрічаються в даній книзі. На сьогодні поняття "*суспільні класи*" є одним із найбільш уживаних у науковій літературі, присвяченій загальній історії, соціальним та економічним проблемам. Як правило, ним позначають характерні для того чи іншого суспільно-економічного ладу великі, відносно сталі групи людей, які відрізняються одна від одної своїм місцем у системі виробничих відносин, забезпечують своїм представникам певні можливості для самореалізації, а також мають спільні інтереси й цінності. Вважається, що місце, яке той чи інший клас займає в системі виробничих відносин, а також особливості його стосунків з іншими класами визначаються його відношенням до засобів виробництва. З різним відношенням до засобів виробництва органічно пов'язана й різна роль класів в організації праці. Класи, які є власниками засобів виробництва, визначаються як організатори виробництва, а класи, які не мають у своїй власності засобів виробництва, – як безпосередні виробники матеріальних та інших благ. Відношення до засобів виробництва, місце в системі влади та організації виробництва визначають способи отримання й розміри отримуваної частки суспільного продукту.¹

І. Франко, який у 70-х рр. XIX ст. жваво цікавився не тільки робітничою проблематикою, а й соціальними відносинами в Галичині, у 1879 р. у статті "Робітники і трудівники" з цього приводу писав: "*...Під трудівниками ми розуміємо і вуличних хлопчаків, які бігають без мети, і продавців, що сидять за прилавком, і танцюристів, і професорів, і спекулянтів, і робітників – усе це трудівники, хоч кожен з них працює по-різному. Говорячи ж про робітників, ми розуміємо певний клас людей, що займаються певним, постійно визначеним родом праці... Класи трудящих – це класи, єдиним майном, єдиною опорою,*

¹ Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та інші; НАН України, Ін-т історії України (далі – ЕІУ). – В 10 т. – Т. 4. – К.: Наукова думка, 2007. – С. 342.

єдиною спадщиною і надією яких є тяжка праця на шматок хліба..." [197, т. 46, с. 23-24].

Буржуазія – один із термінів для позначення того класу індустріального суспільства, який володіє інструментами контролю над: інвестиціями або грошовим капіталом; фізичними засобами виробництва (земля, підприємства, установи); робочою силою. В наукових колах термін "буржуазія" надто тісно пов'язаний із марксистським дискурсом, а тому багато сучасних дослідників воліють уникати його, віддаючи перевагу іншим маркерам – "капіталісти", "підприємці" тощо.¹ В усіх без винятку таблицях і в переважній більшості тексту книги я вживаю термін "власники" і дуже рідко – "буржуазія".

Інтелігенція (від лат. *intellegens, intelligens* – розумний, той хто розуміє, знає; обізнаний, тямущий, розсудливий; знавець, фахівець) – суспільний прошарок, куди входять особи, котрі професійно займаються розумовою працею. Інтелігенція відіграє велику роль у розвитку суспільства; передусім з її діяльністю пов'язаний розвиток науки, техніки, мистецтва, народної освіти й т. д. Вперше термін "інтелігенція" було введено в науковий обіг російським письменником П. Боборикіним у 70-х рр. XIX ст.²

Поняття "інтелігенція" та "інтелектуали" (як явища в соціологічному та історичному контекстах) нині використовують для означення, з одного боку, верств, представники яких професійно займаються розумовою, передусім творчою працею, розвитком і поширенням культури, а з іншого – представників духовного проводу народу. Вважається, що люди, яких називають інтелігентами, як правило, позбавлені забобонів, толерантні, ментально мобільні. Новий британський "Великий тлумачний соціологічний словник" (1999 р.) також розрізняє два значення терміна "інтелігенція", але їхній зміст дещо інший. По-перше, це соціальна страта (верства) інтелектуалів, які добровільно покладають на себе відповідальність за визначення і спрямування найкращого майбутнього розвитку своєї нації; по-друге, це сукупність освічених, але позбавлених власності осіб з амбітною свідомістю щодо значущості власної ролі у вирішенні або загальнонаціональних проблем, або завдань культури, що виходять за національні межі.³

Українська інтелігенція в загальноновживаному значенні цього терміна – як духовний провід народу – сформувалася у XIX ст. на підґрунті певних соціальних традицій, що віками розвивалися на українських теренах. Виразниками цих традицій у давні часи були представники так званої протоінтелігенції – духовно багаті, а в більш пізні часи ще й високоосвічені

¹ ЕІУ. – В 10 т. – Т. 1. – С. 408-410.

² Советская историческая энциклопедия / Гл. редактор Е. М. Жуков. – В 16 т. – Т. 6. – Л.: Советская энциклопедия, 1965. – С. 111.

³ Большой толковый социологический словарь (Collins) / Д. Джери. – Пер. с англ. – В 2 т. – Т. 1. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.

особистості. На українських теренах Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорщини) розвиток інтелігенції, як інформує Енциклопедія історії України, мав подібні риси, що й у Східній Україні. В соціальному плані її склад формувався спочатку переважно з духовенства, в подальшому він поступово змінювався, і в 1890-х рр. це вже була модерна, світська верства.¹ Дозволю собі не погодитися з терміном "модерна світська верства", оскільки факти, підтверджені документами, свідчать про інше: на Закарпатті домінувала проугорсько налаштована інтелігенція, представники якої були дуже далекими від народу.

Отож, при висвітленні питання про культурний розвиток Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть неможливо обійти увагою й питання про значення місцевої інтелігенції в культурному і суспільно-політичному житті краю. Оцінюючи соціальне становище та внутрішню структуру закарпатської інтелігенції, належить виходити, з одного боку, з ознаки, яка її об'єднує, – зайнятості у сфері розумової праці, а з другого – соціальної неоднорідності походження. До крайової інтелігенції належали представники різних класів і соціальних груп: торгово-промислового капіталу, духовенства, селян, ремісників, робітників і т. д.

Про кількість і соціально-професійний склад інтелігенції Закарпаття можна судити на основі таких даних: у 1900 р. в краї нараховувалося близько 5 тис., у 1910 р. – близько 6,7 тис. представників інтелігенції, а в містах – відповідно 2,8 тис. і 4,1 тис. осіб. Таким чином, у містах в ці роки було зосереджено в середньому 60% від кількості усієї інтелігенції Закарпаття. Професійна структура крайової інтелігенції була такою (1900 р.): з 4963 представників інтелігенції в народній освіті було зайнято 1770 осіб, або 36%, в адміністративному апараті та органах судочинства – 1648 осіб, або 33%; представників духовенства нараховувалося 853 особи, або 17%, охорони здоров'я – 571 особа, або 12%, і, нарешті, представників науки, літератури і мистецтва – 121 особа, або 2%.

Яким же був склад закарпатської інтелігенції за конфесійною належністю в тому ж 1900 р.? З названих 4963 осіб 1489 осіб (30%) були греко-католики, 1428 осіб (21%) – римо-католики, 985 осіб (20%) – реформати, 972 особи (20%) – іудеї. Але з усієї кількості інтелігенції краю (4963 особи) угорською мовою розмовляли 3920 осіб, або 79%, а українською – 339 осіб, або 6,8%. Красномовним свідченням прояву урядової політики денационалізації українців Закарпаття слугують такі дані: в тому ж 1900 р. з усіх представників народної освіти краю, тобто з 1770 осіб, українською мовою розмовляло лише 8%, а угорською – 69%; із представників адміністративного апарату

¹ ЕІУ. – В 10 т. – Т. 3. – С. 507-515.

і судочинства – відповідно 1,2% і 95%; духовенства – 12% і 68%; охорони здоров'я – 13% і 76%. Не менш показовим є і той факт, що жоден із представників творчої інтелігенції (121 особа) не розмовляв українською; 93% з них вказали, що користуються угорською мовою, решта 7% – німецькою і румунською. І, нарешті, ще один цікавий момент. Як уже вказувалося, в 1900 р. на Закарпатті нараховувалося 853 представники духовенства, з яких 447 осіб, або 52,4%, були греко-католиками, а 145 осіб, або 17%, – римокатоликами. Проте з усіх служителів культу лише 12% (104 особи) вживали українську мову, а понад 68% (583 особи) – угорську. Таким чином, лише 23% від кількості всіх священників греко-католиків вважали своєю рідною мовою українську (русинську). Вказані цифри, взяті мною з офіційних джерел, говорять самі за себе. Про це докладніше в четвертому розділі книги (**Додатки 53, 54, 97, 99, 199**).

У цьому плані заслуговують на увагу нотатки відомого громадського діяча Східної Галичини І. Петрушевича (1875-1947 рр.), який відвідав Закарпаття у другій половині 90-х років XIX ст. Автор значне місце відводить характеристиці місцевої інтелігенції, яка була представлена переважно вчителями і духовенством, вказує на її пасивність у громадському житті, байдужість до інтересів народу, критикує її за проугорську орієнтацію, дорікає, що вона, вийшовши переважно з простого народу і живучи значною мірою за його кошти, втратила свою національну самосвідомість, не користується довірою й повагою серед населення.¹

Припустимо, що угорська офіційна статистика, виконуючи соціальне замовлення властей імущих, завищила питому вагу кількості тих, хто розмовляв угорською мовою, і, таким чином, кинула тінь на українську інтелігенцію краю. Тому звернуся до інших, можливо, більш авторитетних джерел – неупереджених свідчень вихідців із Закарпаття, сучасників подій, про які мовиться. Так, у листі Я. Головацькому від 25 травня 1853 року О. Духнович, розповідаючи своєму кореспондентові про стан освіти й культури в Угорській Русі і скаржачись на пасивність та проугорську орієнтацію значної частини русинської інтелігенції, з гіркотою писав: *"Но нет надеи, бо дуже смадяричилися, все русское им простое видится, и читати не будет. Священники дома с женами и детьми по-мадярски мандыкают, бо то их просвещение есть"*. Або ж: *"У нас мадяризм растет и распространяется голосно, все убираются по-мадярски и чиркают шпорами, слова не слышатъ иногo, кроме мадярского; а наши русины не лишень помогают, но и*

¹ Петрушевич І. Спомини з Угорської Русі // ЛНВ. – Львів, 1899. – Т. V. – С. 52.

предводительствуют им, и сам мадьярского языка на гимназии здешней учитель есть русский священник".¹

Найглибша і найповніша характеристика руської частини закарпатської інтелігенції, на мій погляд, міститься у відомому "Протесті" галичанської інтелігенції (червень 1896 р.). В цьому документі, зокрема, було зазначено, що з вини уряду і за пасивності місцевої інтелігенції й *"нині ще в Угорській Русі велика часть руських священників так низько упала морально, що не вважає для себе ганьбою публічно в часописах стверджувати, хто і коли в руській церкві говорить мадьярську проповідь, стверджувати свою зневагу до мови рідного народу... Те саме треба сказати і про світську інтелігенцію, особливо про сільських учителів. З дуже малими виїмками ця інтелігенція наскрізь змадьярена, стидається руської мови, цурається рідного люду. Мадьяризація зробила їх не тільки перевертнями і ворогами власного народу, але одночасно zdeградувала їх морально, поробила сибаритами, підляками, прислужниками панськими, згасила в їх душах всяке ідеальне змагання, всяке етичне почуття"* [197, т. 46, кн. 2, с. 344-345].

Інша річ – простий народ. Той же І. Петрушевич, розповідаючи про важке матеріальне становище трударів краю, підкреслював, що, ознайомлюючись із місцевими суспільно-економічними і політичними відносинами, дійшов висновку: незважаючи на неймовірні злидні, тяжку працю, національну дискримінацію та утиски з боку властей, простий народ *"не змадьяриться і за сто літ"*, він може *"ще більше підупасти матеріально, знидіти морально і уступити помалу перед сильніше розвигнм елементом мадьярським, однак се ніяким чином не буде мадьяризація"*.

Не кращим було становище й у Східній Галичині Так, у листі до Е. Ожешко від 13 квітня 1886 р. І. Франко, довідавшись про пасивність польської інтелігенції, писав про Галичину: *"Вбиває нас вплив німецької школи і та тіснота світогляду, яка конечно мусила виродитись з тісноти наших границь і стосунків. Та лихо в тім, що й серед руської суспільності в Галичині далеко не краще. Хоч мало у нас інтелігенції, та й тота розбита на атоми, ворогує між собою за букви, за правопись, за ерик, за фантастичні мрії о будущині, а за той час не дивиться на те, що її окружає, не робить того, що найближче рук! Невчена і неосвічена не те науково, а навіть товариські, не знає, чого держатись і куди йти слідом за людьми. Нещастя наше, що більша часть нашої інтелігенції – попи. Хоч і поклали вони деякі заслуги около народного відродження свою печать, старались і стараються втиснути його в тісні рамки своїх інтересів"* [197, т. 49, с. 56].

¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-1862. Видав Кирило Студинський. – Львів, 1905. – С. 75, 496.

У цій книзі в усіх таблицях (у тексті й у "Додатках"), де мовиться про соціальну структуру самодіяльного населення, до графі "службовці" внесено осіб, не зайнятих фізичною працею. У сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті домінували представники інженерно-технічного персоналу (спеціалісти), а також чиновники, а в "інших галузях господарства" переважали служителі культу, освітяни, лікарі, юристи, військові, поліцейські й т. д., про що докладно йдеться у четвертому розділі книги.

На жаль, за деякими винятками, важко вичленити окремі професії осіб, зайнятих розумовою працею. Певне уявлення про професійну структуру "інтелектуалів" дають результати перепису населення 19 найбільших міст Східної Галичини (без Львова) у 1880 р. Я вибрав найпоширеніші професії: духовенство, чиновники, вчителі, актори, архітектори, інженери, юристи, лікарі, поліцейські. Згідно з результатами перепису, на час його проведення в зазначених містах проживали 6267 осіб названих професій, що становило в середньому 2,5% від кількості всіх городян. Але в Тернополі, Самборі, Станіславові, Перемишлі їх частка сягала 3,6%. Зокрема, питома вага вчителів і поліцейських відносно всіх міських жителів становила 0,6%, представників духовенства, лікарів та акторів – 0,2%. Найбільше представників духовенства проживало в Перемишлі – 196 осіб, або майже 1% від кількості всіх жителів міста. Найбільше чиновників (від 100 до 150 осіб) нараховувалося в Золочеві, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Станіславові, Тернополі; вчителів (від 160 до 200 осіб) – відповідно у Бродах, Коломиї, Станіславові, Тернополі; поліцейських (від 100 до 200 осіб) – у Бродах, Перемишлі, Станіславові, Тернополі (**Додаток 203**). Немає сумніву в тому, що наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть кількість осіб названих професій значно зростає. (Про ситуацію на Закарпатті див. **Додатки 233-235**).

Отже, враховуючи вищесказане, вважаю, що заслуговує уваги комплексна тема, яка ще ніким не порушувалася – йдеться про історію *закарпатської* інтелігенції. В ній можна виділити декілька періодів: від кінця ХVІІІ до середини ХІХ століть; від 1848 р. до 1918 р.; чехословацький та угорський періоди (1919-1945 рр.). В рамках даної теми буде доцільним розв'язання цілої низки актуальних питань, серед яких: джерела формування інтелігенції як суспільного класу; динаміка її чисельності; етносоціальна структура, освітній і фаховий рівні за конфесіями та розмовними групами; роль інтелігенції в культурному та науковому житті краю, у формуванні національної самосвідомості (церква, освіта, культура, література, мистецтво, наука, театр, охорона здоров'я тощо); її участь у суспільному і політичному житті регіону; ставлення до інтелігенції урядів; ступінь самоусвідомлення її представниками своєї ролі в житті краю; свідоме та несвідоме ренегатство

русинської інтелігенції, її різні напрями (мадяронство, українофільство, москвофільство, русофільство, русинофільство); діяльність товариств; преса як засіб самовираження інтелігенції; роль діаспори у формуванні національної самосвідомості русинської інтелігенції краю; центри підготовки інтелігенції; географія її розподілу за фахом; "варяги" в середовищі місцевої інтелігенції (українська та російська політична еміграція, її внесок у розвиток освіти, науки, культури краю); оцінка ролі закарпатської інтелігенції сучасниками. При вивченні даної теми особливу увагу належить приділити ролі інтелігенції у здійсненні реформ Марії Терези, участі в революції 1848-1849 рр. Домінувати повинно питання про роль власне української (русинської) інтелігенції, зокрема духовенства. Як на мене, давно напрошується така тема (якщо не проблема): "*Клір і мир*". Але хто її реалізує?

Це завдання, на мою думку, міг би блискуче розв'язати житейськи мудрий і неквапний Ю. Жаткович, котрий, за словами О. Сабова, жив серед народу і для народу і який був справжнім пастирем своєї пастви. Авторитетом. Про це переконливо свідчать його "Етнографическій очерк угро-руских" – твір, якому немає аналогів у закарпатській етнографії, а також інші праці, присвячені угорським русинам, листи до В. Гнатюка. Він був свідком, учасником і літописцем своєї епохи.

Щоб уникнути будь-яких неправильних тлумачень, вважаю за потрібне у цій завершальній частині "Передмови" пояснити моє розуміння назв територій, які є предметом мого дослідження, хоча в першому розділі даного тому про це йдеться докладно. Отож, під терміном *західноукраїнські землі*, який є терміном швидше публіцистичним, аніж юридичним, я розумію територію трьох українських земель – *Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття*. У другій половині XIX - на початку XX століть (до 1918 р.) вони входили до складу Австрії та Угорщини (з 1867 р. – Австро-Угорщини).

Східна Галичина розглядається як умовна складова Галичини. Галичина, у свою чергу, – історична назва українських етнічних земель, розташованих на півночі від Карпатських гір, у басейнах річок Дністра (верхня і середня течія), Західного Бугу (верхня течія), Сяну (верхня течія). Більшість цих земель припадають на територію сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей України. Внаслідок першого поділу Польщі (1772 р.) землі Галичини увійшли до складу Австрійської імперії та разом із частиною польських земель були виділені в окрему провінцію з центром у Львові. В середині XIX ст. ця провінція дістала назву "Королівство Галичини і Лодомерії (Володимирії) з Великим князівством Краківським, князівствами Освенцимським і Заторським". Для зручності її називали Галичиною, умовно поділяючи по річці Сян на дві частини – Східну Галичину (українську) і Західну Галичину (польську).

Буковина – історична назва українських етнічних земель, розташованих між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії Прута і Серету. Ця територія також умовно поділяється на Північну і Південну Буковину: Північна Буковина входить до складу України (Чернівецька область), а Південна – до складу Румунії (сучасні жудеці Сучава й Ботушани).

Закарпаття – історична назва українських етнічних земель, розташованих на південних схилах Карпатських гір та в басейні річки Тиси. Справа з цим терміном дещо складніша, оскільки його почали вживати лише після входження цієї території до складу УРСР у 1945 р. В усіх своїх публікаціях під терміном "Закарпаття" я розумію ту територію Північно-Східної Угорщини, яку займали 4 комітати – Марамороський, Березький, Ужанський, Угочанський (всю Угорщину було поділено на 63 комітати) – і яка не становила навіть однієї адміністративної одиниці. Попри те що деяка частина цієї території після 1945 р. відійшла до Румунії і Чехословаччини, основна її частина припадає на сучасну Закарпатську область України. Отже, термін "Закарпаття" я застосовую для позначення регіону чотирьох названих комітатів у другій половині XIX - на початку XX століть (до 1918 р.). У той період 4 комітати займали територію близько 18 тис. км², або 5,5% усієї площі Угорського королівства. У 1869 р. на Закарпатті проживало 597 тис. осіб, а в 1910 р. – 848 тис. осіб. Таким чином, населення краю за цей період зросло на 241 тис. осіб, або на 47%. Відносно до всього населення королівства населення Закарпаття становило близько 4%.

Під назвою *Угорська Русь* я розумію територію, яка включала землі названих чотирьох комітатів, а також комітатів Земплин, Шариш і Спіш, заселених русинами. Цей термін ввели в науковий обіг російські вчені першої половини - середини XIX ст., які відвідали ці землі. На жаль, і нині деякі професори істфаку УжНУ переконані в тому, що терміни "Закарпаття" та "Угорська Русь" – синоніми.

Західна Україна – публіцистична назва, яку вживають у двох основних значеннях. По-перше, це назва всіх українських земель, які в 1919-1939 рр. перебували у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. По-друге, це назва всіх українських земель, приєднаних до УРСР у 1939-1940 рр.

У книзі (й Додатках) багато уваги приділено етносоціальному та економічному розвитку десяти найбільших міст Східної Галичини: це Львів, Перемишль, Коломия, Дрогобич, Тернопіль, Станіславів, Стрий, Ярослав, Самбір, Броди (перелік міст подаю по спадаючій за кількістю населення в них у 1910 р.). На прикладі розвитку цих міст можна прослідкувати примат міста в досліджуваній мною період. Посудіть самі: якщо у 1880 р. в усіх 103 містах і містечках Східної Галичини проживало 698 тис. осіб, то в названих містах –

276,3 тис. осіб, або майже 40% від кількості всіх городян краю. В 1910 р. ці показники становили відповідно 1056,4 тис. і 497,9 тис. осіб; отже, в 10 найбільших містах проживало вже понад 47% усього міського населення. Кількість населення в усіх містах Східної Галичини зросла за цей період на 151%, а в 10 найбільших містах – на 180%. Зокрема, у Львові вона зросла на 189%, у Дрогобичі – на 190%, в Ярославі – на 193%, у Стрию – на 245%. Виняток становили Броди, де кількість мешканців зменшилася з 20071 особи в 1880 р. до 18055 осіб у 1910 р., або на 10%. Про причини цього явища докладно йдеться у другому томі книги.

І це ще не все. У 1910 р. в 10 містах було зосереджено 7,2% від кількості всього *самодіяльного* населення Східної Галичини; в них проживало 8,5% усіх власників, понад 20% усіх робітників, учнів і поденників, 42% всіх службовців краю. Що ж стосується промисловості, то в названих містах було сконцентровано майже 30% від кількості всього *промислового* населення; 25% власників, понад 34% робітників, понад 42% службовців Східної Галичини, зайнятих у промисловості.

Ще більш показовими є дані про співвідношення міст та однойменних повітів. Так, у тому ж 1910 р. в 10 містах було зосереджено понад 60% осіб, зайнятих у *промисловості* однойменних повітів, зокрема у Львові, Перемишлі, Самборі – в середньому по 73%, у Стрию – 80%, у Коломиї – 88%. У цих містах проживало в середньому понад 63% від кількості всіх промислових *власників* підприємств, зокрема у Львові та Стрию – понад 75%, у Коломиї – 82%, в Самборі та Перемишлі – по 68%. Також у 10 найбільших містах було сконцентровано в середньому понад 58% від кількості всіх промислових *робітників* (без учнів і поденників), зокрема у Львові, Тернополі, Самборі – понад 70%, у Перемишлі, Коломиї, Стрию – 83% відносно кількості представників аналогічних груп населення в однойменних повітах. У цих містах проживало понад 70% від кількості всіх *службовців* однойменних повітів, які були задіяні у промисловості, зокрема у Львові – 93%, в Коломиї – 83%, в Перемишлі та Стрию – 74%.

У другому томі, крім таблиць у тексті книги, подано 143 таблиці в "Додатках" (Додатки I), а також окремими додатками "Документи ЦДІА України у Львові про етносоціальний та економічний розвиток міст на західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століть" (Додатки II). У них – виявлені і систематизовані за проблемним принципом документи: Ф. 52 – Міська рада Львова; Ф. 146 – Галицьке намісництво; Ф. 165 – Крайовий комітет; Ф. 286 – Промисловий банк у Львові – всього 323 одиниці збереження.

Зміст Додатків II такий.

1. Забудова міст. Міське господарство.

2. Міграційні процеси. Переписи населення.
 3. Розвиток промисловості.
 4. Внутрішня торгівля.
 5. Зовнішня торгівля. Роль міст у зміцненні економічних зв'язків західноукраїнських земель із Наддніпрянщиною та Росією.
 6. Матеріали про переслідування населення західноукраїнських земель за симпатії до Росії.
 7. Міста в роки Першої світової війни.
- Список використаних джерел і літератури – спільний для двох томів.
Передмова для другого тому – окрема.

ВЫСШАЯ
АТТЕСТАЦИОННАЯ
КОМИССИЯ
при Совете Министров СССР
(ВАК СССР)
«22» сентября 1988 г.
101000, Москва-Центр
ул. Грибоедова, 12
Телефон: 208-46-98
Ст. инспектор
Погодин Сергей Алексеевич

Гов. Масурак О.С.

Высшая аттестационная комиссия ставит Вас в известность,
что «17» октября 1988 г. в 16 часов
по адресу ул. Урицкого, 12 (ком. 210)
состоится заседание экспертного совета, на котором будет
рассматриваться Ваша диссертация.

Вам присутствие на заседании экспертного совета
обязательно.

Получение вызова подтвердите и сообщите о возможности
прибытия.

К указанному заседанию Вы должны представить почтой
или лично ответы на замечания рецензента ВАК.

Приложение: упомянутое на _____ листах.

Начальник отдела
ВАК СССР

Шамширов В.Н. Шамширов

Тип. МТ РСФСР Зак. 711 Тип. 41600

Факсиміле "Повідомлення" ВАК СРСР від 22 вересня 1988 р.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСТ

1. Типологізація міських поселень

Вже у ранньому Середньовіччі на території східнослов'янських земель, розташованих по обидві сторони Карпат, що входили до складу Давньоруської держави, існувала щільна мережа міст і містечок, які, будучи центрами ремесла і торгівлі, відігравали велику роль в економічному, політичному та культурному житті цього краю. Після захоплення західноукраїнських земель іноземцями певна частина міст утратила своє попереднє значення. І в наступні роки у зв'язку з економічним і політичним становищем Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у складі Австро-Угорщини утворення міст відбувалося тут набагато повільніше, ніж в інших, економічно більш розвинених західних провінціях імперії Габсбургів.

На формування мережі міських поселень негативно впливали пережитки феодално-кріпосницьких відносин, низький рівень економічного розвитку регіону. Однак у зв'язку з об'єктивним процесом розвитку буржуазних відносин, зміцненням фабрично-заводської промисловості, розширенням внутрішньої та зовнішньої торгівлі, залізничним будівництвом, поступовим відокремленням індустріальної праці від сільськогосподарської процеси утворення міст активізувалися й на території західноукраїнських земель. У досліджуваній період тут склалася своя мережа міст і містечок, помітно посилювався процес урбанізації.

Спочатку з'ясуємо, які поселення вважалися містами, а які містечками, оскільки не існує загальноприйнятих визначень цих термінів (понять). Візьмемо для прикладу Наддніпрянщину. Містечко – форма територіальної організації населення, адміністративно-територіальна одиниця, притаманна Україні XV - початку XX століть. Найдавніші українські містечка виникли у XV ст. в Галичині. Вони виконували функції ремісничих і торгових центрів, а також оборонних пунктів. Мережа містечок була дуже динамічною: деякі з них, дістаючи магдебурзьке право, переходили в категорію міст, інші занепадали і перетворювалися на села. Станом на 1649 р. на Наддніпрянщині нараховувалося 90 містечок. На відміну від міст, центрами управління яких були магістрати, містечками керували ратуші. У середині XIX ст. в Наддніпрянській Україні налічувалося 547 містечок, в яких проживало 1,3 млн. мешканців, або 52% від усього міського населення.

У Російській імперії впродовж століть статус містечок лишився невизначеним: за роз'ясненням Городового положення від 1892 р. вони характеризувалися як "щось середнє між містом і селом". Під впливом

урбанізації, міграційних процесів та укрупнення кількість містечок скорочувалася.

Місто – великий населений пункт, населення якого зайняте зазвичай поза сферою сільського господарства. До кінця XVIII ст. це, як правило, укріплене поселення, осередок соціально-економічного, культурного та релігійного життя, часом влади, жителі якого займалися переважно ремеслом і торгівлею. Міста виникають унаслідок відокремлення ремесла від землеробства, торгівлі від виробництва, майнового і соціального розшарування суспільства.

За переписом 1910 р. на українських землях (у межах кордонів Російської імперії) існували 125 міст, в яких проживало 3,7 млн. осіб. Роль містечок в економічному житті, у зв'язку зі зменшенням значення ярмаркового торгу, занепадала. В містах проживало до 18% населення, і країна залишалася аграрною. Переважну частку міського населення становили чоловіки, які мігрували із сіл. За рівнем благоустрою і житлового фонду українські міста відставали від середнього загальноєвропейського рівня.¹

Російська офіційна статистика XIX ст. базувалася на адміністративно-юридичній точці зору – вона відносить до *міських* поселень лише ті населені пункти, які користувалися певним комплексом прав. Перш за все, це право поселення осіб, так званих міських станів, а також право на торгівлю згідно з міським положенням. Містечка також мали право на торгівлю. Ця категорія населених пунктів найбільш характерна для Правобережної України і тісно пов'язана з епохою польського панування на цій території. Розвиток залізничного транспорту стимулював прискорення темпів зростання старих міст і появу нових. Разом з тим у другій половині XIX – на початку XX століть спостерігаються і протилежні приклади: колишні великі торгові центри втрачають своє попереднє значення (Дубно, Бердичів, Балта), проте розвиваються міста, де умови розвитку фабрично-заводської промисловості були максимально сприятливими [107, с. 146-147].

Згідно з розпорядженням Намісництва від 29 квітня 1856 р. в містах Галичини запроваджено міський гмінний уряд. Крім того, міста були поділені на три категорії залежно від величини річного прибутку. До першої категорії належали міста, річний прибуток яких становив понад 20 тис. зол. ринських; до другої категорії – відповідно менш ніж 20 тис. зол. ринських; до третьої – менш ніж 8 тис. зол. ринських. Перепис від 31 жовтня 1857 р. засвідчив, що на території Східної Галичини нараховувалося 45 міст, 3380 сіл і 490 тис. будинків. В усій Австрії ці показники становили відповідно 891 місто, 71580 сіл і 5729 тис. будинків.²

¹ ЕІУ. – В 10 т. – Т. 6. – С. 750-752.

² Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie. Neue Folge. III Band. – Die Jahre 1855, 1856 und 1857. Umfassend. – Wien, 1861. – Tafeln 29 "a". – С. 1.

Для дослідження питання про динаміку чисельності та процеси формування міського населення залучено відомості про ті міські поселення на західноукраїнських землях, які вже в епоху Середньовіччя мали статус міст і містечок, підтверджений законами 80-90-х рр. XIX ст. Так, Законом від 13 березня 1889 р. до розряду міст офіційно віднесено 30 населених пунктів усієї Галичини, 19 із яких, або 63,3%, були розташовані на території Східної Галичини (Броди, Бережани, Бучач, Дрогобич, Городок, Жовква, Золочів, Коломия, Перемишль, Самбір, Снятин, Сокаль, Станіславів, Стрий, Сянок, Тернопіль, Трембовля, Яворів та Ярослав [17, 1889 р., с. 81-82]. Згідно із Законом, виданим 3 липня 1896 р., до розряду міст було включено ще 139 населених пунктів Галичини, 83 з яких (59,7%) знаходилися у Східній Галичині [17, 1896 р., с. 195-196]. Львів мав власний статут і до цієї категорії міст не належав. Отже, у Східній Галичині наприкінці XIX - на початку XX століть налічувалося разом зі Львовом 103 міста й містечка, а в Західній (разом із Краковом) – 68 міст і містечок. Із 19 великих міст Східної Галичини привілеї мали 18 міст, окрім Бучача, який ще до 1889 р. історично був містечком, а з 83 населених пунктів Східної Галичини, офіційно перетворених у 1896 р. на міста, фактично містами були 31, містечками – 50 і селами – 2 [85, т. XXIV, ч. II, с. 18]. На території Північної Буковини у досліджуваний період налічувалося 8 міст і містечок, причому Чернівці, як і Львів, мав власний статут. На Закарпатті наприкінці XIX - на початку XX століть існувало 21 місто. Це були насамперед так звані "коронні міста" – Хуст, Тячево, Вишково, Довге Поле і Мараморош-Сігет. Перші чотири набули права вільних міст у 1329 р. грамотою угорського короля Карла I, а Мараморош-Сігет дістав таке ж право у 1352 р. Населення зазначених міст звільнялося від усіх податків і шарварків на користь феодала, але сплачувало податки до королівської казни. У 1342 р. статуту королівського міста набуло Берегово; у 1445 р. право на самоврядування та формальну незалежність від феодалів дістало Мукачево. У 1778 р. торговим містечком став Великий Березний. На початку XIX ст. королівську грамоту на право називатися містечками дістали Свалява й Середнє. Рішенням від 25 січня 1838 р. комітатська влада визнала Ужгород "містом з улаштованою радою".

У другій половині XIX - на початку XX століть і деякі інші населені пункти Закарпаття поступово перетворюються на відносно великі промислові, торгові й культурні центри, залізничні вузли, що відіграють помітну роль у соціально-економічному житті краю (Великий Бичків, Перечин, Рахів, Тересва, Солотвино, Чоп та інші). В них були зосереджені фабрично-заводські підприємства хімічної, деревообробної, будівельної та інших галузей промисловості, формувалася робітничий клас.

У зв'язку з відсталістю економіки західноукраїнських земель, що гальмувала процес утворення міст, а також наявністю певних історичних традицій територіальне розташування міст досліджуваного регіону було дуже нерівномірним. Так, станом на 1910 р., коли Східну Галичину було поділено на 52 політичних повіти, міста краю розташовувалися наступним чином: у двох повітах – Бучацькому й Жидачівському – налічувалося по 4 міста, у 12 повітах – Бродівському, Долинському, Дрогобицькому, Жовківському, Золочівському, Кам'янка-Струмилівському, Львівському, Рава-Руському, Рогатинському, Скалатському, Старо-Самборському та Ярославському – по 3 міста, у 21 повіті – Бережани, Бібрка, Городок, Гусятин, Зборів, Косів, Лиско, Мостиска, Надвірна, Перемишль, Перемишляни, Рудки, Снятин, Сокаль, Станіславів, Тернопіль, Тлумач, Трембовля, Цішанів, Чортків та Яворів – по 2 міста, в інших 17 повітах – по одному місту, де вони водночас були й центрами політичних повітів, а саме – Бжозів, Богородчани, Борщів, Городенка, Добромиль, Заліщики, Збараж, Калуш, Коломия, Печеніжин, Підгайці, Риманів, Самбір, Сколе, Стрий, Сянок і Турка [85, т. XXIV, ч. II, с. 5, 34-52].

На території Північної Буковини лише в Чернівецькому повіті існувало 3 міста й містечка – Чернівці, Бояни та Садгора, а інші 5 – Кіцмань, Сторожинець, Вашківці, Вижниця і Заставна – були центрами однойменних політичних повітів. У Закарпатті на території Марамороського комітату існувало 11 міст і містечок, Ужанського – відповідно 5, Березького – 3 та Угочанського – 2.

Всебічний аналіз переписів міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в 1880-1910 рр. дозволив дійти висновку про те, що найбільш типовими для регіону в цей період були міста і містечка з населенням 2-5 тис. осіб, на які припадало в середньому 47,9% від їхньої загальної кількості (без Львова і Чернівців) і в яких мешкало 27,7% міського населення. Друге місце за кількістю населення посідали міста і містечка з населенням 5-10 тис. осіб. Вони склали 28,5% усіх міст, і в них було зосереджено в середньому 29,1% міського населення. Третє місце посідали міста з населенням 10-15 тис. осіб. На цю категорію міст припадало 8,7% від їхньої загальної кількості та 15,1% міського населення. На четвертому місці стояли містечка, населення яких не перевищувало 2 тис. осіб. Їхня питома вага серед усіх міст дорівнювала 8,1%, у них мешкало лише 2,2% міського населення регіону. І, зрештою, п'яте місце за кількістю посідали міста з населенням понад 15 тис. осіб. Їхня частка серед усіх міст у досліджуваний період складала 6,9%, проте тут було зосереджено в середньому 25,9% від кількості всього міського населення західноукраїнських земель.

**Чисельність міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття
за кількістю населення в 1880-1910 рр. (без Львова і Чернівців)**

Групи міст за кількістю населення (тис. осіб)	1880 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість міст	Населення в них (осіб)	Кількість міст	Населення в них (осіб)	Кількість міст	Населення в них (осіб)	Кількість міст	Населення в них (осіб)
до 2	19	30855	11	17491	7	11440	5	8357
2 – 5	65	237438	67	247907	62	233160	55	209844
5 – 10	31	207127	33	220150	41	279353	43	295656
10 – 15	9	100674	11	127103	10	117892	15	177277
15 – 20	2	36851	4	70030	4	70733	3	50553
20 – 30	4	91039	2	50796	2	45865	3	65054
30 – 40	-	-	2	65444	3	95013	4	132806
40 і більше	-	-	-	-	1	46295	2	96754
Разом	130	703984	130	798921	130	899751	130	1036301
	У відсотковому вираженні							
	Міста				Населення			
	1880	1890	1900	1910	1880	1890	1900	1910
до 2	14,62	8,46	5,38	3,85	4,38	2,19	1,27	0,80
2 – 5	50,00	51,54	47,69	42,30	33,73	31,03	25,91	20,25
5 – 10	23,84	25,38	31,54	33,08	29,42	27,56	31,05	28,53
10 – 15	6,92	8,46	7,69	11,53	14,30	15,90	13,10	17,10
15 – 20	1,54	3,08	3,08	2,31	5,23	8,77	7,86	4,88
20 – 30	3,08	1,54	1,54	2,31	12,94	6,36	5,10	6,28
30 – 40	-	1,54	2,31	3,08	-	8,19	10,56	12,82
40 і більше	-	-	0,77	1,54	-	-	5,15	9,34
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Розраховано за: 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52; 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Внаслідок розвитку буржуазних відносин, зміцнення фабрично-заводської промисловості, посилення міграційних процесів у мережі міст відбулися помітні зрушення, що засвідчують дані, наведені в **табл. 1**. Таким чином, за три десятиріччя кількість міських поселень, що мали до 2 тис. осіб населення, скоротилася майже вчетверо. Зокрема, у Східній Галичині – з 9 (Підволочиськ, Щирець, Ніжанківці, Устрики Нижні, Радимно, Стара Сіль, Краківець, Хирів та Янів) до 3 (Стара Сіль, Краківець, Щирець), або втричі; на Закарпатті – з 10 (Буштино, Солотвино, Довге Поле, Тересва, Свалява, Перечин, Великий Березний, Чоп, Середнє та Королево) до 2 (Тересва і Середнє), або вп'ятеро. На території Північної Буковини міст із населенням менш ніж 2 тис. осіб у досліджуваний період уже не існувало.

Хоч і не так помітно, однак також скоротилася кількість міст і містечок із населенням від 2 до 5 тис. осіб – з 65 до 55, або на 15%. У Східній Галичині в 1910 р. їх налічувалося 44 проти 55 у 1880 р., в Північній Буковині – 2 проти 6. На Закарпатті ж, навпаки, їхня кількість зросла з 5 до 9 за рахунок переходу до цієї категорії тих міст і містечок, що мали у 1880 р. не більш ніж 2 тис. осіб населення. В інших категоріях міст із населенням більш ніж 5 тис. осіб спостерігається їхнє постійне збільшення. Так, кількість міських поселень із населенням 5-10 тис. осіб збільшилася в 1,3 рази, а населення в них – більш ніж в 1,4 рази; міст із населенням 10-15 тис. осіб стало більше в 1,6 разів, а населення в них збільшилося майже в 1,8 разів.

Наприкінці XIX - на початку XX століть з'являються й доволі великі міста. Якщо в 1880 р. на західноукраїнських землях існувало лише 4 міста (без Львова і Чернівців), що мали від 20 до 30 тис. осіб населення (Перемишль, Коломия, Тернопіль, Броди), то в 1910 р. у чотирьох містах проживало вже від 30 до 40 тис. осіб (Дрогобич – 34,7 тис.; Тернопіль – 33,9 тис.; Станіславів – 33,3 тис.; Стрий – 30,9 тис.), а Перемишль і Коломия мали відповідно 54,1 та 42,7 тис. осіб населення. Найбільш великим містом Північної Буковини після Чернівців був Сторожинець – 10,3 тис. осіб населення, а на Закарпатті – Мараморош-Сігет (20,8 тис. осіб).

Особливо великих міст на території Австро-Угорщини в той період було небагато. До прикладу, в 1900 р. в Австрії налічувалося лише 6 міст із населенням більш ніж 100 тис. осіб, серед яких Львів посідав четверте місце, а саме: Відень – 1,8 млн. осіб населення, Прага – 507,1 тис., Трієст – 184,5 тис., Львів – 159,9 тис., Градець Штирійський – 138 тис., Брно – 109,3 тис. Три міста, в тому числі й Чернівці, наближалися до групи міст зі 100-тисячним населенням: Краків – 91,3 тис., Чернівці – 67,6 тис., Жижків (Чехія) – 59,3 тис. осіб населення [246, с. 10]. В цілому рівень урбанізації в західноукраїнських землях відставав від інших провінцій імперії Габсбургів. Так, якщо того ж року з усієї кількості міст Австрії, що мали понад 10 тис. осіб

населення, на Галичину припадало лише 2,4%, на Буковину – 3,3%, то, для порівняння, на Чехію – 32,5%. Дійсно ж великих міст на території всієї Галичини й Буковини було 3, або 0,8% від загальної кількості міст Австрії, – Львів, Краків і Чернівці [48, ч. 2, с. XII; 228, с. 421].

Докладніше спинюся на характеристиці міст Закарпаття. Про окремі міста регіону писали Т. Легоцький і П. Сова. В новітній час на цю проблему звернув увагу історик Закарпаття І. Шульга. На основі аналізу архівних та опублікованих документів він дійшов висновку про те, що на початку XIX ст. в регіоні нараховувалося 20 міст і містечок, а в 30-х роках того ж століття – 27. Міське населення того періоду, зазначає автор, становило 12,2% від усіх жителів краю, а частка українців серед міських громадян Закарпаття дорівнювала 7,9% [205, с. 163].

У праці І. Коломійця зазначено, що наприкінці XIX ст. на Закарпатті було 4 міста (Ужгород, Мукачево, Берегово і Мараморош-Сігет), 28 містечок і великих сіл, а також 1224 малих сіл та хуторів [146, т. I, с. 17]. Заслугує на увагу стаття дослідника В. Неточаєва, який зробив спробу визначити не тільки чисельність населення Закарпаття наприкінці XIX - на початку XX століть, його національний склад, але й кількість міст і містечок у регіоні. Автор статті дотримується думки про те, що в 1870 р. на території Закарпаття було 5 великих міст – Ужгород, Мукачево, Берегово, Виноградово і Мараморош-Сігет, 124 містечка (серед них так звані "коронні міста" – Тячево, Королево, Довге Поле, Хуст і Вишково), а також 699 сіл та 88 присілків, що становило разом 916 населених пунктів [176, с. 89]. Зауважу, що Королево не належало до "коронних міст". Дослідник включив Королево до цієї категорії помилково, очевидно, через те що назва населеного пункту походила від фортеці, яка називалася королівською. Мало чого в плані вивчення поставленої проблеми дає колективна праця з історії міст і сіл Закарпаття [125]. Оце й усе, що сказано на сьогодні про міста Закарпаття.

Перш за все, необхідно з'ясувати питання про кількість населених пунктів Закарпаття. Так, згідно з офіційними даними, у 1893 р. в чотирьох комітатах Закарпаття було: 4 магістратських міста, 21 "великий населений пункт", 663 "малих населених пункти" та 646 "інших населених пунктів" (вживаю офіційну термінологію), тобто разом 1334 поселень. Станом на 1914 р. у краї нараховувався 1291 населений пункт, серед яких – 4 магістратських міста Мараморош-Сігет, Берегово, Мукачево і Ужгород, а решта відповідно за класифікацією 1893 р. – 39, 632 і 616 населених пунктів.

На жаль, документи не визначають, що саме слід розуміти під "великими", "малими" та "іншими" населеними пунктами. Однак ці дані переконливо засвідчують: за незмінної кількості магістратських міст (Ужгород, Мукачево, Берегово, Мараморош-Сігет) відбувається неухильний

процес зростання кількості великих населених пунктів при скороченні загальної кількості поселень. Якщо в нашому випадку за два десятиріччя загальна кількість поселень Закарпаття скоротилася на 43 населених пункти, то кількість "великих" поселень зросла майже в 1,9 разів – з 21 до 39. Відзначу й таке: якщо за вказаний період кількість магістратських міст Закарпаття не змінилася, то в Угорщині їх число зросло зі 106 до 112. Крім того, в Угорщині (без Кroatії та Славонії) було відповідно 25 і 27 міст з міськими муніципалітетами [41, т. 1, с. 18-20; 316, т. 14, с. 8-10; т. 22, с. 315]. Це пояснюється насамперед міграційними та еміграційними процесами, які відбувалися в краї, про що докладно йтиме мова нижче. У зв'язку з цим дрібні населені пункти або ж зовсім занепали, або ж зливалися з більшими: приміські села, наприклад, ставали спочатку передмістями, а згодом – ділянками міст.

Разом з тим зверну увагу на такий факт: при публікації результатів переписів населення Закарпаття в 1869, 1880, 1890, 1900 і 1910 рр. вказувалася не вищеназвана кількість населених пунктів, а зовсім інша – 681 населений пункт. Усі вони перераховувалися у статистичних збірниках, і для кожного вказувалася кількість жителів. Так, у Марамороському комітаті було 157 поселень, у Березькому – 246, в Ужанському – 208, в Угочанському – 70 [41, т. 42, с. 809-840]. Докладний аналіз усіх цих матеріалів дозволяє зробити такий висновок: у другій половині XIX - на початку XX століть на Закарпатті домінували населені пункти, в яких проживало менш ніж 1 тис. осіб. На них припадало 69% від кількості всіх поселень краю. Поселення з кількістю жителів від 1 до 2 тис. осіб становили понад 21% від їхньої загальної кількості. На третьому місці стояли ті населені пункти, в яких проживало 2-5 тис. осіб, – 8%. Таким чином, у 1869-1910 рр. 98% від кількості всіх населених пунктів Закарпаття становили ті, в яких мешкало не більш ніж 5 тис. осіб, і лише 2% – такі, які мали понад 5 тис. осіб населення.

Під впливом соціально-економічних, політичних та інших чинників у названий період відбулися певні зрушення, що стосуються кількості міст, містечок і сіл краю. Так, якщо в 1869 р. тут нараховувалося 505 населених пунктів, у яких проживало менш ніж 1 тис. осіб, то в 1910 р. кількість таких населених пунктів зменшилася до 417. Найпомітніші зміни торкнулися двох наступних категорій поселень. Так, якщо в 1869 р. на Закарпатті нараховувалося 131 поселення, в яких проживало 1-2 тис. осіб, то в 1910 р. їх стало вже 166, або в 1,3 рази більше. Кількість же населених пунктів, де мешкало 2-5 тис. осіб, зросла з 38 до 84, або в 2,2 рази. І, нарешті, якщо до 1900 р. в регіоні не було жодного поселення, в якому проживало би понад 15 тис. осіб, то в 1910 р. таких поселень було вже три – Мараморош-Сігет, Мукачево і Ужгород (табл. 2).

Чисельність населених пунктів Закарпаття за кількістю жителів у них в 1869-1910 рр.

Поселення з кількістю жителів (тис. осіб)	1869 р.		1880 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поселень	%	Кількість поселень	%	Кількість поселень	%	Кількість поселень	%	Кількість поселень	%
до 1 тис.	505	74,2	510	74,9	472	69,3	443	65,1	417	61,3
1 – 2	131	19,2	128	18,8	146	21,4	157	23,1	166	24,4
2 – 5	38	5,6	35	5,2	53	7,8	70	10,3	84	12,4
5 – 10	6	0,9	6	0,9	7	1,1	8	1,2	10	1,5
10 – 15	1	0,1	2	0,2	3	0,4	2	0,2	1	0,1
15 – 20	-	-	-	-	-	-	-	0,1	2	0,2
20 – 25	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
Разом	681	100,0	681	100,0	681	100,0	681	100,0	681	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Вивчення й аналіз господарської структури міст, розподілу населення за галузями господарства, його соціально-класового складу дозволяють певною мірою судити про типологію міських поселень Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття другої половини XIX - початку XX століть, що, своєю чергою, дає можливість краще зрозуміти чинники, які сприяли розвитку міст, або, навпаки, гальмували їхній розвиток.

При визначенні типології міст виникає проблема – яка частка самодіяльного населення міста (міст) повинна бути зайнята в тій чи іншій галузі господарства, щоб можна було вважати: власне ця, а не інша галузь відіграє провідну роль в економіці міста (міст), і саме її належить виділяти в окрему групу. Вважаю, що при визначенні функціональної структури і типів міст на західноукраїнських землях слід враховувати показник розподілу міського самодіяльного населення між галузями господарства, тобто структуру зайнятості, а за наявності вичерпних даних – галузеву структуру міської промисловості, а також політико-адміністративні та культурно-освітні функції міст. Вивчення і всебічний аналіз господарської структури міст, соціального складу їх населення дозволяє певною мірою судити про типологію міст регіону другої половини XIX - початку XX століть, виявити домінуючі чинники, які сприяли кількісному зростанню населення міських поселень або, навпаки, гальмували його, виявити причини цього, побачити тенденції змін соціально-професійної структури та етнічного складу міського населення.

Великі міста розвивалися як торгово-промислові, політико-адміністративні та культурні центри, а в малих містах і містечках домінувало сільськогосподарське виробництво, дрібні промисли й торгівля. Проте внаслідок подальшого розвитку промисловості частина міст регіону набула характеру капіталістичних міст, які у своєму соціально-економічному розвитку значно випереджали сільські поселення. І хоча промисловість ще не перетворилася на провідну галузь господарства всіх міст, все ж таки вона значною мірою була визначальним чинником їх розвитку, впливу на сільську округу.

Звичайно, певна частина невеликих міст і містечок на західноукраїнських землях і в епоху капіталізму мала торгово-промисловий характер. Серед міських поселень, що відігравали помітну роль у зовнішній торгівлі Австро-Угорщини (і де близько $\frac{1}{3}$ населення було зайнято у сфері обміну), слід назвати Броди, Тернопіль, Підволочиськ, Стрий, Садгору та інші. Відзначу, що й на Закарпатті існували міста і містечка з доволі розвиненою торговою діяльністю населення, хоча тут, порівняно зі Східною Галичиною та Північною Буковиною, в торгівлі було зайнято відносно меншу частину міського населення. До прикладу, в 1910 р. в усіх містах краю на неї припадало в середньому 8% самодіяльного населення, тимчасом як частка тих,

хто працював у промисловості чи на транспорті, складала 31% [41, т. 48, с. 414-662].

Значна частина міст на західноукраїнських землях у досліджуваний період являла собою водночас адміністративні та культурні центри регіону. Перш за все, це Львів і Чернівці, а також центри політичних повітів і комітатів, населення яких перевищувало 20 тис. осіб (Станіславів, Тернопіль, Дрогобич, Перемишль, Коломия, Стрий, Ужгород, Мукачево, Берегово, Мараморощ-Сігет та інші). Про типологію міст Австрії можна до певної міри судити за даними, представленими в **табл. 3**.

Таблиця 3

Класифікація міст Австрії за їхніми соціально-виробничими функціями в 1880-1900 рр.

Типи міст	Кількість	Розподіл населення (у %)	Приріст населення (у %)	
			1880-1890 рр.	1890-1900 рр.
Гірничорудні	33	7,38	37,15	53,40
Промислові	29	10,71	19,88	26,87
Торгові	24	7,65	20,11	30,96
Курортні	13	2,91	16,21	25,92
Адміністративні	21	12,21	19,65	24,38
Торгово-промислові (Відень, Прага)	2	29,34	23,92	24,46
Інші	262	29,80	10,65	11,45
Разом	384	100,00	21,08	28,21

Розраховано за: 227, с. 423-424.

Таким чином, частка промислових і торгових міст в Австрії була невисокою – разом із Віднем та Прагою їх налічувалося 88, або 23% від загальної кількості. Проте саме в них було зосереджено більш ніж 55% міського населення. Причому, як бачимо з таблиці, основна маса населення концентрувалася саме в промислових містах, і насамперед у Відні та Празі. У 1880-1890 рр. найбільш високі темпи приросту населення спостерігалися в центрах гірничорудної промисловості – понад 37%, нижчими вони були у Відні та Празі – майже 24%, ще нижчими – у торгових містах – понад 20%. Приріст населення у промислових та адміністративних центрах був практично однаковий – близько 20%. У другому десятиріччі (1890-1900 рр.) ситуація

дещо змінилася: хоча приріст у гірничорудних містах надалі залишався найбільш високим, на друге місце тепер виходять торгові, а на третє – промислові центри. Відень і Прага з другого місця переходять на п'яте. Однак, якщо порівнювати темпи приросту населення в період 1890-1900 рр. до відповідних темпів у період 1880-1890 рр., то найбільш високий результат показали курортні міста, населення яких збільшилося в 1,6 разів; населення торгових міст збільшилося в 1,5 рази, гірничорудних і промислових – в середньому в 1,4 рази, адміністративних – в 1,2 рази. Приріст населення Праги й Відня між цими періодами був мізерний – 2,3%. Це засвідчує, що в ході свого розвитку міста змінювали соціальні функції.

Якщо ж говорити про міста і містечка Наддніпрянської України того періоду, то, згідно з даними за 1858 р., там домінували *міста*, в яких проживало від 2 до 20 тис. осіб: їх нараховувалося 101 місто зі 113, або понад 89% від кількості всіх поселень такого типу. В 1897 р. зі 114 *міст* їх було лише 85, або 75% від усієї кількості. Щодо *містечок*, то в 1858 р. таких, в яких проживало 2-20 тис. осіб, нараховувалося 231, або понад 42% від загальної кількості. В 1897 р. таких поселень було вже 362, або 78%. Їхня кількість збільшилася на 131 містечко, або на 157% (табл. 4-7).

Як бачимо, у 1858 р. в *містах* було зосереджено понад 48% від кількості всіх городян України; вони становили 21% від усіх міських поселень – 666. У 1897 р. із 577 міст і містечок перші становили вже 25% від їхньої загальної кількості, і в них проживало понад 57% городян. Кількість *міст* за цей період зросла у 2,2 рази, а *містечок* – в 1,6 разів.

Класифікація міст України за кількістю жителів у них в 1858 р. за губерніями

Губернії	Кількість міст	Населення (тис. осіб)	Кількість міст із населенням (тис. осіб):							
			> 100	50-100	20-50	10-20	5-10	2-5	1-2	< 1
Волинська	5	63,5	-	-	1	1	2	1	-	-
Катеринославська	8	59,3	-	-	-	3	2	3	-	-
Київська	12	204,6	-	2	-	3	7	-	-	-
Подільська	17	121,5	-	-	-	4	7	5	-	1
Полтавська	17	152,2	-	-	1	3	9	4	-	-
Таврійська (з повітами)	5	27,9	-	-	-	1	1	3	-	-
Харківська	18	187,1	-	-	1	5	9	3	-	-
Херсонська	18	295,6	1	-	3	2	7	3	2	-
Чернігівська	13	104,6	-	-	-	3	7	3	-	-
Разом	113	1216,3	1	2	6	25	51	25	2	1

Розраховано за: 107, с. 97.

Класифікація містечок України за кількістю жителів у них в 1858 р. за губерніями

Губернії	Кількість містечок	Населення (тис. осіб)	Кількість містечок із населенням (тис. осіб):					
			10-20	5-10	2-5	1-2	0,5-1	< 0,5
Волинська	58	179,5	1	1	20	19	13	4
Катеринославська	13	39,5	1	2	3	2	3	2
Київська	99	294,0	1	12	43	36	4	3
Подільська	122	257,6	1	3	45	50	19	4
Полтавська	94	263,2	-	10	45	27	7	5
Таврійська (з повітами)	6	8,2	-	-	1	4	-	1
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	112	124,2	-	3	16	14	34	45
Чернігівська	43	121,3	1	4	18	15	5	-
Разом	547	1287,5	5	35	191	167	85	64

Розраховано за: 107, с. 98.

Класифікація міст України за кількістю жителів у них в 1897 р. за губерніями

Губернії	Кількість міст	Населення (тис. осіб)	Кількість міст із населенням (тис. осіб):						
			> 100	50-100	20-50	10-20	5-10	2-5	1-2
Волинська	5	119,2	-	1	-	3	1	-	-
Катеринославська	9	226,3	1	-	2	3	1	1	1
Київська	12	459,3	1	1	2	5	3	-	-
Подільська	17	213,6	-	-	5	1	7	3	1
Полтавська	17	274,3	-	2	1	6	7	1	-
Таврійська	5	60,9	-	-	1	1	2	1	-
Харківська	17	367,3	1	-	2	7	6	1	-
Херсонська	19	745,1	1	3	1	8	6	-	-
Чернігівська	13	163,6	-	-	2	4	6	2	-
Разом	114	2679,6	4	7	16	38	39	8	2

Розраховано за: 107, с. 116.

Класифікація містечок України за кількістю жителів у них в 1897 р. за губерніями

Губернії	Кількість містечок	Населення (тис. осіб)	Кількість містечок із населенням (тис. осіб):					
			20-50	10-20	5-10	2-5	1-2	< 1
Волинська	59	221,0	-	2	12	31	14	-
Катеринославська	12	66,0	1	1	1	4	3	2
Київська	108	551,2	1	7	31	55	13	1
Подільська	119	476,8	-	1	31	63	24	-
Полтавська	69	252,8	-	-	18	35	14	2
Таврійська	3	34,9	-	1	2	-	-	-
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	48	198,2	-	5	11	11	14	7
Чернігівська	45	211,2	-	3	10	27	5	-
Разом	463	2012,6	2	20	116	226	87	12

Розраховано за: 107, с. 100.

2. Політико-адміністративний устрій міст

Найбільше змін в адміністративно-територіальному поділі відбувалося на теренах Східної Галичини. В 1782-1786 рр. її територія поділялася на 12 (згодом 18) округів: Белзький, Бережанський, Бродівський, Заліщицький, Коломийський, Ліський, Львівський, Самборський, Станіславівський, Стрийський, Перемишльський, Тернопільський. З середини 1850-х рр. до 1864 р. існував поділ на 16 округів, які, у свою чергу, поділялися на повіти. На території Львівської торгово-промислової палати їх було 33, на території Бродівської торгово-промислової палати – 36. У січні 1867 р. введено поділ на повітові уряди, які з 1868 р. стали повітовими староствами.

На початку ХХ ст. (1908 р.) усю Галичину було поділено на 75 повітових староств і два міста з власним статутом (Львів – за законом від 1870 р., Краків – за законами від 1901 і 1905 рр.). Пересічно один повіт займав площу в 1 тис. км², приблизна кількість його населення складала 90 тис. осіб. Повітам підпорядковувалися гміни та помістя. У 1902 р. в Галичині нараховувалося 6225 політичних гмін, з яких 2491, або 40%, знаходилися на території Західної Галичини, і 3734 гміни, або 60%, – у Східній Галичині. Кожна із гмін Східної Галичини охоплювала площу приблизно в 15 км², відповідно Західної Галичини – в 9 км². Тоді ж було зафіксовано 5528 помість, з яких заселено – 4879. У Західній Галичині налічувалося 2041 помістя (37%), з них було заселено 1711; у Східній Галичині ці дані становлять відповідно 3483 (63%) і 3168 [25, 1857-1870 рр.; 26, 1866-1870 рр.; 43, с. XVI; 46, с. XV; 50, с. XLIV; 222, т. I, с. 47-48].¹

Станом на 1910 р. західноукраїнські землі поділялися на наступні політико-адміністративні одиниці. Східну Галичину було поділено на 52 політичних повіти (Західну Галичину – на 31 повіт), Буковину – на 11 повітів, 7 із яких (Чернівецький, Серетський, Сторожинецький, Вашківський, Кіцманський, Вижницький та Заставнянський) знаходилися на території Північної Буковини [53, с. 27; 82, с. 109-113; 92, с. 14]. Закарпаття поділялося на 4 комітати, які, у свою чергу, поділялися на райони (округи). Разом цих районів налічувалося 26, а саме: в Марамороському комітаті – 10 районів (Довжанський, Хустський, Ізовельдський, Волівський, Шугатазький, Сігетський, Тересвянський, Тячівський, Тисадолинянський, Вишківський), у Березькому комітаті – 7 районів (Нижньоверечанський, Фельвидецький, Латоричанський, Мезевкасонський, Мукачівський, Свалявський, Затисянський), в Ужанському комітаті – 6 районів (Великоберезнянський, Великокапушанський, Перечинський, Середнянський,

¹ Dodatek do "Gazety Lwowskiej". – №№ 23, 44.

Ужгородський, Собранецький), в Угочанському комітаті – лише 3 райони (Галмський, Королівський та Великосевлюський) [41, т. 42, с. 809-840].

Адміністративно-політичний устрій міст на західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століть був таким. У 1861 р. в Галичині було засновано Галичанський крайовий сейм, який розглядав законопроекти, внесені урядом. Щодо справ, які стосувалися краю, він мав право законодавчої ініціативи. Крайовий сейм складав 151 член на чолі з крайовим маршалом, який призначався імператором з числа депутатів. До його складу входили також 20 представників від міської верхівки всієї Галичини. До органів крайового управління Галичини належало намісництво на чолі з намісником. Воно поділялося на відділи (департаменти), кількість яких змінювалася (у 1908 р., до прикладу, їх було 24). Адміністративним і виконавчим органом крайового сейму був крайовий комітет [194, с. 43-51].

Буковина набула цілковитої крайової автономії 26 березня 1861 р., після чого дістала назву "герцогство Буковина". Центральну владу тут було представлено крайовим управлінням на чолі з президентом. Крайове управління призначалося міністерством внутрішніх справ і йому підпорядковувалося. Органом місцевого самоврядування був крайовий ландтаг (сейм), який створював виконавчий орган – крайовий відділ. Склад останнього затверджував президент Буковини [168, с. 147]. На Закарпатті на чолі комітатів стояли жупани (ішпани), яких призначав угорський король із числа представників вищої аристократії. В руках жупанів було зосереджено всю політичну та господарську владу в краї.

Під час Першої світової війни згідно з Положенням про управління землями Австро-Угорщини, зайнятими за правом війни, 13 серпня 1914 р. територію Галичини і Буковини було виділено в окреме генерал-губернаторство, й було засновано канцелярію військового генерал-губернатора у Львові. Ці землі поділялися на губернії. Для місцевого управління було створено повітові управління, що їх очолювали начальники повітів, які водночас були й головами Комісії з надання допомоги населенню, що потерпіло від війни. Вони зосереджували у своїх руках політико-адміністративну владу в містах Східної Галичини та Північної Буковини.

Міські магістрати та міські відділи були створені в Австрії ще в 1783 р. Магістрати, в руках яких фактично було зосереджено всю владу, складали магістратські радники на чолі з бургмістром; їх обирали міські відділи. На початковому етапі бургмістри обиралися терміном на 4 роки, а з початку XIX ст. – довічно. Склад магістрату затверджувала державна влада, а його члени складали присягу імператору. Але навіть за такого стану з метою обмеження місцевого самоврядування в 1805 р. було видано постанову, яка позбавляла міські відділи права обирати магістратських радників. Відтепер

вони призначалися владою. З 1861 р. міські відділи було перейменовано на міські ради [194, с. 61-62].

Згідно з Законом від 13 березня 1889 р. (§§ 14, 19) магістрати 19 великих міст Східної Галичини склалися з бургомістра, його заступника і трьох асесорів. Щоправда, Закон дозволяв збільшувати кількість асесорів до 5 осіб, внаслідок чого кількість членів магістратів коливалася від 5 до 8 осіб. Вони обиралися терміном на 6 років [17, 1889 р., с. 81-119]. Міська рада (§ 10) обиралася з 36 радників терміном на 6 років з тією умовою, що 3 роки потому половину членів повинно бути обрано (або перебрано) знову [17, 1889 р., с. 84-110]. В містах регіону магістрати було ліквідовано в листопаді 1918 р. Закон від 3 липня 1896 р., що стосувався самоврядування 83 малих міст і містечок Східної Галичини, передбачав (§ 15) склад гмінного управління з 4 членів: начальника гміни, заступника і двох або навіть п'ятьох безкоштовних асесорів. Крім того, в таких містах існували ще й громадські ради, що обиралися представниками заможного міського населення зі свого середовища. Гмінне правління також обиралося терміном на 6 років [17, 1896 р., с. 199-201].

Для Львова і Чернівців як найбільших адміністративних, промислових і культурних центрів західноукраїнських земель загалом були властиві ті ж форми адміністративного управління, що і для інших міст регіону. Однак були й певні особливості. Наприклад, місто Львів уже за часів князя Льва мав війта. Це дає підстави стверджувати, що у XIII ст. в місті була гміна. Вперше магістрат було тут засновано на підґрунті магдебурзького права в 1356 р. Але, захопивши Львів, австрійська влада намагалася всіляко обмежити діяльність магістрату. Так, у серпні 1786 р. його було реорганізовано, а магдебурзьке право – скасовано. І лише півтора роки потому магістрат знову почав функціонувати. Його склали бургомістр і 16 радників (засідателів) [282, с. XXVII-XXIX]. Наказом міністерства внутрішніх справ Австрії від 14 серпня 1858 р. магістрат Львова знову було реорганізовано; він перетворювався на нижчий орган державної виконавчої влади, але при цьому залишався вищим органом міської влади й підпорядковувався безпосередньо намісництву. Після революції 1848-1849 рр. до міського відділу (з 1861 р. – міської ради) входило вже не 60, а 100 членів – представників торгової та промислової буржуазії. До магістрату Львова входили також міський архів, історичний музей, статистичне бюро, міська розрахункова каса тощо [282, с. 517-556].

У жовтні 1870 р. галичанський сейм прийняв новий статут, який надавав Львову автономію. З невеликими доповненнями він проіснував до 1933 р. Деякі представники польської історіографії висловлювали думку з приводу того, що цей статут надав можливість полякам у Львові ще більше підкорити

своєму впливу українське населення. Відповідно до нового статуту від 11 квітня 1896 р. міська рада у складі 100 членів здійснювала законодавчу владу. Зі свого середовища вона обирала президента терміном на 6 років, першого віце-президента, другого віце-президента, а також 20 делегатів терміном на 3 роки. Міська рада мала право приймати або виключати зі складу членів гміни, контролювала метрики громади та списки виборців, затверджувала зміни у статуті міста та зміни його офіційних меж [17, 1896 р., с. 136-137].

Як бачимо з офіційних документів, у 1883-1885 рр. до міської ради Львова входили: 5 адвокатів, 5 лікарів та аптекарів, 8 представників духовенства, 11 професорів і вчителів, 5 купців, 12 промисловиків, 26 ремісників, 9 архітекторів та інженерів-будівників, 15 чиновників. Переважна більшість членів ради були поляками. Українські торгово-промислові кола представляли лише 2 купці – М. Димет і Я. Левицький. У 1886-1888 рр. кількість ремісників скоротилася в 1,4 рази, проте збільшилася кількість представників торгово-промислових і фінансових кіл, духовенства. Серед останніх у 1883-1885 рр. було 2 римо-католики, 2 греко-католики, один вірменський католик, один євангеліст і 2 євреї; натомість у 1886-1888 рр. їх було вже 10 (2 римо-католики, 4 греко-католики, один вірменський католик, один євангеліст і 2 євреї) [83, с. 3-4, 15-16]. Збільшення кількості представників греко-католицького духовенства у міській раді Львова слід розцінювати однозначно: уніатська церква на західноукраїнських землях, що знайшла собі в особі імперії Габсбургів могутнього господаря і мецената, підтримувала існуючий режим (Додаток 27).

На Закарпатті на чолі міст стояли бургомістри, міські ради, які склалися з 15-20 членів та обиралися міськими думами терміном на 6 років, а також міські думи у складі 110-150 членів. До міської ради входили бургомістр, декілька радників, прокурор, нотаріус, міський лікар тощо. Членів думи (половину від їхньої загальної кількості) призначали представники торгово-промислової буржуазії та високоповажного чиновництва. Друга половина обиралася з інших прошарків міського населення. В Мукачеві з 1376 по 1876 рр. на чолі міста стояв міський староста.

Згідно з Законами від 13 березня 1889 р. і 3 липня 1896 р. членами міських громад вважалися: ті, хто *належить* до громади, тобто повноправні громадяни міста, а також *учасники*, особи, які не вважаються повноправними громадянами міста, але володіють у межах міста нерухомим майном або сплачують прямі податки зі своїх підприємств чи інших джерел доходу. До категорії учасників могли належати корпорації, товариства, установи й т. п. Всі інші особи вважалися чужими відносно до міської громади. Міські громади мали право надавати почесне звання громадянина міста тим

австрійським підданам, які мали особливі заслуги перед містом [17, 1889 р., с. 81-83; 1896 р., с. 197-198; 314, с. 80].

Права членів міських громад іноді діставали і громадяни інших країн. Відповідно до австрійських законів, іноземці (окрім росіян) могли стати австрійськими підданими у трьох випадках: а) якщо вступали до громадської служби; б) якщо мали на території Австрії промислові підприємства, діяльність яких потребувала постійного місця проживання їхнього власника; в) якщо дана особа проживала на території Австрії не менш ніж 10 років, і її жодного разу не було притягнуто до судової відповідальності. Щоправда, існував виняток із цих правил: іноземець діставав австрійське підданство й тоді, коли він володів значним капіталом і позитивно зарекомендував себе перед владою. Жінка-іноземка, яка одружилася з австрійським підданам, автоматично діставала підданство Австрії [87, с. 3-6].

Складніше було з мешканцями Росії, оскільки між Австрією та Російською імперією не існувало з цього питання спеціальних угод. У зв'язку з цим представники австрійської влади дотримувалися порядку, що впливав із розпорядження міністерства внутрішніх справ від 28 травня 1890 р. № 8391, відповідно до якого росіяни діставали австрійське підданство лише з дозволу російського монарха. Нехтування цим правилом вважалося за злочин (§ 325 Кримінального кодексу Росії). Воно тягнуло за собою довічне вигнання, втрату майнових і політичних прав, а при поверненні до Росії особу, яка порушила закон, засилали до Сибіру. Якщо росіянин все ж діставав австрійське підданство без згоди царя, то після повернення до Росії він його втрачав і підлягав суду за російськими законами [87, с. 17].

Таким чином, ретельне вивчення опублікованих законодавчих актів та інших документів дає підстави стверджувати, що компетенція магістратів і міських гмінних правлінь не виходила за межі суто господарської діяльності. Вони відповідали за ремонт доріг, вулиць, забудову міст, стягнення податків, виконання міського бюджету, санітарний стан і благоустрій міста, за утримання шкіл, лікарень, будинків для сиріт, стежили за дотриманням правил ведення промисловості й торгівлі, за пожежною охороною тощо.

3. Планування і забудова міст, міське господарство

Характер планування і темпи забудови міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття залежали від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Перш за все, цей процес перебував у прямій залежності від політики, яку проводили правлячі кола відносно цієї території українських земель. Перспектива забудови і благоустрою міст залежала, крім того, від своєрідності та характеру географічного середовища, конкретної місцевості, в якій було розташоване те чи інше місто, містечко, від певних історичних традицій.

Безумовно, важливими чинниками, які визначали ступінь інтенсивності та раціональності забудови, були рівень розвитку продуктивних сил міста, його роль і місце в економічному, суспільно-політичному та культурному житті не лише найближчої до міста околиці, але й більш широкого регіону. Врешті-решт, чималу роль зіграло й те, наскільки адекватно розуміли необхідність та були зацікавлені в розширенні території міста, в його забудові представники не лише місцевої влади, але й торгово-промислових кіл, в руках яких було зосереджено солідні капітали, будівельні підприємства, транспорт, робоча сила.

Міста і особливо містечка західноукраїнських земель у другій половині XIX - на початку XX століть у переважній більшості відрізнялися своєю занедбаністю та невлаштованістю. Їхній зовнішній вигляд цілком відповідав тому рівню економічного розвитку, на якому перебували ці землі у складі імперії Габсбургів.

Подам свідчення очевидців у хронологічній послідовності. 13 липня 1842 р. в Ужгород прибув відомий російський вчений-славіст Ізмаїл Срезневський, завершуючи своє трирічне наукове відрядження слов'янськими землями. У своєму щоденнику він того ж дня записав: *"Унгар порядне містечко, все закрите садами. Постоялий двір у "Короні" дуже пристойний, кімнати в чистоті і порядку"*. Але наступного дня, ознайомившись із містом, він записав у щоденнику: *"Унгар не такий вже і порядний, а звичайне наше повітове місто, хоча і не мале"*. Від себе додає: на той час у місті нараховувалося приблизно 5 тис. мешканців. Через п'ять років після Срезневського в Ужгороді побував легендарний Шандор Петефі, угорський поет і революціонер. Місто йому не сподобалося. У своєму листі від 11 липня 1847 р. він писав: *"А взагалі Унгар – брудне місто, брудне, нечепурне, ніби п'яниця, що впав у калюжу і, весь вимазаний, хитаючись, плентається додому"*.

Пояснити ці дві оцінки можна, очевидно, так. І. Срезневський жив у правобережній частині Ужгорода, де знаходився готель "Корона" і стояли будинки заможних городян, у тому числі й резиденція єпископа. А Ш. Петефі приїхав до Ужгорода пізно ввечері й оселився у другорядному готелі "Чорний орел". Зараз на тому місці – школа мистецтв ім. Ш. Петефі (площа Ш. Петефі).

А ось спогади І. Франка про місто Дрогобич, де з 1867 по 1875 рр. він навчався в міській гімназії. *"В часи моїх гімназійних студій Дрогобич був містом дуже багатим на негативні прикмети... Не було майже нічого того, що характеризує хоч наполовину європейське місто. Не було навіть води, крім домашньої соленої, якої сторонні люди не могли пити. Більшість вулиць без тротуарів та без освітлення, а широко розкинені передмістя, особливо Задвірна, Завіжне та Війтівська гора, були собі прості села з солом'яними*

стріхами, огорожені плотами, з захованням зовсім сільського характеру". У Дрогобичі тоді проживало близько 18 тис. осіб.

Нарешті, про східногаличанське місто Миколаїв (у 1900 р. – 3110 мешканців), основна маса жителів якого займалася сільським господарством. У 1905 р. газета "Діло" так писала про нього: *"Містечко робить враження найнужденнішої оселі. Будинки найпримітивніші, деякі навіть курні, подвір'я необгороджені, міщани нужденні, залежні від міських лихварів. У цілому місті немає заїжджого двору. Криниць мало, в місті не зустрінеш дерева, вулиці не впорядковані. З миколаївських хлопців рідко котрий переступав поріг гімназії".*

Дійсно, серед документів міських магістратів збереглася велика кількість колективних скарг громадян на надзвичайно поганий стан вулиць, тротуарів, антисанітарний стан водостічних каналів тощо. Наприклад, у березні 1879 р. 15 мешканців Станіслава (район Бельведер) писали магістратові про те, що вони живуть під постійною загрозою епідемії, оскільки канал, що протікав в їхньому районі, "не був чищений вже декілька років і не ремонтований понад 10 років". Рівень небезпеки підвищувався навесні та влітку, коли стічні води виливалися на вулиці й городи. Автори скарги слушно підкреслювали, що податки, які вони сплачують міській гміні, розбазарюються, а не використовуються за призначенням, тобто на благоустрій міста.¹ З акту ревізії, складеного санітарною комісією Станіслава в червні 1905 р., що перевіряла вулиці Баторія, Ісаковича, Казимирську, Криву, Липову, Собеського та інші, дізнаємося, що понад 70% від усіх подвір'їв, розташованих на цих вулицях, не відповідали елементарним санітарним вимогам: були відсутні стічні канали та ями для сміття, в надзвичайно поганому стані перебували криниці.²

Не краще виглядали вулиці, площі, тротуари й інших міст. У Жовкві, наприклад, дорогу від міської рогатки до військового складу було розбито до такого стану, що коні калічили собі ноги.³ А зі скарги 31-го мешканця цього ж міста в листопаді 1902 р. дізнаємося, що вулиця Нижньостолярська, яка вела до Християнополя, вже близько десятка років являла собою суцільну драговину. Калюжі й багнюка, розповсюджуючи нестерпний сморід, були постійним джерелом інфекційних захворювань. На цій же вулиці не було жодної криниці.⁴

Про антисанітарний стан вулиць і каналів у Чернівцях свідчить скарга 59 мешканців передмістя Рош, яку було подано до магістрату в березні

¹ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 96, арк. 139.

² Там само, спр. 229, арк. 1.

³ 10, ф. 10, оп. 1, спр. 138, арк. 2-5.

⁴ Там само, спр. 138, арк. 9.

1912 р.¹ Зanedбаними були вулиці Мукачева, Ужгорода.² В Ужгороді вулиці залишалися небрукованими до середини XIX ст., якщо не враховувати невеличкої ділянки біля міської гімназії, а каналізацію почали прокладати лише з 50-х рр. XIX ст. Все це відбувалося через злочинну халатність і безвідповідальність міської влади, представники якої витрачали народні кошти не за призначенням.

Зосередженням антисанітарії були міські різниці, зокрема у Стрию, Городенці, Львові, Бориславі та інших містах Східної Галичини. В Ужгороді наприкінці XIX ст., окрім центральної міської різниці по вул. Собранецькій, діяли більш ніж 60 приватних, про місцезнаходження яких, як зазначалося, було легко здогадатися через огидний запах, що вони розповсюджували.³

Вузькі вулички і провулки, велика скупченість будівель, особливо в робітничих кварталах, солом'яні й тесові дахи будинків, забрудненість території мотлохом і дрантям, відсутність належного протипожежного нагляду та профілактики призводили в містах до частих і спустошливих пожеж, від яких страждали насамперед незаможні верстви населення. Пожежа, що спалахнула у Сколе в ніч з 29 на 30 березня 1888 р., знищила понад 100 будинків із 337, в тому числі школу, міську управу, костел та інші споруди [290, с. 111]. Особливо жорстокою була пожежа в Монастирчці у 1904 р., яка знищила велику кількість будівель не лише в місті, але й у передмістях Березівці та Підгородньому [128, с. 419]. Багато будинків було знищено також у Вижниці під час пожежі 1909 р. [129, с. 101]. Траплялися пожежі й у великих містах. Наприклад, у Львові з лютого по вересень 1886 р. мали місце 15 пожеж, які спричинили шкоду на суму 10,8 тис. зол. ринських [83, с. 86]. У 1906 р. з 317 пожеж, які сталися у Львові, 60 спалахнули в центрі міста, 70 – у Галицькому передмісті, 57 – у Краківському, 68 – у Жовківському, 36 – у Личаківському [84, т. 12, с. 81; т. 14, с. 133]. Природно, що потерпали від них передусім малозабезпечені верстви населення.

З розвитком промисловості, торгівлі, транспорту поступово змінювався загальний вигляд міст. Якщо, наприклад, до пожежі 1889 р. Підгайці були доволі брудним містечком, то з середини 90-х рр. XIX ст. значну частину будинків будували вже з каменю, вулиці були посипані рінню, а в центрі міста з'явилися тротуари [286, с. 114].

У другій половині XIX - на початку XX століть у зв'язку з подальшим розвитком промисловості в містах будувалися житлові будинки, громадські установи, зводилися корпуси промислових і торгових підприємств, залізничні вокзали. Паралельно здійснювалося спорудження об'єктів з благоустрою міст –

¹ 15, ф. 39, оп. 1, спр. 5574, арк. 1-2, 5, 11, 17.

² 7, ф. 90, оп. 1, спр. 1029, арк. 10.

³ 5, ф. 146, оп. 59, спр. 508, арк. 66-71; спр. 509, арк. 2-6, 15, 16, 22; спр. 511, арк. 12-14, 27-28.

водогонів, каналізаційних систем, у великих містах – трамвайних ліній, газового та електричного освітлення тощо. Все це регламентувалося відповідними законами, положеннями, інструкціями. Так, до прикладу, на початку 80-х рр. XIX ст. у галичанському сеймі обговорювали проект закону про забудову 29 міст Галичини, серед яких було 19 великих міст Східної Галичини – Дрогобич, Коломия, Бережани, Броди, Городок та інші. В цьому проекті до найдрібніших подробиць розроблялося питання про компетенцію, права та обов'язки як міської влади, так і забудовників.¹

Інформацію про кількість житлових будинків та квартир у них в Галичині, Буковині та Австрії, а також у великих містах Східної Галичини див. у **Додатках 1-4, 7**.

В результаті соціально-економічного і політичного розвитку Львова протягом тривалого часу розширювалася його площа, збільшувалася кількість будинків, вулиць, площ. Місто поділялося на райони, які утворювалися з передмість ще в епоху феодалізму. Після введення земельних (грунтових) книг передмістя були поділені на конскрипційні частини. Згодом цей поділ було застосовано з адміністративною метою. У XVII ст. у Львові було два передмістя – Галицьке і Краківське, а також 10 міських сіл – Клепарів, Велике і Мале Голоско, Замарстинів, Брюховичі, Волиця, Поріччя, Білогорща, Зубра, Сихів. Їхня площа становила близько 3,7 тис. га. Спочатку передмістя займали приблизно однакову територію, але згодом їхня площа змінювалася. Вперше точні дані про розподіл населення за районами Львова були одержані під час перепису 1890 р. [46, т. VIII, ч. I, с. 8].

Після того як Львів дістав у 1870 р. право міського самоврядування, відбулися деякі зміни в поділі міста на райони. В 1871 р. місто було поділено на п'ять районів, які в цілому відповідали попередній території, але райони були офіційно розмежовані: перший район – колишнє Галицьке передмістя, другий – Краківське передмістя, третій – Жовківське, четвертий – Личаківське (Бродівське) і п'ятий – Центр. Значну частину вулиць було перейменовано, і кожна з них вже мала свою власну нумерацію будинків.

Крім Львова, у великих містах Східної Галичини були свої передмістя, які не були адміністративно гмінами. Частина з них належала до гмін міст, а в деяких випадках кілька передмість утворювали свою гміну. Наприклад, у Станіславові було три передмістя: Княгинін німецький (Княгинін колонія), Княгинін польський (Княгинін село), Поличка. У Перемишлі виділялися відповідно Кругель великий і Кругель малий, Вільча, Бушковиці, Куньковиці, Острів, Пралковиці, Пікулиці; в Коломиї – Оскресенці, Верб'яз нижній, Кайданці, Сопов, Дятьківці; у Стрию – Дуліби, Грабовець Стрийський,

¹ 5, ф. 146, оп. 7, спр. 4242, арк. 113-130.

у Ярославі – Собинин, Шевсько, Конячів, Кругель петкінській, у Бродах – Фільварки малі та Фільварки великі, Старі Броди, Дітківці, Смольно й т. д.

Викликають інтерес закони, які регулювали будівництво у великих містах. В Законі від 21 квітня 1885 р., що складався з 9 глав і 85 параграфів, було підкреслено, що для здійснення будь-яких будівельних робіт у Львові (зведення нових будинків, знесення, перебудова чи реконструкція старих, спорудження криниць і каналів, прокладання водогонів і т. п.) необхідно було отримати в міській владі відповідний дозвіл – концесію **[17, 1885 р., с. 99-100]**. Особливо суворо регламентувалося будівництво в центрі Львова, де було дозволено зводити лише великі й красиві будинки, висота яких, однак, не повинна була перевищувати 4-х поверхів (мезонін вважався за поверх). Відстань між будинками вздовж вулиці повинна була дорівнювати не менш ніж 6 м. Триповерхові та чотириповерхові споруди будувалися лише там, де їхня висота не перевищувала ширини вулиці. Двоповерхові будинки було дозволено будувати в усіх районах міста, якщо вони своїм зовнішнім виглядом не суперечили загальному архітектурному ансамблю вулиці чи кварталу **[17, 1885 р., с. 102-107]**.

Зростання міст, удосконалення техніки будівництва, розвиток архітектури потребували часткових змін чи повного скасування існуючих законів у галузі будівництва. Тому 26 липня 1909 р. було прийнято новий Закон про забудову Львова, в якому головну увагу було приділено центру міста, заселеному торгово-промисловою буржуазією. Наприклад, у § 26 зазначалося, що кутовий будинок, маючи висоту, що не перевищує ширину вулиці (або 16 м), не повинен бути довшим за 32 м. Цей Закон уже дозволяв будівництво п'ятиповерхових будинків. Щоправда, вони зводилися лише в місцях, указаних міською радою, і в тому випадку, якщо ширина вулиці чи площі досягала не менш ніж 22 м. Висота такого будинку, однак, не повинна була перевищувати 20 м. П'ятиповерхові споруди заборонялося будувати навколо ринків **[17, 1909 р., с. 177-178]**.

З метою стимулювання забудови Львова Законом від 18 липня 1893 р. від надбавки до податків до крайового фонду, а також від усіх громадських податків і добавок до них тимчасово звільнялися ті будинки, які мали бути побудовані на місці одного зі 181-го будинку, призначеного на знесення. Пізніше ці пільги було скасовано, але через те що будівництво просувалося надто повільно, у грудні 1904 р. вони знову були гарантовані. Подібні методи забудови практикувались і в інших містах. Наприклад, Законом від 27 вересня 1895 р. аналогічні пільги отримали власники тих будинків у Перемишлі, які можна було зводити на місці 42 знесених **[17, 1893 р., с. 134; 1904 р., с. 21-22; 1895 р., с. 214]**.

Численні архівні та інші джерела містять доволі докладні відомості про забудову багатьох міст і містечок Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття; в першу чергу це стосується будівництва у двох великих містах на західноукраїнських землях – Львові та Чернівцях. Слід відзначити, що докладні дані про будівництво у Львові почали збирати з середини 70-х років XIX ст., після того як у 1872 р. було утворене міське статистичне бюро. А починаючи з 1891 р. матеріали про будівництво у Львові щоквартально збирав міський будівельний відділ [84, т. 1, с. 27; т. 4, с. 107].

Як засвідчує аналіз матеріалів міського статистичного бюро Львова, наприкінці XIX - на початку XX століть будівництво з центра міста перекинулося в його райони. Наприклад, із 284 нових будинків, зведених у Львові в 1881-1886 рр., на центр припадало лише 3 будинки, на Галицький район – 116, Краківський – 108, Жовківський – 23, Личаківський – 34. Із 295 будинків, зведених у 1891-1892 рр., на центр припадало 3%, на Краківський район – 42,3%, Галицький – 27,5%, Личаківський – 14,3%, Жовківський – 12,9% [84, т. 1, с. 84-85; т. 4, с. 108]. Справа в тому, що до 70-х років XIX ст. центр Львова було практично забудовано, а розташовані на цій території старі будівлі зносилися для розбивки на їхньому місці скверів і площ. Високими темпами забудовувалися ті райони Львова, де були сконцентровані промислові підприємства, розташовувалися робітничі квартали. Краківський район розвивався, наприклад, у зв'язку із залізничним будівництвом – там було побудовано залізничний вокзал. Прискорилося будівництво Жовківського району, де розташувалася станція Підзамче. Позитивну роль у цьому напрямку відіграла трамвайна лінія, яку було прокладено в 1894 р. Із 72 виробничих будівель, зведених у Львові в 1881-1886 рр., у Краківському районі розташувалося 33, у Жовківському – 20, Галицькому – 15, Личаківському – 4, натомість у центрі міста не було побудовано жодної такої споруди.

Розглядаючи питання про забудову Львова протягом тривалого часу, відзначаю: якщо до 1869 р. центр було забудовано більш ніж наполовину, то в районах міста інтенсивне будівництво розгорнулося лише наприкінці XIX - на початку XX століть. Понад 54,5% від усіх будинків у районах Львова було зведено в 1890-1910 рр., у тому числі близько $\frac{1}{3}$ – в останнє десятиріччя, тимчасом як у центрі міста в 1900-1910 рр. було зведено лише 16,4% від усіх розташованих там будинків (табл. 8, 9) (Додатки 5, 6).

Про характер будівельних робіт у Львові можна судити на основі таких даних: із 696 будинків, охоплених будівництвом у 1906 р., 320 будинків, або 46%, будувалися вперше; 232 будинки, або 33,3%, – забудовувалися; 97, або 13,9%, – реконструювалися; 47 будинків, або 6,8%, – зносилися. В цілому в 1906-1909 рр. видано концесії на будівельні роботи, пов'язані з будівництвом 2289 будинків Львова [300, с. 35].

Таблиця 8

Темпи забудови Львова за районами міста (в сумі – 100 відсотків)

Райони міста	До 1860 р.	У 1860-1890 рр.	У 1890-1910 рр.
Центр	52,9	30,7	16,4
Галицький	13,4	26,3	60,3
Краківський	10,1	31,4	58,5
Жовківський	22,8	35,8	41,4
Личаківський	12,2	29,5	58,4
Разом	15,6	29,9	54,5

Розраховано за: 48, ч. 2, с. IX-XIII; 56, ч. 1, с. 23, 24.

Таблиця 9

Кількість житлових будинків та квартир в них у Львові в 1910 р.
(за районами міста)

Райони міста	Всього житлових будинків	100 з них мали квартири:						
		1	2	3	Разом 1-3	4-10	11-20	Понад 20
Центр	312	4,5	6,1	6,8	17,4	51,3	27,7	3,6
Галицький	1836	19,8	8,9	6,7	35,4	45,6	17,4	1,6
Краківський	1679	9,8	6,5	7,2	23,5	37,4	30,5	8,6
Жовківський	671	13,6	6,3	5,5	25,4	39,0	29,4	6,2
Личаківський	897	16,0	10,2	6,9	32,9	42,3	21,9	3,0
Разом	5395	14,4	7,9	6,7	29,0	42,0	24,3	4,7

Розраховано за: 56, т. 4, №1, с. 23-30; 236, с. 68-113, 455-457.

В 1890 р. у Львові нараховувалося 146 громадських будівель (4,4% від загальної кількості всіх будинків), з яких церкви належало 36 будівель, а саме: 22 костели й монастирі, 9 церков і 3 інших будівлі, що становило 24,7% від усієї кількості громадських будівель. У 35 будинках (24%) знаходилися школи, виховні заклади, бібліотеки, музеї; у 28 будинках (19,2%) – лікарні, притулки, в'язниці; у 24 (16,4%) – промислові, транспортні, торгові

підприємства й установи; у 16 (11%) – державні установи; у 7 будинках (4,8%) – інші організації [84, с. 143].

З великих громадських будівель Львова наприкінці XIX - на початку XX століть були зведені будинок галичанського сейму, будинки дирекції поштамтів і телеграфів, крайового суду, театр опери і балету, а також чимало інших. Ще в 1876 р. на Краківській площі Львова було зведено критий ринок із цегли. В 1892 р. аналогічний ринок було побудовано на площі Бернардинів – т. з. Галицький ринок.

Слід відзначити, що темпи будівництва *житлових* будинків у Львові відставали від темпів будівництва *всіх* будівель. Так, якщо абсолютна кількість усіх будівель, зведених у Львові з 1880 по 1910 рр., збільшилася в 2,3 рази, то кількість житлових будинків – лише на 83,4%. Питома вага останніх серед усіх будівель Львова скоротилася з 83% у 1880 р. до 66% у 1910 р. [236, с. 455; 253, с. 61, 113]. Це відбулося, оскільки, по-перше, наприкінці XIX - на початку XX століть будувалося чимало адміністративних і громадських будинків, корпусів торгових і промислових підприємств, а по-друге, зводилися багатоповерхові житлові будинки замість одноповерхових чи двоповерхових.

Інтенсивне будівництво розгорнулося і в інших містах Східної Галичини. До прикладу, кількість будинків у Дрогобичі, Перемишлі, Ярославі, Стрию, Коломиї та Тернополі з 1890 по 1910 рр. збільшилася майже в півтора рази. Причому темпи будівництва в містах значно випереджали темпи приросту будинків у селах: якщо кількість будинків у Станіславові за вказаний період зросла в 1,6 разів, то в повіті – в 1,4 рази; якщо у Дрогобичі – в півтора рази, то в повіті – в 1,3 рази й т. д. [48, ч. II, с. VII-VIII; 56, ч. I, с. 23].

Швидкими темпами відбувалася забудова Чернівців, другого за величиною після Львова міста на західноукраїнських землях. Кількість будинків тут збільшилася з 3,6 тис. у 1869 р. до 7,2 тис. у 1910 р., або більш ніж удвічі. Якщо з 1880 по 1910 рр. кількість будинків у місті зросла в 1,6 разів, то в однойменному повіті – в 1,3 рази [42, т. XI, с. XXIV; 46, ч. I, с. XXIII; 53, ч. I, с. 27; 82, с. 109-113]. У Чернівцях, так само як у Львові, поділ будинків між районами міста був дуже нерівномірним: у 1910 р. в центрі було зосереджено 48,7% від кількості всіх будівель, у Роші – 19,1%, у Клокучанці – 13,2%, в Монастеричці – 9,6%, у Галичанці – 6,7%, у Горечі – 2,7% [42, т. VII, с. 8-10] (табл. 10). Серед великих будівель Чернівців, зведених у досліджуваний період, слід назвати резиденцію буковинських митрополитів (архітектор І. Главка, час будівництва – 1862-1882 рр.), будинок учительської семінарії (час будівництва – 1882-1883 рр.), міський театр (архітектори Ф. Фолькнер і М. Гельмер, час будівництва – 1904-1905 рр.), залізничний вокзал (час будівництва – 1905-1908 рр.) та інші.

Кількість будинків у кожному з районів Чернівців у 1910 р. *

Райони міста	Всього будинків		Кількість квартир (шт.)	Кількість населення (осіб)
	Заселених (шт.)	Незаселених (шт.)		
Центр	3443	56	12449	60031
Гореча	189	5	211	960
Каличанка	454	14	672	3066
Клокучанка	893	36	1594	6894
Монастеричка	662	15	1068	4977
Рош	1401	38	1575	8286
Разом	7042	164	17569	84214

* Враховано будинки, в яких проживало тільки цивільне населення.

Розраховано за: 42, Нефт XVII, с. 8-46.

Існують докладні відомості й про будівництво в містах Закарпаття. У 1890 р. з 217,4 тис. усіх будівель Закарпаття 56,4% складали житлові будинки, 42,5% – господарські споруди, 0,5% – корпуси підприємств і т. д. Якщо кількість усіх житлових будинків на Закарпатті зросла зі 135,8 тис. у 1900 р. до 156,1 тис. у 1910 р., або на 14,9%, то в містах краю, відповідно, – з 18,7 тис. до 22,8 тис., або на 22,3%. Наприклад, в Ужгороді кількість житлових будівель збільшилася за цей період з 1500 до 1923, або на 28,2%; у Мукачеві – з 1553 до 2074, або на 33,6%; у Мараморш-Сігеті – з 2173 до 2819, або на 29,7%. Але в молодих промислових центрах ці темпи приросту були ще вищими: у Сваляві кількість будинків зросла на 40,4%, у Тячеві – на 49,2% [41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332]. Приріст кількості житлових будинків у містах Закарпаття також випереджав темпи їх будівництва в сільській місцевості, однак житлове будівництво тут не було таким інтенсивним, як у містах Східної Галичини та Північної Буковини.

Говорячи про забудову міст, необхідно особливо підкреслити, що територіально-планувальна структура міст на західноукраїнських землях наприкінці XIX - на початку XX століть вельми яскраво відбивала соціальну структуру досліджуваного регіону, що красномовно засвідчують різкі контрасти між багатими забудовами центру та невпорядкованими міськими окраїнами. Так, якщо в центрі великих міст – Львова, Чернівців, Перемишля, Тернополя, Ужгорода, Мукачева та інших – зводилися красиві багатоповерхові кам'яні будинки, в яких мешкали представники міської буржуазії,

високошановного чиновництва, були розташовані державні установи, торгові, фінансові та інші заклади, то на міських околицях, у передмістях будувалися прості одноповерхові хатки, з однією-двома невеличкими кімнатами, з маленькими вікнами, без будь-яких зручностей, і в цих хатках мешкали багатодітні сім'ї робітників, ремісників, прислуги тощо.

Навіть офіційна статистика не могла приховати того факту, що значну частину квартир, у тому числі й у великих містах, було розташовано в підвальних приміщеннях або ж під дахами будівель. Так, у 1900 р. в Перемишлі 4,9% від усієї кількості будинків мали квартири в підвальних приміщеннях, 2,4% – під дахами; в Тернополі кількість таких будинків складала відповідно 4,1% і 0,9%; в Ярославі – 2,4% і 0,9% і т. д. [48, ч. II, с. IX-XIII]. У Львові в 1880 р. 2,4% від усіх городян жили в підвальних приміщеннях, відповідно 0,5% – у мансардах; у 1890 р. питома вага таких жителів становила відповідно 2,8% і 0,5% [44, с. XXI].

Слід сказати й таке: у досліджуваній мною період понад 80% від усієї кількості городян жили в квартирах на перших поверхах. Так, у Коломиї в 1900 р. в одноповерхових будинках жили 94,1% від усіх мешканців; у Дрогобичі – відповідно 93,9%; у Стрию – 89,4%; в Ярославі – 85,3% і т. д. [48, ч. II, с. VII-VIII, XXVIII].

В архівних фондах магістратів та інших установ збереглися сотні клопотань міського населення про дозвіл на будівництво звичайних одноповерхових хаток на околицях міст або в їхніх передмістях. Наприклад, у фонді гмінної управи Княгинін колонії (передмістя Станіславова) за 1888-1917 рр. відклялися 278 справ, більш ніж 90% з яких – матеріали про забудову.¹ В Тернополі в 1910-1911 рр. дозвіл на будівництво одноповерхових будинків отримали (дістали) декілька десятків мешканців міста.² В 1904-1911 рр. така сама ситуація спостерігалася в Чернівцях.³ Велику кількість одноповерхових житлових будинків було побудовано в 1893-1897 рр. у Мукачеві.⁴

У переважній більшості міст і містечок Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття переважали одноповерхові хати, побудовані з глини, саману, а нерідко з дерева. До прикладу, в 1888 р. з 23 найбільших міст Східної Галичини лише у Львові та Перемишлі одноповерхові будинки складала відповідно 56,7% і 63,5% від їхньої загальної кількості, а в усіх інших містах цей показник складав від 80 до 98% [85, т. XI, ч. 1, с. 12-13].

¹ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 128, арк. 3, 5, 14, 25, 30, 35, 41; спр. 68, арк. 1, 4; ф. 28, оп. 1, спр. 200, арк. 1-6.

² 12, ф. 33, оп. 1, спр. 403, арк. 7, 24, 31, 43; спр. 116, арк. 17, 19-20.

³ 15, ф. 39, оп. 1, спр. 2653, арк. 1, 7-9; спр. 5353, арк. 1, 3, 8-9; оп. 2, спр. 83, арк. 1-3, 5; спр. 91, арк. 1-2, 22.

⁴ 7, ф. 90, оп. 1, спр. 1279, арк. 3-85; спр. 1401, 1402 та інші.

Ситуація практично не змінилася й пізніше. Навіть на початку ХХ ст. в усіх великих містах Східної Галичини, крім Львова, одноповерхові будинки складали в середньому понад 80% від кількості всіх міських будівель, а в Перемишлі їхня питома вага навіть збільшилася порівняно з 1888 р. Що ж до Львова, то за цими середніми показниками стоять різкі контрасти між його центром і районами: якщо в 1910 р. в центрі міста одноповерхові будинки складали лише 1,3% від кількості всіх будівель, то в Галицькому районі на них припадало відповідно понад 31%, а в Личаківському – понад 35%. Якщо більш ніж половину від кількості всіх будівель центру складали чотириповерхові та п'ятиповерхові будинки, то в Краківському районі на них припадало лише 8,6%, у Галицькому – 7,5%, Личаківському – 4,1%, Жовківському – 3,9% [56, ч. 1, с. 23, 34].

На Закарпатті в 1900 р. нараховувалося 135,8 тис., а в 1910 р. – 156,1 тис. житлових будинків. Зокрема, у 1910 р. в Марамороському комітаті їх було 72,4 тис., у Березькому – 38,7 тис., в Ужанському – 27,4 тис., в Угочанському – 17,6 тис. [41, т. 1, с. 31; т. 42, с. 35]. У 1890 р. близько 99% від кількості всіх житлових будинків краю були одноповерховими; на той саме рік на Закарпатті не існувало жодного чотириповерхового житлового будинку. У 1891 р. в Ужгороді налічувалося 83 двоповерхових і 2 триповерхових будинки, в яких були розміщені державні установи, промислові й торгові підприємства. У 1912 р. в місті було зведено перший п'ятиповерховий будинок монастиря ордену Василіан на Великій вулиці (нині вул. Волошина). Багатоповерхові житлові будинки в містах Закарпаття розпочали зводити лише у 20-30-х рр. ХХ ст. Про характер будматеріалів свідчать наступні дані: в 1900 р. в усіх містах Закарпаття лише близько 14% усіх житлових будинків були цегляними, відповідно 24,5% – глиняними, а 61,5% - дерев'яними [41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 209-332].

Про зовнішній вигляд тодішніх міст можна судити з того, що навіть на початку ХХ ст. з усіх міст Східної Галичини лише в декількох переважали будинки, вкриті вогнетривким матеріалом – бляхою, черепицею, шифером. У 1910 р. у Львові на них припадало 80% від кількості всіх будинків, у Бродях – 65%, Станіславові – 62%, Стрию – 50%. В інших містах більш ніж половину будинків було вкрито тесом чи соломою. У Дрогобичі таких будинків налічувалося 72%, в Коломиї – 64%, в Ярославі – 55% і т. д. Навіть у Чернівцях того ж року лише 26% усіх будинків мали дах із бляхи. Ще гіршим було становище в містах Закарпаття, де у 1910 р. в середньому лише 17% від кількості всіх житлових будинків мали дах із вогнетривкого матеріалу, а 83% були вкриті тесом чи соломою. В Хусті, наприклад, з 1965 житлових будинків 1534, або 78,1%, мали тесові дахи; 321 будинок, або 16,3%, –

солом'яні; і лише 110 будинків (5,6%) мали дах із вогнетривкого матеріалу [41, т. 42, с. 208-332] (Додатки 8-11).

Викладений вище матеріал про планування та забудову міст на західноукраїнських землях красномовно свідчить про те, що далеко не завжди будівництво здійснювалося з урахуванням інтересів їхніх мешканців, особливо населення робочих окраїн, де санітарний стан вулиць, криниць і т. п. бажав бути набагато кращим. Нерідко гонитва за прибутком брала гору над розважливістю та здоровим глуздом. Відомий представник польської історіографії Т. Рутовський, говорячи про забудову Львова, вимушений був у 1909 р. визнати, що "місто будується відповідно до інстинктів і розрахунків приватної спекуляції, без найменшого врахування громадської думки, без урахування перспектив розвитку міста в майбутньому" [300, с. 4]. На будівництві наживалися власники будівельних заводів, банкіри, підрядники, а також члени магістратів і гмінних управлінь, які отримували хабарі від будівельних компаній.

Розміри, рентабельність, планомірність і перспектива розвитку міського господарства на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть залежали від тих саме чинників, які впливали на характер забудови міст, оскільки ці дві сторони соціально-економічного та культурного життя міських поселень тісно взаємопов'язані. Насамперед слід відзначити, що чимало міст потерпали від хронічної нестачі засобів для ведення міського господарства. Бюджет деяких із них був більш ніж скромним.

Основним джерелом поповнення доходів міських гмін були численні податки, що збиралися з місцевого населення. Наприклад, у Львові в 1900-1906 рр. податки давали в середньому більш ніж 40% від усіх доходів гміни, зокрема в 1905 р. – 3753 тис. крон, або 43% [84, т. 11, ч. 1, с. 176-179]. У Станіславові до міської казни надходило 50% коштів від так званого споживчого податку – продажу пива й горілки, і 30% від продажу м'яса. Прямі та непрямі податки для потреб магістрату зросли у Станіславові з 62 тис. крон у 1886 р. до 443,4 тис. у 1911 р., або в 7,1 разів.¹ Законом від 23 січня 1890 р. владі Самбора було надане право терміном на 4 роки збирати податки від продажу пива й меду. В 1892-1894 рр. гмінам Чорткова, Коломиї, Калуша, Підгайців було дозволено протягом 5 років збирати 100% надбавки до споживчих податків з м'яса [17, 1890 р., с. 97; 1893 р., с. 12, 26-27]. Усе це важким тягарем лягало на плечі робітників.

Значний дохід міські гміни отримували зі збору так званого копитового мита, основними платниками якого також були робітники міст, а також селяни з оточуючих сіл. Мито збирали на міських рогатках із тих, хто приїжджав до

¹ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 16, арк. 21; спр. 23, арк. 4.

міста підводою, приганяв худобу на ярмарки чи торги. Право збирати копитове мито в містах Східної Галичини надавав крайовий сейм. Так, Законом від 7 січня 1890 р. це право на 3 роки дістали Броди. В Законі відзначалося, що доходи від копитового мита повинні бути використані винятково на утримання міських вулиць, тротуарів, мостів і т. п. Однак, підкреслювалося там, це мито жодним чином не звільняє міське населення від сплати інших податків, що збираються для впорядкування вулиць [17, 1890 р., с. 15].

Копитове мито у Бродах збирали на 7 міських рогатках (заставах), які контролювали шляхи на вулиці Лишневецьку, Львівську, до великих і малих Фільварків, на Юридиці, де раніше був міський вал, і на Підзамче. В Тернополі наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть існувало 8 міських рогаток, серед них Львівська, Ставова, Перевалиха, Бродівська, Збаразька, Микулинецька, Петрихівська [17, 1900 р., с. 252-255]; у Бережанах – відповідно 6 рогаток, у Коломиї – 12, у Перемишлі – 8, у Станіславові – 9, у Жовкві – 8 і т. д. Аналогічне мито збирали й у містах Північної Буковини і Закарпаття. В Ужгороді, наприклад, копитове мито збирали з 70-х рр. ХІХ ст. Беручи до уваги той факт, що гужовий транспорт на західноукраїнських землях не втратив свого значення і наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть, а також те, що в досліджуваній період у цьому регіоні діяло багато дрібних ярмарків і торгів, куди приганяли значну кількість худоби, копитове мито забезпечувало солідні доходи міської казни. Проте ці кошти рідко використовувалися за призначенням – як правило, вони безконтрольно розтринькувалися міською владою.

Певну частину доходів давали міські підприємства: електростанції, різниці, міський транспорт і т. п. Так, у Львові в 1900-1906 рр. доходи від трамвая, газового заводу, електростанції, різниці й т. д. складали в середньому 20% від усіх доходів міста, тобто вдвічі менше від суми, яку отримували від збору податків. До прикладу, газовий завод у 1903 р. дав 888 тис. крон прибутку, а в 1905 р. – 1073 тис. крон. Прибуток від експлуатації трамвайної лінії збільшився з 463 тис. крон у 1897 р. до 3360 тис. крон у 1913 р., тобто більш ніж усемеро [85, т. 11, ч. 1, с. 176-178; т. 14, с. 153; 51, с. 21]. Доходи від будинків, магазинів, яток і т. п. дорівнювали в 1900 р. 148 тис. крон, а в 1913 р. – майже 586 тис. крон [60, т. VIII, с. 304; т. IX, с. 311]. І хоча це були вельми значні кошти, вони складали мізерну частину тих доходів, які надходили до міської казни від збору податків. Більше того, в багатьох містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття міські підприємства були збитковими, у зв'язку з чим їхнє утримання також лягало на плечі платників податків. Наприклад, у 1906 р. з 19 великих міст Східної Галичини (без Львова) лише в Жовкві та в Яворові міські підприємства були рентабельними.

Але, судячи з бюджету, вони являли собою крихітні заклади, доходи від яких були нездатні навіть малою мірою покрити потреби міського господарства. В Яворові, наприклад, дохід від них складав 3,3 тис. крон, а в Жовкві – 1,2 тис. крон [60, т. VIII, с. 310-311].

Виторг від експлуатації міських підприємств у Бережанах, Дрогобичі, Золочеві, Коломиї, Станіславові, Сяноку лише на 40-50% покривав витрати на їхнє утримання. Так, у 1906 р. в Дрогобичі витрати на діяльність підприємств склали 86 тис. крон, а від їхньої експлуатації було отримано лише 63 тис. крон, тобто дефіцит дорівнював 23 тис. крон; у Коломиї дефіцит складав 14,5 тис. крон. В інших 11 містах підприємства взагалі не давали жодного виторгу [60, т. VIII, с. 310-311]. Тому не дивно, що до 1910 р. з 19 міст у 8 вже не було підприємств, які перебували би на балансі міських гмін, а саме: у Бродах, Бережанах, Бучачі, Жовкві, Самборі, Снятині, Сокалі, Яворові. Судячи з архівних даних, вони були здані в оренду приватним особам, і доходи від них ішли вже зовсім за іншою статтею. До прикладу, в 1906 р. гміна Жовкви здала в оренду на 3 роки міську різницю братам Шлоссерам.¹ Але й у цьому випадку виграла не лише міська адміністрація, а й місцева буржуазія. Діставши на "відкуп" міське підприємство, орендатор вів справу таким чином, що успішно покривав витрати на його утримання.

У деяких містах помітно скоротилися видатки на утримання міських підприємств. Так, з 1906 по 1910 рр. у Дрогобичі вони скоротилися на 46,5%, у Коломиї – на 37,8%, у Золочеві – на 44,8% і т. д. Проте підприємства залишалися нерентабельними. В 1910 р. збитки від роботи міських підприємств у Дрогобичі становили 46,4 тис. крон, у Коломиї – 37,8 тис. крон, у Перемишлі – 368,4 тис. крон, у Сяноку – 22,8 тис. крон. У Чернівцях прибутки за всіма статтями склали в 1888 р. 303,6 тис. гульденів, а видатки – 328 тис.; у 1895 р. ці цифри відповідно становили 390,4 тис. і 497,6 тис. гульденів [42, т. 7, с. 20-29].

У другій половині XIX - на початку XX століть завдяки розвитку промисловості й торгівлі господарство міст, особливо великих, поступово міцніло, налагоджувалося. І якщо ще наприкінці XIX ст. від'ємне сальдо було властиве багатьом міським гминам Східної Галичини [42, т. 7, с. 20-29], то поступово ця ситуація змінюється на краще. Візьму для прикладу господарство 19 великих міст Східної Галичини. Як бачимо, в 1906 р. від'ємне сальдо (хоч і мінімальне) було в 6 містах, а в 1910 р. таких міст уже не було. Щоправда, за цей період в Сокалі та Дрогобичі бюджет скоротився в середньому на 50%, у Жовкві, Коломиї, Трембовлі та Яворові він майже не

¹ 10, ф. 10, оп. 1, спр. 29, арк. 10-13.

змінився, а в решті міст бюджет збільшився від 20% у Снятині до 170-194% у Бучачі, Стрию, Самборі й Сяноку.

Дані про бюджет 23 великих міст Східної Галичини за 1874 і 1886 рр. свідчать про те, що в 1874 р. лише в чотирьох містах (Перемишль, Снятин, Сокаль і Ярослав) сальдо було від'ємним. У 1886 р. до цього списку потрапили Галич, Дрогобич, Станіславів, Яворів (**Додаток 12**). Матеріали, що стосуються прибутків міст Східної Галичини в 1888 р., дозволяють зробити висновок про те, що основними статтями прибутків 23 міст були три статті, а саме: прибутки з горілчаної монополії та акцизного збору з напоїв, надходження з додатку до споживчих податків і з додатку до прямих податків. Наприклад, у Бродах ці три статті давали 68,6% від усіх доходів міста, у Дрогобичі – відповідно 72,6%, у Тернополі – 69,7%, в Коломиї – 58,3% (**Додатки 13, 14**).

Через те що бюджет гмін багатьох західноукраїнських міст характеризувався від'ємним сальдо, міська влада часто була змушена вдаватися до позик, розплачуватися за які доводилося міським низам. Так, у 1902 р. гміна Снятина домагалася у крайового банку позики в розмірі 370 тис. крон, гміна Збаража в 1911 р. просила 37 тис. крон, гміна Бібрки у 1912 р. – 27 тис. крон. У 1913 р. по фінансову допомогу зверталися гміни Болехова, Снятина, Перемишля, Мостів Великих і т. д.¹ Навіть гміна Львова не могла обійтися без кредитів. Зокрема, в 1895-1897 рр. магістрат міста клопотав перед крайовим відділом про отримання позики в розмірі 300 тис. зол. ринських "для покриття частини витрат на будівництво театру".² У травні 1917 р. намісництво просило крайовий відділ надати гміні Львова позику в розмірі 1 млн. крон для ремонту та реконструкції газового заводу.³ Як засвідчують матеріали листування між магістратом Львова та крайовим відділом у травні 1918 р., на той час борг гміни Львова складав 3274 тис. крон, а саме: філії Віденського союзного банку – 845 тис. крон, філії банку "Уніон" – 507 тис. крон, Галичанському іпотечному банку – 200 тис. крон, військовому міністерству – 225 тис. крон і т. д. Дефіцит бюджету гміни Львова досяг 4860 тис. крон.⁴

Бюджет найбільших міст Закарпаття (Ужгород, Мукачево, Мараморош-Сігет, Берегово) наприкінці XIX ст. не перевищував 300 тис. форинтів, але також характеризувався значним дефіцитом. Наприклад, дохідна частина бюджету Ужгорода в 1893 р. складала 57 тис. форинтів, а витратна – 81 тис. форинтів.

¹ 5, ф. 165, оп. 4, спр. 247, арк. 69; оп. 9, спр. 151, арк. 1, 5, 8, 17, 28, 38, 44; ф. 434, оп. 1, спр. 3, арк. 3-8; спр. 6, арк. 19.

² Там само, оп. 2, спр. 485, арк. 1, 5, 6, 9, 11-13.

³ Там само, спр. 643, арк. 26-33.

⁴ Там само, спр. 644, арк. 1, 12-15; оп. 6"а", спр. 15, арк. 1-10.

Аналізуючи бюджет Львова за період із 1870 по 1914 рр., доходимо висновку, що за цей час майже 1/5 від усіх витрат гміни припадала на утримання адміністрації; якщо в 1870 р. на це було витрачено 253 тис. крон, то в 1890 р. – 679 тис. крон, а в 1914 р. – 1888 тис. крон, або, відповідно, 19,3%, 26,2% і 17,3% від усіх витрат міста. Отже, за 44 роки витрати на утримання адміністрації збільшилися майже в 7,5 разів. Витрати ж на охорону здоров'я та опіку склали в 1870 р. лише 7,9%, у 1890 р. – 8,5%, у 1914 р. – 8,9% від усіх витрат гміни Львова, тобто в середньому у 2,5 рази менше, ніж на утримання адміністрації. При цьому слід пам'ятати, що населення Львова (без армії) збільшилося за цей період у 2,4 рази [60, т. VIII, с. 304; т. IX, ч. 2, с. 310-311; 213, с. 180; 252, с. 100; 272, с. 4-7]. У Чернівцях, Перемишлі, Бродах, Станіславові, Коломиї, Стрию та деяких інших містах Східної Галичини та Північної Буковини на утримання адміністрації витрачалося близько 82% від усіх витрат міських гмін, а на освіту – близько 3%. У Бродах, наприклад, у 1886 р. утримання адміністрації поглинуло більш ніж $\frac{2}{3}$ міського бюджету, тимчасом як на освіту було виділено лише 1,5% від усіх витрат [57, т. 7, с. 21-39].

Одну з важливих проблем міського господарства являла собою проблема постачання жителів питною водою. У переважній більшості міст регіону наприкінці XIX ст. і навіть на початку XX ст. не існувало водогонів, які подавали б воду до житлових будинків. Міські мешканці, як правило, користувалися криницями, у найкращому випадку – водонапірними колонками. Все це господарство перебувало в дуже занедбаному стані, особливо в тих містах і містечках, де не було брукованих вулиць, тротуарів, каналізаційної системи.

В архівах збереглася велика кількість документів, які свідчать про те, що питання водопостачання було одним із головних. До прикладу, представники міської влади Турки у своєму відношенні крайовому відділу від 27 травня 1911 р. писали, що їхнє містечко "найбідніше в краї", оскільки не має власних коштів на задоволення найелементарніших потреб міського господарства. Питання водопостачання стояло особливо гостро: вода у криницях була настільки забрудненою, що це призводило до частих захворювань населення черевним тифом з летальним наслідком. Влада Турки клопотала про надання місту коштів на спорудження водогону. Однак польська адміністрація, яка здійснювала у Східній Галичині політику соціального та національного гноблення українського населення, залишилася глухою до потреб жителів цього міста. Судячи з матеріалів листування старости Турки і крайового відділу, питання про водопостачання не було розв'язане й у 1912 р.¹

¹ 5, ф. 146, оп. 5, спр. 1197, арк. 1, 3, 4.

У Станіславові, населення якого майже вп'ятеро перевищувало кількість жителів Турки, в 1887 р. ще не існувало водогону. Мешканці міста користувалися 240 криницями, у 15 з яких вода була непридатною для споживання.¹ Щоправда, у зв'язку з інтенсивною забудовою міста поступово споруджувалися водонапірні колонки: в 1900 р. їх налічувалося 441, а в 1917 р. – 750.²

Відносно кращим було становище у великих містах, наприклад, у Львові. Перші згадки про існування в місті водогону відносяться до 1404 р., однак широке будівництво мережі водогонів розпочалося лише наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть. Так, у 1890 р. довжина водогонів, які постачали водою 74 криниці, 82 гідранти, 5 водонапірних колонок і 5 резервуарів, складала близько 43 км. Крім того, у приватних господарствах міста було близько 600, а в міському господарстві – 40 криниць. Але й тут проблему питної води було далеко не вирішено: на початку 90-х рр. ХІХ ст. Львів отримував на одного мешканця за добу в середньому близько 18 літрів води [84, т. 1, с. 23; т. 2, с. 142]. Певна річ, норми споживання води заможними прошарками населення міста були набагато вищими, ніж переважної більшості міських низів.

У зв'язку з розширенням промислового виробництва та ростом кількості населення у Львові в 1899-1901 рр. було побудовано водогін із Волі Добростанської, довжина якого напряму складала близько 30 км, а в 1913-1914 рр. – водогін із селища Скло, що було розташоване в 42 км від Львова. У 1900 р. Львів мав 56 км водогонів, а в 1913 р. – 176 км, із яких 139 км було прокладено в місті [84, т. 14, с. 230; 272, с. 22-23]. У Чернівцях водогінні та водозбірні споруди були збудовані лише в 1895-1912 рр. [129, с. 68-69].

Система санітарного очищення великих міст почала певною мірою налагоджуватися лише наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть, адже в 1870 р. навіть у Львові довжина очисних каналів складала близько 15 км. Каналізаційні канали у Львові споруджували спочатку примітивно – з колотого каміння, укладеного в неутрамбований ґрунт і скріпленого вапном. Водостоки, швидко розмиваючи вапно, виводили такі канали з ладу. І лише з 1879 р. розпочався ремонт старої каналізаційної системи й будівництво нової: до 1883 р. було прокладено 1,6 км каналів із випаленої цегли на цементі. У 1881 р. міська влада Львова прийняла рішення про врегулювання річки Полтви. 11 років потому Полтву було замкнено в тунель довжиною 1,2 км, а річку Пасику – довжиною 0,5 км. У 1906 р. було прийняте нове рішення про регуляцію Полтви та її припливів [17, 1907 р., с. 315-324]. До 1903 р.

¹ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 119, арк. 1-3.

² Там само, спр. 179, арк. 1-7, 77-84; спр. 271, арк. 25.

каналізаційна мережа Львова досягла загальної довжини 54 км, а в 1911 р. – майже 90 км.

Міська влада Львова, розширюючи каналізаційну систему, турбувалася не стільки про інтереси робітників, скільки про зручності представників заможної верхівки міського населення. Так, хоча на початок 90-х рр. XIX ст. в центрі міста мешкало лише 13% від усього населення Львова, довжина каналізаційної мережі складала тут 31% від загальноміської. Натомість у Жовківському та Личаківському районах Львова довжина каналів не досягала й 5 км, або 14% від загальноміської довжини, хоча тут проживало понад 30% від усього населення Львова [84, т. 1, с. 23; т. 2, с. 142]. У 1911-1912 рр. до міської каналізації Львова поступово підключилося його передмістя – гміна Замарстинів.¹

Практично нерозв'язаною була проблема транспорту. Лише у двох містах на західноукраїнських землях – Львові та Чернівцях – було прокладено трамвайні лінії. Питання про відкриття у Львові кінного трамвайного сполучення обговорювалося ще в 60-і рр. XIX ст. Проте лише в 1879 р. міська рада підписала угоду з товариством "Соцієта трістїне трамвай" про будівництво кінної трамвайної лінії. Рух було відкрито в 1880 р. на двох лініях довжиною 5,8 км: залізничний вокзал – площа Цлова; площа Голуховського – Жовківська рогатка. В 1893 р. гміна Львова отримала концесію на будівництво електричного трамвая. Замовлення виконувала німецька фірма "Сіменс і Гальске". Рух було відкрито у травні 1894 р. за маршрутами: залізничний вокзал – Личаківський район Львова; вулиця Гетьманська – Софійовка. Довжина трамвайної лінії збільшилася з 8,3 км у 1894 р. до 24,4 км у 1914 р. [272, с. 21]. В 1896 р. електричний трамвай перейшов у власність міста, а кінний наприкінці XIX ст. було ліквідовано. Про інтенсивність пасажирського руху свідчать наступні цифри: в 1897 р. трамваєм було перевезено 4,2 тис. пасажирів, у 1907 р. – 11807 тис., у 1914 р. – 31186 тис. пасажирів [84, т. 11, ч. 1, с. 27; т. 13, с. 29; т. 14, с. 37]. У Чернівцях трамвайну лінію було відкрито в 1897 р.

Наприкінці XIX - на початку XX століть лише в декількох великих містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття будувалися електростанції, газові заводи. У Львові, наприклад, будівництво міської електростанції на Персенківці було розпочато наприкінці 90-х рр. XIX ст. Її було здано в експлуатацію в 1900 р., вона обслуговувала трамвай, театр, міські підприємства та установи, приватні будинки. Про розширення застосування електроенергії у промислових цілях можна судити з огляду на

¹ 5, ф. 146, оп. 5, спр. 1274, арк. 3-7.

наступне: якщо в 1901 р. до міської мережі було підключено 44 електродвигуни, то в 1913 р. – близько 13,7 тис. [252, с. 104].

На початку ХХ ст. ставали до ладу електростанції і в інших містах. Так, у 1895-1897 рр. фірма "Сіменс і Гальске" розробляла проект будівництва електростанції в Перемишлі.¹ В 1907 р. магістрат Тернополя уклав угоду про будівництво електростанції з віденською фірмою "Остеррейх-Ейзенбан-Верканштальт".² Питання про будівництво електростанції в Ужгороді обговорювали ще у 90-х рр. ХІХ ст., але здано в експлуатацію її було лише в 1902 р.; на рік вона давала понад 1 млн. кВт/год. У 1907-1911 рр. цю електростанцію було суттєво реконструйовано, і для свого часу вона являла собою відносно велике підприємство, на якому працювало більш ніж 50 осіб. У 1902-1903 рр. велися переговори з будапештською фірмою "Угорські Шуккерт-заводи" про будівництво електростанції в Мукачеві.³ Загалом до Першої світової війни на Закарпатті електростанції існували лише в Ужгороді, Мукачеві, Берегові та Виноградіві [165, с. 57].

Певною мірою покращилося освітлення вулиць і будинків; гасниці й газові ліхтарі змінювалися на газові. Так, газове освітлення у Львові з'явилося ще в 1858 р., коли німецька фірма "Континенталь-Гезельшафт" із Дессау уклала угоду про те, що протягом 25 років, починаючи з 1 жовтня 1858 р., вона буде забезпечувати місто газом. За 1 тис. м³ газу гміна Львова сплачувала 5 гульденів 25 крейцерів [25, 1875-1880 рр., с. 191]. Однак у зв'язку зі збільшенням населення міста газу не вистачало. Тому та ж сама фірма в 1897 р. побудувала новий газовий завод, який у 1899 р. перейшов у власність гміни Львова. Перш за все газ застосовувався для освітлення центральних вулиць і площ: кількість газових ліхтарів у Львові збільшилася з 1,6 тис. у 1901 р. до 3,7 тис. у 1911 р. [84, т. 4, с. 229, т. 11, ч. 1, с. 194; т. 12, с. 171; т. 13, с. 179]. Газове освітлення застосовувалося винятково в будинках заможних мешканців Львова: якщо у 1898 р. в місті налічувалося 21,4 тис. газових ламп, то в 1913 р. – майже 86 тис. Газовий завод у Стрию було побудовано в 1907 р. У Станіславові газове освітлення вулиць і будинків було започатковане в 1876 р. Однак у квартирах міської бідноти, як і раніше, горіли гасниці чи звичайні каганці, оскільки висока плата за газ була не по кишені простому робітникові, який ледве зводив кінці з кінцями, отримуючи на підприємстві за свою працю мізерну заробітну плату.

Активне будівництво у великих містах на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть нагально потребувало впорядкування вулиць, бруківок, скверів, міських парків. Центральні вулиці, як правило,

¹ 5, ф. 288, оп. 1, спр. 559, арк. 3-5, 18-21; спр. 922, арк. 15-18.

² 12, ф. 33, оп. 1, спр. 716, арк. 1.

³ 7, ф. 90, оп. 1, спр. 2220, арк. 1-15, 55-56.

будувалися з каменю, ріння, прокладалися тротуари. Наприклад, міська рада Станіславова у червні 1888 р. прийняла рішення про будівництво тротуару по вул. Романівській біля залізничного вокзалу.¹ А з контракту між магістратом Станіславова та підрядниками Х. Зехером і С. Рубінштейном від 21 лютого 1885 р. дізнаємося, що вони зобов'язалися прокласти до кінця року тротуар на вулицях Фарній, Голуховського та Камінського, а також провести ремонт тротуарів на інших вулицях, за що повинні були отримати 2,1 тис. зол. ринських, зібраних з копитового мита.² Більш інтенсивно будівництво доріг і тротуарів здійснювалося у великих містах: якщо в 1870 р. у Львові налічувалося 253 вулиці та площі, то в 1914 р. їх було вже 487. У 1890 р. довжина львівських вулиць і доріг складала 106 км, а на початку ХХ ст. – 131 км. Із них 29 км були брукованими, 76 км – посипані рілляю, а решта 26 км являли собою звичайні сільські дороги [84, т. 1, с. 23; 280, с. 39; 330, с. 58].

На початку ХХ ст. помітно зросла питома вага земель, відведених під міське господарство за рахунок скорочення площі орних земель. Так, у 1880 р. всі види орних земель складали 84% від земель гміни Львова, в 1901 р. – 81%, а в 1911 р. – 78,8%, хоча загальна площа земель гміни в межах міста збільшилася з 5,5 тис. моргів у 1880 р. до 5,7 тис. у 1911 р. Територія ж, відведена під будівлі, вулиці, площі й т. д., збільшилася з 881 морга в 1880 р. до 1214 моргів у 1911 р., або майже в 1,4 рази. Питома вага землі під будівлями в 1911 р. складала 21,2% проти 16% у 1880 р. [60, т. VII, ч. 1, с. 117; т. IX, ч. 1, с. 140-141]. У Станіславові у другій половині 80-х рр. ХІХ ст. із 1857 моргів гмінної землі під забудовою було 157 моргів (8,5%), під іншими об'єктами міського господарства – 109 моргів (5,9%), а решта 1591 морг (85,6%) займали поля, городи, луки й т. п. (Табл. 11).

У 1887 р. в Чернівцях із 5764 га землі 964 га (17%) займали житлові будинки, склади, громадські будівлі, вулиці, площі й т. д. Причому розподіл об'єктів культурно-побутового обслуговування в Чернівцях був надто нерівномірним і красномовно засвідчував той характер політики, що її здійснювала місцева адміністрація відносно до українського населення міста, яке заселяло його передмістя. Так, у тому ж 1887 р. в центрі Чернівців були зосереджені всі громадські установи, 73% складів і магазинів, 60% упорядкованих житлових будинків, 40% вулиць і площ, 36% садів загальноміської кількості й т. д. (Додаток 15).

В містах з розвиненою промисловістю, торгівлею, транспортом, таких, що відіграють значну роль у соціально-економічному та культурному житті регіону, міське господарство оцінювалося у вельми солідну суму. Про розміри

¹ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 117, арк. 1.

² Там само, спр. 98, арк. 3.

Структура земельних угідь гміни Львова в 1880-1897 рр. (моргів)

Види землі	1880 р.		1885 р.		1897 р.	
	моргів	%	моргів	%	моргів	%
Рілля	2010	36,5	2017	36,7	2062	36,4
Сади	943	17,1	927	16,9	1004	17,7
Луки	416	7,6	411	7,5	453	8,0
Ліси	299	5,5	299	5,5	308	5,4
Пасовиська	953	17,3	938	17,0	965	17,0
Інші	881	16,0	907	16,4	875	15,5
Разом	5502	100,0	5502	100,0	5667	100,0

Розраховано за: 67, с. 140-141; 85, т. IX, с. 139; 201, т. VI, с. 137.

Структура земельних угідь Чернівців у 1871-1898 рр. (га)

Види землі	1871 р.		1898 р.	
	га	%	га	%
Будівлі	121	2,1	222	3,9
Поля	2703	46,9	2697	46,8
Луки	893	15,5	750	13,0
Сади	427	7,4	606	10,5
Пасовиська	748	13,0	646	11,2
Ліси	515	8,9	484	8,4
Інші	354	6,2	360	6,2
Разом	5764	100,0	5765	100,0

Розраховано за: 42, т. VII, с. 72-75.

вартості власності гміни Львова можна судити хоча б з огляду на наступні дані: вартість землі у межах міста в 1906 р. дорівнювала 565,3 тис. крон, у 1912 р. – 882,8 тис. крон; вартість нерухомості, відповідно, 15834,6 тис. і 20957,1 тис. крон; вартість промислових підприємств – 7538,4 тис.

і 7851,3 тис. крон і т. д. [84, т. 11, ч. 1, с. 172; т. 12, с. 151; т. 13, с. 149; т. 14, с. 205].¹ (Табл. 12) (Додаток 16).

Отже, за 6 років вартість майна гміни Львова збільшилася на 20745,9 тис. крон, або на 38,3%. Основну частку вартості майна становили: нерухомість – 29,2% в 1906 р. і 28% у 1912 р.; право позички – відповідно 41,8% і 37,8%. Майже без змін залишилася вартість міських промислових підприємств, водогону, різниці. Зате з кожним роком зменшувалася сума готівкового залишку на кінець року.

В 1901 р. у Краківському районі Львова було побудовано різницю, що займала площу близько 14 га; на ній було розміщено понад 30 виробничих будівель і цехів, холодильник, торгові площі для худоби, склади для фуражу тощо. При різниці функціонували фабрика льоду, продуктивність якої складала 12 т льоду на добу, електростанція, міське бюро посередницьких послуг з реалізації худоби, м'яса та м'ясних виробів. Вартість різниці й водогону складала в 1906 р. 758,3 тис. крон, а в 1912 р. – 1335,8 тис. крон [252, с. 102; 314, с. 532; 330, с. 61].

Згідно з офіційними даними, в 1910 р. гміні Львова належало 118 будинків, або 2,2% від їхньої загальної кількості, державі – 112 будинків (2,1%), промисловим і торговим товариствам – 3 (0,1%), установам – 21 (0,4%), приватним особам – 4819 (89,3%), іншим юридичним особам – 154 будинки, або 2,9% [56, ч. 1, с. 54]. На жаль, подібні відомості про інші міста відсутні. Щоправда, з переліку будинків, які належали гміні Снятина, дізнаємося, що в 1902 р. в її власності перебували будинок магістрату, 2 школи, 2 питних заклади, міська різниця, 4 млини (в тому числі одна кам'яна), а також деякі інші будівлі. На кошти, що збиралися переважно з міських низів у вигляді різних прямих і непрямих податків, гміна Стрия в 1885 р. побудувала перший будинок гімназії вартістю 75 тис. зол. ринських, у 1890 р. було розпочато будівництво казарм вартістю близько 22 тис. зол. ринських. Різниця та холодильник, здані в експлуатацію в 1893 р., обійшлися населенню міста в 240 тис. крон, а газовий завод, пущений у 1907 р., – в 400 тис. крон. Магістрат Тернополя у 1888 р. придбав у землевласника Менцеля ділянку для будівництва казарм.² Про видатки на господарство Галичини в 1891-1914 рр. свідчать дані, наведені в Додатку 17.

Перша світова війна завдала величезної шкоди господарству західноукраїнських земель: було знищено значні матеріальні та культурні цінності, прийшли в занепад низка галузей промисловості, транспорт, різко скоротилося сільськогосподарське виробництво, було перервано традиційні економічні, суспільно-політичні та культурні зв'язки Східної Галичини,

¹ 5, ф. 165, оп. 2, спр. 644, арк. 25.

² 12, ф. 33, оп. 1, спр. 716, арк. 1.

Північної Буковини і Закарпаття з Наддніпрянською Україною та Росією, що існували впродовж багатьох століть. Імперіалістичну війну, яка обрушила надзвичайно важкий тягар на плечі трудівників, правлячими колами Австро-Угорщини та інших країн було використано для провадження жорстоких репресій проти демократичних свобод, для розпалювання національної ворожнечі між народами.

Війна не усунула соціально-економічних і національних суперечностей в Австро-Угорщині, що розвалювалася. На підприємствах було введено суворі режими праці. Президія намісництва у Львові видавала десятки інструкцій та розпоряджень, які зобов'язували поліцію, староства та інші органи місцевої влади стежити за неблагонадійними особами, особливо за тими, хто симпатизував Росії.¹ У серпні 1914 р. було припинено діяльність судів присяжних, і всю владу на території Галичини й Буковини було передано верховному головнокомандуючому [17, 1914 р., с. 891, 897].

Розпорядженнями намісництва від 31 березня та 10 липня 1915 р. вводилися картки на хліб. Денна норма споживання хлібу не перевищувала 200 г [17, 1915 р., ч. II, с. 17-18, 20-23; ч. VII, с. 55-56; ч. IX, с. 65-66]. Було обмежено торгівлю молоком, м'ясом, хлібом та іншими продовольчими товарами. До липня 1915 р. ціни на товари першої необхідності зросли в Австро-Угорщині порівняно з довоєнним рівнем на 60% [17, 1916 р., ч. XXIV, с. 139-140; ч. XXVIII, с. 175-176; 1917 р., ч. XIV, с. 70]. Дуже різко подорожчали медикаменти, медичне обслуговування. Наприклад, з 1 листопада 1915 р. в 12 містах Східної Галичини (Броди, Бібрка, Бережани, Гусятин та інші) денна плата за лікування в госпіталях третього класу збільшилася на 2,3 крони, потім – на 2,5 крони, а з 1 листопада 1916 р. – на 3 крони [17, 1915 р., ч. IX, с. 80-81; 1916 р., ч. VI, с. 35-36; ч. XXVII, с. 65-66].

Під час воєнних дій постраждало чимало населених пунктів, у тому числі й міста, які іноді по декілька разів переходили з рук у руки (Чернівці, Вижниця тощо). Майже на 50% були зруйновані Рогатин, Печеніжин, Кути. Шкоду, завдану цукровому заводу в Ходорові, обраховували в 2,5 млн. крон. Сильно постраждали підприємства Тернополя, Станіславова, Заболотова та інших міст Східної Галичини.² Під час Першої світової війни лише на території цієї західноукраїнської землі було знищено понад 40% від числа всіх житлових і господарських будівель, більш ніж 1,5 тис. фабричних корпусів і т. д. Лише в 1917 р. було знищено $\frac{2}{3}$ від кількості всіх лісопильних заводів, 1,3 тис. млинів з 1,5 тис. їхньої загальної кількості [127, с. 23]. Війна завдала непоправного лиха і трудівникам Закарпаття. Наприклад, в Ужанському комітеті наприкінці 1916 р. порівняно з 1914 р. кількість коней скоротилася на

¹ 8, ф. 10, оп. 1, спр. 4, арк. 8, 12, 18 та інші.

² 4, ф. 191, оп. 3, спр. 88, арк. 2-3; 8, ф. 10, оп. 1, спр. 19, арк. 5; 11, ф. 33, оп. 1, спр. 113, арк. 1-8.

25%, рогатої худоби – на 32%, овець – на 65%, свиней – на 25%. Лише за два місяці 1917 р. у селян цього ж комітату було реквізовано 17 тис. центнерів зерна.

Австрійська влада встановила жорстокий терор відносно до українців тих територій, де тимчасово перебували російські війська. Ось що розповів російському командуванню у грудні 1914 р. 34-річний селянин із села Глибока Серетського повіту А. Стрельчук: *"На початку жовтня цього року, після того як російські війська залишили Глибоку, до нас з'явилися австрійські жандарми, а за ними війська. Жандарми заарештували в нас більше ніж 150 руських селян – старих, жінок, дітей – за підозрою у співчутті до російських військ. Із заарештованих жандарми повісили чотирьох... Австрійський офіцер наказав сільському старості поховати їх там, де заривають собак".*¹ Правлячі кола Австро-Угорщини всіляко намагалися не допустити контактів населення західноукраїнських земель із російськими солдатами, запламувати їх в очах трудівників. Однак пересічне населення тих районів Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття, які були захоплені російськими військами або розташовані поблизу від таких сіл і міст, виявляли щирі почуття братства і дружби до своїх визволителів від іноземного поневолення. *"Хоча російські війська змальовували у вигляді розбишак, хижаків і руйнівників, – писав закарпатець Н. Бескид, – але такими виявилися австро-угорські війська, які спалювали села, грабували людей та руйнували храми, школи й т. д., чим завдавали величезних і незліченних збитків бідному населенню".*

Говорячи про матеріальні втрати, слід пам'ятати, що відомості про розміри шкоди, що їх містять документи австрійської влади, не завжди є достовірними. Власники торгово-промислових та інших підприємств, що були зруйновані під час воєнних дій на території Східної Галичини та Північної Буковини, з метою отримати більшу компенсацію нерідко набагато завищували розміри збитків. Наведу лише один приклад. Власник цегельного заводу з Підволочиська І. Маргуліс у травні 1915 р. поскаржився комендантові гарнізону в Тернополі на те, нібито російські солдати грабували його підприємство, знищували обладнання й т. д. Після ретельної перевірки з'ясувалося, що солдати взяли на підвір'ї заводу лише декілька десятків цеглин для спорудження кухні.² Можемо знайти чимало відомостей про подібні випадки.

Архівні документи та інші матеріали свідчать про те, що російська військова влада поступово впорядковувала економічне й культурне життя в захоплених містах, збирала відомості про наявність запасів продовольства, про стан фабрик і заводів, магазинів, пекарень тощо. Так, чернівецький

¹ 15, ф. 283, оп. 1, спр. 4, арк. 2-13; спр. 5, арк. 9-11.

² 11, ф. 33, оп. 1, спр. 115, арк. 1-2.

губернатор у циркулярі начальника повітів Чернівецької губернії, а також поліцмейстеру Чернівців від 2 вересня 1916 р. вимагав надати до 14 вересня того ж року "відомості про всі наявні... фабрики, заводи, нафтові та соляні промисли, а так само й інші фабрично-заводські підприємства".¹ Збирали інформацію про стан млинів, крупорушок, різниць, торгових закладів і т. п.²

Тому було б невірно думати, що під час перебування російської армії на території західноукраїнських земель усе було розорено, знищено, розграбовано, як це стверджувала австрійська влада. Критично проаналізовані численні архівні джерела дають підстави для констатації того, що російська військова адміністрація намагалася налагодити економічне й культурне життя на захоплених територіях, турбувалася про місцеве населення. Саме тому в першу чергу було зроблено все можливе, щоб запустити в роботу млини, хлібопекарні, крупорушки, продуктові лавки. Так, наприклад, у Збаражі наприкінці 1914 р. працювали всі 7 млинів, пущених за сприяння російської військової влади; їхня продуктивність дорівнювала 170 тис. пудів борошна на рік. Продовжували працювати 2 млини в Бережанах, 6 – у Тернополі, 2 – у Борщеві, 2 млини – у Чернівцях, 4 олійниці – в Богородчанах і т. д.³

Російська військова влада заборонила вивозити продукти із захопленої території. У телеграмі тернопільського губернатора кам'янець-подільському губернаторові від 31 грудня 1914 р. підкреслювалося, що *"вивіз хліба з Галичини до Росії неприпустимий через великі місцеві потреби в ньому військ і населення"*. Він неодноразово звертався до земської спілки Києва з проханням надіслати для місцевого населення гас, сіль, сірники, цукор, чай тощо.⁴ Начальник Вижницького повіту прохав чернівецького губернатора надіслати в місто для населення 600 пудів борошна, 100 пудів солі, 300 пудів хлібу, гас, сірники, мило й т. п.⁵ З відомості про кількість вантажів, необхідних Чернівецькому повітові на січень 1917 р., дізнаємося, що туди необхідно спрямувати 86 вагонів продовольства (69 тис. пудів) та 6 вагонів гасу (4,7 тис. пудів).⁶

Загалом, як повідомляв чернівецький губернатор військовому генерал-губернаторові Галичини в січні 1917 р., для забезпечення населення Буковини необхідно було переправити з лівого берега Дніпра на правий 289 вагонів вантажів, і серед них 83,3 тис. пудів продовольства, 25,6 тис. пудів фуражу, 69 тис. пудів гасу, мила, сірників і т. п. – разом 213,3 тис. пудів. Крім того, вже

¹ 15, ф. 505, оп. 1, спр. 31, арк. 7.

² 10, ф. 905, оп. 1, спр. 179, арк. 127; 11, ф. 33, оп. 1, спр. 116, арк. 5, 9, 13, 24; 15, ф. 808, оп. 1, спр. 35, арк. 24; ф. 886, оп. 1, спр. 123, арк. 2; ф. 957, оп. 1, спр. 1, арк. 25-26.

³ 11, ф. 322, оп. 1, спр. 14, арк. 13-17, 30-36, 59-65, 180-189, 245-265, 273-274; 15, ф. 283, оп. 1, спр. 153, арк. 105-112.

⁴ Там само, спр. 17, арк. 5; спр. 94, арк. 14, 19, 22.

⁵ 15, ф. 283, оп. 1, спр. 171, арк. 7.

⁶ Там само, ф. 27, оп. 1, спр. 18, арк. 13.

з правого берега Дніпра належало постачити до повітів Буковини 285 тис. пудів продовольства, 21 тис. пудів фуражу, 17,6 тис. пудів гасу тощо – разом 421 тис. пудів вантажів (544 вагони).¹

Той же губернатор у своїх відношеннях до штабу ІХ армії просив дозволу та сприяння у відкритті заводів, магазинів, кафе й т. п. Так, власникові винокурного заводу в Бродах В. Шмідту було дано дозвіл у вересні 1914 р. пустити підприємство в дію.² У жовтні 1914 р. після клопотання керуючого Сасівською паперовою фабрикою перед львівським губернатором там було поновлено виготовлення паперу. В січні 1915 р. почали працювати завод із переробки нафти "А. М. Рейх і К⁰" у Стрию, винокурний завод у Кам'янці-Струмиловій тощо.³ Як бачимо, численні архівні джерела та інші матеріали засвідчують, що російська військова влада чимало зробила для відновлення зруйнованого війною господарства західноукраїнських земель, намагалася допомогти місцевому населенню у розв'язанні продовольчих проблем.

Таким чином, соціально-економічне й політичне становище Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття негативно позначилося на розвитку мережі міст, характері й темпах їх забудови. У зв'язку з низьким рівнем розвитку капіталізму в сільському господарстві, уповільненістю темпів соціальної диференціації на селі, недостатністю розвитку фабрично-заводської промисловості і транспорту процес урбанізації в цьому регіоні українських земель протікав значно повільніше, ніж в інших, економічно більш розвинених районах Австро-Угорщини. Епоха капіталізму зумовила певні зрушення у зміцненні фабрично-заводської промисловості на західноукраїнських землях, створила в цілому сприятливі передумови для збільшення міського населення за рахунок припливу в міста сільських мешканців. Капіталістична промисловість, руйнуючи ремесло й домашні промисли, посилила міграції населення, які сприяли не лише зростанню міського населення, але й впливали на зміну соціальної структури населення міст, на територіальне розташування трудових ресурсів регіону. Вони були своєрідним стимулятором зростання продуктивних сил.

Міграційні потоки були спрямовані головним чином у великі міста та промислово розвинені містечка, у зв'язку з чим темпи механічного приросту до такого типу міських поселень випереджали темпи приросту природного. Кількість населення окремих міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття зростала також за рахунок включення в межі міста приміських зон.

¹ 15, ф. 27, оп. 1, спр. 18, арк. 5-6.

² 10, ф. 907, оп. 1, спр. 127, арк. 1-5; 15, ф. 27, оп. 1, спр. 38, арк. 3-4.

³ Там само, арк. 9-14, 31, 36, 59.

Чимало міст і особливо невеликих містечок відзначалися занедбаністю та невлаштованістю. Однак на початку ХХ ст. у зв'язку з розвитком фабрично-заводської промисловості, торгівлі і транспорту вони поступово змінювали свій зовнішній вигляд: там будувалися багатопверхові житлові будинки, громадські будівлі, корпуси промислових підприємств, об'єкти побутового характеру. Але разом з тим слід зауважити, що територіально-планувальна структура міст досліджуваного регіону наочно відбивала соціальну структуру західноукраїнських земель, про що красномовно свідчать різкі контрасти між багатими будівлями центру та непорядкованими міськими окраїнами.

РОЗДІЛ II ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В МІСТАХ

1. Попередні зауваження

Оскільки в "Передмові" докладно йшлося про використанні мною матеріали офіційної статистики, у цьому розділі перш за все дуже стисло – про переписи населення у ХІХ - на початку ХХ століть.

В *Австрії* в 1818-1830 рр. було проведено три переписи населення; в 1834-1846 рр. – три переписи; в 1851, 1857, 1869, 1880-1920 рр. – десять переписів населення. В *Угорщині* в 1850, 1857, 1869, 1880-1930 рр. було проведено десять переписів. Переписи населення в *Росії* до ХVІІІ ст. мали епізодичний характер. Це були так звані писцові й переписні книги, в яких облікувалося податкове населення. З ХVІІІ ст. проводилися ревізії – з тією ж метою, що й у попередні століття. Всього було проведено десять ревізій. З 1858 р. на заміну ревізіям прийшов адміністративно-поліцейський облік (переписи 1858, 1863 і 1885 рр.). Поточний облік населення в Росії до 1918 р. здійснювало духовенство. Перший всеросійський перепис населення було проведено у грудні 1896 р. - січні 1897 р. Другий такий перепис населення було заплановано на 1910 р., але його було перенесено на 1915 р. Перша світова війна перешкодила проведенню цього перепису. Результати перепису населення Росії в січні 1897 р. опубліковані в 119 томах.

Згідно із Законом від 29 березня 1863 р., в Галичині, як і в усій Австрії, перший перепис населення проведено в 1870 р. станом на 31 грудня 1869 р. Крім людей, переписували велику рогату худобу, коней. Другий перепис проведено станом на 31 грудня 1880 р. Після цього переписи проводилися кожні наступні 10 років [87, с. 173]. У ЦДІА України у Львові у фонді Галицького намісництва (ф. 146) зберігається маса найрізноманітніших документів, які стосуються підготовки і проведення переписів населення в Галичині, а також міграційних процесів.¹

Своєрідним, але не бездоганним джерелом, яке допомагає вивчати демографічні процеси на західноукраїнських землях, є шематизми. Шематизм (гр. Σχῆμα – схема, фігура) – це список осіб чи установ, у випадку досліджень історії церкви – опис парафій, монастирів, відповідно священиків та монахів. У церковних шематизмах подаються списки духовних осіб, зазвичай із найважливішими даними, деколи й інших осіб, причетних до діяльності церкви, списки всіх парафій, кількість вірників та церковних товариств, інформація про стан церковного майна тощо. Подібні шематизми з цінними матеріалами з історії української церкви вперше почали друкуватися

¹ 5, ф. 146, оп. 4, спр. 3346-3356, 5234; оп. 54, спр. 59, 62, 66; оп. 62, спр. 969-971 та інші.

в єпархіях Австро-Угорщини. Найдавніший друкований шематизм з'явився у 1814 р. в Мукачівській єпархії. У Перемишльській єпархії шематизми почали з'являтися з 1828 р., у Львівській архієпархії – з 1832 р., у Станіславівській – з 1886 р., у Пряшівській – з 1848 р., у Крижевській єпархії – з 1832 р., у православної єпархії на Буковині – з 1841 р. З 1918 р. шематизми друкувалися й у Гайдудорозькій єпархії в Угорщині, а з 1936 р. – в Апостольській Адміністрації на Лемківщині.¹

Наведу тут думку про шематизми відомого українського історика Я. Дашкевича, викладену в листі до не менш відомого етнографа В. Наулка, який цікавився даними про кількість вірменів у Галичині. Подаю цілком текст листа Я. Дашкевича до В. Наулка від 31 березня 1978 р. зі Львова.

"Дорогий Всеволоде Івановичу!

Кілька слів про шематизми. В науковій літературі про шематизми як про довідково-статистичне джерело немає нічого – просто цим питанням ніхто не займався.

Згідно з існуючою на Заході традицією – та й правилами (особливо в римо-католицькій церкві) – кожна єпархія, очолювана єпископом, повинна видавати щорічно друком довідник з переліком усіх парафій даної єпархії, переліком всіх священників єпархії та короткими персональними даними про них, а також історико-статистичними даними про саму парафію. Шематизми складаються переважно секретаріатами єпископій – їх використовували і використовують для довідкових цілей. Щорічно шематизми розсилаються по всіх парафіях та інших церковних установах даної єпархії, – а також по адміністративних установах (цивільних) цієї ж території.

Шематизми це одночасно звітне джерело для поставленої вище церковної влади – архієпископа, митрополита, центральних установ у Римі (для католицьких і уніатських церков). Наукове значення шематизмів, зокрема поданих у них статистичних даних, різне. В статистиці Галичини та Буковини, зокрема, їх використовують як контрольне джерело, вважаючи, що дані шематизмів часто (але не завжди) докладніші і достовірніші від офіційної статистики, якій не без підстав закидають фальшування даних про етнічну і релігійну приналежність. Для Галичини це, як Вам відомо, було фальшування в сторону збільшення чисельності осіб польської національності й римо-католицької релігії.

¹ Енциклопедія українознавства. – В 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж - Нью-Йорк: Молоде життя, 1954-1989. – 4016 с. – Т. 10. – С. 273.

Це, в основному, найважливіше з характеристики шематизмів. Вартість вірмено-католицьких шематизмів якнайкраще визначите Ви самі на підставі зібраного матеріалу".¹

У науковій бібліотеці УжНУ (відділ "Карпатика") зберігаються практично всі випуски шематизмів, які видавала Мукачівська єпархія.

2. Динаміка чисельності міського населення

Переписи населення, що проводилися в Австро-Угорщині, вимагають критичного ставлення до себе, якщо брати до уваги тенденційність їхніх теоретичних висновків та узагальнень. Проте, незважаючи на ці вади, вони – єдине джерело, яке дозволяє судити про динаміку чисельності і процеси формування міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть [Див.: 41; 79-82; 86]. Карл Маркс, говорячи про урядову статистику народонаселення у статті "Населення, злочинність і пауперизм" (1848 р.), писав: *"Як би не виглядали сухо ці розташовані тісними колонками в офіційно надрукованому документі цифри, вони в дійсності дають більше цінного матеріалу для історії загального розвитку нації, ніж томи історичної нісенітності й політичної балаканини. Перше, що привертає нашу увагу, – це таблиці чисельності населення" [164, с. 513].*

Процес урбанізації на західноукраїнських землях відбувався значно повільніше, ніж у західних провінціях Австрійської імперії. Це зумовлювалося передусім низьким рівнем розвитку капіталізму в сільському господарстві, повільним проникненням буржуазних відносин у сільськогосподарське виробництво, у зв'язку з чим соціальна диференціація населення на селі (та його відлив у міські зони) була не такою інтенсивною, як у більш розвинених західних районах, а слабозвинуті фабрично-заводська промисловість і транспорт були неспроможні забезпечити роботою тих, хто поривав зв'язок із сільським господарством. Однак з огляду на подальше зміцнення фабрично-заводської промисловості, розвиток залізничного транспорту і в цьому регіоні українських земель процес урбанізації помітно активізувався. В 1880 р. на даній території мешкали 4794,1 тис. осіб, у 1890 р. – 5391,6 тис., у 1900 р. – 6039,9 тис., у 1910 р. – 6701,4 тис. осіб; у містах же мешкали відповідно 859,3 тис. осіб, 981,0 тис., 1127,3 тис., 1329,5 тис. осіб. Отже, частка міського населення збільшилася з 18% у 1880 р. до 20% у 1910 р., тобто в 1,1 рази (**Додаток 18**). Звичайно, значні територіально-географічні відмінності окремих районів західноукраїнських земель, розташованих по

¹ Наулко В. І. Пошуки. Роздуми. Студії: Зб. наук. праць. – НАН України; Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського; Київський славістичний ун-т. – К.: Український письменник, 2013. – 391 с. – С. 88-89.

обидві сторони Карпат, різні густота мережі міст і містечок, ступінь їхнього економічного розвитку зумовили різні рівні їхньої урбанізації (Додатки 19, 20).

Як бачимо, найвищою частка міського населення була в Північній Буковині, в містах якої у 1910 р. мешкало більш ніж $\frac{1}{4}$ від кількості всього населення краю, а найнижчою – на Закарпатті – близько 17%. Разом з тим ці дані засвідчують, що питома вага міських мешканців серед усього населення західноукраїнських земель у другій половині XIX - на початку XX століть неухильно зростала. За період 1880-1910 рр. питома вага міського населення серед усього населення в Північній Буковині зросла в 1,2 рази, на Закарпатті – в 1,1 рази, у Східній Галичині – трохи менш ніж в 1,1 рази (табл. 13-16).

Джерела свідчать про те, що приріст населення в містах на західноукраїнських землях (природний і механічний) набагато випереджав приріст мешканців сільської місцевості. Більше того, якщо темпи збільшення кількості міського населення постійно зростали, то в селах вони, навпаки, падали. Так, за моїми підрахунками, приріст населення міст і містечок Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в 1880-1890 рр. складав 14,2%, в 1890-1900 рр. – 14,9%, у 1900-1910 рр. – 18%; у селах він дорівнював відповідно 12,1%, 11,4% і 9,4%. Таким чином, якщо за вказаний період усе населення міст збільшилося більш ніж в 1,5 рази, то в сільській місцевості – лише в 1,3 рази. Про темпи приросту міського і сільського населення в кожній із західноукраїнських земель можна судити за даними, представленими в табл. 17-22. Отже, найбільш високими темпами зросло населення міст Північної Буковини і Закарпаття. За цей період міське населення Північної Буковини порівняно із сільським збільшилося майже в 2,4 рази, Закарпаття – в 1,5 рази, Східної Галичини – в 1,4 рази (Додатки 23, 24).

Ще виразніше різницю в темпах приросту сільського і міського населення помітно в межах комітатів Закарпаття у 1869-1910 рр., де протягом 40 років не спостерігалось скорочення абсолютної кількості *міського* населення навіть у період сильного голоду та епідемічних захворювань, що вразили Закарпаття в 70-і рр. XIX ст., та масової еміграції за океан, куди в 1870-1879 рр. виїхало близько 60 тис. закарпатців [147, с. 12-13, 138-139, 157]. Проте внаслідок цих подій *сільське* населення скоротилося з 1869 по 1880 рр. у Березькому комітаті на 7,7 тис. осіб, в Ужанському – на 3,7 тис., в Угочанському – на 2,3 тис. осіб, або відповідно на 5,4%, 3,3%, 3,8% (Додаток 22).

Розподіл населення Східної Галичини між міськими та сільськими поселеннями в 1880-1910 рр.

Роки	Все населення Східної Галичини (осіб)	Села		Всі міста		Зокрема:					
						Львів		19 міст		83 містечка	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1880	3845894	3147821	81,9	698073	18,2	109746	2,9	250831	6,5	337496	8,8
1890	4308151	3515772	81,6	792379	18,5	127943	3,0	290968	6,8	373468	8,7
1900	4814171	3910944	81,2	903227	18,7	159870	3,3	342706	7,1	400651	8,3
1910	5335821	4279433	80,2	1056388	19,9	206113	3,9	408458	7,7	441817	8,3

Розраховано за: 85, т. XXIV, zesz. II, с. 5-8; 329, с. 16-18.

Кількість населення Закарпаття в 1869-1910 рр. за комітатами

Територія Роки	Комітати								Усе Закарпаття (осіб)
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський		
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
1869	220506	38,2	159250	27,6	129731	22,5	67498	11,7	576985
1880	227436	39,7	153377	26,8	126707	22,1	65377	11,4	572897
1890	268281	40,7	179455	27,3	135247	20,6	75461	11,4	658444
1900	308790	41,1	207647	27,6	151824	20,2	83267	11,1	751528
1910	356908	42,2	235656	27,9	160957	19,0	91683	10,9	845204

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Кількість міського населення Закарпаття в 1869-1910 рр. та його питома вага відносно до всього населення комітатів

Комітати Роки	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	Міське населення (осіб)	% до всього населення комітату	Міське населення (осіб)	% до всього населення комітату	Міське населення (осіб)	% до всього населення комітату	Міське населення (осіб)	% до всього населення комітату
1869	40232	18,3	16414	10,3	16468	12,7	5822	8,6
1880	43628	19,2	18238	11,9	17177	13,6	6032	9,2
1890	54272	20,2	20445	11,4	18238	13,5	6894	9,1
1900	62708	20,3	25660	12,4	21581	14,2	8278	9,9
1910	72724	20,4	33211	14,1	25499	15,8	10966	12,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Таблиця 16

Розподіл міського населення Закарпаття між комітатами в 1869-1910 рр.

Комітати \ Роки	Роки				
	1869 р.	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Марамороський	50,9	51,3	54,3	53,0	51,1
Березький	20,8	21,4	20,5	21,7	23,3
Ужанський	20,9	20,2	18,3	18,3	17,9
Угочанський	7,4	7,1	8,9	7,0	7,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Таблиця 17

Приріст міського та сільського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в 1880-1910 рр. (у відсотках)

Роки	Східна Галичина		Північна Буковина		Закарпаття	
	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села
1881-1890	13,50	11,69	16,57	12,36	17,37	14,51
1891-1900	14,00	11,24	19,13	9,59	18,41	13,37
1901-1910	16,96	9,42	23,59	5,77	20,45	10,97
1881-1910	51,33	35,95	71,63	30,24	67,38	44,07

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52;

Приріст населення Східної Галичини в міських і сільських поселеннях у 1881-1910 рр.

Роки	Східна Галичина		Села		Всі міста		Львів		19 міст		83 містечка	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1881 - 1890	462257	11,2	367951	11,7	94306	13,5	18197	16,6	40137	16,0	35972	10,7
1891 - 1900	506020	11,7	395165	11,2	110848	14,0	31927	25,0	51738	17,8	27183	7,3
1901 - 1910	521650	10,7	368496	8,5	153161	17,0	46236	28,0	65752	19,2	41166	10,3
1881 - 1910	1489927	38,6	1131612	35,9	358315	51,3	96367	87,8	157627	62,8	104321	30,9

Розраховано за: 85, т. XXIV, zes. II, с. 5-8; 328, с. 16-18.

Приріст населення в містах і селах Східної та Західної Галичини в 1881-1910 рр. за типами поселень

Територія	Роки	Міста Львів, Краків		Міста закону 1889 р.		Міста закону 1896 р.		Сільські поселення		Разом	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Східна Галичина	1881-1890	18197	16,6	40137	16,0	35972	10,7	367951	11,7	462257	12,0
	1891-1900	31927	25,0	51738	17,8	27183	7,3	395172	11,2	506020	11,7
	1901-1910	46243	28,9	65752	19,2	41166	10,3	368489	8,5	521650	10,7
	1881-1910	96367	87,8	157627	62,8	104321	30,9	1131612	35,9	1489927	38,6
Західна Галичина	1881-1890	8498	12,9	14619	15,9	14344	8,0	149191	8,3	186652	8,8
	1891-1900	22779	30,5	22241	20,8	16308	9,0	140775	7,6	202103	8,8
	1901-1910	54514	56,0	35414	27,5	25161	12,8	72997	3,1	188086	7,5
	1881-1910	85791	129,8	72274	78,5	55813	33,5	362963	20,2	576841	27,3
Вся Галичина	1881-1890	26695	15,2	54756	16,0	50316	10,0	517142	10,5	648909	10,9
	1891-1900	54713	27,0	73979	18,5	43491	7,8	535940	9,9	708123	10,7
	1901-1910	100750	39,2	101166	21,4	66327	11,1	441493	7,4	709736	9,7
	1881-1910	182158	103,6	229901	67,0	160134	31,8	1494575	30,4	2066768	34,8

Розраховано за: 85, т. XXIV, zesz. II, с. 5-9.

Приріст кількості населення в містах Східної Галичини в 1857-1914 рр.

Міста	1857 р.	1914 р.	1914 до 1857 рр. (%)	Міста	1857 р.	1914 р.	1914 до 1857 рр. (%)
	осіб				осіб		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Бариж	2402	2194	91,3	Жовква	4093	9294	227,1
Белз	2310	6017	260,5	Журавно	2392	2872	120,1
Бережани	7356	12717	172,9	Заболотів	2173	4740	218,1
Бжозів	2755	4500	163,3	Заліщики	5448	5916	108,6
Бібрка	2763	5918	214,2	Залоще	4742	7275	153,4
Богородчани	2537	4378	172,6	Збараж	6794	10107	148,8
Болехів	3698	4236	114,6	Зборів	2381	5741	241,1
Большовці	1690	5127	303,4	Золочів	4441	13234	298,0
Борислав	621	15136	2437,4	Калуш	5935	8673	146,1
Борщів	4157	5100	122,7	Кам'янка Струмилова	3826	7673	200,6
Броди	22769	17532	77,0	Козова	3398	5175	152,3
Будзанів	3113	5320	170,9	Коломия	16215	42646	263,0
Бурштин	2300	5088	221,2	Комарно	4664	6141	131,7
Буск	3852	6785	176,1	Копичинці	3706	7190	194,0
Бучач	6683	17786	266,1	Косів	2627	5558	211,6
Галич	3184	4981	156,4	Краківець	1726	1802	104,4
Глиняни	3455	5377	155,6	Куликів	2724	3920	143,9
Городенка	6868	11431	166,4	Кути	5051	6689	132,4
Городок	7573	13728	181,3	Ліско	2102	4588	218,3
Гримайлів	4166	4207	101,0	Лопатин	1483	3420	230,6
Гусятин	2500	5736	229,4	Любачів	1466	6928	472,6
Десятин	2877	7914	275,1	Львів	71297	206113	289,1
Доброміль	1914	3633	189,8	Миколаїв	2308	3634	157,5
Долина	5789	9852	170,2	Микулинці	2544	4085	160,6
Дрогобич	12976	34665	267,2	Монастеричка	2178	4372	200,7
Жидачів	1990	3600	180,9	Мости Великі	2684	5463	203,5

Продовження Таблиці 20

1	2	3	4	5	6	7	8
Мостиська	2997	4983	166,3	Сокаль	4476	11609	259,5
Надвірна	6089	8325	136,7	Станіславів	10962	33328	304,0
Немирів	2308	3290	142,6	Стара Сіль	4110	4386	106,7
Ніжанківці	1377	2472	179,5	Старий Самбір	2661	4569	171,7
Новий Яричів	2028	3221	158,8	Стрий	8064	32750	406,1
Олесько	2631	4120	156,6	Судова Вишня	3695	4963	134,3
Перемишль	12499	56000	448,0	Сянок	2277	10113	444,1
Перемишляни	2097	5130	244,6	Тернопіль	16748	34035	203,2
Печеніжин	3479	6683	192,1	Тисмениця	7643	10007	130,9
Підволочиськ	286	5928	2072,7	Тлумач	2156	6190	287,1
Підгайці	2180	5893	270,3	Трембовля	4265	8442	197,9
Поморяни	3511	4511	128,5	Турка	3770	10941	290,2
Рава Руська	4252	10775	253,4	Тустанівці	1076	12651	1175,7
Радехів	1874	4410	235,3	Угнів	2994	4252	142,0
Радимно	1282	3264	254,6	Устрики Нижні	1221	3919	321,0
Риманів	1932	4120	213,3	Хирів	2165	5610	259,1
Рогатин	3500	7664	219,0	Ходорів	1763	5600	317,6
Рожнятів	2166	3672	169,5	Цішанів	1904	3545	186,2
Роздол	3573	4621	129,3	Чортків	2179	5099	234,0
Рудки	1361	3716	273,0	Щирець	1165	1730	148,5
Самбір	13262	20257	152,7	Яворів	8644	10323	119,4
Сасів	2081	4123	198,1	Ягельниця	1936	3021	156,0
Синява	2033	4000	196,8	Язловець	1782	3148	176,7
Скалат	3730	6227	166,9	Янів	1984	2612	131,7
Сколе	2008	8518	424,2	Ярослав	10438	26879	257,5
Снятин	10175	12325	121,1	Разом	459483	1084177	218,8

Розраховано за: Handbuch des Lemberger Statthaltereigebits im Galicien für das Jahr 1857 – Lemberg, 1857. – 733 с. Szematyz im Królestwa Galicji i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskim na rok 1917. – Lwów, 1914. – 1769 с. 5, ф. 514, оп. 1, спр. 51, арк. 1-94.

**Приріст чисельності *сільського* та *міського* населення Закарпаття за комітатами в 1869-1910 рр.
в абсолютних цифрах (осіб)**

Роки \ Комітати	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста
1869 – 1880	3534	3396	- 7697	1824	- 3733	709	- 2331	210
1881 – 1890	30231	10614	23871	2207	7479	1061	9222	862
1891 – 1900	32073	8436	22977	5215	13234	3343	6422	1384
1901 – 1910	38102	10016	20458	7551	5215	3918	5728	2688
1869 – 1910	103910	32492	59609	16797	22195	9031	19041	5144

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Приріст чисельності *сільського* та *міського* населення Закарпаття за комітатами в 1869-1910 рр. у відсотках

Роки \ Комітати	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста
1869 – 1880	2,0	8,4	- 5,4	11,1	- 3,3	4,3	- 3,8	3,6
1881 – 1890	16,4	24,4	17,7	12,1	6,8	6,2	15,5	14,3
1891 – 1900	15,0	15,5	14,5	25,5	11,3	18,3	9,4	20,1
1901 – 1910	15,5	16,0	11,2	29,4	4,0	18,2	7,6	32,5
1869 – 1910	57,6	80,8	41,7	102,3	19,6	64,8	30,9	88,6

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Незважаючи на високий рівень народжуваності населення в селах Закарпаття (в 1893 р., до прикладу, коефіцієнт народжуваності в Марамороському комітаті складав 59 осіб, у Березькому – 54, в Угочанському – 52,5, в Ужанському – 49,4 особи на 1000 душ населення), темпи приросту міського населення випереджали приріст населення в сільській місцевості, оскільки, по-перше, рівень смертності в селах був значно вищим, аніж у містах краю,¹ по-друге, починаючи з другої половини 80-х рр. XIX ст. спостерігалася масова еміграція сільського населення за океан, тимчасом як для міст це явище не було типовим, по-третє, у зв'язку з активізацією соціальної диференціації селянства помітно посилювалися міграційні потоки сільського населення в міста, тому збільшення абсолютної кількості міського населення на Закарпатті відбувалося значною мірою й за рахунок механічного приросту.

3. Міграції населення та їхній вплив на процеси урбанізації

Міграційні процеси відігравали значну роль у збільшенні чисельності міського населення. Міграційні рухи населення – складова суспільного розвитку; їхні ступінь, форми, напрямки залежать від характеру виробництва, рівня суспільного розподілу трудових ресурсів, політичних, географічних та інших чинників. Епоха капіталізму, що зумовила певні зрушення у територіальному розташуванні виробництва на західноукраїнських землях, створила сприятливі в цілому умови для переміщення населення із сільської місцевості в міста і містечка. В Австро-Угорщині мало місце й постійно посилювалося аграрне перенаселення, міграції населення відбувалися стихійно та нерівномірно. Однак вони сприяли зростанню кількості міських жителів, демографічному розвитку міст, активно впливали на зміну соціальної структури певних груп населення, зайнятих у різних галузях господарства, впливали на територіальне розміщення трудових ресурсів регіону, виступаючи, таким чином, своєрідним стимулятором зростання виробничих сил.

Переписи населення засвідчують, що з року в рік збільшувалася кількість осіб, які жили в містах на західноукраїнських землях, хоча народилися далеко за їхніми межами, інколи навіть за межами Австро-Угорщини. Особливо це помітно у великих містах – центрах промисловості, торгівлі, політико-адміністративних центрах. Якщо, наприклад, у 1890 р. у Львові таких було зареєстровано 1,7 тис. осіб, то в 1910 р. вже понад 4,5 тис. осіб. Зокрема у 1890 р. в місті жили 445 осіб із Відня, 128 – з Праги, 773 особи – з Моравії

¹ За рівнем смертності наприкінці XIX ст. Закарпаття посідало одне з перших місць в Європі [147, с. 20-21].

й т. д. У 1900 р. в Чернівцях жили вихідці з Нижньої Австрії – 313 осіб, з Богемії – 681 особа, з Моравії – 404 особи й т. д. Проте переважну більшість тих, хто приїхав до Львова, становили мешканці Галичини. Так, у 1907 р. із 64,7 тис. осіб, які прибули до Львова, 50,8 тис., або 78,5%, були галичанами. У 1913 р. з 80,0 тис. осіб таких було відповідно 67,1 тис., або 84% (табл. 23).

Таблиця 23

Кількість осіб, які народилися в Галичині, на Буковині та за їх межами, але жили на території Галичини та Буковини в 1890-1900 рр.

Народилися в:	Жили:							
	В Галичині				На Буковині			
	1890 р.		1900 р.		1890 р.		1900 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Нижній Австрії	2467	0,04	3669	0,15	373	0,06	503	0,07
Богемії	11576	0,18	15643	0,21	1655	0,26	1620	0,22
Моравії	8614	0,13	9749	0,13	1089	0,17	1008	0,14
Галичині	6538827	98,96	7233692	98,88	35691	5,52	44539	6,10
Буковині	7520	0,11	10094	0,14	602886	93,24	674730	92,40
Інших провінціях	9831	0,15	11856	0,16	801	0,12	1104	0,15
За кордоном	28981	0,43	31236	0,43	4096	0,63	6691	0,92
Разом	6607816	100,0	7315939	100,0	646591	100,0	730195	100,0

Розраховано за: 42, Neft XI, с. XXX; 47, с. XVIII-XIX.

Як видно з табл. 23, на території Галичини в 1890-1900 рр. жили в середньому 99% осіб, які там народилися. На Буковині цей показник був дещо нижчим – в середньому 93%. Зате тут високою була частка осіб, які народилися в Галичині, – в середньому 5,7%, а також тих, хто народився в інших провінціях Австрії.

Серед осіб, прийнятих у гміну Львова, домінували поляки, за ними – українці, євреї, німці. Так, у 1885-1886 рр. членами гміни Львова стали українці І. Шаркевич, В. Шостак, П. Мартинюк та інші; у 1906 р. – відповідно Я. Завада, А. Древняк, М. Нижник, О. Возняк, І. Кухар, І. Свобода, М. Радчук та інші; у 1912-1913 рр. – В. Прокопович, Д. Стецюк, Ф. Земнюк, Д. Шпильна. За період із 1891 р. по 1905 р. австрійське підданство з правом проживати в містах Східної Галичини та Буковини дістали 1,7 тис. осіб, з яких 1,1 тис. осіб, або 65%, були вихідцями з Росії.

З травня 1906 р. й по липень 1914 р. у Львові виходив офіційний щомісячний статистичний збірник "Львів у цифрах" [40], де, крім різноманітних даних, містилися відомості про осіб, які приїхали до Львова з різних територій – від приміських сіл до американського континенту. Для нас становлять інтерес відомості про російських підданих. Підрахунки показали, що лише у другій половині 1906 р. до Львова приїхали 2,6 тис. таких осіб, або 8,9% від кількості всіх прибулих. Всього за період 1906-1914 рр. у Львові зареєстровано 23,3 тис. осіб, що в середньому становило 6% від кількості всіх прибулих. На другому місці стояли вихідці з Угорщини, яких фіксували окремо від жителів Австрії. Отож, у 1906-1914 рр. до Львова приїздило 2,2 тис. таких осіб, або близько 3%. Це були переважно вихідці з Угорської Русі, тобто комітатів, заселених русинами. Слід мати на увазі таке: під час переписів населення в Австро-Угорщині і в поточному обліку фіксувалися лише ті особи, які мали право на тимчасове перебування у Львові.

Багато російських підданих приїздили у ділових справах. У 1890 р. в межах Австрії зареєстровано 18,1 тис. осіб із Росії, з яких 14,7 тис. осіб, або 81,1%, перебували на території Галичини і Буковини. Зокрема у Львові – майже 1 тис. осіб, стільки ж – у Чернівцях, 975 осіб – у місті Скалаті та однойменному повіті, 845 осіб – у Гусятині та однойменному повіті, близько 800 осіб – у Бродах. У 1900 р. з 21,0 тис. російських підданих, зареєстрованих в Австрії, 16,3 тис. осіб, або 77,6%, жили на території Галичини і Буковини (у Львові – 1,1 тис. осіб, у Чернівцях – 650 осіб, у Бродах – 884 особи, в Гусятині – 1,1 тис. осіб і т. д.). У 1910 р. в Австрії було зареєстровано 40,6 тис. осіб із Росії, 34,4 тис. з яких, або 84,5%, жили в Галичині й на Буковині (у Львові – 3,8 тис. осіб, у Чернівцях – 1,2 тис. осіб, у Бродах – 985 осіб, у Тернополі – 474 особи й т. д.). В той же час на території Нижньої Австрії проживали 5,7 тис. уродженців Львова, зокрема у Відні – 5,5 тис. осіб. У тому ж році там же було зареєстровано 1,5 тис. осіб – жителів Чернівців, зокрема у Відні – 1,4 тис. осіб, у Богемії – 170 осіб, у Моравії – 108 осіб і т. д.

Напередодні Першої світової війни, коли стосунки між Австро-Угорщиною та Росією загострилися, російські піддані, головним чином заробітчани, які перебували на території західноукраїнських земель і не мали відповідних документів, виселялися в Росію. У ЦДІА України у Львові у фонді Галицького намісництва (ф. 146) відклалося дуже багато документів (циркуляри, розпорядження, листування намісництва з МВС, староствами й т. д.), які свідчать про те, що в містах Східної Галичини перебувало багато вихідців із Росії. Ці матеріали охоплюють період з листопада 1913 р. по травень 1914 р. За попередніми підрахунками, за цей період вислали понад 400 осіб. Серед них 6 осіб із області Війська Донського – В. Зайчиков,

В. Усачов, К. Носов, Г. Анічков, П. Кирилов, В. Давидов. У 1914 р. були вислані К. Матюшенко, швець із Кубані, складуви І. та П. Курчакови з Орла, слюсар М. Альошкін із Московської губернії, М. Бледньов з Кавказу та інші. Дуже багато осіб було з Київської, Харківської, Подільської та Волинської губерній.

Під час всеросійського перепису населення 27 січня 1897 р. на території Росії перебували 114,3 тис. австрійських підданих (60,4 тис. чоловіків і 53,9 тис. жінок). Більшість із них проживали у прикордонних губерніях Правобережної України, в Бессарабії. Лише у Волинській губернії їх було 18,3 тис. осіб, у Бессарабії – відповідно 13,9 тис. осіб, у Подільській губернії – 10,0 тис. осіб, у Херсонській губернії – 6,0 тис. осіб, у Київській губернії – 4,5 тис. осіб і т. д.

Перепис населення в Австро-Угорщині в 1900 р. дозволяє визначити соціально-професійну структуру російських підданих, які перебували в той час на території імперії. Так, у зазначеному році на території Австрії перебувало 9464 осіб самодіяльного населення, а також 11,5 тис. членів їхніх сімей, тобто утриманців. Як видно з **табл. 24**, серед них власники становили 55,6% від кількості всіх працюючих, робітники – 18,5%, поденники – 6,8%, домашня прислуга – 6,7%, службовці – 11,2%. З усіх самодіяльних осіб (9464 особи) 10,1% працювали в сільському господарстві, 44,1% – у промисловості, торгівлі й на транспорті, 45,8% – в інших галузях господарства.

Співвідношення та взаємообумовленість механічного і природного руху у зростанні загальної чисельності міського населення західноукраїнських земель наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть виступали визначальним чинником у формуванні контингенту населення міст різного типу. Матеріали переписів населення та інші джерела засвідчують, що міграційні потоки були направлені насамперед у великі міста, у зв'язку з чим механічний приріст у такого типу міських поселеннях завжди випереджав приріст природний. Так, порівнюючи, наприклад, темпи природного і механічного приросту населення Львова, неважко переконатися в тому, що останній був значно інтенсивнішим. Якщо натуральний приріст складав у 1869-1880 рр. 11,1%, у 1880-1890 рр. – 16,1%, у 1890-1900 рр. – 40,6%, у 1900-1910 рр. – 38,6%, а загалом у 1869-1910 рр. – 31,7%, то механічний складав відповідно 88,9%, 83,9%, 59,4%, 61,4% і 68,3% (1869-1910 рр.) [252, с. 65]. За моїми підрахунками, в період 1880-1910 рр. у середньому близько половини мешканців Львова не були його уродженцями, а саме: в 1880 р. на них припадало 43,9% усіх мешканців, у 1890 р. – 56,7%, у 1900 р. – 41,7%, у 1910 р. – 53,5% від кількості всіх мешканців Львова [84, т. 1, с. 69; т. 8, ч. I, с. 26; 252, с. 65].

Соціальний склад і професійна структура підданих Російської імперії, які перебували в Австро-Угорщині в 1900 р.

Класи та соціальні групи	Всього (осіб)	З них працювали:			
		В сільському господарстві	У промисловості	В торгівлі й на транспорті	В інших галузях
		о с і б			
Власники	5264	315	899	822	3228
Члени сім'ї	114	41	31	39	3
Службовці	1061	99	135	130	697
Робітники	1747	245	1205	215	112
Поденники	643	169	34	439	1
Домашня прислуга	635	119	112	114	290
Разом	9464	958	2416	1759	4331

Розраховано за: 47, Neft 2, с. 24-27.

Щоправда, тут необхідно враховувати недосконалість методів перепису міського населення. Кількість осіб, які прибувають з інших населених пунктів, не зовсім точно відбиває рівень механічного приросту населення. У нашому випадку це пояснюється тим, що частина "прибульців" дуже швидко вливалася до групи місцевих (чиновники, вчителі, громадські діячі), тимчасом як діти приїжджих вважалися "чужими". Значне збільшення питомої ваги прибулого елемента в 1890 р. порівняно з 1880 р. пояснюється тим, що під час перепису 1890 р. дуже суворо підходили до визначення поняття "місцевий", тобто "той, хто народився у Львові". Під час перепису 1900 р., навпаки, цьому не приділяли особливої уваги, у зв'язку з чим частка "чужих" так само різко скоротилася. Переважну більшість осіб, які оселилися у Львові, становили уродженці Галичини. Так, у 1900 р. з 66,7 тис. приїжджих 89,8% становили галичани, 5,9% були вихідцями з різних провінцій Австрії, 2% – з Угорщини і 2,3% – з інших країн [46, ч. I, с. XXXVII; 84, т. 8, ч. I, с. 26]. Значний відхід населення до Львова забезпечували передусім Львівський, Жовківський, Городецький, Кам'янка-Струмилівський і Бродівський повіти. Серед тих, хто в 1900 р. оселився у Львові, 1,3 тис. осіб були уродженцями Буковини [47, ч. II, с. 114-119].

З осіб, прийнятих у члени гміни Львова в 1903-1911 рр., абсолютну більшість становили мешканці Східної Галичини. Серед них майже $\frac{1}{3}$ припадала на представників торгово-промислової буржуазії та власників будинків, трохи менше від $\frac{1}{3}$ – на чиновництво і службовців, і трохи більш ніж $\frac{1}{3}$ – на ремісників найрізноманітніших професій (**Додаток 25**). У Чернівцях за період 1890-1900 рр. натуральний приріст складав 9%, а механічний – 15%. У 1900 р. з 67,6 тис. жителів Чернівців 15,7 тис., або 23,2%, були уродженцями Галичини, в тому числі 629 осіб зі Львова [**46, ч. I, с. 11; 47, ч. II, с. 122-145**].

Про розміри міграційних процесів на західноукраїнських землях у досліджуваній період можна судити на прикладі Східної Галичини, де з 1880 по 1910 рр. з 52 її повітів лише в 7 повітах приплив населення був вищим за відлив, а саме: у Станіславівському повіті він складав 23,6 тис. осіб, у Львівському (без Львова) – 16,1 тис., у Перемишльському – 7,7 тис., у Дрогобицькому – 5,4 тис., у Турківському – 2,2 тис., у Коломийському – 964, у Стрийському – 167 осіб. У решті 45 повітах відлив перевищував приплив. У 7 повітах він досяг розмірів від 20 до 30 тис. осіб: у Борщівському та Бродівському – по 29 тис., Сяноцькому – 25 тис., Гусятинському – 21 тис. осіб і т. д. У 20 повітах відлив складав від 10 до 20 тис. осіб, у 18 повітах – від 1,3 до 10 тис. осіб. Загалом у 1880-1910 рр. відхід населення з усієї Галичини склав 857 тис. осіб, з яких 468 тис., або 54,6%, припадало на Західну, а 389 тис. осіб, або 45,4%, – на Східну Галичину [**46, ч. I, с. 1-11; 269, с. 102**] (**Додаток 27, 28**).

Населення міст збільшувалося й за рахунок включення до міської території приміських зон. У процесі свого зростання міста здійснювали все більший вплив на територію, що їх оточує, формуючи своєрідну зону притягання. І чим більшим було місто, тим більш значну роль відігравало воно в економічному, політичному та культурному житті району, тим інтенсивнішим і відчутнішим був його вплив на цю зону, яка з часом перетворювалася на приміську, а іноді – на район міста. Приміські зони відігравали помітну роль у господарському розвитку міської та сільської місцевості. Перш за все, саме тут було зосереджено значну частину фабрично-заводських підприємств із переробки сільськогосподарської та іншої сировини (цукрові, спиртові й цегельні заводи, млини, тютюнові фабрики й таке інше), велику кількість дрібних кустарних закладів, що залежали від капіталістичної фабрики. Приміські зони являли собою місця проведення ярмарків і торгів, в них розміщувалися товарні склади й товарні станції. Зміцненню економічних зв'язків міст із передмістями сприяло також і те, що на території останніх нерідко знаходилися землі та майно міст.

Показовою в цьому плані є історія міста Борислава, яке вперше згадується у грамоті польської королеви Ядвіги від 19 березня 1387 р. про дарування села Тустановичів разом із монастирем Бориславом двом братам – Юркові та Ананію Доброславичам. Згодом Борислав розвинувся на території колишніх п'яти старовинних сіл – Борислава, Тустановичів, Губичів, Мразниць та Бані Котівської, які, починаючи з другої половини XIX ст., швидко розбудовувалися й на початку XX ст. злилися в одне місто. Якщо в 1859 р. у п'яти названих селах проживала 3051 особа, то в 1910 р. – 31859 осіб. У самому ж Бориславі число мешканців зросло з 621 особи в 1857 р. до 15136 осіб у 1914 р., або в 24,4 рази. В 1931 р. там проживала 41 тис. осіб (24% – українці, 48% – поляки, 28% – євреї).

У приміських зонах інтенсивно розвивалося товарне сільськогосподарське виробництво, особливо городництво, садівництво, виноградарство, скотарство, що було тісно пов'язане з міським ринком. Врешті-решт, у передмістях концентрувалася значна кількість найманих робітників (місцевих і прийдешніх), які ще не зовсім розірвали зв'язки із сільським господарством, але вже працювали на підприємствах міста. У зв'язку з цим передмістя характеризувалися своєю господарською та соціальною структурою, побутом, який уже багато в чому відрізнявся від життя й побуту сільської місцевості. Вони являли собою специфічну соціально-економічну і культурну зону району, що відіграла позитивну роль у зміцненні контактів між міським та сільським населенням.

Частина передмість належала до міських гмін, однак у більшості випадків декілька передмість складали окрему гміну. Наприклад, в 11 містах Східної Галичини, що налічували понад 20 тис. мешканців, існувало 41 передмістя, а саме: в Перемишлі – 8, у Коломиї та Бродах – по 5, в Ярославі – 4 й т. д. Львів мав 8 передмість – Замарстинів, Клепарів, Знесіння, Кульпарків, Збоїська, Сигнівка, Голоско Велике й Голоско Мале. У Чернівцях до 1847 р. передмістями вважалися розташовані поблизу села Гореча, Каличанка, Клокучанка, Рош і Монастеричка, які згодом стали районами міста [168, с. 139; 227, с. 405-406; 287, с. 114]. Розвиток фабрично-заводської промисловості, торгівлі і транспорту в містах, посилення соціальної диференціації на селі сприяли інтенсивному зростанню населення передмість, темпи якого іноді набагато перевищували темпи зростання міського населення. Особливо наочно це проявилось у двох повітах Східної Галичини – Львівському та Станіславівському.

Таким чином, до 1890 р. кількість населення Львова та Східної Галичини зростала більш швидкими темпами, ніж кількість населення Львівського повіту, адже чимало мешканців повіту переселилися до Львова або виїхали за межі повіту. Однак починаючи з 90-х рр. XIX ст. ситуація почала змінюватися.

Темпи приросту населення Львівського повіту почали різко зростати, а Східної Галичини, навпаки, падати. І хоча приріст населення Львова випереджав цей процес в однойменному повіті, проте в останньому спостерігався воістину гігантський стрибок у темпах приросту – з 9,5% у 1880-1890 рр. до 15,7% у 1891-1900 рр. і 28,3% у 1901-1910 рр. Приймаючи приріст за 1880-1890 рр. за 100%, бачимо, що до 1910 р. він збільшився у Східній Галичині більш ніж удвічі, у Львові – в 4,3 рази, а у Львівському повіті – в 5,5 разів (табл. 25).

Таблиця 25

**Приріст чисельності населення у Львові та Львівському повіті
в 1880-1910 рр. (у відсотках)**

Роки	Львів	Львівський повіт	Східна Галичина
1881-1890	16,58	9,54	12,02
1891-1900	24,96	15,67	11,75
1901-1910	28,92	28,31	10,84
1881-1910	87,81	62,58	38,74

Розраховано за: 40, 1911 р., с. 274 (табл.); 85, т. XIV, ч. I, с. 5; 252, с. 118; 298, с. 17; 328, с. 38.

Це явище – результат інтенсивного розвитку промисловості й торгівлі у приміських гмінах Львова – Клепарові, Замарстинові, Знесінні, підприємства яких поглинали велику кількість дешевої робочої сили, що надходила із сільської місцевості. До прикладу, на території Знесіння розташовувалися 14 промислових підприємств і 65 магазинів і лавок; у Замарстинові, відповідно, 7 і 75. Крім того, у зазначених трьох гмінах було зосереджено значну кількість ремісників найрізноманітніших професій.¹ До того ж, у зв'язку з різким подорожчанням життя у Львові та посиленням злиднів чимало робітників змушені були разом зі своїми сім'ями переїхати до приміських сіл, де життя було відносно дешевшим, хоча вони продовжували працювати на підприємствах Львова.

Особливо помітно зросла кількість населення окремих приміських гмін Львова. Якщо в усій Галичині лише в 7 гмінах кількість населення зросла з 1880 по 1910 рр. більш ніж на 100%, то дві з них належали до Львівського повіту. Так, у гміні Клепарів приріст складав понад 200%, а в гміні Білогорща – 300%. Щоправда, населення останньої збільшилося за рахунок приєднання до неї села Левандівка. Загалом кількість населення Замарстинова,

¹ 5, ф. 52, оп. 1, спр. 525, арк. 6.

Знесіння та Клепарова зросла з 3,3 тис. у 1869 р. до 24,4 тис. осіб у 1910 р., або майже в 7,5 разів.¹

Названі три гміни на той час займали площу 15,3 км², а кількість населення зросла в них з 3,3 тис. осіб у 1869 р. до 24,4 тис. осіб у 1910 р. – більш ніж у 7 разів. Плани приєднання всіх гмін до Львова були реальними ще й тому, що на їхній території гміна Львова мала свої землі, будівлі. До речі, питання про приєднання окремих частин Кульпаркова-2 неодноразово розглядалося у львівському магістраті й галицькому сеймі ще в 1908-1909 рр. [18, 1910 р., с. 271-272].²

Ще більш швидкими темпами зростала кількість населення двох приміських гмін Станіславова – Княгинін колонії (Княгинін німецький) та Княгинін села (Княгинін польський), що красномовно засвідчують відомості, наведені в **табл. 26**. Як бачимо з наведених даних, темпи приросту населення приміських гмін Станіславова набагато випереджали цей процес у самому місті. За 30 років населення Станіславова збільшилося лише в 1,8 разів, тимчасом як населення Княгинін села – всемеро, а Княгинін колонії – майже увосьмеро! Якщо в 1880 р. населення обох гмін складало лише 21,4% від усього населення Станіславова, в 1890 р. – 34,3%, то в 1900 р. – вже 60,4%, а в 1910 р. – 86,3%. Бурхливе зростання населення в передмістях Станіславова було викликане будівництвом на цій території цілої низки промислових об'єктів: спиртозаводів, млинів, цегельних, шкіряних заводів і т. п.³

Таблиця 26

**Приріст чисельності населення Станіславова та приміських гмін
у 1880-1910 рр.**

Роки	Станіславів		Княгинін село		Княгинін колонія	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1881-1890	4765	25,58	3370	107,05	671	80,94
1891-1900	7019	30,00	7959	122,11	2375	158,33
1901-1910	2918	9,60	7666	52,95	2746	70,86
1881-1910	14702	78,93	18995	603,40	5792	698,67

Розраховано за: 8, ф. 28, оп. 1, спр. 174, арк. 8-9; 85, т. XIV, ч. I, с. 34; 333, с. 42, 45.

¹ 5, ф. 52, оп. 1, спр. 525, арк. 5-6.

² Там само, ф. 165, оп. 2, спр. 652, арк. 1-33.

³ Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 175, арк. 1-5, 32-33; спр. 127, арк. 5; ф. 322, оп. 1, спр. 14, арк. 242-249.

Аналогічну картину спостерігаємо й у деяких містах Закарпаття. Наприклад, населення Ужгорода збільшилося з 1869 по 1910 рр. на 45%, а приміських сіл Радванка та Горяни – відповідно на 68,2% та 78% (табл. 27).

Таблиця 27

**Приріст чисельності населення Ужгорода і сіл Радванка та Горяни
в 1869-1910 рр.**

Роки	Ужгород	Радванка	Горяни
Кількість населення (осіб)			
1869	11017	808	659
1880	11373	814	635
1890	11793	883	752
1900	13471	1169	949
1910	15980	1359	1173
1869-1910	4963	551	514
Приріст чисельності населення (у відсотках)			
1869-1880	103,2	100,7	96,4
1881-1890	103,7	108,5	118,4
1891-1900	114,2	132,4	126,2
1901-1910	118,6	116,3	123,6
1869-1910	145,1	168,2	178,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 549-551; т. 42, с. 820-822.

З огляду на таке становище рано чи пізно виникало питання про включення передмість до міської території, і розв'язання його не завжди відбувалося гладко. В Законах від 13 березня 1889 р. і 3 липня 1896 р., які стосувалися статусу 19 великих і 83 малих міст і містечок Східної Галичини, підкреслювалося, що всі населені пункти, віднесені до цієї категорії міських поселень, займають ту саму територію, яка була в їхньому володінні на день прийняття закону. Розширення території міста чи містечка за рахунок передмість чи приміських сіл могло відбутися лише за умови, що це питання, підняте міською радою, буде підтримане повітовою радою та не зустрине заперечень із боку крайового відділу й намісництва [17, 1889 р., с. 81-85; 1896 р., с. 227]. Однак, захищаючи інтереси панівних прошарків, Закон від 1896 р. (глава VII, § 96) передбачав, що включення приміського села чи сіл у міську територію може відбутися й без згоди жителів приєднуваного населеного пункту в тому разі, "якщо таке приєднання продиктоване вимогами

місцевої поліції" [17, 1896 р., с. 228]. У такому випадку акт набував юридичної сили після опублікування закону про це. Саме в такий спосіб село Сколе в 1902 р. було включене до території міста Сколе Стрийського повіту. Згідно із Законом від 12 січня 1902 р. все рухоме й нерухоме майно, всі кошти обох гмін складали відтепер єдине ціле, і лише громадські пасовиська й ліси залишалися в колишніх межах і належали окремо кожній гміні [17, 1902 р., с. 38-39; 271, с. 3-14].

Питання про включення до території міста Львова окремих частин гміни Кульпарків-2 неодноразово розглядалося на засіданнях Львівського магістрату та галичанського сейму в 1908-1909 рр.¹ Зрештою, Законом від 29 квітня 1910 р. межі Львова було розширено за рахунок включення до його території деяких ділянок території Кульпарків-2 [17, 1910 р., с. 271-272]. У цьому плані викликає інтерес докладна записка чиновника Львівського магістрату І. Дрекслера, складена в 1913 р.; вона стосується питання перспектив розширення Львова за рахунок 8 приміських гмін. Автор записки підкреслював, що необхідність приєднання продиктована насамперед економічними міркуваннями. Львів, маючи 212 тис. осіб населення, займав площу в 32 км², а приміські гміни з населенням у 40 тис. осіб розташовувалися на території 82 км². Приєднання їх до міста надало б нові можливості для розвитку промисловості, торгівлі, транспорту, оскільки в цих гмінах було зосереджено значну кількість людських ресурсів. Крім того, на думку автора, такий акт покращив би санітарний стан передмість. Пропонувалося включити до території міста спочатку 3 гміни – Замарстинів, Знесіння та Клепарів, а в перспективі – села Білогорщ, Сигнівку, Голоско Мале й Голоско Велике.²

З листування гміни міста Чорткова з намісництвом на початку 1911 р. дізнаємося, що вона настирливо домагалася приєднання до міста сіл Старий Чортків і Вигнанка, мотивуючи це тим, що всі три населених пункти фактично давно складають єдине ціле.³ Влада міста Сторожинець у Північній Буковині протягом 1905-1908 рр. клопотала перед крайовим управлінням Буковини про включення села Сторожинець до міської території.⁴ Польський дослідник Л. Зіобровський активно проповідував ідею приєднання до Станіслава передмість Княгинін колонія та Княгинін село [333, с. 40-41]. Архівні документи підтверджують, що представники торгових кіл указаних передмість позитивно ставилися до цього проекту.⁵ Проте влада обох приміських гмін, не бажаючи входити до складу міста, сама намагалася розширити свою територію за рахунок сіл Микитинці та Угріник, що розташовувалися поблизу. І хоча

¹ 5, ф. 165, оп. 2, спр. 652, арк. 1, 2, 8, 15, 31, 33.

² Там само, ф. 52, оп. 1, спр. 525, арк. 1-8.

³ Там само, ф. 165, оп. 2, спр. 759, арк. 18-27.

⁴ 15, ф. 3, оп. 2, спр. 21889, арк. 2, 15, 17, 18, 23, 31.

⁵ 8, ф. 7, оп. 1, спр. 216, арк. 1-4.

повітовий відділ Станіславова підтримав їхні домагання, гміни зазначених сіл почали чинити опір.¹ На Закарпатті ще в 90-х рр. XIX ст. приміські села Росвигово, Підгоряни й Паланки почали поступово зливатися з містом Мукачевом.

У цей період ще більш поглибилася нерівномірність соціально-економічного та культурного розвитку окремих міст регіону. В першу чергу розвивалися ті райони та розташовані на їхній території міста, що були багаті на природні ресурси. Внаслідок цього відбувався територіальний перерозподіл не лише сільського, але й міського населення. Інтенсивність і розміри міграційних потоків у певне місто чи, навпаки, з нього цілком залежали від рівня його соціального та економічного розвитку на певному історичному етапі, від тієї ролі, яку воно відігравало в економічному, політичному та культурному житті оточуючої його території. І хоча джерела не містять докладних відомостей про розміри і напрямки міграційних рухів із міста до міста, можна впевнено стверджувати, що населення таких міст як Львів, Чернівці, Дрогобич, Тернопіль, Броди, Станіславів, Берегово, Мукачево, Ужгород, а також багатьох інших поповнювалося не лише за рахунок притоку мешканців розташованих неподалік сіл, а й за рахунок жителів інших, менш розвинених міст і містечок (табл. 28) (Додатки 30, 31).

Таблиця 28

Приріст чисельності населення в Галичині й на Буковині в 1880-1910 рр.

Роки	Галичина			Буковина		
	Фактичний	А саме:		Фактичний	А саме:	
		Природний	Механічний		Природний	Механічний
	осіб					
1880-1890	642780	710240	- 67460	74920	75704	- 784
1891-1900	708123	1010826	- 302703	83604	97248	- 13644
1901-1910	709736	1198152	- 488416	69903	105097	- 35194

Розраховано за: 46, с. LI; 53, с. 29.

При цьому скорочення абсолютної кількості населення в подібного роду міських поселеннях не було обов'язковим, хоча траплялися й такі випадки.

¹ 8, ф. 28, оп. 1, спр. 174, арк. 3-6.

Просто в більшості з них приріст населення значно відставав не лише від приросту в більш розвинених містах, але навіть від середньоміського приросту всього регіону. Щоправда, це не виключало й зворотного процесу – відливу населення з великих міст до малих. Подібне відбувалося в першу чергу тоді, коли в малих містах чи містечках виникали нові підприємства, умови праці на яких спочатку були значно кращими, а заробітна плата дещо вищою (Ходорів, Тустанівці, Підволочиськ, Буштино, Свалява, Перечин, Чоп та інші). З великих міст до малих переїжджали дрібні ремісники і торговці, сподіваючись хоча б на деякий час зберегти уявну незалежність, адже конкурентна боротьба в малих містах не набула ще таких жорстких форм, як у великих.

За результатами демографічних процесів, що відбулися в містах на західноукраїнських землях за 1880-1910 рр., усі міські поселення можна поділити на дві нерівні групи, а саме: міста і містечка, кількість мешканців яких за 30 років помітно зросла, і міста і містечка, населення яких, навпаки, скоротилося.

До *першої групи* належали 117 міст і містечок, або 88,6% від їхньої загальної кількості (89 із них знаходилися на території Східної Галичини, 7 – на території Північної Буковини; сюди належать також усі міста Закарпаття). Щоправда, в цій групі можна виокремити категорію міст і містечок, приріст населення в яких набагато перевищив приріст населення в повіті чи в окрузі, на території яких вони розташовувалися, і категорію міст, де темпи приросту населення відставали від подібних темпів у повіті чи в окрузі. Перших налічувалося 72 (50 – у Східній Галичині, 5 – у Північній Буковині, 17 – на Закарпатті), других – 45 (відповідно 39, 2 і 4).

Серед 53 міст Східної Галичини, рівень приросту населення в яких перевищив рівень приросту населення в околицях цих міст, 30 були центрами адміністративних повітів. У першу чергу тут слід назвати Турку, кількість населення якої збільшилася в 2,4 рази, Сянок, де кількість населення зросла більш ніж удвічі, Коломию – відповідно в 1,8 разів, Косів – майже вдвічі. До цієї ж категорії повітових міст належали Бучач, Дрогобич, Золочів, Львів, Рава Руська, Рудки, Самбір, Стрий, Тернопіль та інші, а з рядових містечок – Підволочиськ (Скалатського повіту), Тустанівці (Дрогобицького повіту), Ходорів (Бібрського повіту) [46, ч. 1, с. 35-43; 53, ч. 1, с. 22-27, 43-44; 85, т. VI, с. 168-169; т. XIII, ч. 1-2, с. 7-9].

На Закарпатті особливо швидкими темпами зростало населення молодих промислових і торгових центрів, залізничних вузлів. Наприклад, населення Свалявського округу збільшилося з 1869 по 1910 рр. в 1,8 разів, а Сваляви – у 2,5 рази; Королівського округу – в 1,4 рази, а Королева – у 2,7 разів; Великокапушанського округу – в 1,1 рази, а Чопа – у 2,6 разів і т. п. Кількість

жителів у Перечині, Буштині, Берегові та деяких інших містах зросла більш ніж удвічі [41, т. 42, с. 809-840].

Із 39 міст і містечок Східної Галичини, в яких зафіксовано приріст населення, але рівень його був нижчим від рівня приросту населення в повітах, 18 були центрами адміністративних повітів (Калуш, Бережани, Гусятин, Бібрка та інші); до цієї категорії належали також Городок, Мостиска, Тлумач, а на Закарпатті – Рахів, Солотвино, Вишково, Середне.

До *другої групи* міст, приріст населення в яких був відсутній, належали 15 міст і містечок, або 11,4% від їхньої загальної кількості; 14 із них знаходилися у Східній Галичині, одне – в Північній Буковині. З указаної кількості східногаличанських міст 4 були центрами повітів (Богородчани, Броди, Заліщики, Підгайці); сюди належали також Болахів, Щирець, Журавно, Краківець, Поморяни, Микулинці та інші [85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52] (Додаток 29).

Вважаю доцільним тепер навести дані про темпи приросту міського населення Наддніпрянської України, оскільки в першому розділі книги (табл. 4-7) йшлося про класифікацію міських поселень цієї території в 1858 і 1897 рр. Як видно з табл. 29, у двадцяти великих містах України найінтенсивніше збільшувалася кількість міського населення у промислових центрах, залізничних вузлах, портах. Так, у Катеринославі кількість жителів зросла більш ніж у 6 разів, у шести містах – Києві, Вінниці, Одесі, Харкові, Шепетівці та Проскурові – відповідно в середньому більш ніж у 3 рази, у Чернігові, Полтаві, Житомирі, Білій Церкві – в середньому вдвічі. Якщо ж розглядати цей процес за губерніями, то в цілому кількість жителів міст України зросла з 1216,3 тис. осіб у 1858 р. до 2673,9 тис. осіб у 1897 р., або в середньому у 2,2 рази. Зокрема, в Катеринославській губернії ця кількість зросла в 3,7 разів, у Харківській – відповідно в 2,6 разів, у Київській і Таврійській – більш ніж удвічі, в інших губерніях – в середньому в 1,8 разів [107, с. 115] (табл. 29).

Перша світова війна призвела до значного скорочення населення Австро-Угорщини, в тому числі й західноукраїнських земель. У роки війни по всій Австро-Угорщині було вбито та зникло безвісти 1,5 млн. осіб, тобто більш ніж 17% від усіх мобілізованих або 2,9% від усього населення [145, с. 61]. Лише вбитими на полі бою Австро-Угорщина втратила близько 730 тис. осіб, із яких 450 тис. загинули на Східному фронті [193, с. 151, 163]. Величезних людських втрат зазнали західноукраїнські землі, в тому числі й міста [163, с. 58-59, 62]. Згідно з даними загального перепису громадянського населення Львова, що проводився 6 червня 1918 р., в місті мешкали

Приріст чисельності населення в містах України в 1863-1897 рр.

Міста	1863 р.	1897 р.	1897 до 1863 рр.	Міста	1863 р.	1897 р.	1897 до 1863 рр.
	осіб				осіб		
Балта	14154	23363	165,1	Полтава	28501	53703	188,4
Біла Церква	17157	35378	206,2	Проскурів	6844	22855	333,9
Вінниця	10120	30563	302,0	Старо- костянтинів	10113	16377	161,9
Житомир	33717	65895	195,4	Суми	11459	27564	240,5
Звенигород	9513	16923	177,9	Умань	13725	31016	226,0
Кам'янець- Подільський	22771	35934	157,8	Харків	50301	173989	346,0
Катеринослав	18881	120262	637,0	Херсон	33957	59076	174,0
Київ	70590	247723	350,9	Чернігів	14612	27716	190,0
Ніжин	18104	32113	177,4	Шепетівка	2791	8033	287,8
Одеса	114265	403815	353,4				

Розраховано за: 107, с. 186-193.

Кількість населення Львова згідно з даними перепису 6 червня 1918 р.

Населення		Дільниці міста						Разом
		I	II	III	IV	V	VI	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стать	Чоловіків (осіб)	9266	16537	16292	9307	8595	15894	75891
	Жінок (осіб)	16159	15670	25532	16170	14072	23937	111540
Віросповідання	Греко- католики	3393	4601	3647	3818	2489	6691	24639
	Римо- католики	19452	16076	10367	18575	9442	27062	100974
	Іудеї	2127	11005	27728	2716	10452	5627	59655
	Інші конфесії	453	525	82	368	284	451	2163

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Розмовна мова	Українська	1678	2339	1708	2056	1256	4137	13174
	Польська	23033	26332	36508	23078	19890	34973	163814
	Німецька	412	707	366	47	158	291	1981
	Єврейська	236	2770	3202	221	1349	377	8155
	Інші мови	66	59	40	75	14	53	307
Разом (осіб)		25425	32207	41824	25477	22667	39831	187431
Будинків		1063	784	928	988	726	1395	5884
Квартир		6683	8078	10011	6866	5557	10070	47265

Розраховано за: 10, ф. 3, оп. 40, спр. 3, арк. 1.

187,4 тис. осіб, тобто на 8,4 тис. осіб менше, ніж у 1910 р., і на 24,6 тис. осіб менше в порівнянні з рівнем 1914 р.¹ Лише в 1919 р. населення Львова досягло рівня 1910 р., а в 1921 р. – рівня 1914 р. [295, с. 417] (табл. 30).

На 80-90% було зруйновано війною міста і містечка Надвірну, Журавно, Гвоздець, Галич, Тлумач, Богородчани, Делятин; на 60-90% – Миколаїв, Роздол, Городенку та багато інших. Населення Бродів у 1916 р. складало 7,6 тис. осіб проти 18,1 тис. у 1910 р., а населення однойменного повіту – 32,2 тис. осіб проти 146,2 тис. у тому ж 1910 р.² У Чернівцях в середині 1916 р. налічувалося 84,2 тис. осіб проти 87,1 тис. у 1910 р. (табл. 31). У містечку Бояни залишилося 26 осіб проти 7,4 тис. у 1910 р., у Садгорі – відповідно 400 проти 4,6 тис., у Вижниці – 500 осіб проти 5,2 тис.³ (Додатки 32-35).

Таким чином, бурхливий розвиток одних міст і занепад інших під впливом різноманітних соціально-економічних і політичних чинників слугують наочним взірцем нерівномірності у розміщенні та розвитку продуктивних сил. Міграційні процеси, що відбувалися на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ - на початку ХХ століть, істотно впливали й на статеву структуру населення тих місцевостей, з яких спостерігається відлив людських ресурсів, а також і тих районів, куди були спрямовані міграційні потоки. Особливо помітно це далось взнаки в містах з високим ступенем механічного приросту населення. Серед тих, хто прийшов до міста, переважали чоловіки у віці 20-40 років. У той же час в районах виходу

¹ 10, ф. 3, оп. 40, спр. 3, арк. 1.

² Там само, ф. 905, оп. 1, спр. 117, арк. 280, 288-289.

³ 15, ф. 283, оп. 1, спр. 169, арк. 40; ф. 505, оп. 1, спр. 18, арк. 56; спр. 42, арк. 1-2.

Кількість населення Чернівців за районами міста станом на середину 1916 р.

Райони міста Чернівців	Все населення (осіб)	З них:									
		Євреї		Німці		Росіяни *		Румуни		Інші народності	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Центр	60031	26465	44,1	5373	9,0	10247	17,1	4660	7,8	13286	22,0
Гореча	960	72	7,5	6	0,6	72	7,5	728	75,8	82	8,6
Каличанка	3066	187	6,1	529	17,3	801	26,1	554	18,1	995	32,4
Клокучанка	6894	817	11,9	931	13,5	1779	25,8	1816	26,3	1551	22,5
Монастеричка	4977	608	12,2	1831	36,8	924	18,6	920	18,5	694	13,9
Рош	8286	278	3,4	3523	42,5	419	5,1	3853	46,5	213	2,5
Разом	84214	28427	33,8	12193	14,5	14242	16,9	12531	14,9	16821	19,9

* Так в оригіналі. Насправді йшлося про українців (О. М.).

Розраховано за: 15, ф. 505, оп. 1, спр. 42, с. 1-4.

більшість населення складала жінки, а також чоловіки похилого віку. Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття наприкінці XIX - на початку XX століть, незважаючи на економічну відсталість цієї території, що перебувала у становищі внутрішньої колонії Австро-Угорщини, активно впливали на зміну соціально-професійної та етнічної структури регіону, на розвиток сільської округи.

РОЗДІЛ III

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1. Чисельність представників різних етносів та їхня питома вага серед усього міського населення

Населення західноукраїнських земель, відторгнене від свого природного центру, являло собою лише частину української народності, а з часом – нації. Державне розчленування українського народу на окремі території мало штучний характер і не могло бути тривалим. З огляду на це процес формування української нації у Східній Галичині, Північній Буковині й на Закарпатті був тісно пов'язаний із суспільно-економічним та культурним розвитком Наддніпрянської України.

Австро-угорська статистика етнічної структури населення потребує критичного ставлення до себе, оскільки під час переписів головним критерієм для визначення національної належності слугували не особисте волевиявлення опитуваного, і навіть не рідна мова, а так звана розмовна мова, а також релігійна належність. Визначення національності за розмовною мовою відкривало практично необмежені можливості для найрізноманітніших фальшувань. До прикладу, якщо під час перепису населення Угорщини в 1900 р. в якості рідної мови фіксувалася ще та, яку опитуваний вважав за свою та якою "краще й більш охоче" розмовляв, то в інструкції до опитувального аркушу перепису населення 1910 р. вже прямо було зазначено, що у школярів рідна мова може й не збігатися з мовою їхніх батьків [147, с. 66; 148, с. 14, 17; 179, с. 30].

Особливо фальшувалися статистичні відомості про етнічну належність за мовним принципом під час переписів *міського* населення. Яскравий і переконливий приклад підтасовки цих даних засвідчує наступний факт: у 1890 р. у Львові польську мову вживало 81,6% від кількості всіх мешканців міста, а українську – 7,1%; у 1900 р. зафіксовані відповідно показники 75,5% і 9,5%. Проте за даними, що характеризують релігійну структуру міських мешканців, частка римо-католиків у Львові в 1890 р. складала 52,6%, а греко-католиків – 17,1%; у 1900 р. ці показники відповідно склали 51,7% і 18,3% [46, ч. 1, с. VI, XI; 84, т. 1, с. 76; т. VIII, ч. 11, с. 32]. Таким чином, кількість осіб, які вживали польську розмовну мову, перевищувала число римо-католиків на 75 тис. осіб, або на 34%, а кількість осіб, які сповідували греко-католицьку віру в порівнянні з кількістю міських мешканців, які вживали українську мову, було штучно занижено на 13,5 тис. осіб, або більш ніж удвічі. В 1910 р. у Львові число римо-католиків складало 51,2% від кількості всіх мешканців міста, а число греко-католиків – відповідно 19,1%. Однак польську

мову вживало 88,5% усіх мешканців міста, а українську – відповідно лише 9,2% [60, т. IX, ч. 1, с. 5-6; 295, с. 428, 432] (Додатки 36, 38-40).

Подібна ситуація спостерігалася й на Закарпатті. Наприклад, у 1910 р. в Ужгороді на римо-католиків припадало 32,4% від кількості всього населення міста, а на греко-католиків – відповідно 26,4%, тимчасом як українську мову вживало лише 3,8% усіх мешканців міста, а угорську – понад 80%. І лише в декількох містах і містечках Закарпаття, де переважало українське населення, обидва показники – релігійний і мовний – майже збігалися. Так, згідно з даними перепису 1910 р. питома вага греко-католиків і тих, хто користувався українською розмовною мовою, в Буштині дорівнювала відповідно 64,8% і 62,9%, в Ясінях – 70,5% і 69,7%, у Рахові – 70,2% і 67,4%, в Тересві – 68,3% і 65,2%, у Перечині – 55,5% і 57,1% [41, т. 42, с. 208-332].

Матеріали, в яких ідеться про етнічний склад найбільших міст Східної Галичини і Закарпаття, максимально переконливо засвідчують недостовірність відомостей австро-угорської статистики щодо етнічної структури міського населення. Разом з тим вони підтверджують мою думку про неприйнятність методу визначення національної належності за розмовною мовою. З них ми бачимо, що різниця між питомою вагою римо-католиків і питомою вагою осіб, які вживали польську мову в містах Східної Галичини та угорську мову в містах Закарпаття, досягала в перелічених населених пунктах у середньому понад 40% (Додаток 37).

Дані про релігійну належність точніше відбивають реальний стан речей, хоча й вони не можуть вважатися бездоганними, оскільки під тиском політики колонізації та мадяризації чимало українців переходили в католицизм та змінювали рідну мову на польську чи угорську, однак при цьому нерідко зберігали свою етнічну самосвідомість [101, с. 21; 147, с. 68-69; 148, с. 14; 163, с. 34-36]. Тому при визначенні питомої ваги українського населення міст Східної Галичини і Закарпаття варто враховувати *релігійну належність*, а для міст Північної Буковини – *розмовну мову*, оскільки тут, окрім українців (православних і греко-католиків), православними були й румуни [99, с. 46; 129, с. 181; 168, с. 153, 154].

Незважаючи на обмеженість у політичних правах, соціальне гноблення, високу смертність і масову еміграцію за океан, українці становили абсолютну більшість населення західноукраїнських земель. Проте, при постійному збільшенні кількості українського етносу у Східній Галичині, Північній Буковині й на Закарпатті його частка серед усього населення скорочувалася, а абсолютна й відносна кількість поляків, угорців і румунів зростала. Так, питома вага українців Східної Галичини скоротилася з 71,2% у 1783 р. до 61,7% у 1910 р., Буковини – відповідно з 42,1% у 1857 р. до 38,1% у 1910 р., а загальна частка українців в Угорщині знизилася з 5,3% у 1794 р. до 2,4%

у 1910 р. Відносна ж кількість поляків у Східній Галичині зросла з 18,9% у 1817 р. до 24,6% у 1910 р. [101, с. 28, 29; 163, с. 37; 176, с. 90-92].

Зниження питомої ваги українського населення у Східній Галичині, Північній Буковині й на Закарпатті в 1900-1910 рр. при збільшенні їхньої абсолютної кількості наочно демонструють дані **табл. 32**.

Таблиця 32

Чисельність та етнічний склад населення західноукраїнських земель у 1900-1910 рр. *

Національність **	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Українці	3755960	62,15	4094747	61,08
Поляки, угорці	1233024	20,40	1465712	21,86
Євреї, німці	828608	13,71	889146	13,26
Румуни	161734	2,68	190796	2,85
Інші етноси	63781	1,06	63974	0,95
Разом	6043107	100,00	6704375	100,00

* На Закарпатті враховане цивільне та військове населення.

** Враховано розмовну мову.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332; 42, т. XIV, с. 54-92; т. XVII, с. 56-94; 46, ч. 1, с. 35-43; 53, с. 22-27.

Таким чином, у ці роки на українців припадало понад 61% від кількості всіх мешканців регіону. Але урядова політика асиміляції призвела до того, що хоча абсолютна кількість українців за десятирічний період збільшилася майже на 339 тис. осіб, їхня частка серед усього населення зазначеної території скоротилася. За цей саме час число поляків, угорців і румунів зросло в середньому майже в 1,2 рази, у зв'язку з чим збільшилася і їхня питома вага. Збільшення обох показників (абсолютної та відносної кількості) у поляків, угорців і румунів – не лише прямі наслідки політики Австро-Угорщини щодо західноукраїнських земель, але й результати фальсифікації відомостей про етнічну структуру населення, наслідки міграції та еміграції українців.

Хоча наприкінці XIX - на початку XX століть українці складали, як було показано, переважну більшість населення західноукраїнських земель, розселення їх за повітами не було рівномірним. У 1910 р., як і в 1900 р. [163, с. 37; 170, с. 32], більшість повітів Східної Галичини мали етнічно змішаний характер. Так, з її 52 політичних повітів лише в п'яти питома вага греко-католиків досягла показника понад 80%: у Печеніжинському повіті цей показник склав 87,4%, Богородчанському – відповідно 83,6%, Косовському –

83,3%, Калуському – 80,7%, Турківському – 80,2%. У 15 повітах (Снятинському, Яворівському, Городенківському, Долинському та інших) він складав у середньому 70-80%, у 18 повітах (Бібрському, Борщівському, Сокальському, Підгаєцькому, Добромильському та інших) – 60-70%, у 10 повітах (Мостиському, Станіславівському, Тернопільському та інших) – 50-60%. У Львівському, Риманівському, Бжозовському та Ярославському повітах греко-католики перебували в меншості [53, ч. 1, с. 22-27; 61, т. IX, ч. 1, с. 5-6].

У Північній Буковині населення, яке вживало українську розмовну мову, становило в 1910 р. абсолютну більшість у чотирьох політичних повітах із семи, а саме: у Заставнянському повіті українською мовою розмовляло 92,3% від кількості всього населення повіту, в Кіцманському – відповідно 87,4%, у Вашківському – 82%, у Вижницькому – 77,3%. У Чернівецькому повіті, включаючи місто Чернівці, де проживало чимало німців, поляків, румунів та євреїв, українську мову вживало лише 38,2% від кількості всіх мешканців повіту, в Серетському повіті – відповідно 39,7%, у Сторожинецькому – 25,8%. В останньому повіті домінувало румунське населення, на яке припадало 48,4% від кількості всіх жителів повіту [42, т. XVII, с. 56-94; 53, ч. 1, с. 90-93].

Масова еміграція, а також асиміляція українців призвели до того, що з 50 повітів Східної Галичини питома вага греко-католиків знизилася з 1900 до 1910 рр. у 31 повіті в середньому на 4,1%. У Буцацькому повіті, наприклад, вона впала з 59,5% до 55,9%, у Дрогобицькому – відповідно з 66,2% до 59,6%, у Турківському – з 85,9% до 80,2% і т. д. У двох повітах – Кам'янка-Струмилівському та Надворнянському – частка греко-католиків залишилася без змін, і лише в 17 політичних повітах (Богородчанському, Бережанському, Долинському та інших) вона збільшилася в середньому на 3,5% [46, ч. 1, с. 35-43; 53, ч. 1, с. 22-27; 61, т. VII, ч. 2, с. 5-6; т. IX, ч. 1, с. 5-6].

Етнічний склад *міського* населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття наприкінці XIX - на початку XX століть відрізнявся від етнічної структури сільського населення більшою строкатістю та динамічністю, що було зумовлено самою природою міських поселень. Як історичні центри зосередження ремесла та фабрично-заводської промисловості, сезонної та постійної торгівлі, як політико-адміністративні та культурні центри, а в період капіталізму – і як важливі залізничні вузли, міста ще з часів Середньовіччя активно приваблювали до себе мешканців не лише розташованих неподалік сіл, окраїн регіону, але й населення інших країн.

Питома вага українського етносу відносно до всіх мешканців міст на західноукраїнських землях була значно нижчою, ніж у селах. Більшість населення великих міст Східної Галичини складала поляки та євреї, Північної Буковини – німці та євреї, Закарпаття – угорці та євреї. Причому, якщо загалом

абсолютна кількість українського населення в містах і містечках збільшувалася, то їхня частка серед міських мешканців – скорочувалася (табл. 33).

Таблиця 33

Чисельність та етнічний склад міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. *

Національність **	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Українці	314682	27,85	364206	27,34
Поляки, угорці	328362	29,06	415260	31,18
Євреї, німці	438843	38,84	494150	37,10
Румуни	18624	1,65	23144	1,74
Інші етноси	29411	2,60	35156	2,64
Разом	1129926	100,00	1331916	100,00

* На Закарпатті враховане цивільне та військове населення.

** Враховано розмовну мову.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332; 42, т. XIV, с. 54-92; т. XVII, с. 56-94; 46, 85, т. XXIV, ч. 2, с. 34-52.

Як бачимо, хоча жодна з етнічних груп не складала переважної більшості міських мешканців, частка українців була найнижчою – трохи більш ніж 27% (проти 61% в усьому регіоні). Незважаючи на те що абсолютна кількість міських мешканців-українців збільшилася майже в 1,2 рази, їхня питома вага серед інших етносів скоротилася. Зокрема, частка українців у містах Східної Галичини знизилася з 26,6% до 26,4%, в містах Північної Буковини – з 25,5% до 22,8%, у містах Закарпаття – з 39% до 38%. За цей саме час чисельність поляків, угорців і румунів зросла в 1,3 рази. Скорочення питомої ваги євреїв було пов'язане з їхньою інтенсивною еміграцією на американський континент (Додатки 41, 42).

Внаслідок урядової політики полонізації, мадяризації, румунізації та онімечення українського населення західноукраїнських земель темпи його приросту в містах регіону помітно відставали від темпів приросту поляків, угорців, німців, румунів. Так, якщо з 1880 до 1910 рр. приріст римо-католиків в усіх містах Східної Галичини досяг 81,2% (у 19 великих – 99,6%), то приріст греко-католиків склав лише 56,6% (Додатки 43, 44, 84).

Аналіз матеріалів, що містять відомості про релігійну структуру населення міст і містечок Східної Галичини в 1880-1910 рр. свідчить про те, що абсолютна й відносна кількість *римо-католиків* інтенсивно зростала

насамперед у великих містах – центрах політичних повітів і судових округів, промислових і торгових центрах, де було зосереджено основну масу торгово-промислових кіл, державного бюрократичного апарату, служителів культу й т. п. Посідаючи керівні посади в державних установах, на промислових підприємствах, *римо-католики* становили основну масу високооплачуваного чиновництва та службовців, що давало їм необмежені можливості для дискримінації трудового населення.

Приріст *греко-католиків* спостерігався у відносно невеликих містах і містечках, розташованих у повітах з переважанням українського етносу. Щодо єврейського населення, то незважаючи на певне збільшення його абсолютної кількості в окремих міських поселеннях, його питома вага помітно знизилася передусім у великих і середніх містах.

Красномовним свідченням того, яким чином в епоху капіталізму подальше посилення соціального та національного гноблення українського населення тягнуло за собою зміну етнічної структури міських мешканців, слугують наступні дані. Якщо в 1880 р. *римо-католики* мали абсолютну більшість у 6 містах Східної Галичини, в тому числі у двох великих – Львові та Самборі, то до 1910 р. таких міст стало вже 8. Зокрема, частка *римо-католиків* різко зросла в Ярославі – з 41,2% до 51,2%, і в Тустанівцях (Дрогобицького повіту) – з 20,3% до 63,8%. У Ярославі, наприклад, при загальному прирості населення міста з 12,4 тис. осіб до 23,9 тис. осіб, або в 1,9 разів, кількість *римо-католиків* зросла більш ніж у 2,4 рази. У Тустанівцях, одному з великих центрів видобутку нафти, кількість міського населення збільшилася з 3,2 тис. осіб до 9,1 тис. осіб, або в 2,8 разів, а чисельність *римо-католиків* – з 0,6 тис. осіб до 5,8 тис. осіб, або вдев'ятеро [85, т. XXIV, ч. 11, с. 34-47].

Крім того, впродовж указанного тридцятиріччя питома вага *римо-католиків* збільшилася в Самборі, Старій Солі та Барижі. У трьох містах – Львові, Бжозові та Радимні, де *римо-католики* протягом усього тридцятирічного періоду мали абсолютну більшість, їхня частка хоча й дещо знизилася до 1910 р., однак вони продовжували становити більшу половину мешканців цих міст; показники складають відповідно 51,2%, 71,2% та 52,6% [46, ч. 1, с. 108-109; 85, т. VI, с. 168-169; т. VII, ч. 1, с. 9-10; т. IX, ч. 1, с. 11-12; т. XIII, ч. 1-2, табл. IV; т. XXIV, ч. 11, с. 34, 46, 47, 52].

Греко-католики в 1880 р. становили абсолютну більшість у 13 містах і містечках Східної Галичини. Однак під впливом урядової політики асиміляції та денационалізації українського населення з боку правлячих кіл, а також унаслідок масової еміграції українців за океан до 1910 р. таких міст залишилося лише 9. Наприклад, у містечку Радехові Кам'янка-Струмилівського повіту при загальному прирості населення з 3,6 тис. до

4,2 тис. осіб кількість греко-католиків скоротилася в 1,5 разів, а римо-католиків стало більше у 2,2 рази. У Снятині частка греко-католиків знизилася з 51,9% до 41,2%, в Делятині – з 58,9% до 49,4%. Те ж саме відбулося в Судовій Вишні, Мостах Великих і Лопатині [85, т. XXIV, ч. 11, с. 34, 45, 46, 48, 50]. У двох містах – Яворові та Миколаєві – греко-католики, хоча й продовжували складати абсолютну більшість міських мешканців, проте їхня частка знизилася відповідно з 62,7% до 60,3% та з 68,6% до 63%. І лише в п'яти містах і містечках Східної Галичини (Печеніжині, Галичі, Тисмениці, Куликові, Олесьці), де греко-католики в 1880 р. склали абсолютну більшість, їхня питома вага до 1910 р. дещо зросла.

Тривала робота в архівах і з опублікованими матеріалами переписів населення в Австро-Угорщині переконали мене в необхідності ґрунтовніше, ніж це робилося досі, розглянути питання про роль єврейського елементу в соціально-економічному житті міст на західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століть, оскільки його присутність, на мою думку, була досить відчутною, про що свідчать наведені статистичні дані. Як на мене, досі це питання якимось обходилося стороною, або робився вигляд, що його не існує. Розглядаючи цю проблему в комплексі, не слід впадати у крайнощі, а говорити так, як воно було насправді, в житті. Із пісні, як то кажуть, слова не викинеш.

Тому, перш ніж надати слово закарпатському історичному, етнографу і перекладачу, греко-католицькому священику Ю. Жатковичу (1855-1920), подам найзагальніші дані про *євреїв* в Україні взагалі й на західноукраїнських землях зокрема. Згідно з цими даними, в 1764 р. євреї становили 57,8% від усієї кількості жителів України, в 1815 р. – відповідно 59,1%, у 1850 р. – 62,4%, в 1897 р. – 59,3%, в 1910 р. – 58,1%, у 1926 р. – 57,1%, у 1979 р. – 35,9%, у 1989 р. – 35,3%. На початку XX ст. приблизно третина євреїв, які жили на теренах сучасної України, були підданими Австро-Угорщини. У 1897-1910 рр. в Україні нараховувалося 2615,3 тис. євреїв, – другий після українців етнос.¹

На Буковині євреї появилися перед 1786 р. – всього 500 родин. У 1850 р. їх уже нараховувалося 14,6 тис. осіб, а в 1870 р. – 47,8 тис. осіб. На Закарпатті вони появилися перед 1783 р. – близько 10 тис. осіб; у 1840 р. євреїв у краї нараховувалося вже 52 тис. осіб, у 1857 р. – 86,4 тис. осіб.²

У Галичині в 1846 р. нараховувалося 335 тис. євреїв, у 1869 р. – 575,4 тис. євреїв, а саме: в Західній Галичині – 147,4 тис. осіб, у Східній Галичині – 428,0 тис. осіб. У 1900 р. їх було відповідно 192,4 тис. осіб і 618,8 тис. осіб.

¹ Наулко В. І. Вказане видання. – С. 191.

² Закарпаття в Енциклопедії українознавства / Ред.-упорядник В. Маркусь. – Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Ужгород: Гражда, 2003. – 210 с. – С. 49.

Частка євреїв у містах Східної Галичини становила 38,7%, а в селах – 12,9%. На початку ХХ ст. на Закарпатті проживало 128,8 тис. євреїв, або 15% від кількості всіх жителів регіону.¹

Про кількість євреїв в Україні, зокрема на західноукраїнських землях, свідчать дані **табл. 34**.

Таблиця 34

Кількість євреїв в Україні наприкінці ХІХ ст.²

Українські землі	Кількість (тис. осіб)	% до всього населення
Росія (1897 р.)	2245	7,4
Австро-Угорщина (1900 р.)	730	13,0
Зокрема:		
Галичина	610	12,8
Закарпаття	55	11,2
Буковина	65	15,6
Разом (1897 р.)	2950	8,3
В межах України (1897 р.)	2680	9,3

А зараз слово Ю. Жатковичу, не тільки сучаснику описуваних подій, але й активному їх учаснику, автору талановитого твору "Етнографическій очерк угро-руських", над яким він працював понад 10 років. Ю. Жаткович докладно знав і розумів атмосферу міжетнічних відносин на Закарпатті не з чужих слів, а з життєвого досвіду науковця, який все життя прожив серед народу. Сподіваюся, що освічені і незаангажовані читачі правильно зрозуміють і автора цих рядків, і Ю. Жатковича. Цитую повністю параграф 26 його "Очерка...".

"Русин, як знаеме, из мадъарами, из товтинами, из волохами и из поляками живе у сусідстві и так и з сими народами сгодится май бульше. Из сих народув русин май читавыми держить мадъарув, за сими себе, а за собов волохів и товтинув, а май ледаякими держить полякув так, ож кедь дакого похвалити гоче, ото каже: "такий, ги мадъар", а кедь дакого усміяти или потупити гоче, ото му каже: "Ты товтине, ты поляку".

Из христіанских вір за свойов май лішов держить русин папішску віру, готяй о много бульшу розлуку видить межи свойов и межи папішков віров, як по правді е, – за папішков віров у русина иде кальвинска віра, а онь за сьов –

¹ ЕІУ. – В 10 т. – Т. 3. – 672 с.

² Закарпаття в Енциклопедії українознавства. – Вказане видання. – С. 46.

лютеранска, што за ото е дивное діло, бо лютеранска віра у обрядах о много ближе стоить ид папішсков вірі, як кальвинска. Знаучи се и ото, ож русин и не упознае лютеранску віру, так як на цілув Угорскув Руси лиш една церков е лютеранска у Кленувцях Бережавской вармеди, не мож знати, где ся взяла у русина приповідка: "Гуриій е от Лютера".

Ож як судить русин о поодиноких, ему знакомых віросповіданіях май ліше указуе а ся приповідка?

*Русски мосты,
Папішски посты,
Кальвинское набоженство,
Ото вишытко блазенство.*

Окремішнее и дуже даже забавное е ото отношеніе, у якум русин из жидами живе. Знаемое е діло, ож ота часть Угорцины, у котрув русине живут, е истинное гніздо угорских жидув и ож на Угорской Руси суть не лиш вареши, но и прости села, у котрух бульше жидув живе, як християн. И так як жиды не под зад рук, но из гандлю живут, то есть корчмы, бовти (лавки) держать и гроши дають на пожет, за ото непрестанное діло мауть из народом.

Русин жида из цілои души ненавидить и мерзится ним, и за ото не гоче віровати, ож и жида так сотворив Бог, як його и ож и жид таку безсмертну душу мае, як овун. За ото, кедь жид умре, русин не каже, ож "умер жид", но ото каже, ож "издох" или честно ож "изгиб". Свое презреніе ид жидови и через ото указуе русин, ож коли за жида говорит сперед попом или другим образованным чоловіком, ото каже "перепрошую, сесь или тот жид".

Из сего же презрінія русин и май старому, и май богатому жидови не каже "вы", но лиш "ти", што не дуже любиться жидам, як ото слідующа притча указуе. Еден богатый жид розказав домашнув собі челяди, обы його, особенно сперед панами, "великоможним паном звали". Раз еден великий пан зайшов на нуч до сього жида. Жид, обы указав гостьови, ож який овун пан, кличе до хыжі старого собі вучаря и звідатся ут нього: "Што чинять вуці, Федоре?" – "Лежать, пан великоможный". У який час новый густь прийшов до жида, и овун знов кличе вучаря до хыжі и звідатся, ож што чинять вуці. Но сердитый вучарь теперь ото утповів: "Казав ем ти уже, ты дурный іордане, ож лежать".

И ото треба знати, ож русин, околи за якого знакомого жида говорить, не каже му на имя, но так говорить: "Тот Юда, Іордан, Фарайон". Но як глубоко презирать и ненавидить русин жида, совсім так не годен жити без жида, и у каждум ділі до жида иде не лиш за грушми, но и за порадов, так як русин ніякий важный поступок не чинить без поради жида.

По сей причині русин упаде совсім у жидувски руки так, як жид добрі знає, як треба простодушного и разом легковірного русина обманути. Кедь грошей треба русинові, иде до жида, котрый при позичці не чинить таки "фигурки", як банки, но за ото ліпше застрахатъ свои гроші у русина, як готь котрый банк. Из сього можеме потолковати собі ото діло, ож у еднум селі ледви найдутся 2-3 таки газди, котри бы нич не довжни жидови.

Но коби дако ото думав, ож жиди из того богатіуть, ож гроши зычатъ, не мав бы правду, так як теперь, коли закон о лихві тверду кару обіцятъ лихоимцям, розумный и чайливый жид не радо зычит гроші, бо боится, ож кедь великий пожет буде брати, може и сумму утратити, а на законный пожет давати гроші не держитъ добрым гешефтом жид.

Што чинить таже жид, обы му гроші скоро росли? Дви діла. Или малый бовт (лавку) отворить и тогда ото любить, обы люде не за гроші, но за зерно и яйця куповали крамцину так, як се приносить найбульший пожет за грушми. Один бунтик довгану (пачка), наприклад, 4 или 3 крайцари, и кедь за готові гроші купуе го русин, жид мало гусна бере из продажи довгана¹, но кедь місто грошей яйця, пасулю или тенгерицю несуть за довган, тогда добрый заробок мае жид коло довгана так, як жид паклик (бунтик) довгану все лиш за 4 яйця дае, а овун від купця 10-12 крейцарув дустае часто за 4 яйця.

Кедь не любиться жидови крамцину продавати, бо се лиш на довго и по малы приносить доходок, тогда пучне из спулнов худобов гандльовати. Гандель из спулнов худобов май легкий е и май добрі ся оплачуе. Русин не годен собі корову или воли купити, та купит му жид так, ож жид тогда може продати спулну худобу, коли май ся платить. Теперь, кедь жид за 150 золотых купив русинові воли на спул и продасть их, у перед уйме собі из суммы 150 золотых, а на останку поділятья из русином.

Но рідко е на чум ділитися, бо русин набрав у жида на порцію, на гліб, на паленку гроші так, ож коли ся урахують, еше русин обстане довжен жидови. Теперь, кедь жид на ново купить худобу русинові на спул, у ціну худобі уже зарахуе и довг. Сяк ведеса діло за яки роки, и коли довг уже великий, тогда жид не гоче купити бульше худобу русинові на спул, но заправотить го за довг и часто возьме ут нього и телек (грунт) и довг.

И так, ко упознае си діла, не буде дівитися на тум, ож у сівернум и середнум полосі 3/4-а часть худобы у селі спульна е из жидами и ож у сих полосах у каждум селі найдеса кедь не 2 или 3, то еден такий жид, котрый у молодости рьяндья сбиров, а днесь тысящи мае.

Но попозерайме по ближше, як звык жид межи русинами убогатіти. Мае жидик 2 золоти, коли го отець пустись на свои крила, и что пучне из сима

¹ Довган – тютюн (О. М.).

грушми? Позычить сю сумму по одному золотому русинам так, ож на тиждень за золотим будуть му платити по 1 или 2 крейцари. Коли прийде турмін, русин уплатить или лиш пожет, или и дрїк. Кедь не годен и пожет уплатити, тогда пожет прирахують ид дрїкови и у рук уже не за 1 золотым, но за 1 золотый 52 крейцара или же 2 золотых 04 крейцарями буде русин пожет платити.

Коли жид, котрый сим часом много голодуе и пуце живе, як его довжник, сяким чином тують грошей назбирал, ож годен едно теля купити, духом купити и дае на спул русинови. И сяк жидик из 2 золотых у 10 рокув буде мати сотки, а у 20 рокув тысящи.

Многі на се ото могут казати, ож се лиш того е знак, ож русин глупий и бояжливий е, бо закон против лихвы не допуцать сяки гешефти. Правда, ож закон проти лихвы запретив сяки гешефти, лиш ото жаль, ож русин не може сим законом пользоватися и то по той простой причині, ож кромі жида никто му не поможе, кедь у нужді е, и кобы дав у право жида за великий пожет, може ож жид бы утратив право, но русин бы бульш не дустав и крейцарь ни ут одного жида и видомно бы треба му из голода или из студени погинути".¹

У цьому тексті Ю. Жатковича не знайдете ні почуття зневаги, зверхності, або спроби когось образити, принизити. Там – саме життя! Це своєрідна формула, яку належить розшифрувати, наповнити цей сюжет історичними фактами, подіями й т. д. Тут не обмежишся "архівом". Зауважу, що Ю. Жаткович писав це як *етнограф*, а І. Франко, якого я цитуватиму, – як *історик*.

Тепер докладно про ситуацію в *містах* на західноукраїнських землях. Згідно з офіційними даними, в 1880-1910 рр. у селах Східної Галичини частка *євреїв* становила пересічно 40,8%, Західної Галичини – 34,8% від кількості всіх жителів. У містечках Східної Галичини *євреїв* жило 29,7%, Західної Галичини – 31,7%; у великих містах – відповідно 22,5% і 20,6%. Відзначу, що в цілому питома вага *євреїв* у селах обох частин Галичини, а також у містечках Східної Галичини за ці десятиріччя зменшилася. Зате у великих містах вона зросла, а саме: у Східній Галичині з 22,1% у 1880 р. до 23,8% у 1910 р., а в Західній Галичині – відповідно з 18,5% до 24,1% (**Додаток 48**).

Що ж стосується міст тільки Східної Галичини, то тут спостерігається така картина: в 1880 р. зі 102 міських поселень (без Львова) у 86, або 84,3% від загальної кількості, на *євреїв* припадало понад 30% усіх жителів міст, а саме: в 39 містах (38,2% від кількості всіх міст) їхня частка становила від 30% до

¹ Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских: Комплексне видання. – Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – 392 с. – С. 134-137.

50% городян; у 26 містах (25,5% усіх міст) – від 50% до 60% усіх городян; у 12 містах (11,8%) – відповідно від 60% до 70%, і в 9 містах (8,8% від кількості всіх міст) – понад 70% населення всіх міст. Це були переважно митниці на австро-російському кордоні або промислові центри: Броди, Гусятин, Підволочиськ, Борислав, Болахів. Найменше число євреїв у 1880 р. проживало в Баріжі – 5,2%, в Миколаєві – 10,6%, у Лопатині – 14,0%.

За період із 1880 по 1914 рр. відбулися суттєві зміни у питомій вазі євреїв серед міських жителів Східної Галичини: кількість міст, де їх частка в 1880 р. була вищою за 50%, скоротилася до 1914 р. із 47 до 26, або майже вдвічі. Зокрема там, де на них припадало 50-60% від кількості всіх городян, відбулося скорочення з 25 до 12 міст; число міст, де їх було понад 60%, скоротилося з 17 до 14. Показники скорочення в окремих містах були такими: у Бродях – з 76,3% до 69,4%; у Заліщиках – відповідно з 79,2% до 62,7%; у Косові – з 78,3% до 54,9%; у Бориславі – з 79,0% до 46,6% і т. д. Натомість в інших містах частка євреїв зростає: в Болахові – з 73,2% до 78,5%; у Лісці – з 58,3% до 61,2%; в Цішанові – з 51,2% до 81,7%; у Немирові – з 54,8% до 60,1% і т. д. (Додатки 43-45). Матеріали Додатку 46 дають змогу довідатися про міграцію євреїв у 1881-1910 рр. Так, у перше десятиріччя зі Східної Галичини виїхало 64,3% євреїв усієї Галичини (із Західної – 35,7%). У 1891-1900 рр. з цих територій виїхали відповідно 22,5% і 77,5%, у 1901-1910 рр. – 16,5% і 83,5% (Додаток 47). В цілому за період 1900-1913 рр. кількість емігрантів-українців зростає у 5,4 рази, поляків – у 2,7 разів, а євреїв – лише в 0,9 разів, причому в 1903-1904 рр. їх виїхало найбільше – 20,2 тис. осіб (Додаток 49).¹

Повертаючись до політики асиміляції та денаціоналізації українського населення, слід зазначити, що картина, аналогічна тій що спостерігалася у Східній Галичині, мала місце також і на території інших західноукраїнських земель. Так, у містах Північної Буковини абсолютна кількість населення, що вживала німецьку мову, збільшилася з 1900 до 1910 рр. на 18%, польську – відповідно на 55%, румунську – більш ніж на 25%; число ж тих, хто спілкувався розмовною українською мовою, зросло лише на 10%. Приріст мешканців Чернівців, які розмовляли польською мовою, склав 71,3%, румунською – відповідно 33,3%, німецькою – 18%, а українською – 9,3% [42, т. XI, с. XXXVIII; т. XIV, с. 54-96; т. XVII, с. 56-94; 46, ч. 1, с. 125; 53, ч. 1, с. 90-93].

Однак у Львові та деяких інших містах склалася дещо інша ситуація. При цьому слід мати на увазі, що вирішальне значення в етнічній структурі міст та визначенні їхньої ролі у формуванні нації відігравали розміри та національний склад сільської округи, темпи соціально-економічного розвитку як самих міст,

¹ Про еміграцію з Буковини див. [94].

так і їхніх околиць. Тому, незважаючи на те що питома вага українського етносу у Львові внаслідок уповільненого соціально-економічного розвитку його сільської округи знижувалася ще декілька десятиліть після 1848 р., наступного періоду українське населення міста зростало вельми інтенсивно. Це відбулося з тієї причини, що Львів перетворився на головний центр українського національного руху в Австро-Угорщині, що тут були зосереджені національні торгово-промислові кола, інтелігенція, українське трудове населення. За період із 1880 до 1910 рр. абсолютна кількість греко-католиків Львова збільшилася на 21,8 тис. осіб, або на 124,7%, тимчасом як приріст римо-католиків склав 46,9 тис. осіб, або 80% (табл. 35) (Додаток 85).

Таблиця 35

Чисельність та етнічний склад населення Львова в 1880-1910 рр.

Конфесійна належність	1880 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Римо-католики	58602	53,40	67286	52,59	82597	51,67	105469	51,17
Греко-католики	17496	15,94	21876	17,10	29327	18,34	39314	19,17
Іудеї	30961	28,21	36130	28,24	44258	27,68	57387	27,84
Інші етноси	2687	2,45	2651	2,07	3688	2,31	3943	1,92
Разом	109746	100,0	127943	100,0	159870	100,0	206113	100,0

Розраховано за: 46, ч. 11, с. 108-109; 60, т. VII, ч. 1, с. 9-10; т. IX, ч. 1, с. 11-12; 85, т. VI, с. 168-169; т. XIII, с. 1-2 (табл.).

В містах Марамороського комітату на Закарпатті (Рахів, Хуст, Ясіня, Буштино, Тересва та Великий Бичків), де частка українців коливалася від 55% до 72%, приріст греко-католиків склав у 1900-1910 рр. 16%, а римо-католиків – лише 13,6% [41, т. I, с. 210-330; т. 42, с. 208-332].

Отже, незважаючи на те що не лише у третій чверті XIX ст., але навіть і наприкінці XIX - на початку XX століть частка українців в окремих містах і містечках Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття знижувалася, однак після скасування кріпосного права та внаслідок розвитку промисловості в Австрії та Угорщині абсолютна кількість українського етносу в містах, хоча й повільно, але поступово зростала за рахунок припливу вихідців із сільської місцевості.

Тут важливо підкреслити той момент, що у зв'язку з подальшим розвитком та зміцненням буржуазних відносин на західноукраїнських землях, а внаслідок цього – посиленням і поглибленням традиційних та постійних економічних, суспільно-політичних і культурних контактів не лише між

Східною Галичиною, Північною Буковиною і Закарпаттям, але також і між ними і Наддніпрянською Україною та Росією, представники торгово-промислових та інших прошарків міського населення західноукраїнських земель поступово ставали невіддатливими до асиміляційних впливів.

Станом на 1910 р. зі 124 міст і містечок Східної Галичини і Закарпаття *українці* (за релігійним показником) мали відносну більшість у 40 та абсолютну більшість у 16 містах (разом 56 міських поселень); для *поляків* ці показники відповідно складають 27 і 9 міст (разом 36), для *євреїв* – 47 і 27 (разом 74 міста і містечка). З 8 міст Північної Буковини *українці* (за мовним показником) становили абсолютну більшість населення у трьох містах – Вашковцях, Кіцмані та Заставній; *німці* та *євреї* мали відносну більшість у двох містах (Чернівці та Сторожинець) і абсолютну – також у двох (Садгора та Вижниця), а *румун* – лише в одному містечку Бояни (Додаток 42).

Таким чином, наприкінці XIX - на початку XX століть українці склали абсолютну більшість сільського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття. Однак частка українського етносу серед міських мешканців була значно нижчою. Українці жили переважно в містах і містечках, розташованих у місцевостях з переважанням українського етносу. Урядова політика призвела до того, що хоча абсолютна кількість українців у містах і селах регіону постійно збільшувалася, їхня питома вага відносно до всього населення знижувалася. Зокрема, помітно знизилася частка українців у деяких великих містах – центрах політичних повітів, судових округів, де особливо відчутним було засилля поляків, угорців, німців. Разом з тим у ряді міст і містечок на західноукраїнських землях процес денаціоналізації українців поступово долався.

2. Особливості етнічної структури міського населення Закарпаття

Тепер докладніше спинюся на питанні про етнічну структуру населення *Закарпаття*, зокрема про кількість русинів на цій території. Зауважу, що це питання, особливо питання про етнічні кордони угорських русинів, цікавило багатьох дослідників XIX - початку XX століть – Я. Головацького, І. Срезневського, М. Драгоманова, В. Лукича, О. Петрова, С. Томашівського, В. Гнатюка та інших. Без перебільшення можна сказати, що тут скільки авторів, стільки ж думок. Цікавився цим питанням і вже згадуваний мною Ю. Жаткович, який все життя прожив на Закарпатті й досконало знав предмет. Недарма Ф. Вовк, який кілька разів відвідав Ю. Жатковича восени 1905 р. в його селі Стройному, назвав його "найбільш ученим і найбільш

компетентним в етнографічних справах священником-русином у цілій Угорщині".¹

Особливо багато зробив у цій справі В. Гнатюк, який тричі побував на Закарпатті (влітку 1895 р., навесні та влітку 1896 р.) і двічі зустрічався з Ю. Жатковичем. Їх листування в 1895-1914 рр. свідчить про те, що обидва жваво обговорювали цю проблему. В. Гнатюк просив свого закарпатського колегу допомогти йому збирати матеріал про русинів, зокрема про ареали їх розселення. Тому, на мою думку, варто детальніше розглянути питання, оскільки це допоможе краще зрозуміти, з'ясувати багато питань, порушених у даному розділі.

Але спочатку – офіційні дані про кількість русинів в Угорщині. Результати переписів населення свідчать про те, що в 1900 р. на території Угорщини проживали 1841,2 тис., а в 1910 р. – 2008,0 тис. греко-католиків, що становило відповідно 10,9% і 11,0% від кількості всіх жителів Угорщини. Що ж стосується даних про розмовну мову, то в 1900 р. русинську мову вживали 424,8 тис., а в 1910 р. – 464,3 тис. осіб, або відповідно 2,5% і 2,5% від усіх мешканців Угорщини (Додатки 50, 51).

Ю. Жаткович, листуючись із В. Гнатюком, по можливості регулярно інформував свого кореспондента про національне питання в Угорщині, про вихід у світ шематизмів Мукачівської та Пряшівської єпархій, де містилися дані про релігійний склад населення. Так, у листі від 13 липня 1896 р. він, обіцяючи надіслати В. Гнатюкові шематизм Мукачівської єпархії, писав: *"В етнографических границь угро-руских я радо подам Вам мои ведомости, но пореже треба буде май достати карты всіх комитатов угро-руских"*.

Питання етнічних кордонів було настільки важливим для наукових досліджень В. Гнатюка, що він просив Ю. Жатковича взяти участь у праці з даної проблеми. На жаль, з об'єктивних причин Ю. Жаткович не міг прийняти цю пропозицію. В листі В. Гнатюкові від 17 липня 1898 р., говорячи про можливість такого співробітництва, він писав: *"Дуже жалую, но не могу бити сповработником Вашим при етнографической праці, бо, як я уже писав Вам, теперь працювати буду над перекладом исторіи русской литературы для Мадьярской Академіи наук, и пока се діло не покончу, што буде за 1 ½ або 2 роки держати, не могу брати ся до другої праці. Ото што могу – подам Вам, готяй я лиш докладно оти етнографически границы знаю, што во нашей епархії истнують межи русинами и волохами, а из части межи мадьярами. И так подам Вам из епархії нашей: 1. Чисто руски; 2. Мішани; 3. Оти села, где греко-католики мадьяри живут... Наколи достану шематизм Пряшевский, перешлю Вам за едно из Мукачевским, из которых то*

¹ Мазурок О. С. "...Найбільш учений і найбільш компетентний в етнографічних справах священник-русин у цілій Угорщині". – Ужгород: Карпатська вежа, 2010. – 184 с.

шематизмов и Вы сами, без меня можете выписать этнографические границы угорских русинов в нашей епархии".

І вже через десять днів, 27 липня того ж року Ю. Жаткович надіслав В. Гнатюкові докладного листа, в якому визначив етнографічні кордони угорських русинів; з текстом цього листа я ознайомлюю читачів нижче. Однак це питання обговорювалося двома етнографами і в наступні роки, уточнювалися деякі моменти. Зокрема, в листі В. Гнатюкові від 14 серпня 1898 р. Ю. Жаткович писав: *"Я до тепер не чув і не читав про русинов во Сигетграді и так и не могу служить Вам при этнографическом розділі русинов, что живут по за храниці Мукачевской епархии"*. І, нарешті, в листі від 12 березня 1903 р. Ю. Жаткович писав В. Гнатюкові: *"Пряшевский шематизм не могу достати, готяй уже два раза просив ем прислати го мні. Сатмошуйварский – волоський шематизм туй е у мене, но визичили ми его лиш на короткий час. У цілом сем шематизмі лиш еден приход е, где по-руски говорят, а се наш Сигот"*.

Нижче наводжу текст листа Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 27 липня 1898 р.

"Стройне, 27 липня 1898 р.

Почтенный господине!

Туй подаю я Вам этнографичный розділ місцевостей епархии нашей. Я подаю си місцевости латинскими буквами и то по-мадьярски, бо, так думаю, ож оти так писани и на Ваших географичных картах. Як Вы гочете знати руськи имена их, то найдете си при конці шематизма епархии нашей. Но я давни мадьярски имена дав, а не нови змадьярцени.

Мукачевській шематизм Вы не потребуєте, як маєте го за рок 1893-ый, бо во новішом за рок 1896-ый нич нового во ділі этнографическом и так не е.

Пряшевській шематизм найновіший появит ся концом августа и я зашлю его Вам, бо один мой товариш из Пряшевской епархии приобіцяв ми вислати го...

*В прочем с отличным почтеніем
пребываю в Стройні 898, юля 27-го
Ваш ко услугам готов К. Юрій Жаткович*

ЗАМІТКИ:

Означує:

- 1. – чисто руські міста;*
 - 2. – мішані міста і то: у Марамороши, у Берегу і Угочі русини із мадьярами; у Унгі і Земплині – русини із словаками;*
 - 3. – греко-католики мадьяри.*
- Во епархии Мукачевской русине не живут мішано нигде из волохами.*

1. MARAMOROS

1) *Bereznik. Dolha. Bronyka. Szucha. Keselv-mező. Kusnicza. Róka-Mező. Lipcse. Polyana-Lipcse. Zádnya. Brusztura. Dombó Krásznisora. Panya. Kalinfalva. Lonka-Széles. Mokra-Orosz. Neresznicze-Alsó. Neresznicze-Felső. Pudplesa. Terevelpatak. Berecena. Alsó-Bisztra. Pernyes. Hercsicse. Monostor. Akna-Rahó. Lázi. Vulychovati. Bisztra-Krászna. Ronapolyana. Bocsko-Rahó. Berlebas. Bogdán. Luhi. Vovcsi. Borkut. Bilin. Körösmező-Felső. Fekete-Tisza. Laziscsina. Ruzskova. Ruzska-Polyana. Ruzskirva. Trebuso. Fejérpatak. Bustvaháza. Mihalka. Szaldobos. Szeklencze. Ujbard. Urmezó. Vajmag. Apsa-Felső. Apsicza. Bocskó-Nagy. Kis-Bocskó. Karácsonyfalva. Verespart. Kis-Lonka. Kabola-Polyana. Roszuska. Kaszó-Polyana. Rona-Felső. Rona-Polyana. Csomanfalva. Darva. Eötvösfalva. Kövesliget. Kricsfalva. Dulfalva. Uglya. Bedő. Irholcz. Técsőpatak. Vulychuvcsik. Kőkényes. Körtvelyes. Nyagova. Sófalva. Sávdorfalva. Talaborfalva. Kis-Kirva. Remete. Taraczköz. Nagy-Kirva. Ökörmező. Lozanska. Majolanka. Bistra-Felső. Imsad. Negrovicz. Kalocsa. Kalocsa-Láz. Ripinya. Szucha. Szolyama. Szinevér. Szinevér-Polyana. Toronya. Priszlop. Laposnya. Vucskőmező. Bukocz. Hideg-Patak. O-Holyatén. Uj-Holyatén. Iszka. Kelecsény. Oblyaszka. Lyachovecz. Rekita. Pilipecz. Rosztoka. Pudabocz. Tyuska. Ricska.*

2) *Huszth. Ronaszek. Maramoros-Szigeth. Hosszúmező. Tecső.*

3) –

2. UGOCSA

1) *Nagy-Csongova. Ilonok-Ujfalú. Alsó-Karaszló. Nagy-Komját. Magyar-Komját. Kis-Csongova. Kis-Kupány. Ölyves. Rakusz. Nagy-Rákocz. Kis-Rákocz. Also-Sarád. Felső-Sarád. Véresmart. Fukobuk. Verecze. Sós-Ujfalú. Csarnakó. Kis-Túrna. Szászfalú. Homlóc. Egres.*

2) *Butas. Bökény. Csepe. Hetenye. Csoma. Fekete-Ardó. Királyháza. Tekeháza. Gődényháza. Fánicsika. Salánk. Sasvár. Szerma. Nagy-Szöllős. Szöllős-Vég-Ardó. Tisza-Újhely. Mályfalva. Tisza-Újlak. Kovácsfalva.*

3) –

3. BEREG

1) *Kis-Almás. Nagy-Almás. Romocsaháza. Kövesd. Falucska. Pálfalva. Mukóvcza. Nagy-Leányfalva. Fogaras. Pisztraháza. Remete. Dubrovka. Iloncza. Novoszelicza. Ilosva. Bród. Kisfalud. Miszticze. Lukova. Polyánka. Felső Karaszló. Szajkofalva. Bubuliska. Aribocz. Szerencsfalva. Ignác. Cserlenő. Kálnik. Kuzmina. Kucsáva. Nagy-Abranka. Lávka. Nagy-Mogyorós. Kis-Mogyorós. Buleszfalva. Patkunycz. Medvegyác. Skuratocz. Ruzkocz. Benedike. Zsukó. Csupácza. Nagy-Abranka. Kis-Abranka. Iváskofalva. Krajnya-Martinka. Gálfalva. Ardanháza.*

Dragaburfalva. Fekete-Patak. Olah-Csertesz. (...?)¹. Hátmeg. Szudakfalva. Kelemenfalva. Maszajfalva. Medencze. Szobatin. Nyeressfalva. Sarkad. Sztánfalva. Tökis. Deskófalva. Závidfalva. Kiasztofalva. Ó-Dávidhaza. Új-Dávidhaza. Klyucsárka. Gorond. Iványi. Nagy-Lucska. Oroszvég. Klastomalya. Podhezság. Kustánfalva. Sztrabicsó. Nagy-Bresztó. Léczfalva. Czalánfalva. Ploszkánfalva. Bunkófalva. Kockacsóház. Kis-Belebele. Dubina. Csabina. Papfalva. Bábufalva. Rutkafalva. Burnyákfalva. Szintorfalva. Fedelesfalva. Herczfalva. Troszlyaniczau. Repeda. Epereske. Bukovinka. Dubrovicza. Seleszló. Kölcsén. Szent-Miklós. Iglencz. Alsó-Hrabovicza. Felső-Viznicze. Alsó-Viznicze. Nagy-Belebele. Gévenyfalva. Runófalva. Lyézárnnya. Duszina. Plovin. Ruszos. Hunykóvicza. Holubina. Kis-Martinka. Nagy-Tibucz. Herisfalva. Szászóka. Ploski. Kis-Bisztra. Kis-Melnicska. Paulova. Olenyova. Irvar. Irovi-Huta. Szolocsén. Diszkovicza. Polena. Uklinca. Szolyva. Nagy-Bisztra. Sztrejna. Csernik. Brusztópatak. Szuskó. Pászika. Jablovicza. Felső-Kis-Bisztra. Kotelnicza. Trisucz. Medvezsa. Bilaszuvicza. Miskarevicza. Borszucséna. Bukócz. Perekreszna. Hukliva. Tulamós. Veretecső. Lutuvka. Pudpolócz. Felső-Kis-Hrabonicza. Kis-Rosztoka. Kicsurna. Serbócz. Tuskócz. Zbun. Zsdenyova. Szkotárszko. Szvalyvk. Verbjas. Petrusovicza. Hlubokipatak. Bubbyuk. Új-Rosztoka. Alsó-vereczke. Zavatka. Pereszirova. Felső-Vereczke. Drahusócz. Beregócz. Lázárpatak. Lemsor. Volócz. Almamező. Kaszura. Magyarovicza.

2) *Bartháza. Bilke. Rótos. Kojdani. Izsnyéte. Klyucsánó. Munkács. Váralja.*

3) *Beregszász. Csoma. Makkos-Jánosi. Baluzsár. Durócz. Déda. Homok. Nagy-Bégany.*

4. UNG

1) *Kis-Berezna. (...?). Nagy-Berezna. Zábrog. Csornaholova. Dubinics. (...?). Sztricsava. Domanina. Pásztély-Kosztrova. Kis-Pásztély. Pásztély-Rosztoka. Orosz-Mocsár. (...?). Új-Kemencze. Mercse. Lakárt. Penkócz. Malyócz. Felső-Németi. Alsó-Németi. Janka. Karcsava. Szejkó. Antalócz. Dubróka. Bucsava. Horlyó. Kis-Szlatina. Orosz-Komarócz. Nagy-Szlatina. Köblár. Gajdos. Lehócz. Csertész. Orlyava. Andrasócz. Szerednye. Vulkajcz. Aliviscse. Baskócz. Hunykócz. Jeszenő. Korumlya. Poroszkó. Orechiva. Alsó-Ribnicze. Váralja. Benetine. Inócz. Orosz-Bisztra. Bisztra-Verhovina. Lubnya. Hostrina. Serlyem. Lyuta. Viska. Sztavna. Záhorb. Új-Sztuznicza. Ó-Sztuznicza. Ticha. Szucha. Uzsok. Huszna. Voloszánka. Luh. Bisztra-Turja. Polena. Pászika-Turja. Rákó. Mokra. Perecsen. Ó-Szemere. Poroskó. Új-Szemere. Szmerekova. Bukóczova. Nagy-Turicza. Kis-Turicza. Torocsó. Jaszliscs. Vulsinka. Lekiczár. Lipócz. Lumsor. Felső-Turicza. Záricsó. Arok. Rokoncza. Sztrinpa. Darócz. Alsó-Domonya. Kereknye. Nagy-Láz. Bereg-Láz. Hluboka. Hegy-Fark. Czigányócz. Neviczke. Ó-Kemencze.*

¹ Тут і далі – непрочитані мною назви населених пунктів (О. М.).

2) *Hornya. Kanyus. Prikopa. Vajszutina. Ruszkócz. Huszák. Kalibubócz. Ördög-Poruba. Petrócz. Kereszt. Szentes. Oszhó. Szobráncz. Felső-Ribnicza. Felső-Remete. Turja-Remete. Baranya. Felső-Domonya. Ravovincz. Gerény. Ungvár. Gersény. Lucska. Kis-Zalocska. Nagy-Zalocska. Csecsehó. Jásza. Német-Poruba. Klokocsó. Kalusa. Kváska. Rabvin. Pályén. Sáros-Reviscse. Felső-Reviscse. Zavatka. Bonykócz. Sáros-Remete. Sáros-Polyánka. Solymos. Jesztreb. Nagy-Szerekva. Kis-Szerekva. Szenna. Turna. Vénna. Izbugya. Ubrezs. Fekéháza. Hanojna.*

3) *Tasolya. Csicsér. Frgrnye. Pulócz. Vizsoka. Mogyorós. Fekete Mező. Mokcsa. Vuján. Iske. Bes. Ör. Barma. Boros. Tarnócz. Botfalva. Szilócs. Botfa. Bojánháza. Pulló. Vajkócz. Nagy-Kapos. Csepely. Kelecsény. Nyárad. Menuj. Homok. Kelergény. Koncháza. Palágy. Gálocs. Dobóruszka. Nagy-Szelmencz. Mocsár. Kis-Szelmencz. Pruska. Basu. Szürte. Téglas. Csap. Salamon. Ásvány. Császlócz. Hosszú-Mező. Nagy-Ráth. Nagy-Gejőcz. Kis-Gejőcz.*

5. ZEMPLEN

1) *Bariszka. Gubócz. Dávidvágas. Zebegnyő. Hardicsa. Kasza. Isztváncs. Ugor. Kelecseny. Nagy-Ruszka. Kis-Ruszka. Tulkus. Sámogy. Orosz-Hrabocz. Dubrava. Smigócz. Hrabova-Rosztoka. Klenova. Orosz-Vuluva. Kolunicza. Kriva-Ulics. Orosz-Patak. Ludomár. Sztrihócz. Rosztoka-Kálna. Topolya. Runya. Ublya. Mihályó. Brezovecz. Ulics. Kolbaszó. Zbuj. Novoszelicza.*

2) *Bácskó. Dargó. Szécs-Polyánka. Kőporuba. Gálszécs. Kohány. Szacsur. Kolcs-Hosszúmező. Sitankocs. Kereplye. Visnyó. Techna. Parnó. Vácsa. Gerenda. Miglesz. Szécs-Turnóka. Kis-Azar. Márk-Csemernye. Leszna. Őrmező. Krivoscsin. Nagy-Mihály. Sztrojnyán. Verbócz. Póssa. Alsó-Hrabócz. Alsó-Körtvélyes. Rákócz. Szucsá. Morva. Topolyán. Petrócz. Voiya-Laborcz. Nákofaiva. Sztara. Oreszka. Cselej. Pelejke. (...?). Magyar-Izsap. Szécs-Keresztur. Nagy-Azar. Kolbusa. Kozma. Szilvás-Kázmér. Biske. Laszkócz. Mihályi. Kis-Kázmer. Tőke-Terebes. Dobrás-Ujlak. Buruncs. Garany. Kiszke. Szürnyeg. Dubravka. Butka. Szelepka. Gukály. Kis-Cseb. Bereklő. Lazony. Kácsánd. Lask. Nagy-Cseb. Pardics. Márk. Muleza. Petrik. Nespek. Abuza. Nagy-Ráska. Kis-Ráska. Lasz-Konczi. Füzesér. Krasznócz. Mocsár. Szulók. Hegyi-Deregyő. (...?). Bánócz. Hoór. Tussa-Ujjfalu.*

3) *Agárd. Nagy-Tárkány. Kis-Tárkány. Leányvár. Ovcke. Gámocs. Dobra. Bély. Buczka. Buklyán. Perbenyák. Lekesz-Polyán. Lekesz. Király-Helmezc. Boly. Zátény. Bodrog. Szervubaly. Nagy-Kövesd. Pácény. Luta. Vécs. Bodrog-Keresz-Tur. Bodrog-Kisfalud. Tarcal. Bodrog-Olaszi. Abrony-Zsudány. Szerencs. Bekecs. Legys-Benye. Tokaj. Kis-Tokaj. Tisza-Eszlár. Kiskalmi. Tardos. Tolcsva. Ó-Liszka. Zombor. Vég-Ardó. Bányácska-Ruda. Cséke. Imzegh. Magyar-Jesztreb. Káso. Sáros-Patak. Kis-Patak. Vajdácska. Nagy-Toronya. Csurgő. Kis-Toronya. Sátor-Alja-Újhely. Borsi. Velyte. Geresely. Legenye. Zemplén. Szent-Mária. Ród.*

6. SZABOLCS

1) –

2) –

3) *Bököny. Böszörmery. Debreczen. Tisza-Büd. Dorog. Uj-Fehértó. Gelse. Szakoly. Mihálydi. Biri. Balkány. (...?). Geszteréd. Nagy-Kálló. Kis-Kálló. Kálló-Semjén. Napkor. Nyiregyháza. Oros. Parany. Kotaj. Ajuk. Anarcs. Kis-Várda. Bács-Aranyos-Lövö. Nagy-Dobos. Karósz. Gyulaháza. Nagy-Maula. Puszta-Dobos. Ó-Pályi. Maté-Szalka. Tornyos-Pálcza. Jéke. Örmező. Mándok. Berdid. Thas. Nyir-Bakla. Romocsaháza. Pekneháza. Nyir-Beltek. Gyulaj. Ó-Fehértó. Levelek. Apagy. Kis-Léla. Bogálly. Pócs-Petri. Pális. Péricse. Encsencs. Mária-Pócs. Buksa. Buly. Kenézlő. Viss. Zalkad. Tesnár. Radamaz. Nagyalú. Vencsellő. Gáva.*

7. SZATMAR

1) –

2) –

3) *Császári. Derzs. Fabiánháza. Mezők. Csahaly. Kis-Ecsed. Gebe. Nyír-Megyes. Hodász. Kántor-Jánosi. Nyír-Lugas. Porosznya. Papos. Pencsilak. Nyír-Vasvári. Nyír-Bátor. Jánk. Kis-Namény. Kölcse. Kökényesd. Csedreg. Fertös-Almás. Halmi. Nagy-Peleske. Lázári. Rocsály. Sásköz-Ujlak. Adorján. Egri. Száraz. Berek. Homok. Mifalu. Sáur. Szatmár-Németi. Tus-Terebes".¹*

Аналіз даних, що містяться у пропонованому читачам листі, який є цінним джерелом для етнографів, дозволяє зробити такий висновок: у семи названих Ю. Жатковичем комітатах у другій половині 1890-х рр. нараховувалося 846 населених пунктів, 134 з яких були розташовані в Марамороському комітаті, 41 – в Угочанському, 197 – у Березькому, 200 – в Ужанському, 178 – у Земплинському, 64 – в Саболцькому і 32 – в Сатмарському комітаті. Таким чином, 572 населених пункти, або 68% від їхньої загальної кількості, припадало на чотири закарпатські комітати, де проживали переважно *русини*.

Якщо ж класифікувати ці поселення за етнічним складом їхніх жителів, то підрахунки показують: із цих 846 населених пунктів 468 (або понад 55% від їхньої загальної кількості) були заселені виключно *русинами*. Зокрема, в Марамороському комітаті зі 134 поселень чисто руськими були 129 (або понад 96% від загальнокомітатської кількості), в Угочанському комітаті ці цифри становили відповідно 41, 22 (або 54%), в Березькому – 197, 181 (або 92%), в Ужанському – 200, 101 (або 51%), у Земплинському – 187, 35 (або 20%). У 32 населених пунктах Марамороського, Угочанського та Березького комітатів русини проживали змішано з угорцями. У 135 населених пунктах

¹ Жаткович Ю. Праці з історії Угорської Русі. – Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2008. – 452 с. – С. 395-402.

Ужанського та Земплинського комітатів русини проживали змішано зі словаками. Таким чином, *русини* проживали у 635 населених пунктах названих Жатковичем комітатів, що становило понад 75% від їхньої загальної кількості, тобто 846.

У 211 населених пунктах проживали винятково *греко-католики угорці*, а саме: в Березькому комітаті у 8 населених пунктах, в Ужанському – в 49, у Земплинському – в 58, в Сабоцькому – в 64, у Сатмарському – в 32 населених пунктах. Крім того, як бачимо з листа, у 175 населених пунктах Марамороського та Угочанського комітатів не було жодного поселення, де би проживали греко-католики угорці, а в Сабоцькому і Сатмарському комітатах із 96 населених пунктів не було жодного, де би проживали русини.

З метою глибшого розуміння питання про етнічні кордони угорських русинів і на підтвердження того, що найбільше поселень, де проживали русини, припадало на чотири закарпатські комітати, наведу дані офіційного перепису населення в Угорщині від 1900 р., тобто часу, близького до того, про який ідеться в листі Ю. Жатковича В. Гнатюку. Як засвідчують офіційні дані, в 1900 р. на Закарпатті проживало 460,4 тис. осіб *греко-католиків*, або 61% від кількості всіх жителів краю. Найбільша питома вага греко-католиків була в Марамороському комітаті – понад 71%, близько 63% – в Угочанському, понад 54% – в Ужанському і майже 50% – у Березькому комітаті.

На другому місці після греко-католиків за питомою вагою стояли *іудеї*. Їхня частка серед усього населення регіону досягала в середньому майже 15%. За ними йшли *реформати* – майже 13%, і на останньому місці знаходилися *римо-католики*: вони становили 11% від кількості всього населення Закарпаття. Найвищою питома вага іудеїв була в Марамороському комітаті – понад 18%, реформатів – у Березькому комітаті (27%), римо-католиків – в Ужанському комітаті (понад 25% від кількості всього населення комітату). Таким чином, представники цих трьох конфесій ні в цілому по Закарпаттю, ні в межах окремого комітату не становили навіть відносної більшості населення, тобто 33%. Ось така картина вимальовується на підставі даних *шематизмів*.

Згідно ж з офіційними даними, в 1900-1910 рр. абсолютну більшість населення Закарпаття становили *греко-католики*, оскільки на них припадало в середньому понад 60% від кількості всіх жителів краю; *римо-католики* склали відповідно 11%, *іудеї* – 15%, *реформати* – понад 12%, інші конфесії – близько 2%. Аналіз результатів переписів *за розмовною мовою* дає абсолютно іншу картину: в названий період українську (русинську) мову вживало трохи більш ніж 42% від кількості всього населення, угорську – відповідно 29%, німецьку – 10%, румунську – понад 11%, словацьку – 5%, інші мови – близько 3%. Демографічна ситуація для українців Закарпаття (згідно з даними про розмовну мову) склалася в це десятиріччя несприятливо: незважаючи на те що все населення краю, яке розмовляло українською мовою, зросло на 10%, його питома вага в усьому населенні регіону скоротилася з 43,4% до 42%, тимчасом як абсолютна кількість тих, хто розмовляв

угорською мовою, зросла аж на 21%, у зв'язку з чим їхня питома вага збільшилася з 28,8% до 31% (**Додаток 52**).

Варте уваги й питання про те, якою ж була релігійна структура населення в кожному з комітатів Закарпаття. Згідно з моїми підрахунками, в 1900-1910 рр. у Марамороському комітаті греко-католики становили в середньому понад 71% від кількості всіх жителів, в Угочанському – відповідно близько 63%, в Ужанському – 55%, у Березькому комітаті – понад 21%. Частка римо-католиків була найвищою в Ужанському комітаті – понад 21%, а найнижчою – в Марамороському – 7%. Питома вага іудеїв коливалася від 18% у Марамороському комітаті до 11% в Ужанському. Четвертою за чисельністю конфесійною групою в краї були реформати, на яких у Березькому комітаті припадало понад 26%, в Ужанському та Угочанському – в середньому по 13%, у Марамороському комітаті – менш ніж 3% від кількості всіх жителів. Значно строкатішими є дані про розмовну мову за комітатами. І хоч у даному випадку жодна з мовних груп не становила абсолютної більшості, все ж таки частка населення, яке розмовляло українською мовою, становила відносно більшість жителів в усіх комітатах – понад 36%. У двох комітатах, Березькому та Угочанському, переважало населення, яке розмовляло угорською мовою (**Додатки 58-60**).

Національний склад *міського* населення Закарпаття характеризувався більшою строкатістю й динамізмом. Поступово починаючи відігравати роль важливих торгових і культурних центрів, закарпатські міста притягували до себе жителів не тільки навколишніх сіл та присілків, але й інших регіонів. До того ж, належить врахувати географічне положення Закарпаття, яке лежало на перехресті шляхів – економічних, політичних, культурних, етнічних – між Східною та Південно-Західною і Центральною Європою.

На відміну від усього Закарпаття, в містах не домінувала жодна з етнічних груп населення (беручи до уваги релігійну належність). Так, у 1900-1910 рр. в містах краю *греко-католики* становили понад 38% від кількості всіх мешканців міст, *римо-католики* – відповідно 21%, *іудеї* – 26%, *реформати* – 13%, представники *інших конфесій* – близько 2%. Разом з тим, саме в містах чітко проступають результати урядової політики щодо автохтонного населення Закарпаття. Аналізуючи показники національної структури мешканців міст за мовною ознакою, доходимо висновку, що у ці роки в середньому близько 60% міських жителів краю розмовляли угорською мовою, 24% – українською, 11% – німецькою, інші – румунською, словацькою, польською і т. д. (**Додатки 55, 61, 79-83**).

Якщо питома вага населення, яке розмовляло угорською мовою, зросла з 57,3% у 1900 р. до 62,5% у 1910 р., то частка тих, хто розмовляв українською мовою, скоротилася відповідно з 26% до 23,3%. За це десятиріччя лише

в Хусті та Ясінях відбулося незначне скорочення абсолютної кількості угорськомовного населення, зате в Королеві таких стало більше на 111%, у Тячеві – на 54%, в Довгому Полі, Мараморош-Сігеті, Мукачеві – в середньому на 40-50%, у Берегові та Чопі – на 30%. В окремих містах Закарпаття ситуація в 1910 р. виглядала так: у Берегові угорською мовою розмовляло майже 96% від кількості всього населення міста, а українською – менш ніж 2%; в Мараморош-Сігеті – відповідно 82% і 3%, в Ужгороді – 80% і 4%, в Мукачеві – 73% і 8% і т. д. І лише в містах, розташованих на території, заселеній переважно українцями, обидва показники – мовний і релігійний – майже збігалися.

Тут варто навести дані про розподіл між містом і селом представників різних конфесій. Підрахунки показали, що в 1900-1910 рр. лише 10% від кількості всіх *греко-католиків* Закарпаття проживали в містах, а 90% – у селах, тимчасом як у *римо-католиків* ці цифри становили відповідно 32% і 68%, в *їудеїв* – 29% і 71%, у *реформатів* – 17% і 83%. Найменше українців серед мешканців міст нараховувалось у Березькому та Угочанському комітатах. Приблизно таку ж картину спостерігаємо, взявши до уваги українську та угорську мови. Щодо румунськомовного населення, то в указаний період майже 98% від усієї його кількості проживало в селах, і лише 2% – в містах (Додатки 56, 57, 62-65, 71-74, 86, 87).

При вивченні питання про етнічний склад міського населення Закарпаття потрібно навести дані і про етнічну структуру місцевої інтелігенції, які багато про що свідчать. Станом на 1900 р. на Закарпатті нараховувалося 4963 представники інтелігенції, понад 60% з яких було зосереджено в містах. З указаної вище кількості 1770 осіб, або 36%, працювали в народній освіті, 1648 осіб, або 33%, – в адміністративному апараті та органах судочинства, 853 особи, або 17%, були служителями культу, 541 особа, або 12%, працювали в системі охорони здоров'я, і, нарешті, 121 особу, або 2%, становили представники науки, культури і мистецтва. Показово, що з усіх освітян, тобто з 1770 осіб, українською мовою розмовляло лише 8%, а угорською – 69%; серед представників адміністративного апарату й судочинства ці показники становили відповідно 1,2% та 95%, духовенства – 12% і 68%, охорони здоров'я – 13% і 76%. З усієї кількості представників творчої інтелігенції 93% вказали, що вживають угорську мову, а решта – німецьку та румунську мови. З 853 представників духовенства Закарпаття 447, або 52%, були греко-католиками, і 145 осіб, або 17%, – римо-католиками. Однак лише 104 представники духовенства (12%) із їхньої загальної кількості розмовляли українською, а 583 особи, або 68%, – угорською мовами (Додатки 53, 54, 66-70).

Таким чином, міста і містечка Закарпаття другої половини XIX - початку XX століть відзначалися досить високою концентрацією в них міських жителів, темпи приросту яких були набагато вищими, ніж у краї. Дані, наведені в узагальнюючих таблицях, дозволяють всебічно простежити демографічні процеси, що відбулися в міських і сільських поселеннях регіону, скласти уяву про етнічний склад населення Закарпаття взагалі й міст зокрема. Ці матеріали засвідчують: етнічна структура населення краю була досить строкатою, що зумовлювалося специфікою розвитку Закарпаття протягом тривалого часу.

Становить інтерес питання про кількість *німецькомовного* населення Закарпаття. В одній із публікацій, присвяченій питанню про німців на Закарпатті, автори пишуть: "*...На Закарпатті сформувалися три німецькомовні острови. В основному їх склали шваби і франконці на Мукачівщині, австрійці у Тересвянській домінії, цінсери (вихідці з Чехії та Словаччини) – на Гуцульщині, у верхів'ях Латориці. При всіх застереженнях до можливостей тодішньої статистики на початку XX ст. (1900 р.) на закарпатських теренах німцями записалися¹: в Марамороші 59445 осіб (16,7% від кількості населення комітату), в Ужочі – 4632 (5,1%), у Березькому комітаті – 20722 (8,8%)*".² На наступній сторінці вказаної статті наводиться таблиця (без номера і назви), в якій вміщено статистичні дані про кількість німців на Закарпатті в 1910, 1920 і 1930 рр., зокрема в 14 населених пунктах краю. Так, згідно з цими даними, в 1910 р. на Закарпатті проживало 12914 німців.³ Виникає питання: то як же ж це так – згідно з даними, наведеними авторами на стор. 10, у трьох комітатах краю проживало в 1900 р. 84799 німців, а через 10 років їхня кількість зменшилася до 13 тис. осіб, або в 6,5 разів?⁴

На жаль, на сьогоднішній день практично відсутні дослідження, в яких наводилися б дані про абсолютну і відносну кількість *німецькомовного населення* Закарпаття другої половини XIX - початку XX століть, ареали його розселення. Сподіваюся, що дані, наведені в книзі, послугують дослідникам для глибшої та всебічнішої розробки питання про роль *німецькомовного населення* в соціально-економічному та культурному житті Закарпаття в означений період. І з самого початку роблю застереження: під

¹ Термін "записалися" є неправомірним. Під час переписів населення враховувалися: *конфесійна належність і розмовна мова*. Це – загальновідомий факт.

² Макара М., Офіцинський Р. Німці на Закарпатті // *Carpatica – Карпатика*. – Ужгород, 1995. – Вип. 4. – С. 9-10. Автори статті посилалися на: Kozauer N. *Die Karpaten-Ukraine Zwischen den beiden Weltkriegen*. – Esslingen am Neckar, 1979. – 240 s.

³ Макара М., Офіцинський Р. Вказана стаття. – С. 11.

⁴ До слова, про "наукову" цінність праці Н. Коцауера я писав ще в 2009 р. (Див.: Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – 284 с. – С. 138-147).

німецькомовним населенням Закарпаття я розумію в першу чергу *німців*, але не тільки їх. Під час переписів частина євреїв також вказала, що своєю розмовною мовою вважає німецьку. Термін "*німці*" у книзі є синонімом терміна "*німецькомовне населення*". Оперуватиму даними офіційної статистики.

То яку ж роль у демографічних процесах на Закарпатті відіграло німецькомовне населення? У 1890 р. в чотирьох комітатах проживало 80,9 тис. осіб, у 1900 р. – відповідно 78,7 тис. осіб, у 1910 р. – 93,3 тис. осіб німецькомовного населення, що становило в середньому 11% від кількості всіх жителів регіону. На території краю це населення було розселене надзвичайно нерівномірно: найбільше німців (61%) проживало в Марамороському комітаті, 23% – в Березькому, 10% – в Ужанському, 6% – в Угочанському комітаті (табл. 36).

Таблиця 36

Розселення німецькомовного населення за комітатами Закарпаття в 1890-1910 рр.

Комітати	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Марамороський	45679	56,5	47449	60,3	59552	63,8
Березький	19418	24,0	18639	23,7	20722	22,2
Ужанський	10318	12,8	7099	9,0	8383	9,0
Угочанський	5447	6,7	5505	7,0	4632	5,0
Все Закарпаття	80862	100,0	78692	100,0	93289	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Ще докладнішу картину про ареали розселення та концентрації німецькомовного населення дають матеріали переписів за округами (районами) Закарпаття. В 1910 р. понад 15% від загальнокрайової кількості німців проживало у Вишківському окрузі Марамороського комітату. В Сігетському, Тересвянському та Хустському округах того ж комітату, а також у Мукачівському окрузі Березького комітату проживало від 9% до 6% усього німецькомовного населення краю. Таким чином, у п'яти названих округах було зосереджено понад 40 тис., або майже 46% від кількості всіх німців Закарпаття (не беручи до уваги населення магістратських міст Мараморош-Сігета, Берегова, Мукачева та Ужгорода). У Тисадолинянському, Ізовельдському, Волівському, Свалявському і Тячівському округах

зосереджувалося від 6% до 4% німецькомовного населення. Найменше німців проживало в Тисагатському та Мезевкасонському округах (**табл. 37**).

Важливу інформацію, яка дозволяє судити про роль німців у соціально-економічному, політичному і культурному житті регіону, містять матеріали про їхню питому вагу серед інших національностей у межах комітатів. Розрахунки показали, що в 1890-1910 рр. частка німців серед інших етносів була найвищою в Марамороському комітаті: там німецькомовне населення становило 16% від кількості всіх жителів комітату, або ж в 1,5 разів вище від загальнокрайового рівня. У трьох інших комітатах питома вага німецькомовного населення була помітно нижчою, а саме: в Березькому комітаті – 9,5%, в Угочанському – 6,3%, в Ужанському – 5,8%. Тобто питома вага німецькомовного населення в цих комітатах була майже вдвічі нижчою, ніж у середньому по Закарпаттю (**Додаток 76**).

Якщо визначати питому вагу німців серед інших національностей у межах округів (без Мараморош-Сігета, Берегова, Мукачева та Ужгорода), то найвищою вона була у Вишківському окрузі: в 1910 р. із 44,2 тис. осіб усього населення округу 13,3 тис. осіб, або 30%, становили німці. Таким чином, цей округ Марамороського комітату посідав наприкінці XIX - на початку XX століть перше місце за абсолютною та відносною кількістю німецькомовного населення краю.

В семи округах – Тересвянському, Свалявському, Сігетському, Ізовельдському, Мукачівському, Волівському і Тячівському – німці становили від 22% до 15% від кількості всіх жителів. У дев'яти округах – Тисадолинянському, Хустському, Довжанському, Латоричанському, Середнянському, Великоберезнянському, Тисагатському, Собранецькому, Фельвидецькому – їхня чисельність становила від 14% до 5%. Лише в Мезевкасонському і Затисянському округах частка німців дорівнювала в середньому 0,4% (**табл. 38**).

Заслугове уваги й питання про розподіл німецькомовного населення між міськими та сільськими поселеннями. Аналіз матеріалів переписів населення дає підстави зробити однозначний висновок: у переважній більшості *німці були сільськими жителями*, причому ця тенденція посилювалася з кожним роком. Так, наприклад, якщо в 1900 р. зі 100 німців краю лише 19 осіб проживали в місті чи в містечку, а 81 особа – в селі, то в 1910 р. ці показники становили вже відповідно 16 і 84 особи. Зокрема, в Угочанському комітаті в ці роки майже 89% від кількості всіх німців проживали в селах. У Марамороському комітаті цей показник становив 82%, в Березькому – відповідно 79%, в Ужанському – 70%. Про міграційні процеси серед німецькомовного населення між містом і селом свідчать такі дані: якщо

Розселення німецькомовного населення Закарпаття за округами комітатів у 1900-1910 рр. (без Ужгорода, Мукачева, Берегова, Мараморш-Сігета)

Округи	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Вишківський	11241	15,7	13276	15,1
Сігетський	5983	8,4	7928	9,0
Тересвянський	4084	5,7	7545	8,6
Мукачівський	4775	6,7	5824	6,6
Хустський	3885	5,4	5480	6,3
Тисадолинянський	4682	6,6	5009	5,7
Ізовельдський	4530	6,3	4980	5,7
Волівський	4483	6,2	4947	5,6
Свалявський	4438	6,2	4061	4,6
Тячівський	3263	4,6	3670	4,3
Латоричанський	3756	5,6	3376	3,9
Шугатазький	1443	2,0	3175	3,6
Королівський	3056	4,3	2918	3,3
Нижньоверечанський	-	-	2689	3,1
Довжанський	1526	2,0	2285	2,6
Великоберезнянський	979	1,4	2100	2,4
Собранецький	2173	3,0	1804	2,1
Затисянський	2449	3,3	1714	2,0
Середнянський	-	-	1404	1,6
Фельвидецький	1613	2,3	1330	1,5
Ужгородський	1916	2,7	943	1,1
Перечинський	696	1,0	708	0,8
Великокапушанський	264	0,4	273	0,3
Тисагатський	23	0,0	113	0,1
Мезевкасонський	132	0,2	111	0,1
Разом	71390	100,0	87663	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

**Питома вага німецькомовного населення серед жителів округів
Закарпаття в 1900-1910 рр. (без Ужгорода, Мукачева, Берегова,
Мараморощ-Сігета)**

Округи	1900 р.			1910 р.		
	Все населення (осіб)	З них німців		Все населення (осіб)	З них німців	
		осіб	%		осіб	%
Вишківський	37572	11241	29,9	44206	13276	30,0
Тересвянський	29294	4084	13,9	33762	7545	22,3
Свалявський	29595	4438	15,0	22006	4061	18,5
Сігетський	36139	5983	16,6	43067	7928	18,4
Ізовельдський	23890	4530	19,0	27580	4980	18,1
Мукачівський	32397	4775	14,7	36086	5824	16,1
Нижньоверечанський	-	-	-	17088	2689	15,7
Волівський	27676	4483	16,2	31704	4947	15,6
Тячівський	21063	3263	15,5	24616	3670	14,9
Тисадолинянський	33055	4682	14,2	36943	5009	13,6
Хустський	40791	3885	9,5	46650	5480	11,7
Довжанський	16866	1526	9,0	19589	2285	11,7
Латоричанський	29637	3756	12,7	29094	3376	11,6
Шугатазький	25857	1443	5,6	28218	3175	11,3
Середнянський	-	-	-	13815	1404	10,2
Великобerezнянський	22803	979	4,3	25273	2100	8,3
Королівський	39969	3056	7,6	44789	2918	6,5
Собранецький	28360	2173	7,7	29262	1804	6,2
Фельвидецький	27915	1613	5,8	31905	1330	4,2
Затисянський	43347	2449	5,6	46966	943	3,5
Ужгородський	35190	1916	5,5	26994	943	3,5
Перечинський	20084	696	3,5	21379	708	3,3
Великокапушанський	32106	264	0,8	28447	273	1,0
Мезевкасонський	27560	132	0,5	29355	111	0,4
Тисагатський	37440	23	0,1	40869	113	0,3
Разом	698556	71390	10,22	779663	87663	11,24

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

питома вага німців, які проживали в містах, серед усього німецькомовного населення Закарпаття скоротилася за вказане десятиріччя з 19% до 16%, то в Марамороському комітаті вона скоротилася з 17% до 13%, у Березькому – відповідно з 22% до 21%, в Угочанському – з 30% до 29%, і лише в Ужанському комітаті зросла з 11% до 12% (**Додаток 75**).

Після того як було з'ясоване питання про ареали розселення німців за комітатами та округами краю, їхню питому вагу серед інших етносів у межах цих політико-адміністративних одиниць, їхній розподіл між містом і селом, належить розглянути питання про *ступінь концентрації німців* у кожному місті та містечку Закарпаття. Зазначу, що як нерівномірно розселялися німці за комітатами й округами, так само нерівномірно розселялися вони й за містами й містечками краю. Статистичні матеріали засвідчують, що рівень їх концентрації в містах не був детермінований рівнем їх концентрації в округах, на території яких знаходилися ці міста.

Найбільше міського німецькомовного населення Закарпаття було зосереджено в Мукачеві: в 1910 р. з 15,2 тис. усіх німців, які проживали в краї, 3,1 тис. осіб, або понад 20%, проживала в цьому місті.¹ У 8 містах і містечках – Хусті, Ясінях, Мараморош-Сігеті, Великому Бичкові, Ужгороді, Сваляві, Великому Березному, Рахові – проживало від 10% до 6% від загальнокрайової кількості німців, які мешкали в містах. Таким чином, у 9 названих містах і містечках Закарпаття проживало 12,6 тис. осіб німецькомовного населення, або 83% від його загальної кількості. В 6 містах і містечках – Виноградові, Буштині, Тячеві, Тересві, Середньому, Перечині – проживало від 4% до 1% від кількості всіх німців – жителів міст Закарпаття (**Додатки 77, 78**).

З **Додатку 78** видно, що за вказаний період абсолютна кількість німців скоротилася в 7 міських поселеннях краю: Мукачеві, Мараморош-Сігеті, Королеві, Середньому, Вишкові, Довгому Полі й Чопі. Зокрема, в Королеві їхня кількість зменшилася в 21 раз, у Вишкові й Довгому Полі – в 2 рази. В інших містах і містечках ці зміни не були такими різкими. Натомість кількість німецькомовного населення, хоч і не в дуже великих розмірах, збільшилася в 13 містах і містечках краю. Так, у Сваляві число німців зросло в 5,7 разів, у Великому Березному, Виноградові й Хусті – в середньому в 1,6 разів і т. д. І лише в Солотвині під час обох переписів проживала однакова кількість німців.

Разом з тим, враховуючи досить строкату етнічну структуру міського населення, про що мовилося вище, зазначу, що в окремих містах питома вага німців серед усіх жителів міст була досить високою. Якщо в 1910 р. німці

¹ Як уже вказувалося, частина євреїв також вживала німецьку мову.

становили 10,5% від кількості всіх міських жителів краю, то в 5 містах – Великому Березному, Сваляві, Буштині, Тересві та Великому Бичкові, тобто в молодих промислових центрах, де розвивалася лісохімічна і деревообробна галузі промисловості, – на них припадало від 33% до 20% усіх жителів міст; у 4 містах – Мукачеві, Ясінях, Хусті й Рахові – від 18% до 14%. У решті міст і містечок Закарпаття частка німців серед інших національностей була незначною (Додатки 77, 78).

Щодо темпів приросту кількості німців, то з чотирьох основних груп – українськомовної, угорськомовної, румунськомовної та німецькомовної – темпи приросту останньої були найнижчими: так, якщо за період із 1890 р. по 1910 р. в усьому Закарпатті кількість угорськомовного населення зросла на 49%, українськомовного – відповідно на 26%, румунськомовного – на 28%, то приріст кількості німецькомовного населення становив лише 15%. Відносно високими темпами німецькомовне населення зростало в Марамороському комітаті: за два десятиріччя кількість німців тут збільшилася на 14 тис. осіб, або на 30%. У Березькому комітаті приріст становив лише 7% (при від'ємних показниках -4% в 1890-1900 рр.). Натомість в Ужанському комітаті абсолютна кількість німецькомовного населення скоротилася на 19%, в Угочанському – на 15% (табл. 39).

Таблиця 39

**Приріст чисельності німецькомовного населення за комітатами
Закарпаття в 1890-1910 рр.**

Комітати	1890-1900 рр.		1900-1910 рр.		1890-1910 рр.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Марамороський	1770	3,9	12103	25,5	13873	30,4
Березький	- 779	- 4,0	2083	11,2	1304	6,7
Ужанський	- 3219	- 31,2	1284	18,1	- 1935	- 18,8
Угочанський	58	1,0	- 873	- 15,9	- 815	- 1,5
Все Закарпаття	- 2170	- 2,7	14597	18,5	12427	15,4

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Отже, якщо взяти до уваги той факт, що за період із 1890 р. по 1910 р. абсолютна кількість німців у межах Закарпаття зросла, то можна зробити такий висновок: помітне збільшення німецькомовного населення в Марамороському і частково в Березькому комітатах відбулося за рахунок його внутрішньої міграції, тобто міграції з низовинних Ужанського та Угочанського комітатів у гірські. Це й призвело до таких наслідків: якщо

в 1890 р. в Марамороському комітаті було зосереджено 57% від кількості всіх німців краю, то в 1910 р. – вже 64%. Одночасно ступінь концентрації німецькомовного населення за цей період скоротилася: в Березькому комітаті відповідно з 24% до 22%, в Ужанському – з 13% до 9%, в Угочанському – з 7% до 5% (Додаток 76).

Порівняю темпи приросту німецькомовного населення в містах і селах Закарпаття. Вищенаведені матеріали свідчать про те, що приріст німців-селян випереджав приріст німців, які мешкали в містах. Адже, якщо абсолютна кількість німецькомовного населення, яке проживало в містах Закарпаття, збільшилася з 1900 р. по 1910 р. лише на 221 особу, або на 1,5%, то німців-селян стало більше на 14,4 тис. осіб, або на 23%. Таким чином, німців-селян стало більше в 6,5 разів у порівнянні з кількістю німців-жителів міст.

У комітатах ця ситуація виглядає так. У двох комітатах – Березькому та Ужанському – спостерігається приріст кількості німців як у селах, так і в містах. У першому число німців-жителів міст зросло на 6%, а німців-селян – на 13%; у другому воно збільшилося відповідно на 14% і 20%. У Марамороському ж комітаті кількість німців-селян зросла на 31%, а жителів міст – відповідно скоротилася на 3%. В Угочанському комітаті відбулося скорочення абсолютної кількості німців як у селах, так і в містах відповідно на 17% і 10%, про що красномовно свідчать дані **табл. 40**.

Таблиця 40

Приріст чисельності міського та сільського німецькомовного населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (за комітатами)

Комітати	Міста		Села	
	осіб	%	осіб	%
Марамороський	- 255	- 3,2	12358	31,4
Березький	237	5,8	1846	12,7
Ужанський	303	14,0	981	19,9
Угочанський	- 58	- 9,5	- 815	- 16,6
Все Закарпаття	221	1,5	14376	22,5

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Дані про розмовну мову дозволяють певною мірою визначити ступінь участі німецькомовного населення Закарпаття у сфері промислового виробництва. Так, у 1910 р. на всіх промислових підприємствах краю, де було зайнято понад 20 осіб (а таких підприємств було 65), працювали 5,8 тис. осіб. З них 2,5 тис. осіб, або 43%, – угорці; 1,7 тис. осіб, або 29%, – українці;

0,8 тис. осіб, або 13%, – німці; 0,5 тис. осіб, або 9%, – словаки й т. д. Особливо багато німців працювало на великих підприємствах. Наприклад, на меблевій фабриці в Мараморош-Сігеті німці становили 42% від кількості всіх зайнятих, на пилорамі у Сваляві – понад 23%, на Мукачівській тютюновій фабриці – 20%, на Великобичківському хімзаводі, на залізобробному заводі й на пилорамі в Довгому – по 16% від кількості всіх працюючих. Як правило, це були представники інженерно-технічної інтелігенції, кваліфіковані спеціалісти. Натомість на меблевій фабриці "Мундус" в Ужгороді працювали лише 20 осіб німецькомовного населення із 576 зайнятих на підприємстві осіб, на Перечинському лісохімзаводі – лише 8 осіб із 277 зайнятих на підприємстві [41, т. 48, с. 1026-1208].

Для дослідників становлять інтерес і дані про участь німецькомовного населення в культурному житті Закарпаття. Так, станом на 1900 р. у краї нараховувалося 4963 представники інтелігенції, з яких 464 особи, або 9,3%, розмовляли німецькою мовою. Найбільшу групу з них становили освітяни – 321 особа, далі йшли духовенство – 83 особи, представники охорони здоров'я – 31 особа, представники політико-адміністративного апарату та органів судочинства – 23 особи, і, нарешті, 6 осіб – представники науки, культури і мистецтва [41, т. 42, с. 22-23].

3. Соціально-економічне і політичне становище українського етносу в містах регіону

Матеріали, що містяться в цьому розділі, логічно підводять до необхідності сказати докладніше про соціально-економічне і політичне становище *українського етносу* в регіоні. Сказати спокійно, без політичної заангажованості, спираючись виключно на документи, інакше картина була б неповною, однобічною. Як побачимо, за сухими цифрами – життя народу. І специфіка цього життя полягала в тому, що, як засвідчують незаперечні факти, українці на західноукраїнських землях піддавалися утискам у галузях науки, культури, освіти, адже в поширенні знань серед місцевого населення заможні люди вбачали для себе значну небезпеку. Недарма один шляхтич прямо і відверто проголосив, що *"освіта – це двосічний меч, який не варто давати в руки ворога"* [315, с. 29]. Тому навіть наприкінці XIX - на початку XX століть переважна більшість населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття була абсолютно неписьменною. Бракувало шкіл, учителів, підручників, а значна частина класних приміщень, що були в наявності, характеризувалася непридатністю для проведення занять. Викладання здійснювалося головним чином польською, німецькою чи угорською мовами, українські школи закривалися.

Наприклад, Законами від 1878 та 1883 рр. в Угорщині було заборонено застосовувати українську та російську мови в адміністративних закладах і школах, а в 1907 р. українцям Закарпаття не дозволялося користуватися навіть рідною мовою.¹ З набранням чинності Закону від 1878 р. викладання в народних школах угорської мови стало обов'язковим. Більше того, цей Закон надав владі право відправляти до в'язниці на 2 роки всіх тих, кого було запідозрено у *"класовому, релігійному, національному підбурюванні... шляхом публічних виступів, шляхом виступів у пресі, розповсюдження картин тощо"*. Ще більш жорстокими були статті Закону від 1893 р., які вводили кримінальну відповідальність учителів *"за проведення ворожої до держави лінії у школах та поза ними, включаючи будь-яку дію проти конституції, національного характеру, єдності, самостійності чи територіальної цілісності держави, а також проти державної мови"*.

Впродовж 1874-1907 рр. на Закарпатті було ліквідовано 571 українську школу. Скорочувалася й кількість двомовних шкіл – напередодні Першої світової війни їх залишилось у краї лише 34. В Ужгородській гімназії українську мову як предмет мали право вивчати лише ті учні, чії батьки письмово про це клопотали.² Угорський уряд настільки боявся проявів симпатій українського населення до рідної мови, що навіть священників низки міст Закарпаття (Сваляви, Ясинів та інших) звинуватили у державній зраді, оскільки вони вели метричні записи руською мовою.³

У Львові коштами, які надходили на освіту, користувалися переважно поляки: 1884/1885 навчального року із 41 школи Львова польськими були 34, а українськими – лише дві. 1890/1891 навчального року із 45 шкіл польських було 42, українських – лише одна. 1913/1914 навчального року у школах Львова з усіх учнів навчалось 53% поляків і лише 12% українців [272, с. 49]. Аналогічна картина спостерігалася у Львівському університеті. 1889/1890 навчального року там навчалось з усіх студентів 64% поляків і 35% українців, 1905/1906 навчального року – відповідно 82% поляків і 16% українців, і, зрештою, 1910/1911 навчального року – 85% поляків і лише близько 12% українців [84, т. 11, с. 159; т. 12, с. 140; т. 13, с. 136]. Таким чином, якщо питома вага поляків за цей період зросла в 1,3 рази, то частка українців, навпаки, скоротилася більш ніж утричі.

Подібне становище було і в інших містах на західноукраїнських землях. Про результати політики денационалізації українського населення можна судити, виходячи з наступних даних: у 1889 р. у Стрию, де мешкало близько

¹ 7, ф. 151, оп. 14, спр. 807, арк. 1.

² Там само, оп. 16, спр. 1593, арк. 5; спр. 1613, арк. 1.

³ Там само, оп. 2, спр. 66, арк. 1; оп. 12, спр. 1724, арк. 1; оп. 14, спр. 9, арк. 1; оп. 16, спр. 1372, арк. 1.

16 тис. осіб, існували лише дві школи замість 14. Місцева влада виділяла мізерну кількість коштів на розвиток освіти, хоча для інших цілей коштів не шкодували. Так, якщо асигнування гміни Стрия на утримання поліції збільшилися з 3 тис. крон у 1874 р. до 30 тис. крон у 1918 р., або вдесятеро, то на середню освіту вони зросли лише з 7 тис. крон до 15 тис. крон, або приблизно вдвічі. Утримання адміністрації обійшлося міським мешканцям у 1901 р. в 29 тис. крон, а в 1918 р. – у 129 тис. крон. У Підгаєцькому повіті Східної Галичини, де в 1890 р. проживало близько 80 тис. осіб, з яких 64% складали українці, функціонувала лише 41 школа. Тому результати цього не змусили себе чекати: станом на 1890 р. у цьому повіті не вмели ані читати, ані писати 84,3% усіх чоловіків і 91% усіх жінок; у Стрийському повіті ці показники склали відповідно 73% і 83%, у Турківському – 94% і 98%, у Надворнянському та Косовському повітах – 91% і 95% і т. д. [85, т. XIII, ч. 1-2, табл. I, IV, VIII] (Додатки 14, 15).

Слід відзначити, що таке становище спостерігалось головним чином у тих повітах Східної Галичини, які були заселені переважно українцями і де політика дискримінації українського етносу була особливо відвертою. 1911/1912 навчального року зі 193 реальних училищ, гімназій, ремісничих і торгових шкіл Галичини викладання польською мовою здійснювалося у 188, а українською – лише у 3 зазначених навчальних закладах. Того ж навчального року у Львівському політехнічному інституті українці становили трохи більше ніж 5% від загального складу студентів.

Не менш важким було становище українців і в Північній Буковині. 1913/1914 навчального року з 14 гімназій Буковини лише у трьох викладання здійснювалося українською мовою, в решті – німецькою. Із 351 народної школи лише у 87 українська мова була основною мовою викладання. У Чернівецькому університеті в 1900 р. навчалось лише 35 українців, або 8% від загальної кількості студентів. Практично позбавленими права здобувати вищу освіту були й українці Закарпаття. Наприклад, представник російського консульства в Будапешті Г. Де-Воллан відзначав, що при вступі до університету в першу чергу дивилися на етнічну належність – угорець чи українець. Ця обставина по суті й вирішувала результати конкурсу або призначення на певну посаду [146, т. 2, с. 166].

Політична система управління, що існувала в Австро-Угорщині, сприяла посиленню національних утисків українців регіону. Законодавство кінця XIX - початку XX століть забезпечувало привілейоване становище полякам, угорцям, німцям, румунам. Наприклад, Закон від 1907 р. надавав полякам Галичини практично необмежені права під час виборів. За результатами виборів того ж року польські партії делегували до рейхстагу 76 депутатів, або майже 16% від загальної кількості депутатів рейхстагу, а українські партії –

27 депутатів, або відповідно 6,4%. Навіть після введення в 1911 р. "загального виборчого права" українці набрали 11,7% від числа всіх голосів по Австрії, при цьому до рейхстагу делегували лише 29 депутатів; з іншого боку, поляки, отримавши 14,8% від числа всіх голосів, делегували 80 депутатів. Не кращим було становище українців Буковини: в 1898 р. з 30 депутатів ландтагу було 14 румунів, 9 німців та євреїв, двоє поляків та 5 українців. Це співвідношення практично не змінилося й після реформи ландтагу в 1911 р. [92, с. 111; 168, с. 149].

Виборче право, яке існувало в Угорщині, охоплювало всього 6% від загальної кількості населення Закарпаття, причому ним користувалися, як правило, представники торгово-промислових кіл, чиновництва угорської національності. Під час парламентських виборів 1914 р. в Ужанському окрузі до голосування було допущено близько 12% від числа виборців. Недарма один із закарпатських кореспондентів В. Гнатюка Ю. Жаткович у листі до нього писав: щоби бути обраним до угорського сейму, необхідно 10-15 тис. золотих.¹

Про дискримінацію українського населення міст на західноукраїнських землях у той період красномовно свідчать відомості про етнічний склад членів міських рад. Так, у 1907 р. з 83 міських рад найбільших міст і містечок Східної Галичини українці мали більшість лише в радах чотирьох міст – Глинян, Олеська, Поморян і Куликова; натомість у 74 містах і містечках вони склали меншість. У міських радах 5 міст (Риманів, Стара Сіль, Бжозів, Заліщики, Чортків) взагалі не було жодного українця, хоча частка українців складала, наприклад, серед населення Старої Солі – 20,4% від загальної кількості мешканців, Чорткова – відповідно 14,4%, Заліщиків – 16%.

Поляки ж мали абсолютну більшість у міських радах 4 великих міст (Бережани, Городок, Самбір, Ярослав) і 9 малих міст і містечок (Бжозів, Радимно, Стара Сіль, Хирів, Рудки, Рава-Руська, Кам'янка-Струмилова, Бариж, Сенява). Ще більшим було засилля поляків при обранні бургомістрів і начальників міських гмін. Із 19 великих міст Східної Галичини українця було обрано бургомістром лише в одному місті – Яворові, а поляків – у 14 містах. Із 83 малих міст і містечок Східної Галичини українці були бургомістрами лише в 13 (Богородчани, Судова Вишня, Миколаїв, Тисмениця, Куликів, Лиско, Цішанів, Угнів, Ходорів, Глиняни, Поморяни, Олесько, Лопатин), а поляки – у 50 містах [85, т. XXIII, ч. 1, с. 14-16, 20-21; т. XXIV, ч. 11, с. 34-52]. Таким чином, поляки мали абсолютну та відносну перевагу більш ніж у 50% випадків представництва у великих і малих містах і містечках Східної Галичини, а українці – лише в близько 1/10 частині випадків. Поляки переважали більшою мірою в магістратах і гмінних управліннях, аніж

¹ 5, ф. 309, оп. 1, спр. 2270, арк. 23-24.

у міських радах. Із 36 членів міської ради Станіславова в 1910 р. поляків було 17, українець – лише один [333, с. 29].

Одним із прикладів утисків українців Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття з боку правлячих кіл слугує той факт, що якщо, до прикладу, в 1910 р. більш ніж третина від кількості всіх поляків Східної Галичини та угорців Закарпаття, а також 55% від загальної кількості німців, 78% – поляків, 22% – румунів на території Північної Буковини мешкали в містах і містечках, то серед усіх українців лише 10% були в зазначеному регіоні міськими мешканцями. До того ж, як засвідчують джерела, поляки, угорці, німці й румуни селилися переважно у великих містах – торгово-промислових, культурних і політичних центрах, де, як уже зазначалося вище, мешкали представники заможних класів і де існували найбільш сприятливі умови для їхнього соціально-економічного та культурного розвитку. Наприклад, того ж року третину всіх міських мешканців-поляків Східної Галичини було зосереджено у Львові, 40% – у 19 великих містах краю, тимчасом як майже половина міських мешканців-українців проживала у 83 малих містах і містечках Східної Галичини. У Чернівцях було зосереджено понад 66% від кількості міських мешканців поляків, німців, румунів Північної Буковини, і лише 48% – від кількості міських мешканців-українців цієї території [42, т. XVII, с. 56-94; 61, т. IX, ч. 1, с. 5-6; 85, т. XXIV, ч. 11, с. 34-52].

Навіть у межах міста розселення здійснювалося за соціально-національним принципом. Переважна більшість міських мешканців-українців проживала на околицях, утворюючи цілі робочі квартали, а представники панівних націй концентрувалися в центрі, займаючи розкішні особняки, гарні впоряджені квартири. У 1910 р. з усіх мешканців центра Львова польську й німецьку мову вживали понад 88%, а українську – лише близько 12%; у Чернівцях ці показники (румунська та українська мови) складали відповідно 72% і 17% [42, т. XVII, с. 56-57; 295, с. 432].

Тимчасом як міська знать займала великі особняки або розкішні багатокімнатні квартири, незаможний люд тулився у крихітних квартирах одноповерхових будинків, однокімнатних, рідше двокімнатних. В усіх містах на західноукраїнських землях понад 80% від кількості населення мешкало в квартирах на перших поверхах, які мало чим відрізнялися від підвальних приміщень. Наприклад, у Коломиї та Дрогобичі в 1900 р. на першому поверсі або в одноповерхових хатинах проживало понад 94% від кількості всіх міських мешканців, у Стрию – 89%, в Ярославі – 85% і т. д. В 1910 р. в містах Східної Галичини, населення яких перевищувало 20 тис. осіб, майже 37% від кількості всіх житлових будинків були одноквартирними [48, ч. 11, с. VII-VIII, XXVIII;

56, ч. 1, с. 30]. Безсумнівно, в цих будинках мешкали переважно сім'ї представників незаможних класів і соціальних груп міського населення.

Низькі заробітки, дорожняча продуктів харчування і товарів першої необхідності, тягар податків, які неухильно зростали, – все це поглиблювалося надмірно високою квартирною платою. Так, у Львові 25% від кількості всього населення мешкало в однокімнатних квартирах; на одного жителя припадало не більш ніж 6 м² житлової площі. За ці "зручності" робітник сплачував близько 30% від свого заробітку, або вдвічі більше, ніж в Австрії, і розмір квартирної плати у Львові збільшився з 1895 до 1905 рр. більш ніж удвічі.

Таким чином, якщо брати до уваги розмовну мову, то в досліджуваний період частка українців у регіоні становила в середньому 61%, поляків та угорців – 21%, євреїв і німців – 13%, румунів – близько 3%. В містах на українців припадало близько 28%, на поляків та угорців – у середньому 30%, на євреїв і німців – у середньому 38%, на румунів – 1,6%. Поляки, угорці, євреї проживали в основному у великих містах, українці – в середніх і малих міських поселеннях. Наприклад, у 1880-1910 рр. у Львові частка римо-католиків становила в середньому 52%, іудеїв – 28%, греко-католиків – 18%.

Станом на 1910 р. зі 124 міст і містечок Східної Галичини і Закарпаття *українці* (за конфесійною належністю) мали абсолютну більшість у 16 містах, відносну більшість – у 40 містах (разом 56 міст); для *поляків* ці цифри становили відповідно 9 і 27 (разом 36); для *євреїв* – 47 і 27 (разом 74) міст і містечок. У 8 містах Північної Буковини (за мовним показником) *українці* мали абсолютну більшість у Вашковцях, Кіцмані та Заставній; *німці* та *євреї* – відносну більшість у Чернівцях і Сторожинці, абсолютну – у Садгорі та Вижниці, *румуні* – в Боянах.

Німецькомовне населення на Закарпатті в 1890 р. нараховувало майже 81 тис. осіб, у 1900 р. – 78,7 тис., у 1910 р. – 93,3 тис. осіб. Переважна більшість їх зосереджувалася в Марамороському комітаті – в середньому 61% від загальної кількості, в Березькому комітаті – відповідно 23%, в Ужанському – 10%, в Угочанському – 6%.

Перша світова війна негативно вплинула на демографічні процеси в регіоні, змінила і етнічну структуру міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття. Після розпаду Австро-Угорщини і жовтневого перевороту в Росії у 1917 р. на зміну терміну "західноукраїнські землі" приходив термін "Західна Україна".

РОЗДІЛ IV

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1. Господарська структура міст. Структура зайнятості городян

Перш ніж говорити про *соціальну* структуру населення, належить розглянути питання про *господарську* структуру та структуру *зайнятості* міського населення, адже це – основа, яка дасть змогу докладніше висвітлити оголошену в назві розділу проблему. Господарська структура і структура зайнятості населення являють собою важливий сектор соціально-економічного розвитку суспільства, що поєднує в собі економічні та соціальні результати функціонування всієї економічної системи. Це – складна і багатоаспектна економічна категорія, яка є важливою складовою соціально-економічних відносин. Вони характеризуються через різні аспекти, в тому числі через її структуру. Структура зайнятості населення – це практична модель, за якої різноманітні типи, форми та види зайнятості розкладаються на певні компоненти загальної сукупності для дослідження їхнього впливу на зайнятість населення та економічну систему загалом.

Отож, при дослідженні питання про *господарську* структуру та структуру *зайнятості* городян слід мати на увазі наступне: офіційна статистика подавала спочатку дані про кількість населення, яке жило за рахунок певних галузей господарства, тобто про всіх жителів регіону. Потім вони поділялися на дві групи: *самодіяльне* населення, тобто ті, які на час перепису працювали, і *утриманців*, які не працювали, тобто жили за рахунок працюючого (зайнятого) населення. Про них буде сказано докладніше згодом. Співвідношення між цими групами було відповідно 40% і 60% залежно від регіону, галузі господарства й т. д. Це по-перше.

По-друге, статистика подавала в переважній більшості дані про чотири основні галузі господарства, а саме: *сільське господарство, промисловість, торгівлю і транспорт* та "*інші галузі*". Так, згідно з цими даними, у 1890-1910 рр. на західноукраїнських землях в середньому 75% від усієї кількості населення жили за рахунок сільського господарства, 9% – за рахунок промисловості, понад 8% – за рахунок торгівлі і транспорту, і понад 7% – за рахунок інших галузей (**Додаток 88**). Таким чином, як видно з цих даних, абсолютна кількість населення зросла з 56933,9 тис. осіб у 1890 р. до 70664,7 тис. осіб у 1910 р., або на 24%. Що ж стосується окремих галузей господарства, то кількість населення, яке жило за рахунок *сільського господарства*, зросла лише на 18%, у зв'язку з чим його питома вага серед усього населення зменшилася з 76,0% до 73,0%. Зате кількість осіб, які жили за рахунок *торгівлі і транспорту*, зросла на 51%, а їхня частка серед усього населення збільшилася з 7,8% до 9,5%. Так само число тих, хто жив за рахунок

"інших галузей" господарства, збільшилося на 64,5%, а їхня питома вага зросла з 6,3% до 8,2%. Причини такого різкого збільшення кількості цієї категорії населення з'ясуємо трохи пізніше. Число осіб, які жили за рахунок *промисловості*, хоча і зросло на 24%, проте їхня питома вага навіть знизилася – з 9,4% до 9,3%.

Про розподіл самодіяльного населення регіону між галузями промисловості в 1900-1910 рр. див. **Додаток 89**; про розподіл населення між галузями господарства Східної Галичини в 1890-1910 рр., в її повітах, а також відповідно до результатів перепису 1902 р., див. **Додатки 90-93**; про аналогічні дані, що стосуються Північної Буковини, – див. **Додатки 94, 95**, а Закарпаття – відповідно **Додатки 96-98**.

Ніхто не заперечує думки про аграрний характер господарства західноукраїнських земель досліджуваного періоду. Але оскільки тут мовиться про господарську структуру міст регіону, вважаю за потрібне внести деякі уточнення в це питання. Я не зустрічав у радянській та пострадянській історіографії досліджень історії аграрних відносин на означеній території, в яких автори, використовуючи дані офіційної статистики, розшифровували би термін "сільське господарство". Очевидно, він сприймається як синонім *землеробства* або *рільництва*, чим і пояснюється висока частка сільськогосподарського населення в цих землях. Насправді картина виглядає дещо інакше, особливо коли це стосується міських поселень.

Йдеться ось про що. Відомо, що угорська офіційна статистика відносила до сільського господарства не лише землеробство (рільництво), але й лісогосподарство, лісові промисли (наприклад, випалювання дерев'яного вугілля)¹, мисливство, рибне господарство, рибальство, бджільництво, тваринництво і т. д. [41, т. 9, с. 2-16; т. 52, с. 2-17]. Тому, враховуючи географічні умови розташування регіону (район Карпат!), можна дійти висновку про те, що значна частина населення займалася власне цими видами діяльності. Наприклад, у 1900-1910 рр. в середньому 13% міських жителів Закарпаття, які нібито жили за рахунок сільського господарства, займалися вищеназваними видами діяльності. В Рахові у 1900 р. питома вага тих, хто займався лісовими промислами, становила 24% від кількості всього сільськогосподарського населення; в 1910 р. їхня частка сягнула вже 51%. В Ясінях ці цифри склали відповідно 40% і 60%. З іншого боку, питома вага власне *землеробського* населення в закарпатських містах, розташованих у передгір'ях Карпат або в низинних районах (Вишково, Виноградово, Довге Поле, Королево, Тересва, Тячево й т. д.), становила в середньому 98% від кількості всього сільськогосподарського населення. Звичайно, у великих

¹ Згадаймо оповідання І. Франка "Вугляр" [197, т. 14, с. 245-253].

містах Закарпаття, де були розвинені промисловість, торгівля, транспорт, де зосереджувався політико-адміністративний апарат, питома вага сільськогосподарського населення була невисокою: так, у 1910 р. лише 3,6% від кількості жителів Ужгорода були зайняті в сільському господарстві; в Мукачеві їхня частка складала 4,5%, у Мараморош-Сігеті – 10% від кількості всіх жителів міста.

Далі розшифруємо термін "інші галузі", і тоді стане зрозуміло, чому власне в "інших галузях" господарства західноукраїнських земель спостерігається різке збільшення кількості зайнятих у них осіб. Сюди офіційна статистика включала: осіб розумової праці (мистецтво, наука, література, культура), представників систем освіти, політико-адміністративного апарату, судочинства, охорони здоров'я, духовенство, військових, працівників комунального господарства, а також поденників, домашню челядь і слуг, які на час перепису населення не були зайняті в сільському господарстві, промисловості, в торгівлі й на транспорті. Це засвідчують матеріали **Додатків 97 і 99**, які стосуються, наприклад, структури зайнятості всього населення Закарпаття в 1890-1910 рр.

Зокрема, в 1900 р. на Закарпатті нараховувалося 40 тис. осіб, зайнятих в "інших галузях" господарства. З них майже 15 тис. осіб, або 37,5%, жили в містах. У 1910 р. ці дані становили відповідно 42 тис., 18 тис. осіб та 42%. Якщо ж брати до уваги професійну належність цієї категорії осіб, то з числа тих, хто проживав у містах краю, в 1910 р. 4,1 тис. осіб, або 23%, становили чиновники, духовенство, працівники систем освіти та охорони здоров'я й т. д.; 3,4 тис. осіб, або 19%, – поденники; 5 тис. осіб, або 28%, – домашня челядь і слуги; 2,4 тис. осіб, або 13%, – військові; 2,9 тис. осіб, або 16%, – інші категорії самодіяльного населення. І ще – з усієї кількості цих людей (18 тис. осіб) у 1910 р. майже 12 тис. осіб, або понад 66%, було зосереджено в чотирьох великих містах краю – Мараморош-Сігеті, Ужгороді, Мукачеві й Берегові (**Додаток 107**).

Вивчаючи проблему соціальної структури населення міст слід мати на увазі, що дані офіційної статистики про кількість *самодіяльного* населення в межах певних класів і соціальних груп значно відхилялися від середніх показників. Так, наприклад, питома вага самодіяльного населення в сільській місцевості була фактично вищою, ніж зафіксовано статистикою, оскільки в селах, заселених переважно українцями, діти селян працювали вже з ранніх років, наймаючись пастухами до місцевих багачів, допомагаючи батькам і старшим братам на лісорозробках, беручи участь у заготівлі сировини – лози, лика, очерету, глини тощо для дрібних селянських промислів. Аналогічну працю виконували й особи похилого віку. Однак офіційна статистика не

Структура зайнятості *самодіяльного* населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Сільське господарство	2593244	83,2	2637936	82,2	2953264	78,6	114,0
Промисловість	198900	6,4	196593	6,1	252772	6,7	127,1
Торгівля, транспорт	156449	5,0	152368	4,7	238808	6,4	152,6
Інші галузі	167987	5,4	224099	7,0	312509	8,3	186,0
Разом	3116580	100,0	3210996	100,0	3757353	100,0	120,6

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202; 86, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29.

віднесла їх до категорії "працюючих". У той же час дорослі діти великих власників та інші члени їхніх сімей, які офіційно рахувалися співвласниками промислового підприємства чи торгового закладу, і, таким чином, під час перепису були віднесені до категорії "працюючих", фактично не брали жодної участі у виробництві. Згідно з відомостями перепису населення за родом занять, у Східній Галичині, на Буковині й на Закарпатті налічувалося: в 1890 р. – 3116,6 тис. осіб, зайнятих в усіх галузях господарства, в 1900 р. – 3211,0 тис. таких осіб, у 1910 р. – 3757,4 тис. осіб. Це складало відповідно 58,4%, 48,3% і 53,2% від кількості всього населення, яке мешкало на зазначеній території (табл. 41).

В містах питома вага *самодіяльного* населення була дещо нижчою: у 1910 р. з 1331,9 тис. осіб міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в різних галузях господарства міст працювало 576,9 тис. осіб, або 43,3% від кількості всього населення. Особливо низькою була питома вага осіб, зайнятих у сільському господарстві, – лише 40,7% проти 57,2% від кількості населення, яке жило на всій території західноукраїнських земель. Більш низька частка міського самодіяльного населення, зайнятого в сільському господарстві, пояснюється тим, що в міських поселеннях було зосереджено значну кількість власників великих земельних угідь, які нерідко були розташовані за десятки кілометрів від міст. Члени сімей великих власників, а також чиновництва, як правило, не працювали.

Разом з тим заслуговує на увагу той факт, що питома вага населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, відносно до населення, яке жило за рахунок промисловості, в містах була значно вищою, ніж у регіоні загалом, – 43% проти 38%. Це засвідчує, що в промисловості міст, окрім кадрових робітників, були зайняті також члени їхніх сімей, – дружини, діти, а також особи похилого віку, у зв'язку з чим питома вага *утриманців* серед цієї категорії населення була мінімальною: важкі матеріальні умови змушували працювати всіх, хто тільки міг знайти роботу на підприємстві. Відносно високу частку самодіяльного населення в промисловості міст зумовлювало також і те, що тут працювало чимало селян-відхідників, сім'ї яких залишалися в селах. У Львові та Чернівцях як найбільших містах приріст населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, а також у торгівлі й на транспорті, випереджав приріст усього населення: якщо абсолютна кількість зайнятих у промисловості Львова збільшилася з 1890 до 1910 рр. в 1,6 разів, то кількість осіб, які жили за рахунок промисловості, – в 1,5 разів.

Офіційні переписи населення Закарпаття за родом занять свідчать про те, що в 1890 р. в усіх галузях господарства краю було зайнято 274,6 тис. осіб,

у 1900 р. – 307,5 тис., у 1910 р. – 323,2 тис. осіб самодіяльного населення. З них у середньому 74,3% працювали в сільському господарстві, 9,1% – у промисловості й ремеслах, 4,1% – у торгівлі й на транспорті, 12,5% – в інших галузях (див. Додатки 100, 101). Аналіз цих матеріалів дозволяє зробити висновок про те, що незважаючи на повільний розвиток промислових відносин на Закарпатті все ж наприкінці XIX - на початку XX століть в господарській структурі краю відбулися певні зрушення. Так, через масове зубожіння й розорення селянства, його інтенсивну еміграцію за океан, а також через переселення значної частини сільських мешканців до міст і містечок, приріст населення, зайнятого в сільському господарстві, за період з 1890 по 1910 рр. склав лише 6,7%, тимчасом як абсолютна кількість промислового населення збільшилася майже в 1,7 разів (з 21,4 тис. осіб до 35,5 тис. осіб). Внаслідок цього питома вага сільськогосподарського населення в усьому самодіяльному населенні Закарпаття знизилася з 77,8% у 1890 р. до 70,5% у 1910 р., або в 1,1 рази, а питома вага населення, зайнятого у промисловості й ремеслах, збільшилася з 7,8% до 11%, або в 1,4 рази.

Звичайно, ці зміни ще не свідчили про різке збільшення фабрично-заводського виробництва. Значною мірою це явище пояснюється збільшенням насамперед абсолютної кількості населення, зайнятого в кустарній та напівкустарній промисловості. І все ж зрушення у структурі зайнятості населення Закарпаття на той період потягнули за собою зміни в соціально-професійному складі його населення, в першу чергу – в соціальному складі міського населення, де спостерігалось помітне збільшення абсолютної та відносної кількості найманих робітників.

Таблиця 42

Розподіл самодіяльного населення міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1910 р.

Галузі господарства	Зайнято (осіб)	У %
Сільське господарство	51151	8,9
Промисловість	145351	25,2
Торгівля, транспорт	149764	26,0
Інші галузі	230669	40,0
Разом	576935	100,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662; 51, ч. 1, с. 12-15; ч. 10, с. 34-89.

Тепер – про *галузову* структуру і структуру *зайнятості міського* населення. Як видно з **табл. 42**, у 1910 р. в середньому 9% від кількості всіх

жителів 132 міст західноукраїнських земель були зайняті в сільському господарстві, понад 25% – у промисловості, 26% – у торгівлі й на транспорті, 40% – в інших галузях господарства. Таким чином, частка городян, які займалися сільським господарством, була майже в 9 разів нижчою, а тих, хто працювали у промисловості – в 3,7 разів вищою, ніж у регіоні в цілому; щодо інших галузей, то вона в 4 рази перевищувала частку тих, хто був зайнятий у торгівлі й на транспорті, у 5 разів – тих, хто був зайнятий в інших галузях господарства регіону. Тут ідеться про середньостатистичні дані: у великих містах ця різниця була ще більш різкою. Наприклад, у 1890-1910 рр. у середньому лише 1,6% від кількості всіх мешканців Львова жили за рахунок сільського господарства, 27,8% – за рахунок промисловості, 33,2% – за рахунок торгівлі й транспорту, 37,4% – за рахунок інших галузей міського господарства. У Чернівцях ці показники були відповідно такими: 11,8%, 32,5%, 25,5%, 30,2% (**Додаток 102**). Якщо ж взяти дані про структуру зайнятості населення цих міст, то вони були ще контрастнішими. Так, за період з 1890 по 1910 рр. кількість *самодіяльного* населення Львова зросла з 60,0 тис. до 94,4 тис. осіб, або на 58%. Зате кількість жителів міста, які займалися сільським господарством, скоротилася з 1261 особи до 849 осіб, або на 33%; кількість осіб, зайнятих у промисловості, зросла на 58%, у торгівлі й на транспорті – на 74%, в інших галузях господарства – на 58%. У Чернівцях кількість *самодіяльного* населення зросла з 23,8 тис. у 1890 р. до 38,2 тис. осіб у 1910 р., або на 61%; між тим, кількість осіб, зайнятих у сільському господарстві, скоротилася з 5045 до 2916 осіб, або на 42%, тимчасом як кількість осіб, зайнятих у промисловості, збільшилася на 39%, у торгівлі й на транспорті – на 141%, в інших галузях господарства Чернівців – на 110% (**Додаток 103**).

Ще строкатішою є структура зайнятості населення в десяти найбільших містах Східної Галичини. Так, наприклад, у 1910 р. у Самборі сільським господарством займалося понад 28% від кількості всього *самодіяльного* населення, а в Перемишлі, Львові, Станіславові та Бродях – менш ніж 1%. Зате частка промислового населення була найвищою у Дрогобичі – понад 44%; у Львові, Коломиї, Стрию, Бродях вона становила близько 30%. В інших галузях господарства у Перемишлі, Станіславові, Ярославі в середньому було зайнято понад 50% (**Додатки 104-106**).

Господарська структура міст Закарпаття помітно відрізнялася від загальнокрайової: в 1900-1910 рр. питома вага сільськогосподарського населення в усьому *самодіяльному* населенні міст і містечок складала в середньому близько 32%, тобто була в 2,3 рази нижчою, ніж в усьому регіоні. Частка промислового населення досягла 24%, тобто була вищою за загальнокрайову більш ніж у 2,6 разів. Питома ж вага міського населення,

зайнятого в торгівлі й на транспорті, досягла в середньому 13% і, таким чином, була більш ніж у 3,1 рази вищою за питому вагу цієї категорії населення в усьому Закарпатті. Відносно до всього самодіяльного населення в містах Закарпаття в досліджуваний період було зосереджено 7,2% сільсько-господарського населення, 43% – промислового, 50% тих, хто був зайнятий у торгівлі та кредитній системі, 46% – тих, хто працював на транспорті, 60% – тих, хто був задіяний в інших галузях господарства краю. Докладніше про це див. у **Додатках 107-110**.

Про структуру зайнятості та питому вагу самодіяльного населення міст Закарпаття свідчать дані **табл. 43**.

Таблиця 43

**Питома вага самодіяльного населення в усьому населенні міст
Закарпаття в 1900-1910 рр.**

Галузі господарства	1900 р.			1910 р.		
	Все населення міст (осіб)	З них працювали:		Все населення міст (осіб)	З них працювали:	
		осіб	%		осіб	%
Сільське господарство	42016	16770	39,9	43166	16458	38,1
Промисловість	27258	11005	40,4	36352	15278	42,0
Торгівля, транспорт	19841	5568	29,1	27073	8204	30,3
Інші галузі	31788	14885	46,8	38183	17761	46,5
Разом	120903	48228	39,9	144774	57701	39,9

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 207-243.

Таким чином, у 1900-1910 рр. лише близько 40% від кількості всіх жителів міст Закарпаття належали до групи самодіяльних. Відносно низька частка представників самодіяльного населення в сільському господарстві пояснюється тим фактом, що в містах, особливо великих, як уже зазначалося, жили зі своїми сім'ями власники великих земельних та лісових масивів, які знаходилися за межами міст. У торгівлі, яка була зосереджена, як правило, в руках єврейського населення, працювали здебільшого лише чоловік та жінка за наявності багатодітної сім'ї. Питома вага працюючих у промисловості зросла з декількох причин. По-перше, на підприємствах стали широко використовувати жіночу й дитячу працю. По-друге, на міських підприємствах працювали багато так званих відхідників, сім'ї яких залишалися в селах. Найвищою питома вага працюючих, як видно з **табл. 43**, була в "інших

галузях" господарства міст. Це цілком зрозуміло, оскільки тут були зосереджені переважно поденники, домашня челядь, слуги тощо – особи, як правило, молодого віку, а також відхідники з сіл, які не мали в містах власних сімей.

В усьому Закарпатті в 1910 р. з 848,2 тис. осіб населення працювали 323,2 тис. осіб, або 38%. Частка самодіяльного населення в сільському господарстві становила 38%, у промисловості – 39%, у торгівлі й на транспорті – 29%, в інших галузях – 42% відносно до всього населення, яке жило за рахунок цих галузей. [41, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 21, 28-29]. В цілому ж кількість самодіяльного населення серед усього населення як міст, так і всього Закарпаття залежала від рівня їхнього економічного розвитку, статеві-вікової структури населення, його національного та соціального складу. З 1900 по 1910 рр. питома вага населення, зайнятого в сільському господарстві, знизилася в Рахові з 77% до 57%, у Буштині – з 51% до 34%, у Сваляві – з 59% до 33%, у Середньому – з 60% до 38% і т. д. Лише в чотирьох містах – Мукачеві, Ужгороді, Мараморш-Сігеті та Солотвині – частка сільськогосподарського населення не перевищувала 9%.

Внаслідок розвитку промисловості у 18 містах і містечках краю (крім Хуста, Мараморш-Сігета й Солотвина) приріст *промислового* населення випереджав приріст населення, зайнятого в *сільському господарстві*, у зв'язку з чим абсолютна кількість сільськогосподарського населення в них помітно скоротилася, а саме: в Чопі, Буштині, Рахові, Середньому та Довгому Полі – на 25-30%, у Мукачеві, Ужгороді, Сваляві, Королеві та Великому Бичкові – відповідно на 10% і т. д. Частка *промислового* населення в шести містах (Перечині, Великому Бичкові, Ужгороді, Мукачеві, Сваляві й Берегові) у 1910 р. становила в середньому третину від кількості всіх працюючих; у чотирьох містах – Мараморш-Сігеті, Чопі, Виноградіві й Великому Березному – $\frac{1}{4}$ від кількості всього самодіяльного населення. Найвищою ця частка була в Солотвині – 73%, а найнижчою – в Ясінях – 5%. З 1900 по 1910 рр. кількість *промислового* населення зросла в 19 містах і містечках Закарпаття (крім Буштина та Ясінів), а саме: в Берегові, Великому Березному, Королеві, Виноградіві й Тересві приріст становив 50%-83%, в Ужгороді, Мукачеві, Мараморш-Сігеті – в середньому 25%-37%, у Довгому Полі – 200%, а в Сваляві – майже 300%. У 12 містах помітно збільшилася й абсолютна кількість осіб, зайнятих у *торгівлі* й на *транспорті*; зокрема, в Берегові, Виноградіві, Чопі, Королеві, Перечині та Сваляві їхнє число подвоїлося (Додатки 111, 112).

У 1890 р. на західноукраїнських землях нараховувалося 2370,3 тис., у 1900 р. – 3300,5 тис., у 1910 р. – 3309,1 тис. *утриманців*; у відсотках їхня

питома вага відносно до всіх жителів регіону складала відповідно 42%, 52% і 47%. Найнижчою частка утриманців була в сільському господарстві – в середньому 43% від кількості всього населення, яке жило за рахунок цієї галузі, а у промисловості, в торгівлі й на транспорті та в інших галузях господарства вона складала в середньому 63% від кількості всіх осіб, які жили за рахунок цих галузей. Звичайно, регіональні особливості кожної із західноукраїнських земель – економічний рівень розвитку, географічне розташування, рівень урбанізації тощо – спричинили те, що в кожній із цих земель показники були різні. В містах питома вага утриманців була вищою. Так, наприклад, в усіх 132 містах регіону проживали 755 тис. утриманців, або 57% від кількості всіх міських жителів. На Закарпатті ці показники склали відповідно 87 тис. осіб та 60%; у Львові – 110 тис. осіб та 54%, у Чернівцях – 49 тис. осіб та 56% від кількості всіх городян. У названих містах частка утриманців відносно до сільськогосподарського населення становила відповідно 1,6% та 10%, а на Закарпатті – в середньому 30% (**Додатки 113-116, 119-124**).

Кількість утриманців, які припадали на одну працюючу особу, залежала, по-перше, від галузі господарства, по-друге, від етнічної належності працюючих. Наприклад, у 1910 р. у Східній Галичині (враховано розмовну мову) найбільше утриманців припадало на поляків – 1,8 осіб на одного працюючого; серед німців цей показник складав 1,6 осіб, серед українців – відповідно 1,2 особи. На Буковині того ж року найбільше утриманців припадало на одну працюючу особу: серед поляків – 1,4 особи, німців – 1,6 осіб, українців – 1,2 особи (**Додатки 117, 118**). На Закарпатті в 1900-1910 рр. розподіл утриманців між основними класами і соціальними групами був такий: із 447,3 тис. утриманців до власників належали в середньому 62,1%, до робітників – 35,0%, до службовців – 2,9%. У 1910 р. ці дані виглядали так: із 525 тис. утриманців – відповідно 64,4%, 32,6% і 3,0%. Якщо в ці роки на власника припадало в середньому 3 утриманці, на службовця – 2 утриманці, то на робітника – менше одного утриманця (**Додатки 181, 182**).

Результати переписів населення свідчать про те, що кількість утриманців збільшувалася, причому серед заможних верств домінуючих націй. У 1900-1910 рр. у Східній Галичині, в Північній Буковині й на Закарпатті на 10 осіб самодіяльного населення, які вживали польську, угорську та німецьку мови, припадало 15 утриманців, а на тих, хто розмовляв українською, – лише 7, тобто вдвічі менше. У Львові в 1900 р. на 10 робітників, які вживали польську мову, припадало 12 осіб утриманців, а на тих, хто розмовляв українською, – 4 особи, тобто втричі менше [**48, ч. 5, с. 150-151; 55, ч. 10, с. 222-224; 85, т. XX, ч. 11, с. 22-31 (табл.)**].

Таким чином, аналіз відомостей про те, до якого соціального середовища належали утриманці, дозволяє стверджувати, що переважна їх більшість являла собою членів сімей представників торгово-промислових кіл, заможних землевласників, високооплачуваного чиновництва, служителів культу. Так, наприклад, якщо в 1910 р. на 10 власників на Закарпатті припадало 30 утриманців, то на таку ж кількість найманих робітників – лише 9 утриманців, або втричі менше. Причому якщо серед заможних прошарків населення спостерігалася тенденція до збільшення кількості утриманців, то серед робітників, навпаки, мало місце їх скорочення. В 1900 р. на 10 промислових власників припадало 25 утриманців, а в 1910 р. – вже 30; з іншого боку, кількість утриманців у розрахунку на 10 промислових робітників скоротилася за цей час з 9 до 7 осіб [41, т. 1, с. 418-661; т. 48, с. 414-662].

2. Соціальна структура міського населення

§ 1. Попередні зауваження

Соціальна структура – це стійкий зв'язок елементів у соціальній системі. Основними елементами соціальної структури суспільства є індивіди, які займають певні позиції (статус) і виконують певні соціальні функції (ролі), об'єднання цих індивідів на основі їхніх статусних ознак у групі, соціально-територіальні, етнічні та інші спільноти. Соціальна структура виражає об'єктивний поділ суспільства на спільноти, класи, верстви, групи тощо, вказуючи на різне положення людей відносно один одного за багатокількісними критеріями. Кожен з елементів соціальної структури, у свою чергу, є складною соціальною системою зі своїми підсистемами та зв'язками. Поняття соціальної структури в суспільстві використовується в наступних основних значеннях. У широкому розумінні соціальна структура – це побудова суспільства в цілому, системи зв'язків між усіма його основними елементами. При такому підході це поняття характеризує всі численні види соціальних спільнот і відносини між ними. У вузькому розумінні термін "соціальна структура суспільства" частіше застосовується до соціально-класових і соціально-групових спільнот. Соціальна структура в цьому розумінні – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих класів, соціальних верств і груп.

Австро-угорські переписи *промисловості* не дозволяють судити про соціальну структуру міського населення Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття, оскільки містять сумарні дані за всіма категоріями людей, зайнятих на промислових підприємствах, не розділяючи їх на класи та соціальні групи. З огляду на це я використовую матеріали переписів населення за *родом занять*, що були проведені в Австро-Угорщині в 1890, 1900 і 1910 рр.

Проте й вони потребують критичного ставлення, оскільки грішать багатьма помилками. Крім того, австро-угорська статистика при визначенні соціальної структури населення не використовувала такі поняття як "клас" чи "соціальне положення". Ця статистика об'єднувала в одну категорію абсолютно різні соціальні групи самодіяльного населення. *Власником* був той, хто не був *робітником*. А до робітників було віднесено власне найманих робітників, учнів, поденників, директорів, інженерів, керуючих фабриками й заводами, службовців, словом, усіх, хто працював за наймом.

Однак найбільш суттєвим недоліком переписів населення за родом занять є те, що вони не дозволяють визначити кількість робітників, власників, службовців та інших представників основних класів і соціальних груп населення, зайнятого окремо у *фабрично-заводській* та *ремісничо-кустарній* промисловості. З огляду на це недоліками статистики є й те, що під промисловістю маються на увазі фабрично-заводська промисловість і ремесло, а під промисловим населенням – усі ті, хто там працював. І все ж, незважаючи на ці та інші огріхи, переписи населення за родом занять являють собою єдине джерело, яке в сукупності з іншими матеріалами дозволяє певною мірою судити про соціальну структуру населення міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в досліджуваний період.

Під час австрійського перепису 1890 р. самодіяльне населення поділялося в наступній послідовності: на *власників, службовців, робітників, поденників*. У 1900 р. було виокремлено нову категорію – *члени сім'ї*, які раніше враховувалися разом із поденниками. Перепис 1910 р. в Австрії зафіксував уже сім категорій зайнятих: *власники, орендарі, службовці, робітники, учні, поденники, члени сім'ї*. Таким чином, у 1890 і 1900 рр. орендарі розглядалися разом із власниками, а учні – з робітниками. Це слід мати на увазі при вивченні змін у соціальній структурі самодіяльного населення міст у 1890-1910 рр. Угорські переписи виділяли наступні категорії самодіяльного населення: *власники, службовці, члени сім'ї, інженерно-технічний склад, робітники* (разом із *поденниками*), *учні, прислуга*.

Докладний аналіз результатів переписів населення за родом занять у 1890-1910 рр. говорить про те, що в цей період збільшилася абсолютна кількість представників усіх класів і соціальних груп міського населення. Однак, якщо приріст окремих класів і соціальних груп був нерівномірним, то збільшення абсолютної та відносної кількості представників промислового населення, які відігравали домінуючу роль серед усього самодіяльного населення міст і містечок, було стійким і постійним. Розвиток торгово-промислової буржуазії в містах характеризувало переважання тієї її частини, яка була зайнята в дрібній торгівлі та ремеслі. У самому процесі подальшого зростання та зміцнення промислового виробництва і торгівлі яскраво

відбилися колоніальне становище цього регіону, наявність тут пережитків феодально-кріпосницької системи, багатокладність економіки: поряд із власниками великих промислових підприємств фабрично-заводського типу, торгових фірм, банків, існувала велика кількість власників крихітних ремісничо-кустарних, торгових, кредитних та інших закладів, де нерідко єдиним працівником був сам господар. Саме тому переписи й фіксували постійне зростання кількості цих "самостійних" виробників.

Про абсолютну і відносну кількість представників основних класів і соціальних груп самодіяльного населення в кожній із галузей господарства мова йтиме докладніше згодом, а зараз подам загальну картину *соціальної структури* населення західноукраїнських земель взагалі та міст регіону зокрема. Результати переписів населення Австро-Угорщини за родом занять у 1890-1910 рр. свідчать про те, що в середньому понад 30% від кількості всього *самодіяльного* населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття становили *власники*, близько 45% – *члени сім'ї*, 20% – *робітники*, *поденники*, *учні*, близько 5% – *інтелігенція* та *службовці*. Найвищою питома вага власників була в сільському господарстві – в середньому 53% від кількості всіх зайнятих; частка членів сім'ї серед них склала також 53%, робітників – 16%. Питома вага власників у промисловості, в торгівлі й на транспорті регіону становила в середньому понад 40%, робітників – 50%. Відносна кількість представників інтелігенції та службовців в "інших галузях" господарства склала в середньому 20% (**табл. 44**).

Усі ці дані свідчать про низький рівень економічного розвитку регіону: питома вага робітників у сільському господарстві була нижчою від питомої ваги власників, трохи вищою вона була у промисловості, в торгівлі й на транспорті. Це ж засвідчує й дуже висока частка членів сім'ї серед самодіяльного населення, а також дані про темпи приросту представників основних класів і соціальних груп західноукраїнських земель за вказаний період: якщо кількість усього самодіяльного населення зросла на 21%, то число власників – майже на 38%, членів сім'ї – на 16%, а робітників – лише на 10%. Правда, частка робітників у промисловості збільшилася на 47%, а в "інших галузях" господарства – на 195%, при одночасному скороченні їхньої абсолютної кількості в сільському господарстві, у торгівлі й на транспорті, власне, в тих галузях господарства, де переважало дрібне виробництво (**Додаток 125**).

Це підтверджують і дані про розподіл представників основних класів і соціальних груп самодіяльного населення, зайнятого в усіх видах промисловості в 1900-1910 рр. (**табл. 45**). Як бачимо, в ці роки власники

Питома вага представників основних класів і соціальних груп відносно до *самодіяльного* населення, зайнятого в усіх галузях господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Власники			Члени сімей			Робітники			Службовці		
	Роки:											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Сільське господарство	28,1	29,7	31,5	53,7	53,3	53,8	17,9	16,8	14,5	0,2	0,2	0,2
Промисловість	42,2	41,1	35,7	6,7	6,9	4,2	49,7	49,6	53,3	1,5	2,5	2,7
Торгівля, транспорт	37,4	42,3	45,0	5,7	7,9	16,9	51,3	44,0	32,0	5,6	5,8	6,1
Інші галузі	39,7	42,2	53,8	0,1	0,1	0,1	19,8	41,3	29,1	40,5	16,4	16,9
Разом	30,1	31,9	34,5	45,4	44,6	43,6	21,7	21,8	19,7	2,7	1,7	2,1

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл представників основних класів і соціальних груп *самодіяльного* населення, зайнятого в усіх видах промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр.

Класи і соціальні групи	Східна Галичина				Буковина				Закарпаття			
	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	59786	41,8	64993	35,1	9449	34,5	10426	32,6	11462	43,5	14980	42,3
Члени сімей	10653	7,5	8742	4,7	933	3,4	656	2,1	2012	7,7	1414	4,0
Робітники	62258	43,6	102137	55,1	13619	49,7	16375	51,2	10989	41,8	16554	46,7
Поденники	6863	4,8	4517	2,4	2673	9,8	3793	11,9	1053	4,0	1489	4,2
Службовці	3326	2,3	4942	2,7	723	2,6	732	2,2	794	3,0	1022	2,8
Разом	142886	100,0	185331	100,0	27397	100,0	31982	100,0	26310	100,0	35459	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 42; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

становили в середньому 37% від кількості всіх працюючих, а робітники – в середньому 50%, в залежності від регіону. До того ж, абсолютна й відносна кількість власників і членів сім'ї зменшувалася, а робітників – збільшувалася. Особливо це помітно в тих галузях промисловості, де переважало фабрично-заводське виробництво, а також на транспорті, зокрема на транспорті Буковини і Закарпаття (**Додатки 126-131**).

Становить інтерес питання про соціальну структуру самодіяльного населення Закарпаття, яке було найвідсталішим регіоном Австро-Угорщини. Так, у 1890-1910 рр. на *власників*, які були зайняті в усіх галузях господарства краю, припадало в середньому 34%, а на *робітників* – 65% (**Додаток 162**). Така висока питома вага робітників пояснюється тим, що до цієї соціальної категорії працюючих угорська статистика віднесла, як уже зазначалося, всіх, крім власників. Насправді частка власне *промислових робітників* становила в середньому 45% (**табл. 45**) (**Додатки 163-165**). Зате в лісопильній та деревообробній промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр. на власників припадало в середньому 2%, а на робітників – 88%. На транспорті й у кредитній системі ці цифри склали відповідно 30% та 60% (**Додатки 166-170**). Цікавою є соціальна структура населення Закарпаття, зайнятого в найпоширеніших ремісничих професіях краю: шевців, кравців, бондарів, столярів, теслярів, чинбарів тощо. У 1890-1910 рр. частка власників тут була вищою, ніж робітників, – відповідно 52% і 48%. Щоправда, спостерігається тенденція до збільшення абсолютної та відносної кількості робітників: їхня частка за ці роки зросла із 44,2% до 51% (**Додатки 179, 180, 183**).

Що ж до загальної картини соціального складу *міського* населення, то вона, зрозуміла річ, відрізнялася від регіональної. Наприклад, у десяти найбільших містах Східної Галичини – Львові, Перемишлі, Коломиї, Дрогобичі, Тернополі, Станіславові, Стрию, Ярославі, Самборі, Бродах – у 1910 р. власники становили 40% від кількості самодіяльного населення. Якщо у Східній Галичині на членів сім'ї припадало майже 48% працюючих, то в названих містах – лише близько 3%, тобто в 15 разів менше. Частка робітників у регіоні становила понад 37%, а в Перемишлі, Ярославі – майже 48%. Високою була в цих містах і питома вага інтелігенції та службовців – 12% проти 2% у Східній Галичині в цілому (**Додаток 207**). Як не дивно, але в сільському господарстві названих міст на власників припадало понад 45% проти 31% у регіоні, а у Львові, Коломиї, Стрию, Тернополі – в середньому близько 50%. Це пояснюється тим, як уже було сказано, що в містах жили власники земельних угідь, які знаходилися за межами міст, про що докладніше йтиме мова у другому томі. На членів сім'ї в цій галузі припадало понад 37%,

а на робітників – 13% проти 6% у регіоні в цілому (**Додаток 208**). Ще контрастнішою ця картина була у промисловості десяти міст, де на власників припадало 29%, а на робітників – 53%, проти відповідних показників 35% і 45% у регіоні. Така ж ситуація спостерігалася в торгівлі й на транспорті (**Додатки 209-218**). Що ж стосується Закарпаття, то в 1900-1910 рр. власники становили в краї в середньому 42% від кількості всіх працюючих, а в містах краю – 38%; робітники – відповідно 35% і 37%, учні – 11% і 14% (**Додаток 199**).

Матеріали офіційної статистики дозволяють зробити висновки про те, що, власне, в містах на західноукраїнських землях було зосереджено значну частку представників основних класів і соціальних груп самодіяльного населення. Так, наприклад, у десяти названих вище містах Східної Галичини було зосереджено понад 60% від кількості всього *промислового* населення однойменних повітів, зокрема майже 64% *власників*, 38% *членів сім'ї*, 31% *орендарів*, 59% *робітників*, 70% *учнів*, 44% *поденників*, 70% представників *інтелігенції* та *службовців* (**Додатки 212, 213**). Про Львів і Чернівці див. **Додаток 205**. Якщо ж говорити про соціальну структуру *промислового* населення за галузями, то найвищою питома вага власників була у швейній і текстильній галузях – 40% проти в середньому 29% в усіх галузях промисловості десяти міст. Частка робітників була найвищою у промисловості з виробництва будівельних матеріалів, машинобудівній, енергетичній, поліграфічній, паперовій, деревообробній та харчовій промисловості (**Додатки 215, 216**).

У 1910 р. в десяти названих вище містах було зосереджено 25% від кількості всіх *промислових власників* Східної Галичини, 8% усіх *членів сім'ї*, 8% *орендарів*, 35% *робітників* та *учнів*, 21% *поденників*, 42% представників *інтелігенції* та *службовців* краю (**Додаток 217**). Того ж року в цих містах проживало 28% від кількості населення Східної Галичини, яке жило за рахунок промисловості, 33% – відповідно населення, яке жило за рахунок роботи систем торгівлі і транспорту, 41% – інших галузей господарства (**Додаток 206**). У названих містах було зосереджено 67% від кількості населення, зайнятого в торгівлі й на транспорті, а саме: 69% власників, 29% членів сім'ї, 40% орендарів, 74% робітників, 88% учнів, 62% службовців, 88% поденників (**Додатки 218, 219**). Про рівень концентрації представників основних класів і соціальних груп міського населення у Львові та Чернівцях відносно до населення регіонів див. **Додаток 205**. Про відповідний рівень у десяти найбільших містах Східної Галичини в 1910 р. – див. **Додатки 206, 213, 219**.

§ 2. Власники, члени сім'ї

Розглянемо тепер докладно питання про соціальну структуру населення регіону. Почнемо з власників та членів сім'ї. Австро-угорська статистика, як уже зазначалося, об'єднавши в одну групу різні категорії *власників*, занизила питому вагу робітників серед представників основних класів і соціальних груп *промислового* населення міст. Насправді соціальний склад промислових власників був дуже строкатим. Сюди були зараховані: капіталісти-промисловики, які використовували працю сотень робітників, власники дрібних ремісничих майстерень, в яких було зайнято декілька найманих робітників разом із членами сім'ї власника майстерні, і, врешті-решт, так звані "самостійні" виробники. Останні являли собою складну соціальну картину, оскільки в цій надзвичайно нестабільній соціальній групі населення, яка в багатьох випадках мала перехідний характер, межа між власником і вільнонайманим робітником була нестійкою. Ремісники-одинаки не лише не використовували найману працю, але й самі перебували в цілковитій залежності від капіталістичної фабрики, скупника, лихваря, зберігаючи ілюзорність самостійності. Надзвичайно низький рівень економічного розвитку західноукраїнських земель створив передумови для наявності тут в усіх галузях господарства значної кількості дрібних виробників, питома вага яких у 1890-1910 рр. складала в середньому більш ніж третину від кількості всього самодіяльного населення регіону (**табл. 46**) (**Додаток 132**).

Таким чином, якщо абсолютна кількість власників зросла в 1,4 рази, то в промисловості вона збільшилася в 1,1 рази, у торгівлі й на транспорті – в 1,8 разів, в інших галузях господарства – аж у 2,5 разів. Відомості, викладені в **табл. 46**, засвідчують, що в указаний період відбувалося не лише посилення концентрації земельних угідь у руках великих поміщиків і капіталістів, але й швидкими темпами дробилися дрібні земельні ділянки, широко практикувалася здача землі в оренду, і навіть абсолютно безземельний орендар вважався вже "власником". Абсолютна кількість власників у сільському господарстві західноукраїнських земель збільшилася в 1,3 рази.

Слабкі господарські зв'язки між окремими містами й районами Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття гальмували зміцнення капіталістичних форм обміну. Тому в регіоні функціонувала значна кількість ярмарків і торгів, розквітала роздрібна торгівля в невеликих обсягах. Особливо це було характерно для невеликих містечок, що були заселені євреями. В таких обставинах спостерігалось активне зростання кількості дрібних виробників і торговців; їхня абсолютна кількість збільшилася в 1,8 разів при одночасному збільшенні їх питомої ваги відносно до всього населення, зайнятого в цій галузі господарства.

**Чисельність і питома вага власників відносно до всього
самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Сільське господарство	729,7	28,1	782,9	29,7	931,4	31,5
Промисловість	83,8	42,2	80,7	41,1	90,4	35,7
Торгівля, транспорт	58,5	37,4	64,4	42,3	107,3	45,0
Інші галузі	66,7	39,7	94,5	42,2	168,2	53,8
Разом	938,7	30,1	1022,5	31,9	1297,3	34,5

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Щодо промисловості, то там, незважаючи на існування значного числа дрібних кустарних і напівкустарних закладів, кількість яких продовжувала зростати, відбувався процес концентрації виробництва і капіталу, формувалися кадри найманих робітників. У зв'язку з цим у зазначеній галузі господарства абсолютна кількість власників збільшилася лише на 7,8% при одночасному скороченні їхньої питокої ваги відносно до кількості всього промислового населення. Представники цього класу доволі нерівномірно розподілялися за галузями господарства, що якнайкраще відбиває особливості соціальної та господарської структури західноукраїнських земель. У 1890-1910 рр. у середньому понад 75% від кількості всіх власників було зосереджено в сільському господарстві, близько 8% – у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, близько 7% – у торгівлі й на транспорті, близько 10% – у решті галузей (**Додаток 133**).

Розподіл власників за галузями якнайкраще ілюструє характер промислового розвитку цього регіону, де 61% від кількості всіх власників у 1900 р. і 55% у 1910 р. було зосереджено в харчовій та швейній галузях,

тобто в тих галузях, які були представлені величезною кількістю дрібних кустарних і напівкустарних закладів, які мали по декілька осіб найманих робітників, і в яких нерідко працював не лише сам господар закладу, але й члени його сім'ї. Разом з тим у гірничорудній, лісопильній та деревообробній, хімічній, енергетичній галузях, у промисловості з виробництва будматеріалів, де існували підприємства фабрично-заводського типу, кількість власників – господарів великих промислових підприємств – була незначною. Проте в їхніх руках були зосереджені значні капітали, які вони використовували для хижацької розробки природних багатств західноукраїнських земель. Тому в цих та деяких інших галузях спостерігалось скорочення питомої ваги власників при збільшенні загальної чисельності всього промислового населення. Так, незважаючи на те що абсолютна кількість власників ремісничо-кустарних і фабрично-заводських підприємств західноукраїнських земель зросла в 1,1 рази, їхня частка серед промислового населення знизилася більш ніж в 1,1 рази, а в хімічній, текстильній, харчовій, машинобудівній галузях, у промисловості з виробництва будматеріалів – у середньому в 1,5 разів. Зокрема, дуже різко знизилася питома вага власників у ряді галузей промисловості Східної Галичини та Закарпаття.

Про абсолютну і відносну кількість власників, зайнятих в усіх галузях господарства в кожній із західноукраїнських земель окремо в 1890-1910 рр., свідчать дані **Додатків 132, 133**. З них видно, що найбільше власників було зосереджено в сільському господарстві – в середньому 77% від їхньої загальної кількості; у промисловості їх було 11% від загальної кількості, тобто майже в 7 разів менше, ніж у сільському господарстві. Якщо ж брати лише промисловість, то в 1900-1910 рр. найвищою питома вага власників була у швейній і текстильній галузях – 55%; у металообробній, будівельній, харчовій галузях – у середньому понад 30%. Зрозуміла річ, були галузі, в яких домінувало дрібне ремісничо-кустарне виробництво (**Додатки 134, 135**). У Північній Буковині в 1890 р. питома вага власників була найвищою також у сільському господарстві, де вона становила в середньому 77%; у промисловості частка власників складала 8%, у торгівлі й на транспорті – 7%, в інших галузях – в середньому 8%, в залежності від повіту. Достатньо порівняти місто Чернівці та однойменний повіт (**Додаток 136**). Про абсолютну кількість власників та їхню питому вагу відносно до всього самодіяльного населення, а також їхню частку серед промислового населення Закарпаття у 1890-1910 рр. можна судити на підставі даних, представлених у **Додатках 163, 171**.

У зв'язку з тим що, як уже зазначалося вище, в містах було зосереджено значну кількість власників торгово-промислових і транспортних підприємств, земельних угідь і т. п., що розташовувалися за межами міської території,

питома вага власників у них відносно до всього міського самодіяльного населення була вищою, ніж у регіоні. Так, у 1910 р. в містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття проживало 237,1 тис. представників торгово-промислових кіл, власників кредитних і страхових закладів, власників землі й т. д., або 41% від кількості всього самодіяльного населення міст, що було майже в 1,2 рази вище за регіональний рівень.

Зокрема, в містах проживало 19,7 тис. власників, зайнятих у сільському господарстві, або 38,6% від кількості всього сільськогосподарського населення міст (проти 35,7% в усьому регіоні загалом), а також 111,1 тис. власників, зайнятих на т. з. громадській службі, що складало 48,2% від кількості всього самодіяльного населення, яке працювало в цій галузі. Разом з тим підрахунки засвідчили, що із 145,4 тис. населення міст, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, на власників припадало 44,6 тис. осіб, або 30% від кількості промислового населення, а із 149,8 тис. осіб, зайнятих у торгівлі й на транспорті міст, власники склали 61,6 тис. осіб, або 41,2% від кількості населення, зайнятого в цих галузях [41, т. 48, с. 414-662; 55, ч. 10, с. 2-145].

Таким чином, ці показники в містах і містечках були значно нижчими, ніж на всій території регіону. Це пов'язане з тим, що в міських поселеннях набагато інтенсивніше, ніж у селах, відбувався процес концентрації фабрично-заводського виробництва й капіталу, активніше формувалися кадри постійних робітників, більш активно зміцнювалися новітні форми обміну, розширювалася мережа відносно великих торгових закладів, транспортних установ, де працювала значна кількість найманих робітників. У великих містах – Львові та Чернівцях – частка промислових власників відносно до всього населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, у 1890-1910 рр. складала трохи більше ніж 30% (Додаток 184). Разом з тим ці дані красномовно свідчать про економічну відсталість міст на західноукраїнських землях, враховуючи розглядувану епоху, про слабо виражений полярний розподіл на класи, де дрібні господарі склали доволі значну частину міських мешканців. Дрібні торгово-промислові виробники, або так звані "одинаки", були зайняті переважно обслуговуванням потреб міських жителів (перукарі, шевці, кравці, слюсарі тощо). Їхня чисельність у малих містах і містечках зростала.

Архівні документи дозволяють заглянути в майстерню такого "самостійного" виробника. Це "Анкети", які заповнювали ремісники при клопотанні про отримання позики. Так, із "Анкети", яку заповнив у квітні 1912 р. кушнір із Косова Д. Якобчук, дізнаємося, що в нього не було не лише нерухомого майна, але навіть власної хати. Своє "виробництво" він

організував у найманому приміщенні, де мешкав і сам.¹ Ткач із Косова Д. Кременюк (1914 р.), хоч і мав власну хату, але також працював без найманих робітників, важко зводячи кінці з кінцями. В аналогічному положенні перебували кустарі І. Чоп, В. Горох, С. Маковей із Яворова, Ф. Комирчук зі Станіслава, Ф. Пасічний, І. Батурін, І. Адамський із Тернополя та Бродів, А. Пастор із Мукачева й чимало інших [62, 1901 р., с. 64; 1902 р., с. 15-17; 318, с. 173].²

Кількість кустарів-одинаків часто зростала за рахунок учнів і челядників, деякій частині з яких вдавалося після закінчення терміну навчання та праці на майстра відкрити свою майстерню.³ Про соціальну диференціацію серед дрібних власників можна судити, виходячи з наступних відомостей: у 1891 р. в Мукачеві зі 150, а в 1893 р. – з 315 ремісників близько 90% сплачували щорічний податок у розмірі до 10 форинтів, і лише окремі власники промислових підприємств – від 100 до 200 форинтів. Наприклад, столяр із Мукачева К. Жаткович⁴ у 1891 р. сплачував на рік 2 форинти податку, шевці І. Балаж та І. Червенко – по 5 форинтів, а власники харчових підприємств М. Кац, Г. Нідерман, Б. Рупп та інші – по 100 й більше форинтів. У 1899 р. в Сваляві 48,5% від кількості всіх промислових власників сплачували податок у розмірі до 10 форинтів, 44,2% – відповідно від 10 до 50 форинтів, і лише 7,3% (5 осіб) – більш ніж 50 форинтів. Того ж року в Мукачеві винокури С. Крос, І. Лобнер, власник пекарні Л. Саллер, володар столярної майстерні І. Мотринець сплачували податок у розмірі від 50 до 100 форинтів.⁵

У великих містах, де процес концентрації виробництва відбувався більш активно, питома вага промислової буржуазії була значно нижчою, а найманих робітників – вищою. Так, у десяти містах Східної Галичини, в кожному з яких проживало понад 20 тис. осіб, частка власників серед промислового населення складала близько 27%, а у Львові – трохи більш ніж 25%. При збільшенні абсолютної кількості представників промислових кіл Львова з 1890 до 1910 рр. більш ніж у 2,7 разів їхня питома вага скоротилася в 1,3 рази, а в машинобудівній, поліграфічній галузях, у галузі з виробництва будматеріалів та деяких інших їхня частка знизилася майже наполовину. В Чернівцях абсолютна кількість власників промислових підприємств зростає

¹ 5, ф. 165, оп. 9, спр. 108, арк. 1-2, 11.

² Там само, спр. 239, арк. 1, 3-6, 9-10; спр. 94, арк. 1-6, 9; ф. 191, оп. 3, спр. 125, арк. 5, 14-15; 7, ф. 90, оп. 1, спр. 1862, арк. 1-2; 11, ф. 33, оп. 1, спр. 548, арк. 1, 3, 5, 7, 12, 17.

³ 5, ф. 146, оп. 27, спр. 167, арк. 2-8; спр. 170, арк. 3-5; спр. 174, арк. 1-4; спр. 175, арк. 1-5; спр. 179, арк. 1-4; спр. 184, арк. 2-7; спр. 416, арк. 2-4; 7, ф. 90, оп. 1, спр. 2514, арк. 1-12; 10, ф. 3, оп. 47, спр. 237, арк. 4-14; 15, ф. 3, оп. 2, спр. 21827, 21828, 21830 і т. д.

⁴ Кирило Жаткович – молодший брат історика та етнографа Юрія Жатковича (1855-1920). Докладніше про це див.: Мазурок О. С. "Я по убіждженню держу себе сином мало-руського народа...". Хто він – Юрій Жаткович // У книзі: Жаткович Ю. Праці з історії Угорської Русі / Юрій Жаткович. – Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2008. – 452 с. – С. 25.

⁵ 7, ф. 90, оп. 1, спр. 1259, арк. 1-13; спр. 1330, арк. 2-9.

в 1,4 рази, однак у цілому ряді галузей їхня питома вага скоротилася в середньому в 1,6 разів (**Додатки 185-187, 220**).

Що стосується Закарпаття, то в 1900 р. в усіх містах краю було зосереджено 4,2 тис. власників, або 41% від усього промислового населення, а в 1910 р. – 5,0 тис. власників, або 35,1% відповідно (без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів, тобто тільки в ремісничо-кустарній і фабрично-заводській промисловості). Найвищою частка власників була у Великому Березному, Довгому Полі, Тячеві, Сваляві, Солотвині – в середньому 60% від кількості всього промислового населення, а найнижчою – у Великому Бичкові, Перечині – 17% (**Додаток 230**).

Матеріали переписів населення за родом занять дозволяють побачити "анатомію" соціальної структури цих власників: у 1900 р., наприклад, з усієї кількості промислових власників (4,2 тис. осіб) міст понад 68% працювали самі, а в 1910 р. питома вага таких власників складала 60%. Вони представляли найпоширеніші ремісничі професії в містах Закарпаття – шевців, кравців, ткачів, мулярів, пекарів і т. д. Такий "буржуа" працював нарівні з найманими робітниками. Якщо ж брати все Закарпаття, то ці показники були відповідно такими (в 1900 і 1910 рр.): 87% і 75%. Правда, за це десятиріччя відбулися певні позитивні зміни у структурі самих власників: якщо абсолютна кількість промислових власників у містах зросла на 20%, то частка тих, хто працював сам, – лише на 7%. Загалом по Закарпаттю ці показники складають відповідно 28% і 10%. Найпомітнішими ці зміни були в містах, де розвивалася фабрично-заводська промисловість (Буштино, Королево, Перечин, Ужгород, Хуст, Ясіня) (**Додаток 231**).

Найчисленнішу соціальну групу міського самодіяльного населення після власників складала так звані *члени сім'ї* (сімейні робітники): дружина власника промислового чи торгового закладу, земельної ділянки, а також сини і доньки, які ще не відокремилися. Беручи участь у виробництві, вони являли собою своєрідний соціальний елемент, притаманний головним чином сільськогосподарському виробництву, меншою мірою – дрібній торгівлі та ремісничо-кустарній промисловості, про що свідчать відомості, наведені в **табл. 47, 48**.

Таким чином, якщо члени сім'ї складала більш ніж половину від сільськогосподарського населення західноукраїнських земель, то їхня частка серед населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, не перевищувала 7%. За 20-річний період їхня абсолютна кількість у *промисловості* регіону скоротилася більш ніж в 1,2 рази, а питома вага відносно до інших класів і соціальних груп населення, яке працювало в промисловості, знизилася в 1,6 разів. Ці дані наочно засвідчують факт

**Чисельність і питома вага членів сім'ї відносно до всього
самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Сільське господарство	1393,0	53,7	1407,0	53,3	1587,3	53,8
Промисловість	13,2	6,7	13,6	6,9	10,8	4,2
Торгівля, транспорт	8,9	5,7	12,0	7,9	40,3	16,9
Інші галузі	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Разом	14153,0	45,4	1432,8	44,6	1638,5	43,6

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 21-202.

неухильного зростання кількості постійних робітників. Проте в *торгівлі* й на *транспорті* кількість членів сім'ї зросла в 4,5 разів, а питома вага – майже втричі. Понад 98% від кількості всіх членів сім'ї Східної Галичини та Буковини було зосереджено в сільському господарстві, і лише 0,8% – у промисловості. На Закарпатті, де діяла значно більша кількість дрібних кустарних і напівкустарних закладів, де широкого розмаху досягли домашні промисли, питома вага членів сім'ї серед промислового населення досягла в 1890-1910 рр. у середньому близько 2,5% (Додатки 137, 138). І хоча з найманими робітниками членів сім'ї зближувала виконавча, підпорядкована роль у виробництві, проте родинні зв'язки з господарем підприємства робили їхнє соціальне становище особливим серед осіб найманої праці.

Разом з тим, як засвідчують факти, ця категорія зайнятого населення не була соціально стійкою, оскільки під тиском жорсткої конкуренції дрібні промислові й торгові заклади розорялися, і вчорашні члени сім'ї (сімейні робітники) перетворювалися на найманих робітників. Звичайно, траплялося

Чисельність і питома вага членів сім'ї відносно до всього самодіяльного населення Закарпаття в усіх галузях господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Все самодіяльне населення (осіб)			З них членів сім'ї:					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
				осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	213682	229849	227959	68300	32,0	66816	29,1	65642	28,8
Промисловість	21419	26310	35459	2327	10,9	2012	7,7	1414	4,0
Торгівля, транспорт	8936	11352	17570	1018	11,4	1161	10,2	1621	9,2
Інші галузі	30610	39991	42195	6	0,0	3	0,0	9	0,0
Разом	274647	307502	323183	71651	26,1	69992	22,8	68686	21,3

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242.

й так, що син, узявши шлюб, відокремлювався від батька й сам перетворювався на самостійного виробника. В такому випадку сімейними робітниками ставали спочатку його дружина, а з часом і діти. Проте й на цих самостійних власників чекала доля більшості дрібних виробників, які, розорюючись, поповнювали лави робітничого класу. І лише небагатьом із них вдавалося стати власником великого фабрично-заводського чи торгового підприємства. Це були поодинокі випадки, за яких колишні члени сім'ї або ж кустарі-одинаки жили за рахунок експлуатації чужої праці. У 1910 р. в усіх містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття налічувалося 34,3 тис. членів сім'ї, або близько 6% від кількості всього самодіяльного населення. Зокрема, у промисловості їх працювало 4,7 тис. осіб, або 3,3% від кількості всього промислового населення, в торгівлі й на транспорті – понад 10 тис. осіб, або 7,6% від кількості всього населення, зайнятого в зазначених галузях. У сільському господарстві міст працювало 18,8 тис. членів сім'ї, що складало 36,7% від кількості всього сільськогосподарського населення [41, т. 48, с. 414-662; 55, ч. 10, с. 2-145]. У Львові в 1890-1910 рр. питома вага членів сім'ї серед промислового населення не перевищувала 0,8%, а в Чернівцях – 2%.

Переважну більшість членів сім'ї західноукраїнських земель (близько 70% від загальної кількості, зайнятої в промисловості) було зосереджено на дрібних підприємствах швейної, харчової, металообробної та будівельної галузей. Розвиток капіталістичної промисловості, який супроводжувався гострою конкурентною боротьбою, в результаті якої розорювалося чимало дрібних підприємств, призвів до різкого скорочення сімейних робітників у тих галузях, в яких фабрично-заводське виробництво неухильно поглинало дрібні майстерні, де постійно збільшувалася кількість вільнонайманих робітників. Так, у лісопильній, деревообробній, гірничорудній, машинобудівній, металообробній галузях промисловості абсолютна кількість членів сім'ї скоротилася з 1900 до 1910 рр. у середньому на 19%, а в харчовій – на 52% (Додатки 139, 172).

Якщо у промисловості Чернівців у 1890 р. було зайнято 219 сімейних робітників, або близько 3% від кількості промислового населення міста, то в 1910 р. – відповідно 55 осіб, або 0,5% [42, т. XIII, ч. 1, с. 42-43; 45, ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 34-89]. Отже, за цей період їхня абсолютна кількість скоротилася майже в 1,8 разів, а їхня частка серед промислового населення знизилася у 5,4 рази. В містах Закарпаття кількість членів сім'ї у промисловості скоротилася з 1900 до 1910 рр. в 1,5 разів, а їхня питома вага – більш ніж у 3,3 рази [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662] (Додатки 188, 221).

Як відзначалося, у промисловості Львова частка сімейних робітників була мізерною. Однак, на відміну від інших міст, тут спостерігалось деяке збільшення їхньої абсолютної та відносної кількості: якщо в 1890 р. у промисловості міста було зайнято 127 членів сім'ї, або 0,7% від кількості промислового населення, то в 1910 р. – відповідно 243, або 1% [45, ч. 11, с. 2-139; 55, ч. 10, с. 34-89]. Приріст кількості сімейних робітників відбувся в основному за рахунок їхнього збільшення у трьох галузях, представлених переважно дрібними закладами, а саме у швейній, текстильній та харчовій – зі 108 до 207 осіб. У тих галузях промисловості Львова, де діяли великі підприємства, кількість членів сім'ї з року в рік скорочувалася. Наприклад, у металообробній, будівельній, поліграфічній та деяких інших галузях їх стало в 1,6 разів менше.

§ 3. Робітники, учні, поденники

Характерною рисою промисловості Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття другої половини ХІХ - початку ХХ століть була наявність значної кількості підприємств, що знаходилися на різних сходах промислової еволюції. Це зумовило появу в рядах найманих робітників значного прошарку тих, хто ще підтримував зв'язок із сільським господарством. З іншого боку, з розвитком капіталізму збільшилася не лише абсолютна кількість промислових робітників, зростав також і прошарок постійних робітників, особливо в тих галузях, в яких домінувала фабрично-заводська промисловість, де робітничий клас відзначався більшою стабільністю свого складу.

Аналіз матеріалів переписів населення Австро-Угорщини за родом занять свідчить про те, що в 1890 р. в усіх галузях господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття було зайнято майже 747 тис., а в 1910 р. – 740 тис. найманих робітників, постійних і сезонних, або в середньому 20% від кількості всього самодіяльного населення території. Однак питома вага робітників у промисловості складала в зазначені роки відповідно 49,7% і 53,3% від кількості всього населення, яке працювало в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості (табл. 49).

Отже, якщо абсолютна кількість робітників, зайнятих в усіх галузях господарства західноукраїнських земель, збільшилася в 1,1 рази, то чисельність промислових робітників зросла в 1,5 разів, а їхня питома вага відносно до всього промислового населення – в 1,2 рази. Деяке скорочення абсолютної та відносної кількості промислових робітників до 1900 р. було пов'язане з економічною кризою кінця ХІХ - початку ХХ століть, після чого їхнє число знову почало збільшуватися.

**Чисельність і питома вага робітників відносно до всього
самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Сільське господарство	479,4	17,9	442,5	16,8	428,4	14,5
Промисловість	106,5	49,7	97,5	49,6	143,9	53,3
Торгівля, транспорт	128,7	51,3	67,1	44,0	76,5	32,0
Інші галузі	32,2	19,8	32,6	41,3	90,2	29,1
Разом	746,8	21,7	698,7	21,8	739,0	19,7

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 21-202.

Зазначу, що частка *промислових* робітників серед робітників усіх галузей господарства набагато перевищувала частку *промислового* населення серед усього *самодіяльного* населення західноукраїнських земель: якщо в 1890-1910 рр. населення, зайняте в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, складало в середньому 6% від кількості всього самодіяльного населення зазначеної території, то частка промислових робітників серед усіх найманих робітників досягла показника понад 16%. Відносно високими темпами зростала абсолютна кількість промислових робітників на Закарпатті, де в цей період виникла ціла низка підприємств лісохімічної, меблевої та інших галузей, зокрема й за участі іноземного капіталу. Так, якщо чисельність промислових робітників у Східній Галичині й на Буковині збільшилася з 1890 до 1910 рр. в 1,3 рази, то на Закарпатті – в 2,5 разів: якщо в 1890 р. в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості цієї західноукраїнської землі було зайнято 7,3 тис., то в 1910 р. – 18 тис. робітників [41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-243].

У зв'язку з тим що австро-угорська статистика штучно з'єднала фабрично-заводську та ремісничо-кустарну промисловість, а в останній, як зазначалося, значну частину зайнятих склали кустарі-одинаки та сімейні робітники, питому вагу найманих робітників відносно до всього промислового населення було занижено. Проте навіть за таких умов підрахунку їхня частка збільшилася з 49,7% до 57,3%. Зокрема, у Східній Галичині питома вага робітників зросла з 52,3% до 57,6%, на Буковині – відповідно з 60,1% до 63,1%, на Закарпатті – з 34,2% до 50,9%. У зв'язку з цим збільшилася частка промислових робітників серед найманих робітників, зайнятих у сільському господарстві, в торгівлі, на транспорті та інших галузях господарства західноукраїнських земель **(Додатки 140, 141, 144, 173, 174, 177)**.

Розглядаючи питання про соціальну структуру промислового населення за галузями промисловості, відзначаю, що в 1900-1910 рр. у гірничорудній, лісопильній та деревообробній, хімічній, будівельній, поліграфічній галузях, у галузі з виробництва будматеріалів питома вага найманих робітників відносно до всього населення, зайнятого в перелічених галузях, складала в середньому 70%. За десятиріччя в промисловості з виробництва будматеріалів, а також у машинобудівній, паперовій, шкіряній і текстильній галузях абсолютна кількість робітників збільшилася в середньому вдвічі, а їхня питома вага – в 1,3 рази **(Додатки 142, 143, 175, 176)**.

Соціальна структура *міського* самодіяльного населення, а особливо промислового, помітно відрізнялася від загальнокрайової. В містах, де було зосереджено значну кількість промислових підприємств, і в першу чергу – фабрично-заводських, де діяли відносно великі торгові і транспортні підприємства й заклади, питома вага найманих робітників, зайнятих в усіх галузях господарства міст, була вдвічі вищою за відповідну питому вагу на всій території регіону. Так, у 1910 р. з 576,9 тис. осіб самодіяльного населення міст 242,9 тис., або понад 42%, склали наймані робітники (проти 19,7% у регіоні). Зокрема, в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості було зайнято 91 тис. постійних і сезонних робітників, або 63% від кількості всього промислового населення, в торгівлі й на транспорті – 65,9 тис. осіб, або близько 44% усього населення, зайнятого в зазначених галузях, у сільському господарстві – 12,2 тис. робітників, або майже 2% від кількості сільськогосподарського населення міст **[41, т. 48, с. 414-662; 55, ч. 10, с. 2-5, 14-17, 34-89]**.

В таких містах як Львів і Чернівці питома вага робітників відносно до всього промислового населення була ще вищою, складаючи в 1890-1910 рр. у середньому близько 70%. Звичайно, соціальну структуру самодіяльного населення цих міст не може бути дорівнено до всіх міст західноукраїнських земель. Однак вона дозволяє певною мірою судити про ті зміни, які відбулися

у класовому складі міських мешканців. Із даних, що наведені в **Додатку 190**, випливає, що у зв'язку з розвитком промисловості, торгівлі і транспорту абсолютна кількість сільськогосподарських робітників скоротилася у Львові майже втричі, а в Чернівцях – у 7,5 разів при одночасному збільшенні їхньої чисельності в промисловості обох міст у середньому в 1,6 разів. Абсолютна кількість найманих робітників, зайнятих у торгівлі й на транспорті Львова, збільшилася за цей період більш ніж в 1,6 разів, а Чернівців – у 3,2 рази. Промислове населення всіх міст і містечок Закарпаття збільшилося з 1900 до 1910 рр. в 1,4 рази, а чисельність найманих робітників – більш ніж в 1,7 разів [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662].

У промисловості з виробництва будматеріалів Львова, а також у металообробній, будівельній та поліграфічній галузях абсолютна кількість найманих робітників зросла в середньому в 2,5 разів, у машинобудівній, паперовій та шкіряній галузях – більш ніж втричі, при одночасному збільшенні їхньої частки відносно до інших класів і соціальних груп промислового населення в 1,1 рази. В Чернівцях у промисловості з виробництва будматеріалів кількість робітників збільшилася в 2,2 рази, у машинобудуванні – в 2,8 разів, у поліграфічній галузі – майже втричі, в хімічній галузі – майже в'ятеро й т. д., а їхня питома вага – майже в 1,2 рази (**Додатки 189; 191-193; 223, 225, 226**). Таким чином, подальший розвиток промисловості на західноукраїнських землях, виникнення в містах і містечках нових та розширення старих підприємств фабрично-заводського типу сприяли кількісному зростанню робітничого класу, збільшенню чисельності постійних робітників.

Питання про джерела формування робітничого класу міст регіону дуже важливе. Він формувався в цьому регіоні на основі загальних закономірностей, властивих капіталістичним країнам, хоча своєрідні умови, в яких перебували Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття, відбилися на цьому процесі. Основним джерелом походження і подальшого поповнення лав робітничого класу було село, кустарі, які розорилися, ремісники та дрібні торговці, а також робітничі сім'ї [140, с. 76-77; 141, с. 56-61; 149, с. 33-36; 162, с. 28-35].

Першим і головним джерелом поповнення лав робітничого класу міст було розорене селянство. Наприкінці XIX - на початку XX століть ще більш різко, ніж до того, посилилася соціальна диференціація сільського населення. Дрібні та значна частина середніх господарств, що базувалися на екстенсивному способі ведення сільського господарства, масово розорялися, що тягнуло за собою появу на селі величезної кількості "зайвих" робочих рук. Особливо помітно аграрне перенаселення посилювалося в періоди економічних криз, коли й без того слабо розвинена промисловість регіону скорочувала своє виробництво, викидаючи на вулицю тисячі безробітних.

Як засвідчують факти, "надлишок" сільського населення у Східній Галичині складав приблизно 600 тис. осіб, а в Північній Буковині – 60 тис. осіб. У 1900-1911 рр. на Буковині в середньому 12 тис. разів на рік продавали селянську нерухому власність. На Закарпатті на початку ХХ ст. понад 50% усіх селянських подвір'їв існували винятково за рахунок побічних заробітків. В усій Угорщині з 1870 по 1900 рр. щорічно йшло з молотка 3,5 тис. господарств, а в 1901-1913 рр. середнє число проданих з молотка земельних володінь перевищувало 18 тис. Безвихідне становище переважної маси західноукраїнського селянства змушувало його шукати роботу в містах, робітничих поселеннях, на лісорозробках, лісосплавах і т. д.

З часом частина відхідників остаточно поривала зв'язок із селом та перетворювалася на міських найманих робітників, у зв'язку з чим абсолютна та відносна кількість сільськогосподарських робітників неухильно скорочувалася (насамперед за рахунок скорочення кількості сезонних робітників), а кількість постійних робітників – збільшувалася. Так, якщо в 1890 р. у Східній Галичині, Північній Буковині й на Закарпатті налічувалося 464,7 тис. сільськогосподарських робітників, або 68,9% від кількості всіх найманих робітників регіону, то в 1900 р. цей показник склав 442,5 тис., або 63,2%, у 1910 р. – відповідно 428,4 тис., або 57,8% [41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-11; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-41, 78-97; 55, ч. 10, с. 2-5, 9-13]. Отже, за цей період абсолютна кількість сільськогосподарських робітників скоротилася більш ніж на 36 тис. осіб, або на 8%, а кількість промислових робітників збільшилася майже на 46 тис., або в 1,5 разів.

Появі певної кількості людей, які тією чи іншою мірою розірвали зв'язок із землею і працювали на ринок чи за наймом, сприяли й домашні промисли, які збереглися на цій території, а також ремесло і капіталістична праця на дому. Кустарі, ремісники та інші робітники дрібної промисловості сіл, будучи своєрідною проміжною ланкою між сільськогосподарськими та фабрично-заводськими робітниками, поступово втрачали контакти з сільським господарством і поповнювали лави міського трудового люду. Тому із сіл у міську промисловість ішли в першу чергу ті селяни, які до моменту розорення займалися дрібним домашнім виробництвом, відхідництвом у промислові центри, тобто ті, хто вже не дивився на сільське господарство як на єдине джерело свого існування, хто вже протягом багатьох років мимоволі був втягнений у капіталістичне промислове виробництво.

Особливо помітним приплив робочої сили із сіл до міст і містечок ставав у період промислового підйому, коли різко зростав попит на робочі руки. Певна річ, втрата селянином землі сама по собі не була свідченням того, що він пішов до міста, у промисловість. Селянин, позбавлений землі, зрарядь

праці, робочої худоби, не завжди був психологічно підготовлений до різкої зміни звичного для себе образу життя, тому намагався всіма силами втриматися у знайомій обстановці, перетворюючись на батрака, здольника, поденника, чорнороба тощо. Певна частина сільських мешканців виїжджала на заробітки за океан. Швидкому та остаточному розриву розореного селянства з землею та перетворенню його представників на кадрових робітників заважав надзвичайно низький рівень промислового розвитку західноукраїнських земель, слабкий попит на робочі руки. З огляду на це нерідко селянин, який не бачив жодних перспектив, з останніх сил тримався за своє крихітне господарство. Будучи фактично пролетарем, він продовжував вважати себе "господарем" [92, с. 56; 179, с. 105]. Звичайно, домашніх робітників, сільських ремісників і відхідників не можна назвати робітниками у прямому значенні цього слова. Проте вони, будучи частиною "резервної армії" найманої робочої сили фабрично-заводської промисловості, неминуче втрачали зв'язок із селом і з часом перетворювалися на кадрових робітників.

Концентрація фабрично-заводської промисловості й капіталу, витіснення дрібного товарного виробництва значно активізували соціальне розшарування кустарів і ремісників не лише в селах, але й у містах. Основна маса дрібних виробників міст і містечок, вироби яких не витримували конкуренції не лише з виробами фабрично-заводської промисловості економічно більш розвинених західних провінцій імперії Габсбургів, але й навіть місцевих підприємств, розорялася; такі дрібні виробники поступово перетворювалися на найманих робітників.

Проблему поповнення робітничого класу за рахунок різних соціальних груп міського населення висвітлено недостатньо, оскільки джерела, на жаль, не дозволяють дати вичерпної відповіді на питання про те, ким саме були міські мешканці до приходу у фабрично-заводську промисловість – кустарями, ремісниками, дрібними торговцями, прислугою? Однак численні опубліковані та неопубліковані джерела свідчать про те, що саме в містах, і насамперед у великих містах, а не в сільській місцевості, спостерігалось масове розорення дрібних промислових, торгових і транспортних закладів. Так, згідно з відомостями торгово-промислових палат, у 1870 р. у Львові було розорено 233 ремісничих заклади, у 1880 р. – 299; у Чернівцях у 1895 р. було розорено понад 400 ремісничих закладів [26, 1866-1870 рр., с. XVIII-XXI; 1875-1880 рр., с. 366-371; 27, 1895 р., с. 65; 253, с. 50]. З 1 липня 1902 р. до 1 липня 1907 р. у Східній Галичині було закрито 5098 дрібних промислових підприємств, 965 із яких, або 18,2%, знаходилися у Львові. Серед усіх цих підприємств було 454 заклади харчової промисловості, 236 швейних і шевських майстерень, 149 металообробних, гончарних та інших майстерень. Крім того, за цей саме період у Східній Галичині зазнали краху 5128 дрібних

торгових, кредитних і страхових закладів, 1732 з яких, або 33,8%, припадало на Львів [78, с. 14-37]. У 1908 р. з 732 промислових підприємств, що закрилися на Буковині, 168, або 23%, знаходилися в Чернівцях [42, т. XV, ч. 2, с. 192-194].

Згідно з моїми підрахунками, в 1901-1914 рр. у Тернополі, Бродях, Бережанах, Коломиї, Кіцмані, Трембовлі та інших містах було продано з молотка майно більш ніж трьох десятків дрібних торговців і ремісників. Із 29 власників торгових закладів Галичини, які збанкрутували в 1910 р., 17 мешкали у Львові [62, 1902 р., с. 15-17; 1903 р., с. 19; 1905 р., с. 20].¹ Важко сказати, чи всі зазначені дрібні торговці та ремісники стали промисловими робітниками. Скоріш за все, не усі. Однак не викликає сумнівів той факт, що ті з міських мешканців, які влилися в лави робітничого класу, мали значно більше професійних навичок і були більшою мірою пристосовані до праці на фабриці, ніж вихідці з сіл, завдяки чому саме з такої категорії міського населення формувалися кадри постійних робітників.

Третім джерелом поповнення лав робітничого класу міст були робочі сім'ї. У промисловості великих міст, де давно існували фабрично-заводські підприємства, які функціонували не сезонно, а цілорічно (нафтовидобувна, хімічна, лісопильна та деревообробна, харчова, металообробна та деякі інші галузі промисловості), які вимагали високої кваліфікації робітників, питома вага кадрових робітників була значною, а склад – постійним. Робітники таких підприємств уже не мали можливості одночасно займатися землеробством і працювати в промисловості. Тому саме в такому середовищі формувалися кадри спадкоємних, з діда-прадіда, робітників, утворювалися робочі родини.

Факт збільшення з року в рік кількості робітників у віці від 11 до 20 років свідчить про те, що це були вихідці з робочих сімей, оскільки в дітей фабрично-заводських робітників, які жили в надзвичайно складних умовах, не залишалось нічого іншого, як уже з ранніх років працювати на фабриці. Вихідці ж із села та інших соціальних станів міського населення приходили у промисловість у більш зрілому віці. Таким чином, робочі сім'ї почали відігравати все більш важливу роль у створенні кадрів робітників. Подібні сім'ї якісно відрізнялися в соціально-політичному аспекті від інших соціальних груп, що також являли собою джерела поповнення загонів фабрично-заводських робітників. Процес поповнення робітничого класу за рахунок робочих сімей набував більшої активності в роки промислових підйомів, коли

¹ 12, ф. 20, оп. 1, спр. 6734, арк. 2, 5, 7, 9; спр. 6759, арк. 1, 3, 6; ф. 29, оп. 1, спр. 33, арк. 1, 2, 6, 8; спр. 128, арк. 1-9; ф. 127, оп. 1, спр. 913, арк. 1, 5, 7, 12, 13; спр. 1115, арк. 1-8; спр. 1302, арк. 1-4; ф. 184, оп. 1, спр. 203, арк. 1, 4, 5, 9, 13; спр. 222, арк. 2-4; спр. 295, арк. 2, 3, 14; 117, ф. 231, оп. 1, спр. 221, арк. 1, 8, 9, 13, 14; спр. 231, арк. 8-9; спр. 236, арк. 4-7, 22-31; спр. 240, арк. 12, 13; 122, ф. 3, оп. 2, спр. 21843, арк. 1; спр. 21844, арк. 4-7, 23, 24, 30; спр. 26691, арк. 5, 26-28.

на підприємства поверталися також і ті, хто втратив роботу в роки криз і протягом деякого часу залишався безробітним.

Співіснування на західноукраїнських землях різних соціально-економічних укладів, відсталість промисловості відбивалися на внутрішній структурі найманих робітників. Окрім постійних робітників, цілорічно зайнятих на підприємствах фабрично-заводської промисловості, робітників, основним джерелом існування яких була заробітна плата, тут працювали й такі, які наймалися на підприємства тимчасово, сезонно, так звані *поденники*. Їхній заробіток на фабриці не завжди був єдиним джерелом утримання сім'ї. До поденників належали передусім робітники цукрових, спиртових, цегельних заводів, будівельні робітники, ті, хто тимчасово працював у ремісничому виробництві. В 1890 р. у Східній Галичині й на Буковині¹ в усіх галузях господарства було зайнято 267,7 тис., а в 1910 р. – 221,7 тис. поденників, або, відповідно, 8,8% і 6,5% від кількості всього самодіяльного населення. Переважну більшість поденників було зосереджено в сільському господарстві: у 1910 р. тут їх налічувалося 186 тис. осіб, або 83,9% від загальної кількості. В торгівлі й на транспорті працювало 27,3 тис. поденників, або 12,3%, в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості – 8,3 тис., або 3,8%, в інших галузях – 147 осіб, або 0,1% від кількості всього самодіяльного населення [42, т. XIII, ч. 1, с. 72-73; ч. 10, с. 18-21, 186, 194, 202; 49, ч. 11, с. 2-41, 78-97].

У Східній Галичині, що стояла на відносно більш високому, ніж Північна Буковина, рівні економічного розвитку, частка поденників серед промислових робітників була значно нижчою. До того ж, якщо наприкінці XIX - на початку XX століть тут спостерігалось помітне скорочення цієї категорії населення, то на Буковині, навпаки, її кількість зростала. В 1890-1910 рр. у сільському господарстві, в торгівлі й на транспорті Східної Галичини поденники склали в середньому 50% від кількості всіх найманих робітників, а в промисловості – менш ніж 7%. За два десятиріччя абсолютна кількість поденників, зайнятих в усіх галузях господарства цієї західноукраїнської землі, скоротилася з 205,1 тис. до 147,8 тис. осіб, або в 1,4 рази, а в промисловості – з 8,3 тис. до 4,5 тис. осіб, або в 1,8 разів, у зв'язку з чим їхня частка серед промислових робітників знизилася у 2,3 рази. Зокрема, якщо в металообробній, машинобудівній, деревообробній та деяких інших галузях промисловості Східної Галичини, представлених значною мірою фабрично-заводськими підприємствами з кадрами постійних робітників, абсолютна кількість найманих робітників збільшилася в середньому вдвічі, то кількість поденників, навпаки, скоротилася в 1,5 разів. У гірничорудній промисловості кількість усіх

¹ По Закарпаттю таких відомостей немає.

робітників зросла в 1,4 рази, а поденників – скоротилася майже в 15 разів – з 3,3 тис. до 0,2 тис. осіб.

На Буковині частка поденників серед сільськогосподарських робітників складала 79%, в торгівлі й на транспорті – 60%, у промисловості – близько 14%. З 1890 до 1910 рр. їхня абсолютна кількість збільшилася з 62,6 тис. до 73,9 тис. осіб, або в 1,2 рази, в тому числі в промисловості – з 1012 до 3793 осіб, або в 3,7 разів, внаслідок чого їхня частка серед промислових робітників зросла у 2,9 разів. Темпи приросту поденників в окремих галузях промисловості Буковини випереджали темпи приросту всіх найманих робітників. Наприклад, кількість робітників гірничорудної промисловості збільшилася в 1,5 разів, а поденників – у 3,2 рази; в деревообробній промисловості та в промисловості з виробництва будматеріалів кількість усіх робітників зросла вдвічі, а поденників – у п'ятеро, в металообробній, машинобудівній та хімічній галузях – відповідно вдвічі та в 2,5 разів. Усе це свідчить про відсталість промислового розвитку зазначеної території. Переважна більшість сезонних робітників Східної Галичини та Буковини – близько $\frac{2}{3}$ від їхньої загальної кількості – були зайняті в деревообробній, харчовій галузях і в галузі з виробництва будматеріалів (**Додатки 145-149**).

Абсолютна й відносна кількість поденників серед *міських робітників* була невисокою. В міських поселеннях їхня праця широко використовувалася насамперед у торгівлі й на транспорті: робітники-візники й вантажники, підсобні робітники під час проведення ярмарків і т. п. За моїми підрахунками, в усіх містах Східної Галичини та Північної Буковини в 1910 р. працювало 25,1 тис. поденників, або 4,8% від кількості міського самодіяльного населення; з них 21,6 тис. (86,1%) були зайняті в торгівлі й на транспорті, 2,5 тис. (9,8%) – у промисловості, 803 особи (3,2%) – у сільському господарстві, 237 осіб (0,9%) – в інших галузях [**55, ч. 10, с. 2-5, 6-21, 34-145**].

Частка поденників серед промислових робітників міст не перевищувала 3%. Однак у деяких великих містах, в яких відбувалося інтенсивне будівництво промислових, торгових та адміністративних будівель, житлових будинків, де функціонували фабрично-заводські підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, що працювали, як правило, сезонно (цукрові, спиртові, цегельні заводи, млини тощо), куди природно тягнулися відхідники з сіл, абсолютна та відносна кількість поденників в окремих галузях збільшувалася. До прикладу, в промисловості з виробництва будматеріалів Львова їхня кількість збільшилася з 12 осіб у 1890 р. до 93 осіб у 1910 р., у будівельній галузі – відповідно з 20 до 248 осіб, у харчовій – з 18 до 40 осіб. У будівельній промисловості Чернівців кількість поденників зросла відповідно з 18 до 131 осіб, у харчовій галузі – з 20 до 111 осіб, у деревообробній – з 88 до 191 особи. Отже, серед сезонних робітників переважали робітники, зайняті

в будівельній промисловості (муляри, теслярі, покрівники, столяри тощо) **(Додатки 194-197)**.

Приховуючи факт експлуатації дитячої праці на промислових підприємствах, австрійська статистика переписів населення 1890 р. і 1900 р. об'єднала всіх робітників у віці від 11 до 20 років в одну вікову групу, що виключає можливість визначити кількість неповнолітніх дітей, зайнятих у промисловості в зазначені роки.¹ Однак, судячи з даних перепису 1910 р., питома вага дітей віком до 15 років включно складала в Галичині понад 12%, на Буковині – майже 12% від кількості всіх робітників проти 9% в усій Австрії. Аналіз джерел засвідчує, що наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть масштаби експлуатації дитячої праці, в першу чергу у промисловості міст, неухильно зростали: якщо абсолютна кількість робітників усіх вікових груп Галичини й Буковини збільшилася з 1900 до 1910 рр. на 52%, зокрема представників найбільш працездатної вікової групи від 30 до 50 років – на 39%, то кількість робітників у віці 11-20 років збільшилася майже в 1,8 разів. У період із 1890 до 1910 рр. у промисловості Галичини й Буковини домінувала саме група робітників у віці від 11 до 20 років, на яку припадало в середньому близько 36% від кількості всіх робітників. Наприклад, у Львові в 1890 р. серед усіх робітників ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості робітники у віці 11-20 років складали 35,5%, у віці від 21 до 30 років – 36,7%, від 31 до 50 років – 24,7%, понад 50 років – 8,2%. Приблизно аналогічне становище спостерігалось й у Чернівцях **[55, ч. 11, с. 154-187]**.

Важка, виснажлива праця, відсутність на промислових підприємствах належних санітарних умов, низький рівень техніки безпеки призводили до передчасної втрати працездатності, у зв'язку з чим робітники у віці понад 50 років складали в 1890-1910 рр. менш ніж 8% усього робітничого класу Галичини й Буковини. Разом з тим, відсутність пенсійного забезпечення нерідко змушувала осіб похилого віку продовжувати роботу на промислових підприємствах: кількість робітників у віці понад 61 рік збільшилася на цій території з 3,4 тис. осіб у 1900 р. до 4,8 тис. осіб у 1910 р., або в 1,4 рази **(Додатки 150-158, 200, 201)**.

Серед дітей, зайнятих на підприємствах фабрично-заводської промисловості, переважали дівчата **[50, ч. 11, с. 76-79]**. Значна їх кількість працювала в хімічній, паперовій, цукровій, тютюновій, швейній та деяких інших галузях промисловості, де умови праці були дуже важкими, а заробітна плата – низькою. Наприклад, у цехах Мукачівської тютюнової фабрики

¹ Відомості про застосування дитячої праці, що містяться у звітах фабричної інспекції, також не можуть вважатися вичерпними, оскільки вони стосувалися лише тих підприємств, які було перевірено інспекцією **[28, за 1890 р., с. 325; за 1895 р., с. 373-374; за 1900 р., с. 321-353; за 1905 р., с. 423-426, 445-447 і т. д.]**.

із сортування тютюнових листів через відсутність належної вентиляційної системи повітря постійно було насичене їдкою курявою. Однак у 1899 р. там працювало 53 дівчини у віці до 15 років, у 1906 р. – 9 дівчат, у 1907 р. – 20. Причому переважну їх більшість становили українки (Ю. Русин, А. Данкулинець, М. Басараб, Ю. Попович та інші).¹

Розвиток промисловості, розширення мережі залізниць, зміцнення постійних форм торгівлі настійно потребували функціональної і територіальної концентрації робітничого класу. Тому чим інтенсивніше та глибше проникали в міста нові відносини, тим помітніше виявлявся процес цієї концентрації. Згідно з моїми підрахунками, у 1910 р. в містах регіону проживало лише 15,4% від кількості всього самодіяльного населення регіону. Однак саме тут було зосереджено майже 58% від кількості населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості зазначеної території. Зокрема, в десяти великих містах Східної Галичини (Львів, Тернопіль, Станіславів, Коломия, Перемишль, Броди, Дрогобич, Стрий, Самбір, Ярослав) було зосереджено в середньому 61% промислового населення однойменних повітів, у тому числі в Коломиї – 85%, Стрию – 80%, Перемишлі – 75%, Львові – 71% і т. д. [55, ч. 10, с. 34-89]. Про посилення концентрації промислового населення в містах свідчать наступні відомості: якщо в 1890 р. у Львові було зосереджено 2,4% від кількості населення Східної Галичини, зайнятого в усіх галузях господарства краю, то частка промислового населення складала 10,6%, а в 1910 р. ці показники становили відповідно 3,2% і 13,7%. У Чернівцях (відносно до всієї Буковини) ці цифри складали в 1890 р. відповідно 6,8% і 28,4%, а в 1910 р. відповідно 9% і 32% [45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 18-21, 34-89].

Високими ці показники були й на Закарпатті: в 1900 р. в містах краю було зосереджено лише 15,7% від кількості його самодіяльного населення, і при цьому 44,6% зайнятих у ремісничому і фабрично-заводському виробництві (без домашніх промислів). У 1910 р. ці показники становили вже відповідно 17,9% і 46%. Особливо помітною ця концентрація була у великих містах Закарпаття: якщо прийняти все міське промислове населення даної території за 100% (без домашніх промислів), неважко вирахувати, що в 1910 р. у п'яти великих містах (Ужгород, Мукачево, Берегово, Мараморош-Сігет, Хуст) було зосереджено 71% від кількості всього промислового населення міст, хоча на ці міста припадало лише 9,3% всіх міських мешканців [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662].

Ступінь концентрації в містах найманих робітників, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості західно-

¹ 7, ф. 64, оп. 1, спр. 63, арк. 1; спр. 588, арк. 1; спр. 658, арк. 1-3.

українських земель, був значно вищим за ступінь концентрації всього промислового населення. У 1910 р. в усіх містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття було зосереджено 63% від кількості всіх промислових робітників регіону, а також понад 83% від кількості всіх робітників, зайнятих у торгівлі й на транспорті. Того ж року в десяти великих містах Східної Галичини було зосереджено: в поліграфічній промисловості – 78% від кількості всіх найманих робітників названої території, зайнятих у цій галузі, в енергетичній галузі – відповідно 73%, у хімічній галузі – 50%, у швейній – 43%, у будівельній – 41%, у металообробній, машинобудівній, текстильній, паперовій та шкіряній галузях – у середньому по 36%, у харчовій галузі – 27%. Значним ступенем концентрації робітничого класу відрізнялися й деякі міста Північної Буковини. Наприклад, у 1910 р. лише в Чернівцях було зосереджено близько 58% від кількості всіх промислових робітників Північної Буковини, а також 65% від кількості робітників, зайнятих у торгівлі й на транспорті [55, ч. 10, с. 34-89, 90-145]. В містах Закарпаття було сконцентровано понад 58% від загальнокрайової кількості робітників. Зокрема, у шкіряній, текстильній і хімічній галузях міської промисловості було зосереджено в середньому по 75% від кількості всіх зайнятих у цих галузях Закарпаття, в поліграфічній галузі – відповідно 90%, у паперовій – понад 65%, у машинобудівній, швейній галузях і в промисловості з виробництва будматеріалів – по 53%, у деревообробній, харчовій і будівельній галузях – в середньому по 42%, у металообробній галузі – 31% [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662].

Зосередження промислових робітників у містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття наприкінці XIX - на початку XX століть активно впливало на зміну соціальної структури старих міст, сприяло подальшому економічному та культурному розвитку молодих промислових центрів, зумовлюючи, таким чином, винятково важливу роль досліджуваних міст у соціально-економічному розвитку регіону.

§ 4. Інтелігенція, службовці, інші соціальні групи населення

Широке застосування складних машин і механізмів, поява нових галузей промисловості, вдосконалення технології виробництва, необхідність здійснювати різноманітні технічні розрахунки, розширення та ускладнення ділових відносин між промисловими підприємствами, а також між ними та кредитними закладами, – все це потребувало збільшення чисельності інженерно-технічних кадрів, службовців і чиновників. З огляду на це їхня кількість у промисловості постійно зростала.

Слід відзначити, що у складі службовців як особлива соціальна категорія виокремлюється інтелігенція; вона відрізняється від осіб виконавчої праці

обслуговування як за ступенем складності своєї праці, так і за своїми функціональними обов'язками. Даючи оцінку соціального становища та внутрішньої структури цієї категорії населення, слід виходити, з одного боку, з ознаки, яка її об'єднує – зайнятості у сфері розумової праці, а з іншого – із соціальної неоднорідності, належності до різних класів суспільства. До інтелігенції належали представники найрізноманітніших класів і соціальних груп: торгово-промислових та аграрних кіл, селян, дрібних ремісників, частково робітників і т. д. Ці різноманітні соціальні елементи не могли набути органічної, внутрішньої єдності, тому невідворотно розпадалися на цілу низку груп і течій.

В усіх галузях господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890 р. було зайнято 85,4 тис., у 1900 р. – 56,1 тис., у 1910 р. – 80,5 тис. представників інтелігенції та службовців, що складало відповідно 2,7%, 1,7% і 2,1% від кількості самодіяльного населення регіону. З усієї кількості інтелігенції та службовців у 1910 р. їх було зосереджено: в сільському господарстві – 7,7%, у промисловості – 8,3%, в торгівлі й на транспорті – 18,2%, в інших галузях – 65,8%. У ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості західноукраїнських земель у 1890 р. працювало 2912 службовців, або 1,5% від кількості всього промислового населення, в 1900 р. – відповідно 6696 осіб, або 2,7%. Таким чином, якщо все промислове населення зазначеної території збільшилося в 1,3 рази, то кількість службовців – майже в 2,3 рази (**Додатки 159-161**). Переважну більшість інженерно-технічних працівників і службовців було зайнято в харчовій, деревообробній та будівельній галузях промисловості, де в 1910 р. було зосереджено 53% від їхньої загальної кількості (**Додаток 178**). Як бачимо, до 1910 р. їхня абсолютна й відносна кількість збільшилася в гірничорудній, машинобудівній, хімічній, поліграфічній, текстильній та деяких інших галузях.

Значна частина службовців мешкала в містах. Так, у 1910 р. в усіх галузях господарства міст працювало 62,6 тис. представників цієї соціальної групи населення, що складало 11% від кількості всіх зайнятих, тобто цей показник є вп'ятеро вищим за аналогічний показник в усьому регіоні. З усієї кількості службовців 450 осіб, або 0,8%, працювали в сільському господарстві міст, 4965 осіб, або 7,9% – у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, 12230 осіб, або 19,5% – у торгівлі й на транспорті, 44948 осіб, або 71,8% – у громадській службі. Певна річ, в окремих містах спостерігалися помітні відхилення від середніх показників. У Дрогобичі, наприклад, де розвивалася нафтовидобувна промисловість, понад 27% від кількості всіх службовців міста було зосереджено в промисловому виробництві. Як засвідчують результати підрахунків, у 1910 р. в 10 великих містах Східної Галичини було сконцентровано 42% від кількості всіх інженерно-технічних

робітників і службовців, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості краю, зокрема, 90% від кількості зайнятих в енергетичній та поліграфічній галузях, близько 70% – зайнятих у швейній, будівельній, металообробній та машинобудівній галузях. Причому ця концентрація посилювалась: у 1890 р. у Львові проживало 18% від кількості всіх промислових службовців Східної Галичини, а в 1910 р. – вже 25%. У Чернівцях (відносно до всієї Буковини) ці цифри склали відповідно 37% і 40%. У 1900 р. в містах Закарпаття було зосереджено 45%, а в 1910 р. – 58% від кількості всіх промислових службовців цієї української землі [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 34-89].

Загалом у 1910 р. в містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття було сконцентровано 74% від кількості службовців, зайнятих у промисловості західноукраїнських земель, 84% – від кількості службовців, зайнятих у торгівлі й на транспорті, 85% – у громадській службі, 8% – у сільському господарстві. Висока концентрація інженерно-технічного персоналу та службовців у містах регіону свідчить про те, що міста відігравали помітну роль як центри науки, культури та адміністративного управління. Значна частина інтелігенції та службовців мешкала у двох найбільших містах західноукраїнських земель – Львові та Чернівцях (Додатки 198, 202, 203, 228, 234, 235). Дані про чисельність представників різних соціальних груп міського населення Закарпаття, зайнятих у різних сферах господарської діяльності, представлені в Додатку 233.

Про кількість *прислуги* та її розподіл за галузями господарства західноукраїнських земель можна судити з огляду на дані, представлені в табл. 50. Як бачимо, в 1900 р. основна маса домашньої прислуги була зосереджена в так званій громадській службі та в сільському господарстві. Однак у 1910 р. у зв'язку з масовим розоренням дрібних власників у сільському господарстві та в промисловості абсолютна та відносна кількість прислуги, зайнятої в цих галузях, помітно скоротилася при одночасному збільшенні кількості прислуги в торгівлі, на транспорті й у громадській службі. Якщо взяти окремо Закарпаття, то тут спостерігаємо дещо іншу картину: в 1900 і 1910 рр. у середньому по 45% від кількості всієї прислуги було зосереджено в сільському господарстві та інших галузях, а в промисловості, торгівлі й на транспорті, – відповідно по 5% (табл. 51).

В 1910 р. в усіх містах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття налічувалося 67,8 тис. осіб домашньої прислуги, з яких 2,5 тис. осіб, або 3,7%, були зайняті в сільському господарстві, 8,4 тис. осіб, або 12,4% – у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, 20,8 тис. осіб, або 30,7% – у торгівлі й на транспорті, 36,1 тис. осіб, або

**Розподіл домашньої прислуги між галузями господарства
західноукраїнських земель у 1900-1910 рр.**

Галузі господарства	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	27711	28,30	24115	22,90
Промисловість	13948	14,24	11416	10,84
Торгівля, транспорт	17673	18,05	24148	22,93
Інші галузі	38591	39,41	45631	43,33
Разом	97923	100,00	105310	100,00

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 207-243; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 21-202.

53,2% – у громадській службі [41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662; 55, ч. 10, с. 34-89] (Додатки 204, 229, 236).

Оскільки в містах проживала значна частина представників торгово-промислових кіл, високооплачуваного чиновництва, було розташовано основну частину державних закладів та установ, релігійних організацій і т. п., це зумовило високий ступінь концентрації тут домашньої прислуги. В усіх містах було зосереджено понад 10% від кількості прислуги, зайнятої в сільському господарстві, 74% – прислуги, зайнятої в ремісничій та фабрично-заводській промисловості, 88% – у торгівлі й на транспорті, понад 79% – у громадській службі регіону.

Відсталість економіки західноукраїнських земель, що перебували на положенні внутрішньої колонії Австро-Угорщини, зумовила строкатий соціальний склад міського населення досліджуваного регіону. Значну частину міських мешканців, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості, а також у торгівлі й на транспорті, становили дрібні власники, члени їхніх сімей, службовці, домашня прислуга. Однак із посиленням концентрації виробництва й капіталу, зміцненням фабрично-заводської промисловості неухильно зростали лави робітничого класу, що поповнювалися за рахунок розореного селянства, дрібних ремісників, членів робочих сімей тощо, змінювалася його внутрішня структура.

**Чисельність і питома вага домашньої *прислуги* відносно до всього самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр.
та розподіл її між галузями господарства**

Галузі господарства	1900 р.			1910 р.			Розподіл домашньої прислуги між галузями господарства, %	
	Все самодіяльне населення (осіб)	Домашня прислуга		Все самодіяльне населення (осіб)	Домашня прислуга		1900 р.	1910 р.
		осіб	%		осіб	%		
Сільське господарство	229849	13975	6,1	227959	14291	6,3	45,6	41,7
Промисловість	26310	1053	4,0	35459	1489	4,2	3,4	4,4
Торгівля, транспорт	11352	1581	13,9	17570	2537	14,4	5,2	7,4
Інші галузі	39991	14070	35,2	42195	15932	37,8	45,8	46,5
Разом	307502	39679	10,0	323183	34249	10,6	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 207-243.

3. Етносоціальна структура городян

Питання про етносоціальну структуру населення регіону взагалі і міст зокрема є настільки важливим, настільки ж і дуже складним, оскільки матеріали урядової статистики не містять системних даних про це, а тому доводиться вкотре узагальнювати розпорошені дані результатів переписів населення за родом занять. Тому, беручи до уваги розподіл самодіяльного населення між галузями господарства в межах етнічних груп, переконуємося, що в 1900 р. у Східній Галичині та в 1910 р. на Буковині в сільському господарстві було зайнято відповідно 94% і 89% українців, 60% і 30% поляків, 29% і 36% німців, 19% і 13% іудеїв. З іншого боку, у промисловості українців було лише 2%, а поляків, німців та іудеїв – в середньому 25%. Подібна ситуація спостерігалася в торгівлі й на транспорті. Приблизно таку ж картину бачимо й у розподілі між галузями господарства цих земель представників основних класів і соціальних груп (**Додатки 237-244, 250**).

А переписи населення за родом занять дають змогу дійти певних висновків про етносоціальну структуру самодіяльного населення міст. Так, у 1900 р. в усіх галузях господарства Східної Галичини (без "інших галузей"), враховуючи розмовну мову, *2/3 усіх власників були українцями*, менше третини – *поляками*. Така висока частка власників-українців пояснюється тим, що переважна їх більшість була зосереджена в сільському господарстві, тобто там, де домінували приватні дрібні землеробські господарства. Якщо ж узяти промисловість, то тут понад 70% власників були *поляками*, лише 18% – *українцями*, близько 12% – *німцями*. На Буковині спостерігається подібна ситуація: в 1900 р. там 42% власників були *українцями*, 35% – *румунами*, 18% – *німцями*. Але у промисловості на *німців-власників* припадало понад 58%, на *поляків* – близько 15%, на *українців* – понад 14%, на *румунів* – 10% від їхньої загальної кількості (**табл. 52-55**).

Якщо розглядати соціальну структуру лише *українського* населення, зайнятого в основних галузях ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 1900 р., то з усіх зайнятих там 18,8 тис. осіб 8,5 тис. були *власниками*, 10,0 тис. – *робітниками*, *учнями* й *поденниками*, 106 осіб – *службовцями*. У відсотках ці показники складають відповідно 45,2%, 54,2% та 0,6% усіх українців. Найбільшу кількість власників-українців було задіяно в металообробній, машинобудівній, швейній, харчовій галузях, а робітників – у хімічній, будівельній та паперовій галузях (**Додаток 245**).

У тому ж році в усіх галузях господарства Східної Галичини питома вага *членів сім'ї* (в межах класів) була наступною. В сільському господарстві частка українців складала 80%, поляків – 19%; у промисловості українців було 18%, поляків – відповідно 70%, німців – 12%. У торгівлі й на транспорті українці

**Етносоціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі
й на транспорті в 1900 р. (за мовним показником)**

Класи та соціальні групи Розмовна мова	Власники		Члени сім'ї		Робітники, поденники		Службовці	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Польська	208110	28,6	248402	20,1	157939	41,8	12188	81,7
Українська	496440	68,2	972270	78,8	205582	54,4	1054	7,1
Німецька	21851	3,0	13467	1,1	11095	2,9	1232	8,3
Інші мови	120	0,0	199	0,0	313	0,1	78	0,5
Іноземці	1069	0,2	175	0,0	2924	0,8	362	2,4
Разом	727590	100,0	1234513	100,0	377853	100,0	14914	100,0

Розраховано за: 85, т. XX, ч. II, с. 1-31 (табл.).

Етносоціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості в 1900 р. (за мовним показником)

Класи та соціальні групи Розмовна мова	Власники		Члени сім'ї		Робітники, поденники		Службовці	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Польська	42077	70,38	7402	69,48	48312	69,89	2530	76,07
Українська	10438	17,46	1883	17,68	12522	18,12	164	4,93
Німецька	6701	11,21	1302	12,22	5970	8,64	425	12,78
Інші мови	55	0,09	8	0,08	134	0,19	31	0,93
Іноземці	515	0,86	58	0,54	2183	3,16	176	5,29
Разом	59786	100,00	10653	100,00	69121	100,00	3326	100,00

Розраховано за: 85, т. XX, ч. II, с. 1-31 (табл.).

Таблиця 54

**Етносоціальна структура населення Буковини, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі
й на транспорті в 1900 р. (за мовним показником)**

Класи та соціальні групи Розмовна мова	Власники		Члени сім'ї		Робітники, поденники		Службовці	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Німецька	22017	17,9	11129	7,9	18713	15,7	2647	73,1
Українська	51152	41,6	64643	45,6	50332	42,2	209	5,8
Румунська	43669	35,5	60129	42,4	42416	35,6	234	6,5
Польська	3914	3,2	2422	1,7	5677	4,8	355	9,8
Інші мови	1814	1,4	3331	2,4	971	0,8	88	2,4
Іноземці	470	0,4	116	0,0	1116	0,9	88	2,4
Разом	123036	100,0	141770	100,0	119225	100,0	3621	100,0

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-224.

Етносоціальна структура населення Буковини, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості в 1900 р. (за мовним показником)

Класи та соціальні групи Розмовна мова	Власники		Члени сім'ї		Робітники, поденники		Службовці	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Німецька	6090	58,41	407	62,04	9676	47,98	566	77,32
Українська	1531	14,68	105	16,00	3685	18,27	25	3,42
Румунська	1072	10,28	78	11,89	3105	15,40	34	4,64
Польська	1518	14,56	52	7,93	3066	15,20	47	6,42
Інші мови	22	0,22	1	0,16	106	0,53	24	3,28
Іноземці	193	1,85	13	1,98	530	2,62	36	4,92
Разом	10426	100,00	656	100,00	20168	100,00	732	100,00

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-224.

складали 8%, поляки – 74%, німці – 18%. У 1910 р. в усій Галичині також у межах класів в усіх галузях господарства українці становили 51%, поляки – 49%. А зі 100 представників кожної етнічної групи на членів сім'ї в українців припадало 54 особи, у поляків – 41 особа, в німців – 23 особи. На Буковині в 1910 р. (в межах етнічних груп) у сільському господарстві членами сім'ї були: німців – 41%, українців – 41%, румунів – 43%, євреїв – 35%. У промисловості відповідно німці складали 2%, українці – 2%, румуни – 2%, євреї – 2%. У торгівлі й на транспорті питома вага німців становила 15%, українців – 6%.

Частка *орендарів* відносно до всієї кількості *власників* була мізерною. У 1910 р., наприклад, у Східній Галичині вона становила менш ніж 1%, а на Буковині – 2%, залежно від галузей господарства. Того ж року у Східній Галичині нараховувалося 4469 орендарів, 64% з яких було зосереджено в сільському господарстві, 21% – у промисловості, 15% – у торгівлі й на транспорті. Тоді ж в усій Галичині проживали 7096 орендарів, з яких у сільському господарстві працювали 71%, у промисловості, в торгівлі й на транспорті – відповідно 15% і 14%. Щодо конфесійної належності, то 7,2% з них були *греко-католиками*, майже 41% – *римо-католиками*, 50% – *іудеями*, понад 2% належали до інших конфесій. Найбільше римо-католиків - орендарів було зосереджено в сільському господарстві – понад 50% від загальної кількості всіх орендарів; в інших галузях на них припадало 67%. *Іудеями* з усіх орендарів у промисловості були 69%, а в торгівлі й на транспорті – 84%. Якщо брати до уваги розмовну мову, то з усієї кількості орендарів (7096 осіб) 8,4% були українцями, 87,5% – поляками, 3,0% – німцями. Поляки-орендарі в Галичині домінували у промисловості, в торгівлі й на транспорті: на них припадало 86%-90% від кількості всіх орендарів у цих галузях (**Додатки 246-249**).

На Буковині, як зазначалося, частка орендарів була дещо вищою. У 1910 р. в регіоні нараховувалося 1024 орендарі, з яких близько 3% були *греко-католиками*, 16,5% – *православними*, 9,9% – *римо-католиками*, понад 60% – *іудеями*, понад 10% належали до інших конфесій. У сільському господарстві Буковини православні орендарі становили 24%, іудеї – 44%, римо-католики – 12%, представники інших конфесій – близько 20%. У промисловості на орендарів-іудеїв припадало понад 77%, а на православних та римо-католиків – по 8%. У торгівлі й на транспорті на Буковині також домінували орендарі-іудеї: їхня частка складала понад 90% від кількості всіх орендарів у цій галузі. Якщо оперувати даними про розмовну мову, картина про кількість орендарів у регіоні виглядала так. На українців орендарів припадало майже 12%, на німців – понад 69%, на румунів – 11%, на поляків – 6%, на тих, хто розмовляв іншими мовами, – майже 2%. За галузями

господарства Буковини в 1910 р. у сільському господарстві українці-орендарі становили понад 15%, німці – 60%, румуни – понад 16%; у промисловості 79% орендарів припадало на німців, 11% – на українців, майже 5% – на поляків, 4% – на румунів. У торгівлі й на транспорті домінували орендарі-німці: на них припадало понад 88% від їхньої загальної кількості в цій галузі (**Додатки 250-254**).

В містах було зосереджено незначну кількість *орендарів*. Так, у 1910 р. в десяти найбільших містах Східної Галичини проживали 282 орендарі, або 6,3% від їхньої загальнокрайової кількості. З них у сільському господарстві міст концентрувалися понад 38%, у промисловості – понад 26%, у торгівлі й на транспорті – понад 35%. У Львові того ж року було зареєстровано 129 орендарів; це складає 46% від кількості всіх орендарів, які проживали у великих містах. Зокрема, в сільському господарстві Львова на них припадало 31%, у торгівлі й на транспорті – понад 48% від їхньої загальної кількості. Найбільше орендарів було в сільському господарстві Тернополя – 63% від їхньої загальної кількості; у Перемишлі, Коломиї, Стрию ця частка становила в середньому по 40%. У промисловості Дрогобича було зосереджено 60% орендарів від їхньої загальної кількості в місті; у Станіславові та Ярославі приблизно половина орендарів припадала на системи торгівлі і транспорту (**Додаток 222**).

У 1900 р. в усіх галузях господарства Східної Галичини з усієї кількості *службовців* (14,9 тис. осіб) частка поляків становила 82%, українців – 7%, німців – понад 8%. У 1910 р. в усій Галичині нараховувалося 90,7 тис. службовців, з яких 78% становили поляки, 11% – українці, 6% – німці. Якщо брати до уваги питому вагу службовців у межах етнічних груп, то в 1900 р. у Східній Галичині зі 100 осіб кожної етнічної групи службовцями були: в українців – 3 особи, у поляків – 5 осіб, у німців – 3 особи. В усій Галичині в 1910 р. ці показники були відповідно такими: в українців – одна особа, у поляків – 3 особи, у німців – 11 осіб, в осіб, які розмовляли іншими мовами, – 14 осіб. На Буковині того ж року були зафіксовані такі дані: в українців – одна особа, у німців – 4 особи, у румунів – 2 особи, в євреїв – 5 осіб, в осіб, які розмовляли іншими мовами, – 6 осіб.

Щодо етносоціального складу *промислового* населення міст західноукраїнських земель, то опубліковані матеріали містять про це незначні за обсягом, суперечливі, а іноді відверто недостовірні дані, оскільки австро-угорська статистика фальшувала етнічну належність населення, зайнятого в промисловості та ремеслі, зокрема надто занижувала кількість робітників-українців. До прикладу, польська статистика, подаючи відомості про релігійну належність промислового населення, об'єднала поляків (римо-католиків) та українців (греко-католиків) в одну групу під назвою "католики". Подібна

"модернізація" позбавляє дослідника можливості визначити дійсну питому вагу українців серед промислового населення.

Відомості про *розмовну мову*, які фальшувати було легше, ніж відомості про релігійну належність, і які, на жаль, у даному випадку являють собою практично єдине джерело для отримання показників етносоціальної структури промислового населення західноукраїнських земель, значною мірою занижують питому вагу українців.¹ Так, згідно з цими даними, в 1900 р. зі 143 тис. осіб, зайнятих у промисловості та ремеслі Східної Галичини, польську мову вживали 70,2%, а українську – 17,5%. Це при тому, що римо-католики склали 23,5%, а греко-католики – 62,8% від кількості всього населення зазначеної території [46, ч. 1, с. 35-43; 60, т. VII, ч. 1, с. 5-6]. На Буковині в 1910 р. німецькою мовою користувалися 21,1% від кількості всіх мешканців, але в промисловості цей показник досяг, як стверджує статистика, 52,3%; українською мовою користувалися понад 38% усього населення Буковини, однак у промисловості на українців за цим показником припадало лише 16,7% [42, т. XVII, с. 56-94; 53, ч. 1, с. 90-93].

Ще більшому фальшуванню піддавалися матеріали, які стосувалися етнічного складу *міського промислового* населення. Наприклад, хоча в 1900 р. у Львові українці склали 18,3%, а поляки – 51,7% від кількості всіх мешканців, але після відповідної "поправки" статистичних відомостей австрійськими та польськими економістами і демографами виходило, що частка українців серед промислового населення міста дорівнювала лише 4,6%, а поляків – 80%; серед промислових робітників на українців припадало 5,4%, а на поляків – 81% від усієї кількості промислових робітників [48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51]. Про етносоціальну структуру промислового населення Східної Галичини й Буковини в 1900-1910 рр. свідчать матеріали Додатку 237.

Таким чином, якщо судити, виходячи з цих даних, поляки у Східній Галичині та німці на Буковині домінували в усіх класах і соціальних групах населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості. Особливо високою була їхня питома вага серед службовців і власників. Це пояснюється тим, що службовцями були, як правило, представники домінуючих націй, благонадійність яких не викликала в офіційній владі жодних сумнівів; за допомогою них активно здійснювалася політика асиміляції та денационалізації українського населення.

Високу питому вагу власників і членів родини, які вживали польську та німецьку розмовні мови, зумовлено головним чином тією обставиною, що до

¹ Щоправда, статистичні дані про етносоціальну структуру промислового населення за мовним показником мають одну позитивну рису – вони містять відомості про кількість іноземних підданих, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості західноукраїнських земель.

цієї соціальної категорії промислового населення було зараховано значну кількість власників невеликих кустарних і напівкустарних закладів. Українці посідали друге місце серед власників, робітників і членів родини. Серед кваліфікованих інженерно-технічних працівників і службовців відносно високою була питома вага іноземців (французів, бельгійців, англійців та інших) – у середньому понад 5%.

Насправді ж частка українців серед промислового населення, і особливо серед робітників, була набагато вищою, а поляків, навпаки, нижчою, вже хоча б тому, що до групи населення, яке вживало польську мову, було включено не лише поляків, але й переважну більшість євреїв, адже єврейське населення в австро-угорській статистиці за єврейською розмовною мовою взагалі не фіксувалося, а "розкидалося" до інших мовних груп. Так, відповідно до відомостей, наведених у праці І. Трайніна, майже 77% від кількості всіх євреїв Галичини в 1900 р. за свою розмовну мову вважали польську [147, с. 68; 163, с. 35].¹ Крім того, певна частина греко-католиків – представників торгово-промислових кіл та службовців, особливо в містах, під час перепису своєю розмовною мовою називала не українську, а польську, внаслідок чого цих осіб також було зараховано до групи поляків. Необхідно враховувати й той факт, що питома вага українців у промисловості та ремеслі знижувалася у зв'язку з "ремісничою" структурою єврейського населення. Значно вищою, ніж серед українців, була частка ремісників і серед римо-католиків.

Незважаючи на те що в промисловості міст Східної Галичини та Північної Буковини ключові позиції посідали німці, поляки, угорці, євреї, румуни, питома вага українців була значною. Вони склали абсолютну більшість серед робітників озокеритної, лісової, деревообробної, солевидобувної та солеварної промисловості. Наприклад, наприкінці 80-х рр. XIX ст. у Бориславі налічувалося більш ніж 10 тис. постійних і сезонних робітників, з яких на українців припадало 45% від їхньої загальної кількості, на поляків – відповідно 30%, на євреїв та інших – 25%. У 1918 р. у Болехові, Долині, Дрогобичі, Калуші, Косові, Стебнику та Ланчині солекопами і солеварами працювали винятково українці. Це підтверджують матеріали про етнічну структуру населення Східної Галичини й Буковини, згідно з якими в 1900-1910 рр. у сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті зазначених земель було зайнято 256 тис. робітників-українців, або 52% від кількості всіх найманих робітників. В усіх галузях господарства Львова в 1900 р. було зайнято 5,8 тис. українських робітників, або майже 19% від їхньої загальної кількості [48, ч. 5, с. 150-151; 55, ч. 1, с. 12-13].

¹ Трайнин И. П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. – Ин-т права АН СССР. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 304 с. – С. 110.

Про етнічний склад міського промислового населення Закарпаття можна судити лише на підставі даних про групування населення за розмовною мовою. Розрахунки засвідчують, що українці склали тут у середньому 30% від кількості всіх зайнятих у фабрично-заводській промисловості. Однак на підприємствах хімічної, лісової, деревообробної галузей, у промисловості з виготовлення будматеріалів, тобто там, де умови праці були особливо важкими та шкідливими для здоров'я, а заробітна плата низькою, питома вага українців досягала 60-85% від кількості всіх робітників цих галузей. У 1910 р. з 5,9 тис. осіб, зайнятих на підприємствах фабрично-заводської промисловості Закарпаття, 57% із яких було розташовано в містах, угорці склали 43%, українці – 29,1%, німці та євреї – 12,6%, словаки – 8,6%, румуни – 2,9%, інші – 3,8%. У той же час на Буштинському лісопильному заводі на українців припадало 85,3% робочих місць, на Перечинському хімзаводі – відповідно 62,1%, на Перечинській фабриці гнутих меблів – 86,7%, на Великобичківському хімзаводі та лісопильному заводі у Сваляві – по 45%. Чимало робітників-українців було зайнято і в ремісничо-кустарній промисловості міст Закарпаття.¹ Питома вага українців серед сільськогосподарських робітників цієї західноукраїнської землі складала близько 70% [123, с. 72].

Отже, в тих галузях промисловості, де діяли підприємства фабрично-заводського типу (паперова, хімічна, лісопильна та деревообробна, поліграфічна, будівельна), частка робітників складала в середньому 76% від кількості всіх зайнятих. Невисока питома вага робітників у металообробній, швейній, харчовій галузях, а також у машинобудуванні пояснюється тим, що до цих галузей було включено масу дрібних кустарних і напівкустарних майстерень, де нерідко працював лише один господар закладу. Проте з числа всіх українців, зайнятих у 1900 р. в металообробній промисловості Львова, робітники склали 88%, у поліграфічній галузі – відповідно 94%, у деревообробній – 84%. Серед усіх українців, які працювали на транспорті Східної Галичини, на робітників припадало 81%, а у Львові – 68% [48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 30-31, 47-51 (табл.)]. Великим було й число власників української національності: у 1900-1910 рр. у сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті Східної Галичини та Буковини налічувалося 548 тис. власників-українців, або 64,4% від кількості всіх власників [55, ч. 10, с. 223-224; 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.)]. Про етносоціальну структуру населення Львова в 1900 р. свідчать відомості, представлені в Додатках 255-260.

¹ 7, ф. 90, оп. 1, спр. 2514, арк. 1-12.

Українські національні торгово-промислові кола Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в умовах дуалізму намагалися розширити свій вплив у політичному та економічному житті, ведучи боротьбу за рівні з поляками та угорцями умови розвитку [179, с. 90-91]. Як засвідчують численні документи, саме заможні прошарки українського населення найчастіше зрікалися своєї віри й переходили в католицизм. Так, згідно з офіційними даними, з 322 греко-католиків Львова, які в 1908 р. змінили віросповідання, 311 стали римо-католиками. Серед них промисловики, купці та банкіри склали 29,2%, чиновники і службовці – 53%, інші категорії населення – 15%, а робітники – лише 2,8% [84, т. XIII, с. 75-76].

Українці були власниками промислових і торгових підприємств, нафтових заводів і т. д. Наприклад, галичанський промисловик Крисько був власником нафтових ділянок поблизу Дрогобича. І. Віктор придбав нафтові джерела та нафтоочисний завод в Устриках. У 1889 р. українці з Яблонова Геник і Павлюк придбали вугільну шахту [162, с. 27]. Значні площі орних земель і сільськогосподарських угідь було сконцентровано в руках українських власників на Закарпатті: М. Ростоки, В. Дзвеняка, Ф. Форчука, Ю. Вурсти та інших.

При дослідженні питання про формування української національної буржуазії в містах на західноукраїнських землях звертають на себе увагу архівні джерела, в тому числі "Книга записів торгових угод на ярмарках Львова за 1856-1858 рр.". У цій книзі вказані не лише прізвища осіб, які торгували зерном та іншими сільськогосподарськими продуктами, але й кількість проданого товару, а також суми виторгів. У переважній більшості це були малоземельні селяни, які привезли невелику кількість зерна, картоплі, сіна чи дров, щоби, реалізувавши ці більш ніж скромні результати своєї нелегкої праці, сплатити податки, розрахуватися з боргами, а на кошти, які залишаться, придбати найнеобхідніші в господарстві речі. Однак були серед них і такі, які реалізовували великі партії зерна. Так, наприклад, у серпні-вересні 1856 р. І. Антонь продав 94 центнери зерна, П. Жук – 72 центнери, І. Тихий – 24 центнери, І. Глушук та І. Олійник – по 18 центнерів і т. д.¹ Безсумнівно, це були або представники міського купецтва, або сільської української буржуазії, які виробляли товарний хліб і були тісно пов'язані з ринком. Серед представників української торгово-промислової буржуазії Східної Галичини відомими торговцями худобою були Д. Дудка, М. і С. Рудики, І. Возний, М. Рудник, а Північної Буковини – Г. Гладкий, А. Гаврилюк, Л. Галкевич, І. Корч, Н. Павлович та інші.² Великі партії лісу та лісоматеріалів на початку ХХ ст. сплавляли Черемошом купці з Яблониці

¹ 10, ф. 3, оп. 9, спр. 67, арк. 2-4, 14-15.

² 5, ф. 146, оп. 59, спр. 406, арк. 1-57; спр. 419, арк. 7; спр. 423, арк. 43.

В. Москаль, К. Псарюк, І. Попюк та інші.¹ Власниками спиртових заводів, лісопилок, парових і водяних млинів у Золочеві, Тернополі, Підгайцях, Збаражі, Кам'янці-Струмиловій, Перемишлянах та інших містах були І. Балакало, В. Притика, І. Дідик, Ф. Таращук, С. Ткачук, Г. Зварич, Я. Гарасим та чимало інших [25, 1871-1875 рр., с. 41-58; 1881-1890 рр., с. 76-104].²

Цікаво відзначити, що аналогічну картину можна було спостерігати й на території України у складі Російської імперії. Так, згідно з даними Подільської державної палати, лише в Балтському, Проскурівському, Литинському, Летичівському, Кам'янецькому повітах Подільської губернії в 1902 р. свідоцтва купців 2-ї гільдії придбали понад 20 осіб української національності, значна частина яких вийшла з селян або міщан і здійснювала торгівлю ще з 80-х рр. XIX ст. Серед них були: І. Ткач-Бурлака, із селян (с. Рибниця); І. Свідерський, із селян (с. Ямполь); Я. Побійнич, із селян (с. Зміїв Харківської губернії); Л. Широченко, із селян (Чигиринського повіту Київської губернії); А. Шульминський, із міщан (м. Кам'янець); І. Теличко, Я. Широкий та інші.³

Українські торгово-промислові кола досліджуваного регіону наприкінці XIX - на початку XX століть організували низку промислових і торгових товариств. Так, у Львові виникло товариство з експлуатації карпатської нафти "УНАС", у Дрогобичі – "Підойма", також у Львові – страхове товариство "Дністер", у Чернівцях – "Руська каса" й т. д. [162, с. 26; 168, с. 137; 317, с. 450-451]. Важливою фінансовою установою, навколо якої групувалися українські промисловики Північної Буковини, була "Селянська каса"; її активи зросли зі 148 тис. крон у 1903 р. до 20 млн. крон у 1907 р. Товарний відділ каси в 1910 р. придбав, а пізніше реалізував 45 вагонів жита й вівса, 33 вагони кукурудзи. Дрібні та середні виробники й торговці української національності, намагаючись зміцнити свої позиції в економіці й політиці регіону, організували всілякі кредитні та збутові кооперації. Наприклад, лише в 1904 р. в Галичині діяло 68 кредитних, 9 промислових і 4 торгових заклади з загальним обігом близько 43 млн. крон. Напередодні Першої світової війни на території всіх західноукраїнських земель налічувалося вже 38 українських торгових кооперативів [132, т. 1, с. 493].

Таким чином, усе населення регіону взагалі і міст зокрема, яке жило за рахунок певних галузей господарства, офіційна статистика поділяла на дві групи: *самодіяльних* (зайнятих, працюючих) і *утриманців*. Останні на час перепису населення з різних причин не працювали. Співвідношення між цими

¹ 5, ф. 146, оп. 68, спр. 701, арк. 4-5.

² 12, ф. 33, оп. 1, спр. 38, арк. 6.

³ 14, ф. 226, оп. 38, спр. 708, арк. 28-39; спр. 710, арк. 42, 44; спр. 713, арк. 2; спр. 714, арк. 9; спр. 724, арк. 9-36.

групами було відповідно 40% і 60% залежно від галузі господарства та особливостей району. Якщо ж говорити про *галузеву* структуру господарства міст і регіону, то в 1890-1910 рр. в середньому 75% населення західноукраїнських земель жило за рахунок сільського господарства, 9% – за рахунок промисловості, 8% – за рахунок торгівлі і транспорту, понад 7% – за рахунок інших галузей господарства.

Щодо структури *зайнятості*, то в усіх галузях господарства регіону було зайнято в 1890 р. 3,1 млн., у 1900 р. – 3,2 млн., у 1910 р. – понад 3,7 млн. осіб. Якщо ж розглядати *галузеву* структуру, то в цей період у середньому 81% від кількості всього *самодіяльного* населення було зайнято в сільському господарстві, близько 7% – у промисловості, понад 5% – у торгівлі й на транспорті, понад 7% – в інших галузях господарства.

В містах господарська структура і структура зайнятості суттєво відрізнялися від загальнорегіональних. Так, у 1910 р. в сільському господарстві міст було зайнято 9% від кількості самодіяльного населення, у промисловості – відповідно 25%, у торгівлі й на транспорті – 26%, в інших галузях – 40%. Дещо іншу картину бачимо в містах Закарпаття: у 1900-1910 рр. там у середньому 32% населення працювало в сільському господарстві, 24% – у промисловості, 13% – у торгівлі й на транспорті, понад 30% – в інших галузях. У містах Закарпаття було зосереджено 7,2% сільськогосподарського населення, 43% – промислового, 50% – тих, хто працювали в торгівлі й на транспорті, 60% – тих, хто були зайняті в інших галузях господарства краю.

З приводу *соціальної* структури населення слід мати на увазі наступне. Під час переписів населення в Австрії у 1890 р. воно поділялося на такі соціальні групи: власники, службовці, робітники, поденники. В 1900 р. було введено нову соціальну категорію – члени сім'ї, які раніше подавалися разом із поденниками. Перепис 1910 р. зафіксував уже 7 категорій самодіяльного населення: власники, орендарі, службовці, робітники, учні, поденники, члени сім'ї. Угорські переписи населення виділяли такі соціальні групи самодіяльного населення: власники, службовці, члени сім'ї, інженерно-технічний персонал, робітники (разом із поденниками), учні, прислуга. Підрахунки показали, що у другій половині XIX - на початку XX століть у середньому 30% від кількості всього самодіяльного населення регіону становили *власники*, 45% – *члени сім'ї*, 20% – *робітники*, *поденники*, *учні*, близько 50% – представники *інтелігенції* та *службовці*.

Матеріали переписів населення за родом занять дозволили зробити наступні висновки: в 1900 р. у Східній Галичині і в 1910 р. у Північній Буковині в сільському господарстві було зайнято відповідно 94% і 89% українців, 60% і 30% поляків, 29% і 36% німців, 19% і 13% євреїв від їхньої

загальної кількості. Серед *власників* у Східній Галичині в 1900 р. в усіх галузях господарства $\frac{2}{3}$ були українцями, менш ніж $\frac{1}{3}$ – поляками, але у промисловості 70% власників були поляками, 18% – українцями, 12% – німцями. На Буковині серед власників в усіх галузях господарства 42% були українцями, 35% – румунами, 18% – німцями; у промисловості Буковини 58% власників були німцями, 15% – поляками, 14% – українцями. На жаль, аналогічних даних по Закарпаттю немає. Щодо *орендарів*, то їх абсолютна кількість була незначною – в середньому від 1,5% до 2% від кількості власників. Найбільше орендарів було серед поляків, євреїв і німців.

ВИСНОВКИ

Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть були центрами господарського, культурного і політичного життя регіону, в їхньому розвитку відбивалися головні етапи історії народу. Для дослідження питання про динаміку чисельності та процеси формування міського населення було залучено відомості про ті міські поселення на західноукраїнських землях, які вже в епоху Середньовіччя мали статус міст і містечок, підтверджений законами 80-90-х рр. XIX ст. Так, станом на 1889 р. в усій Галичині офіційно 30 населених пунктів було віднесено до розряду міст, і 19 із них були розташовані на території Східної Галичини. В 1896 р. до розряду міст було включено ще 139 населених пунктів Галичини, і 83 з них (крім Львова, який мав власний статут) знаходилися у Східній Галичині. Таким чином, на рубежі століть у Східній Галичині разом налічувалося 103 міста й містечка, у Західній Галичині – відповідно 68. Із 83 населених пунктів Східної Галичини, офіційно перетворених у 1896 р. на міста, фактично містами були 31, містечками – 50, селами – 2.

Серед усіх 52 політичних повітів Східної Галичини станом на 1910 р. у двох повітах налічувалося по 4 міста, у 12 – по 3, у 21 – по 2 міста, в інших 17 – по одному місту, де вони водночас були й центрами політичних повітів. Серед 6 повітів Північної Буковини лише в Чернівецькому було 3 міста й містечка, в інших – по одному. У Закарпатті на території Марамороського комітату існувало 11 міст і містечок, Ужанського – 5, Березького – 3, Угочанського – 2.

Найбільш типовими для західноукраїнських земель у другій половині XIX - на початку XX століть були міста і містечка з населенням 2-5 тис. осіб, на які припадало в середньому 48% від їхньої загальної кількості (без Львова і Чернівців) і в яких мешкало близько 28% міського населення; на міста і містечка з населенням 5-10 тис. осіб припадало понад 28% усіх міст, і в них було зосереджено в середньому 29% міського населення; на міста з населенням 10-15 тис. осіб – відповідно 9% від загальної кількості міст і 15% міського населення; на містечка, населення яких не перевищувало 2 тис. осіб – понад 8% від загальної кількості і 2% міського населення. Питома вага міст із населенням понад 15 тис. осіб складала майже 7%, в них проживало в середньому 26% від кількості всього міського населення регіону.

Внаслідок зміцнення фабрично-заводської промисловості, посилення міграційних процесів у мережі західноукраїнських міст за період із 1880 по 1910 рр. відбулися помітні зрушення: кількість міських поселень із населенням до 2 тис. скоротилася майже вчетверо, у Східній Галичині – з 9 до 3, або втричі, на Закарпатті – з 10 до 2, або вп'ятеро; на території Північної Буковини

таких міських поселень у досліджуваній період вже не існувало. Кількість міст і містечок із населенням від 2 до 5 тис. також скоротилася. У Східній Галичині в 1910 р. їх налічувалося 44 проти 55 у 1880 р., в Північній Буковині – 2 проти 6, а на Закарпатті їхня кількість зросла з 5 до 9. В інших категоріях міст із населенням більш ніж 5 тис. осіб спостерігається їхнє постійне збільшення. Так, кількість міських поселень із населенням 5-10 тис. осіб збільшилася в 1,3 рази, міст із населенням 10-15 тис. осіб – відповідно в 1,6 разів.

При визначенні типології міст важливо було вирішити, яка частка самодіяльного населення міста повинна бути зайнята в тій чи іншій галузі господарства; це дозволило визначати, яка саме галузь відіграє провідну роль в економіці міста і яку галузь, відповідно, належить виділяти в окрему групу. З огляду на це при визначенні функціональної структури і типів міст було враховано показник розподілу міського самодіяльного населення між галузями господарства, тобто структуру зайнятості, а за наявності вичерпних даних – галузеву структуру міської промисловості, а також політико-адміністративні та культурно-освітні функції міст. Вивчення і всебічний аналіз господарської структури міст, соціального складу їх населення дозволили зробити висновки про типологію міст регіону другої половини XIX - початку XX століть, виявити домінуючі чинники, які сприяли кількісному зростанню населення міських поселень або, навпаки, гальмували його, з'ясувати причини цього, окреслити тенденції змін соціально-професійної структури та етнічного складу міського населення. В ході дослідження було з'ясовано, що великі міста розвивалися як торгово-промислові, політико-адміністративні та культурні центри, а в малих містах і містечках домінували сільськогосподарське виробництво, дрібні промисли й торгівля. Проте внаслідок подальшого розвитку промисловості частина міст регіону набула характеру капіталістичних міст, які у своєму соціально-економічному розвитку значно випереджали сільські поселення. І хоча промисловість ще не перетворилася на провідну галузь господарства всіх міст, все ж таки вона значною мірою була визначальним чинником їх розвитку, впливу на сільську округу.

В політико-адміністративному плані станом на 1910 р. Східну Галичину було поділено на 52 політичних повіти (Західну Галичину – на 31 повіт); Буковину – відповідно на 11 повітів, 7 із яких (Чернівецький, Серетський, Сторожинецький, Вашківський, Кіцманський, Вижницький, Заставнянський) знаходилися на території Північної Буковини. Закарпаття поділялося на 4 комітати, а ті, у свою чергу, на райони (округи), яких налічувалося 26: 10 у Марамороському комітаті, 7 – у Березькому, 6 – в Ужанському, 3 – в Угочанському.

Характер планування і темпи забудови міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття залежали від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема політики, яку проводили правлячі кола відносно цієї території українських земель, своєрідності та характеру географічного середовища, конкретної місцевості, де було розташоване місто чи містечко, історичних традицій. Важливими чинниками, які визначали ступінь інтенсивності та раціональності забудови, були рівень розвитку продуктивних сил міста, його роль і місце в економічному, суспільно-політичному та культурному житті не лише найближчої до міста околиці, але й більш широкого регіону. Слід зважати й на розуміння питань забудови та розширення території міст представниками місцевої влади і торгово-промислових кіл.

Через низький рівень розвитку капіталізму в сільському господарстві, у зв'язку з чим соціальна диференціація населення на селі (та його відлив у міські зони) була не такою інтенсивною, як у більш розвинених західних провінціях Австрійської імперії, а слаборозвинуті фабрично-заводська промисловість і транспорт були неспроможні забезпечити роботою тих, хто поривав зв'язок із сільським господарством, процес урбанізації на західноукраїнських землях відбувався відносно повільніше, але навіть за таких умов фабрично-заводська промисловість поступово зміцнювалася, розвивався залізничний транспорт, а отже, помітно активізувався процес урбанізації. При цьому в окремих районах західноукраїнських земель рівень урбанізації був різним, чому сприяли різний ступінь економічного розвитку, територіально-географічні відмінності, різні густота мережі міст і містечок. Питома вага жителів міст відносно до всього населення західноукраїнських земель у другій половині XIX - на початку XX століть неухильно зростала; так, за період 1880-1910 рр. питома вага міського населення Північної Буковини зросла в 1,2 рази, Закарпаття – відповідно в 1,1 рази, Східної Галичини – трохи менш ніж в 1,1 рази.

Природний і механічний приріст населення в містах набагато випереджав приріст населення в сільській місцевості. Крім того, якщо темпи збільшення кількості міського населення постійно зростали, то в селах вони падали. Співвідношення та взаємообумовленість механічного і природного руху у зростанні загальної чисельності міського населення виступали визначальним чинником у формуванні контингенту населення міст різного типу. Результати переписів населення та інші джерела засвідчують, що міграційні потоки були спрямовані насамперед у великі міста, у зв'язку з чим механічний приріст у такого типу міських поселеннях завжди випереджав приріст природний. Населення міст збільшувалося й за рахунок включення до міської території приміських зон, які відігравали помітну роль у господарському розвитку

міської та сільської місцевості; в них було зосереджено значну частину фабрично-заводських підприємств із переробки сільськогосподарської та іншої сировини, велику кількість дрібних кустарних закладів, проводилися ярмарки й торги, розміщувалися товарні склади й товарні станції. Зміцненню економічних зв'язків міст із передмістями сприяло й те, що на території останніх нерідко знаходилися землі та майно міст.

Досліджуваний історичний період характеризується поглибленням нерівномірності соціально-економічного та культурного розвитку окремих міст регіону: розвивалися насамперед ті райони та розташовані на їхній території міста, що були багаті на природні ресурси, внаслідок чого відбувався територіальний перерозподіл як сільського, так і міського населення. Населення багатьох великих міст поповнювалося не лише за рахунок притоку мешканців розташованих неподалік сіл, а й за рахунок жителів інших, менш розвинених міст і містечок. У більшості з них приріст населення значно відставав не лише від приросту в більш розвинених містах, але навіть від середньоміського приросту всього регіону, хоча відбувався і зворотний процес, пов'язаний із менш жорсткими формами конкурентної боротьби на капіталістичному ринку в маленьких містах і містечках.

За результатами демографічних процесів, що відбулися в містах регіону за 1880-1910 рр., усі міські поселення можна поділити на дві нерівні групи: 1) міста і містечка, кількість мешканців яких за 30 років помітно зростає; 2) міста і містечка, населення яких, навпаки, скоротилося. До *першої групи* належали 117 міст і містечок, або 88,6% від їхньої загальної кількості (89 із них знаходилися на території Східної Галичини, 7 – на території Північної Буковини; сюди належать також усі міста Закарпаття). В цій групі, у свою чергу, виділяються дві категорії міст і містечок: ті, де приріст населення набагато перевищив приріст населення в повіті чи в окрузі, на території яких вони розташовувалися, і ті, де темпи приросту населення відставали від подібних темпів у повіті чи в окрузі (перших налічувалося 72, серед них у Східній Галичині – 50, у Північній Буковині – 5, на Закарпатті – 17; других – 45, відповідно 39, 2 і 4). До *другої групи* міст належали 15 міст і містечок, або 11,4% від їхньої загальної кількості (14 із них знаходилися у Східній Галичині, причому 4 з них були центрами повітів, одне – в Північній Буковині).

Матеріали, в яких ідеться про етнічну структуру найбільших міст Східної Галичини і Закарпаття, з одного боку, переконливо засвідчують недостовірність відомостей австро-угорської статистики щодо етнічної структури міського населення, з іншого, підтверджують мою думку про неприйнятність методу визначення національної належності населення цих територій за розмовною мовою. Дані про релігійну належність точніше відбивають реальний стан речей, хоча й вони не можуть вважатися

бездоганними, оскільки під тиском політики полонізації та мадяризації чимало українців переходили в католицизм та змінювали рідну мову на польську чи угорську, нерідко зберігаючи при цьому свою етнічну самосвідомість. Отже, при визначенні питомої ваги українського населення міст Східної Галичини і Закарпаття варто враховувати *релігійну належність*, а населення міст Північної Буковини – *розмовну мову*, оскільки тут, окрім українців (православних і греко-католиків), православними були й румуни.

Незважаючи на обмеженість у політичних правах, соціальне гноблення, високу смертність і масову еміграцію за океан, українці становили абсолютну більшість населення *західноукраїнських земель*. У 1900-1910 рр. вони склали в середньому 62% від кількості всіх жителів західноукраїнських земель, поляки та угорці – відповідно 21%, євреї та німці – 13%, румуни – близько 3%, інші етноси – близько 1%.

Етнічний склад *міського* населення відрізнявся від етнічної структури сільського населення більшою строкатістю та динамічністю. Міста, як історичні центри зосередження ремесла та фабрично-заводської промисловості, сезонної та постійної торгівлі, політико-адміністративні та культурні центри, важливі залізничні вузли, приваблювали до себе мешканців не лише розташованих неподалік сіл, але й населення інших країн. Питома вага українського етносу відносно до всіх мешканців міст на західноукраїнських землях була значно нижчою, ніж у селах. Більшість населення великих міст Східної Галичини склали поляки та євреї, Північної Буковини – німці та євреї, Закарпаття – угорці та євреї. Причому, якщо загалом абсолютна кількість українського населення в містах і містечках збільшувалася, то їхня частка серед міських мешканців – скорочувалася. В 1900-1910 рр. частка українців серед *міського* населення регіону становила в середньому 27%, поляків та угорців – понад 30%, євреїв і німців – 37%, румунів – близько 2%, представників інших етносів – близько 3%. Отже, жодна з етнічних груп не складала переважної більшості міських мешканців західноукраїнських земель.

Станом на 1910 р. зі 124 міст і містечок Східної Галичини і Закарпаття українці (за релігійним показником) мали відносну більшість у 40 та абсолютну більшість у 16 містах (разом 56 міських поселень); для поляків ці показники відповідно складають 27 і 9 міст (разом 36), для євреїв – 47 і 27 (разом 74 міста і містечка). З 8 міст Північної Буковини українці (за мовним показником) становили абсолютну більшість населення у 3 містах – Вашковцях, Кіцмані та Заставній; німці та євреї мали відносну більшість у двох містах (Чернівці та Сторожинець) і абсолютну – також у двох (Садгора та Вижниця), а румуни – лише в містечку Бояни.

При дослідженні питання про господарську структуру та структуру зайнятості міського населення було взято до уваги, що офіційна статистика подавала дані про кількість усіх жителів, які жили за рахунок переважно чотирьох галузей господарства (сільського господарства, промисловості, торгівлі, "інших галузей"), поділяючи їх на дві групи: *самодіяльне* населення та *утриманців*. Враховано також, що до сільського господарства нею були віднесені не лише землеробство (рільництво), але й лісгосподарство, лісові промисли, мисливство, рибне господарство, рибальство, бджільництво, тваринництво тощо, а також те, що дані офіційної статистики про кількість самодіяльного населення в межах певних класів і соціальних груп значно відхилялися від середніх показників; зокрема, багатьох дітей селян, які працювали з ранніх років, статистика не відносила до категорії "працюючих", тимчасом як до цієї категорії зараховувалися, наприклад, діти великих власників та інші члени їхніх сімей, які офіційно рахувалися співвласниками промислового підприємства чи торгового закладу.

У 1910 р. в середньому 9% від кількості всіх жителів 132 міст західноукраїнських земель були зайняті в сільському господарстві, понад 25% – у промисловості, 26% – у торгівлі й на транспорті, 40% – в інших галузях господарства. Таким чином, частка городян, які займалися сільським господарством, була майже в 9 разів нижчою, а тих, хто працювали у промисловості – в 3,7 разів вищою, ніж у регіоні в цілому; щодо "інших галузей", то вона в 4 рази перевищувала частку тих, хто був зайнятий у торгівлі й на транспорті, у 5 разів – тих, хто був зайнятий в інших галузях господарства регіону.

При розгляді соціальної структури міського населення регіону було використано матеріали переписів населення за родом занять, що були проведені в Австро-Угорщині в 1890, 1900 і 1910 рр., з урахуванням того, що статистика не використовувала такі поняття як "клас" чи "соціальне положення" й не дозволяла визначити представників основних класів і соціальних груп населення, зайнятого окремо у фабрично-заводській та ремісничо-кустарній промисловості. Угорські переписи виділяли категорії власників, службовців, членів сім'ї, інженерно-технічного складу, робітників (разом із поденниками), учнів, прислуги. Аналіз результатів цих переписів дозволив дійти висновків про те, що в досліджуваній період збільшилася абсолютна кількість представників усіх класів і соціальних груп міського населення, хоча приріст чисельності представників окремих класів і соціальних груп був нерівномірним. У середньому понад 30% від кількості всього самодіяльного населення регіону становили власники, близько 45% – члени сім'ї, 20% – робітники, поденники, учні, близько 5% – інтелігенція та службовці.

При дослідженні етносоціальної структури міського населення було узагальнено розпорошені дані результатів переписів населення за родом занять. З'ясовано, що в 1900 р. в усіх галузях господарства Східної Галичини (без "інших галузей"), враховуючи розмовну мову, 2/3 усіх власників були українцями, що пояснюється зосередженістю їх у сільському господарстві; у промисловості понад 70% власників були поляками, а питома вага українців становила лише 18%. Серед усіх українців, зайнятих в основних галузях ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 1900 р., з 18,8 тис. осіб 8,5 тис. були власниками, 10,0 тис. – робітниками, учнями й поденниками, 106 осіб – службовцями. Того ж року в усіх галузях господарства Східної Галичини з усієї кількості службовців (14,9 тис. осіб) частка поляків становила 82%, українців – 7%, німців – понад 8%. У 1910 р. в усій Галичині нараховувалося 90,7 тис. службовців, з яких 78% становили поляки, 11% – українці, 6% – німці.

Слід зазначити, що офіційні статистичні дані про етносоціальну структуру промислового населення за мовним показником занижують питому вагу українців; так, згідно з ними, в 1900 р. зі 143 тис. осіб, зайнятих у промисловості та ремеслі Східної Галичини, польську мову вживали 70,2%, а українську – 17,5%, при тому що римо-католики склали 23,5%, а греко-католики – 62,8% від кількості всього населення території. Насправді частка українців серед промислового населення (особливо серед робітників) була набагато вищою; всебічний аналіз ситуації дозволяє зробити висновок про те, що питома вага українців у промисловості західноукраїнських земель у досліджуваній період була значною, і саме вони склали абсолютну більшість серед робітників озокеритної, лісової, деревообробної, солевидобувної, солеварної промисловості, хоча ключові позиції посідали німці, поляки, угорці, євреї, румуни.

Вивчення і аналіз опублікованих і неопублікованих документів та матеріалів з історії міст на західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століть дозволили зробити наступні пропозиції.

1. Нагальною є потреба розробки тем: *"Села на західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століть. Етносоціальні та економічні аспекти"*; *"Роль міст на західноукраїнських землях у розвитку освіти, науки, культури у другій половині XIX - на початку XX століть"*; *"Міста Галичини, Буковини, Закарпаття (окремо) як центри матеріальної і духовної культури у 20-40-х рр. XX ст."*. Для початку можна було би досліджувати кожний регіон окремо, використовуючи насамперед багатющий статистичний матеріал, документи обласних архівів.

2. Наявність значної кількості опублікованих статистичних матеріалів, праць польських, австрійських, угорських, українських істориків дає змогу

написати докладну історію великих міст усього регіону (Львова, Чернівців, Тернополя, Станіславова, Коломиї, Перемишля, Стрия, Ужгорода, Мукачева, Берегова та інших) від давнини до 1945 р.

3. Актуальною є проблема дослідження історії інтелігенції західноукраїнських земель, передусім духовенства, творчої інтелігенції, визначення її ролі в духовному розвитку народу. Знову ж таки, першим етапом розробки цієї проблеми може бути дослідження історії інтелігенції окремо Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття.

4. Паралельно з цим на базі опублікованих матеріалів австрійської, угорської, польської, російської статистики доцільно видавати статистичні збірники на зразок краківських "Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji", де містяться найдокладніші відомості про кожний населений пункт, – окремо по кожному регіону й за галузями господарства.

RESÜMEE

Im vorliegenden Buch werden ethnisch-soziale und wirtschaftliche Entwicklungsaspekte der Städte von Ostgalizien, Nordbukowina und Transkarpatien in der zweiten Hälfte des XIX. Jh. – Anfang des XX. Jh. komplex nicht nur in der einheimischen sondern auch ausländischen Geschichtsforschung erforscht. Es werden Typologie der Stadtsiedlungen bestimmt; Fragen über die politisch-administrative Ordnung der Städte, ihre Planung und Bebauung, Stadtwirtschaft behandelt; demografische Prozesse (Dynamik der Bevölkerungszahl) in allen 132 Städten und Städtchen der Region von 1869 bis 1910 erforscht; Faktoren erschlossen, die die Urbanisierungsprozesse des Territoriums beeinflusst; statistische Angaben nicht nur über die ethnische Struktur der Stadtbevölkerung auf Grund der Angaben über die Konfessionszugehörigkeit und Umgangssprache, sondern auch über die Spezifik der ethnischen Struktur der Stadtbevölkerung in verschiedenen Regionen der westukrainischen Länder angegeben; Wirtschafts- und Beschäftigungsstruktur der Städter bestimmt; ausführliche Angaben über absolute und relative Anzahl der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen der Stadtbevölkerung (Besitzer, Familienangehörige, Arbeiter, Schüler, Tagelöhner, Intelligenz, Beamte, Hausgesinde u.a.) angegeben, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen tätig waren, ethnisch-soziale Struktur der Städte bestimmt.

Zur Forschung der Dynamik der Bevölkerungszahl und Prozesse des Formierens der Stadtbevölkerung wurden Angaben über diejenigen Stadtsiedlungen in den westukrainischen Ländern benutzt, die schon im Mittelalter Status der Städte und Städtchen hatten, der von Gesetzen der 80-90er Jahre des XIX. Jh. belegt ist. Im Jahre 1889 gehörten 30 Siedlungen zu Städten in ganz Galizien offiziell und 19 von ihnen lagen in Ostgalizien. Im Jahre 1896 wurden noch 139 Siedlungen von Ostgalizien eingeschlossen, und 83 von ihnen (außer Lviv, das einen eigenen Status hatte) lagen in Ostgalizien. Folglich gab es an der Grenze der Jahrhunderte 103 Städte und Städtchen, in Westgalizien – 68. Aus 83 Siedlungen von Ostgalizien, die 1896 in Städte offiziell verwandelt waren, waren 31 Städte, 50 Städtchen und 2 Dörfer.

Unter allen politischen Verwaltungseinheiten von Ostgalizien waren 1910 in zwei Verwaltungseinheiten (Butschatskyj und Zhydatschivskyj) 4 Städte, in 12 Verwaltungseinheiten (Brodovskyj, Dolynskyj, Drohobytskyj, Zhovkivskyj, Zolotschivskyj, Kamjanka-Strumylivskyj, Lvivskyj, Rawa-Ruskyj, Rohatynskyj, Skalatskyj, Staro-Samborskyj, Jaroslavskyj) – 3 Städte, in 21 (Berezhany, Bibrka, Horodok, Husjatyn, Zboriv, Kosiv, Lysko, Mostyska, Nadvirna, Peremyschl, Rudky, Snjatyn, Sokal, Stanislaviv, Ternopil, Tlumatsch, Tsischaniv, Tschortkiv, Javoriv) – 2 Städte, in den anderen 17 Verwaltungseinheiten – je eine Stadt, sie waren gleichzeitig Zentren der politischen Verwaltungseinheiten (Bzhoziv, Bohodtschany, Borzhiv, Horodenka, Dobromyl, Zalischtschyky, Zbarazh, Kalusch, Kolomyja,

Petschenizhyn, Pidhajtsi, Rymaniv, Sambir, Skole, Stryj, Sjanok, Turka). Unter 6 Verwaltungseinheiten von Nordbukowina waren nur in der Tschernivtsi Verwaltungseinheit 3 Städte und Städtchen (Tschernivtsi, Bojany, Sadhora), in den anderen Verwaltungseinheiten – eine Stadt (Kizman, Storozhynets, Vaschkivtsi, Vyzhnytsja, Zastavna). In Transkarpatien, im Maramoroskyj Komitat gab es 11 Städte und Städtchen, im Uzhanskyj Komitat – 5, im Berezkyj Komitat – 3, im Uhotschanskyj Komitat – 2.

Ende des XIX. Jh. – Anfang des XX. Jh. waren in den westukrainischen Ländern die Städte und Städtchen mit der Bevölkerungszahl von 2-5 Tausend Personen am typischsten, auf die durchschnittlich 48% Personen von ihrer allgemeinen Zahl (ohne Lviv und Tschernivtsi) kamen und in denen 28% der Stadtbevölkerung lebte; auf die Städte und Städtchen mit der Bevölkerungszahl von 5-10 Tausend Personen kamen über 28 % Personen aller Städte, und es lebten etwa 29% Städter; auf die Städte mit der Bevölkerungszahl von 10-15 Tausend Personen kamen 9% Personen von der allgemeinen Anzahl und 15% der Stadtbevölkerung; auf die Städtchen, deren Bevölkerungszahl nicht mehr als 2 Tausend Personen betrug, kamen über 8% Personen von der allgemeinen Anzahl und 2% der Stadtbevölkerung. Die Anzahl der Städte mit der Bevölkerungszahl über 15 Tausend Personen betrug fast 7% Personen, darin lebten etwa 26% Personen von der Anzahl der ganzen Stadtbevölkerung der Region.

Infolge der Festigung der Fabrik- und Werkindustrie, Verstärkung der Migrationsprozesse in den westukrainischen Städten von 1880 bis 1910 fanden bemerkbare Wandlungen statt: Anzahl der Stadtsiedlungen mit der Bevölkerungszahl bis 2 Tausend Personen wurde fast auf ein Viertel kleiner, in Ostgalizien – von 9 bis 3 oder auf ein Drittel, in Transkarpatien – von 10 bis 2, in Nordbukowina gab es in der Forschungsperiode keine solche Stadtsiedlungen. Die Anzahl der Städte und Städtchen mit der Bevölkerungszahl von 2 bis 5 Tausend Personen wurde auch kleiner, um 15% (von 65% bis 55%). In Ostgalizien gab es 1910 44 gegen 55 Städte und Städtchen im Jahre 1880, in Nordbukowina – 2 gegen 6 Städte und Städtchen, und in Transkarpatien wurde ihre Zahl von 5 bis 9 Städte und Städtchen größer. In anderen Kategorien der Städte mit der Bevölkerungszahl über 5 Tausend Personen wird ihre allmähliche Vergrößerung beobachtet. So, Anzahl der Stadtsiedlungen mit der Bevölkerungszahl von 5-10 Tausend Personen wurde um 1,3 Mal größer, und die Bevölkerung – mehr als um 1,4 Mal, Anzahl der Städte mit der Bevölkerungszahl von 10-15 Tausend Personen – um 1,6 Mal, und die Bevölkerung darin – fast um 1,8 Mal.

Bei der Bestimmung der Typologie der Städte war es wichtig, zu beschließen, welcher Anteil der selbsttätigen Bevölkerung der Stadt in einem Wirtschaftsbereich tätig sein soll; das ermöglichte zu bestimmen, welcher Bereich in der Wirtschaft der Stadt eine führende Rolle spielt, und welchen Bereich man in eine getrennte Gruppe

aussondern muss. Deshalb war bei der Bestimmung der funktionalen Struktur und Typen der Städte der Verteilungsindikator der selbsttätigen Stadtbevölkerung zwischen den Wirtschaftsbereichen, d.h. Beschäftigungsstruktur berücksichtigt, und beim Vorhandensein erschöpfender Angaben waren die Bereichsstruktur der Stadtindustrie, auch politisch-administrative, Kultur- und Bildungsfunktionen der Städte in Betracht gezogen. Das Erlernen und die gegenseitige Analyse der Wirtschaftsstruktur der Städte, Sozialzusammensetzung ihrer Bevölkerung ermöglichten, die Schlussfolgerungen über die Typologie der Städte der Region der 2. Hälfte des XIX. Jh. – Anfang des XX. Jh. zu ziehen, dominierende Faktoren festzustellen, die die quantitative Bevölkerungszunahme der Stadtsiedlungen förderten oder umgekehrt sie zu behindern, Gründe zu klären, Tendenzen der Änderungen der sozial-beruflichen Struktur und der ethnischen Zusammensetzung der Stadtbevölkerung zu bestimmen. Es wurde geklärt, dass sich große Städte als Handel- und Industrie-, politisch-administrative und kulturelle Zentren entwickelten, und in kleinen Städten und Städtchen Landwirtschaftsproduktion, Kleingewerbe und Handel dominierten. Aber infolge der weiteren Entwicklung der Industrie gewann ein Teil der Städte der Region den Charakter kapitalistischer Städte, die in ihrer sozial-wirtschaftlichen Entwicklung Dorfsiedlungen bedeutend überholten. Obwohl sich die Industrie in einen führenden Wirtschaftsbereich aller Städte noch nicht verwandelt hatte, war sie ein bestimmender Faktor ihrer Entwicklung, des Einflusses auf die Dorfsgegend in bedeutendem Maße.

Im politisch-administrativen Wechselverhältnis war Ostgalizien 1910 in 52 politische Verwaltungseinheiten eingeteilt (Westgalizien – in 31 Verwaltungseinheiten); Bukowina – in 11 Verwaltungseinheiten, 7 von ihnen (Tschernivetskyj, Seretskyj, Storozhynetskyj, Vaschkivskyj, Kitsmanskyj, Vyzhnytskyj, Sastavnjanskyj) lagen in Nordbukowina. Transkarpatien war in 4 Komitate eingeteilt, und sie waren ihrerseits in Bezirke eingeteilt, es gab 26 Bezirke: 10 im Maramorosjkyj Komitat, 7 – im Berezkyj, 6 – im Uzhanskyj Komitat, 3 – im Uhotschanskyj Komitat.

Der Planungscharakter und Bebauungstempi der Städte von Ostgalizien, Nordbukowina und Transkarpatien hängten von vielen objektiven und subjektiven Faktoren ab, insbesondere der Politik, die die Regierung bezüglich dieses Territoriums der ukrainischen Länder, Einzigartigkeit und des Charakters des geografischen Milieus, einer konkreten Gegend betrieben, in der eine Stadt oder ein Städtchen lag. Die wichtigen Faktoren, die das Grad der Intensivität und Rationalität der Bebauung bestimmten, waren das Entwicklungsniveau produktiver Kräfte der Stadt, ihre Rolle und Platz im wirtschaftlichen, gesellschaftlich-politischen und kulturellen Leben nicht nur der nächsten Gegend sondern auch einer breiteten Region. Es sei gesagt, dass Vertreter der Stadtverwaltung und Handel- und

Industriekreise Fragen der Bebauung und Verbreitung des Territoriums der Städte auch verstanden.

Wegen eines niedrigen Entwicklungsniveau des Kapitalismus in der Landwirtschaft, infolge dessen die Sozialdifferenzierung auf dem Lande nicht so intensiv wie in entwickelteren westlichen Provinzen des Österreichischen Reiches war und die schwach entwickelte Fabrik- und Werkindustrie und Transport keine Arbeitsstelle denjenigen geben konnten, die in der Landwirtschaft nicht arbeiten wollten, geschah der Urbanisierungsprozess in den westukrainischen Ländern relativ langsamer, aber sogar unter solchen Umständen festigte sich die Fabrik- und Werkindustrie allmählich, entwickelte sich die Eisenbahn, so, wurde der Urbanisierungsprozess aktiviert. Im Jahre 1880 lebten auf diesem Territorium 4794,1 Tausend Personen, im Jahre 1890 – 5391,6, im Jahre 1900 – 6039,9, im Jahre 1910 – 6701,4; in Städten lebten dementsprechend 859,3 981,0 1127,3, 1329,5 Tausend Personen. So, die Stadtbevölkerungszahl wurde von 18 % im Jahre 1880 bis 20% im Jahre 1910 größer, d.h. um 1,1 Mal. Dabei war das Urbanisierungsniveau in einigen Bezirken der westukrainischen Länder verschieden, dazu trugen das verschiedene Grad der wirtschaftlichen Entwicklung, territorial-geografische Unterschiede, verschiedene Netzdichte der Städte und Städtchen bei. Die Stadteinwohnerzahl bezüglich der ganzen Bevölkerung der westukrainischen Länder in der zweiten Hälfte des XIX. – Anfang des XX. Jh. wurde bedeutend größer, in den 1880-1910er Jahren wurde die Stadtbevölkerungszahl von Nordbukowina um 1,2 Mal, Transkarpatien – um 1,1 Mal, Ostgalizien – ein bisschen weniger als um 1,1 Mal größer. Die größte Stadtbevölkerungszahl war in Nordbukowina, in dessen Städten 1910 mehr als $\frac{1}{4}$ von der Anzahl der ganzen Bevölkerung der Region lebten, und die kleinste Zahl – in Transkarpatien – etwa 17%.

Die natürliche und mechanische Bevölkerungszunahme in Städten überholte die Bevölkerungszunahme auf dem Lande bedeutend. Die Bevölkerungszunahme der Städte und Städtchen der westukrainischen Länder in den 1880-1890er Jahren betrug 14,2%, in den 1890-1900er Jahren – 14,9%, in den 1900-1910er Jahren – 18%; in Dörfern betrug sie 12,1%, 11,4% und 9,4%. Die Stadtbevölkerung der Forschungsperiode wurde mehr als um 1,5 Mal größer, die Bevölkerung der Dorfsgegend – um 1,3 Mal; dabei wurde die Stadtbevölkerung von Nordbukowina im Vergleich mit der Dorfsbevölkerung fast um 2,4 Mal größer, Transkarpatien – um 1,5 Mal, Ostgalizien – um 1,4 Mal. Das Wechselverhältnis und die Wechselbedingtheit der mechanischen und natürlichen Bewegung in der Zunahme der allgemeinen Stadtbevölkerungszahl der westukrainischen Länder Ende des XIX. Jh. – Anfang des XX. Jh. waren ein bestimmender Faktor beim Formieren des Bevölkerungskontingents der Städte verschiedenen Typs. Die Ergebnisse der Volkszählung und andere Quellen zeugen, dass Migrationsströme vor allem in große

Städte gerichtet waren, infolge dessen die mechanische Zunahme in Stadtsiedlungen solchen Typs immer die natürliche Zunahme überholte. Die Bevölkerung der Städte wurde auch dank der Einschließung der Vorortzonen zum Stadtterritorium größer, die eine bemerkbare Rolle in der Wirtschaftsentwicklung der Stadt- und Dorfsgegend spielten; darin befanden sich ein bedeutender Teil der Fabrik- und Werkunternehmen in Verarbeitung des landwirtschaftlichen und anderen Rohstoffes, eine große Anzahl handwerklicher Kleinunternehmen, wurden Messen und Handel durchgeführt, lagen Warenlager und -stationen. Zur Festigung der wirtschaftlichen Beziehungen der Städte mit Vororten trug das bei, was auf dem Territorium der Vororte nicht selten Ländereien und Vermögen der Städte waren.

Die forschende historische Periode wird durch die Vertiefung der Ungleichmäßigkeit der sozial-wirtschaftlichen und kulturellen Entwicklung einzelner Städte der Region charakterisiert; entwickelten sich vor allem diejenigen Bezirke und auf ihrem Territorium liegenden Städte, die an Naturressourcen reich waren, infolge dessen die territoriale Umverteilung sowohl der Stadt- als auch Dorfsbevölkerung geschah. Die Bevölkerung vieler großer Städte wurde nicht nur dank Einwohnern nahe liegender Dörfer, sondern auch dank Einwohnern anderer weniger entwickelter Städte und Städtchen größer. In den meisten von ihnen löste sich die Bevölkerungszunahme nicht nur von der Zunahme in entwickelteren Städten aber sogar von der Mittelstadtzunahme der ganzen Region ab, obwohl der rückgängige Prozess geschah, der mit wenig harten Formen des Konkurrenzkampfes auf dem kapitalistischen Markt in kleinen Städten und Städtchen verbunden war.

Nach Ergebnissen der demografischen Prozesse, die in den 1880-1910er Jahren in den Städten in den westukrainischen Ländern stattgefunden haben, kann man alle Stadtsiedlungen in zwei ungleichmäßige Gruppen einteilen: Städte und Städtchen, deren Einwohnerzahl im Laufe der 30 Jahre bemerkbar größer wurde, und Städte und Städtchen, deren Bevölkerungszahl kleiner wurde. Zur ersten Gruppe gehörten 117 Städte und Städtchen oder 88,6 % von ihrer allgemeinen Anzahl (89 von ihnen lagen in Ostgalizien, 7 – in Nordbukowina; dazu gehörten alle Städte Transkarpatiens). In dieser Gruppe lassen sich zwei Kategorien der Städte und Städtchen ihrerseits unterscheiden, diejenigen, in denen die Bevölkerungszunahme die Bevölkerungszunahme in der Verwaltungseinheit oder im Kreis überstieg, auf deren Territorien sie lagen, und diejenigen, wo sich die Tempi der Bevölkerungszunahme von ähnlichen Tempi in der Verwaltungseinheit oder im Kreis ablösten (zu den ersten gehörten 72, darunter in Ostgalizien – 50, in Nordbukowina – 5, in Transkarpatien – 17, zu den zweiten – 45, dementsprechend 39, 2 und 4. Zur zweiten Gruppe der Städte gehörten 15 Städte und Städtchen oder 11,4 % von ihrer allgemeinen Zahl (14 von ihnen lagen in Ostgalizien, 4 von ihnen waren Zentren der Verwaltungseinheiten).

Während des Ersten Weltkrieges erlitten die westukrainischen Länder, insbesondere Städte menschliche Verluste. So, die Bevölkerungszahl von Lviv in den 1910-1918er Jahren wurde um 8,4 Tausend Personen kleiner, und in den 1914-1918er Jahren – um 24,6 Tausend Personen, erst im Jahre 1919 erreichte die Bevölkerungszahl von Lviv das Niveau von 1910, und im Jahre 1921 erreichte es das Niveau von 1914. Um 80-90 % waren Nadvirna, Zhuravno, Hwozdets, Halytsch, Tlumatsch, Bohorodtschany, Deljatyn und um 60-90 % waren Mykolajiv, Rozdol, Horodenkj und viele andere Städte und Städtchen vom Krieg zerstört. Die Bevölkerung von Brody wurde von 18,1 Tausend Personen im Jahre 1910 bis 7,6 Tausend Personen im Jahre 1916 kleiner, die Bevölkerung von Tschernivtsi – von 87,1 Tausend Personen bis 84,2 Tausend Personen, im Städtchen Bojany blieben 26 Personen gegen 7,4 Tausend im Jahre 1910, in Sadhor – 400 gegen 4,6 Tausend, in Vyzhnytsja – 500 gegen 5,2 Tausend.

Die Materialien, in denen es um die ethnische Zusammensetzung der größten Städte von Ostgalizien und Transkarpatien geht, zeugen auf der einen Seite von der Unglaubwürdigkeit der Angaben der österreichisch-ungarischen Statistik bezüglich der ethnischen Struktur der Stadtbevölkerung überzeugend, und bestätigen sie auf der anderen Seite meine Meinung über die Unannehmbarkeit der Bestimmungsmethode der nationalen Zugehörigkeit der Bevölkerung dieser Territorien nach Umgangssprache. Die Angaben über die Religionszugehörigkeit stellen die reale Sachlage deutlicher dar, obwohl sie für vervollkommen nicht gehalten werden können, weil unter Druck der Politik von Polen und Ungarn erhebliche Ukrainer zum Katholizismus übergangen und die Muttersprache in die polnische oder ungarische veränderten, dabei behielten sie ihr Selbstbewusstsein nicht selten. So, bei der Bestimmung der Zahl der ukrainischen Bevölkerung der Städte von Ostgalizien und Transkarpatien ist es zweckmäßig, die Religionszugehörigkeit zu berücksichtigen, und bei der Bestimmung der Bevölkerungszahl der Städte von Nordbukowina – die Umgangssprache, weil hier außer Ukrainern (Orthodoxen und Griechen-Katholikern) Rumänen Orthodoxe waren.

Trotz der Beschränkung auf politische Rechte, der Sozialunterdrückung, der hohen Sterblichkeit und Massenemigration ins Ausland betrug die Ukrainer die absolute Mehrheit der Bevölkerung der westukrainischen Länder. Aber bei der ständigen Vergrößerung einer Anzahl der ukrainischen Ethnie in Ostgalizien, Nordbukowina und Transkarpatien wurde ihre Anzahl unter der ganzen Bevölkerung kleiner, und die absolute und relative Anzahl der Polen, Ungarn und Rumänen wurde kleiner. In den 1900-1910er Jahren betrug die Ukrainer durchschnittlich 62% von der Anzahl aller Einwohner der westukrainischen Länder, Polen und Ungarn – 21%, Juden und Deutsche – 13%, Rumänen – etwa 3%, andere Ethnien – etwa 1%.

Das Auseinandersiedeln der meisten Bevölkerung der Region nach Verwaltungseinheiten war ungleichmäßig. In den 1900-1910er Jahren hatten die meisten Verwaltungseinheiten von Ostgalizien einen ethnisch gemischten Charakter. So, aus ihren 52 politischen Verwaltungseinheiten betrug Anzahl der Griechen-Katholiker nur in 5 Verwaltungseinheiten über 80%, in 15 Verwaltungseinheiten betrug sie durchschnittlich 70-80%, in 18 – 60-70%, in 10 – 50-60%, in Lviver, Rymaniver, Bzhozover und Jaroslaver Verwaltungseinheiten gab es wenige Griechen-Katholiker. Die Bevölkerung in Nordbukowina, die die ukrainische Umgangssprache sprach, betrug im Jahre 1910 die absolute Mehrheit in 4 politischen Verwaltungseinheiten aus sieben (Zastavnjanskyj, Kitsmanskyj, Vaschkivskyj, Vyzhnytskyj), in der Trschernivtsi Verwaltungseinheit, einschließlich Tschernivtsi, sprachen 38,2% Einwohner, im Seretsk Verwaltungseinheit – 39,7%, im Storozhynets Verwaltungseinheit – 25,8%. Die Massenemigration, auch Assimilation der Ukrainer führten dazu, dass aus 50 Verwaltungseinheiten von Ostgalizien Anzahl der Griechen-Katholiker von 1990 bis 1910 in 31 Verwaltungseinheiten durchschnittlich um 4,1 % kleiner wurde.

Die ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung unterschied sich von der ethnischen Struktur der Dorfsbevölkerung durch eine größere Mannigfaltigkeit und Dynamik. Die Städte als historische Zentren des Handwerkes und der Fabrik- und Werkindustrie, des saisonalen und ständigen Handels, politisch-administrative und kulturelle Zentren, wichtige Eisenbahnknoten zogen die Einwohner nicht nur naheliegender Dörfer, sondern auch die Bevölkerung anderer Länder an. Der Anteil der ukrainischen Ethnie bezüglich aller Einwohner der Städte in den westukrainischen Ländern war bedeutend kleiner als in Dörfern. Die meiste Bevölkerung der großen Städte von Ostgalizien betrug Polen und Juden, die von Nordbukowina – Deutsche und Juden, die von Transkarpatien – Ungarn und Juden. Wenn die absolute Anzahl der ukrainischen Bevölkerung in Städten und Städtchen größer wurde, dann wurde ihre Anzahl unter Stadteinwohnern kleiner. In den 1900-1910er Jahren betrug Anzahl der Ukrainer unter der Stadtbevölkerung der Region durchschnittlich 27%, die der Polen und Ungarn – über 30%, die der Juden und Deutschen – 37%, die der Rumänen – etwa 2%, die der Vertreter anderer Ethnien – etwa 3%. So, keine der ethnischen Gruppen betrug die meiste Anzahl der Stadteinwohner der westukrainischen Länder. Und obwohl absolute Anzahl der Stadteinwohner-Ukrainer um 1,2 Mal größer wurde, wurde ihre Anzahl unter anderen Ethnien kleiner, von 26,6 bis 26,4 in den Städten von Ostgalizien, von 25,5 bis 22,8 – in den Städten von Nordbukowina, von 39% bis 38% – in den Städten von Transkarpatien; für diese Zeit wurde Anzahl der Polen, Ungarn und Rumänen um 1,3 Mal größer. Die Verkürzung einer Anzahl der Juden war mit ihrer intensiven Emmigration zum amerikanischen Kontinent verbunden.

Absolute und relative Anzahl der Römisch-Katholiken in den 1880-1910er Jahren wurde vor allem in großen Städten intensiv größer, wo sie Hauptanzahl der hochbezahlten Beamten, Geistlichen, Vertreter der Handel- und Industriekreise betragen. Die Zunahme der Griechisch-Katholiken wurde in relativ kleinen Städten und Städtchen beobachtet, die in den Verwaltungseinheiten mit Überwiegen der ukrainischen Ethnie lagen. Trotz der bestimmten Zunahme einer absoluten Anzahl der Griechen in einzelnen Stadtsiedlungen wurde ihre Anzahl vor allem in großen und mittelgroßen Städten bemerkbar größer. Für diese Periode wurde Anzahl der Römisch-Katholiken in Sambor, Stara Solja und Barizh größer; in Lwiv, Bzschow und Radymnja, wo Römisch-Katholiken während der ganzen 30-jährigen Periode absolute Anzahl hatten, und obwohl ihre Anzahl ein wenig bis 1910 kleiner wurde, aber sie setzten fort, die meiste Hälfte der Einwohner dieser Städte zu betragen. Griechisch-Katholiken betragen im Jahre 1880 die absolute Mehrheit in 13 Städten und Städtchen von Ostgalizien. Aber unter dem Einfluss der Regierungspolitik der Assimilation und Repatrialisierung der ukrainischen Bevölkerung seitens der herrschenden Kreise, auch infolge der Massenemigration der Ukrainer ins Ausland bis 1910, gab es nur 9 solche Städte. So, in Radechiv bei der allgemeinen Bevölkerungszunahme von 3,6 Tausend bis 4,2 Tausend Personen wurde Anzahl der Griechisch-Katholiken um 1,5 Mal kleiner. In Sniatyn wurde ihre Anzahl von 51,9% bis 41,2% kleiner, in Deljatyn – von 58,9 bis 49,4%. Obwohl die Griechisch-Katholiken in Jaworow und Mykolajiw die absolute Mehrheit der Stadteinwohner zu betragen fortsetzten, wurde ihre Anzahl von 62,7% bis 60,3% und von 68,9 bis 63% kleiner. Und nur in 5 Städten und Städtchen von Ostgalizien, wo Griechisch-Katholiken im Jahre 1880 die absolute Mehrheit betragen, wurde ihre Anzahl bis 1910 ein bisschen größer. In den 1880-1910er Jahren betrug Anzahl der Juden in den Dörfern von Ostgalizien durchschnittlich etwa 41%, in den von Westgalizien – 35% von der Anzahl aller Einwohner. In den Städtchen von Ostgalizien lebten etwa 30% Juden, in den von Westgalizien – etwa 32%; in großen Städten – 23% und 21%. Im Allgemeinen wurde Anzahl der Juden in Dörfern beider Teile von Galizien, auch in den Städtchen von Ostgalizien in der Forschungsperiode kleiner, aber in großen Städten wurde sie größer, von 22,1% im Jahre 1880 bis 23,8% im Jahre 1910 in Ostgalizien, von 18,5% bis 24,1% – in Westgalizien.

In den Städten von Nordbukowina wurde absolute Anzahl der Bevölkerung, die Deutsch sprach, von 1990 bis 1910 um 18%, Polnisch um 55%, Rumänisch – mehr als um 25% größer; Anzahl der Menschen, die ukrainische Umgangssprache sprachen, wurde nur um 10% größer. Die Zunahme der Einwohner von Tscherniwzi, die Polnisch sprachen, betrug 71,3%, Rumänisch – 33,3%, Deutsch – 18%, Ukrainisch – 9,3%.

Im Jahre 1910 hatten Ukrainer aus 124 Städten und Städtchen von Ostgalizien und Transkarpatien (nach Religionszugehörigkeit) die relative Mehrheit

in 40 Städten und die absolute Mehrheit in 16 Städten (zusammen 56 Stadtsiedlungen); für Polen betrug diese Ziffern 27 und 9 Städte (zusammen 36), für Juden – 47 und 27 (zusammen 74 Städte und Städtchen). Aus 8 Städten von Nordbukowina betrug Ukrainer (nach Sprachmerkmal) die absolute Mehrheit der Bevölkerung in drei Städten – Vaschkovtsi, Kitsmani und Sastavna; Deutsche und Juden hatten die relative Mehrheit in zwei Städten (Tschernivtsi und Storozhynets) und die absolute Mehrheit – auch in zwei (Sadhora und Vyzhnytsja), und Rumänen – nur in der Stadt Bojany.

Bei der Forschung der Wirtschafts- und Beschäftigungsstruktur der Stadtbevölkerung wurde berücksichtigt, dass die offizielle Statistik die Angaben über Anzahl aller Einwohner angab, die überwiegend auf Kosten der vier Wirtschaftsbereiche (der Landwirtschaft, Industrie, des Handels, anderer Bereiche) lebten, indem sie in zwei Gruppen einteilte: die selbsttätige Bevölkerung und Unterhaltsempfänger. Die Statistik zählte zur Landwirtschaft nicht nur Ackerbau sondern auch Forstwirtschaft, Forstgewerbe, Jagd, Fischwirtschaft, Fischerei, Bienenzucht, Viehzucht. Die Angaben der offiziellen Statistik über Anzahl der selbsttätigen Bevölkerung im Rahmen bestimmter Klassen und Sozialgruppen wichen sich von mittleren Indikatoren bedeutend ab; die Statistik zählte zur Kategorie "Arbeiter" nicht, während Kinder großer Besitzer und andere ihre Familienangehörigen gezählt wurden, die für Mitbesitzer eines Industrie- oder Handelunternehmens gehalten wurden.

Laut Ergebnisse der Volkszählungen nach Beruf in allen westukrainischen Ländern gab es im Jahre 1890 3116,6 Tausend Personen, die in allen Wirtschaftsbereichen tätig waren, im Jahre 1900 – 3211,0 Tausend Personen, im Jahre 1910 – 3757,4 Tausend Personen, was 58,4%, 48,3% und 53,2% von der Anzahl der ganzen Bevölkerung betrug. In den 1890-1910er Jahren lebten 75% Einwohner auf Kosten der Landwirtschaft, 9% – auf Kosten der Industrie, über 8% – auf Kosten des Handels und Transports, über 7% – auf Kosten anderer Bereiche. Das wird damit erklärt, dass in Stadtsiedlungen eine bedeutende Anzahl der Besitzer großer Grundstücke lebte, die nicht selten weit von Städten lagen.

Im Jahre 1910 waren 9% von einer Anzahl aller Einwohner von 132 Städten der westukrainischen Länder in der Landwirtschaft tätig, über 25% – in der Industrie, 26% – im Handel und Transport, 40% – in allen Wirtschaftsbereichen. Folglich war Anzahl der Städter, die in der Landwirtschaft tätig waren, um 9 Mal niedriger, und die derjenigen, die in der Industrie lebten, – um 3,7 Mal höher als in der Region; bezüglich anderer Bereiche überstieg sie um 4 Mal Anzahl derjenigen, die im Handel und Transport tätig waren, um 5 Mal – die derjenigen, die in anderen Wirtschaftsbereichen der Region tätig waren.

Bei der Behandlung der Sozialstruktur der Stadtbevölkerung der westukrainischen Länder waren die Materialien der Volkszählungen nach

Beschäftigungsart gebraucht, die 1890, 1900 und 1910 in Österreich-Ungarn mit Berücksichtigung durchgeführt wurden, dass die Statistik solche Begriffe wie "Klasse" oder "Soziallage" nicht gebrauchte und Vertreter der Hauptklassen und Sozialgruppen der Bevölkerung nicht zu bestimmten erlaubte, die in der Fabrik- und Werk- und Handwerkindustrie tätig war. Ungarische Volkszählungen unterschieden die Kategorien der Besitzer, Beamten, Familienangehörigen, Ingenieur- und Technikzusammensetzung, Arbeiter (zusammen mit Tagelöhnern), Schüler, Dienerschaft. Die Analyse der Ergebnisse dieser Volkszählungen ermöglichte, die Schlussfolgerungen darüber zu ziehen, dass in der Forschungsperiode absolute Anzahl der Vertreter aller Klassen und Sozialgruppen der Stadtbevölkerung größer wurde, obwohl die Zunahme einer Anzahl der Vertreter einzelner Klassen und Sozialgruppen ungleichmäßig war. Durchschnittlich betrug der Anteil der Besitzer über 30% von der Anzahl der ganzen selbsttätigen Bevölkerung der Region, etwa 45% – Familienangehörige, 20% – Arbeiter, Tagelöhner, Schüler, etwa 5% – Intelligenz und Beamte. Der größte Anteil der Besitzer war in der Landwirtschaft tätig – durchschnittlich 53% von der Anzahl aller Beschäftigten; der Anteil der Familienangehörigen unter ihnen betrug auch 53 %, der Arbeiter – 16%. Der größte Anteil der Besitzer in der Industrie, im Handel und Transport der Region betrug durchschnittlich über 40%, der Arbeiter – 50%. Die relative Anzahl der Arbeiter der Intelligenz und Beamten in „anderen Wirtschaftsbereichen“ betrug durchschnittlich 20%. Die Besitzer betrug durchschnittlich 37% von der Anzahl aller Beschäftigten, und Arbeiter – durchschnittlich 50%, dabei wurde absolute und relative Anzahl der Besitzer und Familienangehörigen kleiner, und der Arbeiter – größer, besonders in der Fabrik- und Werkindustrie und im Transport. Ein bedeutender Teil der Vertreter der Hauptklassen und Sozialgruppen der selbsttätigen Bevölkerung war in Städten; in den 10 größten Städten von Ostgalizien gab es über 60% von der Anzahl der ganzen Industriebevölkerung der gleichnamigen Verwaltungseinheiten, fast 64% Besitzer, 38% Familienangehörige, 31% Mieter, 59% Arbeiter, 70% Schüler, 44% Tagelöhner, 70% Vertreter der Intelligenz und Beamten.

Bei der Analyse der Stelle der Besitzer in der Sozialstruktur der Stadtbevölkerung wurde berücksichtigt, dass zusammen mit Besitzern großer Industrieunternehmen des Fabrik- und Werktypes, Handelfirmen, Banken eine große Anzahl der Besitzer kleiner Handwerk-, Handel-, Kredit und anderer Anstalten bestand, wo der Besitzer ein einziger Arbeiter nicht selten war. Nachdem die offizielle Statistik verschiedene Kategorien der Besitzer in eine Gruppe vereinigt hatte, verkürzte sie Anzahl der Arbeiter unter Vertretern der Hauptklassen und Sozialgruppen der Industriebevölkerung der Städte. Die absolute Anzahl der Besitzer wurde in den 1890-1910er Jahren um 1,4 Mal größer, in der Industrie wurde sie um 1,1 Mal größer, in der Landwirtschaft – um 1,3 Mal, im Handel und

Transport – um 1,8 Mal. In anderen Wirtschaftsbereichen – um 2,5 Mal. Durchschnittlich über 75% von der Anzahl aller Besitzer waren in der Landwirtschaft tätig, etwa 8% – in der Handwerk- und Fabrik- und Werkindustrie, etwa 7% – im Handel und Transport, etwa 10% – in anderen Wirtschaftsbereichen. Aus 145,4 Tausend Personen der Städte, die in der Handwerk- und Fabrik- und Werkindustrie tätig waren, kamen auf Besitzer 44,6 Tausend Personen, oder 30% von der Anzahl der Industriebevölkerung, und aus 149,8 Tausend Personen, die im Handel und Transport der Städte tätig waren, betrug der Besitzer 61,6 Tausend Personen oder 41,2% von der Anzahl der Bevölkerung, die in diesen Bereichen tätig war. Eine kleinere Anzahl der Besitzer in Städten und Städtchen im Vergleich mit dem ganzen Territorium der Region wird damit erklärt, dass in Städten der Konzentrationsprozess der Fabrik- und Werkproduktion und des Kapitals intensiver geschah, sich neue Austauschformen verstärkten, das Netz relativ großer Handel- und Transportunternehmen verbreitete.

Die absolute Anzahl der Familienangehörigen in der Industrie der Region in der Forschungsperiode wurde mehr als um 1,2 Mal kleiner, und Anzahl bezüglich anderer Klassen und Sozialgruppen der Bevölkerung, die in der Industrie arbeitete, wurde um 1,6 Mal kleiner, obwohl im Handel und Transport ihre Anzahl um 4,5 Mal größer wurde, und der Anteil – fast auf ein Drittel.

Im Jahre 1890 gab es in allen Wirtschaftsbereichen fast 747 Tausend Industriearbeiter, und im Jahre 1910 – 740 Tausend ständiger und saisonaler Tagelöhner oder durchschnittlich 20 % von der Anzahl der ganzen selbsttätigen Bevölkerung der Region. Wenn absolute Anzahl der Arbeiter, die in allen Wirtschaftsbereichen der westukrainischen Länder tätig waren, wurde um 1,1 Mal größer, dann wurde Anzahl der Industriearbeiter um 1,5 Mal größer, und ihr Anteil bezüglich der ganzen Industriebevölkerung – um 1,2 Mal. Unter den Hauptbereicherungsquellen der Arbeiter waren: verheerte Bauernschaft (ein Teil der Abweichler wollte endgültig mit dem Dorf nichts zu tun haben und verwandelte sich in Stadttageelöhner), Vertreter anderer Sozialgruppen der Bevölkerung (vor allem auf Kosten der Massenverheerung städtischer kleiner Industrie-, Handel- und Transportunternehmen), Arbeiterfamilien (auf Kosten der Erbschaft des Formierens der Arbeiterkader und Bildung der Arbeiterfamilien). Außer ständigen Arbeitern arbeiteten in der Fabrik- und Werkindustrie Tagelöhner, deren Teil unter Industriearbeitern 3% nicht überstieg. Die Entwicklung der Industrie, Verbreitung des Netzes der Eisenbahnen, Verstärkung der ständigen Formen förderten die funktionale und territoriale Konzentration der Arbeiterklasse: obwohl im Jahre 1910 in den Städten der Region nur 15,4% Einwohner von der Anzahl der ganzen selbsttätigen Bevölkerung lebten, lebten hier fast 58% von der Anzahl der Bevölkerung, die in der Handwerk- und Fabrik- und Werkindustrie arbeiteten.

Mit der Entwicklung der Industrie ist die Vergrößerung einer Anzahl der Ingenieur- und Technikkader, Beamten verbunden. In allen Wirtschaftsbereichen waren im Jahre 1890 85,4%, 1900 – 56,1, 1910 – 80,5 Tausend Vertreter der Intelligenz und Beamten, das betrug 2,7%, 1,7 % und 2,1% von der Anzahl der selbsttätigen Bevölkerung; im Jahre 1910 waren 7,7 % Vertreter dieser Kategorien in der Landwirtschaft tätig; 8,3% – in der Industrie, 18,2% – im Handel und Transport, 65,8% – in anderen Wirtschaftsbereichen. Im Jahre 1910 arbeiteten 62,6% Vertreter der Intelligenz und Beamten in allen Wirtschaftsbereichen, was 11% von der Anzahl aller Beschäftigten betrug.

Bei der Forschung der ethnosozialen Struktur der Stadtbevölkerung waren getrennte Angaben der Ergebnisse der Volkszählungen nach Beschäftigungsart verallgemeinert. Es wurde geklärt, dass im Jahre 1900 in allen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien ohne andere Bereiche einschließlich der Umgangssprache, 2/3 aller Besitzer Ukrainer waren, was mit ihrer Konzentrierung in der Landwirtschaft erklärt wird, in der Industrie über 70% Besitzer waren Polen, und der Anteil der Ukrainer betrug nur 18%. Unter allen Ukrainern, die in den Hauptbereichen der Handwerk- und Fabrik- und Werkindustrie von Ostgalizien im Jahre 1900 tätig waren, waren aus 18,8 Tausend Personen 8,5 Tausend Personen Besitzer, 10 Tausend – Arbeiter, Schüler und Tagelöhner, 106 Personen – Beamte. Im Jahre 1900 betrug in allen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien aus der ganzen Anzahl der Beamten (14,9 Tausend Personen) Anzahl der Polen 82%, Ukrainer – 7%, Deutschen – über 8%. Im Jahre 1910 gab es in ganz Galizien 90,7 Tausend Beamte, aus denen 78% Polen, 11% Ukrainer, 6% Deutsche waren.

Es sei gesagt, dass offizielle statistische Angaben über die ethnosoziale Struktur der Industriebevölkerung der westukrainischen Länder nach Sprachmerkmal Anzahl der Ukrainer verkürzt; laut deren im Jahre 1900 aus 143 Tausend Personen, die in der Industrie und im Handwerk von Ostgalizien tätig waren, sprachen 70,2% Personen Polnisch, 17,5% – Ukrainisch, während Römisch-Katholiker 23,5%, und Griechisch-Katholiker 62,8% betrug. In der Tat war Anzahl der Ukrainer unter der Industriebevölkerung (besonders unter Arbeitern) bedeutend höher; die allseitige Analyse der Situation erlaubt, die Schlussfolgerungen darüber zu ziehen, dass Anzahl der Ukrainer in der Industrie der westukrainischen Länder in der Forschungsperiode bedeutend war, und eben sie betrug die absolute Mehrheit unter Arbeitern der Erdwachs-, Holzbearbeitungs-, Salzgewinnungs-Salzsiedereiindustrie, obwohl Deutsche, Polen, Ungarn, Juden, Rumänen Schlüsselpositionen einnahmen.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kötet mint a hazai, úgy a külföldi szakirodalomban először foglalkozik a kelet-galíciai, észak-bukovinai, és kárpátaljai városok etnoszociális és gazdasági fejlődésének komplex kutatásával a XIX század végén XX század elején. Meghatározzuk, többek között, a városi jellegű települések tipológiáját; szót ejtünk a városok politikai-adminisztratív szervezetéről, tervezésükről és építésükről, valamint a városgazdálkodásról; nyomon követjük a régió 132 városának és városkájának demográfiai folyamatait (a lakosság lélekszámának dinamikája) 1869-1910 között; feltárjuk az urbanizációra kiható okokat; statisztikai adatokat közlünk a városi lakosság etnikai összetételéről felekezeti és nyelvi hovatartozás alapján, valamint a városi lakosság etnikai szerkezetének sajátosságairól Nyugat-Ukrajna különböző régióiban; megvilágítjuk a városi lakosság gazdaságának és foglalkoztatottságának kérdését; részletes adatokat szolgáltatunk a városi lakosság különböző osztályainak és szociális csoportjainak abszolút és viszonylagos számáról (magántulajdonosok és családtagok, munkások, tanulók, napszámosok, értelmiség, alkalmazottak, háziszolgák, stb.), amelyek a gazdaság különböző szféráiban voltak foglalkoztatva; meghatározzuk a városi lakosság etnoszociális szerkezetét.

A városlakók lélekszámának dinamikáját és a városi lakosság alakulásának folyamatát kutatva azokat a nyugat-ukrajnai településeket vettük alapul, melyek a középkorban már városi státussal rendelkeztek, melyet a XIX század 80-90 éveinek törvényei is megerősítettek. 1889-ben Galíciában hivatalosan 30 település volt a városiak rangsorában, melyek közül 19 Kelet-Galícia területén feküdt. 1896-ban még 139 település kapott városi rangot, melyek közül 83 (az önálló státussal rendelkező Lvovon (Lembergen) kívül) kelet-galíciai. A századfordulón Kelet-Galíciában összesen 103 város és kisváros volt Nyugat-Galíciában pedig 68. Az 1896-ban városi rangra emelt 83 kelet-galíciai település közül gyakorlatilag 31 város, 50 kisváros és 2 falu volt.

Kelet-Galícia 52 megyéjében 1910-re kettőben (Bucsacs és Zsidacsiv) volt 4 város, tizenkettőben (Brod, Dolina, Drohobics, Zsovki, Zolocsiv, Kamjanka-Sztrumiliv, Lviv, Rava-Ruszká, Rohatin, Szkalat, Sztarij Szambor, Jaroszlav) 3, huszonegyben (Berezsani, Bibrka, Horordok, Huszjatin, Zboriv, Kosziv, Liszko, Mosztiszka, Nadvirna, Přemysl, Rudki, Sznjatin, Szokály, Sztaniszlaviv, Ternopil, Tlumacs, Trembovlja, Cisanyiv, Csorkiv, Javoriv) kettő, a többi tizenhétben pedig egy-egy város, melyek egyben megyeszékhelyek is voltak (Brzozów, Bohorodcsani, Borscsiv, Horodenka, Dobromily, Zalisicsiki, Zbarazs, Kalus, Kolomija, Pecsényizski, Pidhajci, Rumaniv, Szambir, Szkole, Sztrij, Szanok, Turka). Észak-Bukovina hat megyéje közül csak Csernivci megye területén volt három város és kisváros (Csernivci, Bojani, Szadhóra), a többi megyében pedig mindössze egy-egy (Kicmany, Sztorozsinec, Vaskivci, Vizsnica, Zasztavna). Kárpátalján Máramaros

megyében tizenegy, Ung megyében öt, Bereg megyében három, Ugocsában két város volt.

A nyugat-ukrajnai földeken a XIX század végén - XX század elején a 2-5 ezer lakost számláló városok és kisvárosok voltak jellemzőek, melyek átlagban 48% képeztek (Lviv és Csernivci kivételével) és amelyekben a városi népesség 28% lakott. Az 5-10 ezer lakost számláló városok több mint 28% tettek ki átlag 29% városi lakossággal; a 10-15 ezres városok 9% képeztek 15% városi lakossággal; a kisvárosok, melyek lakossága nem haladta meg a kétezer főt, több mint 8% tettek ki, s a városi népesség 2% lakott bennük. A 15 ezer fölötti lélekszámú városok aránya 7% volt, népességük a régió városi lakosainak 26% tette ki.

A gyári-üzemi termelés megszilárdulása, a migrációs folyamatok felélénkülése a nyugat-ukrajnai városok hálózatában 1880 és 1910 között szembeötlő változásokat eredményezett: a 2 ezer fő alatti lakosságú kisvárosok száma átlagban majdnem négyszeresére csökkent. Kelet-Galíciában kilencről háromra, vagyis háromszorosára, Kárpátalján tízről kettőre, azaz ötszörösére; Észak-Bukovinában a kutatott periódusban hasonló települések már nem léteztek. A 2-5 ezer lakosú városok és kisvárosok száma ugyancsak csökkent, bár nem annyira szembetűnően – 15 % (65-ről 55-re). Kelet-Galíciában 1910-ben 44 kisváros volt 1880-nal szemben, amikor számuk 55 tett ki. Észak-Bukovinában ez az arány kettő hattal szemben, Kárpátalján viszont számuk ötről kilencre növekedett. A több mint ötezer lakost számláló városok száma folyamatosan növekedett. Az 5-10 ezer lakost számláló városok száma 1,3-szeresére nőtt, lakosságuk 1,4-szeresére gyarapodott; a 10-15 ezres népességű városok száma 1,6 szeresére, lakosságuk közel 1,8-szeresére növekedett.

A városok tipológiai besorolásánál fontos volt meghatározni az önálló keresettel bíró lakosság foglalkoztatottságának arányát a különböző gazdasági ágazatokon belül. Ennek köszönhetően megállapítottuk, melyik ágazat játszotta a fő szerepet a város gazdaságában és ennek megfelelően érdemes külön csoportba sorolni. Ebből kifolyólag, a városok funkcionális szerkezetének és típusainak meghatározásánál figyelembe vettük az önálló keresettel bíró lakosság gazdasági ágazatonként való megoszlását, azaz a foglalkoztatottság struktúráját, teljes körű adatok esetében pedig a város iparának ágazatonkénti szerkezetét, valamint a városok politikai-adminisztratív és kulturális-oktatásügyi funkcióit. A városok gazdasági struktúrájának kutatása és teljes körű elemzése a XIX század végén - XX század elején lehetővé tette a régió városainak tipológiai besorolását, a városi települések lakossága lélekszámának növekedését ösztönző vagy éppen fékező domináns tényezők meghatározását, a városi népesség szociális, szakmai és etnikai összetételének változására irányuló tendenciák kimutatását. A kutatómunka során megállapítottuk hogy a nagyvárosok ipari-kereskedelmi, politikai-adminisztratív és kulturális központok szerepét töltötték be, míg a kisvárosokban a mezőgazdaság,

kisipar és kereskedelem dominált. Az ipari termelés fejlődésének eredménye képen a térség városainak egy része kapitalista jellegűvé vált és szociális-gazdasági fejlődés terén jelentős mértékben megelőzte a falusi jellegű településeket. Bár az ipar még nem vált mindegyik város gazdaságának vezető ágazatává, szerepe mégis meghatározó volt, jelentősen kihatott a falusi környezetre is.

Politikai-adminisztratív tekintetben Kelet-Galícia 1910-re 52 politikai megyére volt felosztva (Nyugat-Galícia 31 megyére); Bukovina 11 megyére, melyek közül 7 (Csernivci, Szeret, Sztorozsinec, Vaskiv, Kicmany, Vizsnica, Zasztavne) Észak-Bukovina területén feküdt. Kárpátalja négy megyére, a megyék pedig járásokra oszlottak, összesen 26-ra. Ebből 10 Máramaros, 7 Bereg, 6 Ung és 3 Ugocsa megyében volt.

A kelet-galíciai, észak-bukovinai és kárpátaljai városok tervezésének jellege és építésének ütemei több objektív és szubjektív tényezőtől függött, melyek között az uralkodó körök politikája az adott ukrán földeken, a városok földrajzi közegének jellege és sajátosságai, a történelmi hagyományok szerepelnek. Fontos, a városépítés ütemeit és célszerűségét meghatározó tényező volt a termelőerők fejlettségi szintje, szerepe a közvetlen környék és a régió gazdasági, szociális-politikai és kulturális életében. Figyelembe kell venni a város helyi önkormányzat és ipari-kereskedelmi körök által kezdeményezett beépítését és határainak kiszélesítését is.

A kapitalizmus mezőgazdaságban elért alacsony fejlettségi szintjének köszönhetően a falusi lakosság társadalmi differenciálódása (és a városi zónákba áramlása) nem volt olyan intenzív, mint az Osztrák birodalom fejlett nyugati tartományaiban, a visszamaradt gyári-üzemi termelés és szállítás pedig képtelen volt munkát biztosítani a mezőgazdaságból kivált személyeknek, ezért a nyugat-ukrajnai földeken az urbanizációs folyamatok viszonylag lassabban mentek végbe. Bár nehéz feltételek között, de a gyári-üzemi termelés fokozatosan megerősödött, fejlődések indult a vasúti szállítás, ami az urbanizáció felélénkülését vonta maga után. 1880-ban az adott terület lakossága 4794,1 ezer, 1890-ben 5391,6 ezer, 1900-ban 6039,9 ezer, 1910-ben 6701,4 ezer volt, a városok lakossága pedig ennek megfelelően 859,3, 981,0, 1127,3 1329,5 ezer főt tett ki. Tehát a városi lakosság aránya 18%-ról 1880-ban 20%-ra növekedett 1910-ben, azaz 1,1-szeresére. A nyugat-ukrajnai földek egyes régióiban az urbanizáció ütemei is különböztek, amire a gazdasági fejlettség szintje, territoriális-földrajzi eltérések és a városok és kisvárosok hálózatának különböző sűrűsége is kihatott. A városi lakosok részaránya a térség összlakosságához viszonyítva a XIX század végén - XX század elején folyamatosan növekedett; így 1880-1910 között Észak-Bukovina városi lakosságának aránya 1,2-re növekedett, Kárpátalján 1,1-re, Kelet-Galíciában megközelítőleg 1,1-re. A legmagasabb arányt a városi lakosság Észak-Bukovinában érte el, ahol 1910-re a régió lakosságának $\frac{1}{4}$ -e lakott a városokban, a legalacsonyabbat Kárpátalján, ahol mindössze 17% tett ki.

A lakosság lélekszámának természetes és mechanikus növekedése a városokban nagyban felülmúlta a falusi lakosság lélekszámának gyarapodását. Ezen kívül, míg a városi lakosság gyarapodásának ütemei állandóan növekedtek, a falvakban csökkentek. Így a nyugat-ukrajnai földek városi lakosságának lélekszáma 1880-1890 között 14,2%, 1890-1900 között 14,9%, 1900-1910 között 18% növekedett; a falvakban ez az arány 12,1%, 11,4% és 9,4% tett ki. A városi lakosság lélekszáma a kutatott periódus folyamán összesen több mint 1,5-re növekedett, míg a falusi lakosság esetében mindössze 1,3-t tett ki; miközben a városi lakosság a falusihoz viszonyítva Észak-Bukovinában 2,4, Kárpátalján 1,5, Kelet-Galíciában 1,4 növekedett. A városi lakosság természetes és mechanikus lélekszám-növekedésének aránya és összefüggése a XIX század végé - XX század elején Nyugat-Ukrajnában meghatározó volt a különböző típusú városok lakossága összetételének alakulásánál. A népszámlálások eredményei és már források arról tanúskodnak, hogy a migrációs folyamatok elsősorban a nagyvárosokba irányultak, aminek eredményeképpen itt a mechanikus lélekszám-növekedés mindig megelőzte a természeteset.

A városi lakosság lélekszáma a külvárosok városokhoz csatolása folytán is növekedett. A peremkerületek fontos szerepet játszottak a városi és falusi települések gazdasági fejlődésében; itt összpontosultak a mezőgazdasági termékeket feldolgozó gyári-üzemi vállalatok, kis kézműipari magánvállalatok sokasága, vásárokat és árveréseket rendeztek, itt kaptak helyet a raktárak és teherpályaudvarok. A városok és peremvárosok közötti gazdasági kapcsolatok megerősítésének kedvezett az is, hogy a városok tulajdona gyakran az utóbbiak területén helyezkedett el.

A kutatott periódusra a térség különböző városai közötti szociális-gazdasági és kulturális fejlődés egyenlőtlenségének kiéleződése jellemző: elsősorban a természeti erőforrásokban gazdag régiók és városaik fejlődtek, ami a városi és falusi lakosság területi újra-eloszlását eredményezte. A nagyvárosok többségének lakossága nem csak a beáramló falusi lakosság számlájára növekedett, de a kevésbé fejlett kisvárosokból áttelepülő népesség számlájára is. Többségükben a lakosság lélekszámának növekedése jóval elmaradt nem csak a nagyvárosok lakosságának gyarapodásától, de a régió városainak átlagos lélekszám-növekedésétől is, bár a folyamat fordítottja is megfigyelhető, ami a kisvárosok kapitalista piacának kevésbé kemény konkurenciájával hozható kapcsolatba.

A nyugat-ukrajnai városokban 1880-1910 között végbemenő demográfiai folyamatokból ítélve a városi típusú településeket két, egyenlőtlen csoportra oszthatjuk: azokra a városokra és városkákra, melyek lakossága 30 év alatt szembetűnően megnőtt, és azokra, melyek lakossága éppen fordítva, csökkent. Az első csoportba 117 város és kisváros tartozott, vagyis a városi települések 88,6% (közülük 89 Kelet-Galícia, 7 Észak-Bukovina területén, valamint Kárpátalja összes

városa). A csoporton belül a városokat és kisvárosokat két kategóriára oszthatjuk: a megyéjük lakosságának lélekszám-növekedését jelentős mértékben megelőző városok és városkák, valamint azok, ahol a lélekszám-növekedés tempói elmaradtak a megye népességyarapodásának tempóitól (az első kategóriába 72 város tartozott, közülük 50 Kelet-Galícia, 5 Észak-Bukovina és 17 Kárpátalja területén, a másodikba ennek megfelelően 39, 2 és 4). A második csoportba 15, azaz 11,4% város és kisváros tartozott (14 Kelet-Galícia területén, köztük 4 megyeszékhely és egy Észak-Bukovina területén).

Az Első Világháború folyamán a nyugat-ukrajnai földek, többek között a városok, hatalmas emberveszteségeket szenvedtek. Lviv civil lakossága 1918-ra az 1910-s szinthez képest 8,4 ezer fővel, 1914-hez viszonyítva pedig 24,6 ezer fővel csökkent; a város lakossága csak 1919-re érte el az 1910-s szintet- 1921-ben pedig az 1914-t. A háború által Nadvirna, Zsuravno, Hvozdec Halics, Tlumacs, Bohorodcsani Deljatin 80-90 %-ra, Mikolajiv, Rozdol, Horodenka és más városok és kisvárosok 60-90 %-ra voltak lerombolva. Brodi lakossága 18,1 ezer főről 1910-ben 7,6 főre csökkent 1916-ban, Csernivci lakossága 87,1-ről 84,2-re. Bojani városkában 26 lakos maradt a 7,4 ezerből 1910-ben, Szadhorában 400 a 4,6 ezerből, Viznicában 500 az 5,2 ezerből.

Kelet-Galícia és Kárpátalja nagyvárosi lakosságának nemzetiségi összetételéről tanúskodó anyagok egyrészt meggyőzően bizonyítják az osztrák-magyar statisztika adatainak kétségét a városi lakosság etnikai szerkezetét illetően, másrészt megerősítik a szerző véleményét, miszerint a nemzetiség nyelvhasználat alapján történő meghatározása az adott területeken elfogadhatatlan. A felekezeti hovatartozásról tanúskodó adatok pontosabban tükrözik a valós helyzetet, bár ezek sem tökéletesek, mivel a lengyelesítés és magyarosítás politikai nyomása alatt az ukrán lakosság viszonylag nagy része tért át a katolikus vallásra, lengyel vagy magyar nyelvre, megőrizve emellett nemzeti identitását. Ebből kifolyólag arányának meghatározásánál Kelet-Galícia és Kárpátalja területén a vallási hovatartozást érdemes alapul venni, Észak-Bukovinában pedig a beszélt nyelvet, mivel itt az ukrán (ortodox és görög katolikus) lakosságon kívül a románok is ortodoxok voltak.

Politikai jogaik korlátozása, a szociális elnyomás, a magas halálozási arány és tömeges óceánon túlra való emigráció ellenére az ukránok képezték a nyugat-ukrajnai földek lakosságának abszolút többségét. Ettől függetlenül, az ukrán etnikum lélekszámának állandó növekedése ellenére arányuk Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja területén csökkent, a lengyel, magyar és román lakosság abszolút és viszonylagos száma pedig növekedett. 1900-1910 között az ukránok a nyugat-ukrajnai földek összlakosságának átlag 62% tették ki, a lengyelek és magyarok 21%, a zsidók és németek 13%, a románok közel 3%, más nemzetiségek képviselői körülbelül 1%.

A lakosság megyénkénti megoszlása nem volt egyenletes. 1900-1910 között Kelet-Galícia megyéinek többsége vegyes lakosságú volt. 52 politikai megye közül a görög katolikus lakosság aránya csak ötben érte el a 80%-t, tizenötben átlag 78-80% volt, tizennyolcban 60-70%, tízben 50-60%, Lviv, Rimaniv, Brzozów és Jaroszlav megyékben a görög katolikusok kisebbségben voltak. Észak-Bukovina területén 1910-ben az ukrán nyelvű lakosság négy politikai megyében volt abszolút többségben (Zasztavne, Kicmany, Vaskiv, Vizsnica); Csernivci megyében, Csernivci városát is beleértve az ukrán nyelvet a lakosság 38,2% használta, Szeret megyében 39,7%, Sztorozsinec megyében 25,8%. Az ukrán lakosság tömeges kivándorlása és asszimilálása ahhoz vezetett, hogy Kelet-Galícia 50 megyéjéből 31-ben a görög katolikus lakosság száma átlag 4,1% csökkent.

A városi lakosság nemzetiségi összetétele vegyességével és dinamikájával különbözött a falu etnikai szerkezetétől. A városok, mint a gyári-üzemi termelés és kézműipar koncentrációjának, az idény- és állandó kereskedelemnek történelmi centrumai, a politikai-adminisztratív és kulturális élet központjai, fontos vasúti csomópontok, vonzották nem csak a környékbeli falvak népességét, de más országok lakóit is. Az ukrán etnikum részaránya a városok lakosságához képest a nyugat-ukrajnai földeken jóval alacsonyabb volt, mint a falvakban. Kelet-Galícia nagyvárosaiban a lakosság többségét lengyelek és zsidók alkották, Észak-Bukovinában németek és zsidók, Kárpátalján magyarok és zsidók. Sőt, míg a városok és kisvárosok ukrán lakosságának abszolút lélekszáma növekedett, arányuk a városok lakosságához viszonyítva csökkent. Az 1900-1910-s években a régió városaiban az ukrán lakosság 27%, a lengyel és magyar több mint 30%, a zsidó és német 37%, a román 2%, más nemzetiségek képviselői 3% képeztek, vagyis egyetlen etnikai csoport sem volt abszolút többségben a nyugat-ukrajnai földeken. És bár az ukrán nemzetiségű városlakók száma 1,2-szeresére nőtt, arányuk a városi lakossághoz viszonyítva csökkent, Kelet-Galícia városaiban 26,6%-ról 26,4%-ra, Észak-Bukovinában 25,5%-ról 22,8%-ra, Kárpátalján 39%-ról 38%-ra; időközben a lengyelek, magyarok, románok száma 1,3-ra nőtt. A zsidó lakosság arányának intenzív csökkenése az amerikai kontinensre való kivándorlásukkal magyarázható.

A római katolikusok abszolút és viszonylagos száma 1900-1910 között intenzíven növekedett, elsősorban a nagyvárosokban, ahol többségüket a magas bérrel rendelkező hivatalnokok és alkalmazottak, papság, kereskedelmi-ipari körök képviselői képezték. A görög-katolikusok lélekszámának növekedése az ukrán többségű megyék kisvárosaira volt jellemző. Ami a zsidó lakosságot illeti, az egyes városokban megfigyelt abszolút lélekszámuk növekedésétől függetlenül arányuk szembetűnően csökkent, elsősorban a nagy és közepes méretű városokban. A fent említett időközben a római katolikusok aránya növekedett Szambor, Sztara Szil és Barizs városokban. Lviv, Brzozów és Radimna városokban, ahol a római

katolikusok a harmincéves periódus folyamán mindig többségben voltak, bár arányuk 1910-re csökkent, továbbra is a lakosság több mint felét tették ki. A görög katolikusok 1880-ra Kelet-Galícia 13 városában voltak többségben. Azonban az uralkodó körök asszimilációs és ukránellenes politikájának hatására és az ukrán etnikum tömeges óceánon túlra való emigrációjának következtében 1910-re mindössze 9 ilyen város maradt. Így például Radehivben a lakosság lélekszámának 3,6 ezerről 4,4 ezerre növekedése ellenére a görög katolikusok száma 1,5-re csökkent. Sznjatinban arányuk 51,9%-ról 41,2%-ra csökkent, Deljatinban 58,9%-ról 49,4%-ra. Javorivban és Mikolajivban a görög katolikusok, bár továbbra is abszolút többséget alkottak, arányuk 62,7%-ról 60,3%-ra, valamint 68,6%-ról 63%-ra csökkent. Végül Kelet-Galícia mindössze 5 városában, ahol 1880-ra a görög katolikusok abszolút többséget alkottak, számuk 1910-re kis mértékben növekedett. 1880-1910 között a zsidó lakosság aránya Kelet-Galícia falvaiban átlag 41% képezett, Nyugat-Galíciában – 35%. Kelet-Galícia kisvárosaiban 30%, Nyugat-Galícia városkáiban 32% zsidó élt, a nagyvárosokban arányuk 23% és 21% volt. A zsidó lakosság aránya a kutatott periódusban Galícia mindkét részének falvaiban és Kelet-Galícia kisvárosaiban csökkent, viszont a nagyvárosokban 22,1% 1880-ban 23,8% növekedett 1910-ben Kelet-Galíciában, 18,5%-ról 24,1% ra Nyugat-Galíciában.

Észak-Bukovina városaiban a német nyelvű lakosság abszolút száma 1900-1910 között 18%, a lengyel 55%, a román 25% növekedett; az ukrán nyelvet beszélő lakosság mindössze 10%-al gyarapodott. Csernivci lengyel nyelvű lakosságának lélekszám-növekedése 71,3%, a román 33,3%, a német 18%, az ukrán 9,3% tett ki.

1910-re Kelet-Galícia és Kárpátalja 124 városa és városkája közül az ukrán lakosság (vallási mutatók alapján) 40-ben képezett viszonylagos és 16-ban abszolút többséget (összesen 56 városi jellegű település); a lengyel lakosság mutatói 27 és 9 (összesen 36), a zsidó 47 és 27 (összesen 74 város és kisváros). Észak-Bukovina 8 városa közül három (nyelvi mutatók alapján) ukrán többségű – Vaskivci, Kicmany, Zasztavne; a németek és zsidók két városban alkottak viszonylagos (Csernivci és Sztorozsinec) és kettőben abszolút többséget (Szadhora és Vizsnica), a románok mindössze egy városkában – Bojaniban.

A városok gazdasági szervezetének és a lakosság foglalkoztatottságának kutatása során figyelembe vettük, hogy a hivatalos statisztika a gazdaság négy fő ágazatában tevékenykedő lakosság számáról szolgáltatott adatokat (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, "más ágazatok"), két fő csoportra osztva őket: önálló keresettel bíró és eltartott lakosságra. Számoltunk azzal is, hogy a mezőgazdaság kategóriájába nem csak a földművelés, hanem az erdőgazdaság, vadászat, haltenyésztés és halászat, méhészet, állattenyésztés, stb. tartozott, hanem azzal is, hogy a hivatalos statisztika adatai szerint az önálló keresettel bíró lakosság száma egyes osztályokon

és szociális csoportokon belül jelentősen eltért az átlagmutatóktól; így például, sok parasztgyermeket, melyek korán kezdtek dolgozni, a statisztika nem sorolta a "dolgozók" közé, viszont ide tartoztak a nagybirtokosok gyermekei és családtagjai, akik hivatalosan a vállalatok vagy kereskedések társtulajdonosainak számítottak.

A népszámlálások adatai szerint a nyugat-ukrajnai földeken a gazdaság összes ágazatában foglalkoztatott személyek száma 1890-ben 3116,6 ezer, 1900-ban 3211,0 ezer, 1910-ben 3757,4 ezer volt, ami a lakosság 58,4%, 48,3% és 53,2% tette ki. 1890-1910 között a lakosság megélhetését átlag 75% a mezőgazdaság, 9% – az ipar, több mint 8% kereskedelem és szállítás, több mint 7% – más ágazatok biztosították. Ez azzal magyarázható, hogy a városokban sok nagy földtulajdonos lakott, melyek birtokai gyakran a városoktól távol feküdtek.

1910-ben a 132 nyugat-ukrajnai város lakóinak átlag 9% volt foglalkoztatva a mezőgazdaságban, 25% – az iparban, 26% kereskedelemben és szállításban, 40% – más gazdasági ágazatokban. A mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság aránya majdnem kilencszer alacsonyabb, az ipari dolgozóké 3,7-szer magasabb az átlagnál a térségben; ami a más gazdasági ágazatban foglalkoztatott személyeket illeti, számuk négyszeresen meghaladta a kereskedelemben és szállításban foglalkoztatottakét, és ötszöröse volt a régió más gazdasági ágazatában foglalkoztatott népességének.

A nyugat-ukrajnai földek városi lakosságának társadalmi szerkezetének elemzésénél az Osztrák-Magyar Monarchia 1890, 1900, 1910 népszámlálásainak adatai szolgáltak alapul a lakosság foglalkozását illetően, figyelembe véve, hogy a statisztika nem használta az "osztály" és "társadalmi helyzet" fogalmakat és nem tette lehetővé a lakosság főbb osztályai és szociális csoportjai gyári-üzemi termelésben és kisiparban foglalkoztatott képviselőinek különválasztását. A magyar népszámlálások a magántulajdonos, alkalmazott, családtag, mérnök-műszaki szakember, munkás (a napszámosokkal együtt) tanuló és háziszolga kategóriákat választotta külön. A népszámlálások eredményeinek elemzése arra enged következtetni, hogy a kutatott periódus folyamán a városi lakosság összes osztálya és szociális csoportja képviselőinek abszolút száma növekedett, bár az egyes osztályok és társadalmi csoportok számának növekedése nem volt egyenletes. A magántulajdonosok a térség önálló keresettel bíró lakosságának 30% tették ki, közel 45% a családtagok, 20% a munkások, napszámosok, tanuló, megközelítőleg 5% az értelmiség és alkalmazottak. A magántulajdonosok aránya a mezőgazdaságban volt a legmagasabb, ahol a foglalkoztatottak 53% képezte; a családtagok száma itt ugyancsak 53% volt, a munkásoké 16%. Az iparban, kereskedelemben és szállításban a magántulajdonosok 40%, a munkások 50% képeztek. Az értelmiség és alkalmazottak aránya „más gazdasági ágazatokban” átlag 20% volt. A magántulajdonosok a foglalkoztatottak átlag 37%, a munkások 50% tették ki, miközben a magántulajdonosok és családtagok abszolút és viszonylagos

aránya csökkent, a munkásoké növekedett, különösen a gyári-üzemi termelésben és szállításban. Az önálló keresettel bíró lakosság osztályainak és társadalmi csoportjainak nagy része a városokban koncentrált: így például Kelet-Galícia tíz legnagyobb városában az egynevű megyék ipari lakosságának 60% összpontosult, köztük a magántulajdonosok 64%, a családtagok 38%, a bérlők 31%, a munkások 59%, a tanulók 70%, a napszámosok 44%, az értelmiség és alkalmazottak 70%.

A magántulajdonosok városi lakosság társadalmi szerkezetében betöltött szerepének elemzésekor figyelembe vettük, hogy a nagyvállalatok, kereskedelmi vállalatok, bankok tulajdonosain kívül léteztek kis kézműipari vállalatok, kereskedelmi-, hitel- és más kis intézmények is, ahol gyakran a tulajdonos volt az egyetlen alkalmazott. A magántulajdonosok különböző kategóriáinak egy csoportba sorolásával a statisztika jelentősen csökkentette a munkások arányát a városok ipari lakosságának képviselői között. A magántulajdonosok abszolút száma 1980-1910 között 1,4-re nőtt, az iparban 1,1-re, a mezőgazdaságban 1,3-re, a kereskedelemben és szállításban 1,8-re, más gazdasági ágazatokban 2,5-re. A magántulajdonosok számának mintegy 75% a mezőgazdaságban összpontosult, közel 8% a kisiparban és gyári-üzemi termelésben, 7% a kereskedelemben és szállításban, a maradék 10% más gazdasági ágazatokban. A városok 145,4 ezer, kisiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott lakosságából 44,6 ezer személy, vagyis az ipari lakosság 30%, a 149,8 ezer kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságából 61,6 ezer, vagyis az ágazatban foglalkoztatott lakosság 41,2% volt magántulajdonos. A magántulajdonosok nem túl magas aránya a városokban és kisvárosokban a régióhoz képest azzal magyarázható, hogy a városokban a gyári-üzemi termelés és tőke koncentrációja intenzívebb volt, fejlődtek a csere legújabb formái, terjedt a nagy kereskedelmi vállalatok hálózata.

A családtagok abszolút száma a kutatott periódus folyamán 1,2, arányuk a lakosság más, iparban foglalkoztatott társadalmi csoportjaihoz viszonyítva 1,6 csökkent, bár a kereskedelemben és szállításban számuk 4,5, arányuk háromszorosára nőtt.

Ami az ipari munkásokat illeti, 1890-ig a gazdaság összes ágazatában közel 747 ezren voltak foglalkoztatva, 1910-ben pedig 740 ezren, beleértve az állandó és ideiglenes munkásokat, vagyis az önálló keresettel bíró lakosság 20% átlag képezték. Míg a nyugat-ukrajnai földek összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott munkásainak abszolút száma 1,1-re nőtt, az ipari munkások száma 1-5-re, aránya pedig az ipari lakosság lélekszámához viszonyított 1,2-re növekedett. A városok munkásosztályának sorai a következő forrásokból töltődtek fel: tönkrement parasztság (egy részük véglegesen szakított a faluval és városi bér munkássá vált), a lakosság más szociális csoportjainak képviselői (elsősorban a tönkrement városi kisiparosok, kereskedők és szállítók), munkás családok (a munkás hivatás örökletessége és munkáscsaládok létrejötte). Az állandó munkásokon kívül a gyári-

üzemi termelésben napszámosok is tevékenykedtek, melyek aránya az ipari munkások körében nem haladta meg a 3%-t. Az ipar fejlődése, a vasúti hálózat kiszélesítése, a kereskedelem állandó formáinak megszilárdulása kedvezett a munkásosztály funkcionális és területi koncentrációjának: bár 1910-re a városokban az önálló keresettel bíró lakosság mindössze 15,4% lakott, itt tömörült a kisiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatottak csaknem 58%.

Az ipar fejlődésével kapcsolatos a mérnök-műszaki szakemberek, alkalmazottak és hivatalnokok számának növekedése is. 1890-re a gazdaság összes ágazatában 85,4 ezer, 1900-ban 56,1 ezer, 1910-ben 80,5 ezer értelmiségi és alkalmazott tevékenykedett, ami az önálló keresettel bíró lakosság 2,7%, 1,7% és 2,1% tette ki; 1910-ben az adott kategóriák képviselőinek 7,7% a mezőgazdaságban, 8,3% az iparban, 18,2% a kereskedelemben és szállításban, 65,8% más gazdasági ágazatokban tevékenykedett. Ugyanebben az évben a városok összes gazdasági ágazatában 62,6 ezer értelmiségi és alkalmazott dolgozott, ami a foglalkoztatott lakosság 11% tette ki.

A városi lakosság etnoszociális szerkezetének kutatása során összegeztük a népszámlálások szórványadatait a lakosság tevékenységét illetően. Kiderült, hogy 1900-ra Kelet-Galícia összes gazdasági ágazatában (a "más gazdasági ágazatok" kivételével) anyanyelv alapján a magántulajdonosok 2/3-a ukrán volt, ami a mezőgazdaságban való koncentrációjukkal magyarázható; az iparban a magántulajdonosok 70 %-a lengyel volt, az ukránok aránya itt mindössze 18%. Kelet-Galíciában 1900-ra a kisipari és gyári-üzemi termelés fő ágazataiban foglalkoztatott 18,8 ezer ukrán lakos közül 8,5 ezer magántulajdonos, 10,0 ezer munkás, tanuló és napszámos, 106 alkalmazott volt. Ugyanebben az évben Kelet-Galíciában az alkalmazottak közül (összesen 14,9 ezer személy) 82% lengyel, 7% ukrán, több mint 8% német. 1910-ben az egész Galícia területén 90,7 ezer alkalmazottat számláltak, melyek közül 78% lengyel, 11% ukrán, 6% német volt.

Meg kell jegyeznünk, hogy a nyugat-ukrajnai földek ipari lakosságának etnoszociális szerkezetét érintő nyelvhasználaton alapuló statisztikai adatok alulbecsülik az ukrán lakosság arányát; így például 1900-ban Kelet-Galíciában a 143 ezer, iparban és kézműiparban foglalkoztatott személy közül 70,2% lengyel, 17,5% ukrán nyelven beszélt, ugyanakkor a római katolikusok a lakosság 23,5%-t, a görög katolikusok 62,8%-t alkották. Valójában az ukránok aránya az ipari lakosság (különösen a munkások) körében jóval magasabb volt; a helyzet teljes körű elemzéséből arra következtethetünk, hogy a kutatott periódusban az ukrán lakosság aránya a nyugat-ukrajnai földek iparában jelentős volt, ők alkották az abszolút többséget az ásványi viasz iparban, erdőgazdaságban, fafeldolgozásban, sóbányászatban, sófőző iparban, bár a kulcsfontosságú pozíciókat németek, lengyelek, magyarok, zsidók és románok töltötték be.

ДОДАТКИ

Зміст Додатків

	<i>Стор.</i>
1. Кількість житлових будинків та квартир у них в Галичині, Буковині та Австрії в 1880-1910 рр.	351
2. Кількість житлових будинків та мешканців у них у великих містах Східної Галичини та Північної Буковини в 1869-1910 рр.	352
3. Кількість житлових будинків та квартир у них в семи великих містах Східної Галичини в 1900 р.	353
4. Кожні зі 100 будинків у великих містах Східної Галичини в 1910 р. слугували:	354
5. Кількісний розподіл мешканців Львова в 1890-1910 рр. між районами міста	355
6. Питома вага будинків у Львові (зі 100), побудованих у другій половині XIX ст. і до 1910 р., які мали квартири (за районами міста)	356
7. Кількість будинків та поверхів у них в містах Східної Галичини в 1888 р.	357
8. Питома вага кількості будинків, покритих вогнетривкими матеріалами, у великих містах Східної Галичини та Північної Буковини в 1910 р.	358
9. Кількість житлових будинків на Закарпатті в 1900-1910 рр. за комітатами	359
10. Кількість житлових будинків у містах Закарпаття в 1900 р.	360
11. Кількість житлових будинків у містах Закарпаття в 1910 р.	361
12. Бюджет міст Східної Галичини в 1874 і 1886 рр.	362
13. Прибутки міст Східної Галичини в 1886 р.	363
14. Бюджет міст Східної Галичини в 1906-1910 рр.	364
15. Розподіл громадських земель у Чернівцях між районами міста в 1887 р.	365
16. Вартість власності гміни Львова в 1906-1912 рр. (у тис. крон) ...	366
17. Видатки на господарство Галичини в 1891-1914 рр. (у кронах) ..	367
18. Розподіл населення західноукраїнських земель між міськими й сільськими поселеннями в 1880-1910 рр.	368
19. Розподіл міського населення між Східною Галичиною Північною Буковиною та Закарпаттям у 1880-1910 рр.	368

20.	Чисельність міського населення та процес урбанізації західноукраїнських земель у 1880-1910 рр.	369
21.	Чисельність населення міст і містечок Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття в 1880-1910 рр.	370
22.	Чисельність цивільного населення в містах і містечках Закарпаття в 1869-1910 рр.	375
23.	Приріст чисельності населення міст і сіл на західноукраїнських землях у 1880-1910 рр.	376
24.	Темпи приросту чисельності населення в містах Східної Гали- чини, Північної Буковини і Закарпаття (без Львова і Чернівців) у 1880-1910 рр. в залежності від величини міст (у відсотках)	376
25.	Кількість осіб, прийнятих у гміну Львова в 1903-1911 рр.	377
26.	Грамотність населення у повітах Східної Галичини в 1880 р. (у відсотках)	378
27.	Приріст чисельності населення у повітах Східної Галичини в 1890-1900 рр.	380
28.	Приріст чисельності населення у повітах Буковини в 1890-1900 рр.	381
29.	Темпи приросту чисельності населення у повітах і містах Східної Галичини в 1880-1910 рр. (у відсотках)	382
30.	Кількість осіб, які народилися в Західній Галичині, але жили у Східній Галичині, та їхня питома вага відносно до всього населення Галичини в 1890 р.	385
31.	Міграція населення в містах Закарпаття у 1900-1910 рр.	387
32.	Вікова структура сільського й міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр.	388
33.	Вікова структура населення п'яти найбільших міст Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	388
34.	Вікова структура міського населення Закарпаття в 1900 р.	389
35.	Вікова структура міського населення Закарпаття в 1910 р.	390
36.	Співвідношення питомої ваги кількості представників основних конфесій у повітах і повітових містах Східної Галичини в 1890 р.	391
37.	Порівняння даних щодо етнічної структури міського населення Східної Галичини і Закарпаття в 1900 р. за мовним і релігійним показниками	392

38.	Співвідношення кількості осіб, які належали до різних конфесій, та кількості осіб, які вживали різні мови, у повітах Східної Галичини в 1890 р. (в абсолютних цифрах)	393
39.	Співвідношення кількості осіб, які належали до різних конфесій, та кількості осіб, які вживали різні мови, у повітах Східної Галичини в 1890 р. (у відсотках)	396
40.	Питома вага представників основних конфесій у повітах Східної Східної Галичини в 1890-1910 рр.	399
41.	Етнічний склад міського населення Східної Галичини і Закарпаття за релігійною ознакою в 1910 р.	402
42.	Етнічний склад міського населення Північної Буковини за мовною ознакою в 1910 р.	407
43.	Етнічна структура населення великих міст Східної Галичини за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.	408
44.	Етнічна структура населення міст Східної Галичини, які підлягають Закону від 1896 р., за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.	414
45.	Абсолютна кількість євреїв та їхня питома вага відносно до всього населення міст Східної Галичини в 1880-1914 рр.	436
46.	Міграція євреїв у Галичині в 1881-1910 рр.	440
47.	Збільшення (зменшення) чисельності євреїв в Австрії у 1881-1910 рр.	440
48.	Чисельність євреїв у Східній та Західній Галичині в 1880-1910 рр.; приріст чисельності й питома вага кількості євреїв відносно до всього населення	441
49.	Еміграція українців, поляків, євреїв із Австро-Угорщини в 1900-1913 рр.	442
50.	Релігійна структура населення Угорщини в 1900-1910 рр.	443
51.	Етнічний склад населення Угорщини за розмовною мовою в 1900-1910 рр.	444
52.	Етнічний склад населення Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900-1910 рр.	445
53.	Етнічний склад представників інтелігенції та адміністративного апарату Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900 р. (в абсолютних цифрах)	446

54.	Етнічний склад представників інтелігенції та адміністративного апарату Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900 р. (у відсотках)	447
55.	Етнічний склад міського населення Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900-1910 рр.	448
56.	Розподіл представників різних конфесій між містами й селами Закарпаття в 1900-1910 рр.	449
57.	Конфесійна належність жителів міст і сіл Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	450
58.	Релігійна структура населення Закарпаття за комітатами в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)	451
59.	Релігійна структура населення Закарпаття за комітатами в 1900-1910 рр. (у відсотках)	452
60.	Розподіл населення Закарпаття між комітатами за конфесійною належністю в 1900-1910 рр. (у відсотках)	453
61.	Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр. у межах комітатів	454
62.	Розподіл греко-католиків Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	455
63.	Розподіл римо-католиків Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	456
64.	Розподіл іудеїв Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	457
65.	Розподіл реформатів Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	458
66.	Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1900 р.	459
67.	Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1910 р.	461
68.	Розподіл населення Закарпаття між комітатами за мовною ознакою в 1890-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)	463
69.	Розподіл населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів у 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)	464
70.	Розподіл населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів у 1900-1910 рр. (у відсотках)	464
71.	Розподіл населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями за розмовною мовою в 1900-1910 рр.	465

72.	Розподіл українсько (русинсько) мовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	466
73.	Розподіл угорськомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	467
74.	Розподіл румунськомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	468
75.	Розподіл німецькомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.	469
76.	Питома вага німецькомовного населення серед жителів комітатів Закарпаття в 1890-1910 рр.	470
77.	Питома вага німецькомовного населення серед міських жителів Закарпаття в 1900-1910 рр.	471
78.	Розселення німецькомовного населення по містах Закарпаття в 1900-1910 рр.	472
79.	Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою між комітатами в 1900 р.	473
80.	Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою між комітатами в 1910 р.	474
81.	Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів у 1900-1910 рр. (у відсотках)	475
82.	Етнічний склад міського населення Закарпаття за розмовною мовою в 1900 р.	476
83.	Етнічний склад міського населення Закарпаття за розмовною мовою в 1910 р.	478
84.	Приріст чисельності міського населення Східної Галичини за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.	480
85.	Приріст чисельності населення Львова за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.	480
86.	Приріст чисельності міських і сільських жителів Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	481
87.	Приріст чисельності міського й сільського населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	481
88.	Розподіл усього населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр.	482
89.	Розподіл самодіяльного населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями промисловості в 1900-1910 рр.	483

90.	Кількість усього населення означених територій, яке жило за рахунок різних галузей господарства в 1890-1910 рр.	484
91.	Кількість самодіяльного населення означених територій, зайнятого в різних галузях господарства в 1890-1910 рр.	485
92.	Структура зайнятості населення в повітах Східної Галичини в 1890 р.	486
93.	Структура зайнятості населення в повітах Східної Галичини згідно з даними перепису 3 червня 1902 р.	488
94.	Структура зайнятості самодіяльного населення Північної Буковини за повітами в 1890 р.	490
95.	Кількість підприємств і зайнятих у них осіб за повітами Буковини згідно з даними перепису 3 червня 1902 р.	491
96.	Чисельність і питома вага самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в усіх галузях господарства в 1890-1910 рр.	492
97.	Розподіл усього населення Закарпаття між окремими галузями господарства за комітатами в 1900-1910 рр.	493
98.	Розподіл самодіяльного населення Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр.	494
99.	Розподіл усього населення (самодіяльного та утриманців) Закарпаття між галузями господарства за комітатами в 1890-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)	495
100.	Чисельність самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в різних видах транспорту в 1890-1910 рр.	497
101.	Чисельність самодіяльного населення Закарпаття за комітатами, зайнятого у фінансовій сфері, кредитній системі та системі страхування в 1890-1910 рр.	497
102.	Розподіл усього населення Львова і Чернівців між галузями господарства в 1890-1910 рр.	498
103.	Структура зайнятості самодіяльного населення Львова і Чернівців у різних галузях господарства в 1890-1910 рр.	499
104.	Структура зайнятості самодіяльного населення десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	500
105.	Розподіл самодіяльного населення десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості в 1910 р. (в абсолютних цифрах)	501

106.	Розподіл самодіяльного населення десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості в 1910 р. (у відсотках)	502
107.	Структура зайнятості самодіяльного населення Закарпаття та міст краю в усіх галузях господарства в 1900-1910 рр. (у відсотках)	503
108.	Структура зайнятості міського самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)	504
109.	Структура зайнятості міського самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)	506
110.	Динаміка перерозподілу самодіяльного населення міст Закарпаття між галузями господарства (1910 р. до 1900 р.) (у відсотках)	507
111.	Чисельність і питома вага промислового та сільськогосподар- ського населення міст Закарпаття серед усього цивільного населення в 1900-1910 рр.	508
112.	Чисельність і питома вага цивільного населення міст Закарпаття, зайнятого в торгівлі, кредитній системі й на транспорті в 1900-1910 рр.	509
113.	Чисельність і питома вага утриманців серед усього населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890-1910 рр. у кожному з регіонів	510
114.	Розподіл утриманців між галузями господарства Східної Галичини та Буковини в 1890-1910 рр. (у відсотках)	511
115.	Чисельність і питома вага самодіяльного населення та утриманців Закарпаття, зайнятих в усіх галузях господарства в 1900-1910 рр.	512
116.	Абсолютна кількість утриманців та їхня питома вага серед усього міського населення західноукраїнських земель у 1910 р.	513
117.	Кількість утриманців, яка припадала на одного працюючого в різних галузях господарства Східної Галичини в 1910 р.	514
118.	Кількість утриманців, яка припадала на одного працюючого в різних галузях господарства Буковини в 1910 р.	514
119.	Розподіл утриманців між галузями господарства Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	515
120.	Розподіл утриманців між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	516

121.	Чисельність і питома вага кількості утриманців відносно до всього міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр.	517
122.	Розподіл утриманців між галузями міського господарства Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)	518
123.	Чисельність і питома вага самодіяльного населення та утриманців у містах Закарпаття в 1900-1910 рр.	519
124.	Розподіл самодіяльного населення та утриманців між галузями господарства у п'яти великих містах Закарпаття в 1900-1910 рр.	520
125.	Приріст чисельності представників основних класів і соціальних груп самодіяльного населення, зайнятого в усіх галузях господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття з 1890 р. по 1910 р. (в абсолютних цифрах і відсотках)	521
126.	Розподіл представників основних класів і соціальних груп самодіяльного населення в кожній із галузей промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)	522
127.	Соціальний склад самодіяльного населення Східної Галичини, зайнятого у транспортній галузі в 1900-1910 рр.	523
128.	Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого у сільському господарстві, за повітами в 1890 р.	524
129.	Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого у промисловості, за повітами в 1890 р.	525
130.	Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого в торгівлі й на транспорті, за повітами в 1890 р.	526
131.	Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого в інших галузях господарства, за повітами в 1890 р.	527
132.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього самодіяльного населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890-1910 рр.	528
133.	Розподіл власників Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)	529

134.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей	530
135.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення західноукраїнських земель у 1900-1910 рр. у кожній із галузей	531
136.	Розподіл власників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.	533
137.	Розподіл членів сім'ї Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)	534
138.	Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно до всього самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.	535
139.	Чисельність членів сім'ї, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей	536
140.	Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до всього самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.	537
141.	Розподіл робітників Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)	538
142.	Чисельність і питома вага кількості робітників ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості відносно до всього промислового населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей	539
143.	Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до всього промислового населення західноукраїнських земель у 1900-1910 рр. в кожній із галузей	540
144.	Розподіл робітників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.	542
145.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до робітників, зайнятих в усіх галузях господарства Східної Галичини в 1890-1910 рр.	543
146.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до всіх промислових робітників Східної Галичини в 1890-1910 рр. у кожній із галузей	544

147.	Розподіл поденників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.	545
148.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до робітників, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1890-1910 рр.	546
149.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до всіх промислових робітників Буковини в 1890-1910 рр. у кожній із галузей	547
150.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Східної Галичини в 1890 р. (у відсотках) ..	548
151.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини в 1890-1910 рр.: розподіл між галузями (у відсотках)	549
152.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у промисловості Галичини та Буковини в 1890-1910 рр.	550
153.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Східної Галичини (без Львова) в 1890 р. (у межах галузей)	551
154.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини в 1890-1910 рр.: розподіл між галузями господарства (у відсотках)	552
155.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини в 1890-1910 рр. (у межах галузей)	553
156.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Буковини в 1890-1910 рр.: розподіл між галузями господарства (у відсотках)	555
157.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Буковини в 1890-1910 рр. (у межах галузей)	556
158.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Австрії в 1890-1910 рр. (у межах галузей)	558
159.	Розподіл інтелігенції та службовців між галузями господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890-1910 рр. (у відсотках)	560

160.	Чисельність і питома вага кількості інтелігенції та службовців відносно до всього самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.	561
161.	Розподіл інженерно-технічного персоналу та службовців між галузями промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр.	562
162.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття в кожній із галузей господарства в 1890-1910 рр.	563
163.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього самодіяльного населення Закарпаття в 1890-1910 рр. за галузями господарства	564
164.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в усіх категоріях промисловості в 1890-1910 рр.	565
165.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в усіх категоріях промисловості за галузями в 1890-1910 рр.	566
166.	Чисельність та соціальна структура осіб, зайнятих у лісопильній промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр.	567
167.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого на транспорті в 1890-1910 рр. за видами транспорту ...	568
168.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого на транспорті в 1890-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)	569
169.	Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого у фінансово-кредитній системі та системі страхування в 1890-1910 рр. за комітатами	570
170.	Соціальна структура населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Закарпаття за комітатами в 1900-1910 рр.	571
171.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення Закарпаття в 1890-1910 рр. за галузями промисловості	572
172.	Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно до всього промислового населення Закарпаття в 1900-1910 рр.	573
173.	Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до самодіяльного населення, зайнятого в усіх галузях господарства Закарпаття в 1890-1910 рр.	574

174.	Розподіл робітників між галузями господарства Закарпаття в 1890-1910 рр.	575
175.	Чисельність і питома вага кількості робітників, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями	576
176.	Розподіл робітників Закарпаття за типами підприємств у різних галузях промисловості в 1910 р.	577
177.	Соціально-професійна структура робітників, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями (в сумі – 100%)	578
178.	Чисельність і питома вага кількості інженерно-технічних працівників та службовців відносно до всього промислового населення Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями промисловості	579
179.	Соціальна структура осіб, зайнятих у ремісничо-кустарній промисловості Закарпаття в 1890-1910 рр.	580
180.	Соціальна структура осіб, зайнятих у ремісничо-кустарній промисловості окремих комітетів Закарпаття в 1890-1910 рр. ...	581
181.	Розподіл утриманців між класами і соціальними групами самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)	583
182.	Розподіл утриманців між класами і соціальними групами самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)	584
183.	Соціальна структура осіб, зайнятих у найбільш поширених ремісничих професіях Закарпаття в 1900-1910 рр. (без власників підприємств)	585
184.	Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	586
185.	Розподіл власників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	587
186.	Чисельність і питома вага кількості власників ремісничо-кустарних та фабрично-заводських підприємств відносно до всього промислового населення Львова в 1890-1910 рр. за галузями	588
187.	Чисельність і питома вага кількості власників ремісничо-кустарних та фабрично-заводських підприємств відносно до всього промислового населення Чернівців у 1890-1910 рр. за галузями	589

188.	Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	590
189.	Приріст чисельності представників різних класів і соціальних груп, зайнятих у різних галузях промисловості Львова і Чернівців із 1890 по 1910 рр.	591
190.	Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	592
191.	Розподіл робітників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	593
192.	Чисельність і питома вага кількості робітників ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості відносно до всього промислового населення Львова в 1890-1910 рр. у кожній із галузей	594
193.	Чисельність і питома вага кількості робітників ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості відносно до всього промислового населення Чернівців у 1890-1910 рр. в кожній із галузей	595
194.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	596
195.	Розподіл поденників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	597
196.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до всіх промислових робітників Львова в 1890-1910 рр. у кожній із галузей	598
197.	Чисельність і питома вага кількості поденників відносно до всіх промислових робітників Чернівців у 1890-1910 рр. в кожній із галузей	599
198.	Чисельність і питома вага кількості інтелігенції та службовців відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	600
199.	Соціальна структура населення Закарпаття і міст регіону, зайнятого у промисловості в 1900-1910 рр.	601
200.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Львова в 1890 р. (у відсотках)	602

201.	Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Львова в 1890 р. у кожній із галузей	603
202.	Розподіл службовців між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	604
203.	Кількість представників інтелігенції в містах Східної Галичини в 1880 р.	605
204.	Розподіл домашньої прислуги та осіб без професії між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.	606
205.	Зосередження у Львові відносно до Східної Галичини та в Чернівцях відносно до Буковини представників різних класів і соціальних груп, зайнятих у різних галузях господарства в 1890-1910 рр.	607
206.	Зосередження в десяти містах Східної Галичини представників основних класів і соціальних груп, які жили за рахунок промисловості, торгівлі, транспорту, інших галузей господарства в 1910 р.	608
207.	Соціальна структура самодіяльного населення, зайнятого в усіх галузях господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р. ...	609
208.	Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення, зайнятого в сільському господарстві десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	610
209.	Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення, зайнятого у промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	611
210.	Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення, зайнятого в торгівлі й на транспорті десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	612
211.	Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення, зайнятого у громадській службі десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	613
212.	Соціальна структура населення десяти повітів Східної Галичини, зайнятого у промисловості в 1910 р.	614
213.	Концентрація в десяти містах Східної Галичини представників різних класів і соціальних груп, зайнятих у промисловості однойменних повітів у 1910 р. (у відсотках)	615

214.	Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини в межах галузей промисловості в 1910 р. (в абсолютних цифрах)	616
215.	Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини в межах галузей промисловості в 1910 р. (у відсотках)	617
216.	Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості в 1910 р. (у відсотках)	618
217.	Питома вага кількості представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини відносно до кількості промислового населення всієї Східної Галичини в 1910 р.	619
218.	Соціальна структура населення десяти повітів Східної Галичини, зайнятого в торгівлі й на транспорті в 1910 р.	620
219.	Концентрація в десяти містах Східної Галичини представників різних класів і соціальних груп, зайнятих в торгівлі й на транспорті однойменних повітів у 1910 р.	621
220.	Розподіл власників між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	622
221.	Розподіл членів сім'ї між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	623
222.	Розподіл орендарів між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	624
223.	Розподіл робітників між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	625
224.	Розподіл учнів між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	626
225.	Розподіл робітників між галузями промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р. (в абсолютних цифрах)	627
226.	Розподіл робітників між галузями промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р. (у відсотках)	628
227.	Соціальна структура робітників, зайнятих в усіх галузях промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	629
228.	Розподіл службовців між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	630
229.	Розподіл домашньої прислуги між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.	631

230.	Чисельність і питома вага кількості власників серед промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр.	632
231.	Соціальна структура власників у промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр. за містами й комітатами	633
232.	Чисельність і питома вага кількості робітників серед промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр.	635
233.	Чисельність міського населення Закарпаття, зайнятого в різних сферах господарської діяльності в 1900-1910 рр.	636
234.	Чисельність і питома вага кількості чиновників і духовенства відносно до всього населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр. ...	638
235.	Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї, службовців, інженерно-технічних працівників та домашньої прислуги відносно до всього промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр.	639
236.	Чисельність поденників та домашньої прислуги, зайнятих у господарстві міст Закарпаття (крім промисловості) в 1900-1910 рр.	640
237.	Розподіл самодіяльного населення Східної Галичини та Буковини між галузями господарства в межах окремих етносів (у відсотках)	641
238.	Етносоціальна структура населення, зайнятого в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р. в межах соціальних груп	642
239.	Етносоціальна структура населення, зайнятого в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р. в межах етнічних груп (у відсотках)	643
240.	Соціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в межах конфесій у 1900 р. (в абсолютних цифрах) ...	644
241.	Соціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в межах конфесій у 1900 р. (у відсотках)	645
242.	Соціальна структура самодіяльного населення Східної Галичини в межах етнічних груп у 1900 р. (в абсолютних цифрах)	646
243.	Соціальна структура самодіяльного населення Східної Галичини в межах етнічних груп у 1900 р. (у відсотках)	647
244.	Етнічний склад самодіяльного населення Східної Галичини в межах класів і соціальних груп у 1900 р. (у відсотках)	648

245.	Соціальна структура українського населення, зайнятого в основних галузях ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 1900 р.	649
246.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р. (за конфесійною належністю)	650
247.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Галичини в 1910 р. (за конфесійною належністю)	651
248.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р. (за розмовною мовою)	652
249.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Галичини в 1910 р. (за розмовною мовою)	653
250.	Соціальна структура самодіяльного населення Буковини в межах окремих етносів у 1910 р. (у відсотках)	654
251.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1910 р. (за конфесійною належністю)	655
252.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Буковини в 1910 р. (за конфесійною належністю)	656
253.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1910 р. (за розмовною мовою)	657
254.	Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Буковини в 1910 р. (за розмовною мовою)	658
255.	Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в 1900 р. (за релігійною ознакою)	659
256.	Соціальна структура населення Львова, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в 1900 р. у межах конфесій та мовних груп (у відсотках)	660
257.	Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в окремих галузях міського господарства в 1900 р. за релігійною ознакою	661

258.	Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в окремих галузях міського господарства в 1900 р. за релігійною ознакою (у відсотках)	662
259.	Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в 1900 р. (за мовною ознакою)	663
260.	Соціальна структура самодіяльного населення Львова в межах етнічних груп у 1900 р. (у відсотках)	664

ANHÄNGE

Inhalt der Anhänge

	<i>Die Seiten</i>
1. Anzahl der Wohnhäuser und Wohnungen darin in Galizien, Bukovina und Österreich in den 1880-1910er Jahren	351
2. Anzahl der Wohnhäuser und Einwohner darin in großen Städten von Ostgalizien und Nordbukovina in den 1869-1910er Jahren	352
3. Anzahl der Wohnhäuser und Wohnungen darin in den sieben großen Städten von Ostgalizien im Jahre 1900	353
4. Alle aus 100 Häusern in großen Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 dienten:	354
5. Quantitative Verteilung der Einwohner von Lviv in 1890-1910er Jahren zwischen den Stadtbezirken	355
6. Anteil der in der 2. Hälfte des XIX. Jh. gebauten Wohnhäuser in Lviv (aus 100), die Wohnungen hatten (nach Stadtbezirken)	356
7. Anzahl der Häuser und Stockwerke darin in Städten von Ostgalizien im Jahre 1888	357
8. Anteil der Anzahl der mit feuerfesten Materialien gedeckten Häuser in großen Städten von Ostgalizien und Nordbukovina im Jahre 1910	358
9. Anzahl der Wohnhäuser in Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren nach Komitaten	359
10. Anzahl der Wohnhäuser in Städten Transkarpatiens im Jahre 1900 ..	360
11. Anzahl der Wohnhäuser in Städten Transkarpatiens im Jahre 1910 ..	361
12. Budget der Städte von Ostgalizien im Jahre 1874 und 1886	362
13. Einkommen der Städte von Ostgalizien im Jahre 1886	363
14. Budget der Städte von Ostgalizien in den 1906-1910er Jahren	364
15. Verteilung öffentlicher Länder in Tschernivtsi zwischen Stadtbezirken im Jahre 1887	365
16. Eigentumswert der Verwaltungseinheit von Lviv in den 1906-1912er Jahren (in Tausend Krone)	366
17. Ausgaben für die Wirtschaft Galiziens in den 1891-1914er Jahren (in Krone)	367
18. Bevölkerungsverteilung der westukrainischen Länder zwischen Stadt- und Dorfsiedlungen in den 1880-1910er Jahren	368

19.	Verteilung der Stadtbevölkerung zwischen Ostgalizien, Nordbukovina und Transkarpatien in den 1880-1910er Jahren	368
20.	Stadtbevölkerungszahl und Urbanisierungsprozess der westukrainischen Länder in den 1880-1910er Jahren	369
21.	Bevölkerungszahl der Städte und Städtchen von Ostgalizien, Nordbukovina und Transkarpatien in den 1880-1910er Jahren	370
22.	Zahl der Bürgerbevölkerung in Städten und Städtchen Transkarpatiens in den 1869-1910er Jahren	375
23.	Bevölkerungszunahme der Städte und Dörfer in den westukrainischen Ländern in den 1880-1910 er Jahren	376
24.	Tempi der Bevölkerungszunahme in Städten von Ostgalizien, Nordbukovina und Transkarpatien (ohne Lviv und Tschernivtsi) in den 1880-1910er Jahren abhängig von der Größe der Städte (in Prozent)	376
25.	Anzahl der zur Verwaltungseinheit Lvivs aufgenommenen Personen in den 1903-1911 Jahren	377
26.	Schriftkundigkeit der Bevölkerung in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien im Jahre 1880 (in Prozent)	378
27.	Bevölkerungszunahme in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien in den 1890-1900er Jahren	380
28.	Bevölkerungszunahme in Verwaltungseinheiten von Bukovina in den 1890-1900er Jahren	381
29.	Tempi der Bevölkerungszunahme in Verwaltungseinheiten und Städten von Ostgalizien in den 1880-1910er Jahren (in Prozent)	382
30.	Anzahl der in Westgalizien geborenen Personen, die aber in Ostgalizien lebten, und Anteil bezüglich der ganzen Bevölkerung von Ostgalizien im Jahre 1890	385
31.	Bevölkerungsmigration in Städten Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	387
32.	Altersstruktur der Dorfs- und Stadtbevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	388
33.	Altersstruktur der Bevölkerung der fünf größten Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	388
34.	Altersstruktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens im Jahre 1900 ..	389
35.	Altersstruktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens im Jahre 1910 ..	390

36.	Wechselverhältnis des Anteils der Anzahl der Vertreter der Hauptkonfessionen in Verwaltungseinheiten und Städten der Verwaltungseinheiten von Ostgalizien im Jahre 1890	391
37.	Vergleich der Angaben bezüglich der ethnischen Struktur der Stadtbevölkerung von Ostgalizien und Transkarpatien im Jahre 1900 nach Sprach- und Religionsindikator	392
38.	Wechselverhältnis der Anzahl der Personen, die in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien im Jahre 1890 zu verschiedenen Konfessionen gehörten und Anzahl der Personen, die verschiedene Sprachen sprachen (in absoluten Ziffern)	393
39.	Wechselverhältnis der Anzahl der Personen, die in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien im Jahre 1890 zu verschiedenen Konfessionen gehörten und Anzahl der Personen, die verschiedene Sprachen sprachen (in Prozent)	396
40.	Anteil der Vertreter der Hauptkonfessionen in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien in den 1890-1910er Jahren	399
41.	Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung von Ostgalizien und Transkarpatien nach Religionsmerkmal im Jahre 1910	402
42.	Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung von Nordbukovina nach Sprachmerkmal im Jahre 1910	407
43.	Ethnische Bevölkerungsstruktur großer Städte von Ostgalizien nach Konfessionszugehörigkeit in den 1880-1910er Jahren	408
44.	Ethnische Bevölkerungsstruktur der Städte von Ostgalizien, die dem Gesetz von 1896 unterliegen, nach Konfessionszugehörigkeit in den 1880-1910er Jahren	414
45.	Absolute Anzahl der Juden und ihr Anteil bezüglich der ganzen Bevölkerung der Städte von Ostgalizien in den 1880-1914er Jahren ..	436
46.	Migration der Juden in Galizien in den 1881-1910er Jahren	440
47.	Zunahme (Abnahme) der Anzahl der Juden in Österreich in den 1881-1910er Jahren	440
48.	Anzahl der Juden in Ost- und Westgalizien in den 1880-1910er Jahren; Zunahme der Anzahl und Anteil der Anzahl der Juden bezüglich der ganzen Bevölkerung	441
49.	Emigration der Ukrainer, Polen, Juden aus Österreich-Ungarn in den 1900-1913er Jahren	442
50.	Religionsstruktur der Bevölkerung von Ungarn in den 1900-1910er Jahren	443

51.	Ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung von Ungarn nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	444
52.	Ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung von Transkarpatien nach Konfessionszugehörigkeit und Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	445
53.	Ethnische Zusammensetzung der Vertreter der Intelligenz und des Verwaltungsapparats von Transkarpatien nach Konfessionszugehörigkeit und Umgangssprache im Jahre 1900 (in absoluten Ziffern)	446
54.	Ethnische Zusammensetzung der Vertreter der Intelligenz und des Verwaltungsapparats von Transkarpatien nach Konfessionszugehörigkeit und Umgangssprache im Jahre 1900 (in Prozent)	447
55.	Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Konfessionszugehörigkeit und Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	448
56.	Verteilung der Vertreter verschiedener Konfessionen zwischen Städten und Dörfern Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	449
57.	Konfessionszugehörigkeit der Einwohner der Städte und Dörfer Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	450
58.	Religionsstruktur der Bevölkerung Transkarpatiens nach Komitaten in den 1900-1910er Jahren (in absoluten Ziffern)	451
59.	Religionsstruktur der Bevölkerung Transkarpatiens nach Komitaten in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	452
60.	Verteilung der Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Komitaten nach Konfessionszugehörigkeit in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	453
61.	Religionsstruktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren in Komitaten	454
62.	Verteilung der griechischen Katholiken Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfsiedlungen in den 1900-1910er Jahren	455
63.	Verteilung der römischen Katholiken Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfsiedlungen in den 1900-1910er Jahren	456
64.	Verteilung der Juden Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfsiedlungen in den 1900-1910er Jahren	457
65.	Verteilung der Reformatoren Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfsiedlungen in den 1900-1910er Jahren	458

66.	Religionsstruktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens im Jahre 1900	459
67.	Religionsstruktur der Stadtbevölkerung Transkarpatiens im Jahre 1910	461
68.	Verteilung der Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Komitaten nach Sprachmerkmal in den 1890-1910 Jahren (in Prozent, insgesamt – 100 %)	463
69.	Verteilung der Bevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache in Komitaten in den 1900-1910er Jahren (in absoluten Ziffern)	464
70.	Verteilung der Bevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache in Komitaten in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	464
71.	Verteilung der Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfssiedlungen nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	465
72.	Verteilung der ukrainischsprachigen (ruthenischsprachigen) Sprachbevölkerung Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfssiedlungen nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	466
73.	Verteilung der ungarischsprachigen Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfssiedlungen nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	467
74.	Verteilung der rumänischsprachigen Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfssiedlungen nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	468
75.	Verteilung der deutschsprachigen Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Stadt- und Dorfssiedlungen nach Umgangssprache in den 1900-1910er Jahren	469
76.	Anteil der deutschsprachigen Bevölkerung unter Einwohnern der Komitate Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren	470
77.	Anteil der deutschsprachigen Bevölkerung unter Stadtbewohnern Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	471
78.	Auseinandersiedeln der deutschsprachigen Bevölkerung durch Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	472
79.	Verteilung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache zwischen Komitaten im Jahre 1900	473
80.	Verteilung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache zwischen Komitaten im Jahre 1910	474

81.	Verteilung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache in Komitaten in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	475
82.	Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache im Jahre 1900	476
83.	Ethnische Zusammensetzung der Stadtbevölkerung Transkarpatiens nach Umgangssprache im Jahre 1910	478
84.	Zunahme der Stadtbevölkerungszahl von Ostgalizien nach Konfessionszugehörigkeit in den 1880-1910er Jahren	480
85.	Zunahme der Bevölkerungszahl von Lviv nach Konfessionszugehörigkeit in den 1880-1910er Jahren	480
86.	Zunahme der Anzahl der Stadt- und Dorfseinerwohner Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	481
87.	Zunahme der Stadt- und Dorfsbevölkerungszahl Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	481
88.	Verteilung der ganzen Bevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren	482
89.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien zwischen Industriezweigen in den 1900-1910er Jahren	483
90.	Anzahl der ganzen Bevölkerung markierter Territorien, die dank verschiedener Wirtschaftsbereiche in den 1890-1910er Jahren	484
91.	Anzahl der selbsttätigen Bevölkerung markierter Territorien, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	485
92.	Beschäftigungsstruktur der Bevölkerung in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien im Jahre 1890	486
93.	Beschäftigungsstruktur der Bevölkerung in Verwaltungseinheiten von Ostgalizien laut Volkszählungsangaben am 3. Juni 1902	488
94.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Nordbukovina nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890	490
95.	Anzahl der Betriebe und Arbeiter darin nach Verwaltungseinheiten von Bukovina laut Volkszählungsangaben am 3. Juni 1902	491
96.	Anzahl und Anteil der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die in allen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	492

97.	Verteilung der ganzen Bevölkerung Transkarpatiens zwischen getrennten Wirtschaftsbereichen nach Komitaten in den 1900-1910er Jahren	493
98.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren	494
99.	Verteilung der ganzen Bevölkerung (der selbsttätigen Bevölkerung und Unterhaltsempfänger) Transkarpatiens zwischen Wirtschaftsbereichen nach Komitaten in den 1890-1910er Jahren (in Prozent, insgesamt – 100 %)	495
100.	Anzahl der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die in verschiedenen Transportarten in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	497
101.	Anzahl der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens nach Komitaten, die im Finanzbereich, Kredit- und Versicherungssystem in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	497
102.	Verteilung der ganzen Bevölkerung von Lviv und Tschernivsi zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren	498
103.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivsi in verschiedenen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren	499
104.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Bevölkerung der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	500
105.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung der zehn Städte von Ostgalizien zwischen Wirtschaftsbereichen im Jahre 1910 (in absoluten Ziffern)	501
106.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung der zehn Städte von Ostgalizien zwischen Wirtschaftsbereichen im Jahre 1910 (in Prozent)	502
107.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens und der Städte des Gebiets in allen Wirtschaftsbereichen in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	503
108.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Stadtbevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in absoluten Ziffern) ...	504
109.	Beschäftigungsstruktur der selbsttätigen Stadtbevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent, insgesamt – 100 %)	506

110.	Dynamik der Neuverteilung der selbsttätigen Bevölkerung der Städte Transkarpatiens zwischen Wirtschaftsbereichen (1910 bis 1900) (in Prozent)	507
111.	Anzahl und Anteil der Industrie- und Landwirtschaftsbevölkerung der Städte Transkarpatiens unter der ganzen Bürgerbevölkerung in den 1900-1910er Jahren	508
112.	Anzahl und Anteil der Bürgerbevölkerung der Städte Transkarpatiens, die im Handel, Kreditsystem und Transport in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war	509
113.	Anzahl und Anteil der Unterhaltsempfänger unter der ganzen Bevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1890-1910er Jahren in jeder der Regionen	510
114.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Wirtschaftszweigen von Ostgalizien und Bukovina in den 1890-1910er Jahren (in Prozent)	511
115.	Anzahl und Anteil der selbsttätigen Bevölkerung und Unterhaltsempfänger Transkarpatiens, in allen Wirtschaftsbereichen in den 1900-1910er Jahren beschäftigt waren	512
116.	Absolute Anzahl der Unterhaltsempfänger und ihr Anteil unter der ganzen Stadtbevölkerung der westukrainischen Länder im Jahre 1910	513
117.	Anzahl der Unterhaltsempfänger, die auf einen Arbeiter in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien im Jahre 1910 kam	514
118.	Anzahl der Unterhaltsempfänger, die auf einen Arbeiter in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Bukovina im Jahre 1910 kam	514
119.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Wirtschaftsbereichen Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	515
120.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	516
121.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Unterhaltsempfänger bezüglich der ganzen Stadtbevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	517
122.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Stadtwirtschaftsbereichen Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent)	518

123.	Anzahl und Anteil der selbsttätigen Bevölkerung und Unterhaltsempfänger in Städten Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	519
124.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung und Unterhaltsempfänger zwischen Wirtschaftsbereichen in den fünf großen Städten Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	520
125.	Zunahme der Anzahl der Vertreter der Hauptklassen und Sozialgruppen der selbsttätigen Bevölkerung, die in allen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien seit 1890 bis 1910 beschäftigt war (in absoluten Ziffern und Prozent)	521
126.	Verteilung der Vertreter der Hauptklassen und Sozialgruppen der selbsttätigen Bevölkerung in jedem der Industriezweige von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war (in absoluten Ziffern)	522
127.	Soziale Zusammensetzung der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien, die im Transportsystem in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war	523
128.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Nordbukovina, die in der Landwirtschaft nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890 beschäftigt war	524
129.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Nordbukovina, die in der Industrie nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890 beschäftigt war	525
130.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Nordbukovina, die im Handel und Transport nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890 beschäftigt war	526
131.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Nordbukovina, die in anderen Wirtschaftsbereichen nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890 beschäftigt war	527
132.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1890-1910er Jahren	528
133.	Verteilung der Besitzer von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren (in Prozent)	529
134.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren in jedem der Wirtschaftsbereiche	530

135.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen Industriebevölkerung der westukrainischen Länder in den 1900-1910er Jahren in jedem der Wirtschaftsbereiche	531
136.	Verteilung der Besitzer zwischen Wirtschaftsbereichen von Nordbukovina nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890	533
137.	Verteilung der Familienangehörigen von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren (in Prozent)	534
138.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Familienangehörigen bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung der westukrainischen Länder in den 1890-1910er Jahren	535
139.	Anzahl der Familienangehörigen, die in der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren in jedem der Wirtschaftsbereiche beschäftigt waren	536
140.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung der westukrainischen Länder in den 1890-1910er Jahren	537
141.	Verteilung der Arbeiter von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien zwischen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren (in Prozent)	538
142.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren in jedem der Bereiche	539
143.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter bezüglich der ganzen Industriebevölkerung der westukrainischen Länder in den 1900-1910er Jahren in jedem der Bereiche	540
144.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen von Nordbukovina nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890	542
145.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich der Arbeiter, die in allen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren	543
146.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich aller Industriearbeiter von Ostgalizien in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	544
147.	Verteilung der Tagelöhner zwischen Wirtschaftsbereichen von Nordbukovina nach Verwaltungseinheiten im Jahre 1890	545

148.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich der Arbeiter, die in allen Wirtschaftsbereichen von Bukovina in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren	546
149.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich aller Industriearbeiter von Bukovina in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	547
150.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien im Jahre 1890 beschäftigt waren (in Prozent)	548
151.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Galizien in den 1890-1910er Jahren tätig waren: Verteilung zwischen Bereichen (in Prozent)	549
152.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in der Industrie von Galizien und Bukovina in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren	550
153.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien (ohne Lviv) im Jahre 1890 (innerhalb der Bereiche) beschäftigt waren	551
154.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Galizien in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren: Verteilung zwischen Wirtschaftsbereichen (in Prozent)	552
155.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Galizien in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren (im Rahmen der Bereiche)	553
156.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Bukovina in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren: Verteilung zwischen Wirtschaftsbereichen (in Prozent)	555
157.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Bukovina in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren (im Rahmen der Bereiche)	556
158.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Österreich in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren (im Rahmen der Bereiche)	558
159.	Verteilung der Intelligenz und Beamten zwischen Wirtschaftsbereichen von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1890-1910er (in Prozent)	560

160.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Intelligenz und Beamten bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung der westukrainischen Länder in den 1890-1910er Jahren	561
161.	Verteilung des Ingenieur- und Technikpersonals und Beamten zwischen Industriezweigen von Ostgalizien, Bukovina und Transkarpatien in den 1900-1910er Jahren	562
162.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens in jedem der Wissenschaftsbereiche in den 1890-1910er Jahren	563
163.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren nach Wissenschaftsbereichen	564
164.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die in allen Kategorien der Industrie in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	565
165.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die in allen Kategorien der Industrie nach Bereichen in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	566
166.	Anzahl und Sozialstruktur der Personen, die in der Sägeindustrie Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren beschäftigt waren	567
167.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die im Transport in den 1890-1910er Jahren nach Transportmitteln beschäftigt war	568
168.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die im Transport in den 1890-1910er Jahren (in Prozent, insgesamt – 100%) beschäftigt war	569
169.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens, die im Finanz- und Kredit- und Versicherungssystem in den 1890-1910er Jahren nach Komitaten beschäftigt war	570
170.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung, die in der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie Transkarpatiens nach Komitaten in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war	571
171.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen Industriebevölkerung Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren nach Industriezweigen	572
172.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Familienangehörigen bezüglich der ganzen Industriebevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	573

173.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter bezüglich der selbsttätigen Bevölkerung, die in allen Wirtschaftsbereichen Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren beschäftigt war	574
174.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren	575
175.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter, die in der Handwerk- und Fabrik- und Werkindustrie Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren nach Bereichen beschäftigt waren	576
176.	Verteilung der Arbeiter Transkarpatiens nach Typen der Betriebe in verschiedenen Industriezweigen im Jahre 1910	577
177.	Sozial- und Berufsstruktur der Arbeiter, die in der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren nach Bereichen beschäftigt waren (insgesamt – 100%)	578
178.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Ingenieur- und Technikerarbeiter und Beamten bezüglich der ganzen Industriebevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren nach Industriezweigen ..	579
179.	Sozialstruktur der Personen, die in der Handwerksindustrie Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren	580
180.	Sozialstruktur der Personen, die in der Handwerksindustrie einzelner Komitate Transkarpatiens in den 1890-1910er Jahren beschäftigt waren	581
181.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Klassen und Sozialgruppen der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in absoluten Ziffern)	583
182.	Verteilung der Unterhaltsempfänger zwischen Klassen und Sozialgruppen der selbsttätigen Bevölkerung Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (in Prozent, insgesamt – 100%)	584
183.	Sozialstruktur der Personen, die in den verbreiterten Handwerksberufen Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren (ohne Besitzer der Betriebe) beschäftigt waren	585
184.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	586
185.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	587

186.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer der Handwerks- und Fabrik- und Werksbetriebe bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Lviv in den 1890-1910er Jahren nach Bereichen	588
187.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Besitzer der Handwerks- und Fabrik- und Werksbetriebe bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren nach Bereichen	589
188.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Familienangehörigen bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	590
189.	Zunahme der Anzahl der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen, die in verschiedenen Industriezweigen von Lviv und Tschernivtsi seit 1890 bis 1910 beschäftigt waren	591
190.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	592
191.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	593
192.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Lviv in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	594
193.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter der Handwerks- und Fabrik- und Werkindustrie bezüglich der ganzen Industriebevölkerung von Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	595
194.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich der selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	596
195.	Verteilung der Tagelöhner zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren	597
196.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich aller Industriearbeiter von Lviv in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	598
197.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Tagelöhner bezüglich aller Industriearbeiter von Tschernivtsi in den 1890-1910er Jahren in jedem der Bereiche	599

198.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Intelligenz und Beamten bezüglich der ganzen selbsttätigen Bevölkerung von Lviv und Tschernivsi in den 1890-1910er Jahren	600
199.	Sozialstruktur der Bevölkerung Transkarpatiens und der Städte der Region, die in der Industrie in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war	601
200.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Lviv im Jahre 1890 (in Prozent) beschäftigt waren	602
201.	Altersstruktur der Arbeiter und Tagelöhner, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen von Lviv im Jahre 1890 in jedem der Bereiche beschäftigt waren	603
202.	Verteilung der Beamten zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivsi in den 1890-1910er Jahren	604
203.	Anzahl der Vertreter der Intelligenz in Städten von Ostgalizien im Jahre 1880	605
204.	Verteilung der Haushaltsdienerschaft und Personen ohne Beruf zwischen Wirtschaftsbereichen von Lviv und Tschernivsi in den 1890-1910er Jahren	606
205.	Ansammeln der Hauptklassen und Sozialgruppen, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen in den 1890-1910er Jahren in Lviv bezüglich Ostgalizien und in Tschernivsi bezüglich Bukovina beschäftigt waren	607
206.	Ansammeln der Hauptklassen und Sozialgruppen in den zehn Städten von Ostgalizien, die dank der Industrie, dem Handel und Transport, anderen Wirtschaftsbereichen im Jahre 1910 lebten ...	608
207.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung, die in allen Wirtschaftsbereichen der zehn Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt war	609
208.	Absolute Anzahl und Anteil der Hauptklassen und Sozialgruppen der Bevölkerung, die in der Landwirtschaft der zehn Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt war	610
209.	Absolute Anzahl und Anteil der Hauptklassen und Sozialgruppen der Bevölkerung, die in der Industrie der zehn Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt war	611
210.	Absolute Anzahl und Anteil der Hauptklassen und Sozialgruppen der Bevölkerung, die im Handel und Transport der zehn Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt war	612

211.	Absolute Anzahl und Anteil der Hauptklassen und Sozialgruppen der Bevölkerung, die im öffentlichen Dienst der zehn Städten von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt war	613
212.	Sozialstruktur der Bevölkerung der zehn Verwaltungseinheiten von Ostgalizien, die in der Industrie im Jahre 1910 beschäftigt war ..	614
213.	Konzentrierung der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen, die in der Industrie gleichnamiger Verwaltungseinheiten im Jahre 1910 in den zehn Städten von Ostgalizien tätig waren (in Prozent)	615
214.	Verteilung der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen der zehn Städten von Ostgalizien in Industriezweigen im Jahre 1910 (in absoluten Ziffern)	616
215.	Verteilung der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen der zehn Städten von Ostgalizien in Industriezweigen im Jahre 1910 (in Prozent)	617
216.	Verteilung der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen der zehn Städten von Ostgalizien zwischen Industriezweigen im Jahre 1910 (in Prozent)	618
217.	Anteil der Anzahl der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen der zehn Städten von Ostgalizien bezüglich der Anzahl der Industriebevölkerung des ganzen Ostgaliziens im Jahre 1910	619
218.	Sozialstruktur der Bevölkerung der zehn Verwaltungseinheiten von Ostgalizien, die im Handel und Transport im Jahre 1910 beschäftigt war	620
219.	Konzentrierung der Vertreter verschiedener Klassen und Sozialgruppen, die im Handel und Transport gleichnamiger Verwaltungseinheiten im Jahre 1910 in den zehn Städten von Ostgalizien beschäftigt waren	621
220.	Verteilung der Besitzer zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt waren ...	622
221.	Verteilung der Familienangehörigen zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	623
222.	Verteilung der Mieter zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	624
223.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	625

224.	Verteilung der Schüler zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	626
225.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910 (in absoluten Ziffern)	627
226.	Verteilung der Arbeiter zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910 (in Prozent)	628
227.	Sozialstruktur der Arbeiter, die in allen Industriezweigen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910 beschäftigt waren ...	629
228.	Verteilung der Beamten zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	630
229.	Verteilung der Haushaltsdienerschaft zwischen Wirtschaftsbereichen der zehn Städte von Ostgalizien im Jahre 1910	631
230.	Anzahl und spezifisches Gleichgewicht der Anzahl der Besitzer unter der Industriebevölkerung der Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	632
231.	Sozialstruktur der Besitzer in der Industrie Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren nach Städten und Komitaten	633
232.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Arbeiter unter der Industriebevölkerung der Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	635
233.	Anzahl der Stadtbevölkerung Transkarpatiens, die in verschiedenen Wirtschaftsbereichen in den 1900-1910er Jahren beschäftigt war ...	636
234.	Anzahl und Anteil der Anzahl der Beamten und Geistlichen bezüglich der ganzen Bevölkerung der Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	638
235.	Anzahl und Anteil der Anzahl von Familienangehörigen, Beamten, Ingenieur- und Technikpersonal und Haushaltsdienerschaft bezüglich der ganzen Industriebevölkerung der Städte Transkarpatiens in den 1900-1910er Jahren	639
236.	Anzahl der Tagelöhner und Haushaltsdienerschaft, die in der Wirtschaft der Städte Transkarpatiens (ohne Industrie) in den 1900-1910er Jahren beschäftigt waren	640
237.	Verteilung der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien und Bukovina zwischen Wirtschaftsbereichen innerhalb einzelner Ethnien (in Prozent)	641

238.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung, die in allen Wirtschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 innerhalb der Sozialgruppen beschäftigt war	642
239.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung, die in allen Wirtschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 innerhalb der ethnischen Gruppen beschäftigt war (in Prozent)	643
240.	Sozialstruktur der Bevölkerung von Ostgalizien, die in der Landwirtschaft, Industrie, Handel und Transport innerhalb der Konfessionen im Jahre 1910 beschäftigt war (in absoluten Ziffern)	644
241.	Sozialstruktur der Bevölkerung von Ostgalizien, die in der Landwirtschaft, Industrie, Handel und Transport innerhalb der Konfessionen im Jahre 1910 beschäftigt war (in Prozent)	645
242.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien innerhalb der ethnischen Gruppen im Jahre 1910 (in absoluten Ziffern)	646
243.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien innerhalb der ethnischen Gruppen im Jahre 1910 (in Prozent)	647
244.	Ethnische Zusammensetzung der selbsttätigen Bevölkerung von Ostgalizien innerhalb der Klassen und Sozialgruppen im Jahre 1910 (in Prozent)	648
245.	Sozialstruktur der ukrainischen Bevölkerung, die in den Hauptbereichen der Handwerks- und Fabrik- und Werksindustrie von Ostgalizien im Jahre 1900 beschäftigt war	649
246.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in allen Wissenschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 (nach Konfessionsgehörigkeit) beschäftigt waren	650
247.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in einzelnen Wissenschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Konfessionsgehörigkeit)	651
248.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in allen Wissenschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Umgangssprache)	652
249.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in einzelnen Wissenschaftsbereichen von Galizien im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Umgangssprache)	653
250.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Bukovina innerhalb einzelner Ethnien im Jahre 1910 (in Prozent)	654

251.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in allen Wissenschaftsbereichen von Bukovina im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Konfessionsgehörigkeit)	655
252.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in einzelnen Wissenschaftsbereichen von Bukovina im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Konfessionsgehörigkeit)	656
253.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in allen Wissenschaftsbereichen von Bukovina im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Umgangssprache)	657
254.	Ethnische Zusammensetzung der Besitzer und Mieter, die in einzelnen Wissenschaftsbereichen von Bukovina im Jahre 1910 beschäftigt waren (nach Umgangssprache)	658
255.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung von Lviv, die in der Landwirtschaft, Industrie, Handel und Transport im Jahre 1900 (nach Religionsmerkmal) beschäftigt war	659
256.	Sozialstruktur der Bevölkerung von Lviv, die in der Landwirtschaft, Industrie, Handel und Transport im Jahre 1900 innerhalb der Konfessionen und Sprachgruppen beschäftigt war (in Prozent) ..	660
257.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung von Lviv, die in einzelnen Bereichen der Stadtwirtschaft im Jahre 1900 nach Religionsmerkmal beschäftigt war	661
258.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung von Lviv, die in einzelnen Bereichen der Stadtwirtschaft im Jahre 1900 nach Religionsmerkmal beschäftigt war (in Prozent)	662
259.	Ethnosozialstruktur der Bevölkerung von Lviv, die in der Landwirtschaft, Industrie, Handel und Transport im Jahre 1900 (nach Sprachmerkmal) beschäftigt war	663
260.	Sozialstruktur der selbsttätigen Bevölkerung von Lviv innerhalb der ethnischen Gruppen im Jahre 1900 (in Prozent)	664

FÜGGELÉK

Függelékek tartalma

	<i>Oldal</i>
1. Lakóházak és bennük található lakások száma Galícia, Bukovina és Ausztria területén 1880-1910 között	351
2. Lakóházak száma és lakosságuk lélekszáma Kelet-Galícia és Észak-Bukovina nagyvárosaiban 1869-1910 között	352
3. Lakóházak és bennük található lakások száma Kelet-Galícia hét nagyvárosában 1900	353
4. Minden 100 ház rendeltetése Kelet-Galícia nagyvárosaiban 1910	354
5. Lviv lakosságának eloszlása városnegyedenként 1890-1910 között ..	355
6. A XIX század második fele – 1910 között épített többlakásos házak (100-ból) részaránya Lvovban (városnegyedenként)	356
7. Lakóházak és emeleteik száma Kelet-Galícia nagyvárosaiban 1888	357
8. Tűzálló anyagokkal fedett lakóházak részaránya Kelet-Galícia és Észak-Bukovina nagyvárosaiban 1910	358
9. Lakóházak száma Kárpátalján 1900-1910 között, megyénként	359
10. Lakóházak száma Kárpátalja városaiban 1900	360
11. Lakóházak száma Kárpátalja városaiban 1910	361
12. Kelet-Galícia városainak költségvetése az 1874 és 1886 években	362
13. Kelet-Galícia városainak jövedelme 1886	363
14. Kelet-Galícia városainak költségvetése 1906-1910 között	364
15. Csernyivci város közhasználati földjeinek megosztása a városnegyedek között, 1887	365
16. A Lvovi önkormányzat tulajdonának értéke 1906-1912 között (ezer korona)	366
17. Gazdasági kiadások Galíciában 1891-1914 között (koronákban)	367
18. A városi és falusi lakosság aránya a nyugat-ukrajnai földeken 1880-1910 között	368
19. A városi lakosság aránya Kelet-Galíciában, Észak-Bukovinán és Kárpátalján 1880-1910 között	368
20. A városi lakosság lélekszáma és a nyugat-ukrajnai földek urbanizációja 1880-1910 között	369

21.	A városok és kisvárosok lakosságának lélekszáma Kelet-Galiciában, Észak-Bukovinán és Kárpátalján 1880-1910 között	370
22.	A civil lakosság lélekszáma Kárpátalja városaiban és kisvárosaiban 1869-1910 között	375
23.	A városi és falusi lakosság lélekszámának növekedése a nyugat-ukrajnai földeken 1880-1910 között	376
24.	A lakosság lélekszám-gyarapodásának ütemei Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja városaiban (Lviv és Csernivci kivételével) 1880-1910 között a városok nagyságától függően (százalékokban)	376
25.	Lviv önkormányzatába felvételt nyert személyek száma 1903-1911 között	377
26.	Az írástudó lakosság aránya Kelet-Galícia megyéiben 1880-ban (százalékokban)	378
27.	A népesség gyarapodása Kelet-Galícia megyéiben 1890-1900 között	380
28.	A népesség gyarapodása Bukovina megyéiben 1890-1900 között	381
29.	A népesség gyarapodásának ütemei Kelet-Galícia megyéiben és városaiban 1880-1910 között (százalékokban)	382
30.	A Nyugat-Galiciában született, de Kelet-Galiciában élő személyek száma és részarányuk Kelet-Galícia összlakosságához viszonyítva 1890-ben	385
31.	Kárpátalja városi lakosságának migrációja 1900-1910 között	387
32.	Kárpátalja városi és falusi lakosságának kor szerinti összetétele 1900-1910 között	388
33.	Kárpátalja öt legnagyobb városa lakosságának kor szerinti összetétele 1900-1910 között (százalékokban)	388
34.	Kárpátalja városi lakosságának kor szerinti összetétele 1900	389
35.	Kárpátalja városi lakosságának kor szerinti összetétele 1910	390
36.	A főbb felekezetek részaránya Kelet-Galícia megyéiben és megyeszékhelyeiben 1890-ben	391
37.	Kelet-Galícia és Kárpátalja városi lakossága etnikai összetételének összehasonlítása 1900-ra nyelvi és felekezeti hovatartozásuk alapján	392
38.	A különböző felekezetekhez tartozó és különböző nyelveken beszélő személyek aránya Kelet-Galícia megyéiben 1890 (abszolút számokban)	393

39.	A különböző felekezetekhez tartozó és különböző nyelveken beszélő személyek aránya Kelet-Galícia megyéiben 1890 (százalékokban)	396
40.	A fő vallási felekezetek képviselőinek aránya Kelet-Galícia megyéiben 1890-1900 között	399
41.	Kelet-Galícia és Kárpátalja városi lakosságának etnikai összetétele felekezeti hovatartozás alapján 1910	402
42.	Észak-Bukovina városi lakosságának etnikai összetétele anyanyelvük alapján, 1910	407
43.	Kelet-Galícia nagyvárosai lakosságának etnikai összetétele felekezeti hovatartozásuk alapján 1880-1910 között	408
44.	Kelet-Galícia nagyvárosai lakosságának etnikai összetétele az 1896 törvény szerint, felekezeti hovatartozásuk alapján 1880-1910 között	414
45.	A zsidó lakosság abszolút lélekszáma és részarányuk Kelet-Galícia városi lakosságához viszonyítva 1880-1914 között	436
46.	A galíciai zsidók migrációja 1881-1910 között	440
47.	Ausztria zsidó lakossága számának növekedése (csökkenése) 1881-1910 között	440
48.	Kelet- és Nyugat-Galícia zsidó lakosságának lélekszáma 1880-1910 között; a zsidók lélekszámának növekedése és arányuk az összlakossághoz viszonyítva	441
49.	Az ukrán, lengyel, zsidó lakosság emigrációja az Osztrák-Magyar Monarchiából 1900-1913	442
50.	Magyarország lakosságának vallási összetétele 1900-1910 között	443
51.	Magyarország lakosságának etnikai összetétele nyelvhasználat alapján 1900-1910 között	444
52.	Kárpátalja lakosságának etnikai összetétele felekezeti hovatartozás és nyelvhasználat alapján 1900-1910 között	445
53.	A kárpátaljai értelmiség és alkalmazottak etnikai összetétele felekezeti hovatartozás és nyelvhasználat alapján 1900 (abszolút számokban)	446
54.	A kárpátaljai értelmiség és alkalmazottak etnikai összetétele felekezeti hovatartozás és nyelvhasználat alapján 1900 (százalékokban)	447
55.	Kárpátalja városi lakosságának etnikai összetétele felekezeti hovatartozás és nyelvhasználat alapján 1900-1910	448

56.	Különböző felekezetek megoszlása Kárpátalja városaiban és falvaiban 1900-1910	449
57.	Kárpátalja városi és falusi lakosságának felekezeti összetétele 1900-1910 (százalékokban)	450
58.	Kárpátalja lakosságának vallási összetétele megyénként 1900-1910 (abszolút számokban)	451
59.	Kárpátalja lakosságának vallási összetétele megyénként 1900-1910 (százalékokban)	452
60.	Kárpátalja lakosságának megyénkénti megoszlása felekezeti hovatartozás alapján 1900-1910 (százalékokban)	453
61.	Kárpátalja városi lakosságának vallási megoszlása megyénként 1900-1910 között	454
62.	A kárpátaljai görög katolikus lakosság megoszlása városokon és falvakon belül 1900-1910 között	455
63.	A kárpátaljai római katolikus lakosság megoszlása városokon és falvakon belül 1900-1910 között	456
64.	A kárpátaljai zsidó lakosság megoszlása városokon és falvakon belül 1900-1910 között	457
65.	A kárpátaljai református lakosság megoszlása városokon és falvakon belül 1900-1910 között	458
66.	Kárpátalja városi lakosságának vallási összetétele 1900	459
67.	Kárpátalja városi lakosságának vallási összetétele 1910	461
68.	Kárpátalja lakosságának nyelv megoszlása megyénként 1890-1910 (százalékokban, összesen 100%)	463
69.	Kárpátalja lakosságának nyelvhasználat szerinti megoszlása megyénként 1900-1910 (abszolút számokban)	464
70.	Kárpátalja lakosságának nyelvhasználat szerinti megoszlása megyénként 1900-1910 (százalékokban)	464
71.	Kárpátalja lakosságának nyelv szerinti megoszlása a városi és falusi települések között 1900-1910	465
72.	Kárpátalja ukrán (ruszin) lakosságának megoszlása a városi és falusi települések között 1900-1910	466
73.	Kárpátalja magyar anyanyelvű lakosságának megoszlása a városi és falusi települések között 1900-1910	467
74.	Kárpátalja román anyanyelvű lakosságának megoszlása a városi és falusi települések között 1900-1910	468

75.	Kárpátalja német anyanyelvű lakosságának megoszlása a városi és falusi települések között 1900-1910	469
76.	A német anyanyelvű lakosság részaránya a Kárpátalja megyéiben 1890-1910	470
77.	A német anyanyelvű lakosság részaránya a Kárpátalja városi lakossága között 1900-1910	471
78.	A német anyanyelvű lakosság megtelepedése Kárpátalja városaiban 1900-1910	472
79.	Kárpátalja városi lakosságának nyelvi megoszlása megyénként 1900	473
80.	Kárpátalja városi lakosságának nyelvi megoszlása megyénként 1910	474
81.	Kárpátalja városi lakosságának nyelvi megoszlása megyénként 1900-1910 (százalékokban)	475
82.	Kárpátalja városi lakosságának etnikai összetétele nyelvhasználat alapján 1900	476
83.	Kárpátalja városi lakosságának etnikai összetétele nyelvhasználat alapján 1910	478
84.	Kelet-Galícia városi lakossága lélekszámának növekedése felekezeti hovatartozás alapján 1880-1910	480
85.	Lviv lakossága lélekszámának növekedése felekezeti hovatartozás alapján 1880-1910	480
86.	Kárpátalja városi és falusi lakosságának gyarapodása 1900-1910 (százalékokban)	481
87.	Kárpátalja városi és falusi lakossága lélekszámának növekedése 1900-1910 (százalékokban)	481
88.	Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja összlakosságának megoszlása gazdasági ágazatok szerint 1890-1910	482
89.	Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságának megoszlása gazdasági ágazatok szerint 1900-1910	483
90.	A megjelölt területek összlakosságának száma, melyek megélhetését különböző gazdasági ágazatok biztosították 1890-1910	484
91.	A megjelölt területek önálló keresettel bíró, különböző gazdasági ágazatokban tevékenykedő lakosságának száma 1890-1910	485
92.	A lakosság foglalkoztatottsága Kelet-Galícia megyéiben 1890	486
93.	A lakosság foglalkoztatottsága Kelet-Galícia megyéiben az 1902 június 3-i népszámlálás adatai szerint	488

94.	Az önálló keresettel bíró lakosság foglalkoztatottsága Észak-Bukovina megyéiben 1890	490
95.	Bukovina vállalatai és a bennük foglalkoztatott személyek száma az 1902 június 3-i népszámlálás adatai szerint	491
96.	Kárpátalja önálló keresettel bíró, összes gazdasági ágazatban tevékenykedő lakosságának száma és részaránya 1890-1910	492
97.	Kárpátalja összlakosságának gazdasági ágazatok szerinti megoszlása megyénként 1900-1910	493
98.	Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságának megoszlása gazdasági ágazatok szerint 1890-1910	494
99.	Kárpátalja összlakosságának (önálló keresettel bíró és eltartott) megoszlása gazdasági ágazatok szerint megyénként 1890-1910 (százalékokban, összesen 100%)	495
100.	Kárpátalja önálló keresettel bíró, szállításban tevékenykedő lakosságának száma 1890-1910	497
101.	Kárpátalja önálló keresettel bíró, pénzügyekkel, hitelezéssel és biztosítással foglalkozó lakosságának száma megyénként 1890-1910	497
102.	Lviv és Csernivci összlakosságának gazdasági ágazatonként való megoszlása 1890-1910	498
103.	Lviv és Csernivci önálló keresettel bíró lakosságának foglalkoztatottsága különböző gazdasági ágazatokban 1890-1910	499
104.	Az önálló keresettel bíró lakosság foglalkoztatottsága Kelet-Galícia tíz városában 1910	500
105.	Az önálló keresettel bíró lakosság foglalkoztatottsága iparáganként Kelet-Galícia tíz városában 1910 (abszolút számokban)	501
106.	Az önálló keresettel bíró lakosság foglalkoztatottsága iparáganként Kelet-Galícia tíz városában 1910 (százalékokban)	502
107.	Kárpátalja és városai önálló keresettel bíró lakosságának foglalkoztatottsága az összes gazdasági ágazatban 1900-1910 (százalékokban)	503
108.	Kárpátalja városi, önálló keresettel bíró lakosságának foglalkoztatottsága 1900-1910 (abszolút számokban)	504
109.	Kárpátalja városi, önálló keresettel bíró lakosságának foglalkoztatottsága 1900-1910 (százalékokban, összesen 100%)	506

110.	Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságának gazdasági ágazatokon belüli újraelosztásának dinamikája (1910-től 1900-g) (százalékokban)	507
111.	Iparban és mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság száma és részaránya a civil lakossághoz viszonyítva Kárpátalja városaiban 1900-1910	508
112.	Kereskedelemben, hitelezésben és szállításban foglalkoztatott civil lakosság száma és részaránya Kárpátalja városaiban 1900-1910	509
113.	Az eltartott lakosság száma és részaránya Kelet-Galíciában, Bukovinán és Kárpátalján 1890-1910 között, régióként	510
114.	Az eltartott lakosság megoszlása gazdasági ágazatonként Kelet-Galíciában és Bukovinán 1890-1910 (százalékokban)	511
115.	Az önálló keresettel bíró és eltartott lakosság gazdasági ágazatonként való megoszlása Kárpátalján 1900-1910	512
116.	Az eltartottak abszolút száma és részaránya a nyugat-ukrajnai városok lakosságához viszonyítva 1910	513
117.	Az egy dolgozó főre jutó eltartott lakosok száma különböző gazdasági ágazatokban Kelet-Galíciában 1910	514
118.	Az egy dolgozó főre jutó eltartott lakosok száma különböző gazdasági ágazatokban Bukovinán 1910	514
119.	Az eltartott lakosság megoszlása különböző gazdasági ágazatok között Kárpátalján 1900-1910 (százalékokban)	515
120.	Lviv és Csernivci eltartott lakosságának megoszlása különböző gazdasági ágazatok között 1890-1910	516
121.	Az eltartott lakosság száma és részaránya Kárpátalja városi lakosságához viszonyítva 1900-1910	517
122.	Az eltartottak megoszlása Kárpátalja városainak gazdasági ágazatai között 1900-1910 (százalékokban)	518
123.	Az önálló keresettel bíró és eltartott lakosság száma és részaránya Kárpátalja városaiban 1900-1910	519
124.	Az önálló keresettel bíró és eltartott lakosság gazdasági ágazatokon belüli megoszlása Kárpátalja öt nagyvárosában 1900-1910	520
125.	Az önálló keresettel bíró lakosság főbb osztályainak és szociális csoportjainak lélekszám-növekedése Kelet-Galíciában, Bukovinán és Kárpátalján 1890-1910 között (abszolút számokban és százalékokban)	521

126.	Az önálló keresettel bíró lakosság főbb osztályai és szociális csoportjai képviselőinek megoszlása iparáganként Kelet-Galiciában, Bukovinán és Kárpátalján 1900-1910 között (abszolút számokban) ..	522
127.	Kelet-Galícia önálló keresettel bíró, szállításban foglalkoztatott lakosságának szociális szerkezete 1900-1910	523
128.	Észak-Bukovina önálló keresettel bíró, mezőgazdasággal foglalkozó lakosságának társadalmi szerkezete, megyénként 1890	524
129.	Észak-Bukovina önálló keresettel bíró, iparban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete, megyénként 1890	525
130.	Észak-Bukovina önálló keresettel bíró, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete, megyénként 1890	526
131.	Észak-Bukovina önálló keresettel bíró, más gazdasági ágazatokban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete, megyénként 1890	527
132.	A magántulajdonosok száma és részaránya Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságához viszonyítva 1890-1910	528
133.	Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja magántulajdonosainak gazdasági ágazatok közötti megoszlása 1890-1910 (százalékokban)	529
134.	A magántulajdonosok száma és részaránya Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910 között mindegyik ágazatban	530
135.	A magántulajdonosok száma és részaránya Nyugat-Ukrajna iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910 között mindegyik ágazatban	531
136.	A magántulajdonosok megoszlása gazdasági ágazatonként Észak-Bukovina megyéiben 1890	533
137.	A családtagok gazdasági ágazatonként való megoszlása Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja területén 1890-1910 (százalékokban)	534
138.	A családtagok létszáma és részaránya a nyugat-ukrajnai földek önálló keresettel bíró lakosságához viszonyítva 1890-1910	535
139.	A kézművesiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott családtagok száma Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja területén 1900-1910 között mindegyik iparágban	536

140.	A munkások száma és részaránya a nyugat-ukrajnai földek önálló keresettel bírólakosságához viszonyítva 1890-1910	537
141.	Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja munkásainak gazdasági ágazatok szerinti megoszlása 1890-1910 (százalékokban)	538
142.	A kézművesiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott munkások lélekszáma és részaránya Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja ipariban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910 között mindegyik ágazatban	539
143.	A munkásság lélekszáma és részaránya a nyugat-ukrajnai földek ipariban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910 között mindegyik ágazatban	540
144.	A munkások gazdasági ágazatok közötti megoszlása Észak-Bukovina megyéiben 1890	542
145.	A napszánosok száma és részaránya Kelet-Galícia mindegyik gazdasági ágazatában foglalkoztatott munkásai között 1890-1910	543
146.	A napszánosok száma és részaránya Kelet-Galícia ipari munkásai között 1890-1910 mindegyik gazdasági ágazatában	544
147.	A napszánosok gazdasági ágazatai közötti megoszlása Észak-Bukovina megyéiben 1890	545
148.	A napszánosok száma és részaránya Bukovina mindegyik gazdasági ágazatában foglalkoztatott munkásai között 1890-1910	546
149.	A napszánosok száma és részaránya Bukovina ipari munkásai között 1890-1910 mindegyik gazdasági ágazatában	547
150.	A különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott munkások és napszánosok kor szerinti megoszlása Kelet-Galíciában 1890 (százalékokban)	548
151.	A különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott munkások és napszánosok kor szerinti megoszlása Kelet-Galíciában 1890-1910: ágazatok szerinti megoszlás (százalékokban)	549
152.	Kelet-Galícia és Bukovina iparában foglalkoztatott munkások és napszánosok kor szerinti megoszlása 1890-1910	550
153.	Kelet-Galícia (Lviv kivételével) különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszánosok kor szerinti megoszlása 1890 (ágazatonként)	551
154.	Kelet-Galícia különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszánosok kor szerinti megoszlása 1890-1910: gazdasági ágazatok közötti megoszlás (százalékokban)	552

155.	Kelet-Galícia különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszámosok kor szerinti megoszlása 1890-1910 (ágazatonként)	553
156.	Bukovina különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszámosok kor szerinti megoszlása 1890-1910: gazdasági ágazatok közötti megoszlás (százalékokban)	555
157.	Bukovina különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszámosok kor szerinti megoszlása 1890-1910 (ágazatonként)	556
158.	Ausztria különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott munkások és napszámosok kor szerinti megoszlása 1890-1910 (ágazatonként)	558
159.	Az értelmiség és alkalmazottak gazdasági ágazatonként való megoszlása Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja területén 1890-1910 (százalékokban)	560
160.	Az értelmiség és alkalmazottak lélekszáma és részaránya a nyugatukrajnai földek önálló keresettel bíró lakosságához viszonyítva 1890-1910	561
161.	A műszaki szakemberek és alkalmazottak iparágankénti megoszlása Kelet-Galícia, Bukovina és Kárpátalja területén 1900-1910	562
162.	Az önálló keresettel bíró lakosság gazdasági ágazatonként való megoszlása Kárpátalján 1890-1910	563
163.	A magántulajdonosok száma és részaránya Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságához viszonyítva 1890-1910, gazdasági ágazatonként	564
164.	Az önálló keresettel bíró iparban foglalkoztatott lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalján 1890-1910	565
165.	Az önálló keresettel bíró iparban foglalkoztatott lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalján 1890-1910, ágazatonként	566
166.	Az erdőgazdaságban foglalkoztatott személyek száma és társadalmi szerkezete Kárpátalján 1900-1910	567
167.	A szállításban foglalkoztatott, önálló keresettel bíró lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalján 1890-1910 közlekedési ágazatonként	568
168.	A szállításban foglalkoztatott, önálló keresettel bíró lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalján 1890-1910 (százalékokban, összesen 100%)	569

169.	A pénzügy- hitel és biztosítás szférájában tevékenykedő, önálló keresettel bíró lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalja megyéiben 1890-1910	570
170.	A kézműiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott, önálló keresettel bíró lakosság társadalmi szerkezete Kárpátalja megyéiben 1900-1910	571
171.	A magántulajdonosok lélekszáma és részaránya Kárpátalja ipari lakosságához viszonyítva 1890-1910, ágazatonként	572
172.	A családtagok lélekszáma és részaránya Kárpátalja ipari lakosságához viszonyítva 1890-1910	573
173.	A munkások lélekszáma és részaránya Kárpátalja önálló keresettel bíró lakosságához viszonyítva 1890-1910 az összes gazdasága ágazatban	574
174.	A munkások gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kárpátalján 1890-1910	575
175.	A kézműiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott munkások száma és részaránya Kárpátalján 1900-1910, ágazatonként	576
176.	A munkások vállalat típusok közötti megoszlása Kárpátalján 1910 különböző iparágakban	577
177.	A kézműiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott munkások társadalmi-szakmai összetétele Kárpátalján 1900-1910, ágazatonként (összesen – 100%)	578
178.	A műszaki szakemberek és alkalmazottak száma és részaránya Kárpátalja ipari lakosságához viszonyítva 1900-1910, gazdasági ágazatonként	579
179.	A kézműiparban foglalkoztatott személyek társadalmi összetétele Kárpátalján 1890-1910	580
180.	A kézműiparban foglalkoztatott személyek társadalmi összetétele Kárpátalja megyéiben 1890-1910	581
181.	Az eltartott személyek megoszlása az önálló keresettel bíró lakosság osztályai és szociális csoportjai között Kárpátalján 1900-1910 (abszolút számokban)	583
182.	Az eltartott személyek megoszlása az önálló keresettel bíró lakosság osztályai és szociális csoportjai között Kárpátalján 1900-1910 (százalékokban, összesen 100%)	584

183.	A legelterjedtebb kézműves mesterségekkel foglalkozó személyek társadalmi szerkezete Kárpátalján 1900-1910 (a vállalattulajdonosok kivételével)	585
184.	A magántulajdonosok száma és részaránya az önálló keresettel bíró lakossághoz viszonyítva Lviv és Csernivci városokban 1890-1910 ..	586
185.	A magántulajdonosok gazdasági ágazatok szerinti megoszlása Lviv és Csernivci városokban 1890-1910	587
186.	A kézműves műhelyek és gyári-üzemi vállalatok tulajdonosainak száma és részaránya Lviv iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1890-1910, ágazatonként	588
187.	A kézműves műhelyek és gyári-üzemi vállalatok tulajdonosainak száma és részaránya Csernivci iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1890-1910, ágazatonként	589
188.	A családtagok száma és aránya Lviv és Csernivci önálló keresettel bíró lakossághoz viszonyítva 1890-1910	590
189.	Lviv és Csernivci különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott lakossága osztályainak és szociális csoportjainak lélekszám-növekedése 1890-1910	591
190.	A munkások száma és részaránya az önálló keresettel bíró lakossághoz viszonyítva Lviv és Csernivci városokban 1890-1910 ..	592
191.	Lviv és Csernivci munkásainak gazdasági ágazatok szerinti megoszlása 1890-1910	593
192.	A kézműiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott munkások száma és részaránya Lviv ipari lakosságához viszonyítva 1890-1910, ágazatonként	594
193.	A kézműiparban és gyári-üzemi termelésben foglalkoztatott munkások száma és részaránya Csernivci ipari lakosságához viszonyítva 1890-1910, ágazatonként	595
194.	A napszámosok száma és részaránya Lviv és Csernivci önálló keresettel bíró lakossághoz viszonyítva 1890-1910	596
195.	A napszámosok ágazatonként való megoszlása Lviv és Csernivci városokban 1890-1910	597
196.	A napszámosok száma és részaránya Lviv iparban foglalkoztatott munkásaihoz viszonyítva 1890-1910, ágazatonként ...	598
197.	A napszámosok száma és részaránya Csernivci iparban foglalkoztatott munkásaihoz viszonyítva 1890-1910, ágazatonként ...	599

198.	Az értelmiség és alkalmazottak száma és aránya Lviv és Csernivci önálló keresettel bíró lakossághoz viszonyítva 1890-1910	600
199.	Kárpátalja és városai iparban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete 1900-1910	601
200.	Lviv különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott munkásainak és napszámosságainak kor szerinti megoszlása 1890 (százalékokban)	602
201.	Lviv különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott munkásainak és napszámosságainak kor szerinti megoszlása 1890, mindegyik ágazatban	603
202.	Az alkalmazottak gazdasági ágazatok közötti megoszlása Lviv és Csernivci városokban 1890-1910	604
203.	Az értelmiség képviselőinek lélekszáma Kelet-Galícia városaiban, 1880	605
204.	A háziszolgák és szakmai képzettséggel nem rendelkező személyek gazdasági ágazatok szerinti megoszlása Lviv és Csernivci városokban 1890-1910	606
205.	A különböző gazdasági ágazatokban foglalkoztatott személyek osztályainak és társadalmi csoportjainak koncentrációja Lvovban Kelet-Galíciához, Csernivciben Bukovinához viszonyítva 1890-1910	607
206.	Az iparban, kereskedelemben, szállításban és más gazdasági ágazatokban foglalkoztatott főbb osztályok és társadalmi csoportok koncentrációja Kelet-Galícia tíz városában, 1910	608
207.	Az önálló keresettel bíró, összes gazdasági ágazatban foglalkoztatott lakosság szociális struktúrája Kelet-Galícia tíz városában, 1910	609
208.	A különböző osztályok és szociális csoportok abszolút lélekszáma és aránya Kelet-Galícia tíz városának mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1910	610
209.	A különböző osztályok és szociális csoportok abszolút lélekszáma és aránya Kelet-Galícia tíz városának iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1910	611
210.	A különböző osztályok és szociális csoportok abszolút lélekszáma és aránya Kelet-Galícia tíz városának kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1910	612
211.	A különböző osztályok és szociális csoportok abszolút lélekszáma és aránya Kelet-Galícia tíz városának közszolgálatban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1910	613

212.	Az iparban foglalkoztatott lakosság társadalmi szerkezete Kelet-Galícia tíz megyéjében 1910	614
213.	A megyék iparában foglalkoztatott lakossága osztályainak és szociális csoportjainak koncentrációja Kelet-Galícia tíz nagyvárosában 1910 (százalékokban)	615
214.	A különböző osztályok és szociális csoportok megoszlása Kelet-Galícia tíz városában ágazatonként 1910 (abszolút számokban)	616
215.	A különböző osztályok és szociális csoportok megoszlása Kelet-Galícia tíz városában ágazatonként 1910 (százalékokban)	617
216.	A különböző osztályok és szociális csoportok ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910 (százalékokban)	618
217.	A különböző osztályok és szociális csoportok képviselőinek aránya Kelet-Galícia tíz városában, Kelet-Galícia iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1910	619
218.	Kelet-Galícia tíz megyéje kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete 1910	620
219.	A megyék kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakossága osztályainak és szociális csoportjainak koncentrációja Kelet-Galícia tíz városában 1910	621
220.	A magántulajdonosok gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	622
221.	A családtagok gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	623
222.	A bérlők gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	624
223.	A munkások gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	625
224.	A tanulók gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	626
225.	A munkások iparágak közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910 (abszolút számokban)	627
226.	A munkások iparágak közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910 (százalékokban)	628
227.	Az összes iparágban foglalkoztatott munkások társadalmi szerkezete Kelet-Galícia tíz városában 1910	629

228.	Az alkalmazottak gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	630
229.	A háziszolgák gazdasági ágazatok közötti megoszlása Kelet-Galícia tíz városában 1910	631
230.	A tulajdonosok száma és aránya a kárpátaljai városok iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910	632
231.	A tulajdonosok társadalmi szerkezete Kárpátalja iparában városenként és megyénként, 1900-1910	633
232.	A munkások száma és részaránya Kárpátalja iparban foglalkoztatott lakosságához viszonyítva 1900-1910	635
233.	A gazdaság különböző szféráiban foglalkoztatott munkások száma és részaránya Kárpátalján 1900-1910	636
234.	A hivatalnokok és lelkészek száma és részaránya Kárpátalja városainak lakosságához viszonyítva 1900-1910	638
235.	A családtagok, alkalmazottak, műszaki szakemberek és háziszolgák száma és részaránya Kárpátalja városainak lakosságához viszonyítva 1900-1910	639
236.	A gazdaságban tevékenykedő napszámosok és háziszolgák lélekszáma Kárpátalján (az ipar kivételével) 1900-1910	640
237.	Kelet-Galícia és Bukovina önálló keresettel bíró lakosságának gazdasági ágazatonként való megoszlása etnikumok szerint (százalékokban)	641
238.	A Galícia összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott lakosság etnoszociális szerkezete 1910 szociális csoportok keretein belül	642
239.	A Galícia összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott lakosság etnoszociális szerkezete 1910 etnikai csoportok keretein belül (százalékokban)	643
240.	Kelet-Galícia mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának szociális szerkezete felekezetek keretein belül 1900 (abszolút számokban)	644
241.	Kelet-Galícia mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának szociális szerkezete felekezetek keretein belül 1900 (százalékokban)	645
242.	Kelet-Galícia önálló keresettel bíró lakosságának társadalmi szerkezete etnikai csoportok keretein belül 1900 (abszolút számokban)	646

243.	Kelet-Galícia önálló keresettel bíró lakosságának társadalmi szerkezete etnikai csoportok keretein belül 1900 (százalékokban)	647
244.	Kelet-Galícia önálló keresettel bíró lakosságának nemzetiségi összetétele osztályok és szociális csoportok keretein belül 1900 (százalékokban)	648
245.	A kézműipar és gyári-üzemi termelésfő ágazataiban foglalkoztatott ukrán lakosság társadalmi szerkezete Kelet-Galíciában 1900	649
246.	Kelet-Galícia összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (felekezeti hovatartozás szerint)	650
247.	Kelet-Galícia különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (felekezeti hovatartozás szerint)	651
248.	Kelet-Galícia összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (nyelvhasználat szerint)	652
249.	Kelet-Galícia különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (nyelvhasználat szerint)	653
250.	Bukovina önálló keresettel bíró lakosságának társadalmi szerkezete etnikai csoportok keretein belül 1900 (százalékokban)	654
251.	Bukovina összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (felekezeti hovatartozás szerint)	655
252.	Bukovina különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (felekezeti hovatartozás szerint)	656
253.	Bukovina összes gazdasági ágazatában foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (nyelvhasználat szerint)	657
254.	Bukovina különböző gazdasági ágazataiban foglalkoztatott magántulajdonosok és bérlők nemzetiségi összetétele 1910 (nyelvhasználat szerint)	658
255.	Lviv mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának etnoszociális összetétele 1900 (vallási hovatartozás alapján)	659

256.	Lviv mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának társadalmi szerkezete 1900 felekezetek és nyelvi csoportok szerint (százalékokban)	660
257.	Lviv városi gazdaságának különböző ágazataiban foglalkoztatott lakosság etnoszociális szerkezete 1900 vallási hovatartozás alapján ..	661
258.	Lviv városi gazdaságának különböző ágazataiban foglalkoztatott lakosság etnoszociális szerkezete 1900 vallási hovatartozás alapján (százalékokban)	662
259.	Lviv mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben és szállításban foglalkoztatott lakosságának etnoszociális szerkezete 1900 (nyelvhasználat alapján)	663
260.	Lviv önálló keresettel bíró lakosságának társadalmi szerkezete népcsoportokon belül 1900 (százalékokban)	664

ТАБЛИЦІ ДОДАТКІВ

Кількість житлових будинків та квартир у них в Галичині, Буковині та Австрії в 1880-1910 рр.

Територія	Будинків, квартир	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 до 1880 рр.	1900 до 1890 рр.	1910 до 1900 рр.	1910 до 1880 рр.
		Кількість				%			
Галичина	Будинків	959852	1034404	1131883	1252053	107,8	109,4	110,6	130,4
	Квартир	1259407	1316032	1460711	1576115	104,5	111,0	107,9	125,2
Буковина	Будинків	113784	128088	142933	159489	112,6	111,6	111,6	140,2
	Квартир	133902	145639	158640	177678	108,8	108,9	112,0	132,7
Австрія	Будинків	3147909	3339750	3584263	3878748	106,1	107,3	108,2	123,2
	Квартир	4760538	5029919	5553006	6085996	105,7	110,4	109,6	127,8

Розраховано за: 46, с. XXV; 48, т. 2, с. VII-XV.

Кількість житлових будинків та мешканців у них у великих містах Східної Галичини та Північної Буковини в 1869-1910 рр.

Міста	Кількість	1869 р.	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Львів	Будинків	3111	3546	4262	6027	8144
	Осіб	91799	117281	138291	177063	239396
Чернівці	Будинків	3550	4414	5006	5934	7206
	Осіб	33884	45600	54171	67622	87113
Станіславів	Будинків	1084	1660	2133	3842	5352
	Осіб	16687	22603	30409	48762	62092
Перемишль	Будинків	901	1260	1704	2195	2723
	Осіб	15435	22373	35663	47095	55112
Коломия	Будинків	2312	2766	3333	3876	4782
	Осіб	17679	23109	30235	34188	42676
Дрогобич	Будинків	1816	1990	1967	2078	2994
	Осіб	16888	18225	17916	19432	34665
Тернопіль	Будинків	1597	1807	2306	2235	2665
	Осіб	20087	25819	27405	30415	33871
Стрий	Будинків	1130	1184	1499	1848	2463
	Осіб	9880	12625	16515	23205	30895

Розраховано за: 73, т. 19, с. 455; 236, с. 413-510.

Кількість житлових будинків та квартир у них в семи великих містах Східної Галичини в 1900 р.

Міста	Всього будинків	Всього квартир	Всього населення (осіб)	Питома вага осіб, які мешкали в будинках із кількістю квартир (у %):				
				1	2	3-5	6-10	11-20 і більше
Дрогобич	2078	3844	19432	31,3	26,0	33,5	7,8	1,4
Коломия	3876	6468	34188	38,0	28,9	29,4	3,5	0,2
Перемишль	2103	7658	46295	6,9	9,3	34,7	31,3	17,8
Станіславів	1966	5022	30410	13,4	24,3	39,2	18,9	4,2
Стрий	1848	4279	23205	16,4	26,5	42,0	11,5	3,6
Тернопіль	2235	5361	30415	19,0	24,9	36,5	15,5	4,1
Ярослав	1640	3729	22660	25,1	18,0	36,0	15,0	5,9

Розраховано за: 46, с. XXV; 48, т. 2, с. VII-XV.

**Кожні зі 100 будинків у великих містах Східної Галичини в 1910 р.
служували:**

Міста	Тільки для житла	Головним чином для житла				Головним чином для інших потреб
		Взагалі	З них тільки для:			
			Промисловості, торгівлі, транспорту	Сільського господарства	Громадянських потреб	
Броди	43,91	54,64	52,25	0,57	1,82	1,45
Дрогобич	39,49	60,04	41,65	11,40	6,99	0,47
Коломия	49,96	49,01	33,58	12,30	3,13	1,03
Львів	31,09	60,51	51,67	1,58	7,26	8,40
Перемишль	34,73	61,29	53,32	2,82	5,15	3,98
Станіславів	45,43	50,61	46,28	0,42	3,91	3,96
Стрий	43,42	55,18	39,37	11,10	4,71	1,40
Тернопіль	46,92	50,95	33,59	15,16	2,20	2,13
Ярослав	36,62	59,09	30,56	25,79	2,74	4,29
Вся Галичина	10,19	88,76	6,94	74,91	6,91	1,05
Чернівці	50,18	47,38	26,45	18,03	2,90	2,44
Вся Буковина	25,25	73,76	7,32	62,60	3,84	0,99
Вся Австрія	18,51	78,21	11,21	57,05	9,95	3,28
у Львові (за районами міста)						
Центр	2,47	78,09	69,14	-	8,95	19,44
Галицький	42,76	51,33	41,21	3,11	7,01	5,91
Краківський	25,29	66,39	56,97	0,99	8,43	8,32
Жовківський	17,54	74,21	65,71	0,99	7,58	8,25
Личаківський	37,51	52,50	46,84	0,66	5,00	9,99
Разом	31,09	60,51	51,67	1,58	7,26	8,40

Розраховано за: 56, с. 17-30.

Кількісний розподіл мешканців Львова в 1890-1910 рр. між районами міста

Райони міста	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 до 1890 рр.	
	На один будинок	На одну квартиру	На один будинок	На одну квартиру	На один будинок	На одну квартиру	На один будинок	На одну квартиру
Центр	48,0	5,3	40,8	4,7	40,3	4,7	- 7,7	- 0,6
Галицький	25,8	4,9	25,7	4,5	28,0	4,5	+ 2,2	- 0,3
Краківський	44,2	5,5	41,2	4,7	44,4	4,7	+ 0,2	- 0,8
Жовківський	41,2	5,6	37,6	4,7	42,5	4,8	+ 1,3	- 0,7
Личаківський	48,0	5,3	40,8	4,7	40,3	4,7	- 7,7	- 0,6
Разом	35,9	5,3	33,9	4,6	36,3	4,6	+ 0,4	- 0,7

Розраховано за: 56, с. 23-30; 85, с. 68-113, 455, 457.

**Питома вага будинків у Львові (зі 100), побудованих у другій половині XIX ст. і до 1910 р., які мали квартири
(за районами міста)**

Райони міста	1-3 квартири						4-20 квартир		
	До 1860	1860-70	1871-80	1881-90	1891-1900	1901-10	До 1860	1860-70	1871-80
Центр	57,41	18,52	5,55	1,85	9,26	7,41	53,06	19,18	6,53
Галицький	20,90	5,62	10,45	11,39	19,50	32,14	9,28	3,33	7,27
Краківський	9,18	6,89	11,48	16,07	24,75	31,63	9,98	4,68	10,25
Жовківський	22,35	14,71	12,35	13,53	14,12	22,94	22,93	11,57	14,19
Личаківський	18,65	5,08	20,33	11,19	17,29	27,46	8,52	3,48	9,04
Разом	18,94	7,28	12,63	12,44	19,46	29,25	14,16	5,94	9,35
Райони міста	4-20 квартир			Понад 20 квартир					
	1881-90	1891-1900	1901-10	до 1860	1860-70	1871-80	1881-90	1891-1900	1901-10
Центр	4,90	10,21	6,12	27,27	45,46	-	9,09	9,09	9,09
Галицький	14,89	31,08	34,15	10,00	-	13,33	16,67	36,67	23,33
Краківський	16,08	33,69	26,32	13,19	5,56	11,81	9,03	25,69	34,72
Жовківський	9,83	21,83	19,65	23,81	4,76	14,29	-	30,95	26,19
Личаківський	12,35	33,91	32,70	19,23	15,38	23,08	11,54	19,23	11,54
Разом	13,51	29,42	27,62	15,81	7,51	13,04	8,70	26,48	28,46

Розраховано за: 56, с. 42-47.

Кількість будинків та поверхів у них в містах Східної Галичини в 1888 р.

Міста	Площа, зайнята містом (моргів)	Всього будинків (шт.)	Житлових будинків (шт.)	З житлових будинків мали поверхи:					
				Один		Два		Три й більше	
				шт.	%	шт.	%	шт.	%
Бережани	275	2689	1058	966	91,3	72	7,5	13	0,5
Броди	459	1683	1637	1544	94,3	90	5,5	3	1,2
Бучач	246	890	850	680	80,0	160	18,8	10	1,2
Галич	151	964	564	559	99,1	5	0,9	-	-
Городок	250	2870	1466	1439	98,2	27	1,8	-	-
Дрогобич	1605	3900	1960	1867	95,3	93	4,7	-	-
Жовква	324	1474	812	759	93,5	50	6,2	3	0,3
Заліщики	139	560	530	512	96,6	18	3,4	-	-
Золочів	193	1537	799	750	93,9	47	5,9	2	0,2
Коломия	418	6812	2725	2578	94,6	139	5,1	8	0,3
Миколаїв	73	653	497	494	99,4	3	0,6	-	-
Перемишль	615	2205	1405	892	63,5	338	24,1	175	12,4
Самбір	138	1582	863	746	86,4	115	13,3	2	0,3
Снятин	746	5352	2176	2160	99,3	15	0,7	1	0,0
Сокаль	310	3246	1082	1064	98,3	18	1,7	-	-
Станіславів	697	2194	1339	1142	85,3	141	10,5	56	4,2
Стрий	506	1566	1199	1136	94,8	63	5,2	-	-
Сянок	44	368	319	269	84,3	49	15,4	1	0,7
Тернопіль	420	3163	2012	1852	92,1	132	6,6	28	1,3
Трембовля	960	2052	1080	1068	98,9	12	1,1	-	-
Яворів	135	4286	1561	1526	97,8	35	2,2	-	-
Ярослав	179	1176	1162	1085	93,4	66	5,7	11	0,9

Розраховано за: 46, с. XXV; 48, т. 2, с. VII-XV; 73, т. 19, с. 455; 236, с. 413-510.

**Питома вага кількості будинків, покритих вогнетривкими матеріалами,
у великих містах Східної Галичини та Північної Буковини в 1910 р.**

Міста	Зі 100 будинків було покрито:					
	бляхою	черепицею	шифером	тесом	соломою	іншими матеріалами
Львів	67,0	12,2	1,1	11,1	1,1	7,5
Чернівці	25,9	4,4	0,5	56,8	0,1	12,3
Броди	63,9	1,5	-	17,7	0,3	16,6
Дрогобич	19,4	4,3	0,2	64,3	7,2	4,6
Коломия	17,6	15,2	0,2	56,6	7,5	2,9
Тернопіль	33,4	1,5	0,1	32,9	8,3	23,7
Перемишль	46,8	4,3	0,7	43,7	0,1	4,4
Станіславів	56,1	5,9	0,1	36,9	-	0,1
Стрий	44,8	4,9	0,4	35,2	7,8	6,9
Ярослав	28,9	7,8	0,2	34,0	20,8	8,3

Розраховано за: 56, с. 34-37.

Кількість житлових будинків на Закарпатті в 1900-1910 рр. за комітатами

Комітати	Всього будинків (шт.)	Будівельні матеріали								Дахи					
		Камінь, цегла		Саман або глина; фундамент з каменю або цегли		Саман або глина		Дерево; дерево з елементами глини		Шифер, черепиця, бляха		Драниця, гонта		Очерет, солома	
		шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
1900 р.															
Марамороський	62384	2385	3,8	258	0,4	346	0,6	59395	95,2	539	0,9	42481	68,1	19364	31,0
Березький	33323	1341	4,0	5393	16,2	6375	19,1	20214	60,7	555	1,7	13497	40,5	19271	57,8
Ужанський	23771	1960	8,2	3067	12,9	2827	11,9	15917	67,0	321	1,4	7768	32,7	15682	65,9
Угочанський	16337	360	2,2	1214	7,4	4066	24,9	10697	65,5	176	1,1	7300	44,7	8861	54,2
Закарпаття	135815	6046	4,5	9932	7,3	13614	10,0	106223	78,2	1591	1,2	71046	46,5	63178	52,3
1910 р.															
Марамороський	72389	3246	4,5	1128	1,6	452	0,6	67653	93,3	1685	2,3	57635	79,6	13069	18,1
Березький	38657	1801	4,7	10736	27,8	3388	8,8	22732	58,7	6236	16,1	15839	41,0	16582	42,9
Ужанський	27421	3337	12,2	6001	21,9	2409	8,8	15674	57,1	2792	10,2	11389	41,5	13240	48,3
Угочанський	17635	374	2,1	3829	21,7	1885	10,7	11547	65,5	1559	8,8	7375	41,8	8701	49,4
Закарпаття	156102	8758	5,6	21694	13,9	8134	5,2	117516	75,3	12272	7,9	92238	59,1	51592	33,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Кількість житлових будинків у містах Закарпаття в 1900 р.

Міста	Всього будинків (шт.)	Будівельний матеріал				Дахи		
		Камінь, цегла	Саман або глина; фундамент з каменю або цегли	Саман або глина	Дерево з елементами глини	Шифер, черепиця, бляха	Драгиця, гонга	Очерет, солома
Берегово	1315	188	743	355	29	94	1074	147
Буштино	318	8	-	-	310	-	235	83
Вел. Березний	291	26	149	65	51	4	199	88
Вел. Бичків	971	67	8	-	896	29	842	100
Виноградово	918	73	162	308	375	39	798	81
Вишково	1138	35	-	-	1103	-	974	164
Довге Поле	482	14	-	5	463	5	474	3
Королево	451	20	55	239	137	21	233	197
Мараморош-Сігет	2173	1128	140	153	752	377	1794	2
Мукачево	1553	297	550	623	83	106	1414	33
Перечин	289	29	15	7	238	9	166	114
Рахів	1423	60	-	-	1363	4	1416	3
Свалява	381	25	12	107	237	-	231	150
Середнє	300	17	23	32	228	2	180	118
Солотвино	453	47	-	12	394	-	453	-
Тересва	269	7	2	-	260	4	111	154
Тячево	874	69	-	-	805	23	732	119
Ужгород	1050	309	448	218	75	123	925	2
Хуст	1636	128	-	9	1499	12	1288	336
Чоп	241	16	26	127	72	16	112	113
Ясіня	2148	42	1	-	2105	5	2143	-
Разом	18674	2605	2334	2260	11475	873	15794	2007

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330.

Кількість житлових будинків у містах Закарпаття в 1910 р.

Міста	Всього будинків (шт.)	Будівельний матеріал				Дахи		
		Камінь, цегла	Саман або глина; фундамент з каменю або цегли	Саман або глина	Дерево з елементами глини	Шифер, черепиця, бляха	Драниця, гонга	Очерет, солома
Берегово	1584	252	946	337	49	661	911	12
Буштино	415	14	3	5	393	9	338	68
Вел. Березний	341	48	91	183	19	61	255	25
Вел. Бичків	1177	83	33	3	1058	97	1047	33
Виноградово	1235	81	503	320	331	192	971	72
Вишково	1316	64	96	18	1138	6	1251	59
Довге Поле	540	31	5	1	503	16	519	5
Королево	523	32	87	130	274	47	339	137
Мараморош-Сігет	2819	1465	299	193	862	865	1950	4
Мукачево	2074	565	1055	344	110	898	1157	19
Перечин	352	48	23	38	243	28	244	80
Рахів	1422	71	12	1	1338	35	1380	7
Свалява	535	70	170	99	196	124	292	119
Середнє	334	19	31	69	215	50	201	83
Солотвино	519	42	7	7	463	7	512	-
Тересва	322	11	3	1	307	5	208	109
Тячево	1304	176	37	-	1091	104	1120	80
Ужгород	1346	512	470	249	115	483	847	16
Хуст	1965	326	82	46	1511	110	1534	321
Чоп	358	48	196	50	64	125	117	116
Ясіня	2351	51	71	1	2228	19	2332	-
Разом	22832	4009	4220	2095	12508	3942	17525	1365

Розраховано за: 41, т. 42, с. 208-332.

Бюджет міст Східної Галичини в 1874 і 1886 рр.

Міста	1874 р.			1886 р.		
	Прибутки	Видатки	Сальдо	Прибутки	Видатки	Сальдо
	з л о т и х					
Бережани	38732	36675	+ 2057	48929	47288	+ 1641
Броди	60202	53740	+ 6462	65524	63354	+ 2170
Бучач	6271	6005	+ 266	16610	16583	+ 27
Галич	13949	12069	+ 1880	22671	34740	- 12069
Городок	31671	30217	+ 1454	47364	46384	+ 980
Дрогобич	130932	119394	+ 11538	87783	89663	- 1880
Жидачів	6757	5369	+ 1388	7708	7616	+ 92
Жовква	17446	14768	+ 2678	27148	26956	+ 192
Заліщики	4679	4461	+ 218	4817	4742	+ 75
Золочів	29961	27680	+ 2281	39200	38531	+ 669
Коломия	106155	104435	+ 1720	153398	150005	+ 3393
Миколаїв	16835	13867	+ 2968	12408	11757	+ 651
Перемишль	93600	97465	- 3865	146942	148945	- 2003
Самбір	65282	65116	+ 166	66900	65018	+ 1882
Снятин	55877	60864	- 4987	37551	33249	+ 4302
Сокаль	24195	25647	- 1452	32711	38880	- 6169
Станіславів	186939	164659	+ 22280	163414	301033	- 137619
Стрий	102042	90034	+ 12008	115758	102839	+ 12919
Сянок	40376	38505	+ 1871	39815	38998	+ 817
Тернопіль	84236	81530	+ 2706	118193	116998	+ 1195
Трембовля	26477	24005	+ 2472	60511	60372	+ 139
Яворів	29458	29364	+ 94	26111	26257	- 146
Ярослав	52602	53797	- 1195	224584	217783	+ 6801

Розраховано за: 85, кн. 11, зош. 3, с. 34-35 (табл. V).

Прибутки міст Східної Галичини в 1886 р.

Міста	Всього доходів (17 статей)	У тому числі з:				
		Горілчаної монополії та акцизного збору з напоїв	Додатку до споживчих податків	Додатку до прямих податків	Оплат гмінних	Торгового і копиткового мита
з л о т и х						
Бережани	48929	14258	4092	4751	404	4612
Броди	65524	33410	5276	6262	-	1612
Бучач	16610	3700	5501	4400	-	1416
Галич	22671	-	-	-	-	-
Городок	47364	20138	-	-	116	13
Дрогобич	87783	57434	6266	-	59	-
Жидачів	7708	-	-	39	84	-
Жовква	27148	11085	4478	-	130	930
Заліщики	4817	-	-	2507	120	-
Золочів	39200	28000	3254	507	13	35
Коломия	153398	62394	27077	-	157	8202
Миколаїв	12408	8364	-	-	-	-
Перемишль	146942	85922	-	-	1043	6763
Самбір	66900	35047	3346	-	289	2160
Снятин	37551	18375	3618	-	1615	2085
Сокаль	32711	20656	-	-	52	3175
Станіславів	163414	40354	19857	8897	5405	15610
Стрий	115758	39500	-	-	400	-
Сянок	39815	17479	4117	1289	233	808
Тернопіль	118193	65509	10361	6470	1194	13300
Трембовля	60511	11040	226	-	213	5
Яворів	26111	16891	-	-	274	63
Ярослав	224584	47680	2508	-	272	-

Розраховано за: 85, т. 11, зош. 3, с. 16-17 (табл. II).

Бюджет міст Східної Галичини в 1906-1910 рр.

Міста	1906 р.			1910 р.		
	Прибутки	Видатки	Сальдо	Прибутки	Видатки	Сальдо
	т и с . к р о н					
Бережани	269,9	269,9	0,0	629,8	629,8	0,0
Броди	225,4	224,2	+ 1,2	425,9	425,9	0,0
Бучач	45,8	46,5	- 0,7	125,2	125,2	0,0
Городок	166,2	167,3	- 1,1	198,6	198,6	0,0
Дрогобич	851,0	851,0	0,0	514,1	514,1	0,0
Жовква	204,1	204,1	0,0	231,6	231,6	0,0
Золочів	255,4	255,5	- 0,1	339,9	339,9	0,0
Коломия	714,9	716,2	- 1,3	720,9	720,9	0,0
Перемишль	726,9	722,5	+ 4,4	1432,8	1432,8	0,0
Самбір	368,5	368,5	0,0	1084,2	1084,2	0,0
Снятин	149,2	149,0	+ 0,2	182,7	182,7	0,0
Сокаль	443,6	443,6	0,0	178,1	178,1	0,0
Станіславів	919,2	919,7	- 0,5	1649,9	1649,9	0,0
Стрий	391,2	391,2	0,0	1135,4	1135,4	0,0
Сянок	178,5	178,9	- 0,4	302,6	302,6	0,0
Тернопіль	474,6	474,4	+ 0,2	931,9	931,9	0,0
Трембовля	201,3	201,3	0,0	218,5	218,5	0,0
Яворів	164,5	164,9	- 0,4	167,8	167,8	0,0
Ярослав	461,2	461,2	0,0	722,1	722,1	0,0

Розраховано за: 85, т. VIII, с. 310-311; т. IX, ч. II, с. 332-333.

Розподіл громадських земель у Чернівцях між районами міста в 1887 р.

Райони міста Види земель	Центр		Гореча		Каличанка		Клокучанка		Рош і Монастеричка		Разом (га)
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%	
Всі види земель:											
Житлові будинки	41	59,4	2	2,9	3	4,3	6	8,7	17	24,6	69
Склади, сараї й т. п.	83	72,8	2	1,7	5	4,4	6	5,2	18	15,8	114
Сади	205	35,3	36	6,2	60	10,3	87	15,0	193	33,2	581
Вулиці, площі	66	39,8	9	5,4	7	4,2	17	10,2	67	40,4	166
Громадські будинки	24	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	24
Інші об'єкти	9	90,0	-	-	-	-	1	10,0	-	-	10
Разом	428	44,4	49	5,1	75	7,8	117	12,1	295	30,6	964
У тому числі непродуктивні землі:											
Водні шляхи	-	-	30	25,2	76	63,9	13	10,9	-	-	119
Залізниця	35	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	35
Цвинтарі	16	80,0	-	-	-	-	1	5,0	3	15,0	20
Пустощі	1	20,0	-	-	-	-	-	-	4	80,0	5
Інші об'єкти	3	25,0	-	-	6	50,0	2	17,0	1	8,0	12
Разом	55	28,7	30	25,2	82	42,7	16	8,3	8	4,1	191

Розраховано за: 42, т. 1, с. 72-74.

Вартість власності гміни Львова в 1906-1912 рр. (у тис. крон)

Види майна	1906 р.	1907 р.	1909 р.	1911 р.	1912 р.
Міське майно	4340,5	4340,5	4340,5	4340,5	4340,5
Землі в межах міста	565,3	647,8	663,0	882,8	882,8
Нерухомість	15834,6	15524,6	17042,8	16861,1	20957,1
Промислові підприємства	7538,4	7538,4	7538,4	7851,3	7851,3
Водопровід, міська бойня	758,3	1098,1	732,7	1332,4	1335,8
Фонд 20 млн. позики	1353,4	1236,8	1041,4	935,6	935,6
Права позики	22683,9	24551,1	26911,1	27821,9	28345,2
Рухоме майно	791,9	1024,3	1078,4	1146,6	1526,3
Залишок грошима на кінець року	375,2	360,3	61,5	7,2	-
Поточний рахунок у промисловому банку	-	-	-	11727,9	8812,8
Разом	54241,5	56321,9	59409,8	72912,4	74987,4

Розраховано за: 5, ф. 165, оп. 2, спр. 644, арк. 15; 84, т. 11, ч. 1, с. 172; т. 12, с. 151; т. 13, с. 149; т. 14, с. 205.

Видатки на господарство Галичини в 1891-1914 рр. (у кронах)

Видатки	1891 р.		1896 р.		1901 р.		1906 р.		1911 р.		1914 р.	
	крон	%	крон	%	крон	%	крон	%	крон	%	крон	%
Господарські цілі	1562924	15,1	2391310	10,9	2899028	13,3	5205941	17,0	13931891	21,2	16363931	21,3
Політико-адміністративний апарат	768208	7,4	789690	3,6	898147	4,1	1113014	3,6	2408095	3,7	3477647	4,5
Громадська безпека	347446	3,4	683658	3,1	577059	2,7	740735	2,4	1244365	1,9	1475637	1,9
Охорона здоров'я	2059736	19,9	2376064	10,9	2903513	13,4	3513954	11,5	7112064	10,9	9130350	11,9
Освіта	2406020	23,2	4557830	20,8	7449182	34,3	12183959	39,7	26701479	40,7	30566305	39,9
Комунікації	1718130	16,6	2800712	12,8	3494941	10,0	4089850	13,3	6082567	9,3	7445721	9,7
Крайові борги	1236454	11,9	7885256	35,0	2901027	13,3	2941152	9,5	3751143	5,7	4682177	6,2
Інші видатки	260870	2,5	414326	1,9	618650	2,9	921525	3,0	4306553	6,6	3527987	4,6
Разом	10359788	100,0	21898846	100,0	21741547	100,0	30710130	100,0	65538157	100,0	76669755	100,0

Розраховано за: 331, с. 270-275.

Розподіл населення західноукраїнських земель між міськими й сільськими поселеннями в 1880-1910 рр.

Роки	Все населення регіону (осіб)	Зокрема:			
		Населення сіл		Населення міст	
		осіб	%	осіб	%
1880	4794140	3934810	82,1	859330	17,9
1890	5391550	4410515	81,8	981035	18,2
1900	6039866	4912616	81,3	1127250	18,7
1910	6701419	5371877	80,2	1329542	19,8

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 85, т. XXIV, zesz. II, с. 35-52; 252, с. 65-118; 328, с. 16.

Розподіл міського населення між Східною Галичиною, Північною Буковиною та Закарпаттям у 1880-1910 рр.

Роки	Все міське населення регіону (осіб)	Зокрема населення міст:					
		Східної Галичини		Північної Буковини		Закарпаття	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
1880	859330	698073	81,2	76182	8,9	85075	9,9
1890	981035	792379	80,8	88807	9,0	99849	10,2
1900	1127250	903227	80,1	105796	9,4	118227	10,5
1910	1329542	1056388	79,5	130754	9,8	142400	10,7

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 85, т. XXIV, zesz. II, с. 35-52; 252, с. 65-118; 328, с. 16.

Чисельність міського населення та процес урбанізації західноукраїнських земель у 1880-1910 рр.

Роки	Східна Галичина			Північна Буковина			Закарпаття (тільки цивільне населення)		
	Все населення (осіб)	В тому числі міське:		Все населення (осіб)	В тому числі міське:		Все населення (осіб)	В тому числі міське:	
		осіб	%		осіб	%		осіб	%
1880	3845894	698073	18,15	375349	76182	20,30	572897	85075	14,85
1890	4308151	792379	18,39	424955	88807	20,90	658444	99849	15,16
1900	4814171	903227	18,76	474167	105796	22,31	751528	118227	15,73
1910	5335821	1056388	19,80	520394	130754	25,13	845204	142400	16,85

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52.

**Чисельність населення міст і містечок Східної Галичини,
Північної Буковини і Закарпаття в 1880-1910 рр.**

Міста	Чисельність населення (осіб)				Приріст чисельності населення (%)			Приріст чисельності населення у 1880-1910 рр.	
	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	з 1880 по 1890 рр.	з 1890 по 1900 рр.	з 1900 по 1910 рр.	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Східна Галичина									
Бариж	3322	3908	4420	4876	17,6	13,1	10,3	1554	46,8
Белз	4126	4960	5075	6017	20,2	2,3	18,6	1891	45,8
Бережани	10899	11221	11443	12717	3,0	2,0	11,1	1818	16,7
Бжозів	3697	4056	4264	4438	9,7	5,1	4,1	741	20,0
Бібрка	4338	4939	5315	5628	13,9	7,6	5,9	1290	29,7
Богородчани	4423	4781	4706	4378	8,1	- 1,5	- 6,9	- 45	- 1,0
Болехів	4181	4402	4237	3958	5,3	- 3,7	- 6,6	- 223	- 5,3
Большовці	2932	3481	3938	4629	18,7	13,1	17,6	1697	50,0
Борислав	9318	10424	10690	12767	11,9	2,6	19,4	3449	37,0
Борщів	3988	4331	4590	4765	8,6	6,0	3,8	777	19,5
Броди	20071	17534	17361	18055	-12,6	- 0,9	4,0	- 2016	-10,0
Будзанів	5124	6363	5436	5183	4,7	1,4	-4,7	59	1,2
Бурштин	3953	4209	4438	4896	6,5	5,4	10,3	943	23,9
Буск	5800	6347	6671	7502	9,4	5,1	12,5	1702	29,3
Бучач	9970	11096	11756	14286	11,3	6,0	21,5	4316	43,3
Галич	3464	3887	4850	4987	12,2	24,8	2,8	1523	44,0
Глиняни	4300	4614	4909	5344	7,3	6,4	8,9	1044	24,3
Городенка	10014	11162	11613	11223	11,5	4,0	- 3,4	1209	12,0
Городок	10116	10742	11845	12973	6,2	10,3	9,5	2857	28,2
Гримайлів	4329	4472	4170	3930	3,3	- 6,8	- 5,8	- 399	- 9,2

Продовження Додатка 21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Гусятин	5214	6060	5736	5799	16,2	-5,4	1,1	585	11,2
Десятин	4495	5195	6018	7852	15,6	15,8	30,5	3357	74,7
Добромиль	2883	3237	3309	3633	12,3	2,2	9,8	750	26,0
Долина	7596	8344	9110	9852	9,9	9,2	8,1	2256	29,7
Дрогобич	18225	17916	19432	34665	- 1,7	8,5	78,4	16440	90,2
Жидачів	2431	2647	3347	3873	8,9	26,5	15,7	1442	59,3
Жовква	6794	7143	8966	9463	5,1	25,5	5,5	2669	39,3
Журавно	3184	2716	2911	2798	-14,7	7,2	- 3,9	-386	-12,1
Заболотів	3523	4054	4232	4758	15,0	4,4	12,4	1235	35,0
Заліщики	5588	5751	5916	5438	2,9	2,9	-8,0	-150	-2,7
Залоще	6100	6928	7315	7275	13,6	5,6	-0,6	1175	19,3
Збараж	8062	8785	8310	9983	9,0	- 5,4	20,1	1921	23,8
Зборів	3878	4069	4829	5656	4,9	18,7	17,1	1778	45,9
Золочів	8347	10113	11842	13234	21,2	17,1	11,8	4887	58,5
Калуш	7210	7526	7829	8653	4,4	4,0	10,5	1443	20,0
Кам'янка Струмилова	6107	6483	7310	8106	6,2	12,8	10,9	1999	32,7
Козова	4070	4337	4740	5175	6,6	9,3	9,2	1105	27,2
Коломия	23109	30235	34188	42676	30,8	13,0	24,8	19567	84,7
Комарно	5079	5239	5875	6141	3,2	12,1	4,5	1062	20,9
Копичинці	6221	6967	7190	7171	12,0	3,2	-0,3	950	15,3
Косів	2784	3037	3099	5536	9,0	2,0	78,6	2752	98,9
Краківець	1891	1789	1780	1766	- 5,4	-0,5	- 0,8	-125	- 6,4
Куликів	3226	3400	3665	3914	5,4	7,8	6,8	688	21,3
Кути	6333	6353	6689	6740	0,3	5,3	0,8	407	6,4
Ліско	3415	4020	4409	4588	17,7	9,7	4,0	1173	34,4
Лопатин	2302	2724	2926	3270	18,3	7,4	11,8	968	42,1
Любачів	4425	4814	5880	6444	8,8	22,1	9,6	2019	45,6
Львів	109746	127943	159877	206113	16,6	24,9	28,9	96367	87,8
Миколаїв	2687	2658	3130	3448	- 0,1	17,8	10,2	761	28,3
Микулинці	3750	3835	3660	3511	2,3	- 4,6	- 4,0	- 239	- 6,4
Монастеричка	4151	4400	4628	4132	6,0	5,2	-10,7	- 19	- 0,5

Продовження Додатка 21

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Мости Великі	3809	4414	4554	5396	15,9	3,2	18,5	1587	41,7
Мостиська	4181	4314	4674	4778	3,2	8,3	2,2	597	14,3
Надвірна	6552	7227	7525	8080	10,3	4,1	7,4	1528	23,3
Немирів	2635	2910	2966	3238	10,4	1,9	9,2	603	22,9
Ніжанківці	1752	2009	2231	2313	14,7	11,0	3,7	561	32,0
Новий Яричів	2571	2895	3121	3186	12,6	7,8	2,1	615	23,9
Олесько	3145	3301	3520	4052	5,0	6,6	15,1	907	28,8
Перемишль	22040	35209	46295	54078	59,8	31,5	16,8	32038	145,4
Перемишляни	3654	4278	4743	4962	17,0	10,9	4,6	1308	35,8
Печеніжин	4640	5867	6838	6667	26,4	16,6	- 2,5	2027	43,9
Підволочиськ	5943	5646	5790	5576	- 5,0	2,6	- 3,7	-367	- 6,2
Поморяни	4476	4582	4391	4297	2,4	-4,2	- 2,1	-179	- 4,0
Рава Руська	6468	7475	8927	10775	15,6	19,4	20,7	4307	66,6
Радехів	3555	3850	3913	4209	8,3	1,6	7,6	654	18,4
Радимно	1919	2169	2721	3264	13,0	25,5	20,0	1345	70,0
Риманів	3264	3704	3720	3827	13,5	0,4	2,9	563	17,3
Рогатин	5101	7188	7201	7664	40,9	8,2	6,4	2563	50,3
Рожнятів	2876	3263	3489	3583	13,5	6,9	2,7	707	24,6
Роздол	4542	4379	4638	4603	- 3,6	5,9	- 0,8	61	1,3
Рудки	2582	2680	3247	3716	3,8	21,2	14,4	1134	43,9
Самбір	13586	14324	17039	20257	5,4	19,0	18,9	6671	49,1
Сасів	3282	3210	3775	3918	- 2,2	17,6	3,8	636	19,4
Синява	3213	3268	3378	4010	1,7	3,4	18,7	797	24,8
Скалат	5477	5889	5728	6227	7,5	- 2,7	8,7	750	13,7
Сколе	2047	2619	3445	6425	27,9	31,5	86,5	4378	213,9
Снятин	10832	10939	11500	12342	1,0	5,1	7,3	1510	13,9
Сокаль	6725	8007	9609	11609	19,1	20,0	20,8	4884	72,6
Станіславів	18626	23391	30410	33328	25,6	30,0	9,6	14702	78,9
Стара Сіль	1347	1343	1430	1506	- 0,3	6,5	5,3	159	11,8
Старий Самбір	3482	3958	4560	4931	13,7	15,2	8,1	1449	41,6
Стрий	12625	16515	23205	30942	30,8	40,5	33,3	18317	145,1

Продовження Додатка 21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Судова Вишня	3887	4334	4735	4790	11,5	9,3	1,2	903	22,9
Сянок	5121	5559	6365	10711	8,6	14,5	68,3	5590	109,2
Тернопіль	25819	27405	30415	33871	6,1	11,0	11,4	8052	31,2
Тисмениця	6953	7654	7918	9929	10,1	3,5	25,4	2976	42,8
Тлумач	4054	4713	5446	5719	16,3	15,6	5,0	1665	41,0
Трембовля	6432	7335	8283	9075	14,0	12,9	9,6	2643	41,0
Турка	4634	5330	6080	10911	15,0	14,1	79,5	6277	135,5
Тустанівці	3191	4049	4294	9108	26,9	6,1	112,1	5917	185,4
Угнів	4277	4675	4487	4239	9,3	- 4,0	-5,5	- 38	- 0,9
Устрики Нижні	1824	2524	3424	3919	38,4	35,7	14,5	2095	114,9
Хирів	1912	2574	2919	3042	34,6	13,4	4,2	1130	59,1
Ходорів	2413	2787	3618	4329	15,5	29,8	19,7	1916	79,4
Цішанів	2804	2935	3167	3438	4,7	7,9	8,6	634	22,6
Чортків	3524	4531	5099	5167	28,6	12,5	1,3	1643	46,6
Щирець	1754	1682	1730	1614	- 4,1	2,9	- 6,7	- 140	- 7,9
Яворів	9072	9212	10092	10211	1,5	9,6	1,2	1139	12,6
Ягельниця	3143	3201	3083	3027	1,9	-3,7	- 1,8	- 116	- 3,7
Язловець	3008	2998	3109	3117	- 3,3	3,7	0,3	780	3,6
Янів	1817	2563	2667	2597	41,1	4,1	- 2,6	780	42,9
Ярослав	12422	18065	22660	23965	45,4	25,4	5,8	11543	92,9
Північна Буковина									
Бояни	5227	6194	7018	7438	18,5	13,3	6,0	2211	42,3
Вашківці	4277	4787	5278	5759	11,9	10,3	9,1	1482	34,7
Вижниця	4165	4730	4653	5249	13,6	-1,6	12,8	1084	26,0
Заставна	3266	3939	4422	4644	20,6	12,3	5,0	1378	42,2
Кіцмань	3959	4496	5007	5585	13,6	11,4	11,5	1626	41,1
Садгора	4836	4816	4614	4616	- 0,4	- 4,2	0,1	- 220	- 4,6
Сторожинець	4852	5674	7182	10335	16,9	26,6	43,9	5483	113,0
Чернівці	45600	54171	67622	87128	18,8	24,8	28,9	41528	91,0
Закарпаття *									
Берегово	6930	8078	9609	12898	16,6	19,0	24,2	5968	86,1

Продовження Додатка 21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Буштино	1240	1619	1666	2056	30,6	2,9	23,4	816	65,8
Великий Березний	1683	1607	2452	2814	- 4,5	52,6	14,8	1131	67,2
Великий Бичків	3605	4538	5289	5948	25,9	16,6	12,5	2343	65,0
Виноградово	4381	5187	5743	7799	18,4	10,7	35,8	3418	78,0
Вишково	3616	4054	4441	4835	12,1	9,6	8,9	1219	33,7
Довге Поле	1759	2012	2350	2587	14,4	16,8	10,0	828	47,0
Королево	1651	1707	2535	3167	3,4	48,5	24,9	1516	91,8
Мараморош-Сігет	10852	14758	16901	20832	36,0	14,5	23,3	9980	92,0
Мукачево	9644	10531	13640	16518	9,2	29,5	21,1	6874	71,3
Перечин	1233	1348	2119	2530	9,3	57,2	19,4	1297	105,2
Рахів	4145	5056	5869	6571	22,0	16,0	12,0	2426	58,5
Свалява	1664	1836	2411	3795	10,3	31,3	57,4	2131	128,1
Середнє	1701	1861	1725	1862	9,4	- 7,3	7,9	161	9,5
Солотвино	1715	2052	2320	2320	19,7	13,1	0,0	605	35,3
Тересва	888	1070	1302	1609	20,5	21,7	23,6	721	81,2
Тячево	3189	4032	4841	5898	26,4	20,1	21,8	2709	85,0
Ужгород	11373	11793	13471	15980	3,7	14,2	18,6	4607	40,5
Хуст	6228	7461	8706	10285	19,8	16,7	18,1	4057	65,1
Чоп	1187	1629	1814	2313	37,2	11,4	27,5	1126	94,9
Ясіня	6391	7620	9023	9783	19,2	18,4	8,4	3392	53,1
Разом	859330	981035	1127250	1329542	14,2	14,9	18,0	470212	54,7

* На Закарпатті враховане тільки цивільне населення.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52.

**Чисельність цивільного населення в містах і містечках Закарпаття
в 1869-1910 рр.**

Міста	Чисельність населення (осіб)					Приріст чисельності населення в 1869-1910 рр.	
	1869 р.	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	особи	%
Берегово	6272	6930	8078	9609	12898	6626	105,6
Буштино	969	1240	1619	1666	2056	1087	112,2
Вел. Березний	1596	1683	1607	2552	2814	1218	76,3
Вел. Бичків	3187	3605	4538	5289	5948	2761	86,6
Виноградово	4643	4381	5187	5743	7799	3156	68,0
Вишково	3616	3616	4054	4441	4835	1219	33,7
Довге Поле	1716	1759	2012	2350	2587	871	50,8
Королево	1179	1651	1707	2535	3167	1988	168,6
Мараморош-Сігет	8833	10852	14758	16901	20832	11999	135,8
Мукачево	8602	9644	10531	13640	16518	7916	92,0
Перечин	1205	1233	1348	2119	2530	1325	110,0
Рахів	4171	4145	5056	5869	6751	2400	57,5
Свалява	1540	1664	1836	2411	3795	2255	146,4
Солотвино	1572	1715	2052	2320	2320	748	47,6
Середнє	1748	1701	1861	1725	1862	114	6,5
Тересва	886	888	1070	1302	1609	723	81,6
Тячево	3193	3189	4032	4841	5898	2705	84,7
Ужгород	11017	11373	11793	13471	15980	4963	45,1
Хуст	6413	6228	7461	8706	10285	3872	60,4
Чоп	902	1187	1629	1814	2313	1411	156,4
Ясіня	5676	6391	7620	9023	9783	4107	72,4
Разом	78936	85075	99849	118227	142400	63464	80,4

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

**Приріст чисельності населення міст і сіл на західноукраїнських землях
у 1880-1910 рр.**

Періоди	Міста		Села	
	осіб	%	осіб	%
1880 - 1890	121705	14,2	475705	12,1
1891 - 1900	146215	14,9	502101	11,4
1901 - 1910	202292	18,0	459261	9,4
1880 - 1910	470212	54,7	1437067	36,5

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 85, т. XXIV, zesz. II, с. 35-52; 252, с. 65-118; 329, с. 16.

**Темпи приросту чисельності населення в містах Східної Галичини,
Північної Буковини і Закарпаття (без Львова і Чернівців) у 1880-1910 рр.
в залежності від величини міст (у відсотках)**

Групи міст за кількістю населення (тис. осіб)	1880-1890 рр.	1890-1900 рр.	1900-1910 рр.	1880-1910 рр.
до 2	- 43,31	- 3,59	- 26,95	- 72,91
2 - 5	4,41	- 5,95	- 10,00	- 11,62
5 - 10	6,29	26,89	5,84	42,74
10 - 15	26,25	- 7,25	50,37	76,13
15 - 20	90,04	1,00	- 28,53	37,18
20 - 30	- 44,20	- 9,71	41,84	- 28,54
30 - 40	-	45,18 *	39,78	102,93 *
40 і більше	-	-	108,99 **	108,99 **
Разом	13,49	12,62	15,18	47,21

* У порівнянні з 1890 р.

** У порівнянні з 1900 р.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840; 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52.

Кількість осіб, прийнятих у гміну Львова в 1903-1911 рр.

Звідки прибули:	1903 р.	1904 р.	1905 р.	1906 р.	1907 р.	1908 р.	1909 р.	1910 р.	1911 р.	Разом у 1903-1911 рр.
З різних провінцій Австрії	284	480	349	315	247	357	359	460	424	3275
З інших країн	14	5	11	22	17	2	-	6	17	94
Разом	298	485	360	337	264	359	359	466	441	3369
<i>У тому числі самодіяльних осіб</i>										
Соціально-професійна належність	1903 р.	1904 р.	1905 р.	1906 р.	1907 р.	1908 р.	1909 р.	1910 р.	1911 р.	Разом у 1903-1911 рр.
Торгово-промислова буржуазія, власники будинків	21	34	29	12	25	39	28	37	36	261
Чиновники	20	20	15	21	7	14	27	40	41	205
Ремісники	20	35	29	61	35	35	18	22	40	295
Разом	61	89	73	94	67	88	73	99	117	761

Розраховано за: 84, т. XI, ч. 1, с. 83; т. XII, с. 74; т. XIII, с. 70; т. XIV, с. 90.

Грамотність населення у повітах Східної Галичини в 1880 р. (у відсотках)

Повіти	Чоловіки		Жінки	
	Вміли читати або писати	Не вміли ні читати, ні писати	Вміли читати й писати	Не вміли ні читати, ні писати
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Бережанський	16,5	83,5	9,6	90,4
Бібрський	26,3	73,7	17,5	82,5
Богородчанський	8,0	92,0	3,0	97,0
Борщівський	10,3	89,7	5,7	94,3
Бродівський	21,6	78,4	14,2	85,8
Бучацький	22,4	77,6	16,7	83,3
Городенківський	12,3	87,7	6,3	93,7
Городоцький	18,4	81,6	11,7	88,3
Гусятинський	22,5	77,5	12,4	87,6
Добромільський	11,4	88,6	9,2	90,8
Долинський	16,9	83,1	9,4	90,6
Дрогобицький	20,0	80,0	12,0	88,0
Жидачівський	39,7	60,3	30,4	69,6
Жовківський	21,6	78,4	12,3	87,7
Заліщицький	14,1	85,9	7,2	92,8
Збаразький	20,5	79,5	11,6	88,4
Золочівський	22,5	77,5	14,6	85,4
Калуський	21,2	78,8	10,5	89,5
Кам'янка-Струмилівський	34,2	65,8	26,3	73,7
Коломийський	15,2	84,8	8,1	91,9
Косовський	9,3	90,7	4,9	95,1
Львівський	35,6	64,4	29,6	70,4
Мостиський	28,8	71,2	21,4	78,6
Надворнянський	9,2	90,8	5,5	94,5
Перемишльський	34,7	65,3	22,5	77,5
Перемишлянський	21,6	78,4	13,5	86,5

Продовження Додатка 26

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Підгаєцький	15,8	84,2	9,4	90,6
Рава-Руський	10,5	89,5	5,5	94,5
Рогатинський	20,7	79,3	11,5	88,5
Рудківський	22,2	77,8	14,4	85,6
Самборський	25,0	75,0	18,9	84,1
Скалатський	21,2	78,8	13,2	86,8
Снятинський	19,9	80,1	11,1	88,9
Сокальський	37,3	62,7	26,6	73,4
Станіславівський	34,4	65,6	26,2	73,8
Старо-Самборський	14,6	85,4	9,5	90,5
Стрийський	27,3	72,7	17,4	82,6
Сяноцький	24,1	75,9	19,8	80,2
Тернопільський	32,7	67,3	21,8	78,2
Тлумацький	15,3	84,7	9,7	90,3
Трембовлянський	34,1	65,9	24,5	75,5
Турківський	5,7	94,3	2,4	97,6
Чортківський	19,2	80,8	9,7	90,3
Яворівський	18,2	81,8	12,0	88,0

Розраховано за: 85, т. 13, зош. 1, 2 (табл. VIII).

Соціальна структура виборців у містах Східної Галичини згідно з даними перепису 1880 р.

Міста	Кількість виборців		З них:							
	осіб	% до всіх жителів	Інтелігенція		Купці		Ремісники		Промисловці	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Бережани	1424	14,1	135	9,5	180	12,6	146	10,3	963	67,6
Броди	1883	9,6	190	10,1	469	24,9	244	13,0	980	52,0
Городок	1577	15,7	64	4,1	139	8,8	191	12,1	1183	75,0
Дрогобич	3160	17,3	118	3,7	433	13,7	425	13,4	2184	69,1
Золочів	972	12,5	138	14,2	127	13,1	109	11,2	598	61,5
Коломия	3740	16,6	217	5,8	535	14,3	360	9,6	2628	70,3
Перемишль	1897	9,2	350	18,5	477	25,1	262	13,8	808	42,6
Самбір	2048	15,8	200	9,8	222	10,8	171	8,3	1455	71,0
Снятин	2020	18,7	62	3,1	199	9,9	166	8,2	1593	78,9
Сокаль	1198	17,8	67	5,6	167	13,9	170	14,2	794	66,3
Станіславів	1934	10,7	305	15,8	496	25,6	388	20,1	745	38,5
Стрий	1971	16,4	200	10,1	419	21,3	402	20,4	950	48,2
Сянок	639	14,1	90	14,1	138	21,6	68	10,6	343	53,7
Тернопіль	2868	11,5	302	10,5	706	24,6	473	16,5	1387	48,4
Трембовля	1438	23,0	43	3,0	79	5,5	67	4,7	1249	86,9
Ярослав	1979	17,0	130	6,6	295	14,9	180	9,1	1374	69,4

Розраховано за: 202, т. 11, зош. 3, с. 38 (табл. V).

Приріст чисельності населення у повітах Буковини в 1890-1900 рр.

Повіти	Все населення (осіб)		Приріст загальний		В тому числі:			
	1890 р.	1900 р.	осіб	%	Природний		Механічний	
					осіб	%	осіб	%
Чернівці	54171	67622	13451	25,0	5107	9,0	8344	15,0
Чернівецький	91237	99438	8201	9,0	14015	15,0	- 5814	- 6,0
Гурагуморський	48607	55741	7134	15,0	8812	18,0	- 1678	- 3,0
Кімполунгський	45832	55688	9856	22,0	7519	16,0	2337	5,0
Кіцманський	90042	94633	4591	5,0	11284	13,0	- 6693	- 7,0
Радауцький	70643	82152	11509	16,0	12315	17,0	- 806	-1,0
Серетський	54124	60743	6619	12,0	9570	18,0	- 2951	- 6,0
Сторожинецький	70641	80100	9459	13,0	11743	17,0	- 2284	- 3,0
Сучавський	56554	62447	5893	10,0	7753	14,0	- 1860	- 3,0
Вижницький	64740	71631	6891	11,0	9130	14,0	- 2239	- 4,0
Вся Буковина	646591	730195	83604	13,0	97218	15,0	- 13644	- 2,0

Розраховано за: 46, с. LI.

**Темпи приросту чисельності населення у повітах і містах
Східної Галичини в 1880-1910 рр. (у відсотках)**

Повіти (за повітовими центрами)	Приріст у повітах (у %)	Приріст міського населення Східної Галичини (у %)					
		Показники міст, вищі за середній показник повіту		Показники міст, нижчі від середнього показника повіту		Показники 1910 р. по містах, нижчі від показників 1880 р.	
		Місто	%	Місто	%	Місто	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Бережани	130,7			Бережани	116,7		
Бжозів	124,7			Бжозів	120,0		
Бібрка	144,7	Ходорів	179,4	Бібрка	129,7		
Богородчани	139,2					Богородчани	99,0
Борщів	111,6	Борщів	119,5				
Броди	118,7	Лопатин	142,1			Броди	90,0
		Залоше	119,3				
Бучач	135,7	Бариж	146,8			Монастеричка	99,5
		Бучач	143,3				
Городенка	117,6			Городенка	112,1		
Городок	129,4	Янів	142,9	Городок	128,2		
Гусятин	124,6			Гусятин	111,2		
				Копичинці	115,3		
Доброміль	130,7			Доброміль	126,0		
Долина	147,0			Рожнятів	124,6	Болахів	94,7
				Долина	129,7		
Дрогобич	157,6	Густанівці	285,4	Борислав	137,0		
		Дрогобич	190,2				
Жидачів	138,0	Жидачів	159,3	Роздол	101,3	Журавно	87,9
				Миколаїв	128,3		

Продовження Додатка 29

1	2	3	4	5	6	7	8
Жовква	138,7	Мости Великі	141,7	Куликів	121,3		
		Жовква	139,3				
Заліщики	116,0					Заліщики	97,3
Збараж	119,4	Збараж	123,8				
Золочів	88,0	Золочів	158,5				
		Олесько	128,8				
		Сасів	119,4				
Калуш	143,4			Калуш	120,0		
Кам'янка-Струмилова	131,7	Кам'янка-Струмилова	132,7	Радехів	118,4		
				Буск	129,3		
Коломия	113,4	Коломия	184,7				
Косів	123,4	Косів	198,9	Кути	106,4		
Ліско	132,9	Устрики Нижні	214,9				
		Ліско	134,4				
Львів	162,6	Львів	187,8	Яричів Новий	123,9	Щирець	92,0
Мостиська	130,8			Мостиська	114,3		
Надвірна	151,0	Делятин	174,7	Надвірна	123,3		
Перемишляни	139,7			Глиняни	124,3		
				Перемишляни	135,8		
Перемишль	162,3			Ніжанківці	132,0		
				Перемишль	145,4		
Підгайці	130,3					Підгайці	93,8
Рава Руська	146,5	Рава Руська	166,6	Немирів	122,9	Угнів	99,1
Рогатин	149,3	Большовці	159,1	Бурштин	123,9		
		Рогатин	150,3				
Рудки	131,1	Рудки	143,9	Комарно	120,9		
Самбір	133,6	Самбір	149,1				
Скалат	128,4	Підволочиськ		Скалат	113,7	Гримайлів	90,8
Снятин	130,1	Заболотів	135,1	Снятин	113,9		

Продовження Додатка 29

1	2	3	4	5	6	7	8
Сокаль	135,9	Сокаль	172,6				
		Белз	145,8				
Станіславів	177,4	Станіславів	178,9	Галич	144,0		
Старий Самбір	135,3	Хирів	159,1	Стара Сіль	111,8		
		Старий Самбір	141,6				
Стрий	98,8	Стрий	245,1				
Сянок	125,0	Сянок	209,2				
Тернопіль	131,0	Тернопіль	131,2			Микулинці	93,6
Тлумач	146,9			Тлумач	141,1		
				Тисмениця	142,8		
Трембовля	128,2	Трембовля	141,0	Будзанів	101,2		
Турка	151,2	Турка	235,5				
Цішанів	126,9	Любачів	145,6	Цішанів	122,6		
Чортків	133,5	Чортків	146,2			Ягельниця	96,3
Яворів	132,5			Яворів	112,6	Краківець	93,4

Розраховано за: 79, с. 312-396; 80, с. 335-453; 81, с. 112-117; 82, с. 109-113; 85, т. XXIII, ч. 11, с. 34-52.

Кількість осіб, які народилися в Західній Галичині, але жили у Східній Галичині, та їхня питома вага відносно до всього населення Східної Галичини в 1890 р.*

Повіти Східної Галичини	Прибуло:	
	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Косовський	85	0,1
Богородчанський	148	0,2
Заліщицький	216	0,3
Турківський	221	0,4
Снятинський	223	0,3
Рудківський	246	0,4
Трембовлянський	288	0,4
Городенківський	299	0,4
Збаразький	318	0,5
Чортківський	342	0,5
Гусятинський	363	0,4
Жовківський	462	0,6
Бучацький	515	0,5
Бережанський	517	0,6
Долинський	560	0,6
Підгасцький	574	0,7
Кам'янка-Струмилівський	584	0,6
Городоцький	591	0,9
Старо-Самборський	620	1,2
Перемишлянський	635	0,9
Скалатський	635	0,8
Жидачівський	700	1,1
Мостиський	707	1,0
Яворівський	768	1,1
Тлумацький	819	0,9
Рава-Руський	832	0,9

Продовження Додатка 30

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Лісковський	898	1,1
Бродівський	966	0,7
Добромильський	984	1,6
Самборський	989	1,2
Коломийський	1073	0,8
Тернопільський	1104	0,9
Сокальський	1198	1,3
Цішанівський	1273	1,7
Надворнянський	1297	1,8
Бібрський	1298	1,4
Борщівський	1301	1,2
Стрийський	1414	1,5
Золочівський	1426	1,0
Калуський	1451	1,9
Бжозовський	1465	2,0
Станіславівський	1473	1,4
Львівський	1652	1,5
Дрогобицький	1701	1,4
Рогатинський	2097	3,0
Сяноцький	2245	2,4
Ярославський	6940	5,8
Перемишльський	7173	5,9
Львів	10422	8,2
Разом	64108	1,5

* Абсолютну кількість осіб, які прибули в повіти Східної Галичини, подано за тенденцією зростання.

Розраховано за: 85, т. XV, зош. 3, с. 42-46.

Міграція населення в містах Закарпаття у 1900-1910 рр.

Повіти	Вийшли за кордон (осіб)		Іноземці (осіб)	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Берегово	24	87	30	70
Буштино	1	28	9	1
Вел. Березний	135	187	145	202
Вел. Бичків	14	45	90	74
Виноградово	2	64	10	46
Вишково	78	114	1	-
Довге Поле	-	24	14	3
Королево	8	112	1	1
Мараморош-Сігет	19	75	122	154
Мукачево	88	210	291	294
Перечин	96	232	126	139
Рахів	2	39	63	90
Свалява	1	101	53	135
Середнє	158	155	13	13
Солотвино	1	13	1	2
Тересва	-	12	-	11
Тячево	21	48	5	8
Ужгород	128	399	580	936
Хуст	53	206	19	28
Чоп	63	72	8	4
Ясіня	98	107	252	283
Разом	990	2330	1833	2494

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 26-35.

Вікова структура сільського й міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр.

Вікові групи (років)	1900 р.				1910 р.			
	Міста		Села		Міста		Села	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
До 6	20560	17,1	119220	18,8	23847	16,5	130249	18,5
6-11	16878	14,0	99170	15,6	20192	14,0	108977	15,5
12-14	9050	7,5	47217	7,4	11052	7,6	52129	7,4
15-19	13163	10,9	62240	9,8	16730	11,6	75407	10,8
20-39	34270	28,4	162857	25,7	40392	27,9	169484	24,1
40-59	19629	16,3	106190	16,7	24383	16,8	123193	17,5
Понад 60	7054	5,8	37274	6,0	8178	5,6	43947	6,2
Разом	120604	100	634165	100	144774	100	703386	100

Розраховано за: 41, т. 1, с. 539-569; т. 42, с. 809-840.

Вікова структура населення п'яти найбільших міст Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Вікові групи (років)	Берегово		Мараморощ-Сігет		Мукачево		Ужгород		Хуст	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
До 6	16,3	15,6	16,0	15,0	17,1	16,3	13,2	12,7	19,2	18,5
6-11	13,6	13,3	13,2	13,1	13,2	13,3	12,0	11,8	14,6	15,8
12-14	7,6	7,8	6,9	7,7	7,4	7,6	7,6	7,7	7,8	7,9
15-19	11,2	12,7	12,2	12,0	11,3	11,6	11,5	12,7	11,1	11,5
20-39	28,1	27,5	30,8	30,7	31,0	30,5	33,7	31,6	25,6	24,9
40-59	17,5	17,3	15,4	16,5	15,0	15,5	15,9	16,9	15,8	16,4
Понад 60	5,7	5,8	5,5	5,0	5,0	5,2	6,1	6,6	5,9	5,0
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Вікова структура міського населення Закарпаття в 1900 р.

Міста	Всього осіб	З них віком (років):						
		До 6	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	Понад 60
Берегово	9629	1565	1312	736	1082	2705	1682	547
Буштино	1666	321	256	147	175	447	273	47
В. Березний	2460	459	349	174	279	724	352	123
В. Бичків	5294	1019	774	415	574	1395	824	293
Виноградово	5750	970	881	445	612	1497	1026	319
Вишково	4443	755	615	317	436	1174	826	320
Довге Поле	2350	439	344	184	253	580	406	144
Королево	2539	517	377	195	229	726	375	120
Мараморощ-Сігет	17445	2790	2296	1211	2129	5371	2677	971
Мукачево	14416	2466	1899	1066	1631	4463	2157	734
Перечин	2124	441	313	152	205	611	306	96
Рахів	5873	958	857	427	641	1394	1107	489
Свалява	2416	514	380	152	200	694	361	115
Середнє	1729	323	299	148	188	360	301	110
Солотвино	2325	434	398	182	222	577	371	141
Тересва	1308	259	195	107	140	358	190	59
Тячево	4550	760	703	338	466	1192	817	274
Ужгород	14723	1940	1766	1117	1692	4954	2335	919
Хуст	8716	1674	1276	676	970	2331	1373	516
Чоп	1819	335	289	153	181	496	285	80
Ясіня	9029	1621	1299	708	858	2321	1585	637
Разом	120604	20560	16878	9050	13163	34270	19629	7054

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Вікова структура міського населення Закарпаття в 1910 р.

Міста	Всього осіб	З них віком (років):						
		До 6	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	Понад 60
Берегово	12933	2021	1715	1006	1647	3559	2241	744
Буштино	2056	371	330	168	237	523	347	80
В. Березний	2822	519	433	213	335	711	487	124
В. Бичків	5955	1100	927	467	657	1521	988	295
Виноградово	7811	1323	1163	672	887	2019	1339	408
Вишково	4839	793	708	311	467	1209	982	369
Довге Поле	2588	494	429	178	258	588	480	161
Королево	3167	609	442	216	308	966	467	159
Мараморощ-Сігет	21370	3211	2793	1643	2553	6561	3517	1092
Мукачево	17275	2822	2304	1313	1996	5275	2675	890
Перечин	2534	423	384	213	297	634	467	116
Рахів	6577	1110	916	446	722	1707	1215	461
Свалява	3802	721	525	283	504	1046	554	169
Середнє	1867	329	307	168	218	365	337	143
Солотвино	2330	417	363	156	223	614	432	134
Тересва	1614	320	242	111	190	447	255	49
Тячево	5910	996	849	392	641	1650	1053	329
Ужгород	16919	2153	1995	1301	2152	5352	2855	1111
Хуст	10292	1903	1622	809	1186	2566	1685	521
Чоп	2318	371	330	161	268	679	385	124
Ясіня	9795	1841	1415	825	984	2400	1631	699
Разом	144774	23847	20192	11052	16730	40392	24383	8178

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Співвідношення питомої ваги кількості представників основних конфесій у повітах і повітових містах Східної Галичини в 1890 р.

Повіти	Греко-католики			Римо-католики			Іудеї		
	Повіт	Центр повіту	Менше на %	Повіт	Центр повіту	Більше на %	Повіт	Центр повіту	Більше на %
Турківський	86,1	40,9	45,2	2,7	9,9	7,2	11,2	49,2	38,0
Косовський	82,3	13,0	69,3	4,2	5,6	1,4	12,5	81,4	68,9
Богородчанський	81,4	33,4	48,0	3,8	13,4	9,6	13,8	52,4	38,6
Снятинський	80,4	42,8	37,6	6,3	17,3	11,0	12,2	35,8	23,6
Жидачівський	79,9	41,3	38,6	10,3	30,7	19,8	8,8	28,0	19,2
Калуський	79,4	29,6	49,8	8,1	13,2	5,1	10,8	56,4	45,6
Яворівський	78,2	59,7	18,5	10,5	13,2	2,7	9,2	26,9	17,7
Старо-Самборський	76,7	39,7	37,0	11,8	19,5	7,7	11,1	40,8	29,7
Надворнянський	76,2	33,6	42,6	9,6	16,1	6,5	12,7	50,0	37,3
Городенківський	75,6	50,5	25,1	11,9	10,3	- 1,6	12,3	38,9	26,6
Жовківський	72,1	26,9	45,2	15,4	20,0	4,6	11,7	53,0	41,3
Долинський	72,1	30,3	41,8	11,1	31,3	20,2	14,1	31,1	17,0
Заліщицький	71,8	8,3	63,5	12,9	12,4	- 0,5	15,1	78,5	63,4
Стрийський	70,8	26,8	44,0	11,7	30,7	19,0	13,4	39,8	26,4
Рава-Руський	70,5	15,1	55,4	14,1	25,8	11,7	14,8	58,9	44,2

Розраховано за: 85, т. 13, ч. 1-2, с. 7-9; т. 14, ч. 2, с. 34-52.

Порівняння даних щодо етнічної структури міського населення Східної Галичини і Закарпаття в 1900 р. за мовним і релігійним показниками

Міста	З усієї кількості мешканців міст		Більше на %
	вживали польську (угорську) мову (у %)	належали до римо-католиків (у %)	
Коломия	48,3	27,8	20,5
Перемишль	76,2	46,1	30,1
Тернопіль	61,8	27,1	34,7
Станіславів	76,7	31,1	45,6
Стрий	72,1	32,9	39,2
Ярослав	85,2	54,2	31,0
Самбір	79,2	52,1	27,1
Городок	70,1	36,2	33,9
Золочів	79,9	25,6	54,3
Бучач	76,1	26,2	49,9
Городенка	48,7	10,9	37,8
Бережани	78,4	36,3	42,1
Борислав	67,1	26,7	40,4
Мараморош-Сігет	72,6	24,7	47,9
Ужгород	79,0	32,6	46,4
Берегово	97,4	22,5	74,9
Мукачево	61,2	19,1	42,1
Тячево	64,0	9,2	54,8
Виноградово	70,2	16,4	53,8
Чоп	97,9	35,5	65,4

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; 46, ч. 1, с. 35; 60, т. VII, ч. I, с. 9-10; 85, т. XXIV, ч. II, с. 34-52.

**Співвідношення кількості осіб, які належали до різних конфесій, та кількості осіб, які вживали різні мови, у повітах
Східної Галичини в 1890 р. (в абсолютних цифрах)**

Повіти	Всього населення повітів (осіб)	З них належали до конфесій:				З них вживали мову:			
		Римо-католики	Греко-католики	Іудеї	Інші конфесії	Польську	Українську	Німецьку	Інші мови
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Бережанський	86880	22754	52569	11471	86	38816	47648	296	120
Бжозовський	73108	57493	11035	4545	35	65078	7943	18	69
Бібрський	69612	11881	47562	9685	484	18477	47989	3112	34
Богородчанський	56205	2155	45760	7758	532	1996	49534	4578	97
Борщівський	106755	17701	73367	15638	49	19124	85594	1519	518
Бродівський	130707	25486	79098	25740	383	33033	80007	16882	785
Бучацький	113170	28511	65787	18811	61	42410	70196	446	118
Городенківський	86047	10203	65077	10567	200	14288	71520	208	31
Городоцький	64637	14114	42691	6175	1657	17133	43290	4068	146
Гусятинський	89377	22521	53469	13368	19	32819	55598	363	597
Долинський	90929	10115	65511	12818	2485	9511	67438	13009	971
Добромільський	61468	13020	41270	6518	660	16646	43580	1174	68
Дрогобицький	118742	14526	77943	23819	2454	16391	81894	20194	263

Продовження Додатка 38

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Жидачівський	65114	7116	52046	5760	192	7289	52689	5051	85
Жовківський	80936	12433	58325	9465	713	12067	61957	6455	457
Заліщицький	72598	9356	52116	10978	148	15375	55183	1878	162
Збаразький	66722	19980	40814	5898	30	20249	45141	1299	33
Золочівський	148808	29126	98692	20858	132	36644	111435	471	258
Калуський	77875	6327	61791	8430	1327	6195	65405	6173	102
Кам'янка- Струмилівський	97051	22219	57924	14431	2477	35602	59053	2217	179
Коломийський	131073	14420	91018	24116	1519	24933	96592	9182	366
Косовський	77767	3285	64036	9713	733	3784	64311	9631	41
Лісковський	84885	12053	61175	11038	619	22263	61585	703	334
Львівський	108872	43548	53498	7779	4047	47518	54689	6443	222
Мостиський	71988	21827	43542	6469	150	28130	43518	224	116
Надворнянський	71496	6855	54502	9110	1029	9146	56373	5794	183
Перемишльський	121383	41983	62240	16719	441	57215	58478	4458	1232
Перемишлянський	69146	16118	42724	9082	1222	12430	51151	5548	17
Підгаєцький	79343	20529	50455	8336	23	31770	47328	5966	5721
Рава-Руський	95110	13429	67040	1475	13166	19581	67042	8273	214

Продовження Додатка 38

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Рогатинський	95975	13998	66751	15143	83	23621	70646	1607	101
Самборський	85042	24505	52643	7522	382	30406	52321	2158	157
Скалатський	84047	29603	38792	15618	34	43901	38792	560	794
Снятинський	76065	4797	61161	9307	800	5108	62031	8859	67
Сокальський	90025	16062	60064	13604	295	29623	58362	1780	260
Станіславівський	105408	17946	67768	18884	810	32394	66564	5887	563
Старо-Самборський	50123	5920	38437	5734	32	8646	38764	2441	272
Стрийський	95041	11133	67265	12774	3869	21540	66716	5668	1117
Сяноцький	95306	36141	50009	9107	49	45558	49082	384	282
Тернопільський	120006	34167	65581	20026	232	55191	61985	2427	403
Тлумацький	90552	14040	66509	9246	757	18270	69425	2829	28
Трембовлянський	71823	25633	38130	7963	97	31968	39529	179	147
Турківський	62578	1698	53866	6985	29	5544	55507	1412	115
Цшанівський	74132	24295	39562	9307	968	33120	39500	1303	209
Чортківський	64741	15939	39918	8567	317	15755	44881	3903	202
Яворівський	69070	7248	54004	6363	1455	12493	53839	2498	240

Розраховано за: 85, т. 13, ч. 1-2, с. 7-9; т. 14, ч. 2, с. 34-52.

**Співвідношення кількості осіб, які належали до різних конфесій, та кількості осіб, які вживали різні мови, у повітах
Східної Галичини в 1890 р. (у відсотках)**

Повіти	З них належали до конфесій:				З них вживали мову:			
	Римо-католики	Греко-католики	Іудеї	Інші конфесії	Польську	Українську	Німецьку	Інші мови
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Бережанський	26,2	60,5	13,2	0,1	44,7	54,9	0,3	0,1
Бжозовський	78,6	15,1	6,2	0,1	89,1	10,9	0,0	0,0
Бібрський	17,1	68,3	13,9	0,7	26,6	69,0	4,5	0,1
Богородчанський	3,8	81,4	13,8	1,0	3,6	88,2	8,2	0,0
Борщівський	16,6	68,7	14,7	0,0	18,0	80,6	1,4	0,0
Бродівський	19,5	60,5	19,7	0,3	25,4	61,6	12,9	0,1
Бучацький	25,2	58,1	16,6	0,1	37,5	62,1	0,4	0,0
Городенківський	11,9	75,6	12,3	0,2	16,6	83,1	0,3	0,0
Городоцький	21,8	66,1	9,6	2,5	26,5	67,1	6,3	0,1
Гусятинський	25,2	59,8	15,0	0,0	37,0	62,6	0,4	0,0
Долинський	11,1	72,1	14,1	2,7	10,6	74,8	14,4	0,2
Добромильський	21,2	67,1	10,6	11,1	27,1	71,0	1,9	0,0
Дрогобицький	12,2	65,6	20,1	2,1	13,8	69,1	17,0	0,1

Продовження Додатка 39

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Жидачівський	10,9	79,9	8,8	0,4	11,2	81,0	7,8	0,0
Жовківський	15,4	72,1	11,7	0,8	14,9	76,7	8,0	0,4
Заліщицький	12,9	71,8	15,1	0,2	21,2	76,1	2,6	0,1
Збараський	30,0	61,2	8,8	0,0	30,4	67,7	2,0	0,9
Золочівський	19,6	66,3	14,0	0,1	24,7	75,0	0,3	0,0
Калуський	8,0	79,2	12,8	0,0	8,0	84,1	7,9	0,0
Кам'янка- Струмилівський	22,9	59,7	14,9	2,5	36,8	61,0	2,2	0,0
Коломийський	11,0	69,4	18,4	0,2	19,1	73,9	7,0	0,0
Косовський	4,2	82,3	12,5	0,0	4,9	82,7	12,4	0,0
Лісковський	14,2	71,9	13,0	0,9	26,3	72,8	0,8	0,1
Львівський	40,0	49,1	7,2	0,7	43,7	50,3	5,9	0,1
Мостиський	30,3	60,5	9,0	0,2	39,1	60,5	0,3	0,1
Надворнянський	9,6	76,2	12,7	1,5	12,8	79,0	8,1	0,1
Перемишльський	34,6	51,3	13,8	0,3	47,4	48,4	3,7	0,5
Перемишлянський	23,3	61,8	13,1	1,8	18,0	74,0	8,0	0,0
Підгаєцький	25,9	63,6	10,5	0,0	40,1	59,7	0,3	0,9
Рава-Руський	14,1	70,5	14,8	0,6	20,6	70,6	8,7	0,9

Продовження Додатка 39

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рогатинський	14,6	69,6	15,8	0,0	24,6	73,7	1,7	0,0
Самборський	28,8	61,9	8,9	0,4	35,8	61,6	2,5	0,1
Скалатський	35,2	46,2	18,6	0,0	52,7	46,6	0,7	0,0
Снятинський	6,3	80,4	12,2	0,1	6,7	81,6	11,6	0,1
Сокальський	17,8	66,7	15,1	0,4	33,0	65,0	2,0	0,0
Станіславівський	17,0	64,3	17,9	0,8	30,8	63,3	5,6	0,3
Старо-Самборський	11,8	76,7	8,9	0,6	17,3	77,6	4,9	0,2
Стрийський	11,7	70,8	13,4	0,1	22,9	70,9	6,0	0,2
Сяноцький	37,9	52,5	9,6	0,0	6,7	81,6	11,6	0,1
Тернопільський	28,5	54,7	16,7	0,1	46,1	51,8	2,0	0,1
Тлумацький	15,5	73,5	10,2	0,8	20,2	76,7	3,1	0,0
Трембовлянський	35,7	53,1	11,1	0,1	44,5	55,1	0,3	0,1
Турківський	2,7	86,1	11,2	0,0	8,9	88,8	2,3	0,0
Цшанівський	32,8	53,4	12,5	0,3	44,8	53,4	1,8	0,0
Чортківський	24,6	61,7	13,2	0,5	24,4	69,5	6,1	0,0
Яворівський	10,5	78,2	9,2	0,1	18,1	78,0	3,6	0,3

Розраховано за: 85, т. 13, ч. 1-2, с. 7-9; т. 14, ч. 2, с. 34-52.

Питома вага представників основних конфесій у повітах Східної Галичини в 1890-1910 рр.

Повіти	Римо-католики			Греко-католики			Іудеї			Інші конфесії		
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Бережанський	26,2	27,0	27,7	60,5	61,2	61,9	13,2	11,5	10,3	0,1	0,3	0,1
Бжозовський	78,6	77,9	77,5	15,1	15,4	15,8	6,2	6,6	6,9	0,1	0,1	0,2
Бібрський	17,1	18,2	18,8	68,3	68,9	69,5	13,9	12,3	11,5	0,7	0,6	0,2
Богородчанський	3,8	4,5	5,1	81,4	81,9	83,6	13,8	13,0	10,7	2,0	0,6	0,6
Борщівський	16,6	17,9	19,4	68,7	69,0	68,9	14,7	13,1	11,7	0,0	0,0	0,0
Бродівський	19,5	20,1	21,7	60,5	62,3	62,4	19,7	17,4	15,4	0,3	2,2	0,5
Бучацький	25,2	27,6	31,4	58,1	59,5	55,9	16,6	12,7	12,7	0,1	0,2	0,0
Городенківський	11,9	11,3	12,8	75,6	76,9	76,1	12,3	11,6	11,6	1,2	0,2	0,5
Городоцький	21,8	29,2	23,7	66,1	58,7	66,3	9,6	9,9	8,6	2,5	2,2	1,4
Гусятинський	25,2	26,3	27,7	59,8	60,3	60,7	15,0	13,4	11,6	0,0	0,0	0,0
Долинський	11,1	11,0	10,8	72,1	73,4	75,8	14,1	13,2	11,3	2,7	2,4	2,1
Добромільський	21,2	21,9	24,9	67,1	67,5	64,0	10,6	9,6	10,5	1,1	1,0	0,6
Дрогобицький	12,2	15,6	21,9	65,6	66,2	59,6	20,1	16,4	17,2	2,1	1,8	1,3
Жидачівський	10,9	15,0	15,9	79,9	75,1	75,7	8,8	9,5	8,2	0,4	0,4	0,2

Продовження Додатка 40

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Жовківський	15,4	15,9	16,9	72,1	72,2	73,0	11,7	11,1	9,6	0,8	0,8	0,5
Заліщицький	12,9	13,8	16,6	71,8	73,7	71,2	11,7	12,2	12,0	3,6	0,3	0,2
Збараський	30,0	30,5	31,6	61,2	62,0	60,9	8,8	7,5	7,5	0,0	0,0	0,0
Золочівський	19,6	21,7	25,5	66,6	64,5	62,6	14,0	13,2	11,6	0,2	0,6	0,3
Калуський	8,1	8,5	10,1	79,4	79,9	80,5	12,8	10,1	8,4	0,3	1,5	1,0
Кам'янка- Струмилівський	22,9	23,2	24,6	59,7	60,8	60,8	14,9	13,6	12,7	2,5	2,4	1,9
Коломийський	11,0	14,4	17,8	69,4	64,3	61,9	18,4	19,7	19,1	1,2	1,6	1,2
Косовський	4,2	4,4	4,8	82,3	82,6	83,3	12,5	12,3	11,3	1,0	0,7	0,6
Лісковський	14,2	14,5	15,0	71,9	71,2	70,3	13,0	13,7	14,1	0,9	0,6	0,6
Львівський	40,0	39,4	43,4	49,1	49,3	45,8	7,2	8,2	8,7	3,7	3,1	2,1
Мостиський	30,3	29,8	31,8	60,5	61,0	59,9	9,0	9,1	8,2	0,2	0,1	0,1
Надворнянський	9,6	11,9	12,8	76,2	74,0	74,0	12,7	13,0	12,6	1,5	1,1	0,6
Перемишльський	34,6	34,3	35,4	53,3	51,0	50,0	13,8	14,3	14,1	0,3	0,4	0,5
Перемишлянський	23,3	25,0	26,0	61,8	61,4	62,3	13,1	12,3	11,0	1,8	1,3	0,7
Підгаєцький	25,9	27,5	26,7	63,6	63,2	65,5	10,5	9,3	7,8	0,0	0,0	0,0
Рава-Руський	14,1	15,1	15,0	70,5	69,8	70,1	14,8	14,5	14,5	0,6	0,6	0,4
Рогатинський	14,6	16,1	17,4	69,6	71,4	71,7	15,8	12,4	10,8	0,0	0,1	0,1

Продовження Додатка 40

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Самборський	28,8	28,2	30,5	61,9	63,1	60,9	8,9	8,4	8,2	0,4	0,3	0,4
Скалатський	35,2	33,6	36,6	46,2	51,7	50,3	18,6	14,6	13,1	0,0	0,1	0,0
Снятинський	6,3	7,0	8,1	80,4	80,0	79,6	12,2	12,0	11,6	1,1	1,0	0,7
Сокальський	17,8	18,4	19,4	66,7	66,5	65,5	15,1	14,8	14,9	0,4	0,3	0,2
Станіславівський	17,0	21,0	22,3	64,3	59,0	57,6	17,9	19,1	18,8	0,8	0,9	1,3
Старо-Самборський	11,8	12,0	14,9	76,7	77,2	74,4	8,9	10,8	10,7	2,6	0,0	0,0
Стрийський	11,7	13,6	19,0	70,8	69,0	61,0	13,4	13,6	15,9	4,1	3,8	4,1
Сяноцький	37,9	38,0	39,3	52,5	52,1	50,3	9,6	9,9	10,4	0,0	0,0	0,0
Тернопільський	28,5	29,5	32,5	54,7	55,3	53,5	16,7	15,0	13,9	0,1	0,2	0,1
Тлумацький	15,5	16,6	17,9	73,5	74,0	73,1	10,2	8,3	8,3	0,8	1,1	0,7
Трембовлянський	35,7	37,7	39,4	53,1	51,7	51,5	11,1	10,4	9,0	0,1	0,2	0,1
Турківський	2,7	3,1	6,1	86,1	85,9	80,2	11,2	11,0	13,6	0,0	0,0	0,1
Цішанівський	32,8	32,9	34,9	53,4	53,6	52,4	12,5	12,6	12,5	1,3	0,9	0,2
Чортківський	24,6	25,0	28,1	61,7	63,2	61,3	13,2	11,4	10,4	0,5	0,4	0,2
Яворівський	10,5	11,1	13,1	78,2	79,2	79,0	9,2	8,4	7,3	2,1	1,3	0,6

Розраховано за: 85, т. 13, ч. 1-2, с. 7-9; т. 14, ч. 2, с. 34-52.

**Етнічний склад міського населення Східної Галичини і Закарпаття
за релігійною ознакою в 1910 р.**

Східна Галичина									
Міста	Поляки		Українці		Євреї		Інші конфесії		Разом осіб
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Бариж	2926	60,05	1754	36,09	196	4,09	-	-	4876
Белз	1233	20,59	1159	19,3	3625	60,2	-	-	6017
Бережани	5110	40,2	2987	23,5	4582	36,0	38	0,3	12717
Бжозів	3161	71,2	22	0,5	1255	28,3	-	-	4438
Бібрка	1330	23,6	1779	31,6	2502	44,5	17	0,3	5628
Богородчани	795	18,2	1647	37,6	1930	44,1	6	0,1	4378
Болехів	588	14,9	219	5,5	3089	78,0	62	1,6	3958
Большовці	520	11,2	1666	36,0	2438	52,7	5	0,1	4629
Борислав	5079	39,8	1902	14,9	5753	45,1	33	0,2	12767
Борщів	1747	36,7	1753	36,8	1263	26,5	2	0,0	4765
Броди	3414	18,9	2036	11,3	12188	67,5	417	2,3	18055
Будзанів	1572	30,3	2068	39,9	1543	29,8	-	-	5183
Бурштин	654	13,4	1996	40,8	2245	45,8	1	0,0	4896
Буск	3269	43,6	1688	22,5	2545	33,9	-	-	7502
Бучач	4121	28,9	2369	16,6	7777	54,4	19	0,1	14286
Галич	1059	21,2	2584	51,8	1232	24,7	112	2,3	4987
Глиняни	604	11,3	2319	43,4	2418	45,2	3	0,1	5344
Городенка	2332	11,9	5650	50,3	4210	37,5	31	0,3	11213
Городок	4836	37,3	4195	32,3	3866	29,8	76	0,6	12973
Гримайлів	714	18,2	781	19,9	2435	61,9	-	-	3930
Гусятин	1264	21,8	1230	21,2	3288	56,7	17	0,3	5799
Делятин	971	12,4	3877	49,4	2997	38,1	7	0,1	7852
Доброміль	837	23,0	525	14,5	2271	62,5	-	-	3633
Долина	3407	34,6	3337	33,9	2555	25,9	553	5,6	9852
Дрогобич	11896	34,3	7343	21,2	15313	44,2	113	0,3	34665

Продовження Додатка 41

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Жидачів	1236	31,9	1745	45,1	892	23,0	-	-	3873
Жовква	2570	27,2	3013	31,8	3845	40,6	35	0,4	9463
Журавно	482	17,2	974	34,8	1338	47,8	4	0,2	2798
Заболотів	547	11,5	2035	42,8	2171	45,6	5	0,1	4758
Заліщики	1103	20,3	904	16,1	3382	62,2	49	0,9	5438
Залоще	2079	28,6	3219	44,2	1977	27,2	-	-	7275
Збараж	4080	40,9	2598	26,0	3291	33,0	14	0,1	9983
Зборів	1044	18,5	2339	41,4	2265	40,0	8	0,1	5656
Золочів	3946	29,8	4003	30,3	5243	39,6	42	0,3	13234
Калуш	1501	17,4	2787	32,2	4363	50,4	2	0,0	8653
Кам'янка Струмилова	2170	26,8	2024	25,0	3549	43,7	363	4,5	8106
Козова	2346	45,3	1324	25,6	1504	29,1	1	0,0	5195
Коломия	13713	32,2	8769	20,5	18930	44,3	1264	3,0	42676
Комарно	1334	21,7	2088	34,0	2716	44,2	3	0,1	6141
Копичинці	1826	25,5	3236	45,1	2109	29,4	-	-	7171
Косів	402	22,8	696	39,4	668	37,8	-	-	1766
Краківець	478	8,7	2107	38,1	2950	53,2	1	0,0	5536
Куликів	352	9,0	2492	63,7	1067	27,2	3	0,1	3914
Кути	1445	21,4	1696	25,2	3197	47,4	402	6,0	6740
Ліско	1214	26,5	564	12,2	2805	61,2	5	0,1	4588
Лопатин	1209	37,0	1554	47,5	505	15,4	2	0,1	3270
Любачів	1620	25,2	2651	41,1	2171	33,7	2	0,0	6444
Львів	105469	51,2	39314	19,1	57387	27,8	3943	1,9	206113
Миколаїв	591	17,1	2202	63,0	632	18,3	23	0,7	3448
Микулинці	753	21,4	617	17,6	2137	60,9	4	0,1	3511
Монастеричка	1590	38,5	499	12,1	2041	49,4	2	0,0	4132
Мости Великі	1267	23,5	2503	46,4	1605	29,7	21	0,4	5396
Мостиська	1790	37,5	413	8,6	2574	53,9	1	0,0	4778
Надвірна	1389	17,2	2883	35,7	3772	46,7	36	0,4	8080
Немирів	529	16,3	743	23,0	1962	60,6	4	0,1	3238
Ніжанківці	803	34,7	839	36,3	669	28,9	2	0,1	2313

Продовження Додатка 41

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Новий Яричів	679	21,3	898	28,2	1608	50,5	1	0,0	3186
Олесько	852	21,0	2368	58,5	832	20,5	-	-	4052
Перемишль	25306	46,8	12018	22,2	16062	29,7	692	1,3	54078
Перемишляни	1344	27,1	778	15,7	2838	57,2	2	0,0	4962
Печеніжин	536	8,0	4351	65,3	1777	26,7	3	0,0	6667
Підволочиськ	1344	23,9	453	8,0	3836	68,1	2	0,0	5635
Поморяни	780	18,2	2249	52,3	1268	29,5	-	-	4297
Рава Руська	2834	26,3	1777	16,5	6112	56,7	52	0,5	10775
Радехів	760	18,1	1606	38,1	1814	43,1	29	0,7	4209
Радимно	1392	42,6	537	16,5	1319	40,4	16	0,5	3264
Риманів	2013	52,6	55	1,4	1759	46,0	-	-	3827
Рогатин	1530	20,0	2863	37,4	3254	42,4	17	0,2	7664
Рожнятів	713	19,9	1362	38,0	1508	42,1	-	-	3583
Роздол	1534	33,3	959	20,8	2110	45,9	-	-	4603
Рудки	1399	37,6	349	9,4	1968	53,0	-	-	3716
Самбір	11079	54,7	3720	18,4	5418	26,7	40	0,2	20257
Сасів	938	23,9	1368	34,9	1612	41,2	-	-	3918
Синява	1500	37,4	30	0,7	2480	61,9	-	-	4010
Скалат	1548	24,9	1838	29,5	2838	45,6	3	0,0	6227
Сколе	1362	21,2	1932	30,1	3099	48,2	32	0,5	6425
Снятин	2471	20,0	5086	41,2	4386	35,5	399	3,3	12342
Сокаль	3865	33,3	3217	27,7	4516	38,9	11	0,1	11609
Станіславів	10238	30,7	7117	21,4	15213	45,6	760	2,3	33328
Стара Сіль	851	56,5	307	20,4	348	23,1	-	-	1506
Старий Самбір	1118	22,7	1983	40,2	1827	37,0	3	0,1	4931
Стрий	10448	33,8	9042	29,2	10718	34,6	734	2,4	30942
Судова Вишня	1378	28,8	2243	46,8	1164	24,3	5	0,1	4790
Сянок	5132	47,9	1491	13,9	4073	38,0	15	0,2	10711
Тернопіль	9646	28,5	10170	30,0	13997	41,3	58	0,2	33871
Тисмениця	1404	14,1	6175	62,2	2305	23,2	45	0,5	9929

Продовження Додатка 41

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тлумач	1708	29,9	1907	33,3	2082	36,4	22	0,4	5719
Трембовля	3726	41,1	3202	35,3	2088	23,0	59	0,6	9075
Турка	1836	16,8	4167	38,2	4881	44,8	27	0,2	10911
Тустанівці	5815	63,8	1374	15,0	1881	20,7	38	0,4	9108
Угнів	538	12,7	1546	36,5	2154	50,8	1	0,0	4239
Устрики Нижні	613	15,7	977	24,9	2328	59,4	1	0,0	3919
Хирів	1248	41,0	702	23,1	1092	35,9	-	-	3042
Ходорів	1202	27,8	1250	28,9	1867	43,1	10	0,2	4329
Цішанів	1197	34,8	338	9,8	1898	55,2	5	0,2	3438
Чортків	1513	29,3	743	14,4	2907	56,2	4	0,0	5167
Щирець	113	7,0	165	10,2	1264	78,3	72	4,5	1614
Яворів	1346	13,2	6159	60,3	2644	25,9	62	0,6	10211
Ягельниця	1176	38,9	567	18,7	1284	42,4	-	-	3027
Язловець	956	30,7	665	21,3	1496	48,0	-	-	3117
Янів	718	27,7	704	27,1	1117	43,0	58	2,2	2597
Ярослав	12295	51,3	5342	22,3	6154	25,7	174	0,7	23965
Закарпаття									
Міста	Угорці		Українці		Євреї		Інші конфесії		Разом осіб
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Берегово	2724	21,1	1826	14,1	3909	30,1	4474	34,7	12933
Буштино	97	4,7	1333	64,8	579	28,2	47	2,3	2056
В. Березний	509	18,0	1203	42,6	975	34,6	135	4,8	2822
В. Бичків	1266	21,3	3374	56,7	1163	19,5	152	2,5	5955
Виноградово	1096	14,0	3311	42,4	2237	28,6	1167	15,0	7811
Вишково	567	11,7	1373	28,4	391	8,1	2508	51,8	4839
Довге Поле	420	16,2	785	30,3	336	13,0	1047	40,5	2588
Королево	711	24,6	1630	51,5	424	13,4	402	10,5	3167
Мараморощ- Сігет	4901	22,9	5850	27,4	7981	37,4	2638	12,3	21370
Мукачево	3520	20,4	4081	23,6	7675	44,4	1999	11,6	17275

Продовження Додатка 41

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Перечин	780	30,8	1407	55,5	214	8,5	133	5,2	2534
Рахів	1078	16,4	4616	70,2	807	12,3	76	1,1	6577
Свалява	870	22,9	1790	47,1	996	26,2	146	3,8	3802
Середнє	1318	56,6	970	41,6	-	-	42	1,8	2330
Солотвино	508	27,2	842	45,1	482	25,8	35	1,9	1867
Тересва	105	6,5	1103	68,3	358	22,3	48	2,9	1614
Тячево	766	13,0	2110	35,7	874	14,8	2160	36,5	5910
Ужгород	5481	32,4	4473	26,4	5305	31,4	1660	9,8	16919
Хуст	1405	13,7	5902	53,7	2371	23,0	614	9,6	10292
Чоп	768	33,1	192	8,3	338	14,6	1020	44,0	2318
Ясіня	1285	13,1	6904	70,5	1520	15,5	86	0,9	9795

Розраховано за: 41, т. 42, с. 208-332; т. 17, с. 56-94; 53, т. 5, ч. 1, с. 90-93 (табл.); 59, т. 24, ч. 2, с. 34-52.

Етнічний склад міського населення Північної Буковини за мовною ознакою в 1910 р.

Міста	Німці		Українці		Румуни		Поляки		Інші етноси		Разом осіб
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Бояни	1086	14,6	382	5,1	5125	68,9	746	10,0	99	1,4	7438
Вашківці	268	4,7	3882	67,4	117	2,0	952	16,5	540	9,7	5759
Вижниця	4386	83,6	573	10,9	10	0,2	238	4,5	42	0,8	5249
Заставна	574	12,4	3837	82,6	-	-	209	4,5	24	0,5	4644
Кіцмань	801	14,3	4299	77,0	9	0,2	455	8,1	21	0,4	5585
Садгора	3345	72,5	704	15,3	14	0,3	370	8,0	183	3,9	4616
Сторожинець	4203	40,7	1905	18,4	3039	29,4	1116	10,8	72	0,7	10335
Чернівці	40620	46,6	14242	16,2	12531	14,4	14736	16,9	4998	5,8	87128

Розраховано за: 41, т. 42, с. 208-332; т. 17, с. 56-94; 53, т. 5, ч. 1, с. 90-93 (табл.); 59, т. 24, ч. 2, с. 34-52.

Етнічна структура населення великих міст Східної Галичини за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.

Міста	Роки переписів	Загальна кількість (осіб)	Римо-католики		Греко-католики		Іудеї		Інші конфесії	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Бережани	1880	10899	3749	34,4	2404	22,1	4712	43,2	34	0,3
	1890	11221	3801	33,9	2682	23,9	4695	41,8	43	0,4
	1900	11443	4150	36,3	2605	22,7	4395	38,4	293	2,6
	1910	12717	5110	40,2	2987	23,5	4582	36,0	38	0,3
	Приріст: 1881-1910	1818 (16,7%)	1361	36,3	583	24,3	- 130	- 2,6	4	11,8
Броди	1880	20071	3128	15,6	1453	7,2	15316	76,3	174	0,9
	1890	17534	2989	17,0	1754	10,0	12751	72,8	40	0,2
	1900	17361	3317	19,1	2092	12,1	11912	68,6	40	0,2
	1910	18055	3414	18,9	2036	11,3	12188	67,5	417	2,3
	Приріст: 1881-1910	- 2016 (- 10,0%)	285	9,1	583	40,1	- 3128	- 20,4	244	140,2
Бучач	1880	9970	1920	19,3	1761	17,7	6281	63,0	8	0,0
	1890	11096	2197	19,8	1919	17,3	6976	62,9	4	0,0
	1900	11756	3078	26,2	1948	16,6	6730	57,2	-	-
	1910	14286	4121	28,9	2369	16,6	7777	54,4	19	0,1
	Приріст: 1881-1910	4316 (43,3%)	2201	114,6	608	34,5	1496	23,8	11	137,5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Городок	1880	10116	4096	40,5	3033	30,0	2952	29,2	35	0,3
	1890	10742	3882	36,2	3679	34,2	3148	29,3	33	0,3
	1900	11845	4285	36,2	3926	33,1	3610	30,5	24	0,2
	1910	12973	4836	37,3	4195	32,3	3866	29,8	76	0,6
	Приріст: 1881-1910	2857 (28,2%)	740	18,1	1162	38,3	914	31,0	41	117,1
Дрогобич	1880	18225	4280	23,5	4693	25,7	9184	50,4	71	0,4
	1890	17916	4352	24,3	4789	26,7	8708	48,6	67	0,4
	1900	19432	5005	25,8	5675	29,2	8683	44,7	69	0,3
	1910	34665	11896	34,3	7343	21,2	15313	44,2	113	0,3
	Приріст: 1881-1910	16440 (90,2%)	7616	177,9	2650	56,5	6132	66,8	42	59,2
Жовква	1880	6794	1866	24,5	1145	16,9	3757	55,3	26	0,3
	1890	7143	1430	20,0	1919	26,9	3783	53,0	11	0,1
	1900	8966	2212	24,7	2697	30,1	4008	44,7	49	0,5
	1910	9463	2570	27,2	3013	31,8	3845	40,6	35	0,4
	Приріст: 1881-1910	2669 (39,3%)	704	37,7	1868	163,1	88	2,3	9	30,8
Золочів	1880	8347	2219	26,6	2048	24,5	4046	48,5	34	0,4
	1890	10113	2190	12,7	2826	27,9	5086	50,3	11	0,1
	1900	11842	3032	25,6	3356	28,4	5401	45,6	53	0,4
	1910	13234	3946	29,8	4003	30,3	5243	39,6	42	0,3
	Приріст: 1881-1910	4887 (58,5%)	1727	77,8	1955	95,5	1197	29,6	8	23,5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Коломия	1880	23109	5951	25,8	4226	18,3	12002	51,9	930	4,0
	1890	30235	8116	26,8	5925	19,6	14927	49,4	1267	4,2
	1900	34188	9518	27,8	6653	19,5	16568	48,5	1449	4,2
	1910	42676	13713	32,2	8769	20,5	18930	44,3	1264	3,0
	Приріст: 1881-1910	19567 (84,7%)	7762	130,4	4543	107,5	6928	57,7	334	35,9
Перемишль	1880	22040	9563	43,4	4712	21,4	7645	34,7	120	0,5
	1890	35209	16671	47,4	7177	20,4	10998	31,2	363	1,0
	1900	46295	21320	46,1	10420	22,5	14109	30,4	446	1,0
	1910	54078	25306	46,8	12018	22,2	16062	29,7	692	1,3
	Приріст: 1881-1910	32038 (145,4%)	15743	164,6	7306	155,1	8417	110,1	572	476,7
Самбір	1880	13586	7049	51,9	2073	15,2	4427	32,6	37	0,3
	1890	14324	7812	54,5	2394	16,7	4080	28,5	38	0,3
	1900	17039	8882	52,1	3218	18,9	4900	28,8	39	0,2
	1910	20257	11079	54,7	3720	18,4	5418	26,7	40	0,2
	Приріст: 1881-1910	6671 (49,1%)	4030	57,2	1647	79,5	991	22,4	3	8,1
Снятин	1880	10832	1964	18,1	5620	51,9	2333	21,5	915	8,5
	1890	10939	1897	17,3	4682	42,8	3916	35,8	444	4,1
	1900	11500	1977	17,2	4896	42,6	4203	36,5	424	3,7
	1910	12342	2471	20,0	5086	41,2	4386	35,5	399	3,3
	Приріст: 1881-1910	1510 (13,9%)	507	25,8	- 534	- 9,5	2053	88,0	- 516	- 56,4

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Сокаль	1880	6725	2035	30,3	2142	31,9	2408	35,8	140	2,0
	1890	8007	2452	30,6	2217	27,7	3272	40,9	66	0,8
	1900	9609	3023	31,5	2795	29,1	3778	39,3	13	0,1
	1910	11609	3865	33,3	3217	27,7	4516	38,9	11	0,1
	Приріст: 1881-1910	4884 (72,6%)	1830	89,9	1075	50,2	2108	87,5	- 129	- 92,1
Станіславів	1880	18626	5584	30,0	2793	15,0	10023	53,8	226	1,2
	1890	23391	6372	28,5	3575	16,0	12149	54,2	295	1,3
	1900	30410	9653	31,7	5952	19,6	14106	46,4	699	2,3
	1910	33328	10238	30,7	7117	21,4	15213	45,6	760	2,3
	Приріст: 1881-1910	14702 (78,9%)	4654	83,3	4324	154,8	5190	51,8	534	236,3
Стрий	1880	12625	2900	23,0	3923	31,1	5245	41,5	557	4,4
	1890	16515	5063	30,7	4436	26,8	6572	39,8	444	2,7
	1900	23205	7628	32,9	6278	27,1	8647	37,2	652	2,8
	1910	30942	10448	33,8	9042	29,2	10718	34,6	734	2,4
	Приріст: 1881-1910	18317 (145,1%)	7548	260,2	5119	130,5	5473	104,3	177	31,8
Сянок	1880	5121	2073	40,5	902	17,6	2129	41,6	17	0,3
	1890	5559	2148	38,6	871	15,7	2536	45,6	4	0,1
	1900	6365	2285	35,9	1005	15,8	3072	48,3	3	0,0
	1910	10711	5132	47,9	1491	13,9	4073	38,0	15	0,2
	Приріст: 1881-1910	5590 (109,2%)	3059	147,6	589	65,3	1444	91,3	- 2	- 11,8

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Тернопіль	1880	25819	6170	23,9	6023	23,3	13468	52,2	158	0,6
	1890	27405	6458	23,6	6991	25,5	13842	50,5	114	0,4
	1900	30415	8244	27,1	8583	28,2	13493	44,4	95	0,3
	1910	33871	9646	28,5	10170	30,0	13997	41,3	58	0,2
	Приріст: 1881-1910	8052 (31,2%)	3476	56,3	4147	68,9	529	3,9	- 100	- 63,3
Трембовля	1880	6432	2068	32,2	2509	39,0	1749	27,2	106	1,6
	1890	7335	2469	33,7	2767	37,7	2033	27,7	66	0,9
	1900	8283	3342	40,4	2717	32,8	2098	25,3	126	1,5
	1910	9075	3726	41,1	3202	35,3	2088	23,0	59	0,6
	Приріст: 1881-1910	2643 (41,0%)	1658	80,2	693	27,6	339	19,4	- 47	- 44,3
Яворів	1880	9072	1008	11,1	5683	62,7	2307	25,4	74	0,8
	1890	9219	1218	13,2	5503	59,7	2483	26,9	15	0,2
	1900	10092	1078	10,7	6160	61,0	2846	28,2	8	0,1
	1910	10211	1346	13,2	6159	60,3	2644	25,9	62	0,6
	Приріст: 1881-1910	1139 (12,6%)	338	33,5	476	8,7	337	14,6	- 12	- 16,2
Ярослав	1880	12422	5114	41,2	2692	21,7	4474	36,0	142	1,1
	1890	18065	8524	47,2	4534	25,1	4820	26,7	187	1,0
	1900	22660	12228	54,2	4457	19,7	5705	25,1	270	1,2
	1910	23965	12295	51,3	5342	22,3	6154	25,7	174	0,7
	Приріст: 1881-1910	11543 (92,9%)	7181	140,4	2650	98,4	1680	37,6	32	22,5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
11 міст Західної Галичини	1880	92087	57384	62,3	1549	1,7	31293	34,0	1861	2,0
	1890	106706	69280	64,9	980	0,9	34450	32,3	1996	1,9
	1900	128947	86252	67,0	1341	0,9	39771	30,9	1583	1,2
	1910	164361	109015	66,3	2258	1,4	51257	31,2	1831	1,1
	Приріст: 1881-1910	72274 (78,5%)	51631	90,0	709	45,5	19964	63,8	30	1,6
19 міст Східної Галичини	1880	250831	72737	29,0	59835	23,9	114455	45,6	3804	1,5
	1890	290968	90041	30,9	70640	24,3	126775	43,6	3512	1,2
	1900	342706	114257	33,3	85433	24,9	138264	40,4	4752	1,4
	1910	408458	145157	35,5	101279	24,8	157013	38,5	5009	1,2
Приріст у 19 містах Східної Галичини	1881-1890	40137 (16,0%)	17304	23,8	10805	18,1	12320	10,8	- 292	- 7,7
	1891-1900	51738 (17,8%)	24216	26,9	14793	20,9	11489	9,1	1240	35,3
	1901-1910	65752 (19,2%)	30900	27,0	15846	18,5	18749	13,6	257	5,4
	1881-1910	157627 (62,8%)	72420	99,6	41444	69,3	42558	37,2	1205	31,7

Розраховано за: 85, т. XXIV, zes. II, с. 32-35.

**Етнічна структура населення міст Східної Галичини, які підлягають Закону від 1896 р., за конфесійною належністю
в 1880-1910 рр.**

Міста	Роки переписів	Загальна кількість (осіб)	Римо-католики		Греко-католики		Іудеї		Інші конфесії	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Барж	1880	3322	1966	59,2	1182	35,6	174	5,2	-	-
	1890	3908	2381	60,9	1284	32,9	243	6,2	-	-
	1900	4420	2570	58,2	1610	36,4	240	5,4	-	-
	1910	4876	2926	60,0	1754	36,0	196	4,0	-	-
	Приріст: 1881-1910	1554 (46,8%)	966	49,1	572	48,4	22	12,6	-	-
Белз	1880	4126	1018	24,7	973	23,6	2135	51,7	-	-
	1890	4960	915	18,4	1219	24,6	2823	56,9	3	0,1
	1900	5075	972	19,2	1231	24,2	2872	56,6	-	-
	1910	6017	1233	20,5	1159	19,3	3625	60,2	-	-
	Приріст: 1881-1910	1891 (45,8%)	215	21,1	186	19,1	1490	69,8	-	-
Бжозів	1880	3697	2922	79,0	19	0,5	756	20,5	-	-
	1890	4056	3132	77,2	17	0,5	907	22,3	-	-
	1900	4264	3087	72,4	34	0,8	1143	26,8	-	-
	1910	4438	3161	71,2	22	0,5	1255	28,3	-	-
	Приріст: 1881-1910	741 (20,0%)	239	8,2	3	15,8	499	66,0	-	-

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Бібрка	1880	4338	929	21,4	1260	29,0	2097	48,4	52	1,2
	1890	4939	1065	21,6	1427	28,9	2395	48,5	52	1,0
	1900	5315	1350	25,4	1432	27,0	2500	47,0	33	0,6
	1910	5628	1330	23,6	1779	31,6	2502	44,5	17	0,3
	Приріст: 1881-1910	1290 (29,7%)	401	43,2	519	41,2	405	19,3	- 35	- 67,3
Богородчани	1880	4423	707	16,0	1487	33,6	2202	49,8	27	0,6
	1890	4781	642	13,4	1594	33,4	2505	52,4	40	0,8
	1900	4706	768	16,3	1703	36,2	2219	47,2	16	0,3
	1910	4378	795	18,2	1647	37,6	1930	44,1	6	0,1
	Приріст: 1881-1910	- 45 (- 1,0%)	88	12,4	160	10,8	272	12,4	- 21	- 77,8
Болехів	1880	4181	745	17,8	248	5,9	3101	73,2	87	2,1
	1890	4402	714	16,2	192	4,5	3395	77,1	101	2,2
	1900	4237	596	14,1	212	5,0	3323	78,4	106	2,5
	1910	3958	588	14,9	219	5,5	3089	78,0	62	1,6
	Приріст: 1881-1910	- 223 (- 5,3%)	- 157	- 21,1	- 29	- 11,7	- 12	- 0,4	- 25	- 28,7
Большовці	1880	2932	205	7,0	1027	35,0	1700	58,0	-	-
	1890	3481	270	7,8	1153	33,1	2058	59,1	-	-
	1900	3938	367	9,3	1315	33,4	2256	57,3	-	-
	1910	4629	520	11,2	1666	36,0	2438	52,7	5	0,1
	Приріст: 1881-1910	1697 (59,1%)	315	153,7	639	62,2	738	43,4	5	-

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Борислав	1880	9318	664	7,2	1270	13,6	7363	79,0	21	0,2
	1890	10424	1243	11,9	1419	13,6	7752	74,4	10	0,1
	1900	10690	2858	26,7	1870	17,5	5950	55,7	12	0,1
	1910	12767	5079	39,8	1902	14,9	5753	45,1	33	0,2
	Приріст: 1881-1910	3449 (37,0%)	4415	664,9	632	49,8	- 1610	- 21,9	12	57,1
Борщів	1880	3988	1390	34,8	1291	32,4	1307	32,8	-	-
	1890	4331	1282	29,6	1240	28,6	1808	41,8	1	0,0
	1900	4590	1646	35,9	1603	34,9	1341	29,2	-	-
	1910	4765	1747	36,7	1753	36,8	1263	26,5	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	777 (19,5%)	357	25,7	462	35,8	- 44	- 3,4	2	-
Будзанів	1880	5124	1508	29,4	1775	34,7	1840	35,9	1	0,0
	1890	5363	1592	29,7	2006	37,4	1764	32,9	1	0,0
	1900	5436	1619	29,8	2121	39,0	1696	31,2	-	-
	1910	5183	1572	30,3	2068	39,9	1543	29,8	-	-
	Приріст: 1881-1910	59 (1,2%)	64	4,2	293	16,5	- 297	- 16,1	- 1	- 100,0
Бурштин	1880	3953	522	13,2	1324	33,5	2107	53,3	-	-
	1890	4209	453	10,8	1574	37,4	2174	51,7	8	0,1
	1900	4438	541	12,2	1687	38,0	2209	49,8	1	0,0
	1910	4896	654	13,4	1996	40,8	2245	45,8	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	943 (23,9%)	132	25,3	672	50,8	138	6,6	1	-

Продовження Додатка 44

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Буск	1880	5800	2284	39,4	1439	24,8	2035	35,1	42	0,7
	1890	6347	2398	37,8	1586	25,0	2310	36,4	53	0,8
	1900	6671	2710	40,6	1612	24,2	2340	35,1	9	0,1
	1910	7502	3269	43,6	1688	22,5	2545	33,9	-	-
	Приріст: 1881-1910	1702 (29,3%)	985	43,1	249	17,3	510	25,1	- 42	- 100,0
Галич	1880	3464	615	17,8	1741	50,2	1084	31,3	24	0,7
	1890	3887	681	17,5	1958	50,4	1238	31,8	10	0,3
	1900	4850	998	20,6	2274	46,9	1568	32,3	10	0,2
	1910	4987	1059	21,2	2584	51,8	1232	24,7	112	2,3
	Приріст: 1881-1910	1523 (44,0)	444	72,2	843	48,4	148	13,7	88	366,7
Глиняни	1880	4300	471	11,0	1892	44,0	1926	44,8	11	0,2
	1890	4614	485	10,5	2029	44,0	2088	45,2	12	0,3
	1900	4909	584	11,9	2145	43,7	2177	44,3	3	0,1
	1910	5344	604	11,3	2319	43,4	2418	45,2	3	0,1
	Приріст: 1881-1910	1044 (24,3%)	133	28,2	427	22,6	492	25,5	- 8	- 72,7
Городенка	1880	10014	1741	17,4	4547	45,4	3661	36,6	65	0,6
	1890	11162	1153	10,3	5635	50,5	4340	38,9	34	0,3
	1900	11613	1265	10,9	6050	52,1	4255	36,6	43	0,4
	1910	11223	2332	11,9	5650	50,3	4210	37,5	31	0,3
	Приріст: 1881-1910	1209 (12,1%)	591	33,9	1103	24,3	549	15,0	- 34	- 52,3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Гримайлів	1880	4329	647	15,0	751	17,3	2931	67,7	-	-
	1890	4472	634	14,2	860	19,2	2977	66,6	1	0,0
	1900	4170	640	15,4	830	19,9	2700	64,7	-	-
	1910	3930	714	18,2	781	19,9	2435	61,9	-	-
	Приріст: 1881-1910	- 399 (- 9,2%)	67	10,4	30	4,0	- 496	- 16,9	-	-
Гусятин	1880	5214	733	14,1	698	13,4	3782	72,5	1	0,0
	1890	6060	976	16,1	880	14,5	4197	69,3	7	0,1
	1900	5736	1098	19,1	984	17,2	3648	63,6	6	0,1
	1910	5799	1264	21,8	1230	21,2	3288	56,7	17	0,3
	Приріст: 1881-1910	585 (11,2%)	531	72,4	409	58,6	- 494	- 13,1	16	1600,0
Делятин	1880	4495	282	6,3	2628	58,5	1577	35,1	8	0,1
	1890	5195	481	9,3	2610	50,2	2096	40,4	8	0,1
	1900	6018	548	9,1	3067	51,0	2397	39,8	6	0,1
	1910	7852	971	12,4	3877	49,4	2997	38,1	7	0,1
	Приріст: 1881-1910	3357 (74,7%)	689	244,3	1249	47,5	1420	90,0	- 1	- 12,5
Добромилів	1880	2883	511	17,8	450	15,6	1918	66,5	4	0,1
	1890	3237	808	25,0	394	12,2	2035	62,8	-	-
	1900	3309	954	28,8	510	15,4	1845	55,8	-	-
	1910	3633	837	23,0	525	14,5	2271	62,5	-	-
	Приріст: 1881-1910	750 (26,0%)	326	63,8	75	16,7	353	18,4	- 4	- 100,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Долина	1880	7596	2292	30,2	2295	30,2	2450	32,3	559	7,3
	1890	8344	2615	31,3	2528	30,3	2593	31,1	608	7,3
	1900	9110	2878	31,6	3002	33,0	2654	29,1	576	6,3
	1910	9852	3407	34,6	3337	33,9	2555	25,9	553	5,6
	Приріст: 1881-1910	2256 (29,7%)	1115	48,6	1042	45,4	105	4,3	- 6	- 1,1
Жидачів	1880	2431	615	25,3	1115	45,9	700	28,8	1	0,0
	1890	2647	812	30,7	1093	41,3	741	28,0	1	0,0
	1900	3347	1034	30,9	1429	42,7	870	26,0	14	0,4
	1910	3873	1236	31,9	1745	45,1	892	23,0	-	-
	Приріст: 1881-1910	1442 (59,3%)	621	101,0	630	56,5	192	27,4	- 1	-
Журавно	1880	3184	305	9,6	682	21,4	2197	69,0	-	-
	1890	2716	356	13,1	693	25,5	1665	61,3	2	0,1
	1900	2911	528	18,1	837	28,8	1546	53,1	-	-
	1910	2798	482	17,2	974	34,8	1338	47,8	4	0,2
	Приріст: 1881-1910	- 386 (- 12,1%)	177	58,0	292	42,8	- 859	- 39,1	4	-
Заболотів	1880	3523	328	9,3	1464	41,6	1730	49,1	1	0,0
	1890	4054	383	9,5	1652	40,7	2009	49,6	10	0,2
	1900	4232	399	9,4	1735	41,0	2092	49,4	6	0,2
	1910	4758	547	11,5	2035	42,8	2171	45,6	5	0,1
	Приріст: 1881-1910	1235 (35,1%)	219	66,8	571	39,0	441	25,5	4	400,0

Продовження Додатка 44

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Заліщики	1880	5588	693	12,4	417	7,4	4424	79,2	54	1,0
	1890	5751	712	12,4	481	8,3	4513	78,5	45	0,8
	1900	5916	1306	22,1	660	11,1	3780	63,9	170	2,9
	1910	5438	1103	20,3	904	16,1	3382	62,2	49	0,9
	Приріст: 1881-1910	- 150 (- 2,7%)	410	59,2	487	116,8	- 1042	- 23,6	- 5	- 9,3
Залоце	1880	6100	1291	21,2	2583	42,3	2226	36,5	-	-
	1890	6928	1502	21,7	3013	43,5	2412	34,8	1	0,0
	1900	7315	1655	22,6	3260	44,5	2397	32,8	3	0,1
	1910	7275	2079	28,6	3219	44,2	1977	27,2	-	-
	Приріст: 1881-1910	1175 (19,3%)	788	61,0	636	24,6	- 249	- 11,2	-	-
Збараж	1880	8062	2487	30,8	1803	22,4	3768	46,7	4	0,1
	1890	8785	2992	34,1	2161	24,6	3631	41,3	1	0,0
	1900	8310	3219	38,7	2191	26,4	2896	34,8	4	0,1
	1910	9983	4080	40,9	2598	26,0	3291	33,0	14	0,1
	Приріст: 1881-1910	1921 (23,8%)	1593	64,1	795	44,1	- 477	- 12,7	10	250,0
Зборів	1880	3878	537	13,9	1227	31,6	2109	54,4	5	0,1
	1890	4069	705	17,3	1491	36,7	1873	46,0	-	-
	1900	4829	649	13,4	1763	36,5	2084	43,2	333	6,9
	1910	5656	1044	18,5	2339	41,4	2265	40,0	8	0,1
	Приріст: 1881-1910	1778 (45,9%)	507	94,4	1112	90,6	156	7,4	3	60,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Калуш	1880	7210	895	12,4	2012	27,9	4266	59,2	37	0,5
	1890	7526	994	13,2	2231	29,6	4241	56,4	60	0,8
	1900	7829	1040	13,3	2439	31,2	4323	55,2	27	0,3
	1910	8653	1501	17,4	2787	32,2	4363	50,4	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	1443 (20,0%)	606	67,7	775	38,5	97	2,3	- 35	- 94,6
Кам'янка Струмилова	1880	6107	1545	25,3	1560	25,6	2932	48,0	50	0,8
	1890	6483	1534	23,7	1775	27,4	3142	48,4	32	0,5
	1900	7310	2014	27,6	2079	28,4	3164	43,3	53	0,7
	1910	8106	2170	26,8	2024	25,0	3549	43,7	363	4,5
	Приріст: 1881-1910	1999 (32,7%)	625	40,5	444	28,5	617	21,0	313	626,0
Козова	1880	4070	1650	40,5	910	22,4	1510	37,1	-	-
	1890	4337	1709	39,4	1027	23,7	1593	36,7	8	0,2
	1900	4740	2052	43,3	1155	24,4	1529	32,2	4	0,1
	1910	5175	2346	45,3	1324	25,6	1504	29,1	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	1105 (27,2%)	696	42,2	414	45,5	- 6	- 0,4	1	-
Комарно	1880	5079	966	19,0	1995	39,3	2084	41,0	34	0,7
	1890	5239	1018	19,4	2044	39,0	2161	41,3	16	0,3
	1900	5875	1174	20,0	2183	37,1	2507	42,7	11	0,2
	1910	6141	1334	21,7	2088	34,0	2716	44,2	3	0,1
	Приріст: 1881-1910	1062 (20,9%)	368	38,1	93	4,7	632	30,3	- 31	- 91,2

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Копичинці	1880	6221	1525	24,5	2443	39,3	2253	36,2	-	-
	1890	6967	1756	25,2	2742	39,4	2467	35,4	2	0,0
	1900	7190	1883	26,2	3103	43,1	2197	30,6	7	0,1
	1910	7171	1820	25,5	3236	45,1	2109	29,4	-	-
	Приріст: 1881-1910	950 (15,3%)	301	19,7	793	32,5	- 144	- 6,4	-	-
Косів	1880	2784	162	5,8	443	15,9	2179	78,3	-	-
	1890	3037	171	5,6	393	13,0	2472	81,4	1	0,0
	1900	3099	159	5,1	374	12,1	2563	82,7	3	0,1
	1910	5536	478	8,7	2107	381	2950	53,2	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	2752 (98,9%)	316	195,1	1664	375,6	771	35,4	1	100,0
Краківець	1880	1891	349	18,5	539	28,5	1003	53,0	-	-
	1890	1789	316	17,7	673	37,6	798	44,6	2	0,1
	1900	1780	407	22,9	691	38,8	680	38,2	2	0,1
	1910	1766	402	22,8	696	39,4	668	37,8	-	-
	Приріст: 1881-1910	- 125 (- 6,6%)	53	15,2	157	29,1	- 335	- 33,4	-	-
Куликів	1880	3226	254	7,9	1848	57,3	1124	34,8	-	-
	1890	3400	246	7,2	1976	58,1	1178	37,4	-	-
	1900	3665	259	7,1	2184	59,6	1211	33,0	11	0,3
	1910	3914	352	9,0	2492	63,7	1067	27,2	3	0,1
	Приріст: 1881-1910	688 (21,3%)	98	38,6	644	34,8	- 57	- 5,1	3	-

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Кути	1880	6333	1124	17,8	1497	23,6	2966	46,8	746	11,8
	1890	6353	1136	17,9	1512	23,8	3045	47,9	660	10,4
	1900	6689	1219	18,2	1799	26,9	3137	46,9	534	8,0
	1910	6740	1445	21,4	1696	25,2	3197	47,4	402	6,0
	Приріст: 1881-1910	407 (6,4%)	321	28,6	199	13,3	231	7,8	- 344	- 46,1
Ліско	1880	3415	998	29,2	425	12,4	1990	58,3	2	0,1
	1890	4020	1103	27,5	492	12,2	2425	60,3	-	-
	1900	4409	1164	26,4	544	12,3	2701	61,3	-	-
	1910	4588	1214	26,5	564	12,2	2805	61,2	5	0,1
	Приріст: 1881-1910	1173 (34,4%)	216	21,6	139	32,7	815	41,0	3	150,0
Лопатин	1880	2302	814	35,4	1166	50,6	322	14,0	-	-
	1890	2724	1258	46,2	929	34,1	537	19,7	-	-
	1900	2926	1066	36,4	1351	46,2	508	17,4	1	0,0
	1910	3270	1209	37,0	1554	47,5	505	15,4	2	0,1
	Приріст: 1881-1910	968 (42,1%)	395	48,5	388	33,3	183	56,8	2	-
Любачів	1880	4425	924	20,9	1978	44,7	1503	34,0	20	0,4
	1890	4814	1135	23,6	1951	40,5	1721	35,8	7	0,1
	1900	5880	1343	22,9	2619	44,5	1911	32,5	7	0,1
	1910	6444	1620	25,2	2651	41,1	2171	33,7	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	2019 (45,6%)	696	75,3	673	34,0	668	44,4	- 18	- 90,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Миколаїв	1880	2687	516	19,2	1842	68,6	285	10,6	44	1,6
	1890	2658	511	19,2	1800	67,8	322	12,1	25	0,9
	1900	3130	524	16,7	2127	68,0	454	14,5	25	0,8
	1910	3448	591	17,1	2202	63,0	632	18,3	23	0,7
	Приріст: 1881-1910	761 (28,3%)	75	14,5	360	19,5	347	121,8	- 21	- 47,7
Микулинці	1880	3750	613	16,4	725	19,3	2411	64,3	1	0,0
	1890	3835	723	18,9	672	16,7	2468	64,4	2	0,0
	1900	3660	810	22,1	566	15,5	2284	62,4	-	-
	1910	3511	753	21,4	617	17,6	2137	60,9	4	0,1
	Приріст: 1881-1910	- 239 (- 6,4%)	140	22,8	- 108	- 14,9	- 274	- 11,4	3	300,0
Монастеричка	1880	4151	1168	28,1	691	16,7	2284	55,0	8	0,2
	1890	4400	1318	30,0	623	14,1	2450	55,7	9	0,2
	1900	4628	1672	36,1	483	10,5	2463	53,2	10	0,2
	1910	4132	1590	38,5	499	12,1	2041	49,4	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	- 19 (- 0,9%)	422	36,1	- 192	- 27,8	- 243	- 10,6	- 6	- 75,0
Мости Великі	1880	3809	518	13,6	2226	58,4	1061	27,9	4	0,1
	1890	4414	669	15,2	2317	52,5	1426	32,3	2	0,0
	1900	4554	632	13,9	2308	50,7	1611	35,4	3	0,0
	1910	5396	1267	23,5	2503	46,4	1605	29,7	21	0,4
	Приріст: 1881-1910	1587 (41,7%)	749	144,6	277	12,4	544	51,3	17	425,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Мостиська	1880	4181	1615	38,6	406	9,7	2123	50,8	37	0,9
	1890	4314	1705	39,5	374	8,7	2230	51,7	5	0,1
	1900	4674	1614	34,5	512	11,0	2548	54,5	-	-
	1910	4778	1790	37,5	413	8,6	2574	53,9	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	597 (14,3%)	175	10,8	7	1,7	451	21,2	- 36	- 97,3
Надвірна	1880	6552	616	9,4	1730	26,4	4182	63,8	24	0,4
	1890	7227	1164	16,1	2425	33,6	3618	50,0	20	0,3
	1900	7525	1201	16,0	2672	35,5	3644	48,4	8	0,1
	1910	8080	1389	17,2	2883	35,7	3772	46,7	36	0,4
	Приріст: 1881-1910	1528 (23,3%)	773	125,5	1153	66,6	- 410	- 9,8	12	50,0
Немирів	1880	2635	406	15,4	768	29,2	1445	54,8	16	0,6
	1890	2910	444	15,2	773	26,6	1678	57,7	5	0,5
	1900	2966	474	16,0	747	25,2	1725	58,1	20	0,7
	1910	3238	529	16,3	743	23,0	1962	60,6	4	0,1
	Приріст: 1881-1910	603 (22,9%)	123	30,3	- 25	- 3,3	284	19,7	- 12	- 75,0
Ніжанківці	1880	1752	764	43,6	623	35,6	364	20,7	1	0,1
	1890	2009	643	32,0	808	40,2	546	27,2	12	0,6
	1900	2231	947	42,5	857	38,4	417	18,7	10	0,4
	1910	2313	803	34,7	839	36,3	669	28,9	2	0,1
	Приріст: 1881-1910	561 (32,0%)	39	5,1	216	34,7	305	83,8	1	100,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Олесько	1880	3145	619	19,7	1802	57,3	724	23,0	-	-
	1890	3301	644	19,5	1884	57,1	773	23,4	-	-
	1900	3520	655	18,6	2095	59,5	770	21,9	-	-
	1910	4052	852	21,0	2368	58,5	832	20,5	-	-
	Приріст: 1881-1910	907 (28,8%)	233	37,6	566	31,4	108	14,9	-	-
Перемишляни	1880	3654	955	26,1	437	12,0	2262	61,9	-	-
	1890	4278	975	22,8	585	13,7	2706	63,2	12	0,3
	1900	4743	1047	22,1	753	15,9	2934	61,8	9	0,2
	1910	4962	1344	27,1	778	15,7	2838	57,2	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	1308 (35,8%)	389	40,7	341	78,0	576	25,5	2	-
Печеніжин	1880	4640	263	5,7	2900	62,5	1474	31,8	3	0,0
	1890	5867	367	6,3	3464	59,0	2024	34,5	12	0,2
	1900	6838	556	8,2	4056	59,3	2224	32,5	2	0,0
	1910	6667	536	8,0	4351	65,3	1777	26,7	3	0,0
	Приріст: 1881-1910	2027 (43,9%)	273	103,8	1451	50,0	303	20,6	0	0,0
Підволочиськ	1880	1874	304	16,2	144	7,7	1404	74,9	22	1,2
	1890	3778	795	21,0	318	8,4	2651	70,2	14	0,4
	1900	5176	794	15,3	593	11,5	3779	73,0	10	0,2
	1910	5635	1344	23,9	453	8,0	3836	68,1	2	0,0
	Приріст: 1881-1910	3761 (200,7%)	1040	342,1	309	214,6	2432	173,2	- 20	- 90,9

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Підгайці	1880	5943	900	15,2	1031	17,3	4012	67,5	-	-
	1890	5646	760	13,5	1005	17,8	3879	68,7	2	0,0
	1900	5790	958	16,6	1074	18,5	3757	64,9	1	0,0
	1910	5576	957	17,2	1113	20,0	3497	62,7	9	0,1
	Приріст: 1881-1910	- 367 (- 6,2%)	57	6,3	82	8,0	- 515	- 12,8	9	-
Поморяни	1880	4476	530	11,8	2035	45,5	1910	42,7	1	0,0
	1890	4582	298	6,5	2443	53,3	1841	40,2	-	-
	1900	4391	535	12,2	2293	52,2	1563	35,6	-	-
	1910	4297	780	18,2	2249	52,3	1268	29,5	-	-
	Приріст: 1881-1910	- 179 (- 4,0%)	250	47,2	214	10,5	642	33,6	- 1	- 100,0
Рава Руська	1880	6468	1523	23,6	1062	16,4	3878	59,9	5	0,1
	1890	7475	1930	25,8	1128	15,1	4406	58,9	11	0,2
	1900	8927	2377	26,6	1421	15,9	5098	57,1	31	0,4
	1910	10775	2834	26,3	1777	16,5	6112	56,7	52	0,5
	Приріст: 1881-1910	4307 (66,6%)	1311	86,1	715	67,3	2234	57,6	47	940,0
Радехів	1880	3555	338	9,5	2368	66,6	799	22,5	50	1,4
	1890	3850	569	14,8	1367	35,5	1867	48,5	47	1,2
	1900	3913	614	15,7	1518	38,8	1737	44,4	44	1,1
	1910	4209	760	18,1	1606	38,1	1814	43,1	29	0,7
	Приріст: 1881-1910	654 (18,4%)	262	77,5	- 762	- 32,2	1015	127,0	- 21	- 42,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Радимно	1880	1919	850	44,3	171	8,9	898	46,8	-	-
	1890	2169	876	40,4	211	9,7	1082	49,9	-	-
	1900	2721	1148	42,2	357	13,1	1214	44,6	2	0,1
	1910	3264	1392	42,6	537	16,5	1319	40,4	16	0,5
	Приріст: 1881-1910	1345 (70,1%)	542	63,8	366	214,0	421	46,9	16	-
Риманів	1880	3264	1824	55,9	44	1,3	1391	42,6	5	0,2
	1890	3704	1889	51,0	61	1,6	1751	47,3	3	0,1
	1900	3720	1936	52,1	38	1,0	1746	46,9	-	-
	1910	3827	2013	52,6	55	1,4	1759	46,0	-	-
	Приріст: 1881-1910	563 (17,3%)	189	10,4	11	25,0	368	26,5	-	-
Рогатин	1880	5101	823	16,1	1235	24,2	3035	59,5	8	0,2
	1890	7188	1086	15,1	2576	35,8	3503	48,8	23	0,3
	1900	7201	1206	16,7	2678	37,2	3217	44,7	100	1,4
	1910	7664	1530	20,0	2863	37,4	3254	42,4	17	0,2
	Приріст: 1881-1910	2563 (50,3%)	707	85,9	1628	131,8	219	7,2	9	112,5
Рожнятів	1880	2876	476	16,6	917	31,9	1483	51,5	-	-
	1890	3263	556	17,0	1116	34,2	1589	48,7	2	0,1
	1900	3489	587	16,8	1804	51,7	1089	31,2	9	0,3
	1910	3583	713	19,9	1362	38,0	1508	42,1	-	-
	Приріст: 1881-1910	707 (24,6%)	237	49,8	445	48,5	25	1,7	-	-

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Роздол	1880	4542	1138	25,1	938	20,6	2465	54,3	1	0,0
	1890	4379	1192	27,2	908	20,7	2277	52,0	2	0,1
	1900	4638	1293	27,9	1064	22,9	2262	48,8	19	0,4
	1910	4603	1534	33,3	959	20,8	2110	45,9	-	-
	Приріст: 1881-1910	61 (1,3%)	396	34,8	21	2,2	355	14,4	- 1	-
Рудки	1880	2582	945	36,6	283	10,9	1352	52,4	2	0,1
	1890	2680	1045	39,0	287	10,7	1347	50,3	1	0,0
	1900	3247	1192	36,7	332	10,2	1722	53,1	1	0,0
	1910	3716	1399	37,6	349	9,4	1968	53,0	-	-
	Приріст: 1881-1910	1134 (43,9%)	454	48,0	66	23,3	616	45,6	- 2	- 100,0
Сасів	1880	3282	676	20,6	691	21,0	1906	58,1	9	0,3
	1890	3210	696	21,7	1019	31,7	1493	46,5	2	0,1
	1900	3775	822	21,8	1189	31,5	1761	46,6	3	0,1
	1910	3918	938	23,9	1368	34,9	1612	41,2	-	-
	Приріст: 1881-1910	636 (19,4%)	262	38,8	677	98,0	- 294	- 15,4	- 9	- 100,0
Синява	1880	3213	899	28,0	31	1,0	2278	70,9	5	0,1
	1890	3268	979	30,0	112	3,4	2177	66,6	-	-
	1900	3378	1220	36,2	55	1,6	2102	62,2	1	0,0
	1910	4010	1500	37,4	30	0,7	2480	61,9	-	-
	Приріст: 1881-1910	797 (24,8%)	601	66,9	- 1	- 3,2	202	8,9	- 5	- 100,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Скалат	1880	5477	1151	21,0	1259	23,0	3067	56,0	-	-
	1890	5889	1231	20,9	1399	23,8	3256	55,3	3	0,0
	1900	5728	1351	23,6	1586	27,7	2791	48,7	-	-
	1910	6227	1548	24,9	1838	29,5	2838	45,6	3	0,0
	Приріст: 1881-1910	750 (13,7%)	397	34,5	579	46,0	- 229	- 7,5	3	-
Сколе	1880	2047	313	15,3	389	19,0	1338	65,4	7	0,3
	1890	2619	426	16,3	504	19,2	1669	63,7	20	0,8
	1900	3445	604	17,5	729	21,2	2095	60,8	17	0,5
	1910	6425	1362	21,2	1932	30,1	3099	48,2	32	0,5
	Приріст: 1881-1910	4378 (213,9%)	1049	335,1	1543	396,7	1761	131,6	25	357,1
Стара Сіль	1880	1347	732	54,3	198	14,7	416	30,9	1	0,1
	1890	1343	732	54,5	232	17,3	378	28,1	1	0,1
	1900	1430	815	57,0	275	19,2	340	23,8	-	-
	1910	1506	851	56,5	307	20,4	348	23,1	-	-
	Приріст: 1881-1910	159 (11,8%)	119	16,3	109	55,1	- 68	- 16,3	- 1	- 100,0
Старий Самбір	1880	3482	704	20,2	1399	40,2	1377	39,5	2	0,1
	1890	3958	772	19,5	1573	39,7	1613	40,8	-	-
	1900	4569	967	21,2	1858	40,6	1741	38,1	3	0,1
	1910	4931	1118	22,7	1983	40,2	1827	37,0	3	0,1
	Приріст: 1881-1910	1449 (41,6%)	414	58,8	584	41,7	450	32,7	1	50,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Судова Вишня	1880	3887	424	10,9	2326	59,8	1100	28,3	37	1,0
	1890	4334	1040	24,0	1977	45,6	1309	30,2	8	0,2
	1900	4735	1289	27,2	2116	44,7	1328	28,1	2	0,0
	1910	4790	1378	28,8	2243	46,8	1164	24,3	5	0,1
	Приріст: 1881-1910	903 (23,2%)	954	225,0	- 83	- 3,6	64	5,8	- 32	- 86,5
Тисмениця	1880	6953	771	11,1	3616	52,0	2529	36,4	37	0,5
	1890	7654	1103	14,4	3046	52,9	2492	32,5	13	0,2
	1900	7918	1048	13,2	4785	60,4	2049	25,9	36	0,5
	1910	9929	1404	14,1	6175	62,2	2305	23,2	45	0,5
	Приріст: 1881-1910	2976 (42,8%)	633	82,1	2559	70,8	- 224	- 8,9	8	21,6
Тлумач	1880	4054	760	18,8	1508	37,2	1756	43,3	30	0,7
	1890	4713	832	17,7	1863	39,5	2014	42,7	4	0,1
	1900	5446	1504	27,6	1839	33,8	2097	38,5	6	0,1
	1910	5719	1708	29,9	1907	33,3	2082	36,4	22	0,4
	Приріст: 1881-1910	1665 (41,1%)	948	124,7	399	26,5	326	18,6	- 8	- 26,7
Турка	1880	4634	436	9,4	1829	39,5	2368	51,1	1	0,0
	1890	5330	525	9,9	2181	40,9	2623	49,2	1	0,0
	1900	6080	666	11,0	2522	41,5	2892	47,5	-	-
	1910	10911	1836	16,8	4167	38,2	4881	44,8	27	0,2
	Приріст: 1881-1910	6277 (135,5%)	1400	321,1	2338	127,8	2513	106,1	26	2600,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Тустанівці	1880	3191	646	20,3	1522	47,7	984	30,8	39	1,2
	1890	4049	812	20,1	1667	41,2	1552	38,3	18	0,4
	1900	4294	1009	23,6	1968	45,8	1298	30,2	19	0,4
	1910	9108	5815	63,8	1374	15,0	1881	20,7	38	0,4
	Приріст: 1881-1910	5917 (185,4%)	5169	800,2	- 148	- 9,7	897	91,2	- 1	- 2,6
Угнів	1880	4277	497	11,6	1937	45,3	1842	43,1	1	0,0
	1890	4675	551	11,8	2001	42,8	2120	45,3	3	0,1
	1900	4487	529	11,8	1816	40,5	2140	47,7	2	0,0
	1910	4239	538	12,7	1546	36,5	2154	50,8	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	- 38 (- 0,9%)	41	8,2	- 391	- 20,2	312	16,9	0	0,0
Устрики Нижні	1880	1824	186	10,2	490	26,9	1146	62,8	2	0,1
	1890	2524	362	14,3	618	24,5	1527	60,5	17	0,7
	1900	3424	484	14,1	842	24,6	2091	61,1	7	0,2
	1910	3919	613	15,7	977	24,9	2328	59,4	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	2095 (114,9%)	427	230,0	487	99,4	1182	103,1	- 1	- 50,0
Хирів	1880	1912	380	19,9	620	32,4	912	47,7	-	-
	1890	2574	798	31,0	693	26,9	1078	41,9	5	0,2
	1900	2919	913	31,3	835	28,6	1164	39,9	7	0,2
	1910	3042	1248	41,0	702	23,1	1092	35,9	-	-
	Приріст: 1881-1910	1130 (59,1%)	868	228,4	82	13,2	180	19,7	-	-

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Ходорів	1880	2413	494	20,5	769	31,9	1149	47,6	1	0,0
	1890	2787	522	18,7	832	29,9	1433	51,4	-	-
	1900	3618	952	26,3	1004	27,7	1649	45,6	13	0,4
	1910	4329	1202	27,8	1250	28,9	1807	43,1	10	0,2
	Приріст: 1881-1910	1916 (79,4%)	708	143,3	481	62,5	718	62,5	9	900,0
Цішанів	1880	2804	1055	37,6	311	11,1	1436	51,2	2	0,1
	1890	2935	1082	36,9	315	10,7	1535	52,3	3	0,1
	1900	3167	1153	36,4	297	9,4	1713	54,1	4	0,1
	1910	3438	1197	34,8	338	9,8	1898	55,2	5	0,2
	Приріст: 1881-1910	634 (22,6%)	142	13,5	27	8,7	462	32,2	3	150,0
Чортків	1880	3524	423	12,0	884	25,1	2214	62,8	3	0,1
	1890	4531	817	18,0	526	11,6	3106	68,6	82	1,8
	1900	5099	1302	25,5	601	11,8	3146	61,7	50	1,0
	1910	5167	1513	29,3	743	14,4	2907	56,2	4	0,0
	Приріст: 1881-1910	1643 (46,4%)	1090	257,7	- 141	- 16,0	693	31,3	1	33,3
Щирець	1880	1754	114	6,5	152	8,6	1385	79,0	103	5,9
	1890	1682	135	8,0	141	8,4	1303	77,5	103	6,1
	1900	1730	138	8,0	166	9,6	1324	76,5	102	5,9
	1910	1614	113	7,0	165	10,2	1264	78,3	72	4,5
	Приріст: 1881-1910	- 141 (- 8,0%)	- 1	- 0,9	13	8,6	- 121	- 8,7	- 31	- 30,1

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Ягельниця	1880	3143	873	27,8	376	11,9	1892	60,2	2	0,1
	1890	3201	1012	31,6	430	13,4	1759	55,0	-	-
	1900	3083	1044	33,9	673	21,8	1366	44,3	-	-
	1910	3027	1176	38,9	567	18,7	1284	42,4	-	-
	Приріст: 1881-1910	- 116 (- 3,7%)	303	34,7	191	50,8	- 608	- 32,1	- 2	- 100,0
Язловець	1880	3008	757	25,2	606	20,1	1642	54,6	3	0,1
	1890	2998	730	24,3	597	19,9	1663	55,5	8	0,3
	1900	3109	821	26,4	984	31,6	1298	41,7	9	0,3
	1910	3117	956	30,7	665	21,3	1496	48,0	-	-
	Приріст: 1881-1910	109 (3,6%)	199	26,3	59	9,7	- 146	- 8,9	- 3	- 100,0
Янів	1880	1817	316	17,4	513	28,2	968	53,3	20	1,1
	1890	2563	1131	45,2	567	22,1	265	33,7	-	-
	1900	2667	1212	45,4	704	26,4	749	28,1	2	0,1
	1910	2597	718	27,7	704	27,1	1117	43,0	58	2,2
	Приріст: 1881-1910	780 (42,9%)	402	127,2	191	37,2	149	15,4	38	190,0
Яричів Новий	1880	2571	846	32,9	553	21,5	1170	45,5	2	0,1
	1890	2895	651	22,5	1071	37,0	1168	40,3	5	0,2
	1900	3121	696	22,3	867	27,8	1554	49,8	4	0,1
	1910	3186	679	21,3	898	28,2	1608	50,5	1	0,0
	Приріст: 1881-1910	615 (23,9%)	- 167	- 19,7	345	62,4	438	37,4	- 1	- 50,0

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
56 гмін Західної Галичини	1880	166580	111301	66,8	1337	0,8	53629	32,2	313	0,2
	1890	180924	121150	66,9	1249	0,7	58034	32,1	491	0,3
	1900	197232	134367	68,1	1424	0,7	61068	31,0	373	0,2
	1910	222376	152376	68,5	1342	0,6	68046	30,6	629	0,3
Разом 83 гміни Східної Галичини, що підлягають закону гмін 1896 р.	1880	337496	70771	21,0	100781	29,9	162489	48,1	3455	1,0
	1890	373468	80854	21,7	111413	29,8	178889	47,9	2312	0,6
	1900	400651	93923	23,5	125751	31,4	178375	44,5	2602	0,6
	1910	441817	115636	26,2	138387	31,3	185532	42,0	2262	0,5
	Приріст: 1881-1910	104321 (30,9%)	44865	63,4	37606	37,3	23043	14,2	- 1193	- 34,5
Приріст у 83 гмінах Східної Галичини	1881-1890	35972 (10,7%)	10083	14,2	10632	10,5	16400	10,1	- 1143	- 33,1
	1891-1900	27183 (7,3%)	13069	16,2	14338	12,9	514	- 0,3	290	12,5
	1901-1910	41168 (10,3%)	21713	23,1	12636	10,0	7157	4,0	- 340	- 13,1
	1881-1910	104321 (30,9%)	44865	63,4	37606	37,3	23043	14,2	- 1193	- 34,5

Розраховано за: 85, т. XXIV, zes. II, с. 18, 45-52.

**Абсолютна кількість євреїв та їхня питома вага відносно до
всього населення міст Східної Галичини в 1880-1914 рр.**

Міста	1880 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.		1914 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Бариж	174	5,2	243	6,2	240	5,4	196	4,0	313	14,3
Белз	2135	51,7	2823	56,9	2872	56,6	3625	60,2	3404	56,6
Бережани	4712	43,2	4695	41,8	4395	38,4	4582	36,0	4582	36,0
Бжозів	756	20,5	907	22,3	1143	26,8	1255	28,3	1245	27,7
Бібрка	2097	48,4	2395	48,5	2500	47,0	2502	44,5	2981	57,5
Богородчани	2202	49,8	2505	52,4	2219	47,2	1930	44,1	1930	44,1
Болехів	3101	73,2	3395	77,1	3323	78,4	3089	78,0	3324	78,5
Большовці	1700	58,0	2058	59,1	2256	57,3	2438	52,7	2520	51,8
Борислав	7363	79,0	7752	74,4	5950	55,7	5753	45,1	7052	46,6
Борщів	1307	32,8	1808	41,8	1341	29,2	1263	26,5	1250	24,5
Броди	15316	76,3	12751	72,8	11912	68,6	12188	67,5	12171	69,4
Будзанів	1840	35,9	1764	32,9	1696	31,2	1543	29,8	1557	29,3
Бурштин	2107	53,3	2174	51,7	2209	49,8	2245	45,8	2284	44,9
Буск	2035	35,1	2310	36,4	2340	35,1	2545	33,9	2340	34,5
Бучач	6281	63,0	6976	62,9	6730	57,2	7777	54,4	7248	53,1
Галич	1084	31,3	1238	31,8	1568	32,3	1232	24,7	1231	24,7
Глиняни	1926	44,8	2088	45,2	2177	44,3	2418	45,2	2423	45,1
Городенка	3661	36,6	4340	38,9	4255	36,6	4210	37,5	4255	37,2
Городок	2952	29,2	3148	29,3	3610	30,5	3866	29,8	4218	28,8
Гримайлів	2931	67,7	2977	66,6	2700	64,7	2435	61,9	2704	64,3
Гусятин	3782	72,5	4197	69,3	3648	63,6	3288	56,7	3648	63,6
Делятин	1577	35,1	2096	40,4	2397	39,8	2997	38,1	3007	38,0
Доброміль	1918	66,5	2035	62,8	1845	55,8	2271	62,5	2271	62,5
Долина	2450	32,3	2593	31,1	2654	29,1	2555	25,9	2555	25,9
Дрогобич	9181	50,4	8708	48,6	8683	44,7	15313	44,2	15313	44,2
Жидачів	700	28,8	741	28,0	870	26,0	892	23,0	800	22,2
Жовква	3757	55,3	3783	53,0	4008	44,7	3845	40,6	3013	32,4

Продовження Додатка 45

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Журавно	2197	69,0	1665	61,3	1546	53,1	1338	47,8	1341	46,7
Заболотів	1730	49,1	2009	49,6	2092	49,4	2171	45,6	2160	45,6
Заліщики	4424	79,2	4513	78,5	3780	63,9	3382	62,2	3708	62,7
Залоще	2226	36,5	2412	34,8	2397	32,8	1977	27,2	1832	26,1
Збараж	3768	46,7	3631	41,3	2896	34,8	3291	33,0	3304	32,7
Зборів	2109	54,4	1873	46,0	2084	43,2	2265	40,0	2275	39,6
Золочів	4046	48,5	5086	50,3	5401	45,6	5243	39,6	5243	39,6
Калуш	4266	59,2	4241	56,4	4323	55,2	4363	50,4	4363	50,3
Кам'янка Струмилова	2932	48,0	3142	48,4	3164	43,3	3549	43,7	3554	46,3
Козова	1510	37,1	1593	36,7	1529	32,2	1504	29,1	1504	29,1
Коломия	12002	51,9	14927	49,4	16568	48,5	18930	44,3	19738	43,5
Комарно	2084	41,0	2161	41,3	2507	42,7	2716	44,2	2716	44,2
Копичинці	2253	36,2	2467	35,4	2197	30,6	2109	29,4	2197	30,6
Косів	2179	78,3	2472	81,4	2563	82,7	2950	53,2	3050	54,9
Краківець	1003	53,0	798	44,6	680	38,2	668	37,8	811	45,0
Куликів	1124	34,8	1178	37,4	1211	33,0	1067	27,2	1399	35,7
Кути	2966	46,8	3045	47,9	3137	46,9	3197	47,4	3127	46,7
Ліско	1990	58,3	2425	60,3	2701	61,3	2805	61,2	2810	61,2
Лопатин	322	14,0	537	19,7	508	17,4	505	15,4	492	14,8
Любачів	1503	34,0	1721	35,8	1911	32,5	2171	33,7	2435	34,0
Миколаїв	285	10,6	322	12,1	454	14,5	632	18,3	421	11,6
Микулинці	2411	64,3	2468	64,4	2284	62,4	2137	60,9	2821	69,1
Монастирчка	2284	55,0	2450	55,7	2463	53,2	2041	49,4	2057	47,0
Мости Великі	1061	27,9	1426	32,3	1611	35,4	1605	29,7	1636	29,9
Мостиська	2123	50,8	2230	51,7	2548	54,5	2574	53,9	2589	52,0
Надвірна	4182	63,8	3618	50,0	3644	48,4	3772	46,7	3804	45,7
Немирів	1445	54,8	1678	57,7	1725	58,1	1962	60,6	1977	60,1
Ніжанківці	364	20,7	546	27,2	417	18,7	669	28,9	712	29,0
Новий Яричів	1170	45,5	1168	40,3	1554	49,8	1608	50,5	1728	50,2
Олесько	724	23,0	773	23,4	770	21,9	832	20,5	880	21,4

Продовження Додатка 45

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Перемишль	7645	34,7	10998	31,2	14109	30,4	16062	29,7	17350	28,9
Перемишляни	2262	61,9	2706	63,2	2934	61,8	2838	57,2	2885	56,2
Печеніжин	1474	31,8	2024	34,5	2224	32,5	1777	26,7	1781	26,6
Підволочиськ	1404	74,9	2651	70,2	3779	73,0	3836	68,1	3970	67,0
Підгайці	4012	67,5	3879	68,7	3757	64,9	3497	62,7	3619	61,4
Поморяни	1910	42,7	1841	40,2	1563	35,6	1268	29,5	1322	29,3
Рава Руська	3878	59,9	4406	58,9	5098	57,1	6112	56,7	6112	56,7
Радехів	799	22,5	1867	48,5	1737	44,4	1814	43,1	1810	42,9
Радимно	898	46,8	1082	49,9	1214	44,6	1319	40,4	1358	42,0
Риманів	1391	42,6	1751	47,3	1746	46,9	1759	46,0	1937	47,0
Рогатин	3035	59,5	3503	48,8	3217	44,7	3254	42,4	3254	42,5
Рожнятів	1483	51,5	1589	48,7	1089	31,2	1508	42,1	1600	41,0
Роздол	2465	54,3	2277	52,0	2262	48,8	2110	45,9	2170	44,9
Рудки	1352	52,4	1347	50,3	1722	53,1	1968	53,0	1968	53,0
Самбір	4427	32,6	4080	28,5	4900	28,8	5418	26,7	5632	27,0
Сасів	1906	58,1	1493	46,5	1761	46,6	1612	41,2	1725	40,3
Синява	2278	70,9	2177	66,6	2102	62,2	2480	61,9	2420	60,0
Скалат	3067	56,0	3256	55,3	2791	48,7	2838	45,6	2839	45,6
Сколе	1338	65,4	1669	63,7	2095	60,8	3099	48,2	3110	36,5
Снятин	2333	21,5	3916	35,8	4203	36,5	4386	35,5	4380	35,5
Сокаль	2408	35,8	3272	40,9	3778	39,3	4516	38,9	4516	38,9
Станіславів	10023	53,8	12149	54,2	14106	46,4	15213	45,6	15213	45,6
Стара Сіль	416	30,9	378	28,1	340	23,8	348	23,1	372	23,0
Старий Самбір	1377	39,5	1613	40,8	1741	38,1	1827	37,0	1742	38,1
Стрий	5245	41,5	6572	39,8	8647	37,2	10718	34,6	10484	32,0
Судова Вишня	1100	28,3	1309	30,2	1328	28,1	1164	24,3	1200	24,2
Сянок	2129	41,6	2536	45,6	3072	48,3	4073	38,0	3959	39,1
Тернопіль	13468	52,2	13842	50,5	13493	44,4	13997	41,3	13875	41,5
Тисмениця	2529	36,4	2492	32,5	2049	25,9	2305	23,2	2302	23,0
Тлумач	1756	43,3	2014	42,7	2097	38,5	2082	36,4	2154	34,8
Трембовля	1749	27,2	2033	27,7	2098	25,3	2088	23,0	2078	24,6

Продовження Додатка 45

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Турка	2368	51,1	2623	49,2	2892	47,5	4881	44,8	4908	44,9
Тустанівці	984	30,8	1552	38,3	1298	30,2	1881	20,7	1880	20,2
Угнів	1842	43,1	2120	45,3	2140	47,7	2154	50,8	2175	49,0
Устрики Нижні	1146	62,8	1527	60,5	2091	61,1	2328	59,4	2328	59,4
Хирів	912	47,7	1078	41,9	1164	39,9	1092	35,9	1030	34,9
Ходорів	1149	47,6	1433	51,4	1649	45,6	1867	43,1	2206	39,4
Цішанів	1436	51,2	1535	52,3	1713	54,1	1898	55,2	2898	81,7
Чортків	2214	62,8	3106	68,6	3146	61,7	2907	56,2	3146	61,7
Щирець	1385	79,0	1303	77,5	1324	76,5	1264	78,3	1324	75,6
Яворів	2307	25,4	2483	26,9	2846	28,2	2644	25,9	2572	24,9
Ягельниця	1892	60,2	1759	55,0	1366	44,3	1284	42,4	1198	41,3
Язловець	1642	54,6	1663	55,5	1298	41,7	1496	48,0	1525	47,0
Янів	968	53,3	865	33,7	749	28,1	1117	43,0	1235	42,5
Ярослав	4474	36,0	4820	26,7	5705	25,1	6154	25,7	6274	23,3

Розраховано за: 85, т. XXIV, zesz. II, с. 18, 45-52.

Міграція євреїв у Галичині в 1881-1910 рр.

Роки	Вся Галичина	З них:	
		Східна Галичина	Західна Галичина
	Виїхало (осіб)		
1881 - 1890	36660	23571	13089
1891 - 1900	114000	25700	88300
1901 - 1910	85844	14125	71719

Розраховано за: 325, с. 9-21.

Збільшення (зменшення) чисельності євреїв в Австрії у 1881-1910 рр.

Територія	1881-1890 рр.		1891-1900 рр.		1901-1910 рр.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Галичина	85617	12,5	39158	5,1	60524	7,5
Буковина	15299	22,7	13433	16,2	6769	7,0
Нижня Австрія	33671	35,4	28549	22,2	27501	17,5
Сілезія	1462	17,0	1946	19,4	1454	12,1
Чехія	30	0,0	- 1734	- 1,8	- 6919	- 7,5
Моравія	1149	2,6	- 1069	- 2,3	- 3097	- 7,0
Вся Австрія	137911	13,7	81594	7,1	88788	7,3

Розраховано за: 325, с. 9-21.

Чисельність євреїв у Східній та Західній Галичині в 1880-1910 рр.; приріст чисельності й питома вага кількості євреїв відносно до всього населення

Роки	Східна Галичина		Західна Галичина	
	осіб	%	осіб	%
С е л а				
1880	209146	40,5	64354	38,0
1890	243740	41,6	69888	38,1
1900	257904	41,7	65633	34,1
1910	258790	39,4	61549	28,8
1881-1890	34594	16,5	5534	8,6
1891-1900	14164	5,8	- 4255	- 6,1
1901-1910	886	0,3	- 4084	- 6,2
1881-1910	49644	23,8	- 2805	- 4,4
М і с т е ч к а				
1880	162489	31,4	53629	31,5
1890	178889	30,6	58034	31,7
1900	178375	28,8	61068	31,7
1910	185532	28,1	68046	31,9
1881-1890	16400	10,1	4405	8,2
1891-1900	- 514	- 0,3	3034	5,2
1901-1910	7157	4,0	6978	11,4
1881-1910	23043	14,2	14417	26,9
М і с т а (без Львова і Кракова)				
1880	114455	22,1	31293	18,5
1890	126775	21,6	34450	18,9
1900	138264	22,3	39771	20,7
1910	157013	23,8	51257	24,1
1881-1890	12320	10,8	3157	10,1
1891-1900	11489	9,1	5321	15,4
1901-1910	18759	13,6	11486	28,9
1881-1910	42558	37,2	19964	63,8

Розраховано за: 325, с. 9-28.

Еміграція українців, поляків, євреїв із Австро-Угорщини в 1900-1913 рр.

Роки	Українці	Поляки	Євреї
	о с і б		
1900 / 1901	5276	20288	13006
1901 / 1902	7533	32429	12848
1902 / 1903	9819	37499	18759
1903 / 1904	9415	30243	20211
1904 / 1905	14250	50785	17352
1905 / 1906	15880	43803	14884
1906 / 1907	23751	59719	18885
1907 / 1908	12298	26423	15293
1908 / 1909	15236	3683	8431
1909 / 1910	27438	60675	13142
1910 / 1911	17068	27515	12785
1911 / 1912	20875	30649	10757
1912 / 1913	28579	54997	15202

Розраховано за: 325, с. 9-21.

Релігійна структура населення Угорщини в 1900-1910 рр.

Конфесії	Угорщина		Хорватія і Словенія		Угорське королівство	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Осіб						
Римо-католики	8198497	9010305	1721416	1877833	9919913	10888138
Греко-католики	1841272	2007916	12871	17592	1854143	2025508
Реформати	2427232	2603381	13910	17948	2441142	2621329
Православні	2199195	2333979	616518	653184	2815713	2987163
Євангелісти	1258860	1306384	30082	33759	1288942	1340143
Іудеї	831162	911227	20216	21231	851378	932458
Уніати	68551	74275	17	21	68568	74296
Інші конфесії	13486	17066	1274	386	14760	17452
Разом	16838255	18264533	2416304	2621954	19254559	20886487
У відсотках						
Римо-католики	48,7	49,3	71,8	71,6	51,5	52,1
Греко-католики	10,9	11,0	0,5	0,7	9,6	9,7
Реформати	14,4	14,3	0,6	0,7	12,7	12,6
Православні	13,1	12,8	25,5	24,9	14,6	14,3
Євангелісти	7,5	7,1	1,2	1,3	6,7	6,4
Іудеї	4,9	5,0	0,8	0,8	4,4	4,5
Уніати	0,4	0,4	0,0	0,0	0,4	0,3
Інші конфесії	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 42, с. 5-8.

Етнічний склад населення Угорщини за розмовною мовою в 1900-1910 рр.

Національності	Угорщина		Хорватія і Словенія		Угорське королівство	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Осіб						
Угорці	8651520	9944627	90781	105948	8742301	10050575
Румуни	2798559	2948186	920	846	2799479	2949032
Німці	1999060	1903357	136121	134078	2135181	2037435
Словаки	2002165	1946357	17476	21613	2019641	1967970
Серби	437737	461516	610908	644955	1048645	1106471
Хорвати	191432	194808	1490672	1638354	1682104	1833162
Русини	424774	464270	4673	8317	429447	472587
Інші етноси	333008	401412	64753	67843	397761	469255
Разом	16838255	18264533	2416304	2621954	19254559	20886487
У відсотках						
Угорці	51,4	54,5	3,8	4,1	45,4	48,1
Румуни	16,6	16,1	0,0	0,0	14,5	14,1
Німці	11,9	10,4	5,6	5,1	11,1	9,8
Словаки	11,9	10,7	0,7	0,8	10,5	9,4
Серби	2,6	2,5	25,3	24,6	5,5	5,3
Хорвати	1,1	1,1	61,7	62,5	8,7	8,8
Русини	2,5	2,5	0,2	0,3	2,2	2,3
Інші етноси	2,0	2,2	2,7	2,6	2,1	2,2
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 42, с. 5-8.

Етнічний склад населення Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900-1910 рр.

Віросповідання та розмовна мова	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Греко-католики	460431	61,0	518349	61,1
Римо-католики	82726	11,0	91929	10,8
Іудеї	112400	14,9	128791	15,2
Реформати	97138	12,9	104846	12,4
Кальвіністи	1760	0,2	2158	0,3
Православні	202	0,0	1924	0,2
Інші віросповідання	112	0,0	163	0,0
Разом	754769	100,0	848160	100,0
Українська	327392	43,4	356533	42,0
Угорська	217609	28,8	262555	31,0
Німецька	78692	10,4	93289	11,0
Словацька	44428	5,9	38027	4,5
Румунська	84519	11,2	94608	11,2
Сербська	8	0,0	27	0,0
Хорватська	294	0,1	181	0,0
Інші мови	1827	0,2	2940	0,3
Разом	754760	100,0	848160	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

**Етнічний склад представників інтелігенції та адміністративного апарату
Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900 р.
(в абсолютних цифрах)**

Віросповідання та розмовна мова	Адміністрація, законодавство (осіб)	Духовенство (осіб)	Освіта (осіб)	Охорона здоров'я (осіб)	Наука, література, мистецтво (осіб)
Греко-католики	304	447	580	147	11
Римо-католики	636	145	425	173	49
Іудеї	170	125	493	159	25
Реформати	503	133	241	78	30
Кальвіністи	30	1	26	14	4
Православні	2	1	2	-	2
Інші віросповідання	3	1	3	-	-
Разом	1648	853	1770	571	121
Українська	19	104	140	76	-
Угорська	1564	583	1228	433	112
Німецька	23	83	321	31	6
Словацька	1	2	11	17	-
Румунська	39	80	58	12	1
Сербська	-	-	-	-	1
Хорватська	-	-	-	-	-
Інші мови	2	1	11	2	1
Разом	1648	853	1770	571	121

Розраховано за: 41, т. 42, с. 22-33.

**Етнічний склад представників інтелігенції та адміністративного апарату
Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900 р.
(у відсотках)**

Віросповідання та розмовна мова	Адміністрація, законодавство (%)	Духовенство (%)	Освіта (%)	Охорона здоров'я (%)	Наука, література, мистецтво (%)
Греко-католики	18,4	52,4	32,8	25,7	9,0
Римо-католики	38,6	17,0	24,0	30,3	40,5
Іудеї	10,3	14,7	27,9	27,8	20,7
Реформати	30,6	15,6	13,6	13,7	24,8
Кальвіністи	1,8	0,1	1,5	2,5	3,3
Православні	0,1	0,1	0,1	-	1,7
Інші віросповідання	0,2	0,1	0,1	-	-
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Українська	1,2	12,2	7,9	13,3	-
Угорська	94,9	68,3	69,4	75,8	92,6
Німецька	1,4	9,7	18,1	5,4	5,0
Словацька	0,0	0,2	0,6	3,0	-
Румунська	2,4	9,4	3,3	2,1	0,8
Сербська	-	-	0,1	-	0,8
Хорватська	-	-	-	-	-
Інші мови	0,1	0,2	0,6	0,4	0,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 42, с. 22-33.

Етнічний склад міського населення Закарпаття за релігійною належністю та розмовною мовою в 1900-1910 рр.

Віросповідання та розмовна мова	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Греко-католики	47088	38,9	55075	38,0
Римо-католики	25425	21,0	30175	20,8
Іудеї	31046	25,7	38935	26,9
Реформати	16246	13,5	19236	13,3
Кальвіністи	681	0,6	932	0,7
Православні	58	0,0	327	0,3
Інші віросповідання	359	0,3	64	0,0
Разом	120903	100,0	144774	100,0
Українська	31392	26,0	33737	23,3
Угорська	69276	57,3	90548	62,5
Німецька	11933	12,4	15154	10,5
Словацька	2389	2,0	2218	1,6
Румунська	1995	1,6	2999	1,6
Сербська	3	0,0	10	0,0
Хорватська	24	0,0	71	0,0
Інші мови	891	0,7	737	0,5
Разом	120903	100,0	144774	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл представників різних конфесій між містами й селами Закарпаття в 1900-1910 рр.

Конфесії	Все Закарпаття		1900 р.				1910 р.			
	1900 р.	1910 р.	Міста		Села		Міста		Села	
	осіб	осіб	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Греко-католики	460431	518349	47088	10,2	413343	89,8	55075	10,6	463274	89,4
Римо-католики	82726	91929	25425	30,7	57302	69,3	30175	32,8	61754	67,2
Іудеї	112400	128791	31046	27,6	81354	72,4	38935	30,2	89856	69,8
Реформати	97138	104846	16246	16,7	80892	83,3	19236	18,4	85610	81,6
Православні	202	1924	58	28,7	144	71,3	327	17,0	1597	83,0
Інші конфесії	1872	2321	1040	55,9	831	44,1	1026	44,2	1295	55,8
Разом	754769	848160	120903	16,0	633866	84,0	144774	17,1	703386	82,9

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Конфесійна належність жителів міст і сіл Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Конфесії	Все Закарпаття		Міста		Села	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Греко-католики	61,0	61,1	39,0	38,0	65,2	65,9
Римо-католики	11,0	10,8	21,0	20,8	9,0	8,8
Іудеї	14,9	15,2	25,7	26,9	12,8	12,8
Реформати	12,9	12,4	13,4	13,3	12,8	12,2
Православні	0,0	0,2	0,1	0,2	0,0	0,2
Інші конфесії	0,2	0,3	0,8	0,8	0,2	0,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Релігійна структура населення Закарпаття за комітатами в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)

Комітати Віросповідання	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)
Греко-католики	220817	254215	103261	117435	83936	89149	52417	57550
Римо-католики	23430	26204	19128	23003	32904	34549	7264	8173
Іудеї	56006	65694	29052	33660	16776	17587	10566	11850
Реформати	8918	9646	56289	61106	19003	20092	12928	14002
Кальвіністи	310	464	780	992	562	582	108	120
Православні	88	1437	44	349	56	90	14	48
Інші віросповідання	29	45	35	66	29	40	19	12
Разом	309598	357705	208589	236611	153266	162089	83316	91755

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Релігійна структура населення Закарпаття за комітатами в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Комітати Віросповідання	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Греко-католики	71,3	71,1	49,5	49,6	54,8	55,0	62,9	62,7
Римо-католики	7,6	7,3	9,2	9,7	21,5	21,3	8,7	8,9
Іудеї	18,1	18,4	13,9	14,3	10,9	10,9	12,7	12,9
Реформати	2,9	2,7	27,0	25,8	12,4	12,4	15,6	15,3
Кальвіністи	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1	0,1
Православні	0,0	0,4	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Інші віросповідання	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл населення Закарпаття між комітатами за конфесійною належністю в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Віросповідання Комітати	Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Реформати		Православні		Інші конфесії	
	Роки											
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Марамороський	62,8	62,3	45,7	43,8	43,0	42,1	50,5	46,2	41,4	67,6	48,8	30,1
Березький	13,0	14,0	21,2	23,6	31,8	32,3	29,6	32,4	24,1	10,1	22,4	35,3
Ужанський	15,6	14,7	27,3	26,6	19,9	18,8	13,2	13,6	22,4	19,0	23,7	29,8
Угочанський	8,5	9,0	5,8	6,0	5,3	6,8	6,7	7,8	12,1	3,3	5,1	4,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр. у межах комітатів

Комітати Віросповідання	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Осіб								
Греко-католики	29584	34320	6132	7697	7363	8117	4009	4941
Римо-католики	11626	13208	5392	7114	6929	8046	1477	1807
Іудеї	13346	16380	9877	12580	6164	7314	1659	2661
Реформати	8210	8888	4813	6224	2139	2615	1084	1509
Інші конфесії	532	530	247	395	260	368	60	60
Разом	63298	73326	26461	34010	22855	26460	8289	10978
У відсотках								
Греко-католики	47,7	46,8	23,2	22,6	32,2	30,7	48,4	45,0
Римо-католики	18,4	18,0	20,4	20,9	30,3	30,4	17,8	16,5
Іудеї	21,1	22,3	37,3	37,0	27,0	27,6	20,0	24,2
Реформати	13,0	12,1	18,2	18,3	9,4	9,9	13,1	13,8
Інші конфесії	0,2	0,8	0,9	1,2	1,1	1,4	0,7	0,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл греко-католиків Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	29584	13,4	6132	5,9	7363	8,8	4009	7,6	47088	10,2
Села	191233	86,6	97129	94,1	76573	91,2	48408	92,4	413343	89,8
Разом	220817	100,0	103261	100,0	83936	100,0	52417	100,0	460431	100,0
1910 р.										
Міста	34320	13,5	7697	6,6	8117	9,1	4941	8,6	55075	10,6
Села	219895	86,5	109738	93,4	81032	90,9	52609	91,4	463274	89,4
Разом	254215	100,0	117435	100,0	89149	100,0	57550	100,0	518349	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл римо-католиків Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	11626	49,6	5392	26,2	6929	21,1	1477	20,3	25425	30,7
Села	11804	50,4	13736	73,8	25975	78,9	5787	79,7	57302	69,3
Разом	23430	100,0	19128	100,0	32904	100,0	7264	100,0	82726	100,0
1910 р.										
Міста	13208	50,4	7114	30,9	8046	23,3	1807	22,1	30175	32,8
Села	12996	49,6	15889	69,1	26503	76,7	6366	77,9	61754	67,2
Разом	26204	100,0	23003	100,0	34549	100,0	8173	100,0	91929	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл іудеїв Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	13346	23,8	9877	34,0	6164	36,7	1659	15,7	31046	27,6
Села	42660	76,2	19175	66,0	10612	63,3	8907	84,3	81354	72,4
Разом	56006	100,0	29052	100,0	16776	100,0	10566	100,0	112400	100,0
1910 р.										
Міста	16380	24,9	12580	37,4	7314	41,6	2661	22,5	38935	30,2
Села	49314	75,1	21080	62,6	10273	58,4	9189	77,5	89856	69,8
Разом	65694	100,0	33660	100,0	17587	100,0	11850	100,0	128791	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл реформатів Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	8210	92,0	4813	8,6	2139	11,3	1084	8,4	16246	16,7
Села	708	8,0	51476	91,4	16864	88,7	11844	91,6	80892	83,3
Разом	8918	100,0	56289	100,0	19003	100,0	12928	100,0	97138	100,0
1910 р.										
Міста	8888	92,1	6224	10,2	2615	13,0	1509	10,8	19236	18,4
Села	758	7,9	54882	89,8	17477	87,0	12493	89,2	85610	81,6
Разом	9646	100,0	61106	100,0	20092	100,0	14002	100,0	104846	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1900 р.

Міста	Все населення (осіб)	Віросповідання											
		Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Реформати		Кальвіністи		Інші конфесії	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Берегово	9629	1289	13,4	2163	22,5	2770	28,8	3341	34,7	66	0,6	-	-
Буштино	1666	1116	67,0	87	5,2	448	27,0	14	0,8	-	-	1	0,0
Вел. Березний	2460	1232	50,1	419	17,0	757	30,8	51	2,1	1	0,0	-	-
Вел. Бичків	5294	2843	53,7	1252	23,7	1054	19,9	134	2,5	11	0,2	-	-
Виноградово	5750	2633	45,8	942	16,4	1282	22,3	861	15,0	23	0,4	9	0,1
Вишково	4443	1169	26,3	481	10,8	301	6,8	2492	56,1	-	-	-	-
Довге Поле	2350	783	33,3	341	14,5	250	10,6	973	41,4	1	0,0	2	0,0
Королево	2539	1376	54,2	535	21,1	377	14,9	223	8,8	13	0,5	15	0,5
Мараморош-Сігет	17445	4586	26,3	4314	24,7	6375	36,5	2018	11,6	152	0,9	-	-
Мукачево	14416	3493	24,2	2751	19,1	6567	45,6	1437	10,0	168	1,1	-	-
Перечин	2124	1263	59,5	592	27,9	168	7,9	75	3,5	20	0,9	6	0,3
Рахів	5873	4225	71,9	969	16,5	592	10,1	79	1,5	4	0,0	4	0,0

Продовження Додатка 66

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Свалява	2416	1350	55,9	479	19,8	540	22,4	35	1,5	12	0,4	-	-
Середнє	1729	768	44,4	529	30,6	403	23,3	22	1,3	-	-	7	0,4
Солотвино	2325	923	39,7	1350	58,1	-	-	45	1,9	7	0,3	-	-
Тересва	1308	852	65,1	84	6,4	302	23,1	67	5,1	1	0,1	2	0,2
Тячево	4841	1748	36,1	447	9,2	591	12,2	1757	36,3	2	0,1	296	6,1
Ужгород	14723	3947	26,8	4798	32,6	4560	31,0	1201	8,2	200	1,4	17	0,0
Хуст	8716	5139	59,0	1204	13,8	1807	20,7	530	6,1	13	0,1	23	0,3
Чоп	1819	153	8,4	591	32,5	276	15,2	790	43,4	9	0,5	-	-
Ясіня	9029	6200	68,7	1097	12,2	1626	18,0	101	1,1	5	0,0	-	-
Разом	120895	47088	39,0	25425	21,0	31046	25,7	16246	13,4	708	0,6	382	0,3

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Релігійна структура міського населення Закарпаття в 1910 р.

Міста	Все населення (осіб)	Віросповідання											
		Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Реформати		Кальвіністи		Інші конфесії	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Берегово	12933	1826	14,1	2724	21,1	3909	30,1	4344	33,6	118	0,9	12	0,1
Буштино	2056	1333	64,8	97	4,7	579	28,2	47	2,3	-	-	-	-
Вел. Березний	2822	1203	42,6	509	18,0	975	34,6	104	3,7	17	0,6	14	0,5
Вел. Бичків	5955	3374	56,7	1266	21,3	1163	19,5	132	2,2	16	0,3	4	0,1
Виноградово	7811	3311	42,4	1096	14,0	2237	28,6	1124	14,4	28	0,4	15	0,2
Вишково	4839	1373	28,4	567	11,7	391	8,1	2505	51,8	3	0,0	-	-
Довге Поле	2588	785	30,3	420	16,2	336	13,0	1043	40,3	3	0,1	1	0,0
Королево	3167	1630	51,5	711	24,6	424	13,4	385	12,2	17	0,5	-	-
Мараморош-Сігет	21370	5850	27,4	4901	22,9	7981	37,4	2274	10,6	207	1,0	132	0,6
Мукачево	17275	4081	23,6	3520	20,4	7675	44,4	1771	10,3	190	1,1	38	0,2
Перечин	2534	1407	55,5	780	30,8	214	8,5	104	4,1	28	1,1	1	0,0
Рахів	6577	4616	70,2	1078	16,4	807	12,3	63	1,0	8	0,1	5	0,0

Продовження Додатка 67

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Свалява	3802	1790	47,1	870	22,9	996	26,2	109	2,9	35	0,9	2	0,0
Середнє	1867	842	45,1	508	27,2	482	25,8	35	1,9	-	-	-	-
Солотвино	2330	970	41,6	1318	56,6	-	-	31	1,3	10	0,4	1	0,0
Тересва	1614	1103	68,3	105	6,5	358	22,3	47	2,9	1	0,0	-	-
Тячево	5910	2110	35,7	766	13,0	847	14,8	2079	35,2	4	0,0	77	1,3
Ужгород	16919	4473	26,4	5481	32,4	5305	31,4	1368	8,1	240	1,4	52	0,3
Хуст	10292	5902	57,3	1405	13,7	2371	23,0	591	5,7	17	0,2	6	0,1
Чоп	2318	192	8,3	768	33,1	338	14,6	1004	43,3	12	0,5	4	0,2
Ясіня	9795	6904	70,5	1285	13,1	1520	15,5	76	0,8	8	0,1	2	0,0
Разом	144774	55075	38,0	30175	20,8	38935	26,9	19236	13,3	962	0,7	391	0,3

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл населення Закарпаття між комітатами за мовною ознакою в 1890-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)

Комітати Національність	Марамороський			Березький			Ужанський			Угочанський		
	Роки											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Українці	43,3	43,9	44,7	28,9	29,1	28,3	16,4	17,0	17,3	11,4	10,0	9,7
Угорці	19,1	19,5	20,2	43,3	42,8	43,1	21,2	21,3	20,5	16,4	16,4	16,2
Німці	56,5	60,2	63,8	24,0	23,8	22,2	12,8	9,0	9,0	6,7	7,0	5,0
Євреї	47,7	49,8	51,0	25,8	25,9	26,1	16,5	14,9	13,7	10,0	9,4	9,2
Румуни	87,8	88,7	89,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	11,9	11,0	10,4
Словаки	1,2	1,2	1,3	2,9	2,2	3,0	95,8	96,6	95,6	0,1	0,0	0,1

Розраховано за: 86, т. 1, с. 22-23; т. 4, с. 40-42; т. 42, с. 22-23.

**Розподіл населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів
у 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)**

Розмовна мова	Комітати							
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)	1900 р. (осіб)	1910 р. (осіб)
Українська	143621	159489	95308	100918	55742	61711	32721	34415
Угорська	42403	52964	93198	113090	46306	53824	35702	42677
Німецька	47449	59552	18639	20722	7099	8383	5505	4632
Словацька	545	503	991	1123	42876	36364	16	37
Румунська	74978	84510	72	215	199	133	9270	9750
Сербська	4	6	-	12	3	8	1	1
Хорватська	79	41	20	54	492	82	3	4
Інші мови	519	640	361	477	849	1584	98	239
Разом	309598	357705	208589	236611	153266	162089	83316	91755

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

**Розподіл населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів
у 1900-1910 рр. (у відсотках)**

Розмовна мова	Комітати							
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Українська	46,4	44,6	45,7	42,6	36,4	38,1	39,3	37,5
Угорська	13,7	14,8	44,7	47,8	30,2	33,2	42,9	46,5
Німецька	15,3	16,7	8,9	8,8	4,6	5,2	6,6	5,1
Словацька	0,2	0,1	0,5	0,5	28,0	22,4	0,0	0,0
Румунська	24,2	23,6	0,0	0,1	0,1	0,1	11,1	10,6
Сербська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Хорватська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Інші мови	0,2	0,2	0,2	0,2	0,6	1,0	0,1	0,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями за розмовною мовою в 1900-1910 рр.

Розмовна мова	1900 р.					1910 р.				
	Закарпаття (осіб)	Села		Міста		Закарпаття (осіб)	Села		Міста	
		осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%
Українська	327392	296000	90,4	31392	9,6	356533	322796	90,5	33737	9,5
Угорська	217609	148333	68,2	69276	31,8	262555	172007	65,5	90548	34,5
Німецька	78692	63759	81,0	14933	19,0	93289	78135	83,8	15154	16,2
Словацька	44428	42039	94,6	2389	5,4	38027	35809	94,2	2218	5,8
Румунська	84519	82524	97,6	1995	2,4	94608	92309	97,6	2299	2,4
Інші мови	2129	1211	56,7	918	43,3	3148	2330	74,0	818	26,0
Разом	754769	633866	84,0	120903	16,0	848160	703386	82,9	144774	17,1

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл українсько (русинсько) мовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	21925	15,3	3173	3,3	3726	6,7	2568	7,8	31392	9,6
Села	121696	84,7	92135	96,7	52016	93,3	30153	92,2	296000	90,4
Разом	143621	100,0	95308	100,0	55742	100,0	32721	100,0	327392	100,0
1910 р.										
Міста	24372	15,3	3313	3,3	3854	6,2	2198	6,4	33737	9,5
Села	135117	84,7	97605	96,7	57857	93,8	32217	93,6	322796	90,5
Разом	159489	100,0	100918	100,0	61711	100,0	34415	100,0	356533	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл угорськомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	30933	73,0	18861	20,2	14392	31,1	5090	14,3	69276	31,8
Села	11470	27,0	74337	79,8	31914	68,9	30612	85,7	148333	68,2
Разом	42403	100,0	93198	100,0	46306	100,0	35702	100,0	217609	100,0
1910 р.										
Міста	38732	73,1	25853	22,9	17796	33,1	8167	19,1	90548	34,5
Села	14232	26,9	87237	77,1	36028	66,9	34510	80,9	172007	65,5
Разом	52964	100,0	113090	100,0	53824	100,0	42677	100,0	262555	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл румунськомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	1925	2,6	44	61,1	16	8,0	10	0,1	1995	2,4
Села	73053	97,4	28	38,9	183	92,0	9260	99,9	82524	97,6
Разом	74978	100,0	72	100,0	199	100,0	9270	100,0	84519	100,0
1910 р.										
Міста	2213	2,6	29	13,5	37	27,8	20	0,2	2299	2,4
Села	82297	97,4	186	86,5	96	72,2	9730	99,8	92309	97,6
Разом	84510	100,0	215	100,0	133	100,0	9750	100,0	94608	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл німецькомовного населення Закарпаття між міськими й сільськими поселеннями в 1900-1910 рр.

Територія	Комітати								Закарпаття	
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1900 р.										
Міста	8061	17,0	4096	22,0	2161	30,4	609	11,1	14933	19,0
Села	39388	83,0	14543	78,0	4936	69,6	4896	88,9	63759	81,0
Разом	47449	100,0	18639	100,0	7099	100,0	5505	100,0	78692	100,0
1910 р.										
Міста	7806	13,1	4333	20,9	2464	29,4	551	11,9	15154	16,2
Села	51746	86,9	16389	79,1	5919	70,6	4081	88,1	78135	83,8
Разом	59552	100,0	20722	100,0	8383	100,0	4632	100,0	93289	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Питома вага німецькомовного населення серед жителів комітатів Закарпаття в 1890-1910 рр.

Комітати	1890 р.			1900 р.			1910 р.		
	Все населення (осіб)	Німці		Все населення (осіб)	Німці		Все населення (осіб)	Німці	
		осіб	%		осіб	%		осіб	%
Марамороський	268271	45679	17,0	309598	47449	15,3	357705	59552	16,7
Березький	179455	19418	10,8	208589	18639	8,9	236611	20722	8,8
Ужанський	135247	10318	7,6	153266	7099	4,6	162089	8383	5,2
Угочанський	75461	5447	7,2	83316	5505	6,6	91455	4632	5,1
Все Закарпаття	658444	80862	12,8	754769	78692	10,4	848160	93289	11,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

**Питома вага німецькомовного населення серед міських жителів
Закарпаття в 1900-1910 рр.**

Міста *	1900 р.			1910 р.		
	Все населення (осіб)	З них німців		Все населення (осіб)	З них німців	
		осіб	%		осіб	%
Великий Березний	2460	616	25,0	2822	930	33,0
Свалява	2416	194	8,0	3802	1115	29,3
Буштино	1666	396	23,8	2056	465	22,6
Тересва	1308	301	23,0	1614	339	21,0
Великий Бичків	5294	1093	20,7	5955	1177	19,8
Мукачево	14416	3820	26,5	17275	3078	17,8
Ясіня	9029	1435	15,9	9795	1484	15,2
Хуст	8716	972	11,2	10292	1535	14,9
Рахів	5873	772	13,1	6577	917	13,9
Середнє	1729	322	18,6	1867	193	10,3
Тячево	4841	367	8,1	5910	434	7,3
Перечин	2124	144	6,8	2534	179	7,1
Виноградово	5750	378	6,6	7811	540	6,9
Ужгород	14723	1071	7,3	16919	1151	6,8
Мараморош-Сігет	17445	2329	13,4	21370	1257	5,9
Довге Поле	2350	138	5,9	2588	70	2,7
Вишково	4443	256	5,8	4839	126	2,6
Берегово	9629	82	0,9	12933	140	1,1
Чоп	1819	14	0,8	2318	11	0,5
Королево	2539	231	9,1	3167	11	0,4
Солотвино	2325	2	0,1	2330	2	0,1
Разом	120903	14933	12,4	144774	15154	10,5

* Список міст подано в порядку зменшення питомої ваги німецькомовного населення в 1910 р.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розселення німецькомовного населення по містах Закарпаття в 1900-1910 рр.

Міста *	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Мукачево	3820	25,6	3078	20,3
Хуст	972	6,5	1535	10,1
Ясіня	1435	9,6	1484	9,8
Мараморощ-Сігет	2329	15,6	1257	8,3
Великий Бичків	1093	7,3	1177	7,8
Ужгород	1071	7,3	1151	7,6
Свалява	194	1,3	1115	7,4
Великий Березний	616	4,1	930	6,1
Рахів	772	5,2	917	6,0
Виноградово	378	2,5	540	3,6
Буштино	396	2,7	465	3,2
Тячево	367	2,5	434	2,9
Тересва	301	2,0	339	2,2
Середнє	322	2,2	193	1,3
Перечин	144	1,0	179	1,2
Берегово	82	0,5	140	0,9
Вишково	256	1,7	126	0,8
Довге Поле	138	0,9	70	0,5
Королево	231	1,5	11	0,0
Чоп	14	0,0	11	0,0
Солотвино	2	0,0	2	0,0
Разом	14933	100,0	15154	100,0

* Список міст подано в порядку зменшення питомої ваги німецькомовного населення в 1910 р.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою між комітатами в 1900 р.

Розмовна мова	Все Закарпаття (осіб)	Комітати							
		Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Українська	31392	21925	69,8	3173	10,1	3726	11,9	2568	8,2
Угорська	69276	30933	44,7	18861	27,2	14392	20,8	5090	7,3
Німецька	14933	8061	54,0	4096	27,4	2167	14,5	609	4,1
Словацька	2389	40	1,7	171	7,2	2173	91,0	5	0,1
Румунська	1995	1925	96,5	44	2,2	16	0,8	10	0,5
Інші мови	918	414	45,1	116	12,6	381	41,5	7	0,7
Разом	120903	63298	52,4	26461	21,9	22855	18,9	8289	6,8

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 48, с. 208-332.

Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою між комітатами в 1910 р.

Розмовна мова	Все Закарпаття (осіб)	Комітати							
		Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Українська	33737	24372	72,2	3313	9,8	3854	11,4	2198	6,6
Угорська	90548	38732	42,8	25853	28,6	17796	19,6	8167	9,0
Німецька	15154	7806	51,5	4333	28,6	2464	16,3	551	3,6
Словацька	2218	22	1,0	292	13,2	1894	85,4	10	0,4
Румунська	2299	2213	96,3	29	1,3	37	1,6	20	0,8
Інші мови	818	181	22,1	190	23,2	415	50,7	32	4,0
Разом	144774	73326	50,7	34010	23,5	26460	18,3	10978	7,5

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 48, с. 208-332.

Розподіл міського населення Закарпаття за розмовною мовою в межах комітатів у 1900-1910 рр. (у відсотках)

Розмовна мова	Комітати							
	Марамороський		Березький		Ужанський		Угочанський	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Українська	34,6	33,2	12,0	9,7	16,3	14,6	31,0	20,0
Угорська	48,9	52,8	71,3	76,0	63,0	67,3	61,4	74,4
Німецька	12,7	10,7	15,5	12,7	9,5	9,3	7,4	5,0
Словацька	0,1	0,0	0,7	0,9	9,5	7,2	0,1	0,1
Румунська	3,0	3,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Інші мови	0,7	0,3	0,3	0,6	1,6	1,5	0,0	0,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 48, с. 208-332.

Етнічний склад міського населення Закарпаття за розмовною мовою в 1900 р.

Міста	Все населення (осіб)	З них вживали мову:											
		Українську		Угорську		Німецьку		Румунську		Словацьку		Інші мови	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Берегово	9629	117	1,2	9377	97,4	82	0,9	2	0,0	33	0,3	18	0,2
Буштино	1666	1084	65,1	183	11,0	396	23,8	-	-	-	-	3	0,1
Вел. Березний	2460	1124	45,6	391	15,9	616	25,0	2	0,0	310	12,6	17	0,9
Вел. Бичків	5294	2589	48,9	1530	28,9	1093	20,7	50	0,9	6	0,1	26	0,5
Виноградово	5750	1320	22,9	4034	70,2	378	6,6	9	0,1	3	0,0	6	0,2
Вишково	4443	745	16,8	3430	77,2	256	5,8	12	0,3	-	-	-	-
Довге Поле	2350	341	14,5	1782	75,8	138	5,9	88	3,7	-	-	1	0,1
Королево	2539	1248	49,2	1056	41,6	231	9,1	1	0,0	2	0,0	1	0,0
Мараморош-Сігет	17445	701	4,0	12658	72,6	2329	13,4	1697	9,7	17	0,1	43	0,2
Мукачево	14416	1604	11,1	8827	61,2	3820	26,5	39	0,3	47	0,3	79	0,6
Перечин	2124	1388	65,4	403	19,0	144	6,8	-	-	122	5,4	67	3,4
Рахів	5873	4157	70,8	896	15,3	772	13,1	23	0,4	2	0,0	23	0,4
Свалява	2416	1452	60,1	657	27,2	194	8,0	3	0,1	91	3,8	19	0,8

Продовження Додатка 82

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Середнє	1729	713	41,2	186	10,8	322	18,6	-	-	507	29,3	1	0,1
Солотвино	2325	-	-	2302	99,0	2	0,1	16	0,7	-	-	5	0,2
Тересва	1308	832	63,6	171	13,1	301	23,0	1	0,0	1	0,0	2	0,3
Тячево	4841	1216	26,7	2913	64,0	367	8,1	32	0,7	5	0,1		0,4
Ужгород	14723	500	3,4	11631	79,0	1071	7,3	12	0,0	1223	8,3	286	2,0
Хуст	8716	4161	47,7	3602	41,3	972	11,2	4	0,0	4	0,0	-	-
Чоп	1819	1	0,0	1781	97,9	14	0,8	2	1,1	11	0,1	10	0,1
Ясіня	9029	6099	67,6	1466	16,2	1435	15,9	2	0,0	5	0,1	22	0,2
Разом	120895	31392	26,0	69276	57,3	14933	12,4	1995	1,7	2389	2,0	910	0,6

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Етнічний склад міського населення Закарпаття за розмовною мовою в 1910 р.

Міста	Все населення (осіб)	З них вживали мову:											
		Українську		Угорську		Німецьку		Румунську		Словацьку		Інші мови	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Берегово	12933	221	1,7	12432	95,7	140	1,1	10	0,1	55	0,4	75	1,0
Буштино	2056	1293	62,9	296	14,4	465	22,6	2	0,1	-	-	-	-
Вел. Березний	2822	1120	39,7	426	15,1	930	33,0	9	0,3	300	10,6	37	1,3
Вел. Бичків	5955	3078	51,7	1646	27,6	1177	19,8	35	0,6	2	0,0	17	0,3
Виноградово	7811	1266	16,2	5943	76,1	540	6,9	20	0,3	10	0,1	32	0,4
Вишково	4839	831	17,2	3871	80,0	126	2,6	10	0,2	1	0,0	-	-
Довге Поле	2588	241	9,3	2230	86,2	70	2,7	47	1,8	-	-	-	-
Королево	3167	932	29,4	2224	70,2	11	0,4	-	-	-	-	-	-
Мараморош-Сігет	21370	532	2,5	17542	82,1	1257	5,9	2001	9,4	6	0,0	32	0,1
Мукачєво	17275	1394	8,1	12686	73,4	3078	17,8	18	0,1	42	0,2	57	0,3
Перечин	2534	1447	57,1	605	23,9	179	7,1	3	0,1	236	9,3	64	2,5
Рахів	6577	4432	67,4	1177	17,9	917	13,9	33	0,5	2	0,0	16	0,2
Свалява	3802	1698	44,7	735	19,3	1115	29,3	1	0,0	195	5,1	58	1,5

Продовження Додатка 83

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Середнє	1867	642	34,4	881	47,2	193	10,3	-	-	134	7,2	17	0,9
Солотвино	2330	3	0,1	2312	99,2	2	0,1	10	0,4	-	-	3	0,1
Тересва	1614	1053	65,2	210	13,0	339	21,0	10	0,6	1	0,0	1	0,0
Тячево	5910	855	14,5	4482	75,8	434	7,3	43	0,7	1	0,0	95	1,6
Ужгород	16919	641	3,8	13590	80,3	1151	6,8	23	0,1	1219	7,2	295	1,7
Хуст	10292	5230	50,8	3505	34,1	1535	14,9	13	0,1	1	0,0	8	0,1
Чоп	2318	4	0,2	2294	99,0	11	0,5	2	0,1	5	0,2	2	0,1
Ясіня	9795	6824	69,7	1461	14,9	1484	15,2	9	0,1	8	0,1	9	0,1
Разом	144774	33737	23,3	90548	62,5	15154	10,5	2299	1,6	2218	1,5	818	0,6

Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Приріст чисельності міського населення Східної Галичини за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.

Роки	Римо-католики		Греко-католики		Іудеї		Інші конфесії	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1880-1890	36071	17,9	25817	14,5	33889	11,0	- 1471	- 14,8
1890-1900	52596	22,1	36582	18,0	19103	5,6	2567	30,3
1900-1910	75485	26,0	38469	16,0	39035	10,8	172	1,6
1880-1910	164152	81,2	100868	56,6	92027	29,9	1268	12,8

Розраховано за: 85, т. XXIV, ч. II, с. 4-5, 32-52.

Приріст чисельності населення Львова за конфесійною належністю в 1880-1910 рр.

Роки	Римо-католики		Греко-католики		Іудеї		Інші конфесії	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1880-1890	8684	14,8	4380	25,0	5169	16,7	- 36	- 1,4
1890-1900	15311	22,6	7451	25,4	8128	18,4	1037	39,1
1900-1910	22872	27,7	9987	34,1	13129	29,7	255	6,9
1880-1910	46867	80,0	21818	124,7	26426	85,4	1256	46,7

Розраховано за: 46, ч. 1, с. 108-109; 60, т. VII, ч. 1, с. 9-10; т. IX, ч. 1, с. 11-12; 84, т. VI, с. 168-169; т. XIII, табл. IV.

Приріст чисельності міських і сільських жителів Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках) *

Комітати	Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Реформати	
	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села
Марамороський	16,0	15,0	13,6	10,1	22,7	15,6	8,3	7,1
Березький	25,2	13,0	31,9	15,7	27,4	9,9	23,3	6,6
Ужанський	10,2	10,6	16,1	2,0	18,7	- 3,2	22,3	3,6
Угочанський	23,2	8,7	22,3	10,0	60,4	3,2	39,2	5,5
Все Закарпаття	17,0	12,1	18,7	7,8	25,4	10,5	18,4	5,8

* Вказані основні конфесії. Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Приріст чисельності міського й сільського населення Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках) *

Комітати	Українці		Угорці		Німці		Румуни	
	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села	Міста	Села
Марамороський	11,2	11,0	25,2	24,0	- 3,2	31,4	15,0	12,7
Березький	4,4	5,9	37,1	17,4	5,8	12,7	- 34,1	564,3
Ужанський	3,4	11,2	23,7	12,9	14,0	19,9	131,3	- 47,5
Угочанський	- 14,4	6,8	60,5	12,7	- 9,5	- 16,6	100,0	5,1
Все Закарпаття	7,4	9,1	30,7	16,0	1,5	22,5	15,2	11,9

* Взято основні мовні групи населення. Розраховано за: 41, т. 1, с. 210-330; т. 42, с. 208-332.

Розподіл усього населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Сільське господарство	4362680	76,6	4848017	76,0	5163002	73,0	118,3
Промисловість	534418	9,4	575663	9,0	654196	9,3	122,4
Торгівля, транспорт	441722	7,8	499568	7,8	665828	9,5	150,7
Інші галузі	354574	6,2	458367	7,2	583447	8,2	164,5
Разом	5693394	100,0	6381615	100,0	7066473	100,0	124,0

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202; 86, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29.

**Розподіл самодіяльного населення Східної Галичини, Буковини
і Закарпаття між галузями промисловості в 1900-1910 рр.**

Галузі промисловості	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Гірничорудна	7877	4,0	10052	4,0
Виробництво будматеріалів	4839	2,5	9211	3,6
Металообробна	19214	9,8	25553	10,1
Машинобудівна	6032	3,1	9556	3,8
Хімічна	3323	1,7	4606	1,8
Енергетична	-	-	574	0,2
Будівельна	21234	10,8	30297	12,0
Поліграфічна	1695	0,9	2934	1,2
Текстильна	4393	2,2	6620	2,6
Паперова, шкіряна	3677	1,9	6063	2,4
Деревообробна	24353	12,4	29597	11,7
Харчова	46523	23,7	34823	13,8
Швейна	48324	24,6	75580	29,9
Інші галузі	5109	2,4	7306	2,7
Разом	19693	100,0	252772	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 49, ч. 11, с. 2-97; ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 6-89.

**Кількість усього населення означених територій,
яке жило за рахунок різних галузей господарства в 1890-1910 рр.**

Територія	Сільське господарство	Промисловість	Торгівля, транспорт	Інші галузі	Разом
	осіб				
1890 р.					
Львів	2704	32709	45539	46991	127943
Львівська т-п. палата *	2225675	210158	238988	128628	2803449
Бродівська т-п. палата	1146479	104892	139401	62819	1453591
Галичина	5113370	531157	605278	358011	6607816
Буковина	489522	62311	56349	38409	646591
Австрія	13351379	5793255	2477568	2273211	23895413
1900 р.					
Львів	2170	40111	56308	61288	159877
Львівська т-п. палата *	2491947	234956	264581	171081	3162565
Бродівська т-п. палата	1269583	96613	129181	78832	1574209
Галичина	5619982	583210	647360	465387	7315939
Буковина	530374	72901	71943	54977	730195
Австрія	13709204	6585047	3023814	2832643	26150708
1910 р.					
Львів	2604	56486	70329	76694	206113
Львівська т-п. палата *	2659534	306490	321794	236135	3523953
Бродівська т-п. палата	1336988	116344	137749	97039	1688120
Галичина	5863044	761763	771551	628166	8024524
Буковина	569238	83293	75031	72565	800127
Австрія	13842707	7562508	3539448	3626137	28570800

* Львівська торгово-промислова палата – без Львова.

Розраховано за: 55, т. 2, ч. 1, с. 14-15.

**Кількість самодіяльного населення означених територій,
зайнятого в різних галузях господарства в 1890-1910 рр.**

Територія	Сільське господарство	Промисловість	Торгівля, транспорт	Інші галузі	Разом
	осіб				
1890 р.					
Львів	1261	14677	17020	27064	60022
Львівська т-п. палата *	1400667	79906	86986	65368	1632927
Бродівська т-п. палата	686295	36705	48300	26778	798078
Галичина	3195144	209375	219141	185647	3809307
Буковина	291339	22669	18731	18167	350906
Австрія	8469223	2716712	1009258	1374094	13569287
1900 р.					
Львів	711	15955	19473	33520	69659
Львівська т-п. палата *	1439092	78811	80559	86690	1685152
Бродівська т-п. палата	692539	30664	38969	37348	799520
Галичина	3237755	203111	202303	247081	3886250
Буковина	275745	24441	22427	26550	349163
Австрія	8205574	2944273	1231010	1727739	14108596
1910 р.					
Львів	849	25422	27094	41332	94697
Львівська т-п. палата *	1612471	116190	116510	137072	1982243
Бродівська т-п. палата	783315	43719	50634	54009	931677
Галичина	3545042	304827	288591	365441	4503901
Буковина	328670	31982	27000	37901	425553
Австрія	8506466	3627816	1576623	2309500	16020405

* Львівська торгово-промислова палата – без Львова.

Розраховано за: 55, т. 3, ч. 1, с. 12-13.

Структура зайнятості населення в повітах Східної Галичини в 1890 р.

Повіти	% населення, зайнятого у:			
	Сільському господарстві	Промисловості	Торгівлі, транспорті	Інших галузях
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Бережанський	78,30	8,36	7,65	5,69
Бжозовський	83,65	6,67	6,24	3,44
Бібрський	81,50	6,79	8,71	3,00
Богородчанський	82,14	9,37	6,31	2,18
Борщівський	79,12	6,73	11,47	2,68
Бродівський	72,37	9,51	10,90	7,22
Бучацький	74,73	9,88	11,37	4,02
Городенківський	84,74	6,85	5,82	2,59
Городоцький	81,46	8,29	5,58	4,67
Гусятинський	76,65	8,36	11,16	3,83
Добромільський	85,62	5,31	5,99	3,08
Долинський	76,61	11,46	8,77	3,16
Дрогобицький	69,57	17,69	8,07	4,67
Жидачівський	81,15	8,41	6,03	4,41
Жовківський	82,40	8,56	5,01	4,03
Заліщицький	80,46	8,06	8,29	3,19
Збараський	85,49	6,15	6,01	2,35
Золочівський	78,91	8,08	8,04	4,97
Калуський	85,40	5,96	5,94	2,70
Кам'янка-Струмилівський	79,57	8,97	7,85	3,61
Коломийський	71,30	10,71	11,39	6,60
Косовський	82,52	7,87	6,67	2,94
Лісковський	84,85	6,69	5,45	3,01
Львівський	78,61	9,69	7,50	4,20
Мостиський	84,67	6,39	5,15	3,79

Продовження Додатка 92

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Надворнянський	86,21	6,74	3,87	3,18
Перемишльський	64,84	10,86	10,31	13,99
Перемишлянський	84,10	7,77	5,11	3,02
Підгаєцький	85,56	7,65	4,46	2,33
Рава-Руський	82,65	8,42	5,86	3,07
Рогатинський	81,33	8,06	7,19	3,42
Рудківський	87,18	6,48	4,26	2,08
Самборський	82,71	6,34	4,57	6,38
Скалатський	78,04	7,55	9,81	4,60
Снятинський	83,06	8,09	6,25	2,60
Сокальський	74,56	11,29	10,40	3,75
Станіславівський	64,08	12,46	13,10	10,36
Старо-Самборський	82,58	8,20	5,81	3,41
Стрийський	73,46	11,44	10,37	4,73
Сяноцький	81,82	7,96	5,75	4,47
Тернопільський	70,42	11,25	11,05	7,28
Тлумацький	82,20	6,86	7,38	2,96
Трембовлянський	80,49	9,47	5,98	4,06
Турківський	91,69	3,27	3,25	1,79
Цішанівський	85,14	5,80	5,89	3,17
Чортківський	80,30	9,36	6,28	3,98
Яворівський	85,16	5,78	5,71	3,35
Ярославський	76,16	9,05	6,83	7,96
Львів	2,11	28,40	32,76	36,73

Розраховано за: 85, т. XV, zesz. III, с. 60-65.

**Структура зайнятості населення в повітах Східної Галичини
згідно з даними перепису 3 червня 1902 р.**

Повіти	Всього зайнято	З них:				
		Сільське господарство	Промисловість		Транспорт	Торгівля, кредит
			Фабрично-заводська	Ремісничо-кустарна		
осіб						
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Бережанський	46658	43507	1585	168	67	1331
Бжозовський	52744	48817	1493	1311	83	1040
Бібрський	39100	36099	1714	94	42	1151
Богородчанський	38878	34742	2098	797	572	669
Борщівський	48356	43972	2012	815	97	1460
Бродівський	77452	69827	4359	131	111	3024
Бучацький	67665	59644	4339	976	150	2556
Городенківський	47663	43392	1644	1261	122	1244
Городоцький	39264	34794	2133	1011	64	1262
Гусятинський	45203	41771	1614	504	49	1265
Добромільський	48800	40372	3170	3461	431	1366
Долинський	63699	54768	6306	382	199	2044
Дрогобицький	72783	58340	10581	896	300	2666
Жидачівський	38413	34512	1674	951	94	1182
Жовківський	51910	47014	2354	1000	165	1377
Заліщицький	38546	35713	972	929	56	876
Збарзький	36132	33694	897	653	36	852
Золочівський	81012	74103	3165	1600	112	2032
Калуський	51748	47157	1957	1359	143	1132
Кам'янка-Струмилівський	59191	53538	1987	1962	68	1636
Коломийський	53868	45239	4094	1345	329	2861
Косовський	58647	52970	2923	1081	155	1518

1	2	3	4	5	6	7
Кроснівський	51949	45423	2819	2279	113	1315
Лісковський	54403	48817	3501	358	294	1433
Львівський	61642	52956	4977	1585	184	1940
Мостиський	54760	49996	1484	1777	77	1426
Надворнянський	49488	44084	2946	899	191	1368
Перемишльський	63685	50703	7003	1988	273	3718
Перемишлянський	39311	35662	1280	1241	43	1085
Печеніжинський	22967	21279	731	418	62	477
Підгаєцький	48511	44495	1343	1479	30	1164
Рава-Руський	61698	56157	2733	940	154	1714
Рогатинський	58246	53403	1882	1328	83	1550
Рудківський	45761	41438	1391	2018	34	880
Самборський	57953	50685	2069	3297	316	1586
Скалатський	40778	37878	1182	541	20	1157
Снятинський	45353	39254	3149	1196	185	1569
Сокальський	50625	44106	2662	1945	134	1778
Станіславівський	61478	47991	7022	1817	402	4246
Старо-Самборський	35881	32453	1800	664	60	904
Стрийський	57355	46521	7249	820	177	2588
Сяноцький	54571	47581	3147	1696	115	2032
Тернопільський	58304	49333	4015	1892	116	2948
Тлумацький	57421	50562	3475	1234	290	1860
Трембовлянський	37967	34094	2316	422	40	1095
Турківський	47384	43147	2150	650	489	948
Цішанівський	42885	39426	1780	488	69	1122
Чортківський	35468	31945	2065	615	45	798
Яворівський	47294	43074	1719	1509	16	976
Ярославський	77487	69691	3415	1441	173	2767
Разом	2614256	2286536	164292	61629	8406	93393

Розраховано за: 50, с. 86-96.

Структура зайнятості *самодіяльного* населення Північної Буковини за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	48274	42485	88,0	2446	5,1	1558	3,2	1785	3,7
Чернівці	23767	5045	21,2	7369	31,0	3908	16,5	7445	31,3
Вижницький	34480	29849	86,6	2263	6,6	1537	4,4	831	2,4
Кімполунгський	25282	19779	78,2	2811	11,1	1884	7,5	808	3,2
Кіцманський	51320	47774	93,1	1416	2,7	1212	2,4	918	1,8
Радауцький	51639	44847	86,9	3201	6,2	1555	3,0	2036	3,9
Серетський	30242	26659	88,2	1602	5,2	974	3,2	1007	3,3
Сторожинецький	39031	34814	89,2	2017	5,2	1255	3,2	945	2,4
Сучавський	46871	40087	85,5	2818	6,0	1574	3,4	2392	5,1
Разом	350906	291339	83,0	25943	7,4	15457	4,4	18167	5,2

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 9.

Кількість підприємств і зайнятих у них осіб за повітами Буковини згідно з даними перепису 3 червня 1902 р.

Повіти	Фабрично-заводська промисловість			Транспорт			Торгівля, кредит			Разом			Ремісничо-кустарні підприємства	
	Підприємств		Зайнято (осіб)	Підприємств		Зайнято (осіб)	Підприємств		Зайнято (осіб)	Підприємств		Зайнято (осіб)	Підприємств	Зайнято (осіб)
	Головні	Філії		Головні	Філії		Головні	Філії		Головні	Філії			
Вижницький	801	18	212	156	3	200	818	29	2132	1775	50	4453	148	166
Гурагуморський	718	22	1478	51	1	66	350	26	504	1119	49	2048	10	10
Кімполунгський	837	55	5338	134	4	916	548	39	1625	1519	98	7879	25	29
Кіцманський	660	12	1346	47	2	70	527	11	854	1234	25	2270	281	301
Радауцький	1229	37	3830	72	2	177	639	35	1701	1940	74	5708	7	10
Серетський	622	13	1135	48	-	101	410	29	594	1080	42	1830	35	37
Сторожинецький	796	-	1812	147	4	237	582	21	992	1525	25	3041	361	410
Сучавський	1008	41	1836	121	6	159	608	78	1074	1737	125	3069	103	105
Чернівецький	1178	18	2067	113	2	132	624	22	984	1915	42	3183	-	-
Разом	7849	216	20963	889	24	2058	5106	290	10460	13844	530	33481	970	1068

Розраховано за: 50, с. 86-96.

Чисельність і питома вага *самодіяльного* населення Закарпаття, зайнятого в усіх галузях господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Все населення Закарпаття			З них – самодіяльне населення					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	осіб	осіб	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	498300	553943	594943	213682	42,9	229849	41,5	227959	38,3
Промисловість	58417	68069	91583	21419	36,7	26310	38,7	35459	38,7
Торгівля, транспорт, кредит	27376	40568	60925	8936	32,6	11352	28,0	17570	28,8
Інші галузі	77727	92189	101014	30610	39,4	39991	43,4	42195	41,8
Разом	661820	754769	848160	274647	41,5	307502	40,7	323183	38,1

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29.

Розподіл усього населення Закарпаття між *окремими* галузями господарства за комітатами в 1900-1910 рр.

Комітати	1900 р.							1910 р.						
	Все населення (осіб)	З них:						Все населення (осіб)	З них:					
		Торгівля, кредит		Транспорт		Чинovníки, духовенство			Торгівля, кредит		Транспорт		Чинovníки, духовенство	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Марамороський	309598	2679	0,9	2148	0,7	2347	0,8	357705	4415	1,2	2911	0,8	3319	0,9
Березький	208589	2025	1,0	1197	0,6	1958	0,9	236611	3126	0,8	1999	0,8	2797	1,2
Ужанський	153266	1416	0,9	764	0,5	1397	0,9	162089	1987	1,2	1294	0,8	1817	1,1
Угочанський	83316	603	0,7	520	0,6	686	0,8	91755	1017	1,1	821	0,9	843	0,9
Закарпаття	754769	6723	0,9	4629	0,6	6388	0,8	848160	10545	1,2	7025	0,8	8776	1,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

Розподіл самодіяльного населення Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість (осіб)	%	Кількість (осіб)	%	Кількість (осіб)	%
Сільське господарство	213682	77,8	229849	74,7	227959	70,5
Промисловість	21419	7,8	26310	8,6	35459	11,0
Торгівля, транспорт	8936	3,3	11352	3,7	17570	5,4
Інші галузі	30610	11,1	39991	13,0	42195	13,1
Разом	274647	100,0	307502	100,0	323183	100,0

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29; т. 42, с. 26-33; т. 48, с. 22-29.

**Розподіл усього населення (самодіяльного та утриманців) Закарпаття
між галузями господарства за комітатами в 1890-1910 рр.
(у відсотках, в сумі – 100%)**

Галузі господарства, види зайнятості	Роки	Комітати				Закарпаття	Угорщина
		Марамороський	Березький	Ужанський	Угочанський		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Все населення (осіб)	1890	268855	180146	137333	75486	661820	15261864
	1900	309598	208589	153266	83316	754769	16838255
	1910	357705	236611	162089	91755	848160	18264533
3 н и х :							
Сільське господарство	1890	72,7	77,4	76,0	78,5	75,3	70,8
	1900	71,5	75,0	73,3	76,8	73,4	66,5
	1910	69,1	70,5	69,4	74,5	70,1	62,4
Гірничорудна галузь	1890	1,6	0,0	0,0	0,0	0,7	0,8
	1900	1,5	0,0	0,0	0,0	0,6	1,0
	1910	1,3	0,1	0,1	0,2	0,6	1,2
Промисловість	1890	7,2	9,0	9,2	7,7	8,2	12,4
	1900	8,1	9,6	11,0	7,3	9,0	14,2
	1910	9,5	11,8	12,9	9,5	10,8	17,0
Торгівля	1890	3,7	2,4	2,3	2,2	2,9	2,6
	1900	3,2	3,2	2,9	2,5	3,1	3,1
	1910	4,6	4,4	3,7	3,9	4,3	3,7
Транспорт	1890	1,6	1,0	0,9	1,2	1,2	1,3
	1900	2,6	2,2	1,8	2,4	2,3	2,4
	1910	3,0	2,9	2,6	3,0	2,9	3,2
Громадська служба	1890	2,2	2,9	2,8	2,6	2,5	2,7
	1900	2,4	3,0	2,9	2,7	2,7	3,1
	1910	2,8	3,3	3,2	2,8	3,0	3,4

Продовження Додатка 99

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Армія	1890	0,2	0,4	1,6	0,0	0,5	0,7
	1900	0,3	0,5	1,1	0,1	0,5	0,8
	1910	0,3	0,5	0,8	0,1	0,4	0,8
Поденники	1890	7,6	2,7	3,2	4,6	5,0	3,6
	1900	7,2	3,2	3,2	5,4	5,1	3,6
	1910	5,9	2,3	2,3	2,2	3,8	2,5
Домашня прислуга	1890	1,5	1,8	2,3	1,6	1,8	2,3
	1900	1,2	1,7	1,8	1,5	1,5	2,4
	1910	1,3	1,7	1,7	1,3	1,5	2,2
Інші галузі	1890	1,7	2,4	1,7	1,6	1,9	2,8
	1900	2,0	1,6	2,0	1,3	1,8	2,9
	1910	2,2	2,5	3,3	2,5	2,5	3,6

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29; т. 42, с. 26-33; т. 48, с. 22-29.

Чисельність самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в різних видах транспорту в 1890-1910 рр.

Види транспорту	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Гужовий	1375	55,0	2164	46,8	2855	40,6
Залізничний	732	29,3	1854	40,0	3401	48,4
Водний	113	4,5	213	4,6	147	2,1
Інші види транспорту	278	11,1	398	8,6	622	8,9
Разом	2498	100,0	4629	100,0	7025	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

Чисельність самодіяльного населення Закарпаття за комітатами, зайнятого у фінансовій сфері, кредитній системі та системі страхування в 1890-1910 рр.

Комітати	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Марамороський	85	55,6	72	38,1	161	36,6
Березький	39	25,5	62	32,8	155	35,2
Ужанський	20	13,1	25	13,2	62	14,1
Угочанський	9	5,8	30	15,9	62	14,1
Разом	153	100,0	189	100,0	440	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

Розподіл усього населення Львова і Чернівців між галузями господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	2704	2,1	2170	1,4	2604	1,3	96,3
Промисловість	36332	28,4	44239	27,7	56486	27,4	155,5
Торгівля, транспорт	41916	32,8	52180	32,6	70329	34,1	167,8
Інші галузі	46991	36,7	61288	38,3	76694	37,2	163,2
Разом	127943	100,0	159877	100,0	206113	100,0	161,1
Чернівці							
Сільське господарство	9212	17,0	7267	10,8	6690	7,7	72,6
Промисловість	18939	35,0	21928	32,4	26189	30,1	138,3
Торгівля, транспорт	11927	22,0	16651	24,6	26170	30,0	219,4
Інші галузі	14093	26,0	21776	32,2	28064	32,2	199,1
Разом	54171	100,0	67622	100,0	87113	100,0	160,8

Розраховано за: 51, ч. 1, с. 12-15; ч. 10, с. 34-89.

Структура зайнятості *самодіяльного* населення Львова і Чернівців у різних галузях господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	1261	2,1	711	1,0	849	0,9	67,3
Промисловість	16090	26,8	17559	25,2	25422	26,9	158,0
Торгівля, транспорт	15607	26,0	17869	25,7	27094	28,6	173,6
Інші галузі	27064	45,1	33520	48,1	41332	43,6	152,7
Разом	60022	100,0	69659	100,0	94697	100,0	157,8
Чернівці							
Сільське господарство	5045	21,2	3570	12,4	2916	7,6	57,8
Промисловість	7369	31,0	8149	28,2	10224	26,8	138,7
Торгівля, транспорт	3908	16,4	5516	19,1	9418	24,7	241,0
Інші галузі	7445	31,4	11670	40,3	15649	40,9	210,1
Разом	23767	100,0	28905	100,0	38207	100,0	160,8

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

Структура зайнятості *самодіяльного* населення десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	94697	849	0,9	25422	26,9	27094	28,6	41332	43,6
Перемишль	25896	214	0,8	5217	20,2	6544	25,3	13921	53,8
Коломия	16717	1353	8,1	4675	28,0	4746	28,4	5943	35,6
Дрогобич	11667	1031	8,8	5196	44,5	3106	26,6	2334	20,0
Тернопіль	13784	1018	7,4	3116	22,6	3986	28,9	5664	41,1
Станіславів	15385	50	0,3	2927	19,0	3852	25,0	8556	55,6
Стрий	11689	843	7,2	3050	26,1	3654	31,3	4142	35,4
Ярослав	11390	1230	10,8	1953	17,2	2990	21,0	5817	51,1
Самбір	8736	2479	28,4	1344	15,4	2058	23,6	2855	32,7
Броди	7014	60	0,9	2007	28,6	2352	33,5	2595	37,0
Разом	216975	9127	4,2	54907	25,3	59782	27,6	93159	42,9
Східна Галичина	3008617	2396635	79,7	185331	6,2	194238	6,5	232413	7,6

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

Розподіл самодіяльного населення десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості в 1910 р. (в абсолютних цифрах)

Галузі промисловості	Львів	Пере- мишль	Коло- мия	Дрого- бич	Терно- піль	Стані- славів	Стрий	Яро- слав	Самбір	Броди
	о с і б									
Гірничорудна	147	3	12	335	-	8	9	1	6	-
Виробництво будматеріалів	1028	163	371	188	72	116	49	90	26	13
Металообробна	2912	709	393	433	250	292	661	167	121	100
Машинобудівна	1142	125	158	221	88	111	105	60	40	119
Хімічна	312	38	125	721	54	49	95	20	23	28
Енергетична	316	16	9	11	7	7	9	8	7	6
Будівельна	3880	763	507	644	588	259	383	410	257	229
Поліграфічна	1156	105	62	53	39	49	33	46	21	22
Текстильна	541	81	248	49	58	100	55	37	13	23
Паперова, шкіряна	762	111	231	73	35	95	43	28	20	361
Деревообробна	1724	411	375	568	379	241	378	119	119	108
Харчова	2674	677	461	353	384	283	363	303	196	254
Швейна	8741	2012	1679	1518	1151	1314	847	661	493	724
Інші галузі	87	3	44	29	11	3	20	3	2	20
Разом	25422	5217	4675	5196	3116	2927	3050	1953	1344	2007

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 34-89.

Розподіл самодіяльного населення десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості в 1910 р. (у відсотках)

Галузі промисловості	Львів	Пере- мишль	Коло- мия	Дрого- бич	Терно- піль	Стані- славів	Стрий	Яро- слав	Самбір	Броди
	%									
Гірничорудна	0,6	0,1	0,3	6,5	-	0,3	0,3	0,1	0,5	-
Виробництво будматеріалів	4,0	3,1	7,9	3,6	2,3	4,0	1,6	4,6	1,9	0,7
Металообробна	11,5	13,6	8,4	8,3	8,0	10,0	21,7	8,6	9,0	5,0
Машинобудівна	4,5	2,4	3,4	4,3	2,8	3,8	3,4	3,1	3,0	5,9
Хімічна	1,2	0,7	2,7	13,9	1,7	1,7	3,1	1,0	1,7	1,4
Енергетична	1,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,3
Будівельна	15,3	14,6	10,8	12,4	18,9	8,9	12,6	21,0	19,1	11,4
Поліграфічна	4,6	2,0	1,3	1,0	1,3	1,7	1,1	2,4	1,6	1,1
Текстильна	2,1	1,6	5,3	0,9	1,9	3,4	1,8	1,9	1,0	1,2
Паперова, шкіряна	3,0	2,1	4,9	1,4	1,1	3,3	1,4	1,4	1,5	18,0
Деревообробна	6,8	7,9	8,0	10,9	12,2	8,2	12,4	6,1	8,9	5,4
Харчова	10,5	13,0	9,9	6,8	12,3	9,7	11,9	15,5	14,6	12,7
Швейна	34,4	38,6	35,9	29,2	36,9	44,9	27,8	33,9	36,7	36,1
Інші галузі	0,4	0,0	1,0	0,6	0,4	0,1	0,7	0,2	0,2	1,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 34-89.

**Структура зайнятості самодіяльного населення Закарпаття та міст краю в усіх галузях господарства в 1900-1910 рр.
(у відсотках)**

Галузі господарства	Закарпаття		Усі міста Закарпаття		5 великих міст		Питома вага міст у господарстві Закарпаття			
							21 місто		5 великих міст	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	74,8	70,5	34,8	28,5	14,9	14,4	7,3	7,2	1,7	2,1
Промисловість *	8,1	10,5	21,6	25,4	28,5	31,2	41,9	43,1	30,1	30,1
Торгівля, кредит	2,2	3,3	7,1	8,6	10,2	11,2	51,2	46,9	40,3	35,0
Транспорт	1,5	2,2	4,4	5,7	4,4	5,4	46,0	46,1	25,0	25,1
Громадська служба	2,0	2,7	6,0	7,0	8,5	9,5	45,0	46,3	35,0	35,7
Поденники	5,2	3,9	6,0	5,8	5,5	3,5	18,4	26,5	9,1	9,2
Домашня челядь	3,4	3,7	8,9	8,8	12,0	11,2	40,8	42,9	30,0	31,5
Інші галузі	2,8	3,2	11,2	10,2	16,0	13,6	62,0	56,7	48,5	43,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	15,7	17,9	8,6	10,2

* Враховано всі категорії промисловості.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29; т. 42, с. 26-33; т. 48, с. 22-29.

**Структура зайнятості міського *самодіяльного* населення Закарпаття
в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)**

Міста	Роки	Галузі господарства					Разом
		Сільське господарство	Промисловість *	Торгівля, кредит	Транспорт	Інші галузі	
		Зайнято (осіб)					
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Берегово	1900	940	944	282	122	1372	3660
	1910	1167	1729	585	260	1747	5488
Буштино	1900	308	59	28	28	185	608
	1910	233	58	60	17	321	689
Вел. Березний	1900	354	126	81	24	306	891
	1910	458	240	110	54	283	1145
Вел. Бичків	1900	635	606	60	71	345	1717
	1910	577	793	108	77	473	2028
Виноградово	1900	824	450	112	81	875	2342
	1910	1033	743	267	146	809	2998
Вишково	1900	1592	166	27	11	101	1897
	1910	1511	208	51	15	124	1909
Довге Поле	1900	769	45	22	56	87	979
	1910	582	133	35	72	117	939
Королево	1900	482	88	18	180	99	867
	1910	444	144	41	337	96	1062
Мараморош-Сігет	1900	597	1798	732	447	3282	6856
	1910	927	2392	971	540	3691	8521
Мукачево	1900	393	1890	876	322	2317	5798
	1910	325	2580	1023	494	2828	7250

Продовження Додатка 108

1	2	3	4	5	6	7	8
Перечин	1900	388	297	9	19	80	793
	1910	437	431	29	32	131	1060
Рахів	1900	2196	207	55	62	331	2851
	1910	1381	286	83	64	621	2435
Свалява	1900	514	114	46	45	149	868
	1910	472	452	87	114	319	1444
Середнє	1900	407	117	38	16	101	679
	1910	247	124	45	13	229	658
Солотвино	1900	1	584	1	7	185	778
	1910	4	659	2	8	232	905
Тересва	1900	284	23	9	21	53	390
	1910	400	35	16	23	80	554
Тячево	1900	1463	301	69	75	248	2156
	1910	1406	342	106	83	332	2269
Ужгород	1900	341	2343	613	171	3311	6779
	1910	282	2920	833	284	3487	7806
Хуст	1900	1642	514	188	96	757	3197
	1910	2023	634	275	188	741	3861
Чоп	1900	230	114	24	153	147	668
	1910	178	188	38	304	176	884
Ясіня	1900	2410	219	151	120	554	3454
	1910	2371	187	176	138	924	3796

* Враховано всі категорії промисловості разом із гірничодобувною галуззю.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Структура зайнятості міського *самодіяльного* населення Закарпаття
в 1900-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)**

Міста	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
	Роки							
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Берегово	25,7	21,3	25,8	31,5	11,0	15,4	37,5	31,8
Буштино	50,7	33,8	9,7	8,4	9,3	11,2	30,3	46,6
Вел. Березний	39,7	40,0	14,2	21,0	11,8	14,3	34,3	24,7
Вел. Бичків	37,0	28,5	35,3	39,1	7,6	9,1	20,1	23,3
Виноградово	35,2	34,5	19,2	24,8	8,2	13,8	37,4	26,9
Вишково	83,9	79,2	8,8	10,9	2,0	3,5	5,3	6,4
Довге Поле	78,5	62,0	4,6	14,2	8,0	11,4	8,9	12,4
Королево	55,6	41,8	10,2	13,6	22,8	35,6	11,4	9,0
Мараморощ-Сігет	8,7	10,9	26,2	28,1	17,2	17,7	47,9	43,3
Мукачево	6,8	4,5	32,6	35,6	20,7	20,9	39,9	39,0
Перечин	48,9	41,2	37,5	40,7	3,5	5,8	10,1	12,3
Рахів	77,0	56,7	7,3	11,7	4,1	6,1	11,6	25,5
Свалява	59,2	32,7	13,1	31,3	10,5	13,9	17,2	22,1
Середнє	59,9	37,6	17,2	18,8	8,0	8,8	14,9	34,8
Солотвино	0,1	0,4	75,1	72,8	1,0	1,2	23,8	25,6
Тересва	72,8	72,3	5,9	6,3	7,7	7,0	13,6	14,4
Тячево	67,9	62,0	13,9	15,1	6,7	8,3	11,5	14,6
Ужгород	5,0	3,6	34,6	37,4	11,6	14,3	48,8	44,7
Хуст	51,4	52,4	16,0	16,4	8,9	12,0	23,7	19,2
Чоп	34,4	20,1	17,1	21,3	26,5	38,7	22,0	19,9
Ясіня	69,8	62,5	6,3	4,9	7,8	8,3	16,1	24,3
Разом	34,8	28,5	22,8	26,5	11,5	14,2	30,9	30,8

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Динаміка перерозподілу *самодіяльного* населення міст Закарпаття
між галузями господарства (1910 р. до 1900 р.) (у відсотках)**

Міста	Все самодіяльне населення	У тому числі зайняте в:			
		Сільському господарстві	Промисловості	Торгівлі й на транспорті	Інших галузях
Берегово	49,9	24,1	83,2	109,2	27,3
Буштино	13,3	- 24,4	- 1,7	37,5	73,5
Вел. Березний	28,5	29,4	90,5	56,2	- 7,5
Вел. Бичків	18,1	-9,1	30,9	41,2	37,1
Виноградово	28,0	25,4	65,1	114,0	- 7,5
Вишково	0,6	- 5,1	25,3	73,7	22,8
Довге Поле	- 4,1	- 24,3	195,6	37,2	34,5
Королево	22,5	- 7,9	63,6	90,9	- 3,0
Мараморош-Сігет	24,3	55,3	33,0	28,2	12,5
Мукачево	25,0	- 14,3	36,5	26,6	22,1
Перечин	33,7	12,6	45,1	117,9	63,8
Рахів	- 14,6	- 37,1	38,2	25,6	87,6
Свалява	66,4	- 8,2	296,5	120,9	14,1
Середнє	- 17,8	- 39,3	6,0	7,4	126,7
Солотвино	16,3	400,0	12,8	25,0	25,4
Тересва	42,1	40,8	52,2	30,0	50,9
Тячево	5,2	- 3,9	13,6	31,3	33,9
Ужгород	15,1	- 7,3	24,6	42,5	5,3
Хуст	20,8	23,2	23,3	63,0	- 2,2
Чоп	32,3	- 22,6	64,9	93,2	19,7
Ясіня	9,9	- 1,7	- 14,6	15,9	66,8

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

Чисельність і питома вага промислового та сільськогосподарського населення міст Закарпаття серед усього цивільного населення в 1900-1910 рр.

Міста	1900 р.					1910 р.				
	Все цивільне населення міст (осіб)	У тому числі:				Все цивільне населення міст (осіб)	У тому числі:			
		Промислове *		Сільсько-господарське			Промислове *		Сільсько-господарське	
		осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%
Берегово	9609	893	9,3	940	9,8	12898	1639	12,7	1167	9,0
Буштино	1666	59	3,5	308	18,5	2056	58	2,8	233	11,3
Вел. Березний	2552	121	4,7	354	13,9	2814	229	8,1	458	16,3
Вел. Бичків	5289	606	11,5	635	12,0	5948	791	13,3	577	3,4
Виноградово	5743	388	6,8	824	14,3	7799	667	8,6	1033	13,2
Вишково	4441	162	3,6	1592	35,8	4835	198	4,1	1511	31,3
Довге Поле	2350	44	1,9	769	32,7	2587	133	5,1	582	22,5
Королево	2535	77	3,0	482	19,0	3167	139	4,4	444	14,0
Мараморощ-Сігет	16901	1759	10,4	597	3,5	20832	2371	11,4	927	4,4
Мукачево	13640	1872	13,7	393	2,9	16518	2560	15,5	325	2,0
Перечин	2119	282	13,0	388	18,3	2530	411	16,2	437	17,3
Рахів	5869	202	3,4	2196	37,4	6571	269	4,1	1381	21,0
Свалява	2411	111	4,6	514	21,3	3795	437	11,5	472	12,4
Середнє	1725	108	6,3	407	23,6	1862	115	6,2	247	13,3
Солотвино	2320	14	0,6	1	0,0	2320	33	1,4	4	0,2
Тересва	1302	23	1,8	284	21,8	1609	35	2,2	400	24,9
Тячево	4841	296	6,1	1463	30,2	5898	324	5,5	1406	23,8
Ужгород	13471	2320	17,2	341	2,5	15980	2861	17,9	282	1,8
Хуст	8706	491	5,6	1642	18,9	10285	622	6,0	2023	19,7
Чоп	1814	92	5,1	230	12,7	2313	143	6,2	178	7,7
Ясіня	9023	213	2,4	2410	26,7	9883	185	1,9	2371	24,0
Разом	118327	10133	8,6	16770	14,2	142440	14220	10,0	16458	11,6

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Чисельність і питома вага цивільного населення міст Закарпаття,
зайнятого в торгівлі, кредитній системі й на транспорті в 1900-1910 рр.**

Міста	1900 р.					1910 р.				
	Все цивільне населення міст (осіб)	З них:				Все цивільне населення міст (осіб)	З них:			
		Торгівля, кредит	Транспорт	Разом	%		Торгівля, кредит	Транспорт	Разом	%
Берегово	9609	282	122	404	4,2	12898	585	260	845	6,6
Буштино	1666	28	28	56	3,4	2056	60	17	77	3,7
Вел. Березний	2552	81	24	105	4,1	2814	110	54	164	5,8
Вел. Бичків	5289	60	71	131	2,5	5948	108	77	185	3,1
Виноградово	5743	112	81	193	3,4	7799	267	146	413	5,3
Вишково	4441	27	11	38	0,9	4835	51	15	66	1,4
Довге Поле	2350	22	56	78	3,3	2587	35	72	107	4,1
Королево	2535	18	180	198	7,8	3167	41	337	378	11,9
Мараморощ-Сігет	16901	732	447	1179	7,0	20832	971	540	1511	7,3
Мукачево	13640	876	322	1198	8,9	16518	1023	494	1517	9,2
Перечин	2119	9	19	28	1,3	2530	29	32	61	2,4
Рахів	5869	55	62	117	2,0	6571	83	64	147	2,2
Свалява	2411	46	45	91	3,8	3795	87	114	201	5,3
Середнє	1725	38	16	54	3,1	1862	45	13	58	3,1
Солотвино	2320	1	7	8	0,3	2320	2	8	10	0,4
Тересва	1302	9	21	30	2,3	1609	16	23	39	2,4
Тячево	4841	69	75	144	3,0	5898	106	83	189	3,2
Ужгород	13471	613	171	784	5,8	15980	833	284	1117	7,0
Хуст	8706	188	96	284	3,3	10285	275	188	463	4,5
Чоп	1814	24	153	177	9,8	2313	38	304	342	14,8
Ясіня	9023	151	120	271	3,0	9883	176	138	314	3,2
Разом	118327	3441	2127	5568	4,7	142440	4941	3263	8202	5,8

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Чисельність і питома вага утриманців серед усього населення
Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1890-1910 рр.
у кожному з регіонів**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Східна Галичина						
Сільське господарство	1138420	33,73	1761280	46,80	1602491	40,07
Промисловість	244382	60,45	282408	66,40	293989	61,33
Торгівля, транспорт	186832	50,85	274911	69,34	335634	63,34
Інші галузі	118443	49,67	153643	49,37	177455	43,30
Разом	1688077	38,50	2472232	50,49	2409569	44,47
Буковина						
Сільське господарство	198183	49,14	254629	48,00	240568	42,26
Промисловість	45811	63,84	54903	66,71	51311	61,60
Торгівля, транспорт	31449	67,05	43073	68,87	48031	64,01
Інші галузі	20242	52,70	28427	51,71	34664	47,77
Разом	295685	45,73	381032	52,18	374574	46,81
Закарпаття						
Сільське господарство	284618	57,12	324094	58,51	366679	61,66
Промисловість	36998	63,33	41759	61,35	56124	61,28
Торгівля, транспорт	18440	67,36	29216	72,02	43355	71,16
Інші галузі	47117	60,62	52198	56,62	58819	58,23
Разом	387173	58,50	447267	59,26	524977	61,90

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 2, с. 418-661; т. 14, с. 28-32, 37-38; т. 7, с. 28-32; т. 21, с. 28-29; 55, ч. 10, с. 186-202.

**Розподіл утриманців між галузями господарства
Східної Галичини та Буковини в 1890-1910 рр. (у відсотках)**

Галузі господарства	Східна Галичина			Буковина		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	67,9	69,7	66,5	67,0	66,8	64,2
Промисловість	13,3	12,1	12,2	15,5	14,4	13,7
Торгівля, транспорт	12,4	11,7	13,9	10,6	11,3	12,8
Інші галузі	6,4	6,5	7,4	6,9	7,5	9,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

**Чисельність і питома вага самодіяльного населення та утриманців Закарпаття,
зайнятих в усіх галузях господарства в 1900-1910 рр.**

Галузі господарства	1900 р.					1910 р.				
	Все населення (осіб)	З них:				Все населення (осіб)	З них:			
		Самодіяльні		Утриманці			Самодіяльні		Утриманці	
		осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	553943	229849	41,5	324094	58,5	594638	227959	38,3	366679	61,7
Промисловість *	68069	24876	36,5	43193	63,5	91583	33993	37,1	57590	62,9
Торгівля, кредит	23173	6723	29,0	16450	71,0	36464	10545	28,9	25919	71,1
Транспорт	17395	4629	26,6	12766	73,4	24461	7025	28,7	17436	71,3
Громадська служба	20519	6388	31,1	14131	68,9	25648	8776	34,2	16872	65,8
Поденники	38287	15853	41,4	22434	58,6	32447	12663	39,0	19784	61,0
Домашня прислуга	11229	10485	93,4	744	6,6	12700	11834	93,2	866	6,8
Інші галузі	22154	8699	39,3	13455	60,7	30219	10388	34,4	19831	65,6
Разом	754769	307502	40,7	447267	59,3	848160	323183	38,1	524977	61,9

* Без гірничодобувної галузі.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 2, с. 418-661; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 48, с. 414-662.

Абсолютна кількість утриманців та їхня питома вага серед усього міського населення західноукраїнських земель у 1910 р.

Територія Галузі господарства	Міста Закарпаття				Львів		Чернівці		Усі міста західноукраїнських земель (132 міста)	
	21 місто		5 міст		осіб	%	осіб	%	осіб	%
	осіб	%	осіб	%						
Сільське господарство	26708	61,9	7312	60,8	1755	67,4	3774	56,4	74406	59,3
Промисловість	21699	59,7	13826	57,4	29264	51,8	15965	61,0	193583	57,1
Торгівля, транспорт	18869	69,7	12286	69,3	43235	61,5	16752	64,0	284960	65,6
Інші галузі	19797	51,9	12439	49,9	35362	46,1	12415	44,2	202032	46,7
Разом	87073	60,1	45863	58,2	109616	54,1	48906	56,1	754981	56,7

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 2, с. 418-661; т. 14, с. 28-32, 37-38; т. 17, с. 28-32; т. 21, с. 28-29; 55, ч. 10, с. 186-202.

Кількість утриманців, яка припадала на одного працюючого в різних галузях господарства Східної Галичини в 1910 р.

Галузі господарства	Українці	Поляки	Німці	Інші етноси	Іноземці
Сільське господарство	0,7	0,9	1,3	0,5	1,1
Промисловість	1,8	2,0	2,0	1,1	0,9
Торгівля, транспорт	2,0	2,5	2,1	1,1	2,2
Інші галузі	0,5	0,9	0,9	0,1	0,4

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Кількість утриманців, яка припадала на одного працюючого в різних галузях господарства Буковини в 1910 р.

Галузі господарства	Українці	Німці	Поляки	Румуни	Інші етноси	Іноземці
Сільське господарство	0,7	1,1	1,0	0,7	0,7	0,7
Промисловість	1,5	1,7	1,5	1,4	1,7	1,3
Торгівля, транспорт	1,6	1,8	1,9	1,6	1,3	1,6
Інші галузі	0,7	1,2	1,2	0,7	0,7	0,6

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

Розподіл утриманців між галузями господарства Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Галузі господарства	Все населення Закарпаття		З них:			
	1900 р.	1910 р.	Самодіяльне населення		Утриманці	
			1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	73,4	70,1	74,8	70,5	72,5	69,9
Промисловість *	9,0	10,8	8,0	10,5	9,7	10,9
Торгівля, кредит	3,1	4,3	2,2	3,3	3,4	4,9
Транспорт	2,3	2,9	1,5	2,2	2,9	3,3
Громадська служба	2,7	3,0	2,1	2,7	3,1	3,2
Поденники	5,1	3,8	5,2	3,9	5,0	3,8
Домашня прислуга	1,5	1,5	3,4	3,7	0,2	0,2
Інші галузі	2,9	3,6	2,8	3,3	3,0	3,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Без гірничодобувної галузі.

Розраховано за: 41, т. 1, с. 37-38; т. 2, с. 418-661; т. 14, с. 28-32; т. 17, с. 28-32; т. 48, с. 414-662.

Розподіл утриманців між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Львів						Чернівці					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	1443	2,1	1459	1,6	1755	1,6	4167	13,7	3697	9,6	3774	7,7
Промисловість	20242	29,8	26680	29,6	29264	26,8	11570	38,1	13779	35,6	15965	32,6
Торгівля, транспорт	26309	38,7	34311	38,0	43235	39,4	8019	26,4	11135	28,8	16752	34,3
Інші галузі	19927	29,4	27768	30,8	35362	32,2	6648	21,8	10106	26,0	12415	25,4
Разом	67921	100,0	90218	100,0	109616	100,0	30404	100,0	38717	100,0	48906	100,0

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Чисельність і питома вага кількості *утриманців* відносно до всього міського населення Закарпаття в 1900-1910 рр.

Галузі господарства	1900 р.					1910 р.				
	Все населення міст (осіб)	Самодіяльне населення		Утриманці		Все населення міст (осіб)	Самодіяльне населення		Утриманці	
		осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	42016	16773	39,9	25243	60,1	43166	16458	38,1	26708	61,9
Промисловість	27258	10432	38,3	16826	61,7	36352	14653	40,3	21699	59,7
Торгівля, транспорт	19841	5568	28,1	14273	71,9	27073	8204	30,3	18869	69,7
Інші галузі	31788	15455	48,6	16333	51,4	38183	18386	48,2	19797	51,8
Разом	120903	48228	39,9	72675	60,1	144774	57701	39,9	87073	60,1

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

Розподіл утриманців між галузями міського господарства Закарпаття в 1900-1910 рр. (у відсотках)

Галузі господарства	Все населення		З них:			
	1900 р.	1910 р.	Самодіяльне населення		Утриманці	
			1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	34,8	29,8	34,8	28,5	34,7	30,7
Промисловість	22,6	25,1	22,8	26,5	23,2	24,9
Торгівля, кредит	9,8	11,0	7,1	8,6	11,5	12,6
Транспорт	6,6	7,7	4,4	5,7	8,1	9,1
Громадська служба	7,4	7,8	6,0	7,0	8,3	8,4
Поденники	5,6	5,6	6,0	5,8	5,3	5,5
Домашня челядь	3,6	3,6	8,9	8,8	0,2	0,2
Інші галузі	9,6	9,3	11,2	10,2	8,6	8,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Чисельність і питома вага самодіяльного населення та утриманців
у містах Закарпаття в 1900-1910 рр.**

Міста	1900 р.					1910 р.				
	Все населення (осіб) *	З них:				Все населення (осіб) *	З них:			
		Зайняті (осіб)	%	Утриманці (осіб)	%		Зайняті (осіб)	%	Утриманці (осіб)	%
Берегово	9629	3660	38,0	5969	62,0	12933	5488	42,4	7445	57,6
Буштино	1666	608	36,5	1058	63,5	2056	689	33,5	1367	66,5
Вел. Березний	2460	891	36,2	1569	63,8	2822	1145	40,6	1677	59,4
Вел. Бичків	5294	1717	32,4	3577	67,6	5955	2028	34,1	3927	65,9
Виноградово	5750	2342	40,7	3408	59,3	7811	2998	38,4	4813	61,6
Вишково	4443	1897	42,7	2546	57,3	4839	1909	39,5	2930	60,5
Довге Поле	2350	979	41,7	1371	58,3	2588	939	36,3	1649	63,7
Королево	2539	867	34,1	1672	65,9	3167	1062	33,5	2105	66,5
Мараморош-Сігет	17445	6856	39,3	10589	60,7	21370	8521	39,9	12849	60,1
Мукачево	14416	5798	40,2	8618	59,8	17275	7250	42,0	10025	58,0
Перечин	2124	793	37,3	1331	62,7	2534	1060	41,8	1474	58,2
Рахів	5873	2851	48,5	3022	51,5	6577	2435	37,0	4142	63,0
Свалява	2416	868	35,9	1548	64,1	3802	1444	38,0	2358	62,0
Середнє	1729	679	39,3	1050	60,7	1867	658	35,2	1209	64,8
Солотвино	2325	778	33,5	1547	66,5	2330	905	38,8	1425	61,2
Тересва	1308	390	29,8	918	70,2	1614	554	34,3	1060	65,7
Тячево	4849	2156	44,5	2693	55,5	5910	2269	38,4	3641	61,6
Ужгород	14723	6779	46,0	7944	54,0	16919	7806	46,1	9113	53,9
Хуст	8716	3197	36,7	5519	63,3	10292	3861	37,5	6431	62,5
Чоп	1819	668	36,7	1151	63,3	2318	884	38,1	1434	61,9
Ясіня	2029	3454	38,3	5575	61,7	9795	3796	38,8	5999	61,2
Разом	120903	48228	39,9	72675	60,1	144774	57701	39,9	87073	60,1

* Враховане цивільне та військове населення.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Розподіл самодіяльного населення та утриманців між галузями господарства у п'яти великих містах Закарпаття
в 1900-1910 рр.**

Галузі господарства	Все населення п'яти міст				З них:							
	1900 р.		1910 р.		Самодіяльне населення				Утриманці			
	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	10882	16,8	12036	15,2	3913	14,9	4724	14,4	6969	18,0	7312	15,9
Промисловість	18687	28,8	24081	30,6	7487	28,5	10255	31,2	11200	29,0	13826	30,2
Торгівля, кредит	8988	13,4	11528	14,6	2691	10,2	3687	11,2	6297	16,3	7841	17,1
Транспорт	4527	7,0	6211	7,9	1158	4,4	1766	5,4	3369	8,7	4445	9,7
Громадська служба	6921	10,7	8641	11,0	2235	8,5	3134	9,5	4686	12,1	5507	12,0
Поденники	3469	5,3	2954	3,8	1440	5,5	1166	3,5	2029	5,3	1788	3,9
Домашня челядь	3252	5,0	3861	4,9	3150	12,0	3722	11,2	102	0,3	139	0,3
Інші галузі	8203	12,7	9477	12,0	4216	16,0	4472	13,6	3987	10,3	5005	10,9
Разом	64929	100,0	78789	100,0	26290	100,0	32926	100,0	38639	100,0	45863	100,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 52, с. 414-662.

Приріст чисельності представників основних класів і соціальних груп *самодіяльного* населення, зайнятого в усіх галузях господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття з 1890 р. по 1910 р. (в абсолютних цифрах і відсотках)

Галузі господарства	Все самодіяльне населення		Власники		Члени сім'ї		Робітники		Службовці	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	360020	13,9	197959	27,0	197971	14,3	- 36300	- 7,8	390	6,7
Промисловість	53872	27,1	6554	9,0	- 3348	- 23,6	45952	46,5	3784	130,0
Торгівля, транспорт	82359	52,6	48692	83,0	31486	357,3	- 3759	- 4,7	5940	68,4
Інші галузі	144522	86,0	99255	144,0	- 24	- 14,4	60307	195,0	- 15016	- 22,1
Разом	640773	20,6	354087	37,5	226085	16,0	66107	9,9	- 5506	- 6,5

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-7; 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл представників основних класів і соціальних груп *самодіяльного* населення в кожній із галузей промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. (в абсолютних цифрах)

Галузі промисловості	1900 р.				1910 р.			
	Власники	Члени сім'ї	Робітники	Поденники	Власники	Члени сім'ї	Робітники	Поденники
	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб
Гірничорудна	176	38	6259	894	201	31	8548	391
Виробництво будматеріалів	1440	238	2604	408	1826	341	5590	1144
Металообробна	6871	674	11457	92	7744	559	17088	85
Машинобудівна	2751	209	2868	37	3194	143	5842	56
Хімічна	817	113	1744	228	754	122	2685	209
Енергетична	-	-	-	-	18	-	435	29
Будівельна	6235	458	12218	1580	9581	398	18347	1288
Поліграфічна	299	20	1311	11	600	29	2169	37
Текстильна	2669	404	1215	51	3445	818	2126	131
Паперова, шкіряна	1468	109	1918	123	1684	192	3891	169
Деревообробна	6227	514	11982	4850	7491	428	16914	3812
Харчова	20695	7573	15539	1031	10918	3608	17348	1048
Швейна	28211	2191	17325	578	38800	2908	33286	424
Інші галузі	2838	1057	426	706	4143	1235	797	976
Разом	80697	13598	86866	10589	90399	10812	135066	9799

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 42-43; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 6-89.

Соціальний склад *самодіяльного* населення Східної Галичини, зайнятого у *транспортній* галузі в 1900-1910 рр.

Класи та соціальні групи	1900 р.						1910 р.						1910 р. до 1900 р.
	Залізничний транспорт		Інші види транспорту		Разом		Залізничний транспорт		Інші види транспорту		Разом		
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Власники	492	3,6	15	39,5	507	3,7	-	-	3679	35,3	3679	13,8	725,6
Члени сім'ї	47	0,3	4	10,5	54	0,4	-	-	280	2,7	280	1,1	518,5
Робітники	9308	67,3	16	42,1	9324	67,2	13304	82,2	4084	39,2	17388	65,4	186,5
Поденники	243	1,8	3	7,9	246	1,8	781	4,8	76	1,8	857	3,2	348,3
Службовці	3742	27,0	-	-	3742	26,9	2100	13,0	2292	22,0	4392	16,5	117,4
Разом	13832	100,0	38	100,0	13870	100,0	16185	100,0	10411	100,0	26596	100,0	191,8

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 6-89.

Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого у сільському господарстві, за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Власники		Члени сім'ї		Робітники		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	42485	12070	28,4	64	0,1	21149	49,8	9202	21,7
Чернівці	5045	1409	27,9	34	0,7	2556	50,7	1046	20,7
Вижницький	29849	8664	29,0	78	0,3	17321	58,0	3786	12,7
Кімполунгський	19779	5903	29,9	19	0,1	11401	57,6	2456	12,4
Кіцманський	47774	14191	29,7	85	0,2	26006	54,4	7492	15,7
Радауцький	44847	13107	29,2	67	0,1	28149	62,8	3524	7,9
Серетський	26659	7439	27,9	30	0,1	14401	54,0	4789	18,0
Сторожинецький	34814	11520	33,1	52	0,2	20237	58,1	3005	8,6
Сучавський	40087	12057	30,1	32	0,1	24251	60,5	3747	9,3
Разом	291339	86360	29,6	461	0,2	165471	56,8	39047	13,4

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 13-14.

Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого у промисловості, за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Власники		Члени сім'ї		Робітники		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	2446	1096	44,8	28	1,1	1252	51,2	70	2,9
Чернівці	7369	1907	25,9	155	2,1	4890	66,4	417	5,6
Вижницький	2263	1058	46,8	43	1,9	1023	45,2	139	6,1
Кімполунгський	2811	649	23,1	73	2,6	1461	52,0	628	22,3
Кіцманський	1416	726	51,3	21	1,5	633	44,7	36	2,5
Радауцький	3201	1167	36,3	51	1,6	1896	59,2	87	2,7
Серетський	1602	636	39,7	9	0,6	712	44,4	245	1,3
Сторожинецький	2017	970	48,1	21	1,0	996	49,4	30	1,5
Сучавський	2818	995	35,3	24	0,8	1724	61,2	75	2,7
Разом	25943	9204	35,5	425	1,6	14587	56,2	1727	6,7

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 14-15.

Соціальна структура *самодіяльного* населення Північної Буковини, зайнятого в *торгівлі* й на *транспорті*, за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Власники		Члени сім'ї		Робітники		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	1558	943	60,5	137	8,8	357	22,9	121	7,8
Чернівці	3908	1797	46,0	605	15,5	760	19,4	746	19,1
Вижницький	1537	849	55,2	124	8,1	329	21,4	235	15,3
Кімполунгський	1884	531	28,2	66	3,5	339	18,0	948	50,3
Кіцманський	1212	738	60,9	34	2,8	235	19,4	205	16,9
Радауцький	1555	788	50,7	103	6,6	243	15,6	421	27,1
Серетський	974	588	60,4	92	9,4	212	21,8	82	8,4
Сторожинецький	1255	548	43,7	71	5,6	285	22,7	351	28,0
Сучавський	1574	727	46,2	172	10,9	394	25,0	281	17,9
Разом	15457	7509	48,6	1404	9,1	3154	20,4	3390	21,9

* Без Чернівців.

Розраховано за: 49, III Heft, с. 16-18.

**Соціальна структура самодіяльного населення Північної Буковини, зайнятого в інших галузях господарства,
за повітами в 1890 р.**

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Власники		Члени сім'ї		Робітники		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	1785	517	29,0	1084	60,7	182	10,2	2	0,1
Чернівці	7445	3651	49,1	3345	44,9	440	5,9	9	0,1
Вижницький	831	381	45,8	316	38,0	131	15,8	3	0,4
Кімполунгський	808	382	47,3	312	38,6	108	13,4	6	0,7
Кіцманський	918	511	55,7	289	31,5	111	12,1	7	0,7
Радауцький	2036	1009	49,6	814	40,0	161	7,9	52	2,5
Серетський	1007	494	49,1	403	40,0	110	10,9	-	-
Сторожинецький	945	659	69,7	222	23,5	64	6,8	-	-
Сучавський	2392	1367	57,1	748	31,3	250	10,5	27	1,1
Разом	18167	8971	49,4	7533	41,4	1557	8,6	106	0,6

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 17-18.

**Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього
самодіяльного населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття
в 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Східна Галичина						
Сільське господарство	567,6	25,4	624,1	31,1	746,3	31,2
Промисловість	63,5	39,7	59,8	41,8	65,0	35,0
Торгівля, транспорт	46,2	25,6	50,9	41,9	86,7	44,6
Інші галузі	53,5	44,6	74,5	47,3	138,5	59,6
Разом	730,8	27,1	809,3	33,4	1036,5	34,5
Буковина						
Сільське господарство	86,4	29,4	81,8	29,7	100,4	30,5
Промисловість	9,2	35,5	9,4	34,5	10,4	32,6
Торгівля, транспорт	7,5	48,6	7,7	39,4	12,3	45,4
Інші галузі	8,9	49,4	15,8	59,5	23,3	61,6
Разом	112,0	31,9	114,7	32,8	146,4	34,4
Закарпаття						
Сільське господарство	75,8	35,5	77,0	33,5	85,7	37,2
Промисловість	11,1	51,9	11,5	43,6	14,9	42,2
Торгівля, транспорт	4,8	53,9	5,7	50,6	8,4	47,8
Інші галузі	4,2	13,8	4,2	10,1	6,3	14,9
Разом	95,9	34,9	98,4	32,0	114,3	35,4

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 208-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл власників Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)

Галузі господарства	Східна Галичина			Буковина			Закарпаття		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	77,7	77,1	72,0	77,1	71,3	68,6	79,0	78,3	74,0
Промисловість	8,7	7,4	6,3	8,2	8,2	7,1	11,6	11,7	13,1
Торгівля, транспорт	6,3	6,3	8,4	6,7	6,7	8,4	5,0	5,8	7,4
Інші галузі	7,3	9,2	13,3	8,0	13,8	15,9	4,4	4,2	5,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-243; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-91; 55, ч. 10, с. 186-202.

**Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення
Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення
Гірничорудна	176	2,23	201	2,00
Виробництво будматеріалів	1440	29,76	1826	19,82
Металообробна	6871	35,76	7744	30,31
Машинобудівна	2751	45,61	3194	33,42
Хімічна	817	24,59	754	16,37
Енергетична	-	-	18	3,14
Будівельна	6235	29,36	9581	31,62
Поліграфічна	299	17,64	600	20,45
Текстильна	2669	60,76	3445	52,04
Паперова, шкіряна	1468	39,92	1684	27,78
Деревообробна	6227	25,57	7491	25,31
Харчова	20695	44,48	10918	31,35
Швейна	28211	58,38	38800	51,34
Інші галузі	2838	55,55	4143	56,70
Разом	80697	41,05	90399	35,76

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. I, с. 42-43; 49, ч. II, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 6-89.

Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення західноукраїнських земель у 1900-1910 рр. у кожній із галузей

Галузі промисловості	Східна Галичина				Буковина				Закарпаття			
	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість власників (осіб)	% до всього промислового населення
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Гірничорудна	170	2,8	195	2,3	6	1,9	6	1,4	-	-	-	-
Виробництво будматеріалів	1093	31,0	1438	20,4	156	27,0	212	22,4	191	25,9	176	14,3
Металообробна	4818	34,0	5435	27,5	956	39,8	1077	38,1	1097	41,3	1232	41,3
Машинобудівна	1913	43,8	2179	30,4	465	46,2	547	39,4	373	57,0	468	46,5
Хімічна	682	32,1	623	20,1	96	25,5	88	30,1	39	4,8	43	3,5
Енергетична	-	-	15	2,8	-	-	3	6,9	-	-	-	-
Будівельна	4881	34,1	6906	31,6	575	12,4	1210	23,2	779	34,4	1465	46,0

Продовження Додатка 135

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Поліграфічна	227	17,0	482	21,0	34	15,5	63	17,6	38	26,4	55	19,6
Текстильна	2356	62,1	2998	52,1	191	50,4	333	52,1	122	56,2	114	48,1
Паперова, шкіряна	1110	38,5	1329	25,8	170	40,8	181	34,2	188	50,1	174	44,5
Деревообробна	4578	28,2	5437	28,5	844	17,2	1137	19,0	805	25,0	917	20,1
Харчова	16749	44,9	8217	30,5	2845	46,0	1337	33,7	1101	36,8	1364	34,6
Швейна	21142	58,1	29624	51,2	3099	52,5	4187	45,3	3970	66,1	4989	59,2
Інші галузі	67	24,9	115	17,9	12	21,4	45	34,6	2759	57,7	3983	61,0
Разом	59786	41,8	64993	35,1	9449	34,5	10426	32,6	11462	43,6	14980	42,2

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-91; 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл власників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	14626	12070	82,5	1096	7,5	943	6,4	517	3,6
Чернівці	8764	1409	16,1	1907	21,8	1797	20,5	3651	41,6
Вижницький	10952	8664	79,0	1058	9,8	849	7,8	381	3,4
Кімполунгський	7465	5903	79,1	649	8,7	531	7,1	382	5,1
Кіцманський	16166	14191	87,8	726	4,5	738	4,6	511	3,1
Радауцький	16071	19107	81,6	1167	7,3	788	4,9	1009	6,2
Серетський	9157	7439	81,2	636	6,9	588	6,4	494	5,5
Сторожинецький	13697	11520	84,1	970	7,1	548	4,0	659	4,8
Сучавський	15146	12057	79,6	995	6,6	727	4,8	1367	9,0
Разом	112044	86360	77,1	9204	8,2	7509	6,7	8971	8,0

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 13-14.

Розподіл членів сім'ї Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)

Галузі господарства	Східна Галичина			Буковина			Закарпаття		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	98,7	98,2	96,9	99,3	98,6	97,4	95,3	95,5	95,6
Промисловість	0,8	0,9	0,6	0,5	0,7	0,4	3,3	2,9	2,0
Торгівля, транспорт	0,5	0,9	2,5	0,1	0,7	2,2	1,4	1,6	2,4
Інші галузі	-	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 21-202.

Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно до всього самодіяльного населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Східна Галичина						
Сільське господарство	1324,7	59,2	1084,2	54,2	1383,6	57,7
Промисловість	10,6	6,6	10,7	7,5	8,7	4,7
Торгівля, транспорт	7,6	4,2	9,9	8,1	35,6	18,3
Інші галузі	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1
Разом	1342,9	49,8	1104,9	45,6	1428,0	47,5
Буковина						
Сільське господарство	133,5	45,8	126,0	45,7	138,0	42,0
Промисловість	0,7	2,8	0,9	3,4	0,7	2,1
Торгівля, транспорт	0,2	1,2	0,9	4,9	3,0	11,4
Інші галузі	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1
Разом	134,5	38,3	127,9	36,6	141,8	33,3
Закарпаття						
Сільське господарство	68,3	31,9	66,8	29,1	65,6	28,8
Промисловість	2,3	10,9	2,0	7,7	1,4	3,9
Торгівля, транспорт	1,0	11,4	1,2	10,2	1,6	9,2
Інші галузі	-	-	-	-	-	-
Разом	71,6	26,1	70,0	29,8	68,6	21,2

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 21-202.

**Чисельність членів сім'ї, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості
Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	1900 р.				1910 р.			
	Членів сім'ї (осіб)			Разом (осіб)	Членів сім'ї (осіб)			Разом (осіб)
	Східна Галичина	Буковина	Закарпаття		Східна Галичина	Буковина	Закарпаття	
Гірничорудна	35	1	2	38	31	-	-	31
Виробництво будматеріалів	192	17	29	238	312	19	10	341
Металообробна	480	44	150	674	518	38	3	559
Машинобудівна	149	35	25	209	130	13	-	143
Хімічна	93	14	6	113	103	13	6	122
Будівельна	322	83	53	458	356	37	5	398
Поліграфічна	14	3	3	20	28	-	1	29
Текстильна	368	20	16	404	784	31	3	818
Паперова, шкіряна	82	11	16	109	175	16	1	192
Деревообробна	399	36	79	514	358	61	9	428
Харчова	6748	551	274	7573	3266	235	107	3608
Швейна	1764	118	309	2191	2662	193	53	2908
Інші галузі	7	-	1050	1057	19	-	1216	1235
Разом	10653	933	2012	13598	8742	656	1414	10812

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-228; т. 52, с. 207-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 42-43; 49, ч. 11, с. 2-41; 55, ч. 10, с. 34-89.

Чисельність і питома вага кількості *робітників* відносно до всього *самодіяльного* населення західноукраїнських земель у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Східна Галичина						
Сільське господарство	339,1	15,2	289,4	14,5	261,5	10,9
Промисловість	83,6	52,3	69,1	48,4	106,7	57,6
Торгівля, транспорт	120,0	66,4	53,8	44,3	60,8	31,4
Інші галузі	10,2	8,5	55,4	35,2	54,4	23,4
Разом	552,9	20,5	467,7	19,3	483,4	16,1
Буковина						
Сільське господарство	71,0	24,4	67,4	24,5	89,7	27,3
Промисловість	15,6	60,1	16,3	59,5	20,2	63,1
Торгівля, транспорт	6,4	41,2	9,6	49,1	9,4	34,8
Інші галузі	1,6	8,7	6,2	23,3	7,2	19,0
Разом	94,6	26,9	99,5	28,5	126,5	29,7
Закарпаття						
Сільське господарство	69,3	32,4	85,6	37,3	77,0	33,8
Промисловість	7,3	34,2	12,0	45,8	18,0	50,9
Торгівля, транспорт	2,3	25,5	3,3	29,2	5,5	31,1
Інші галузі	21,4	70,0	30,1	75,3	28,7	68,0
Разом	100,3	36,5	131,0	42,6	129,2	40,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл робітників Східної Галичини, Буковини і Закарпаття між галузями господарства в 1890-1910 рр. (у відсотках)

Галузі господарства	Східна Галичина			Буковина			Закарпаття		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	61,3	61,9	54,0	75,1	67,8	70,9	69,0	65,3	59,6
Промисловість	15,1	14,8	22,1	16,5	16,4	16,0	7,3	9,2	14,0
Торгівля, транспорт	21,7	11,5	12,6	6,7	9,6	7,4	2,3	2,5	4,2
Інші галузі	1,9	11,8	11,3	1,7	6,2	5,7	21,7	23,0	22,2
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Чисельність і питома вага кількості *робітників* ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості відносно до всього *промислового* населення Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр. у кожній із галузей

Галузі промисловості	1900 р.			1910 р.		
	Усе промислове населення, осіб	З них робітників		Усе промислове населення, осіб	З них робітників	
		осіб	%		осіб	%
Гірничорудна	7877	7153	90,8	10052	8939	88,9
Виробництво будматеріалів	4839	3012	62,2	9211	6734	73,1
Металообробна	19214	11549	60,1	25553	17173	67,2
Машинобудівна	6032	2905	48,2	9556	5898	61,7
Хімічна	3323	1972	59,3	4606	2894	62,8
Енергетична	-	-	-	574	464	80,8
Будівельна	21234	13798	65,0	30297	19635	64,8
Поліграфічна	1695	1322	78,0	2934	2206	75,2
Текстильна	4393	1266	28,8	6620	2257	34,1
Паперова, шкіряна	3677	2041	55,5	6063	4060	67,0
Деревообробна	24353	16832	69,1	29597	20726	70,0
Харчова	46523	16570	35,6	34823	18396	52,8
Швейна	48324	17903	37,1	75580	33710	44,6
Інші галузі	5109	1132	22,2	7306	1773	24,3
Разом	196593	97455	49,7	252772	144865	57,3

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 49, ч. 11, с. 2-97; ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 6-89.

**Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до всього промислового населення
західноукраїнських земель у 1900-1910 рр. в кожній із галузей**

Галузі промисловості	Східна Галичина				Буковина				Закарпаття			
	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього промислового населення
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Гірничорудна	5529	90,3	7183	88,1	294	91,3	403	93,7	1330	92,8	1353	92,3
Виробництво будматеріалів	2133	60,5	5065	72,0	391	67,7	686	72,4	488	66,0	983	79,9
Металообробна	8806	62,2	13752	69,6	1396	58,1	1705	60,4	1347	50,7	1716	57,5
Машинобудівна	2174	49,8	4602	64,3	481	47,8	802	57,8	250	88,2	494	49,2
Хімічна	1065	50,1	1710	55,1	208	55,3	106	36,8	699	85,2	1078	88,9
Енергетична	-	-	435	81,9	-	-	29	67,4	-	-	-	-
Будівельна	8512	59,4	14090	64,4	3894	83,8	3858	73,9	1392	61,5	1687	53,0

Продовження Додатка 143

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Поліграфічна	1055	79,2	1711	74,5	173	79,0	280	78,4	94	65,3	215	76,8
Текстильна	1028	27,1	1883	32,8	159	42,0	262	41,0	79	36,4	112	47,3
Паперова, шкіряна	1644	56,9	3527	68,9	228	54,7	322	60,9	169	45,1	211	54,0
Деревообробна	10859	66,9	12791	67,1	3788	77,3	4551	76,1	2185	67,9	3384	74,1
Харчова	12651	33,8	13934	51,8	2562	41,4	2241	56,5	1357	45,3	2221	56,3
Швейна	13491	37,1	25502	44,0	2686	45,5	4844	52,4	1726	28,7	3364	39,9
Інші галузі	174	64,7	469	72,0	32	57,1	79	60,8	926	19,4	1225	18,8
Разом	69121	48,4	106654	57,6	16292	59,5	20168	63,1	12042	45,8	18043	50,9

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 49, ч. 11, с. 2-97; ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 6-89.

Розподіл робітників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	22940	21149	92,2	1252	5,5	357	1,6	182	0,7
Чернівці	8646	2556	29,6	4890	56,6	760	8,8	440	5,0
Вижницький	18804	17321	92,1	1023	5,4	329	1,7	131	0,8
Кімполунгський	13309	11401	85,8	1461	11,0	339	25,4	108	0,8
Кіцманський	26985	26006	96,4	633	2,3	235	0,9	111	0,4
Радауцький	30449	28149	92,4	1896	6,2	243	0,8	161	0,6
Серетський	15435	14401	93,3	712	4,6	212	1,4	110	0,7
Сторожинецький	21582	20237	93,8	996	4,6	285	1,3	64	0,3
Сучавський	26619	24251	91,1	1724	6,5	394	1,5	250	0,9
Разом	184769	165471	89,6	14587	7,9	3154	1,7	1557	0,8

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 13-18.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до робітників, зайнятих в усіх галузях господарства
Східної Галичини в 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	Всього робітників (осіб)			З них поденників					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
				осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	339147	289426	261475	148215	43,7	176290	60,9	118898	45,4
Промисловість	83611	69121	106654	8327	10,0	6863	9,9	4517	4,2
Торгівля, транспорт	120036	53792	60897	48552	40,5	34857	64,8	24303	39,9
Інші галузі	10156	55427	54355	53	0,5	70	0,1	107	0,2
Разом	552950	467766	483381	205147	37,1	218080	46,6	147825	30,6

Розраховано за: 45, ч. 11, с. 2-139; 49, ч. 11, с. 2-91; 55, ч. 10, с. 186-202.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до всіх промислових робітників Східної Галичини
в 1890-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників
Гірничорудна	3290	65,1	819	14,8	227	3,2
Виробництво будматеріалів	516	28,2	320	15,0	861	17,0
Металообробна	82	1,2	42	0,5	54	0,4
Машинобудівна	39	1,8	26	1,2	34	0,7
Хімічна	94	13,2	131	12,3	139	8,1
Енергетична	-	-	-	-	28	6,4
Будівельна	628	8,8	1005	11,8	954	6,8
Поліграфічна	7	1,1	6	0,6	27	1,6
Текстильна	127	4,4	48	4,7	93	4,9
Паперова, шкіряна	102	5,5	117	7,1	155	4,4
Деревообробна	1668	20,8	3223	29,7	1163	9,1
Харчова	1030	4,4	672	5,3	554	4,0
Швейна	696	3,1	435	3,2	228	0,9
Інші галузі	48	6,8	19	10,9	-	-
Разом	8327	10,0	6863	9,9	4517	4,2

Розраховано за: 45, ч. 11, с. 2-139; 49, ч. 11, с. 2-41; 55, ч. 10, с. 34-89.

Розподіл поденників між галузями господарства Північної Буковини за повітами в 1890 р.

Повіти	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Чернівецький *	9395	9202	97,9	70	0,7	121	1,3	2	0,1
Чернівці	2218	1046	47,2	417	18,8	746	33,6	9	0,4
Вижницький	4163	3786	90,9	139	3,3	235	5,6	3	0,2
Кімполунгський	4038	2456	60,8	628	15,6	948	23,5	6	0,1
Кіцманський	7740	7492	96,8	36	0,5	205	2,6	7	0,1
Радауцький	4084	3524	86,3	87	2,1	421	10,3	52	1,3
Серетський	5116	4789	93,6	245	4,8	82	1,6	-	-
Сторожинецький	3386	3005	88,7	30	0,9	351	10,4	-	-
Сучавський	4130	3747	90,7	75	1,8	281	6,8	27	0,7
Разом	44270	39047	88,2	1727	3,9	3390	7,7	106	0,2

* Без Чернівців.

Розраховано за: 42, III Heft, с. 13-18.

Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до робітників, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Всього робітників (осіб)			З них поденників					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
				осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	71063	67429	89672	58328	82,1	52990	78,6	67115	74,8
Промисловість	15599	16292	20168	1012	6,5	2673	16,4	3793	18,8
Торгівля, транспорт	6364	9568	9385	3210	50,4	6205	64,9	2947	66,1
Інші галузі	1584	6183	7181	27	1,7	9	0,2	40	0,6
Разом	94610	99472	126406	62577	66,1	61877	62,2	73895	58,5

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 186-202.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до всіх промислових робітників Буковини
в 1890-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників
Гірничорудна	40	14,8	44	15,0	127	31,5
Виробництво будматеріалів	50	14,3	73	18,7	238	34,7
Металообробна	8	0,6	15	1,1	18	1,1
Машинобудування	4	0,9	7	1,5	10	1,3
Хімічна	2	4,2	59	28,4	7	6,6
Енергетична	-	-	-	-	1	3,5
Будівельна	261	8,1	565	14,5	325	8,4
Поліграфічна	2	2,3	3	1,7	6	2,1
Текстильна	3	1,6	1	0,6	36	13,7
Паперова, шкіряна	3	1,1	3	1,3	14	4,4
Деревообробна	493	20,9	1582	41,8	2569	56,5
Харчова	40	1,3	179	7,0	249	11,1
Швейна	106	2,8	142	5,3	193	4,0
Інші галузі	-	-	-	-	-	-
Разом	1012	6,5	2673	16,4	3793	18,8

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 34-89.

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Східної Галичини в 1890 р. (у відсотках)

Галузі господарства	Вікові групи						
	11-20 років	21-30 років	31-40 років	41-50 років	51-60 років	61-70 років	Понад 70 років
Сільське господарство	91,6	90,9	90,2	89,6	89,7	89,3	86,9
Промисловість	5,2	4,8	4,0	3,8	3,3	3,2	3,9
Торгівля, транспорт	2,9	3,9	5,2	6,0	6,4	6,6	7,6
Інші галузі	0,3	0,4	0,6	0,6	0,6	0,9	1,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 45, Heft 11, с. 154-187.

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини в 1890-1910 рр.:
розподіл між галузями (у відсотках)

Вікові групи	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
	1890 р.	1910 р.	1890 р.	1910 р.	1890 р.	1910 р.	1890 р.	1910 р.
До 15 років	-	42,1	-	50,9	-	6,7	-	0,3
16-20 років	70,8	32,2	26,1	56,9	2,7	9,4	0,4	1,5
21-30 років	69,2	26,8	26,0	46,6	4,1	12,0	0,7	14,6
31-40 років	68,0	29,2	25,1	50,2	5,8	16,0	1,1	4,6
41-50 років	70,1	35,6	22,3	45,6	6,4	14,3	1,2	4,5
51-60 років	72,5	43,6	19,8	40,6	6,4	11,5	1,3	4,3
61-70 років	72,9	52,3	19,0	33,6	6,3	9,4	1,8	4,7
Понад 70 років	72,6	57,7	18,9	28,6	6,1	8,3	2,4	5,4
В середньому	70,1	33,5	24,4	48,2	4,6	11,9	0,9	6,4

Розраховано за: 45, Нефт 1, с. 50-83; 55, Нефт 10, с. 16-21 (табл.).

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у промисловості Галичини та Буковини в 1890-1910 рр.

Вікові групи	1890 р. *		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
11-20 років	38657	37,8	43321	31,5	77938	37,3
21-30 років	30579	29,9	42158	30,7	58601	28,1
31-40 років	14994	14,7	26215	19,1	34942	16,7
41-50 років	9939	9,7	14852	10,8	21966	10,5
51-60 років	5271	5,2	7468	5,4	10647	5,1
61 і більше років	2736	2,7	3383	2,5	4816	2,3
Разом	102176	100,0	137397	100,0	208910	100,0

* У 1890 р. – Східна Галичина.

Розраховано за: 45, Нефт 11, с. 154-187; 55, Нефт 10, с. 16-21 (табл.).

**Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Східної Галичини
(без Львова) в 1890 р. (у межах галузей)**

Вікові групи	Всього зайнято		У тому числі:							
			У сільському господарстві		У промисловості		В торгівлі й на транспорті		В інших галузях	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
11-20 років	555179	33,2	508474	33,6	29067	38,5	15938	22,2	1700	21,3
21-30 років	473797	28,4	430608	28,4	22680	30,0	18485	25,8	2024	25,3
31-40 років	270796	16,2	244314	16,1	10685	14,2	14177	19,8	1620	20,3
41-50 років	193878	11,6	173753	11,5	7277	9,6	11614	16,2	1234	15,4
51-60 років	117513	7,0	105356	7,0	3850	5,1	7508	10,5	799	10,0
61-70 років	48284	2,9	43096	2,8	1546	2,1	3197	4,5	445	5,6
Понад 70 років	10753	0,7	9342	0,6	418	0,5	822	1,0	171	2,1
Разом	1670200	100,0	1514943	100,0	75523	100,0	71741	100,0	7993	100,0

Розраховано за: 45, Heft 11, с. 154-187.

**Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини
в 1890-1910 рр.: розподіл між галузями господарства (у відсотках)**

Вікові групи	Сільське господарство			Промисловість			Торгівля, транспорт			Інші галузі		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
До 15 років	-	-	69,9	-	-	24,2	-	-	5,6	-	-	0,3
16-20 років	90,8	73,9	54,3	5,8	19,1	34,1	3,0	5,6	9,4	0,4	1,4	2,2
21-30 років	89,9	48,7	40,9	5,4	15,6	22,9	4,2	7,8	10,0	0,5	27,9	26,2
31-40 років	89,1	65,2	51,7	4,5	16,6	24,9	5,7	14,2	16,6	0,7	4,0	6,8
41-50 років	88,4	68,9	56,6	4,2	13,7	20,8	6,6	14,8	17,4	0,8	2,6	5,2
51-60 років	88,4	73,5	62,2	3,7	10,0	16,9	7,1	14,3	16,2	0,8	2,2	4,7
61-70 років	87,8	75,0	69,1	3,7	8,1	12,3	7,5	14,4	14,3	1,0	2,5	4,3
Понад 70 років	85,5	74,0	71,9	4,3	6,8	9,7	8,5	15,8	13,9	1,7	3,4	4,5
В середньому	89,7	63,9	53,4	5,1	15,6	24,2	4,7	10,1	12,0	0,5	10,4	10,4

Розраховано за: 45, Нефт 11, с. 154-543; 49, Нефт 11, с. 182-205; 55, Нефт 10, с. 206-315.

**Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Галичини
в 1890-1910 рр. (у межах галузей)**

Вікові групи	Сільське господарство						Промисловість					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
До 15 років	-	-	-	-	65782	15,8	-	-	-	-	22772	12,1
16-20 років	508683	33,6	147257	29,7	75592	18,2	32736	38,1	37983	31,4	47544	25,2
21-30 років	430846	28,4	117978	23,8	94437	22,7	25953	30,2	37769	31,2	52917	28,0
31-40 років	244413	16,1	91120	18,4	66399	16,0	12248	14,3	23173	19,1	32006	17,0
41-50 років	173832	11,5	64427	13,0	54385	13,1	8265	9,6	12800	10,6	19945	10,6
51-60 років	105409	7,0	47166	9,5	34490	8,3	4402	5,1	6413	5,3	9376	5,0
61-70 років	43122	2,9	22853	4,6	18734	4,5	1792	2,1	2465	2,0	3331	1,8
Понад 70 років	9351	0,5	5476	1,0	6298	1,4	466	0,6	502	0,4	851	0,3
Разом	1515656	100,0	496277	100,0	416117	100,0	85862	100,0	121105	100,0	188742	100,0

Вікові групи	Торгівля, транспорт						Інші галузі					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
До 15 років	-	-	-	-	5292	5,6	-	-	-	-	229	0,3
16-20 років	16971	21,5	11107	14,1	13153	14,0	1844	19,7	2891	3,6	2984	3,7
21-30 років	20289	25,7	18961	24,2	23160	24,7	2398	25,6	67451	83,4	60193	74,2
31-40 років	15740	19,9	19862	25,3	21364	22,8	1977	21,1	5716	7,1	8626	10,6
41-50 років	13022	16,5	13857	17,7	16715	17,8	1466	15,6	2399	3,0	4968	6,1
51-60 років	8457	10,7	9184	11,7	8982	9,6	960	10,2	1425	1,8	2609	3,2
61-70 років	3662	4,6	4383	5,6	3880	4,1	531	5,7	757	0,9	1456	1,4
Понад 70 років	930	1,1	1170	1,4	1215	1,4	195	2,1	248	0,2	397	0,5
Разом	79071	100,0	78524	100,0	93761	100,0	9371	100,0	80887	100,0	81162	100,0

Розраховано за: 45, Нефт 11, с. 154-187; 55, Нефт 10, с. 16-21 (табл.).

**Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Буковини в 1890-1910 рр.:
розподіл між галузями господарства (у відсотках)**

Вікові групи	Сільське господарство			Промисловість			Торгівля, транспорт			Інші галузі		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
До 15 років	-	-	71,6	-	-	22,4	-	-	5,9	-	-	0,1
16-20 років	88,2	64,1	67,4	9,1	26,6	24,3	2,4	7,6	7,2	0,3	1,7	1,1
21-30 років	89,4	58,5	65,2	7,1	16,9	15,7	2,7	8,6	6,9	0,8	16,0	12,2
31-40 років	89,5	70,3	71,6	6,4	14,8	13,7	3,2	10,8	8,9	0,9	4,1	5,8
41-50 років	89,8	74,5	75,6	5,7	12,5	11,8	3,5	10,3	8,6	1,0	2,7	4,0
51-60 років	90,7	76,9	79,9	5,1	9,9	10,3	3,2	11,1	6,8	1,0	2,1	3,0
61-70 років	90,2	78,6	81,2	5,2	7,4	9,2	3,4	12,0	6,8	1,2	2,0	2,8
Понад 70 років	90,3	76,7	80,7	5,8	6,8	8,3	2,9	13,1	8,5	1,0	3,4	2,5
В середньому	89,3	67,8	70,9	7,1	16,4	16,0	2,9	9,6	7,4	0,7	6,2	5,7

Розраховано за: 45, Heft 12, с. 32-65; 49, Heft 12, с. 46-69; 55, Heft 10, с. 206-215.

**Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Буковини
в 1890-1910 рр. (у межах галузей)**

Вікові групи	Сільське господарство						Промисловість					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
До 15 років	-	-	-	-	7669	8,6	-	-	-	-	2394	11,9
16-20 років	57539	28,1	12864	19,1	14507	16,2	5921	36,3	5338	32,8	5228	25,9
21-30 років	58475	28,6	15217	22,6	23606	26,3	4626	28,4	4389	26,9	5684	28,2
31-40 років	38664	18,9	14472	21,5	15376	17,2	2746	16,8	3042	18,7	2936	14,6
41-50 років	26392	12,9	12214	18,1	12982	14,5	1674	10,3	2052	12,6	2021	10,0
51-60 років	15350	7,5	8167	12,1	9833	11,0	869	5,3	1055	6,5	1271	6,3
61-70 років	6541	3,2	3612	5,4	4547	5,1	378	2,3	338	2,1	516	2,6
Понад 70 років	1557	0,8	883	1,2	1152	1,1	100	0,6	78	0,4	118	0,5
Разом	204518	100,0	67429	100,0	89672	100,0	16314	100,0	16292	100,0	20168	100,0

Вікові групи	Торгівля, транспорт						Інші галузі					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
До 15 років	-	-	-	-	628	6,7	-	-	-	-	15	0,2
16-20 років	1593	24,3	1522	15,9	1538	16,4	219	13,2	361	5,8	240	3,3
21-30 років	1733	26,5	2236	23,4	2493	26,6	400	24,1	4164	67,4	4422	61,6
31-40 років	1362	20,8	2232	23,3	1916	20,4	448	26,9	855	13,8	1237	17,2
41-50 років	1018	15,6	1697	17,7	1475	15,7	316	19,0	443	7,2	702	9,8
51-60 років	544	8,3	1178	12,3	835	8,9	169	10,2	227	3,7	367	5,1
61-70 років	244	3,7	552	5,8	379	4,0	93	5,6	94	1,5	161	2,2
Понад 70 років	50	0,8	151	1,6	121	1,3	18	1,0	39	0,6	37	0,6
Разом	6544	100,0	9568	100,0	9385	100,0	1663	100,0	6183	100,0	7181	100,0

Розраховано за: 45, Нефт 12, с. 32-65; 49, Нефт 12, с. 46-69; 55, Нефт 10, с. 206-215.

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Австрії в 1890-1910 рр. (у межах галузей)

Вікові групи	Сільське господарство				Промисловість			
	1890 р.		1910 р.		1890 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
До 15 років	-	-	207829	10,6	-	-	251386	9,0
16-20 років	1888219	29,3	351591	18,0	696156	31,0	621477	22,1
21-30 років	1646243	25,6	444640	22,8	619270	27,6	772309	27,5
31-40 років	1071347	16,6	307174	15,7	395542	17,6	528156	18,8
41-50 років	835188	13,0	260842	13,4	265339	11,8	333911	11,9
51-60 років	595408	9,3	213697	10,9	162406	7,2	199371	7,1
61-70 років	310102	4,8	129739	6,6	80622	3,6	83380	3,0
Понад 70 років	93520	1,4	38856	2,0	24399	1,2	19220	0,6
Разом	6440027	100,0	1954368	100,0	2243734	100,0	2809210	100,0

Вікові групи	Торгівля, транспорт				Інші галузі			
	1890 р.		1910 р.		1890 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
До 15 років	-	-	33139	4,8	-	-	1093	0,3
16-20 років	70860	16,7	102594	14,8	10996	13,8	16570	4,4
21-30 років	98426	23,2	198133	28,6	16552	20,8	241703	63,9
31-40 років	91371	21,5	168050	24,3	16538	20,8	49482	13,1
41-50 років	76215	18,0	104956	15,2	13970	17,6	32861	8,7
51-60 років	52518	12,4	56324	8,1	10784	13,6	21219	5,6
61-70 років	26936	6,4	23262	3,4	7640	9,6	11658	3,1
Понад 70 років	7827	1,8	5574	0,8	3076	3,8	3656	0,9
Разом	424153	100,0	692032	100,0	79556	100,0	378242	100,0

Розраховано за: 45, Heft 1, с. 50-83; 55, Heft 10, с. 16-21 (табл.).

**Розподіл інтелігенції та службовців між галузями господарства Східної Галичини, Буковини і Закарпаття
в 1890-1910 рр. (у відсотках)**

Галузі господарства	Східна Галичина			Буковина			Закарпаття		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Сільське господарство	7,0	11,0	8,6	4,7	7,0	5,4	5,6	5,1	5,3
Промисловість	3,1	7,9	8,2	4,3	10,2	6,7	9,7	9,9	9,4
Торгівля, транспорт	9,6	16,3	18,2	14,3	18,2	20,9	12,0	14,1	19,1
Інші галузі	80,3	64,8	65,0	76,7	64,6	67,0	72,7	70,9	66,2
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 18-202.

**Чисельність і питома вага кількості інтелігенції та службовців
відносно до всього самодіяльного населення західноукраїнських земель
у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість інтелігенції (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість інтелігенції (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість інтелігенції (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Східна Галичина						
Сільське господарство	4,9	0,2	4,7	0,2	5,3	0,2
Промисловість	2,2	1,4	3,3	2,3	4,9	2,7
Торгівля, транспорт	6,8	3,3	6,9	5,7	11,0	5,7
Інші галузі	56,4	47,0	27,5	17,4	39,4	17,0
Разом	70,3	2,6	42,4	1,8	60,6	2,0
Буковина						
Сільське господарство	0,5	0,2	0,5	0,2	0,6	0,2
Промисловість	0,4	1,6	0,7	2,6	0,7	2,3
Торгівля, транспорт	1,4	9,1	1,3	6,6	2,3	8,5
Інші галузі	7,5	41,5	4,6	17,2	7,4	19,4
Разом	9,8	2,8	7,1	2,0	11,0	2,6
Закарпаття						
Сільське господарство	0,4	0,2	0,4	0,2	0,6	0,3
Промисловість	0,7	3,1	0,8	3,0	1,0	2,9
Торгівля, транспорт	0,8	9,2	1,1	10,0	2,1	11,8
Інші галузі	5,0	16,2	5,7	14,2	7,2	17,1
Разом	6,9	2,5	8,0	2,6	10,9	3,4

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-41, 78-97; 55, ч. 10, с. 18-202.

Розподіл інженерно-технічного персоналу та службовців між галузями промисловості Східної Галичини, Буковини і Закарпаття в 1900-1910 рр.

Галузі промисловості	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Гірничорудна	514	10,61	881	13,16
Виробництво будматеріалів	149	3,08	310	4,63
Металообробна	120	2,48	77	1,15
Машинобудівна	167	3,45	321	4,79
Хімічна	421	8,69	636	12,49
Енергетична	-	-	92	1,37
Будівельна	743	15,34	683	10,20
Поліграфічна	54	1,12	99	1,48
Текстильна	54	1,12	100	1,49
Паперова, шкіряна	59	1,22	127	1,90
Деревообробна	780	16,11	952	14,22
Харчова	1685	34,79	1901	28,39
Швейна	19	0,39	162	2,42
Інші галузі	81	1,67	155	2,31
Разом	4843	100,0	6696	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242; 42, т. XIII, ч. 1, с. 12-30; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 55, ч. 10, с. 34-89.

Соціальна структура *самодіяльного* населення Закарпаття в кожній із галузей господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Всього зайнято (осіб):			З них:								
				Власники			Службовці			Робітники		
	Р о к и											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
			осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	
Сільське господарство	209965	229849	227959	75747	77009	84723	382	411	338	133836	152429	142898
Гірничодобувна промисловість	1497	1434	1466	31	-	-	45	53	51	1421	1381	1415
Промисловість *	20849	24876	33993	11085	11462	14980	291	245	367	9473	13169	18646
Торгівля	6337	6723	10545	3824	4238	6403	241	307	748	2272	2178	3394
Транспорт	2498	4629	7025	994	1504	1997	273	376	536	1231	2749	4492
Громадська служба	5404	6388	8776	321	382	800	3902	4581	6007	1181	1425	1969
Інші галузі	22957	33603	33419	3898	3818	5491	177	181	187	18882	29604	27741
Закарпаття	274647	307502	323183	95900	98413	114394	5311	6154	8234	168296	202935	200555

* Враховано всі категорії промисловості.

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

**Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього самодіяльного населення Закарпаття в 1890-1910 рр.
за галузями господарства**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Сільське господарство	75,8	35,5	77,0	33,5	84,7	37,2
Промисловість *	11,1	51,9	11,5	43,6	14,9	42,2
Торгівля, транспорт	4,8	53,9	5,7	50,6	8,4	47,8
Інші галузі	4,2	13,8	4,2	10,1	6,3	14,9
Разом	95,9	34,9	98,4	32,0	114,3	35,4

* Враховано всі категорії промисловості.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 31-34, 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 28-32, 414-662; т. 52, с. 206-242.

Соціальна структура *самодіяльного* населення Закарпаття, зайнятого в усіх категоріях промисловості в 1890-1910 рр.

Класи й соціальні групи	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	11116	51,9	11462	43,6	14980	42,2	3864	34,8
Члени сім'ї	2327	10,9	2012	7,6	1414	4,0	-913	-39,2
Робітники, поденники, учні	6334	29,6	10989	41,8	16554	46,7	10220	161,4
Службовці	336	1,6	298	1,1	418	1,2	82	24,4
Інженерно-технічний персонал	325	1,5	496	1,9	604	1,7	279	85,8
Прислуга	981	4,5	1053	4,0	1489	4,2	508	51,8
Разом	21419	100,0	26310	100,0	35459	100,0	14040	65,5

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого в усіх категоріях промисловості за галузями в 1890-1910 рр.

Класи й соціальні групи Галузі промисловості	Власники (осіб)			Робітники, прислуга, члени сім'ї, учні (осіб)			Службовці (осіб)			Разом (осіб)		
	Роки											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Гірничодобувна	31	-	-	1421	1381	1415	45	53	51	1497	1434	1466
Металообробна	1110	1097	1232	1358	1542	1732	18	17	19	2486	2656	2983
Машинобудівна	328	373	468	169	279	521	-	3	16	497	655	1005
Виробництво будматеріалів	231	191	176	378	539	1029	12	9	26	621	739	1231
Лісопильна, деревообробна	718	805	917	1385	2359	3551	69	56	98	2172	3220	4566
Шкіряна	243	148	123	182	166	167	-	-	-	425	314	290
Текстильна	137	122	114	77	95	122	-	-	-	214	217	237
Швейна	3307	3970	4989	1989	2040	3425	2	-	10	5298	6010	8424
Паперова	33	40	51	21	20	48	-	1	2	54	61	101
Харчова	1258	1101	1364	897	1831	2501	91	61	83	2246	2993	3948
Хімічна	31	39	43	256	742	1123	18	39	46	305	820	1212
Будівельна	1034	779	1465	854	1456	1707	38	28	11	1926	2263	3183
Поліграфічна	28	38	55	67	101	222	4	5	3	99	144	280
Інші галузі	1535	1635	2393	404	533	587	-	-	-	1939	2168	2980
Разом	11116	11462	14980	10894	14550	20061	336	298	418	22346	26310	35459

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

Чисельність та соціальна структура осіб, зайнятих у лісопильній промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр.

Комітати	Всі зайняті (осіб)		З них:											
			Власники				Робітники, поденники, челядь				Службовці, інженери			
	1900 р.	1910 р.	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Марамороський	858	826	7	0,8	13	1,6	781	91,0	744	90,0	70	8,2	69	8,4
Березький	233	506	16	6,9	5	1,0	191	82,0	446	88,1	26	11,1	55	1,9
Ужанський	124	379	9	7,3	8	2,1	105	84,7	334	88,1	10	8,0	37	9,8
Угочанський	24	5	1	4,2	-	-	20	83,3	4	80,0	3	12,5	1	20,0
Закарпаття	1239	1716	33	2,7	26	1,5	1097	88,5	1528	89,0	109	8,8	162	9,5

Розраховано за: 41, т. 9, с. 607-723; т. 52, с. 467-527.

Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого на *транспорті* в 1890-1910 рр. за видами транспорту

Види транспорту	Всього зайнято			Власники			Службовці			Робітники		
	Роки											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб	осіб
Гужовий транспорт	1375	2164	2855	960	1406	1856	30	31	33	385	727	966
Залізничний транспорт	732	1854	3401	-	-	-	85	148	195	647	1706	3206
Річний транспорт і порти	113	213	147	18	57	41	1	2	12	94	154	94
Інші види транспорту	278	398	622	16	41	100	157	195	296	105	162	226
Разом	2498	4629	7025	994	1504	1997	273	376	536	1231	2749	4492
У відсотках												
Гужовий транспорт	55,0	46,8	40,6	96,6	93,5	93,0	11,0	8,2	6,2	31,1	26,4	21,5
Залізничний транспорт	29,3	40,0	48,4	-	-	-	31,1	39,4	36,4	52,6	62,1	71,4
Річний транспорт і порти	4,5	4,6	2,1	1,8	3,8	2,0	0,4	0,5	2,2	7,6	5,6	2,1
Інші види транспорту	11,2	8,6	8,9	1,6	2,7	5,0	57,5	51,9	55,2	8,5	5,9	5,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого на транспорті в 1890-1910 рр. (у відсотках, в сумі – 100%)

Види транспорту	Власники			Службовці			Робітники			1910 р. до 1890 р.		
	Роки									Власники	Службовці	Робітники
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910			
Гужовий	69,8	65,0	65,0	2,2	1,4	1,2	28,0	33,6	33,8	193,3	110,0	251,0
Залізничний	-	-	-	11,6	7,9	5,7	88,4	92,0	94,3	-	229,4	495,5
Водний	15,9	26,8	28,0	0,9	0,9	8,2	83,2	72,3	64,0	227,8	1200,0	100,0
Інші види транспорту	5,8	10,3	16,1	56,5	49,0	47,6	37,8	40,7	36,3	625,0	188,5	215,2
Разом	39,8	32,5	28,4	10,9	8,1	7,6	49,3	59,4	64,0	200,9	196,3	365,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-242.

**Соціальна структура самодіяльного населення Закарпаття, зайнятого
у фінансово-кредитній системі та системі страхування в 1890-1910 рр. за комітатами**

Комітати	Всього зайнято (осіб):			В тому числі (осіб):								
				Власники			Службовці			Робітники		
	Роки											
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Марамороський	85	72	161	37	16	8	39	43	129	9	13	24
Березький	39	62	155	12	4	3	23	48	122	4	10	30
Ужанський	20	25	62	-	2	3	18	19	54	2	4	5
Угочанський	9	30	62	-	-	-	7	25	50	2	5	12
Закарпаття	153	189	440	49	22	14	87	134	355	17	32	71
Угорщина	6971	13400	23872	283	303	333	5612	10921	19604	1070	2176	3935

Розраховано за: 41, т. 9, с. 34-35, 194-228; т. 52, с. 34-36, 206-242.

**Соціальна структура населення, зайнятого в ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Закарпаття
за комітатами в 1900-1910 рр. ***

Комітати	Роки	Все промислове населення	З них:						
			Власники	Члени сім'ї	Робіт- ники	Учні	Інж.-техн. праців- ники	Служ- бовці	Прислуга
			осіб						
Марамороський	1900	8286	3494	578	3055	543	182	107	327
Березький		6703	2963	428	2141	663	145	63	300
Ужанський		5817	2319	399	2078	560	75	70	316
Угочанський		1905	1051	179	354	192	45	5	79
Закарпаття		22711	9827	1584	7628	1958	447	245	1022
Марамороський	1910	10982	4715	321	3981	1207	152	135	471
Березький		9903	3825	254	3648	1410	200	127	439
Ужанський		7279	2643	233	2792	950	149	86	426
Угочанський		2863	1404	85	731	475	33	19	116
Закарпаття		31027	12587	893	11152	4042	534	367	1452

* Без домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 31-34; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 28-32; т. 52, с. 206-243.

**Чисельність і питома вага кількості власників відносно до всього промислового населення Закарпаття
в 1890-1910 рр. за галузями промисловості**

Галузі промисловості	1890 р.			1900 р.			1910 р.		
	Все промислове населення (осіб)	З них власників:		Все промислове населення (осіб)	З них власників:		Все промислове населення (осіб)	З них власників:	
		осіб	%		осіб	%		осіб	%
Гірничодобувна	1497	31	2,1	1434	-	-	1466	-	-
Металообробна	2486	1110	44,7	2656	1097	41,3	2983	1232	41,3
Машинобудівна	497	328	66,0	655	373	56,9	1005	468	46,5
Виробництво будматеріалів	621	231	37,2	739	191	25,8	1231	176	14,3
Лісопильна, деревообробна	2172	718	33,1	3220	805	25,0	4566	917	20,0
Шкіряна	425	243	57,2	314	148	47,1	290	123	42,4
Текстильна	214	137	64,0	217	122	56,2	237	114	48,1
Швейна	5298	3307	62,4	6010	3970	66,1	8424	4989	59,2
Паперова	54	33	61,1	61	40	65,6	101	51	50,5
Харчова	2246	1258	56,0	2993	1101	36,8	3948	1364	34,5
Хімічна	305	31	10,2	820	39	4,8	1212	43	3,5
Будівельна	1926	1034	53,7	2263	779	34,4	3183	1465	46,0
Поліграфічна	99	28	28,3	144	38	26,4	280	55	19,6
Інші галузі, в т. ч. домашні та мандрівні промисли	1939	1535	79,2	2168	1635	75,4	2980	2393	80,3
Разом	22346	11116	49,7	26310	11462	43,6	35459	14980	42,2

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно до всього промислового населення Закарпаття в 1900-1910 рр.

Галузі промисловості	1900 р.			1910 р.		
	Все промислове населення (осіб)	Членів сім'ї		Все промислове населення (осіб)	Членів сім'ї	
		осіб	%		осіб	%
Гірничодобувна	1434	2	0,1	1466	-	-
Металообробна	2656	150	5,7	2983	3	0,1
Машинобудівна	655	25	3,8	1005	-	-
Виробництво будматеріалів	739	29	3,9	1231	10	0,8
Лісопильна, деревообробна	3220	79	2,5	4566	9	0,2
Шкіряна	314	9	2,9	290	1	0,3
Текстильна	217	16	7,4	237	3	1,3
Швейна	6010	309	5,1	8424	53	0,6
Паперова	61	7	11,5	101	-	-
Харчова	2993	274	9,2	3948	107	2,7
Хімічна	820	6	0,7	1212	6	0,5
Будівельна	2263	53	2,3	3183	5	0,2
Поліграфічна	144	3	2,1	280	1	0,4
Інші галузі	4784	1050	21,9	2980	1216	40,8
Разом	26310	2012	7,6	35459	1414	4,0

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

**Чисельність і питома вага кількості *робітників* відносно до *самодіяльного* населення,
зайнятого в усіх галузях господарства Закарпаття в 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	Все самодіяльне населення (осіб)			З них робітників:					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
				осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	213682	229849	227959	69253	32,4	85613	37,3	77022	33,8
Промисловість *	21419	26310	35459	7315	34,2	12042	45,8	18043	50,9
Торгівля, транспорт	8936	11352	17570	2278	25,5	3315	29,2	5471	31,1
Інші галузі	30610	39991	42195	21413	69,9	30104	75,3	28701	68,0
Разом	274647	307502	323183	100259	36,5	131074	42,6	129237	40,0

* Враховано всі категорії промисловості.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 31-34; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 28-32; т. 52, с. 206-243.

Розподіл *робітників* між галузями господарства Закарпаття в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість робітників (тис. осіб)	%	Кількість робітників (тис. осіб)	%	Кількість робітників (тис. осіб)	%
Сільське господарство	69,3	69,0	85,6	65,3	77,0	59,6
Промисловість *	7,3	7,3	12,0	9,2	18,0	14,0
Торгівля, транспорт	2,3	2,3	3,3	2,5	5,5	4,2
Інші галузі	21,4	21,4	30,1	23,0	28,7	22,2
Разом	100,3	100,0	131,0	100,0	129,2	100,0

* Враховано всі категорії промисловості.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 31-34; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 28-32; т. 52, с. 206-243.

Чисельність і питома вага кількості робітників, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями

Галузі промисловості	1900 р.			1910 р.		
	Все промислове населення (осіб)	З них робітників:		Все промислове населення (осіб)	З них робітників:	
		осіб	%		осіб	%
Гірничодобувна	1434	1330	92,8	1466	1353	92,3
Металообробна	2656	1347	50,7	2983	1716	57,5
Машинобудівна	655	250	38,2	1005	494	49,2
Виробництво будматеріалів	739	488	66,0	1231	983	79,9
Лісопильна, деревообробна	3220	2185	67,9	4566	3384	74,1
Шкіряна	314	156	49,7	290	165	56,9
Текстильна	217	79	36,4	237	112	47,3
Швейна	6010	1726	28,7	8424	3364	39,9
Паперова	61	13	21,3	101	46	45,5
Харчова	2993	1357	45,3	3948	2221	56,3
Хімічна	820	699	85,2	1212	1078	88,9
Будівельна	2263	1392	61,5	3183	1687	53,0
Поліграфічна	144	94	65,3	280	215	76,8
Інші галузі	4784	926	19,4	2980	1225	18,8
Разом	26310	12042	45,8	35459	18043	50,9

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

Розподіл робітників Закарпаття за типами підприємств у різних галузях промисловості в 1910 р. *

Галузі промисловості	Всього робітників (осіб)	З них працювали на підприємствах, де було зайнято:									
		1 – 5 осіб	%	6 – 10 осіб	%	11 – 15 осіб	%	16 – 20 осіб	%	Понад 20 осіб	%
Металообробна	1621	890	54,9	133	8,2	28	1,7	18	1,1	552	34,1
Машинобудівна	484	313	64,7	31	6,4	23	4,8	57	11,8	60	12,3
Виробництво будматеріалів	1050	198	18,9	98	9,2	62	5,9	52	5,0	640	61,0
Лісопильна, деревообробна	3791	782	20,6	167	4,4	157	4,2	73	1,9	2612	68,9
Шкіряна	152	135	88,8	17	11,2	-	-	-	-	-	-
Текстильна	112	74	66,1	21	18,8	-	-	17	15,1	-	-
Швейна	3300	2940	89,2	252	7,6	11	0,3	17	0,5	80	2,4
Паперова	47	23	48,9	6	12,8	-	-	18	38,3	-	-
Харчова	2577	1341	52,0	290	11,3	88	3,4	73	2,8	785	30,5
Хімічна	1180	56	4,7	18	1,6	12	1,0	-	-	1094	92,7
Будівельна	1041	731	70,2	166	15,9	49	4,7	-	-	95	9,1
Поліграфічна	212	64	30,1	81	38,2	24	11,2	33	15,5	-	-
Інші галузі	2242	1957	87,3	190	8,5	53	2,4	16	0,7	26	1,1
Разом	17809	9514	53,4	1470	8,3	507	2,8	374	2,1	5944	33,4

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 52, с. 1043-1047.

**Соціально-професійна структура робітників, зайнятих у ремісничо-кустарній та фабрично-заводській промисловості
Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями (в сумі – 100%) ***

Галузі промисловості	1900 р.						1910 р.					
	Власне робітники		Учні		Домашня прислуга		Власне робітники		Учні		Домашня прислуга	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Гірничодобувна	1299	97,7	-	-	31	2,3	1316	97,3	-	-	37	2,7
Металообробна	889	66,0	423	31,4	35	2,6	992	57,8	711	41,4	13	0,8
Машинобудівна	140	56,0	106	42,4	4	1,6	275	55,7	207	41,9	12	2,4
Виробництво будматеріалів	444	91,0	29	5,9	15	3,1	904	92,0	34	3,5	45	4,5
Лісопильна, деревообробна	1924	87,8	216	9,9	52	2,3	2829	83,6	475	14,0	80	2,4
Шкіряна	108	69,3	45	28,8	3	1,9	104	63,0	61	37,0	-	-
Текстильна	33	41,8	44	55,7	2	2,5	68	60,7	42	37,5	2	1,8
Швейна	871	50,4	854	49,4	4	0,2	1571	46,7	1790	53,2	3	0,1
Паперова	8	61,5	5	38,5	-	-	32	69,6	14	30,4	-	-
Харчова	1073	79,1	104	7,7	180	13,2	1732	78,0	244	11,0	245	11,0
Хімічна	658	94,1	3	0,4	38	5,5	1001	92,9	14	1,3	63	5,8
Будівельна	1287	92,5	95	6,8	10	0,7	1331	78,9	347	20,6	9	0,5
Поліграфічна	58	61,7	34	36,2	2	2,1	117	54,4	94	43,7	4	1,9
Інші галузі	235	24,8	4	0,4	708	74,8	232	18,4	17	1,3	1013	80,3
Разом	9027	74,8	1962	16,3	1054	8,9	12504	69,2	4050	22,4	1526	8,4

* Без домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

**Чисельність і питома вага кількості інженерно-технічних працівників та службовців
відносно до всього промислового населення Закарпаття в 1900-1910 рр. за галузями промисловості**

Галузі промисловості	1900 р.				1910 р.			
	Інженерно-технічні працівники		Службовці		Інженерно-технічні працівники		Службовці	
	осіб	% до промислового населення	осіб	% до промислового населення	осіб	% до промислового населення	осіб	% до промислового населення
Гірничодобувна	18	1,3	53	3,7	25	1,7	51	3,5
Металообробна	45	1,7	17	0,6	13	0,4	19	0,6
Машинобудівна	4	0,6	3	0,5	27	2,7	16	1,6
Виробництво будматеріалів	22	3,0	9	1,2	36	2,9	26	2,1
Лісопильна, деревообробна	88	2,7	56	1,7	158	3,5	98	2,1
Шкіряна	1	0,3	-	-	1	0,3	-	-
Текстильна	-	-	-	-	7	3,0	-	-
Швейна	2	0,0	-	-	8	0,1	10	0,1
Паперова	-	-	1	1,6	2	2,0	2	2,0
Харчова	200	6,7	61	2,0	173	4,4	83	2,1
Хімічна	37	4,5	39	4,8	39	3,2	46	3,8
Будівельна	11	0,5	28	1,2	15	0,5	11	0,3
Поліграфічна	4	2,8	5	3,5	6	2,1	3	1,1
Інші галузі	33	1,5	-	-	57	1,9	418	1,2
Разом	465	1,8	298	1,1	567	1,6	418	1,2

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 206-242.

Соціальна структура осіб, зайнятих у ремісничо-кустарній промисловості Закарпаття в 1890-1910 рр.

Найбільш поширені професії	Всього (осіб)			З них:											
				Власники						Робітники					
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
				осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Коваль	1459	1543	1577	887	60,8	857	55,5	904	57,3	572	39,2	686	44,5	673	42,7
Колісник	428	475	581	281	65,7	311	65,5	359	61,8	147	34,3	164	34,5	222	38,2
Бондар	261	207	290	193	73,9	142	68,6	145	50,0	68	26,1	65	31,4	145	50,0
Столяр	974	997	1520	478	49,1	505	50,7	675	44,4	496	50,9	492	49,3	845	55,6
Кравець	1434	1595	2724	837	58,4	930	58,3	1446	53,1	597	41,6	665	41,7	1278	46,9
Швець	2929	2860	3739	1762	60,2	1759	61,5	2086	55,8	1167	39,8	1101	38,5	1653	44,2
Мельник	1003	1198	1351	517	51,6	395	33,0	433	32,1	486	48,4	803	67,0	918	67,9
Килимар	772	1002	1437	384	49,7	271	27,0	581	40,4	388	50,3	731	73,0	856	59,6
Тесляр	650	654	983	515	79,2	337	51,5	592	60,2	135	20,8	317	48,5	391	39,8
Чинбар	2380	2380	3191	1001	42,1	1041	43,7	1303	40,8	1379	56,9	1339	56,3	1888	59,2
Разом	12290	12911	17393	6855	55,8	6548	50,7	8524	49,0	5435	44,2	6363	49,3	8869	51,0

Розраховано за: 41, т. 9, с. 606-724; т. 52, с. 466-529.

Соціальна структура осіб, зайнятих у ремісничо-кустарній промисловості окремих комітетів Закарпаття в 1890-1910 рр.

Найбільш поширені професії	Всього (осіб)			З них:					
				Власники (осіб)			Робітники (осіб)		
	Роки								
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Марамороський комітет									
Коваль	468	480	514	315	285	327	153	195	187
Колісник	135	141	172	87	105	112	48	36	60
Бондар	94	65	79	69	54	61	25	11	18
Столяр	367	316	570	178	174	269	189	142	301
Кравець	512	520	863	343	354	517	169	166	346
Швець	885	830	1160	535	533	702	350	297	458
Мельник	375	426	586	320	188	204	145	238	382
Килимар	270	310	388	169	105	203	101	205	185
Тесляр	260	303	389	198	149	254	62	154	135
Чинбар	896	735	1083	395	348	502	501	387	581
Разом	4262	4126	5804	2519	2295	3151	1743	1831	2653
Березький комітет									
Коваль	464	513	487	251	253	263	213	260	224
Колісник	159	164	199	104	104	121	55	60	78
Бондар	110	100	165	82	60	57	28	40	108
Столяр	242	322	485	135	157	201	107	165	284
Кравець	424	547	868	222	288	435	202	259	433
Швець	934	925	1210	589	597	694	345	328	516
Мельник	224	288	318	106	71	89	118	217	229
Килимар	307	465	673	91	95	210	216	370	463
Тесляр	193	201	296	161	94	160	32	107	136
Чинбар	665	688	917	270	286	395	395	402	522
Разом	3722	4213	5618	2011	2005	2625	1711	2208	2993

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ужанський комітат									
Коваль	352	392	404	208	211	212	144	181	192
Колісник	97	128	143	62	70	78	35	58	65
Бондар	37	24	30	27	19	17	10	5	13
Столяр	265	270	308	108	119	121	157	151	187
Кравець	353	348	564	197	192	271	156	156	293
Швець	754	743	850	418	411	425	336	332	425
Мельник	278	344	316	118	95	106	160	249	210
Килимар	163	203	289	96	56	121	67	147	168
Тесляр	129	102	203	98	56	102	31	46	101
Чинбар	641	739	871	259	304	246	382	435	625
Разом	3069	3293	3978	1591	1533	1699	1478	1760	2279
Угочанський комітат									
Коваль	175	158	172	113	108	103	62	50	69
Колісник	37	42	67	28	32	48	9	10	19
Бондар	19	18	16	15	9	10	4	9	6
Столяр	100	89	157	57	55	84	43	34	73
Кравець	145	180	427	75	96	223	70	84	204
Швець	356	362	519	220	218	265	136	144	254
Мельник	126	140	131	63	41	34	63	99	97
Килимар	32	24	87	28	15	47	4	9	40
Тесляр	68	48	95	58	38	76	10	10	19
Чинбар	178	218	320	77	103	160	101	115	160
Разом	1236	1279	1991	734	715	1050	502	564	941

Розраховано за: 41, т. 9, с. 606-724; т. 52, с. 466-529.

**Розподіл утриманців між класами і соціальними групами самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр.
(в абсолютних цифрах)**

Галузі господарства	1900 р.				1910 р.			
	Всі утриманці (осіб)	З них належали до:			Всі утриманці (осіб)	З них належали до:		
		Влас- ників	Робіт- ників	Служ- бовців		Влас- ників	Робіт- ників	Служ- бовців
		осіб	осіб	осіб		осіб	осіб	осіб
Сільське господарство	324094	218974	104041	1079	366679	254532	111263	884
Промисловість	41759	28360	12873	526	56124	39749	15726	649
Торгівля, транспорт	29216	19858	8014	1344	43355	29147	12075	2133
Інші галузі	52198	10515	31580	10103	58819	14898	31955	11966
Разом	447267	277707	156508	13052	524977	338326	171019	15632

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-229; т. 52, с. 207-243.

**Розподіл утриманців між класами і соціальними групами самодіяльного населення Закарпаття в 1900-1910 рр.
(у відсотках, в сумі – 100%)**

Галузі господарства	1900 р.			1910 р.			На одного працюючого припадало (осіб):					
	Власники	Робітники	Службовці	Власники	Робітники	Службовці	Власники		Робітники		Службовці	
							Роки					
							1900	1910	1900	1910	1900	1910
Сільське господарство	67,6	32,1	0,3	69,4	30,3	0,3	2,8	3,0	0,7	0,8	2,6	2,6
Промисловість	67,9	30,8	1,3	70,8	28,0	1,2	2,5	2,7	0,9	0,8	1,8	1,6
Торгівля, транспорт	68,0	27,4	4,6	67,2	27,9	4,9	3,5	3,5	1,6	1,5	2,0	1,7
Інші галузі	20,1	60,5	19,4	25,3	54,3	20,4	2,5	2,4	1,0	1,1	2,1	1,9
Разом	62,1	35,0	2,9	64,4	32,6	3,0	2,8	3,0	0,8	0,9	2,1	1,9

Розраховано за: 41, т. 9, с. 195-229; т. 52, с. 207-243.

**Соціальна структура осіб, зайнятих у найбільш поширених ремісничих професіях Закарпаття в 1900-1910 рр.
(без власників підприємств)**

Професії	Усі зайняті (крім власника)		З них:											
			Члени сім'ї		Службовці		Робітники		Учні		Слуги		Домашня челядь	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Осіб														
Коваль	685	672	139	3	-	-	303	326	240	343	3	-	33	-
Столяр	491	842	45	2	2	6	266	439	177	395	1	-	21	-
Кравець	665	1278	118	26	1	1	227	548	266	703	1	-	52	-
Швець	1101	1652	104	2	-	2	458	771	494	876	3	1	42	-
Тесляр	317	391	20	1	-	-	278	326	9	64	-	-	10	-
У відсотках														
Коваль	100,0	100,0	20,3	0,5	-	-	44,2	48,5	35,0	51,0	0,4	-	4,8	-
Столяр	100,0	100,0	9,2	0,2	0,4	0,7	54,2	52,1	36,1	46,9	0,2	-	4,3	-
Кравець	100,0	100,0	17,7	2,0	0,2	0,1	34,1	42,9	40,0	55,0	0,2	-	7,8	-
Швець	100,0	100,0	9,5	1,9	-	0,1	41,6	46,7	44,9	53,0	0,3	0,1	3,8	-
Тесляр	100,0	100,0	6,3	0,3	-	-	87,7	83,4	2,8	16,4	-	-	3,2	-

Розраховано за: 41, т. 9, с. 606-724; т. 52, с. 466-529.

**Чисельність і питома вага кількості власників відносно
до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість власників (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Львів						
Сільське господарство	484	38,4	354	49,8	481	56,6
Промисловість	5362	33,3	5882	33,5	6516	25,6
Торгівля, транспорт	5587	35,8	6761	37,8	11013	40,7
Інші галузі	13045	48,2	16485	49,2	20045	48,5
Разом	24478	40,8	29482	42,3	38055	40,2
Чернівці						
Сільське господарство	1409	27,9	1407	39,4	1663	57,0
Промисловість	1907	25,9	2131	26,2	2657	25,9
Торгівля, транспорт	1797	46,0	1860	33,7	3363	35,7
Інші галузі	3651	49,0	6544	56,1	9292	59,4
Разом	8764	36,9	11942	41,3	16975	44,4

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 1, с. XV-XVI, XII III; 55, ч. 1, с. 12-13; ч. 10, с. 34-89; 84, т. XIV, с. 341-342; 252, с. 71-73; 295, с. 435-437.

Розподіл власників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	484	2,0	354	1,2	481	1,3	99,4
Промисловість	5362	21,9	5882	20,0	6516	17,2	121,5
Торгівля, транспорт	5587	22,8	6761	22,9	11013	28,9	197,1
Інші галузі	13045	53,3	16485	55,9	20045	52,6	153,7
Разом	24478	100,0	29482	100,0	38055	100,0	155,5
Чернівці							
Сільське господарство	1409	16,1	1407	11,8	1663	9,8	118,0
Промисловість	1907	21,8	2131	17,8	2657	15,7	139,3
Торгівля, транспорт	1797	20,5	1860	15,6	3363	19,8	187,2
Інші галузі	3651	41,6	6544	54,8	9292	54,7	254,5
Разом	8764	100,0	11942	100,0	16975	100,0	193,7

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

**Чисельність і питома вага кількості власників ремісничо-кустарних та фабрично-заводських підприємств
відносно до всього промислового населення Львова в 1890-1910 рр. за галузями**

Галузі промисловості	Абсолютна кількість власників (осіб)			Питома вага відносно до всього промислового населення (%)		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Гірничорудна	11	11	33	42,3	28,2	22,5
Виробництво будматеріалів	6	80	88	14,4	15,7	8,6
Металообробна	325	445	412	23,6	22,2	14,2
Машинобудівна	118	156	181	30,3	28,2	15,9
Хімічна	67	69	76	30,0	29,2	24,4
Енергетична	-	-	9	-	-	2,9
Будівельна	584	736	744	31,5	32,0	19,2
Поліграфічна	85	97	84	14,8	13,8	7,3
Текстильна	196	174	208	38,9	43,7	38,4
Паперова, шкіряна	116	141	152	36,9	28,0	19,9
Деревообробна	350	408	370	27,4	27,4	21,5
Харчова	1105	1048	620	33,5	30,0	23,2
Швейна	2327	2487	3525	41,4	47,7	40,3
Інші галузі	15	30	14	8,2	26,3	16,0
Разом	2362	5882	6516	33,3	33,5	25,6

Розраховано за: 45, ч. 11, с. 2-139; 49, ч. 11, с. 2-41, 78-97; 55, ч. 10, с. 34-89.

**Чисельність і питома вага кількості власників ремісничо-кустарних та фабрично-заводських підприємств
відносно до всього промислового населення Чернівців у 1890-1910 рр. за галузями**

Галузі промисловості	Абсолютна кількість власників (осіб)			Питома вага відносно до всього промислового населення (%)		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Гірничорудна	-	1	-	-	100,0	-
Виробництво будматеріалів	33	47	48	18,0	22,3	13,9
Металообробна	124	141	143	28,4	24,8	22,7
Машинобудівна	48	56	75	32,0	26,0	20,6
Хімічна	23	19	28	46,0	30,7	24,6
Енергетична	-	-	1	-	-	3,3
Будівельна	170	220	555	8,5	10,4	20,5
Поліграфічна	19	17	32	18,6	10,5	12,1
Текстильна	41	40	56	35,0	27,2	31,2
Паперова, шкіряна	33	45	45	31,1	34,9	27,6
Деревообробна	173	185	237	23,4	21,6	24,2
Харчова	537	569	242	35,2	34,0	22,9
Швейна	704	783	1192	36,5	39,6	35,3
Інші галузі	8	8	3	13,3	42,1	7,8
Разом	1907	2131	2657	25,9	26,2	25,9

Розраховано за: 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 34-89.

**Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї відносно
до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість членів сім'ї (тис. осіб)	% до всього самодіяльного населення
Львів						
Сільське господарство	7	0,6	14	1,9	18	2,1
Промисловість	127	0,7	149	0,9	243	1,0
Торгівля, транспорт	116	0,7	115	0,6	758	2,8
Інші галузі	19	0,1	17	0,1	4	0,1
Разом	269	0,5	295	0,4	1023	1,1
Чернівці						
Сільське господарство	846	16,8	1586	44,4	847	29,0
Промисловість	219	2,9	207	2,5	55	0,5
Торгівля, транспорт	60	1,5	72	1,3	149	1,6
Інші галузі	9	0,1	8	0,1	2	0,1
Разом	1134	4,8	1873	6,5	1053	2,8

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-11, 42-43, 56-57, 70-73; 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 1, с. XV-XVI, XI III; 55, ч. 10, с. 34-89; 84, ч. XIV, с. 341-342; 252, с. 71-73.

**Приріст чисельності представників різних класів і соціальних груп,
зайнятих у різних галузях промисловості Львова і Чернівців із 1890 по 1910 рр.**

Галузі промисловості	Львів			Чернівці		
	Усі зайняті	З них:		Усі зайняті	З них:	
		Власники	Робітники, учні, поденники		Власники	Робітники, учні, поденники
Гірничорудна	465,4	200,0	122,2	- 66,8	-	-
Виробництво будматеріалів	135,2	39,7	154,1	87,4	45,5	115,4
Металообробна	111,3	26,8	140,2	43,9	15,3	56,2
Машинобудівна	192,8	53,4	227,3	142,7	56,3	178,1
Хімічна	39,9	13,4	30,0	128,0	21,7	355,6
Енергетична	-	-	-	-	-	-
Будівельна	108,9	27,4	140,4	34,1	226,5	17,4
Поліграфічна	101,8	-1,2	118,1	157,8	68,4	185,7
Текстильна	7,34	6,1	3,8	53,0	36,6	62,5
Паперова	142,7	31,0	193,7	53,8	36,4	60,6
Деревообробна	34,8	5,7	45,0	32,3	37,0	33,8
Харчова	- 19,0	- 43,9	-14,4	- 30,9	- 54,9	- 18,2
Швейна	55,4	51,5	55,1	74,7	69,3	89,7
Інші галузі	- 52,7	- 6,7	- 62,8	153,3	50,0	966,7
Разом	58,0	21,5	70,6	38,7	39,3	42,0

Розраховано за: 43, с. 64-337; 50, ч. 11, с. 42-45 (табл.); 311, с. 66-113 (табл.).

Чисельність і питома вага кількості робітників відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Львів						Чернівці					
	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість робітників (осіб)	% до всього самодіяльного населення
Сільське господарство	706	56,0	257	36,2	241	28,4	2756	54,6	540	15,1	367	12,6
Промисловість	10212	63,5	10951	62,4	17422	68,5	5088	69,1	5641	69,2	7224	70,7
Торгівля, транспорт	7214	46,2	8652	48,4	11350	41,9	1446	37,0	2980	54,0	4612	49,0
Інші галузі	1359	5,0	11134	33,2	12332	29,8	440	5,9	3434	29,4	3773	24,1
Разом	19491	32,5	30994	44,5	41345	43,7	9730	40,9	12595	43,6	15976	41,81

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 10, с. 34-89; 84, т. 14, с. 341-342; 252, с. 71-73.

Розподіл робітників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	702	4,6	251	0,9	233	0,6	33,1
Промисловість	10119	65,8	10817	40,6	16966	43,9	167,7
Торгівля, транспорт	3196	20,8	4477	16,8	9199	23,8	287,8
Інші галузі	1354	8,8	11130	41,7	12297	31,7	908,2
Разом	15371	100,0	26675	100,0	38695	100,0	251,7
Чернівці							
Сільське господарство	2556	29,6	235	2,3	261	1,9	10,2
Промисловість	4890	56,6	5378	51,7	6601	48,9	135,0
Торгівля, транспорт	760	8,8	1369	13,2	2902	21,5	381,8
Інші галузі	440	5,0	3430	32,8	3744	27,7	851,0
Разом	8646	100,0	10412	100,0	13508	100,0	156,2

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

**Чисельність і питома вага кількості *робітників* ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості
відносно до всього *промислового* населення Львова в 1890-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	Все промислове населення Львова (осіб)			З них робітників:					
				осіб			% до всього промислового населення		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Гірничорудна	26	39	147	9	8	20	34,6	20,5	13,6
Виробництво будматеріалів	437	511	1028	346	406	879	79,2	79,5	85,5
Металообробна	1378	2007	2912	1031	1536	2476	74,8	76,5	85,1
Машинобудівна	390	554	1142	249	352	815	63,9	63,5	71,4
Хімічна	223	236	312	80	91	104	35,9	38,6	33,3
Енергетична	-	-	316	-	-	245	-	-	77,5
Будівельна	1857	2299	3880	1179	1307	2834	63,5	56,9	73,0
Поліграфічна	573	701	1156	465	577	1014	81,2	82,3	87,7
Текстильна	504	398	541	293	213	304	58,1	53,5	56,2
Паперова, шкіряна	314	503	762	190	354	558	60,5	70,2	73,2
Деревообробна	1279	1489	1724	912	1057	1322	71,3	71,0	76,9
Харчова	3299	3491	2674	2064	2295	1767	62,6	65,7	66,1
Швейна	5626	5217	8741	3241	2680	5027	57,6	51,4	57,5
Інші галузі	184	114	87	153	75	57	83,2	65,8	65,5
Разом	16090	17559	25422	10212	10951	17422	63,5	62,4	68,5

Розраховано за: 45, ч. 11, с. 2-139; 49, ч. 11, с. 2-41, 78-97; 55, ч. 10, с. 34-89.

**Чисельність і питома вага кількості *робітників* ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості
відносно до всього *промислового* населення Чернівців у 1890-1910 рр. в кожній із галузей**

Галузі промисловості	Все промислове населення Чернівців (осіб)			З них робітників:					
				осіб			% до всього промислового населення		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Гірничорудна	3	1	1	3	-	-	100,0	-	-
Виробництво будматеріалів	183	211	343	130	155	280	71,0	73,5	81,6
Металообробна	437	569	629	308	423	481	70,5	74,3	76,5
Машинобудівна	150	215	364	96	143	267	64,0	66,5	73,4
Хімічна	50	62	114	9	28	41	18,0	45,2	36,0
Енергетична	-	-	30	-	-	19	-	-	63,3
Будівельна	2011	2126	2697	1755	1795	2061	87,3	84,4	76,4
Поліграфічна	102	162	263	77	136	220	75,5	84,0	83,7
Текстильна	117	147	179	72	96	117	61,5	65,3	65,4
Паперова, шкіряна	106	129	163	71	79	114	67,0	61,2	70,0
Деревообробна	738	858	976	523	647	700	70,9	75,4	71,7
Харчова	1527	1672	1055	908	967	743	59,5	57,8	70,4
Швейна	1930	1078	3372	1133	1161	2149	58,7	58,7	63,7
Інші галузі	15	19	38	3	11	32	20,0	58,0	84,2
Разом	7369	8149	10224	5088	5641	7224	69,1	69,2	70,7

Розраховано за: 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 34-89.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до всього
самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.**

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників
Львів						
Сільське господарство	4	0,6	6	2,3	8	3,3
Промисловість	93	0,9	134	1,2	456	2,6
Торгівля, транспорт	4018	55,7	4175	48,3	2151	18,9
Інші галузі	5	0,4	4	0,1	35	0,3
Разом	4120	21,1	4319	13,9	2650	6,4
Чернівці						
Сільське господарство	200	7,3	305	56,5	106	28,9
Промисловість	198	3,9	263	4,5	623	8,6
Торгівля, транспорт	686	47,4	1611	54,1	1710	37,1
Інші галузі	-	-	4	0,1	29	0,8
Разом	1084	11,1	2183	17,3	2468	15,5

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 1, с. XV-XVI; 55, ч. 10, с. 34-89.

Розподіл поденників між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	11	0,3	20	0,4	26	0,7	236,4
Промисловість	220	5,0	283	6,1	699	19,0	317,7
Торгівля, транспорт	4134	94,2	4290	93,0	2909	79,2	70,4
Інші галузі	24	0,5	21	0,5	39	1,1	162,5
Разом	4389	100,0	4614	100,0	3673	100,0	83,7
Чернівці							
Сільське господарство	1046	47,2	1891	46,6	953	27,1	91,1
Промисловість	417	18,8	470	11,6	678	19,3	162,6
Торгівля, транспорт	746	33,6	1683	41,5	1859	52,8	249,2
Інші галузі	9	0,4	12	0,3	31	0,8	344,4
Разом	2218	100,0	4056	100,0	3521	100,0	158,8

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до всіх *промислових* робітників Львова
в 1890-1910 рр. у кожній із галузей**

Галузі промисловості	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників
Виробництво будматеріалів	12	3,5	9	2,2	93	10,6
Металообробна	3	0,3	1	0,1	8	0,3
Машинобудівна	-	-	1	0,3	2	0,2
Хімічна	-	-	7	7,7	2	1,9
Енергетична	-	-	-	-	11	4,5
Будівельна	20	1,7	40	3,1	248	8,8
Поліграфічна	4	0,9	2	0,4	13	1,3
Текстильна	2	0,7	3	1,4	2	0,7
Паперова, шкіряна	2	1,1	1	0,3	7	1,2
Деревообробна	20	2,2	31	2,9	18	1,4
Харчова	18	0,9	8	0,4	40	2,3
Швейна	12	0,4	31	1,2	12	0,2
Інші галузі	-	-	-	-	-	-
Разом	93	0,9	134	1,2	456	2,6

Розраховано за: 45, ч. 11, с. 2-139; 49, ч. 11, с. 2-41; 55, ч. 10, с. 34-89.

**Чисельність і питома вага кількості *поденників* відносно до всіх *промислових* робітників Чернівців
у 1890-1910 рр. в кожній із галузей**

Галузі промисловості	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників	Кількість поденників (осіб)	% до всіх робітників
Виробництво будматеріалів	38	29,2	11	7,1	104	37,1
Металообробна	-	-	-	-	3	0,6
Машинобудівна	-	-	-	-	3	1,1
Хімічна	-	-	6	21,4	1	2,4
Енергетична	-	-	-	-	1	5,3
Будівельна	18	1,0	53	3,0	131	6,4
Поліграфічна	-	-	3	2,2	4	1,8
Текстильна	-	-	1	1,0	2	1,7
Паперова, шкіряна	-	-	-	-	3	2,6
Деревообробна	88	16,8	65	10,1	191	27,3
Харчова	20	2,2	72	7,5	69	9,3
Швейна	34	3,0	51	4,4	111	5,2
Інші галузі	-	-	1	9,1	-	-
Разом	198	3,9	263	4,7	623	8,6

Розраховано за: 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 12, с. 3-31; 55, ч. 10, с. 34-89.

Чисельність і питома вага кількості інтелігенції та службовців відносно до всього самодіяльного населення Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.	
	Кількість інтелігенції (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість інтелігенції (осіб)	% до всього самодіяльного населення	Кількість інтелігенції (осіб)	% до всього самодіяльного населення
Львів						
Сільське господарство	64	5,1	86	12,1	109	12,8
Промисловість	389	2,4	577	3,3	1241	4,9
Торгівля, транспорт	2690	17,2	2341	13,1	3973	14,7
Інші галузі	12641	46,7	5884	17,6	8951	21,7
Разом	15784	26,3	8888	12,8	14274	15,1
Чернівці						
Сільське господарство	34	0,7	37	1,0	39	1,3
Промисловість	155	2,1	170	2,1	288	2,8
Торгівля, транспорт	605	15,5	604	10,9	1294	13,7
Інші галузі	3345	44,9	1684	14,4	2582	16,5
Разом	4139	17,4	2495	8,6	4203	11,0

Розраховано за: 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 1, с. XV-XVI, XI; 55, ч. 10, с. 34-89; 84, т. XIV, с. 341-342; 252, с. 71-73.

Соціальна структура населення Закарпаття і міст регіону, зайнятого у промисловості в 1900-1910 рр. *

Класи господарства та соціальні групи	Закарпаття				Міста				Ужгород			
	1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.		1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	9827	43,3	12587	40,6	4159	41,0	4988	35,1	853	36,8	847	29,6
Робітники	7620	33,6	11152	36,0	3571	35,2	5604	39,4	932	40,2	1235	43,4
Учні	1958	8,6	4042	13,1	1188	11,7	2260	15,9	350	15,0	476	16,6
Члени сім'ї	1584	7,0	893	2,9	409	4,1	179	1,3	29	1,3	19	0,7
Службовці	245	1,0	367	11,8	154	1,5	257	1,8	45	1,9	50	1,7
Інженерно-технічні працівники	447	2,0	534	1,7	159	1,6	260	1,8	18	0,8	72	2,5
Прислуга	1022	4,5	1452	4,8	493	4,9	672	4,7	93	4,0	162	5,5
Разом	22711	100,0	31027	100,0	10133	100,0	14220	100,0	2320	100,0	2861	100,0

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 31-34; т. 9, с. 194-228; т. 48, с. 28-32; т. 52, с. 206-243.

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Львова в 1890 р. (у відсотках)

Галузі господарства	Вікові групи						
	11-20 років	21-30 років	31-40 років	41-50 років	51-60 років	61-70 років	Понад 70 років
Сільське господарство	4,1	4,2	2,8	2,9	3,1	3,2	4,8
Промисловість	72,6	57,5	43,6	36,5	32,2	29,9	25,4
Торгівля, транспорт	20,4	31,7	43,6	52,0	55,3	56,5	57,1
Інші галузі	2,9	6,6	10,0	8,6	9,4	10,4	12,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 45, Heft 11, с. 154-187.

Вікова структура робітників і поденників, зайнятих у різних галузях господарства Львова в 1890 р. у кожній із галузей

Вікові групи	Всього зайнято		У тому числі:							
			У сільському господарстві		У промисловості		В торгівлі й на транспорті		В інших галузях	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
11-20 років	5055	25,6	209	29,3	3669	35,5	1033	14,1	144	10,5
21-30 років	5689	28,8	238	33,4	3273	31,7	1804	24,6	374	27,1
31-40 років	3582	18,1	99	13,9	1563	15,1	1563	21,3	357	25,9
41-50 років	2707	13,7	79	11,1	988	9,6	1408	19,2	232	16,9
51-60 років	1715	8,7	53	7,4	552	5,3	949	13,0	161	11,7
61-70 років	823	4,2	26	3,7	246	2,4	465	6,3	86	6,2
Понад 70 років	189	0,9	9	1,2	48	0,4	108	1,5	24	1,7
Разом	19760	100,0	713	100,0	10339	100,0	7330	100,0	1378	100,0

Розраховано за: 45, Нефт 11, с. 154-187.

Розподіл службовців між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	64	0,4	86	1,0	109	0,8	170,3
Промисловість	389	2,5	577	6,5	1241	8,7	319,0
Торгівля, транспорт	2690	17,0	2341	26,3	3973	27,8	147,7
Інші галузі	12641	80,1	5884	66,2	8951	62,7	70,8
Разом	15784	100,0	8888	100,0	14274	100,0	90,4
Чернівці							
Сільське господарство	34	0,8	37	1,5	39	0,9	114,7
Промисловість	155	3,7	170	6,8	288	6,9	185,8
Торгівля, транспорт	605	14,6	604	24,2	1294	30,8	213,9
Інші галузі	3345	80,9	1684	67,5	2582	61,4	77,2
Разом	4139	100,0	2495	100,0	4203	100,0	101,6

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

Кількість представників інтелігенції в містах Східної Галичини в 1880 р.

Міста	Все населення	З них: *							
		Духовенство	Чиновники	Вчителі	Актори	Архітектори, інженери	Юристи	Лікарі	Поліція
		осіб							
Бережани	10899	19	57	43	19	176	9	30	50
Броди	20071	22	73	161	32	5	11	17	107
Бучач	9970	15	83	30	10	10	8	25	45
Городок	10116	8	44	15	4	6	5	10	39
Дрогобич	18225	9	80	59	20	3	9	23	101
Жовква	6794	26	45	59	12	1	8	22	61
Золочів	8347	11	121	24	4	-	15	30	59
Коломия	23109	14	109	160	53	7	18	33	80
Перемишль	22040	196	149	86	45	7	45	70	202
Самбір	13586	19	142	82	20	5	18	19	213
Снятин	10832	21	52	57	4	-	10	20	49
Сокаль	6725	18	46	17	10	1	10	15	26
Станіславів	18626	18	129	240	40	41	35	55	117
Стрий	12625	10	62	81	32	6	12	18	57
Сянок	5121	8	60	32	8	1	7	15	43
Тернопіль	25819	69	171	192	23	13	54	65	161
Трембовля	6432	5	39	40	-	1	3	7	40
Яворів	9072	18	28	14	8	-	2	9	27
Ярослав	12422	71	44	38	6	5	13	23	65
Разом	250831	577	1534	1430	390	288	292	506	1542

* Враховано найбільш поширені професії.

Розраховано за: 85, т. 11, зош. 3, табл. V-VI.

Розподіл домашньої прислуги та осіб без професії між галузями господарства Львова і Чернівців у 1890-1910 рр.

Галузі господарства	1890 р.		1900 р.		1910 р.		1910 р. до 1890 р. (%)
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Львів							
Сільське господарство	1443	2,1	1459	1,6	1755	1,6	121,6
Промисловість	20242	29,8	26680	29,6	31064	27,9	153,5
Торгівля, транспорт	26309	38,7	34311	38,0	43235	38,8	164,3
Інші галузі	19927	29,4	27768	30,8	35362	31,7	177,5
Разом	67921	100,0	90218	100,0	111416	100,0	123,5
Чернівці							
Сільське господарство	4167	13,7	3697	9,6	3774	7,7	90,6
Промисловість	11570	38,1	13779	35,6	15965	32,6	138,0
Торгівля, транспорт	8019	26,4	11135	28,8	16752	34,3	208,9
Інші галузі	6648	21,8	10106	26,0	12415	25,4	186,8
Разом	30404	100,0	38717	100,0	48906	100,0	160,9

Розраховано за: 49, ч. 1, с. XV-XVI, XLIII; 55, ч. 1, с. 12-13.

Зосередження у Львові відносно до Східної Галичини та в Чернівцях відносно до Буковини представників різних класів і соціальних груп, зайнятих у різних галузях господарства в 1890-1910 рр.

Галузі господарства	Львів			Чернівці		
	1890 р.	1900 р.	1910 р.	1890 р.	1900 р.	1910 р.
Все самодіяльне населення						
Сільське господарство	0,1	0,1	0,1	1,7	1,3	0,9
Промисловість	10,6	12,3	13,7	28,4	29,7	32,0
Торгівля, транспорт	11,8	14,7	14,0	25,3	28,3	34,9
Інші галузі	22,7	21,3	17,8	41,0	44,0	41,3
Разом	2,4	2,7	3,2	6,8	8,3	9,0
Власники, орендарі						
Сільське господарство	0,1	0,1	0,1	1,6	1,7	1,7
Промисловість	8,4	9,8	10,0	20,7	22,6	25,5
Торгівля, транспорт	12,1	13,3	12,7	23,9	24,3	27,4
Інші галузі	24,4	22,1	14,5	40,7	41,5	39,8
Разом	3,4	3,6	3,7	7,8	10,4	11,6
Робітники, учні, поденники						
Сільське господарство	0,1	0,2	0,2	1,5	1,6	1,2
Промисловість	12,9	17,4	16,6	33,5	39,5	40,3
Торгівля, транспорт	12,2	23,6	25,1	24,1	40,7	45,1
Інші галузі	14,8	20,1	22,7	28,3	55,6	52,4
Разом	1,0	10,7	11,5	4,7	27,7	25,7
Службовці						
Сільське господарство	1,3	1,8	2,1	7,4	7,5	6,6
Промисловість	18,1	17,4	25,1	36,5	23,5	39,3
Торгівля, транспорт	39,7	33,9	36,0	43,1	47,0	56,4
Інші галузі	22,4	21,4	22,7	44,4	36,9	35,1
Разом	22,3	21,0	23,5	42,1	35,4	38,3

Розраховано за: 41, т. 9, с. 194-228; т. 52, с. 206-233; 42, т. XIII, ч. 1, с. 10-73; 45, ч. 11, с. 2-139; ч. 12, с. 2-18; 49, ч. 11, с. 2-97; 55, ч. 10, с. 186-202.

Зосередження в десяти містах Східної Галичини представників основних класів і соціальних груп, які жили за рахунок промисловості, торгівлі, транспорту, інших галузей господарства * в 1910 р.

Класи та соціальні групи	Промисловість			Торгівля, транспорт			Інші галузі		
	Східна Галичина	10 міст		Східна Галичина	10 міст		Східна Галичина	10 міст	
		осіб	осіб		%	осіб		осіб	%
Власники	64993	15777	24,3	86679	24732	28,5	138539	43068	31,1
Робітники	102137	35398	34,7	36594	17719	48,2	54248	33511	61,8
Поденники	13259	1662	12,5	59916	10838	18,1	222	58	26,1
Службовці	4942	2070	41,9	11049	6493	58,8	39404	16522	41,9
Домашня прислуга та особи без професії	293989	79425	27,0	335634	113337	33,8	177455	75275	42,4
Разом	479320	134332	28,0	529872	173119	32,7	409868	168434	41,1

* Без сільського господарства.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Соціальна структура самодіяльного населення, зайнятого в усіх галузях господарства
десяти міст Східної Галичини в 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято (осіб)	З них:													
		Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	94697	37926	40,0	1023	1,1	129	0,1	34881	36,8	3814	4,0	14274	15,1	2650	2,9
Перемишль	25896	8456	32,7	582	2,2	27	0,1	12187	47,1	927	3,6	2369	9,1	1348	5,3
Коломия	16717	7292	43,6	724	4,3	17	0,1	5524	33,0	449	2,7	1296	7,8	1415	8,5
Дрогобич	11667	5123	43,9	535	4,6	5	0,0	4052	34,7	376	3,2	1130	9,7	446	3,9
Тернопіль	13784	6484	47,0	405	2,9	43	0,3	4518	32,8	305	2,2	1151	8,4	878	6,4
Станіславів	15385	6512	42,3	75	0,5	27	0,2	5769	37,5	425	2,8	2002	13,0	575	3,7
Стрий	11689	4945	42,3	424	3,6	9	0,1	4302	36,8	347	3,0	902	7,7	760	6,5
Ярослав	11390	3455	30,3	676	5,9	8	0,1	5423	47,6	268	2,4	919	8,1	641	5,6
Самбір	8736	3960	45,3	1645	18,8	3	0,0	1673	19,2	226	2,6	674	7,7	555	6,4
Броди	7014	3366	48,0	88	1,3	14	0,2	2128	30,3	189	2,7	563	8,0	666	9,5
Разом	216975	87519	40,3	6177	2,8	282	0,1	80457	37,1	7326	3,4	25280	11,7	9934	4,6
Східна Галичина	3008617	1032062	34,3	1428056	47,5	4469	0,1	315683	10,5	19873	0,7	60649	2,0	147825	4,9

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення,
зайнятого в сільському господарстві десяти міст Східної Галичини в 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято (осіб)	З них:													
		Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	849	441	51,9	18	2,1	40	4,7	231	27,2	2	0,2	109	12,8	8	0,9
Перемишль	214	81	37,9	38	17,8	13	6,1	60	28,0	1	0,5	15	7,0	6	2,8
Коломия	1353	759	56,1	408	30,2	7	0,5	148	10,9	1	0,1	14	1,0	16	1,2
Дрогобич	1031	542	52,6	356	34,5	2	0,2	119	11,5	-	-	3	0,3	9	0,9
Тернопіль	1018	481	47,3	217	21,3	27	2,7	184	18,1	2	0,2	13	1,3	94	9,2
Станіславів	50	14	28,0	-	-	7	14,0	19	38,0	1	2,0	9	18,0	-	-
Стрий	843	402	47,7	256	30,4	4	0,5	158	18,7	-	-	14	1,7	9	1,1
Ярослав	1230	563	45,8	568	46,2	2	0,2	71	5,8	1	0,1	5	0,4	20	1,6
Самбір	2479	813	32,8	1494	60,3	1	0,0	137	5,5	-	-	3	0,1	31	1,3
Броди	60	20	33,3	3	5,0	5	8,3	20	33,3	-	-	10	16,7	2	3,3
Разом	9127	4116	45,1	3358	36,8	108	1,2	1147	12,6	8	0,1	195	2,1	195	2,1
Східна Галичина	2396635	743462	31,0	1383586	57,7	2858	0,1	142505	6,0	72	0,0	5254	0,2	118898	5,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення,
зайнятого у промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято (осіб)	З них:													
		Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	25422	6490	25,5	243	1,0	26	0,1	13725	54,0	3241	12,8	1241	4,9	456	1,8
Перемишль	5217	1434	27,5	103	2,0	7	0,1	2688	51,5	862	16,5	91	1,8	32	0,6
Коломия	4675	1346	28,8	108	2,3	5	0,1	2467	52,8	411	8,8	94	2,0	244	5,2
Дрогобич	5196	1569	30,2	72	1,4	3	0,1	2813	54,1	364	7,0	309	5,9	66	1,3
Тернопіль	3116	1115	35,8	44	1,4	13	0,4	1583	50,8	271	8,7	51	1,6	39	1,3
Станіславів	2927	935	31,9	19	0,7	6	0,2	1448	49,5	374	12,8	91	3,1	54	1,8
Стрий	3050	962	31,5	44	1,4	5	0,2	1613	52,9	325	10,7	63	2,1	38	1,3
Ярослав	1953	645	33,0	27	1,4	2	0,1	985	50,4	248	12,7	42	2,2	4	0,2
Самбір	1344	541	40,3	24	1,8	1	0,1	536	39,9	208	15,0	39	2,9	2	0,2
Броди	2007	666	33,2	24	1,2	6	0,3	1067	53,2	176	8,8	49	2,4	19	1,0
Разом	54907	15703	28,6	708	1,3	74	0,1	28925	52,7	6473	11,8	2070	3,8	954	1,7
Східна Галичина	185331	64073	34,8	8742	4,7	920	0,5	83651	45,0	18486	10,0	4942	2,7	4517	2,4

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення,
зайнятого в торгівлі й на транспорті десяти міст Східної Галичини в 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято (осіб)	З них:													
		Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	27094	10951	40,4	758	2,8	62	0,2	8630	31,9	569	2,1	3973	14,7	2151	7,9
Перемишль	6544	2448	37,4	440	6,7	7	0,1	1778	27,2	64	1,0	497	7,6	1310	20,0
Коломия	4746	2045	43,1	207	4,4	5	0,1	977	20,6	37	0,8	325	6,8	1150	24,2
Дрогобич	3106	1578	50,8	106	3,4	-	-	804	25,9	12	0,4	237	7,6	369	11,9
Тернопіль	3986	1746	43,8	144	3,6	3	0,1	1032	25,9	32	0,8	287	7,2	742	18,6
Станіславів	3852	1690	43,9	56	1,5	14	0,4	970	25,2	49	1,3	553	14,4	520	13,5
Стрий	3654	1375	37,6	124	3,4	-	-	1206	33,0	22	0,6	216	5,9	711	19,5
Ярослав	2390	953	39,9	81	3,4	4	0,2	554	23,2	19	0,8	163	6,8	616	25,8
Самбір	2058	753	36,6	127	6,2	1	0,1	529	25,7	25	1,2	101	4,9	522	25,4
Броди	2352	1094	46,5	61	2,6	3	0,1	397	16,9	13	0,6	141	6,0	643	27,3
Разом	59782	24633	41,2	2104	3,5	99	0,2	16877	28,2	842	1,4	6493	10,9	8734	14,6
Східна Галичина	194238	85991	44,3	35613	18,3	688	0,4	35288	18,2	1306	0,7	11049	5,7	24303	12,5

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Абсолютна кількість і питома вага представників різних класів і соціальних груп населення,
зайнятого у громадській службі десяти міст Східної Галичини в 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято (осіб)	З них:													
		Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	41332	20044	48,5	4	0,0	1	0,0	12295	29,8	2	0,0	8951	21,7	35	0,1
Перемишль	13921	4493	32,3	1	0,0	-	-	7661	55,0	-	-	1766	12,7	-	-
Коломия	5943	3142	52,9	1	0,0	-	-	1932	32,5	-	-	863	14,5	5	0,1
Дрогобич	2334	1434	61,4	1	0,0	-	-	316	13,5	-	-	581	24,9	2	0,0
Тернопіль	5664	3142	55,5	-	-	-	-	1719	30,4	-	-	800	14,1	3	0,0
Станіславів	8556	3873	45,3	-	-	-	-	3332	38,9	1	0,0	1349	15,8	1	0,0
Стрий	4142	2206	53,3	-	-	-	-	1325	32,0	-	-	609	14,7	2	0,0
Ярослав	5817	1294	22,3	-	-	-	-	3813	65,6	-	-	709	12,9	1	0,0
Самбір	2855	1853	64,9	-	-	-	-	471	16,5	-	-	531	18,6	-	-
Броди	2595	1586	61,1	-	-	-	-	644	24,8	-	-	363	14,0	2	0,0
Разом	93159	43067	46,2	7	0,0	1	0,0	33508	36,0	3	0,0	16522	17,8	51	0,0
Східна Галичина	232413	138536	59,6	115	0,1	3	0,0	54239	23,3	9	0,0	39404	17,0	115	0,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

Соціальна структура населення десяти повітів Східної Галичини, зайнятого у промисловості в 1910 р.

Повіти *	Всього зайнято (осіб)	З них:						
		Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
		о с і б						
Львівський	36003	8642	423	57	20257	4381	905	1338
Перемишльський	6968	2103	190	15	3402	1036	97	125
Коломийський	5536	1637	190	15	2808	458	314	114
Дрогобицький	14069	2631	169	12	9698	581	226	752
Тернопільський	4966	1906	192	38	2162	433	125	110
Станіславівський	8574	2504	150	30	4629	967	119	175
Стрийський	3815	1251	83	13	1891	374	118	85
Ярославський	3836	1522	165	16	1607	403	32	91
Самбірський	1951	814	57	8	754	246	15	57
Бродівський	4824	1717	245	38	2103	388	211	122
Разом	90542	24727	1864	242	49311	9267	2162	2969

* Список повітів подано за кількістю жителів у повітових містах.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

**Концентрація в десяти містах Східної Галичини представників різних класів і соціальних груп,
зайнятих у промисловості однойменних повітів у 1910 р. (у відсотках)**

Міста *	Всього зайнято	З них:						
		Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
Львів	70,6	75,1	57,5	45,6	67,8	74,0	50,4	92,8
Перемишль	74,9	68,2	54,2	46,7	79,0	83,2	33,0	72,8
Коломия	84,5	82,2	56,8	33,3	87,9	89,7	77,7	82,5
Дрогобич	36,9	59,6	42,6	25,0	29,0	62,7	29,2	41,1
Тернопіль	62,8	58,5	22,9	34,2	73,2	62,6	31,2	46,4
Станіславів	34,1	37,3	12,7	20,0	31,3	38,7	45,4	52,0
Стрий	80,0	76,9	53,0	38,5	85,3	86,9	32,2	74,1
Ярослав	50,9	42,4	16,4	12,5	61,3	61,5	12,5	46,2
Самбір	68,9	66,5	42,1	12,5	71,1	81,7	13,3	68,4
Броди	41,6	38,8	9,8	15,8	50,7	45,4	9,0	40,2
Разом	60,4	63,5	38,0	30,6	58,7	69,9	44,1	69,7

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини в межах галузей промисловості в 1910 р. (в абсолютних цифрах)

Галузі промисловості	Всього зайнято (осіб)	З них:						
		Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
		о с і б						
Гірничорудна	521	109	-	1	192	-	4	215
Виробництво будматеріалів	2116	283	10	5	1372	98	247	101
Металообробна	6038	1033	28	1	3627	1306	17	26
Машинобудівна	2169	493	17	1	1128	355	4	171
Хімічна	1466	199	3	16	768	9	70	401
Енергетична	396	10	-	-	290	6	16	74
Будівельна	7920	1792	30	-	4931	455	321	391
Поліграфічна	1586	187	4	5	1133	173	16	68
Текстильна	1205	458	33	1	526	127	31	29
Паперова, шкіряна	1759	382	23	1	1124	138	32	59
Деревообробна	4422	1183	35	2	2540	539	57	66
Харчова	5947	1628	249	26	3100	493	103	348
Швейна	19140	7921	276	14	8036	2764	36	93
Інші галузі	222	25	-	1	158	10	-	28
Разом	54907	15703	708	74	28925	6473	954	2070

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 34-89.

Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини в межах галузей промисловості в 1910 р. (у відсотках)

Галузі промисловості	Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
Гірничорудна	20,9	-	0,2	36,9	-	0,8	41,2
Виробництво будматеріалів	13,4	0,5	0,2	64,8	4,6	11,7	4,7
Металообробна	17,1	0,5	0,0	60,1	21,6	0,3	0,5
Машинобудівна	22,7	0,8	0,1	52,0	16,4	0,2	7,8
Хімічна	13,6	0,2	1,1	52,4	0,6	4,8	27,3
Енергетична	2,5	-	-	73,2	1,5	4,0	18,8
Будівельна	22,6	0,4	-	62,3	5,7	4,1	4,9
Поліграфічна	11,8	0,3	0,3	71,4	10,9	1,0	4,3
Текстильна	38,0	2,7	0,1	43,7	10,5	2,6	2,4
Паперова, шкіряна	21,7	1,3	0,1	63,9	7,9	1,8	3,3
Деревообробна	26,8	0,8	0,1	57,4	12,2	1,3	1,4
Харчова	27,4	4,2	0,4	52,1	8,3	1,7	5,9
Швейна	41,4	1,4	0,1	42,0	14,4	0,2	0,5
Інші галузі	11,3	-	0,2	71,2	4,5	-	12,8
Разом	28,6	1,3	0,1	52,7	11,8	1,7	3,8

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 34-89.

**Розподіл представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини між галузями промисловості
в 1910 р. (у відсотках)**

Галузі промисловості	Всього зайнято	З них:						
		Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
Гірничорудна	1,0	0,7	-	1,4	0,7	-	0,4	10,4
Виробництво будматеріалів	3,9	1,8	1,4	6,8	4,7	1,5	25,9	4,9
Металообробна	11,0	6,6	4,0	1,4	12,5	20,2	1,8	1,3
Машинобудівна	4,0	3,1	2,4	1,4	3,9	5,5	0,4	8,3
Хімічна	2,7	1,3	0,4	21,6	2,7	0,1	7,3	19,4
Енергетична	0,7	0,1	-	-	1,0	0,1	1,7	3,6
Будівельна	14,4	11,4	4,2	-	17,1	7,0	33,7	18,9
Поліграфічна	2,9	1,2	0,6	6,8	3,9	2,7	1,7	3,3
Текстильна	2,2	2,9	4,7	1,4	1,8	2,0	3,3	1,4
Паперова, шкіряна	3,2	2,4	3,3	1,4	3,9	2,1	3,4	2,9
Деревообробна	8,1	7,5	4,9	2,7	8,8	8,3	6,0	3,2
Харчова	10,8	10,4	35,2	35,1	10,7	7,6	10,8	16,8
Швейна	34,9	50,4	38,9	18,9	27,8	42,7	3,6	4,5
Інші галузі	0,5	0,2	-	1,1	0,5	0,2	-	1,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 34-89.

**Питома вага кількості представників різних класів і соціальних груп десяти міст Східної Галичини
відносно до кількості промислового населення всієї Східної Галичини в 1910 р.**

Галузі промисловості	Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
Гірничорудна	56,5	-	50,0	2,8	-	1,8	28,8
Виробництво будматеріалів	20,2	3,2	14,3	34,4	46,2	28,7	46,5
Металообробна	19,0	5,4	20,0	36,5	34,7	31,5	63,4
Машинобудівна	22,7	13,1	14,3	31,0	38,1	11,8	67,9
Хімічна	34,5	2,9	34,8	49,5	45,0	50,4	59,9
Енергетична	66,7	-	-	72,9	66,7	57,1	91,4
Будівельна	26,0	8,4	-	40,8	43,0	33,7	72,4
Поліграфічна	39,2	14,3	100,0	79,1	68,9	59,3	89,5
Текстильна	15,3	4,2	50,0	36,8	35,3	33,3	36,7
Паперова, шкіряна	28,8	13,1	25,0	37,6	36,4	20,7	52,7
Деревообробна	21,8	9,8	10,0	25,5	32,4	4,9	14,1
Харчова	21,7	7,6	3,6	25,6	39,2	18,6	23,4
Швейна	26,8	10,4	19,7	48,1	32,3	15,8	72,1
Інші галузі	22,1	-	50,0	35,4	45,5	-	70,0
Разом	24,5	8,1	8,0	34,6	35,0	21,1	41,9

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 6-89.

Соціальна структура населення десяти повітів Східної Галичини, зайнятого в торгівлі й на транспорті в 1910 р.

Повіти *	Всього зайнято (осіб)	З них:						
		Власники	Члени сім'ї	Орендарі	Робітники	Учні	Поденники	Службовці
		о с і б						
Львівський	35025	13395	1636	89	10267	624	4853	4161
Перемишльський	8701	3438	1026	23	2126	66	1480	542
Коломийський	5899	2620	573	17	1097	37	1190	365
Дрогобицький	6773	3011	609	7	1329	27	1457	333
Тернопільський	5780	2660	541	11	1303	35	872	358
Станіславівський	9032	3274	499	25	3127	76	1183	848
Стрийський	4273	1596	264	12	1384	24	762	231
Ярославський	4865	2127	865	33	812	25	791	212
Самбірський	2993	1213	332	8	697	25	589	129
Бродівський	5050	2298	868	25	683	19	923	234
Разом	88391	35632	7213	250	22825	958	14100	7413

* Список повітів подано за кількістю жителів у повітових містах.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Концентрація в десяти містах Східної Галичини представників різних класів і соціальних груп,
зайнятих в торгівлі й на транспорті однойменних повітів у 1910 р.**

Міста *	Всього зайнято		З них:													
			Власники		Члени сім'ї		Орендарі		Робітники		Учні		Службовці		Поденники	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	27094	77,4	10951	81,8	758	46,3	62	69,7	8630	84,1	569	91,2	2151	44,3	3973	95,5
Перемишль	6544	75,2	2448	71,2	440	42,9	7	30,4	1778	83,6	64	97,0	1310	88,5	497	91,7
Коломия	4746	80,5	2045	78,1	207	36,1	5	29,4	977	89,1	37	100	1150	96,6	325	89,0
Дрогобич	3106	45,9	1578	52,4	106	17,4	-	-	804	60,5	12	44,4	369	25,3	237	71,2
Тернопіль	3986	69,0	1746	65,6	144	26,6	3	27,3	1032	79,2	32	91,4	742	85,1	287	80,2
Станіславів	3852	42,7	1690	51,6	56	11,2	14	56,0	970	31,0	49	64,5	520	44,0	553	65,2
Стрий	3654	85,5	1375	86,2	124	47,0	-	-	1206	87,1	22	91,7	711	93,3	216	93,5
Ярослав	2390	49,1	953	44,8	81	9,4	4	12,1	554	68,2	19	76,0	616	77,9	163	76,9
Самбір	2058	68,8	753	62,1	127	38,3	1	12,5	529	75,9	25	100	522	88,6	101	78,3
Броди	2352	46,6	1094	47,6	61	7,0	3	12,0	397	58,1	13	68,4	643	69,7	141	60,3
Разом	59782	67,3	24633	69,1	2104	29,2	99	39,6	16877	73,9	842	87,9	8734	61,9	6493	87,6

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

Розподіл власників між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	37926	441	1,2	6490	17,1	10951	28,9	20044	52,8
Перемишль	8456	81	1,0	1434	17,0	2448	29,0	4493	53,0
Коломия	7292	759	10,4	1346	18,5	2045	28,0	3142	43,1
Дрогобич	5123	542	10,6	1569	30,6	1578	30,8	1434	28,0
Тернопіль	6484	481	7,4	1115	17,2	1746	26,9	3142	48,5
Станіславів	6512	14	0,2	935	14,4	1690	26,0	3873	59,4
Стрий	4945	402	8,1	962	19,5	1375	27,8	2206	44,6
Ярослав	3455	563	16,3	645	18,7	953	27,6	1294	37,4
Самбір	3960	813	20,5	541	13,7	753	19,0	1853	46,8
Броди	3366	20	0,6	666	19,8	1094	32,5	1586	47,1
Разом	87519	4116	4,7	15703	17,9	24633	28,2	43067	49,2
Східна Галичина	1032062	743462	72,0	64073	6,2	85991	8,3	138536	13,5

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл членів сім'ї між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	1023	18	1,8	243	23,8	758	74,1	4	0,4
Перемишль	582	38	6,5	103	17,7	440	75,6	1	0,2
Коломия	724	408	56,4	108	14,9	207	28,6	1	0,1
Дрогобич	535	356	66,5	72	13,5	106	19,8	1	0,2
Тернопіль	405	217	53,6	44	10,9	144	35,6	-	-
Станіславів	75	-	-	19	25,3	56	74,7	-	-
Стрий	424	256	60,4	44	10,4	124	29,3	-	-
Ярослав	676	568	84,0	27	4,0	81	12,0	-	-
Самбір	1645	1494	90,8	24	1,5	127	7,7	-	-
Броди	88	3	3,4	24	27,3	61	69,3	-	-
Разом	6177	3358	54,4	708	11,5	2104	34,1	7	0,1
Східна Галичина	1428056	1383586	96,9	8742	0,6	35613	2,5	115	0,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл орендарів між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	129	40	31,0	26	20,2	62	48,1	1	0,7
Перемишль	27	13	48,2	7	25,9	7	25,9	-	-
Коломия	17	7	41,2	5	29,4	5	29,4	-	-
Дрогобич	5	2	40,0	3	60,0	-	-	-	-
Тернопіль	43	27	62,8	13	30,2	3	7,0	-	-
Станіславів	27	7	25,9	6	22,2	14	51,9	-	-
Стрий	9	4	44,4	5	55,6	-	-	-	-
Ярослав	8	2	25,0	2	25,0	4	50,0	-	-
Самбір	3	1	33,4	1	33,3	1	33,3	-	-
Броди	14	5	35,7	6	42,9	3	21,4	-	-
Разом	282	108	38,3	74	26,2	99	35,1	1	0,4
Східна Галичина	4469	2858	64,0	920	20,6	688	15,4	3	0,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл робітників між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	34881	231	0,7	13725	39,4	8630	24,7	12295	35,3
Перемишль	12187	60	0,5	2688	22,1	1778	14,6	7661	62,9
Коломия	5524	148	2,7	2467	44,7	977	17,7	1932	35,0
Дрогобич	4052	119	2,9	2813	69,4	804	19,8	316	7,8
Тернопіль	4518	184	4,1	1583	35,0	1032	22,8	1719	38,1
Станіславів	5769	19	0,3	1448	25,1	970	16,8	3332	57,8
Стрий	4302	158	3,7	1613	37,5	1206	28,0	1325	30,8
Ярослав	5423	71	1,3	985	18,2	554	10,2	3813	70,3
Самбір	1673	137	8,2	536	32,0	529	31,6	471	28,2
Броди	2128	20	0,9	1067	50,1	397	18,7	644	30,3
Разом	80457	1147	1,4	28925	36,0	16877	21,0	33508	41,6
Східна Галичина	315683	142505	45,1	83651	26,5	35288	11,2	54239	17,2

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл учнів між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	3814	2	0,0	3241	85,0	569	14,9	2	0,0
Перемишль	927	1	0,1	862	93,0	64	6,9	-	-
Коломия	449	1	0,2	411	91,5	37	8,2	-	-
Дрогобич	376	-	-	364	96,8	12	3,2	-	-
Тернопіль	305	2	0,7	271	88,9	32	10,5	-	-
Станіславів	425	1	0,2	374	88,0	49	11,5	1	0,2
Стрий	347	-	-	325	93,7	22	6,3	-	-
Ярослав	268	1	0,4	248	92,5	19	7,1	-	-
Самбір	226	-	-	201	88,9	25	11,1	-	-
Броди	189	-	-	176	93,1	13	6,9	-	-
Разом	7326	8	0,1	6473	88,4	842	11,5	3	0,0
Східна Галичина	19873	72	0,4	18486	93,0	1306	6,6	9	0,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл робітників між галузями промисловості десяти міст * Східної Галичини в 1910 р. (в абсолютних цифрах)

Галузі промисловості	Львів	Пере- мишль	Коло- мия	Дрого- бич	Терно- піль	Стані- славів	Стрий	Яро- слав	Самбір	Броди
	о с і б									
Гірничорудна	20	2	6	159	-	1	2	-	2	-
Виробництво будматеріалів	732	104	188	146	36	52	28	69	12	5
Металообробна	1826	427	221	261	101	135	484	76	50	46
Машинобудівна	603	62	82	134	41	49	49	31	15	62
Хімічна	98	9	43	510	18	13	61	4	9	3
Енергетична	228	12	8	8	6	5	7	6	5	5
Будівельна	2332	500	290	401	451	134	245	284	146	148
Поліграфічна	893	60	34	29	24	25	23	22	10	13
Текстильна	220	29	150	11	18	54	20	18	2	4
Паперова, шкіряна	469	49	154	32	15	51	16	12	7	319
Деревообробна	1051	254	188	337	210	137	217	61	37	48
Харчова	1473	368	240	152	195	163	159	155	87	108
Швейна	3730	810	825	606	458	629	289	246	154	289
Інші галузі	50	2	38	27	10	-	13	1	-	17
Разом	13725	2688	2467	2813	1583	1448	1613	985	536	1067

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 6-89.

Розподіл робітників між галузями промисловості десяти міст * Східної Галичини в 1910 р. (у відсотках)

Галузі промисловості	Львів	Пере- мишль	Коло- мия	Дрого- бич	Терно- піль	Стані- славів	Стрий	Яро- слав	Самбір	Броди
	%									
Гірничорудна	0,2	0,1	0,2	5,7	-	0,1	0,1	-	0,4	-
Виробництво будматеріалів	5,3	3,9	7,6	5,2	2,3	3,6	1,7	7,0	2,2	0,5
Металообробна	13,3	15,9	9,0	9,3	6,4	9,3	30,0	7,7	9,3	4,3
Машинобудівна	4,4	2,3	3,3	4,8	2,6	3,4	3,0	3,2	2,8	5,8
Хімічна	0,7	0,3	1,7	18,1	1,1	0,9	3,8	0,4	1,7	0,3
Енергетична	1,7	0,5	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,1	0,5
Будівельна	17,0	18,6	11,8	14,3	28,5	9,3	15,2	28,8	27,2	13,9
Поліграфічна	6,5	2,2	1,4	1,0	1,5	1,7	1,4	2,2	1,9	1,2
Текстильна	1,6	1,1	6,1	0,4	1,1	3,7	1,2	1,8	0,4	0,4
Паперова, шкіряна	3,4	1,8	6,2	1,1	1,0	3,5	1,0	1,2	1,3	29,9
Деревообробна	7,7	9,5	7,6	12,0	13,3	9,5	13,5	6,2	6,9	4,5
Харчова	10,7	13,7	9,7	5,4	12,3	11,3	9,9	15,7	16,2	10,1
Швейна	27,2	30,1	33,4	21,5	28,9	43,4	17,9	25,0	28,7	27,1
Інші галузі	0,4	0,1	1,6	1,0	0,6	-	0,8	0,1	-	1,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 6-89.

Соціальна структура *робітників*, зайнятих в усіх галузях промисловості десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Галузі промисловості	Всього зайнято (осіб)	З них:					
		Робітники		Учні		Поденники	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Гірничорудна	196	192	98,0	-	-	4	2,0
Виробництво будматеріалів	1717	1372	79,9	98	5,7	247	14,4
Металообробна	4950	3627	73,3	1306	26,4	17	0,3
Машинобудівна	1487	1128	75,9	355	23,9	4	0,2
Хімічна	847	768	90,7	9	1,1	70	8,2
Енергетична	312	290	93,0	6	1,9	16	5,1
Будівельна	5707	4931	86,4	455	8,0	321	5,6
Поліграфічна	1322	1133	85,7	173	13,1	16	1,2
Текстильна	684	526	76,9	127	18,6	31	4,5
Паперова, шкіряна	1294	1124	86,9	138	10,7	32	2,4
Деревообробна	3136	2540	81,0	539	17,2	57	1,8
Харчова	3696	3100	83,9	493	13,3	103	2,8
Швейна	10836	8036	74,2	2764	25,5	36	0,3
Інші галузі	168	158	94,1	10	6,0	-	-
Разом	36352	28925	79,6	6473	17,8	954	2,6

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 6-89.

Розподіл службовців між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	14274	109	0,8	1241	8,7	3979	27,8	8951	62,7
Перемишль	2369	15	0,6	91	3,8	497	21,0	1766	74,6
Коломия	1296	14	1,1	94	7,3	325	25,1	863	66,5
Дрогобич	1130	3	0,3	309	27,4	237	21,0	581	51,3
Тернопіль	1151	13	1,1	51	4,4	287	24,9	800	69,6
Станіславів	2002	9	0,5	91	4,6	553	27,6	1349	67,3
Стрий	902	14	1,6	63	7,0	216	24,0	609	67,4
Ярослав	919	5	0,5	42	4,6	163	17,7	709	77,2
Самбір	674	3	0,5	39	5,8	101	15,0	531	78,7
Броди	563	10	1,8	49	8,7	141	25,0	363	64,5
Разом	25280	195	0,8	2070	8,2	6493	25,7	16522	65,3
Східна Галичина	60649	5254	8,7	4942	8,2	11049	18,2	39404	64,9

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

Розподіл домашньої прислуги між галузями господарства десяти міст Східної Галичини в 1910 р.

Міста *	Всього зайнято (осіб)	Сільське господарство		Промисловість		Торгівля, транспорт		Інші галузі	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Львів	13765	498	3,6	2139	15,5	4171	30,3	6957	50,6
Перемишль	2401	16	0,7	341	14,2	941	39,2	1103	45,9
Коломия	2405	71	3,0	413	17,2	989	41,1	932	38,7
Дрогобич	1728	65	3,8	577	33,4	586	33,9	500	28,9
Тернопіль	1416	65	4,6	166	11,7	583	41,2	602	42,5
Станіславів	2631	16	0,6	377	14,3	1108	42,1	1130	43,0
Стрий	1478	47	3,2	227	15,4	607	41,1	597	40,3
Ярослав	939	22	2,3	142	15,1	388	41,3	387	41,3
Самбір	1008	8	0,8	142	14,1	352	34,9	506	50,2
Броди	746	25	3,4	106	14,2	324	43,4	291	39,0
Разом	28517	833	2,9	4630	16,2	10049	35,2	13005	45,7
Східна Галичина	59941	8236	13,7	8588	14,3	18089	30,2	25028	41,8

* Список міст подано за кількістю жителів у них.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 21-202.

**Чисельність і питома вага кількості власників
серед промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр. ***

Міста	1900 р.			1910 р.		
	Пром. насе- лення (осіб)	Власники (осіб)	%	Пром. насе- лення (осіб)	Власники (осіб)	%
Берегово	893	435	48,7	1639	604	36,9
Буштино	59	25	42,4	58	26	44,8
Вел. Березний	121	76	62,8	229	108	47,2
Вел. Бичків	606	98	16,2	791	117	14,8
Виноградово	388	203	52,3	667	287	43,0
Вишково	162	81	50,0	198	94	47,5
Довге Поле	44	29	65,9	133	43	32,3
Королево	77	40	51,9	139	55	39,6
Мараморош-Сігет	1759	698	39,7	2371	940	39,6
Мукачево	1872	741	39,6	2560	845	33,0
Перечин	282	48	17,0	411	52	12,7
Рахів	202	114	56,4	269	154	57,2
Свалява	111	68	61,3	437	111	25,4
Середнє	108	66	61,1	115	50	43,5
Солотвино	14	9	64,3	33	15	45,5
Тересва	23	17	73,9	35	23	65,7
Тячево	296	119	40,2	324	150	46,3
Ужгород	2320	853	36,8	2861	847	29,6
Хуст	491	278	56,6	622	299	48,1
Чоп	92	44	47,8	143	60	42,0
Ясіня	213	117	54,9	185	108	58,3
Разом	10133	4152	41,0	14220	4988	35,1

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.
Розраховано за: 41, т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 1043-1047.

**Соціальна структура власників у промисловості * Закарпаття
в 1900-1910 рр. за містами й комітатами**

Міста, комітати	1900 р.			1910 р.			1910 р. до 1900 р.	
	Всього власників (осіб)	З них працювал и:		Всього власників (осіб)	З них працювал и:		Усі власники	З них працювали:
		осіб	%		осіб	%		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Міста								
Берегово	435	274	63,0	604	330	54,6	138,9	120,4
Буштино	25	18	72,0	26	16	61,5	104,0	88,9
Вел. Березний	76	59	77,6	108	62	57,4	142,1	105,1
Вел. Бичків	98	87	88,8	117	88	75,2	119,4	101,2
Виноградово	203	130	64,0	287	173	60,3	141,4	133,1
Вишково	81	72	88,9	94	84	89,3	116,0	116,7
Довге Поле	29	20	69,0	43	32	74,4	148,3	140,1
Королево	40	30	75,0	55	35	63,6	137,5	83,3
Мараморош-Сігет	698	461	66,1	940	545	58,0	134,7	118,2
Мукачево	741	427	57,6	845	492	58,2	114,0	115,2
Перечин	48	39	81,3	52	36	69,2	108,3	92,3
Рахів	114	81	71,1	154	115	74,7	135,1	76,2
Свалява	68	43	63,2	111	47	42,3	163,2	109,3
Середнє	66	47	71,2	50	27	54,0	75,8	57,5
Солотвино	9	8	88,9	15	13	86,7	166,7	287,5
Тересва	17	14	82,4	23	17	74,0	135,3	121,4
Тячево	119	78	65,6	150	102	68,0	126,1	130,8
Ужгород	853	517	60,6	847	458	54,0	99,3	88,6
Хуст	278	207	74,5	299	204	68,2	107,6	98,6

Продовження Додатка 231

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Чоп	44	24	54,5	60	35	58,3	136,4	145,8
Ясіня	117	97	82,9	108	95	88,0	92,3	98,0
Разом	4152	2832	68,2	4988	3006	60,3	119,9	107,2
Комітати								
Марамороський	3494	3338	95,5	4715	3688	78,2	135,0	110,5
Березький	2963	2486	83,9	3825	2926	76,5	129,1	117,7
Ужанський	2319	1756	75,7	2643	1746	66,1	114,0	99,4
Угочанський	1051	967	92,0	1404	1074	76,5	133,6	111,1
Закарпаття	9827	8547	87,0	12587	9434	75,0	128,1	110,4

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.
 Розраховано за: 41, т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 1043-1047.

**Чисельність і питома вага кількості робітників серед
промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр. ***

Міста	1900 р.					1910 р.				
	Все промислове населення (осіб)	З них:				Все промислове населення (осіб)	З них:			
		Робітників (осіб)	Учнів (осіб)	Разом (осіб)	%		Робітників (осіб)	Учнів (осіб)	Разом (осіб)	%
Берегово	893	208	130	338	37,8	1639	552	346	898	54,7
Буштино	59	18	3	21	35,6	58	22	5	27	46,6
Вел. Березний	121	19	15	34	28,1	229	59	33	92	40,2
Вел. Бичків	606	418	9	427	70,5	791	545	39	584	73,8
Виноградово	388	73	67	140	36,1	667	194	130	324	48,6
Вишково	162	54	10	64	39,5	198	67	24	91	46,0
Довге Поле	44	2	8	10	22,7	133	67	10	77	57,9
Королево	77	24	9	33	42,9	139	41	24	65	46,8
Мараморощ-Сігет	1759	601	222	823	46,8	2371	779	429	1208	50,9
Мукачево	1872	670	252	922	49,3	2560	1099	404	1503	58,7
Перечин	282	177	5	182	64,5	411	283	22	305	74,2
Рахів	202	57	9	66	32,7	269	71	33	104	38,7
Свалява	111	25	9	34	30,6	437	210	48	258	59,0
Середнє	108	14	7	21	19,4	115	35	25	60	52,2
Солотвино	14	-	-	-	-	33	13	4	17	51,5
Тересва	23	5	-	5	21,7	35	7	3	10	28,6
Тячево	296	101	11	112	37,8	324	112	36	148	45,7
Ужгород	2320	932	350	1284	55,3	2861	1235	476	1711	59,8
Хуст	491	104	54	158	32,2	622	144	123	267	42,9
Чоп	92	19	3	22	23,9	143	28	25	53	37,1
Ясіня	213	50	15	65	30,5	185	39	21	60	32,4
Разом	10133	3571	1188	4759	47,0	14220	5604	2260	7864	55,3

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 48, с. 414-662; т. 52, с. 1043-1047.

Чисельність міського населення Закарпаття, зайнятого в різних сферах господарської діяльності в 1900-1910 рр.

Міста	1900 р.						1910 р.					
	Всього зайнято	З них:					Всього зайнято	З них:				
		Інтелігенція, духовенство	Військові	Поденники	Домашня челядь, слуги	Інші професії		Інтелігенція, духовенство	Військові	Поденники	Домашня челядь, слуги	Інші професії
осіб												
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Берегово	3660	459	20	198	479	216	5488	640	35	80	694	298
Буштино	608	11	-	138	27	9	689	16	-	265	37	3
Вел. Березний	891	56	8	125	104	13	1145	85	8	48	115	27
Вел. Бичків	1717	41	5	118	101	80	2028	47	7	255	106	58
Виноградово	2342	164	7	427	211	66	2998	235	12	162	276	124
Вишково	1897	29	2	-	39	31	1909	29	4	47	11	33
Довге Поле	979	6	-	51	23	7	939	21	1	59	21	15
Королево	867	18	4	10	61	6	1062	27	-	-	52	17

Продовження Додатка 233

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Мараморш-Сігет	6856	705	544	575	947	511	8521	1044	538	440	1044	625
Мукачево	5798	404	776	124	687	326	7250	561	757	240	832	438
Перечин	793	16	5	11	41	7	1060	29	4	26	50	22
Рахів	2851	54	4	162	76	35	2435	92	6	374	108	41
Свалява	868	23	5	27	58	36	1444	40	7	121	117	34
Середнє	679	30	4	14	47	6	658	46	5	117	49	12
Солотвино	778	13	5	5	27	135	905	18	10	6	43	155
Тересва	390	15	6	-	25	7	554	25	5	-	41	9
Тячево	2156	69	8	60	83	28	2269	111	12	41	113	55
Ужгород	6779	522	1252	194	850	493	7806	694	939	238	886	730
Хуст	3197	145	10	349	187	66	3861	195	7	168	266	105
Чоп	668	20	5	66	49	7	884	37	5	35	66	33
Ясіня	3454	76	6	255	158	59	3796	73	12	637	144	58
Разом	48228	2876	2676	2909	4280	2144	57701	4065	2374	3359	5071	2852

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Чисельність і питома вага кількості чиновників і духовенства
відносно до всього населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр.**

Міста	1900 р.			1910 р.		
	Все населення міст (осіб)	Духовенство, чиновництво (осіб)	%	Все населення міст (осіб)	Духовенство, чиновництво (осіб)	%
Берегово	9609	459	4,8	12898	640	5,0
Буштино	1666	11	0,7	2056	16	0,8
Вел. Березний	2552	56	2,2	2814	85	3,0
Вел. Бичків	5289	41	0,8	5948	47	0,8
Виноградово	5743	164	2,9	7799	235	3,0
Вишково	4441	29	0,7	4835	29	0,6
Довге Поле	2350	6	0,3	2587	21	0,8
Королево	2535	18	0,7	3167	27	0,9
Мараморош-Сігет	16901	705	4,2	20832	1044	5,0
Мукачево	13640	404	3,0	16518	561	3,4
Перечин	2119	16	0,8	2530	29	1,1
Рахів	5869	54	0,9	6571	92	1,4
Свалява	2411	23	1,0	3795	40	1,1
Середнє	1725	30	1,7	1862	46	2,5
Солотвино	2320	13	0,6	2320	18	0,8
Тересва	1302	15	1,2	1609	25	1,6
Тячево	4841	69	1,4	5898	111	1,9
Ужгород	13471	522	3,8	15980	694	4,3
Хуст	8706	145	1,7	10285	195	1,9
Чоп	1814	20	1,1	2313	37	1,6
Ясіня	9023	76	0,8	9883	73	0,7
Разом	118327	2876	2,4	142440	4065	2,8

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Чисельність і питома вага кількості членів сім'ї, службовців,
інженерно-технічних працівників та домашньої прислуги
відносно до всього промислового населення міст Закарпаття в 1900-1910 рр. ***

Міста	1900 р.					1910 р.				
	Все промислове населення (осіб)	З них:				Все промислове населення (осіб)	З них:			
		Члени сім'ї (осіб)	Службовці (осіб)	Інженерно-технічний персонал (осіб)	Домашня прислуга (осіб)		Члени сім'ї (осіб)	Службовці (осіб)	Інженерно-технічний персонал (осіб)	Домашня прислуга (осіб)
Берегово	893	36	10	18	56	1639	2	29	27	79
Буштино	59	3	3	3	4	58	-	1	1	3
Вел. Березний	121	2	-	-	9	229	18	2	-	9
Вел. Бичків	606	4	26	23	28	791	4	29	11	44
Виноградово	388	24	2	3	16	667	5	12	11	28
Вишково	162	15	-	2	-	198	8	-	1	4
Довге Поле	44	3	1	-	1	133	3	2	4	4
Королево	77	1	-	-	3	139	3	2	-	14
Мараморш-Сігет	1759	87	34	23	94	2371	31	44	25	123
Мукачево	1872	63	21	30	95	2560	36	41	48	87
Перечин	282	9	6	15	22	411	4	10	19	21
Рахів	202	15	1	3	3	269	6	1	-	4
Свалява	111	4	-	1	1	115	4	-	1	-
Середнє	108	19	-	1	1	115	4	-	1	-
Солотвино	14	-	-	2	3	33	1	-	-	-
Тересва	23	-	-	-	1	35	-	-	-	2
Тячево	296	40	2	7	16	324	1	5	2	18
Ужгород	2320	29	45	18	93	2861	19	50	72	162
Хуст	491	28	2	3	22	622	11	3	14	28
Чоп	92	12	-	3	11	143	7	1	2	20
Ясіня	213	15	1	4	11	185	4	3	3	7
Разом	10133	409	154	159	493	14220	179	257	260	672

* Без гірничодобувної галузі, домашніх і мандрівних промислів.

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

Чисельність поденників та домашньої прислуги, зайнятих у господарстві міст Закарпаття (крім промисловості) в 1900-1910 рр.

Міста	Поденники (осіб)		Домашня прислуга (осіб)	
	1900 р.	1910 р.	1900 р.	1910 р.
Берегово	198	80	479	694
Буштино	138	265	27	37
Вел. Березний	125	48	104	115
Вел. Бичків	118	255	101	106
Виноградово	427	162	211	276
Вишково	-	47	39	11
Довге Поле	51	59	23	21
Королево	10	-	61	52
Мараморош-Сігет	575	440	947	1044
Мукачево	124	687	687	832
Перечин	11	26	41	50
Рахів	162	374	76	108
Свалява	27	121	58	117
Середнє	14	117	47	49
Солотвино	5	6	27	43
Тересва	-	-	25	41
Тячево	60	41	83	113
Ужгород	194	238	850	886
Хуст	349	168	187	266
Чоп	66	35	49	66
Ясіня	255	637	158	144
Разом	2909	3359	4280	5071

Розраховано за: 41, т. 2, с. 418-661; т. 48, с. 414-662.

**Розподіл самодіяльного населення Східної Галичини та Буковини між галузями господарства
в межах окремих етносів (у відсотках) ***

Галузі господарства	Східна Галичина (1900 р.)				Буковина (1910 р.)			
	Українці	Поляки	Німці	Євреї	Українці	Поляки	Німці	Євреї
Сільське господарство	94,3	59,6	28,7	18,9	89,3	28,6	35,5	13,3
Промисловість	1,4	12,8	20,0	26,0	3,0	24,3	29,7	24,4
Торгівля, транспорт	0,4	7,7	17,5	27,7	2,3	26,2	13,1	41,7
Інші галузі	3,9	19,9	33,8	27,4	5,4	20,9	21,7	20,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Українців, поляків, німців показано за мовним, а євреїв – за релігійним показниками.

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 222-227; 85, т. XX, ч. II, с. 1-31 (табл.).

Етносоціальна структура населення, зайнятого в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р. в межах соціальних груп

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:									
		Українці		Поляки		Німці		Інші етноси		Іноземці	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	1548194	645507	41,7	877790	56,7	14456	0,9	477	0,0	9964	0,7
Члени сім'ї	2078120	1055882	50,9	1010125	48,6	10871	0,5	204	0,0	1038	0,0
Орендарі	7096	599	8,4	6206	87,5	214	3,0	14	0,2	63	0,9
Службовці	90709	9956	11,0	71220	78,5	5280	5,8	634	0,7	3619	4,0
Робітники	553312	141332	25,5	381117	68,9	15037	2,7	6660	1,2	9166	1,7
Поденники	226470	91046	40,2	133101	58,8	1400	0,6	30	0,0	893	0,4
Разом	4503901	1944322	43,2	2479559	55,0	47258	10,5	8019	0,1	24743	0,2

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

**Етносоціальна структура населення, зайнятого в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р.
в межах етнічних груп (у відсотках)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято	З них:				
		Українці	Поляки	Німці	Інші етноси	Іноземці
Власники	34,4	33,2	35,4	30,6	5,9	40,3
Члени сім'ї	46,1	54,3	40,7	23,0	2,5	4,2
Орендарі	0,2	0,0	0,3	0,5	0,2	0,3
Службовці	2,0	0,5	2,9	11,2	7,9	14,6
Робітники	12,3	7,3	15,4	31,8	83,1	37,0
Поденники	5,0	4,7	5,4	2,9	0,4	3,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202.

**Соціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого
в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті
в межах конфесій у 1900 р. (в абсолютних цифрах)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:			
		Греко-католики	Римо-католики	Іудеї	Інші конфесії
		осіб			
Сільське господарство					
Власники	624084	3622	608355	12086	21
Члени сім'ї	1214151	5057	1190943	18108	43
Робітники	113136	753	109349	3030	1
Поденники	176290	795	169710	5784	1
Службовці	4681	112	3236	1332	1
Разом	2132342	10339	2081593	40343	67
Промисловість					
Власники	59786	1165	29784	28834	3
Члени сім'ї	10653	136	3115	7400	2
Робітники	62258	1495	44138	16624	1
Поденники	6863	116	5799	948	-
Службовці	3326	92	1773	1459	2
Разом	142886	3004	84609	55265	8
Торгівля, транспорт					
Власники	43720	93	3234	40391	2
Члени сім'ї	9709	13	400	9296	-
Робітники	17916	206	11396	6313	1
Поденники	1390	6	444	940	-
Службовці	6907	103	4853	1949	2
Разом	79642	421	20327	58889	5

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.).

**Соціальна структура населення Східної Галичини, зайнятого
в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті
в межах конфесій у 1900 р. (у відсотках)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято	З них:			
		Греко-католики	Римо-католики	Іудеї	Інші конфесії
Сільське господарство					
Власники	29,3	35,0	29,2	30,0	31,3
Члени сім'ї	56,9	48,9	57,2	44,9	64,2
Робітники	5,3	7,3	5,2	7,5	1,5
Поденники	8,3	7,7	8,2	14,3	1,5
Службовці	0,2	1,1	0,2	3,3	1,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість					
Власники	41,8	38,8	35,2	52,2	37,5
Члени сім'ї	7,5	4,5	3,7	13,4	25,0
Робітники	43,6	49,8	52,2	30,1	12,5
Поденники	4,8	3,9	6,9	1,7	-
Службовці	2,3	3,0	2,0	2,6	25,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Торгівля, транспорт					
Власники	54,9	22,1	15,9	68,6	40,0
Члени сім'ї	12,2	3,1	2,0	15,8	-
Робітники	22,5	48,9	56,1	10,7	20,0
Поденники	1,8	1,4	2,2	1,6	-
Службовці	8,6	24,5	23,8	3,3	40,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.).

**Соціальна структура самодіяльного населення Східної Галичини
в межах етнічних груп у 1900 р. (в абсолютних цифрах)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:				
		Українці	Поляки	Німці	Інші етноси	Іноземці
		осіб				
Сільське господарство						
Власники	624084	483628	133466	6739	53	198
Члени сім'ї	1214151	969645	233798	10461	191	56
Робітники	113136	65240	46235	1182	126	353
Поденники	176290	124977	49041	1986	31	255
Службовці	4681	409	3835	302	30	105
Разом	2132342	1643899	466375	20670	431	967
Промисловість						
Власники	59786	10438	42077	6701	55	515
Члени сім'ї	10653	1883	7402	1302	8	58
Робітники	62258	10754	44947	5386	112	1059
Поденники	6863	1768	3365	584	22	1124
Службовці	3326	164	2530	425	31	176
Разом	142886	25007	100321	14398	228	2932
Торгівля, транспорт						
Власники	43720	2374	32567	8411	12	356
Члени сім'ї	9709	742	7202	1704	-	61
Робітники	17916	2609	13428	1746	22	111
Поденники	1390	234	923	211	-	22
Службовці	6907	481	5823	505	17	81
Разом	79642	6440	59943	12577	51	631

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.).

**Соціальна структура самодіяльного населення Східної Галичини
в межах етнічних груп у 1900 р. (у відсотках)**

Класи та соціальні групи	Українці	Поляки	Німці	Інші етноси	Іноземці
Сільське господарство					
Власники	29,4	28,6	32,6	12,3	20,5
Члени сім'ї	59,0	50,2	50,6	44,3	5,7
Робітники	4,0	3,9	5,7	29,2	36,5
Поденники	7,6	10,5	9,6	7,2	23,4
Службовці	0,0	0,8	1,5	7,0	10,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість					
Власники	41,7	41,9	46,5	24,1	17,6
Члени сім'ї	7,5	7,4	9,0	3,5	1,9
Робітники	43,0	44,8	37,4	49,1	36,1
Поденники	7,1	3,4	4,1	9,6	38,4
Службовці	0,7	2,5	3,0	13,7	6,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Торгівля, транспорт					
Власники	36,9	54,3	66,9	23,5	56,4
Члени сім'ї	11,5	12,0	13,5	0,0	9,7
Робітники	40,5	22,4	13,9	43,1	17,6
Поденники	3,6	1,5	1,7	0,0	3,5
Службовці	7,5	9,8	4,0	33,4	12,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.).

**Етнічний склад самодіяльного населення Східної Галичини
в межах класів і соціальних груп у 1900 р. (у відсотках)**

Класи та соціальні групи	Українці	Поляки	Німці	Інші етноси	Іноземці
Сільське господарство					
Власники	77,5	21,4	1,1	0,0	0,0
Члени сім'ї	79,9	19,2	0,9	0,0	0,0
Робітники	57,7	40,9	1,0	0,1	0,3
Поденники	70,9	27,8	1,1	0,0	0,2
Службовці	8,7	81,9	6,5	0,6	2,3
Разом	77,1	21,9	1,0	0,0	0,0
Промисловість					
Власники	17,5	70,4	11,2	0,1	0,8
Члени сім'ї	17,7	69,5	12,2	0,1	0,5
Робітники	17,3	72,2	8,7	0,2	1,6
Поденники	25,8	49,0	8,5	0,3	16,4
Службовці	4,9	76,1	12,8	0,9	5,3
Разом	17,5	70,2	10,1	0,2	2,0
Торгівля, транспорт					
Власники	5,4	74,5	19,2	0,1	0,8
Члени сім'ї	7,6	74,2	17,6	-	0,6
Робітники	14,6	75,0	9,8	0,1	0,5
Поденники	16,8	66,4	15,2	-	1,6
Службовці	7,0	84,3	7,3	0,3	1,1
Разом	8,1	75,3	15,8	0,1	0,7

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 1-31 (табл.).

**Соціальна структура українського населення, зайнятого в основних галузях
ремісничо-кустарної та фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 1900 р.**

Галузі промисловості	Власники		Робітники		Службовці		Разом
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Металообробна	1052	42,76	1403	57,04	5	0,20	2460
Машинобудівна	334	44,17	420	55,56	2	0,27	756
Хімічна	30	17,24	138	79,31	6	3,45	174
Будівельна	909	29,77	2106	68,98	38	1,25	3053
Шкіряна, паперова	74	25,60	213	73,30	2	0,70	289
Швейна	4464	63,34	2584	36,66	-	-	7048
Харчова	749	43,80	938	54,85	23	1,35	1710
Деревообробна	802	27,47	2094	71,71	24	0,82	2920
Поліграфічна	9	8,82	89	87,26	4	3,92	102
Текстильна	74	25,60	213	73,70	2	0,70	289
Разом	8497	45,19	10198	54,24	106	0,57	18801

Розраховано за: 85, т. XX, ч. 11, с. 22-29 (табл.).

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р.
(за конфесійною належністю)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Інші конфесії	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	1548194	654827	40,4	718475	46,4	168151	10,9	6741	0,3
Орендарі	7096	510	7,2	2879	40,6	3546	50,0	161	2,2
Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках):									
Співвідношення	0,5	0,1		0,4		2,1		2,4	

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202; ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Галичини в 1910 р.
(за конфесійною належністю)**

Галузі господарства	Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:							
			Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Інші конфесії	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	Власники	1105746	568941	51,5	520132	47,0	13292	1,2	3381	0,3
	Орендарі	5062	408	8,1	2521	49,8	1996	39,4	137	2,7
	Співвідношення *	0,5	0,1		0,5		15,0		4,1	
Промисловість	Власники	94390	14457	15,3	45584	48,3	33305	35,3	1044	1,1
	Орендарі	1066	78	7,3	230	21,6	738	69,2	20	1,9
	Співвідношення *	1,1	0,5		0,5		2,2		1,9	
Торгівля, транспорт	Власники	123374	8845	7,2	24550	19,9	89657	72,7	322	0,2
	Орендарі	965	23	2,4	126	13,1	812	84,2	4	0,3
	Співвідношення *	0,8	0,3		0,5		0,9		1,2	
Інші галузі	Власники	224684	62584	27,9	128209	57,1	31897	14,2	1994	0,8
	Орендарі	3	1	33,3	2	66,7	-	-	-	0,0
	Співвідношення *	0,0	0,0		0,0		-		-	

* Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках).

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202; ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Галичини в 1910 р.
(за розмовною мовою)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:									
		Українці		Поляки		Німці		Інші етноси		Іноземці	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	1548194	645507	41,7	877790	56,7	14456	0,9	477	0,0	9964	0,7
Орендарі	7096	599	8,4	6206	87,5	214	3,0	14	0,2	63	0,9
Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках):											
Співвідношення	0,5	0,1		0,7		1,5		2,9		0,6	

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202; ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Галичини в 1910 р.
(за розмовною мовою)**

Галузі господарства	Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:									
			Українці		Поляки		Німці		Інші етноси		Іноземці	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	Власники	1105746	569183	51,5	530216	48,0	5710	0,5	88	0,0	549	0,0
	Орендарі	5062	460	9,1	4408	87,1	135	2,7	13	0,3	46	0,8
	Співвідношення *	0,5	0,1		0,8		2,4		14,8		8,4	
Промисловість	Власники	94390	12402	13,1	78179	82,8	2076	2,2	112	0,1	1621	1,8
	Орендарі	1066	98	9,2	915	85,8	41	3,9	1	0,1	11	1,0
	Співвідношення *	1,1	0,8		1,2		2,0		0,9		0,7	
Торгівля, транспорт	Власники	123374	7508	6,1	111333	90,2	2732	2,2	29	0,0	1772	1,5
	Орендарі	965	40	4,2	881	91,3	38	3,9	-	-	6	0,6
	Співвідношення *	0,8	0,5		0,8		1,4		-		0,3	
Інші галузі	Власники	224684	56414	25,1	158062	70,4	3938	1,8	248	0,1	6022	2,6
	Орендарі	3	1	33,4	2	66,6	-	-	-	-	-	-
	Співвідношення *	0,0	0,0		0,0		-		-		-	

* Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках).

Розраховано за: 55, ч. 10, с. 186-202; ч. 11, с. 222-230.

**Соціальна структура самодіяльного населення Буковини
в межах окремих етносів у 1910 р. (у відсотках) ***

Класи та соціальні групи	Німці	Українці	Румуни	Євреї	Іноземці
Сільське господарство					
Власники	32,6	30,8	30,0	41,0	13,0
Члени сімей	40,7	41,0	42,9	35,0	12,1
Робітники, поденники	25,5	28,2	27,1	20,4	73,5
Службовці	1,2	0,0	0,0	3,6	1,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість					
Власники	36,4	28,6	25,0	39,4	25,0
Члени сімей	2,4	2,0	1,8	3,1	1,6
Робітники, поденники	57,8	68,9	72,4	52,3	68,7
Службовці	3,4	0,5	0,8	5,2	4,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Торгівля, транспорт					
Власники	53,0	30,5	31,0	56,2	45,3
Члени сімей	14,9	5,8	3,6	16,8	7,6
Робітники, поденники	22,7	60,5	59,8	19,3	37,3
Службовці	9,4	3,2	5,6	7,7	9,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Українців, румун, німців показано за мовним, євреїв – за релігійним показниками. Іноземців виокремлено в окрему групу самодіяльного населення. Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1910 р.
(за конфесійною належністю)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:									
		Греко-католики		Православні		Римо-католики		Іудеї		Інші конфесії	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	145349	3921	2,7	101697	70,0	15422	10,6	20790	14,3	3519	2,4
Орендарі	1024	30	2,9	169	16,5	101	9,9	616	60,2	108	10,5
Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках):											
Співвідношення	0,7	0,8		0,2		0,7		3,0		3,1	

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Буковини в 1910 р.
(за конфесійною належністю)**

Галузі господарства	Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:									
			Греко-католики		Православні		Римо-католики		Іудеї		Інші конфесії	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	Власники	99734	1346	1,4	87999	88,2	6571	6,6	1925	1,9	1893	1,9
	Орендарі	621	27	4,4	148	23,8	74	11,9	272	43,8	100	16,1
	Співвідношення *	0,6	2,0		0,2		1,1		14,1		5,3	
Промисловість	Власники	10272	649	6,3	1891	18,4	3412	33,2	3757	36,6	563	5,5
	Орендарі	154	3	2,0	13	8,4	13	8,4	119	77,3	6	3,9
	Співвідношення *	1,5	0,5		0,7		0,4		3,2		1,1	
Торгівля, транспорт	Власники	12006	425	3,5	1257	10,5	889	7,4	9231	76,9	204	1,7
	Орендарі	249	-	-	8	3,2	14	5,6	225	90,4	2	0,8
	Співвідношення *	2,1	-		0,6		1,5		2,4		1,0	

* Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках).

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в усіх галузях господарства Буковини в 1910 р.
(за розмовною мовою)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:											
		Українці		Німці		Румуни		Поляки		Інші етноси		Іноземці	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	145349	56906	39,2	30026	20,7	49413	34,0	6112	4,2	1935	1,3	957	0,6
Орендарі	1024	121	11,8	712	69,5	114	11,1	61	6,0	-	-	16	1,6
Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках):													
Співвідношення	0,7	0,2		2,4		0,2		1,0		-		1,7	

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

**Етнічна структура власників та орендарів, зайнятих в окремих галузях господарства Буковини в 1910 р.
(за розмовною мовою)**

Галузі господарства	Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:											
			Українці		Німці		Румуни		Поляки		Інші етноси		Іноземці	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство	Власники	99734	48305	48,4	6003	6,0	41775	41,9	1804	1,8	1779	1,7	68	0,1
	Орендарі	621	95	15,3	371	59,7	101	16,3	48	7,7	-	-	6	1,0
	Співвідношення *	0,6	0,2		6,2		0,2		2,7		-		8,8	
Промисловість	Власники	10272	1514	14,7	5969	58,1	1066	10,4	1511	14,7	22	0,3	190	1,8
	Орендарі	154	17	11,0	121	78,6	6	3,9	7	4,6	-	-	3	1,9
	Співвідношення *	1,5	1,1		2,0		0,6		0,5		-		1,6	
Торгівля, транспорт	Власники	12006	1212	10,1	9333	77,7	714	6,0	538	4,5	13	0,1	196	1,6
	Орендарі	249	9	3,6	220	88,4	7	2,8	6	2,4	-	-	7	2,8
	Співвідношення *	2,1	0,7		2,4		1,0		1,1		-		3,6	

* Співвідношення кількості орендарів і кількості власників (у відсотках).

Розраховано за: 55, ч. 11, с. 222-230.

**Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті
в 1900 р. (за релігійною ознакою)**

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Греко-католики		Римо-католики		Іудеї		Інші конфесії	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	10253	131	1,3	4652	45,4	5468	53,3	2	0,0
Члени сім'ї	264	4	1,5	106	40,2	154	58,3	-	-
Службовці	3004	60	2,0	2311	76,9	631	21,0	2	0,1
Робітники	15355	408	2,7	11057	72,0	3890	25,3	-	-
Поденники	176	3	1,7	149	84,7	24	13,6	-	-
Разом	29052	606	2,1	18275	62,9	10167	35,0	4	0,0

Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51 (табл.).

**Соціальна структура населення Львова, зайнятого
в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті
в 1900 р. у межах конфесій та мовних груп (у відсотках)**

У межах конфесій					
Класи та соціальні групи	Всього зайнято	З них:			
		Греко-католики	Римо-католики	Іудеї	Інші конфесії
Власники	35,3	21,6	25,5	53,8	50,0
Члени сім'ї	0,8	0,7	0,6	1,5	-
Службовці	10,3	9,9	12,6	6,2	50,0
Робітники	52,8	67,3	60,5	38,3	-
Поденники	0,8	0,5	0,8	0,2	-
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У межах мовних груп					
Класи та соціальні групи	Всього зайнято	З них:			
		Українці	Поляки	Інші етноси	Іноземці
Власники	35,3	18,6	33,4	49,2	41,1
Члени сім'ї	0,9	0,5	0,9	1,3	0,3
Службовці	10,3	13,8	11,0	5,5	17,4
Робітники	52,9	65,5	54,1	43,7	40,3
Поденники	0,6	1,6	0,6	0,3	0,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51 (табл.).

Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в окремих галузях міського господарства в 1900 р. за релігійною ознакою

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:					
		Греко-католики		Римо-католики		Іудеї	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сільське господарство							
Власники	354	5	1,4	297	83,9	52	14,7
Члени сім'ї	14	3	21,4	11	78,6	-	-
Службовці	86	1	1,2	76	88,4	9	10,4
Робітники	251	1	0,4	248	98,8	2	0,8
Поденники	6	-	-	6	100,0	-	-
Разом	711	10	1,4	638	81,7	63	16,9
Промисловість							
Власники	5882	89	1,5	3363	57,2	2430	41,3
Члени сім'ї	149	1	0,7	69	46,3	79	53,0
Службовці	577	12	2,1	444	77,0	121	20,9
Робітники	10817	330	3,1	7941	73,4	2546	23,5
Поденники	134	3	2,2	119	88,8	12	9,0
Разом	17559	435	2,5	11936	68,0	5188	29,5
Торгівля, транспорт							
Власники	4017	37	0,9	992	24,7	2986	74,4
Члени сім'ї	101	-	-	26	25,7	75	74,3
Службовці	2341	47	2,0	1791	76,5	501	21,5
Робітники	4287	77	1,8	2868	66,9	1342	31,3
Поденники	36	-	-	24	66,7	12	33,3
Разом	10782	161	1,5	5701	52,9	4916	45,6

Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51 (табл.).

Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в окремих галузях міського господарства в 1900 р. за релігійною ознакою (у відсотках)

Класи та соціальні групи	Всього зайнято	З них:		
		Греко-католики	Римо-католики	Іудеї
Сільське господарство				
Власники	49,8	50,0	46,6	82,5
Члени сім'ї	2,0	30,0	1,7	-
Службовці	12,1	10,0	11,9	14,3
Робітники	35,3	10,0	38,9	3,2
Поденники	0,8	-	0,9	-
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість				
Власники	33,5	20,5	28,2	46,8
Члени сім'ї	0,8	0,2	0,6	1,6
Службовці	3,3	2,8	3,7	2,8
Робітники	61,6	75,8	66,5	49,1
Поденники	0,8	0,7	1,0	0,2
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0
Торгівля, транспорт				
Власники	37,3	23,0	17,4	60,7
Члени сім'ї	0,9	-	0,5	1,6
Службовці	21,7	29,2	31,4	10,2
Робітники	39,8	47,8	50,3	27,3
Поденники	0,3	-	0,4	0,2
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51 (табл.).

Етносоціальна структура населення Львова, зайнятого в сільському господарстві, промисловості, торгівлі й на транспорті в 1900 р. (за мовною ознакою)

Класи та соціальні групи	Всього зайнято (осіб)	З них:							
		Українці		Поляки		Інші етноси		Іноземці	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Власники	10253	283	2,8	7471	72,9	2362	23,0	137	1,3
Члени сім'ї	264	8	3,0	195	73,9	60	22,7	1	0,4
Службовці	3004	209	7,0	2473	82,3	264	8,8	58	1,9
Робітники	15355	996	6,5	12126	79,0	2099	13,7	134	0,8
Поденники	176	25	14,2	134	76,1	14	8,0	3	1,7
Разом	29052	1521	5,2	22399	77,1	4799	16,5	333	1,2

Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. 11, с. 47-51 (табл.).

**Соціальна структура самодіяльного населення Львова
в межах етнічних груп у 1900 р. (у відсотках) ***

Класи та соціальні групи	Поляки	Українці	Євреї	Іноземці
Сільське господарство				
Власники	52,8	15,3	82,5	69,6
Робітники	33,9	74,6	3,1	17,4
Члени сімей	2,2	-	-	-
Службовці	11,1	10,1	14,3	13,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість				
Власники	32,7	22,6	46,8	35,9
Робітники	63,2	73,9	49,3	53,0
Члени сімей	0,8	0,3	1,6	0,5
Службовці	3,3	3,2	2,3	10,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0
Торгівля, транспорт				
Власники	32,7	22,6	46,8	35,9
Робітники	63,2	73,9	49,3	53,0
Члени сімей	0,8	0,3	1,6	0,5
Службовці	3,3	3,2	2,3	10,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

* Українців і поляків показано за мовним, євреїв – за релігійним показниками. Іноземців виокремлено в окрему групу самодіяльного населення. Розраховано за: 48, ч. 5, с. 150-151; 85, т. XX, ч. II, с. 47-51 (табл.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

А. Неопубліковані документи

1. Російський державний історичний архів (РДІА), м. Санкт-Петербург.

Ф. 19 – Департамент зовнішньої торгівлі Міністерства фінансів; оп. 3, спр. 458, 459.

Ф. 20 – Департамент торгівлі та мануфактур; оп. 4, спр. 33, 2854, 3107, 3553, 3554; оп. 5, спр. 7, 23, 31, 712; оп. 6, спр. 2, 114; оп. 7, спр. 2; оп. 10, спр. 270, 286.

Ф. 22 – Центральні установи в частині торгівлі та промисловості; оп. 2, спр. 1797, 2008; оп. 5, спр. 243.

Ф. 23 – Міністерство торгівлі та промисловості; оп. 11, спр. 15, 59; оп. 25, спр. 198; оп. 28, спр. 3091, 3094, 3095, 3097, 3107.

Ф. 40 – Всепідданійші доповіді в частині торгівлі; оп. 1, спр. 46.

Ф. 109; оп. 141, спр. 97.

Ф. 219 – Департамент залізниць Міністерства шляхів сполучення; оп. 1, спр. 2486; оп. 9, спр. 17494.

Ф. 268; оп. 4, спр. 33, 110.

Ф. 1263 – Комітет міністрів; оп. 1, спр. 2448, 2498, 2537, 2560, 2758, 2831, 2900, 2960, 3025, 3084, 3151, 3254, 3284, 3289, 3397, 3424, 3489, 3555, 3604, 3799, 3960, 4260, 4669; оп. 2, спр. 5261, 5327; оп. 69, спр. 411; оп. 223, спр. 199.

Ф. 1281 – Рада міністрів; оп. 5, спр. 11, 43, 54, 55, 59, 71, 72, 78, 86, 111, 140; оп. 6, спр. 11, 19, 43, 50, 57, 72, 76, 78, 107; оп. 7, спр. 72, 81.

Ф. 1284 – Департамент загальних справ Міністерства внутрішніх справ; оп. 5, спр. 59; оп. 6, спр. 57; оп. 67, спр. 12; оп. 69, спр. 289, 326, 411; оп. 223, спр. 73, 114, 174, 181, 186, 194, 198, 199, 204, 240.

Ф. 1405 – Міністерство юстиції; оп. 74, спр. 7735, 7778; оп. 521, спр. 394.

2. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), м. Москва.

Ф. 109 – Третє відділення. Департамент поліції; оп. 1, спр. 5, 164; оп. 12, спр. 279; оп. 141, спр. 97; оп. 150, спр. 12, 131; оп. 151, спр. 7; оп. 156, спр. 67; оп. 159, спр. 84; оп. 160, спр. 7, 68; оп. 161, спр. 64, 84; оп. 163, спр. 132; оп. 210, спр. 155; оп. 211, спр. 100.

3. Архів Російської Академії наук (РАН), м. Москва.

Ф. 518 – В. І. Вернадський; оп. 1, спр. 213, 214.

4. Центральний державний історичний архів України у Києві (ЦДА України у Києві), м. Київ.

Ф. 301 – Жандармські установи Подільської губернії. Секретна частина; оп. 1, спр. 59, 87, 137, 146, 212, 226, 239, 242, 330.

Ф. 442 – Київський, Подільський та Волинський генерал-губернатор; оп. 213, спр. 13; оп. 810, спр. 16, 20, 33, 40, 129; оп. 814, спр. 63, 75, 497, 819; оп. 821, спр. 6, 21; оп. 823, спр. 49, 109, 164; оп. 840, спр. 129; оп. 848, спр. 2, 36, 79.

5. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДА України у Львові), м. Львів.

Ф. 52 – Міська рада м. Львова; оп. 1, спр. 525, 954.

Ф. 146 – Галичанське намісництво; оп. 4, спр. 93, 497, 659, 722, 723, 1837, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2960, 2971, 3076, 4395, 4926, 5006, 5008, 5161, 7261, 7263, 7264, 7267, 7271, 7272; оп. 7, спр. 3112, 3564, 3741, 3783, 3786, 3905, 4242, 4279, 4287, 4353, 4504; оп. 27, спр. 167, 170, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 184, 216, 218, 386, 387, 416, 487, 489, 496, 497, 632, 642; оп. 59, спр. 403, 404, 405, 406, 407, 418, 419, 420, 421, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 441, 442, 443, 444, 470, 480, 482, 484, 485, 488, 489, 497, 500, 508, 509, 510, 511; оп. 62, спр. 81, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 531, 620, 749, 884, 885, 886; оп. 68, спр. 187, 639, 640, 675, 699, 701, 2980, 2981, 2982, 2983, 2987, 2988, 2989, 2998, 3021, 3022, 3023, 3037, 3043, 3046, 3047; оп. 80, спр. 12, 13, 236, 266.

Ф. 165 – Крайовий комітет; оп. 2, спр. 485, 644, 652, 759; оп. 4, спр. 239, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 257, 260; оп. 5, спр. 1197, 1273, 1274; оп. 6"а", спр. 15; оп. 9, спр. 2, 6, 7, 10, 23, 46, 94, 108, 151, 162, 239, 266, 360, 420; оп. 14, спр. 15, 17.

Ф. 191 – Крайове управління відновлення господарства Галичини; оп. 3, спр. 33, 34, 88, 125.

Ф. 248 – Львівське залізничне управління; оп. 1, спр. 2847.

Ф. 286 – Промисловий банк у Львові; оп. 1, спр. 21, 22.

Ф. 288 – Акціонерне товариство деревообробної промисловості "Ойкос" у Львові; оп. 1, спр. 1, 5, 6, 17.

Ф. 309 – Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові; оп. 2, спр. 60.

Ф. 434 – Крайовий банк Королівства Галичини та Володимирії з Великим Краківським князівством; оп. 1, спр. 3, 6, 1043.

Ф. 442; оп. 814, спр. 497.

6. Державний архів Житомирської області (ДАЖО), м. Житомир.

Ф. 67 – Волинське губернське управління; оп. 2 додаткова, спр. 62.

Ф. 70 – Канцелярія Волинського губернатора; оп. 1, спр. 95, 117, 194, 228.

Ф. 118 – Волинська казенна палата; оп. 20, спр. 1387.

Ф. 119 – Волинський губернський розпорядчий комітет; оп. 1 додаткова, спр. 211; оп. 2 додаткова, спр. 11, 15, 211.

7. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), м. Берегово.

Ф. 7 – Піджупан Ужанського комітату; оп. 6, спр. 171, 175.

Ф. 64 – Мукачівська тютюнова фабрика; оп. 1, спр. 61, 62, 63, 102, 163, 588, 594, 658, 1046, 1177; оп. 3, спр. 638.

Ф. 90 – Управління бургомистра м. Мукачева; оп. 1, спр. 37, 238, 455, 1929, 1175, 1237, 1259, 1279, 1330, 1333, 1401, 1402, 1452, 1620, 1862, 2195, 2220, 2503, 2514, 3171, 3701, 3730, 3966, 4001, 4057.

Ф. 151 – Правління Мукачівської греко-католицької єпархії в м. Ужгороді; оп. 1, спр. 66; оп. 12, спр. 1724; оп. 14, спр. 9; оп. 16, спр. 1372, 1593, 1613; оп. 17, спр. 2220, 3294.

Ф. 214 – Мукачівсько-Чинадіївська латифундія Шенборн-Бухгейма; оп. 1, спр. 4370, 4602, 4709, 4741, 4769, 4808.

Ф. 234 – Головний староста м. Мукачева; оп. 2, спр. 2648, 3572.

Ф. 772 – Експозитура гірських районів Міністерства землеробства; оп. 1, спр. 1, 5, 24, 59, 60, 64, 117, 147, 195, 196, 217, 330, 3297.

8. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), м. Івано-Франківськ.

Ф. 7 – Станіславівський магістрат; оп. 1, спр. 16, 23, 68, 71, 91, 96, 98, 104, 117, 119, 121, 128, 131, 143, 145, 154, 176, 179, 188, 216, 222, 229, 237, 271.

Ф. 10 – Печеніжинське повітове управління; оп. 1, спр. 4, 19.

Ф. 28 – Гмінна управа с. Княгинін-колонія Станіславівського повіту; оп. 1, спр. 3, 127, 174, 175, 200, 231, 240.

Ф. 231 – Станіславівський повітовий суд; оп. 1, спр. 221, 236, 240.

9. Державний архів Київської області (ДАКО), м. Київ.

Ф. 804 – Київський губернський статистичний комітет; оп. 1, спр. 86, 128, 154, 158, 369, 378, 642, 911, 930, 990, 1902.

10. Державний архів Львівської області (ДАЛО), м. Львів.

Ф. 3 – Магістрат м. Львова; оп. 9, спр. 49, 67, 86, 92, 107; оп. 36, спр. 44, 47, 73; оп. 40, спр. 3, 50, 204; оп. 47, спр. 237.

Ф. 10 – Магістрат м. Жовкви; оп. 1, спр. 13, 29, 81, 137, 138.

Ф. 146; оп. 59, спр. 442.

Ф. 277 – Військовий генерал-губернатор Галичини у Львові; оп. 1, спр. 4.

Ф. 350 – Дирекція поліції у Львові; оп. 1, спр. 1794, 2327, 2417, 2525, 4911, 4916, 4917, 4921.

Ф. 905 – Управління начальника Бродівського повіту; оп. 1, спр. 24, 117, 179, 211.

Ф. 907 – Канцелярія Львівського губернатора; оп. 1, спр. 121, 127.

11. Державний архів Рівненської області (ДАРО), м. Рівне.

Ф. 28; оп. 1, спр. 1, 3, 4, 5, 6, 8.

Ф. 567; оп. 2, спр. 32.

12. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), м. Тернопіль.

Ф. 20 – Тернопільський повітовий суд; оп. 1, спр. 6734, 6759.

Ф. 29 – Бережанський повітовий суд; оп. 1, спр. 33, 128.

Ф. 33 – Тернопільський міський магістрат; оп. 1, спр. 38, 88, 101, 103, 113, 115, 116, 273, 278, 281, 284, 305, 403, 548, 716.

Ф. 127 – Тербовлянський повітовий суд; оп. 1, спр. 913, 1115, 1302.

Ф. 184 – Бережанський окружний суд; оп. 1, спр. 203, 222, 295.

Ф. 322 – Військовий комендант м. Тернополя; оп. 1, спр. 4, 7, 14, 17, 32, 37, 94, 98.

13. Державний архів Харківської області (ДАХО), м. Харків.

Ф. 84; оп. 1, спр. 33, 414.

14. Державний архів Хмельницької області (ДАХО), м. Кам'янець-Подільський.

Ф. 226 – Подільська казенна палата; оп. 32, спр. 91; оп. 35, спр. 39; оп. 38, спр. 709, 710, 713, 714, 724.

Ф. 228 – Канцелярія Подільського губернатора; оп. 1, спр. 2205, 2455, 2612, 4787, 5137, 5406, 5428, 5441, 5451, 6162, 6610, 6621, 6662, 8663.

Ф. 309 – Ісаковецька митниця; оп. 1, спр. 4, 6; оп. 2, спр. 787, 790, 800, 1215, 1223, 1225, 1229, 1032, 1038; оп. 3, спр. 5, 6, 7, 10, 12, 25, 26, 46, 75, 137, 176.

Ф. 378 – Волочиська митниця; оп. 1, спр. 1, 6, 21.

15. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО), м. Чернівці.

Ф. 3 – Крайове управління Буковини; оп. 1, спр. 6640, 6641, 6643, 6789, 7152, 7153, 7154, 7160, 8026, 8577, 8578, 8642, 9095, 9105, 10278; оп. 2, спр. 21827, 21828, 21830, 21837, 21838, 21842, 21843, 21844, 21889, 21931, 22026, 22027, 23696, 23698, 23700, 23705, 25636, 26691.

Ф. 27 – Чернівецький губерньський комісар; оп. 1, спр. 18, 38.

Ф. 39 – Чернівецький міський магістрат; оп. 1, спр. 1977, 2653, 5353, 5574; оп. 2, спр. 83, 91.

Ф. 283 – Канцелярія Чернівецького губернатора; оп. 1, спр. 4, 5, 62, 102, 151, 153, 167, 169, 171.

Ф. 297 – Акціонерне товариство залізниць Львів-Чернівці-Ясси; оп. 1, спр. 593, 627.

Ф. 300 – Акціонерне товариство з експлуатації місцевих залізниць Буковини; оп. 1, спр. 31,51, 407.

Ф. 505 – Управління начальника Чернівецького повіту; оп. 1, спр. 35.

Ф. 881 – Управління начальника Вижницького повіту; оп. 1, спр. 60.

Ф. 886 – Управління начальника Кіцманського повіту; оп. 1, спр. 123.

Ф. 992 – Управління комісара Кіцманського повіту; оп. 1, спр. 16, 29, 38.

Ф. 957 – Управління комісара Сторожинецького повіту; оп. 1, спр. 2, 61.

Б. Опубліковані документи

16. Австро-Венгрия и привоз главнейших сельскохозяйственных продуктов за 1884-1910 гг. – Вып. VII. – СПб., 1912. – 217 с.

17. Вестник законов и розпоряжений краевых для Королевства Галиции и Володимерии з Великим Княжеством Краковским. Рочник 1885-1917. – Львов, 1885-1917.

18. Вісник законів державних для королівств і країв заступлених в раді державній. Річник 1899-1908. – Відень, 1899-1908.

19. Дополнение к статистическому сборнику министерства путей сообщения. – СПб., 1891. – Вып. 5. – 537 с.

20. Консульские донесения. – СПб., 1894. – Вып. 1. – 347 с.

21. Материалы по истории статистики внешней торговли России. – СПб., 1898. – Вып. 1. – 129 с.

22. Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1850-1915 гг. Издание департамента таможенных сборов. – СПб., 1851-1917.

23. Сборник сведений по департаменту торговли и мануфактур министерства финансов. – Т. I.: Консульские донесения. – СПб., 1879. – 214 с.

24. Akcyjny Bank hipoteczny. 1867-1917. – Lwów, 1918. – 127 s.

25. Bericht der Handels – und Gewerbekammer in Brody an das hohe k.k. Ministerium für Handel, Gewerbe des kammerbezirkes den Jahren 1854-1890. – Lemberg-Brody, 1859-1895.

26. Bericht der Handels – und Gewerbekammer in Lemberg in den Jahren 1854-1880. – Lemberg, 1859-1885.

27. Berichte über die öffentlichen Sitzungen der Bukowiner Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz. Jänner-Dezember 1892-1913. – Czernowitz, 1892-1913.

28. Bericht der Gewerbeinspektoren über ihre Amsthätige im Jahre 1890. – Wien, 1891. – 421 s.

29. Bericht der Gewerbeinspektoren über ihre Amsthätige im Jahre 1895. – Wien, 1896. – 417 s.
30. Bericht der Gewerbeinspektoren über ihre Amsthätige im Jahre 1900. – Wien, 1901. – 397 s.
31. Bericht der Gewerbeinspektoren über ihre Amsthätige im Jahre 1905. – Wien, 1906. – 472 s.
32. Bericht der Gewerbeinspektoren über ihre Amsthätige im Jahre 1910. – Wien, 1911. – 553 s.
33. Die Arbeitsvereine in Österreich nach dem Stande vom 31. Dezember 1900. – Wien, 1905. I. Band. – 67+689 s.
34. Dziennik Lwowski. Organ urzędowy gminy krolewskiego miasta Lwowa. Rok I-IX. – Lwów, 1906-1914.
35. Die Wohnung – und Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider – und Wäschekonfektion. – Wien, 1901. – 121 s.
36. Czernowitz. Statistischer Bericht über die wichtigsten demographischen Verhältnisse. Verfasst vom Magistrate der Stadt Czernowitz. – Wien, 1888. – 11 s.
37. Ergebnisse der in Österreich Vorgenommen Gewerbebezáhlung nach dem vom 1. Juni 1897. – Wien, 1899. – 381 s.
- 37 "a". Handbuch des Lemberger Stattnaltereigebiebs im Galizien für das Jahren 1857. – Lemberg, 1857. – 733 c.
38. Hauptbericht der Handels – und Gewerbekammer für das Herzogthum Bukowina nebst der topografisch – statistisch Darstellung mit Schluss des Jahres 1861. – Czernowitz, 1862. – 285 s.
39. Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode von Jahre 1862-1871. Herausgegeben von der Bukowinaer Handele – und Gewerbekammer. – Lemberg, 1872. – 442 s.
40. Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny. Wyd. przez Mieiskie Biuro statystyczne. – Lwów, 1906-1914.
41. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 1-52. kötet. A kereskedelemügyi Magyar Királyi Miniszter rendeletéből szerkesztette és kiadte A Magyar királyi központi statisztikai hivatal. – Budapest, 1902-1913.
42. Mitteilungen des statistischen Landantes des Herzogthum Bukowina. I-XVII. Heft. – Czernowitz, 1892-1913.
43. Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem Statistischen Departament im k.k. Handelsministerium. 54. B, 1. Teil. – Wien, 1894. – 339+235 s.
44. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 32. Band. 4.5. Heft. – Wien, 1892. – 427 s.
45. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 33. Band. 11.12. Heft. – Wien, 1894.

46. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 63. Band. 1. Heft. – Wien, 1902. – 382 s.
47. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 64. Band. 11. Heft. – Wien, 1902. – 398 s.
48. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 65. Band. 2.4.5.11. Heft. – Wien, 1904.
49. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 66. Band. 1-4, 11.12. Heft. – Wien, 1904.
50. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 75. Band. 11. Heft. – Wien, 1908. – 897 s.
51. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. 83. Band. 1, 5. Heft. – Wien, 1908.
52. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. Sonder Heft zum Bande 83. – Wien, 1907. – 427 s.
53. Österreichische Statistik herausgegeben von der k.k. statistischen Centralkommission. Neue Folge. 1. Band. 1. Heft. – Wien, 1917. – 430 s.
54. Österreichische Statistik. Neue Folge. 2. Band. 11. Heft. – Wien, 1916. – 628 s.
55. Österreichische Statistik. Neue Folge. 3. Band. 1, 10, 11. Heft. – Wien, 1916.
56. Österreichische Statistik. Neue Folge. 4. Band. 1. Heft. – Wien, 1917. – 892 s.
57. Österreichische statistisches Berichte der grösseren Österreichisches Städte. 2-7. Jahrgang. – Wien, 1888-1897.
58. Österreichische statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königliche und Länder. 15. Band. – Wien, 1897. – 297 s.
59. Österreichische statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königliche und Länder. 23. Band. – Wien, 1905. – 327 s.
60. Podręcznik Statystyki Galicji. Wyd. przez Krajowe Biuro Statystyczne pod red. T. Pilata. Rok V-IX. – Lwów, 1898-1913.
61. Polityka ekonomiczna Sejmu Galicyjskiego. 1890. – Lwów, 1891. – 315 s.
62. Protokoły plenarnych posiedzeń Izby handlowej i przemysłowej w Brodach, odbytych w r. 1899-1909. – Brody, 1900-1910.
63. Protokoły posiedzeń plenarnych i spawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej w Brodach za rok 1910-1912. – Brody, 1911-1913.
64. Protokoły z posiedzeń plenarnych lwowskiej Izby handlowej i przemysłowej, odbytych w r. 1896-1909. – Lwów, 1901-1903.
65. Rocznik Statystyki Galicji. Wyd. przez Krajowe Biuro Statystyczne pod red. T. Rutowskiego. Rok III. – Lwów, 1891.
66. Rocznik Statystyki Galicji. Rok IV. – Lwów, 1893.

67. Rocznik Statystyki Galicji. Rok V. – Lwów, 1898.
68. Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. Wyd. przez Krajowe Biuro Statystyczne pod red. T. Rutowskiego. Rok I-III. Zesz. 1-18. – Lwów, 1883-1898.
69. Rocznik statystyki miast Polski. – Warszawa, 1928. – 227 s.
70. Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie za rok 1901-1914. – Lwów, 1904-1916.
71. Sprawozdanie centralnego Związku galicyjskiego przemysłu fabrycznego we Lwowie. – Lwów, 1910. – 27 s.
72. Sprawozdanie Związku stowarzyszeń przemysłowych pod nazwą "Izba Stowarzyszeń rękodzielniczych" we Lwowie za rok 1910-1912. – Lwów, 1911-1913.
73. Statistische Monatschrift. Neue Folge. 6-22. 0. Band. – Wien, 1900-1917.
74. Statut powiatowego Towarzystwa handlowego we Lwowie. – Lwów, 1893. – 16 s.
75. Statut stowarzyszenia dla ochrony interesów kupieckich we Lwowie. – Lwów, 1882. – 16 s.
76. Statuten des kaufmanischen Vereines "Getreidehandel" in Brody. – Brody, 1896. – 17 s.
77. Veränderungen im Stande der Gewerbe während der beiden Perioden 1898/1899 und 1899/1900. – Wien, 1903. – XLVI + 386 s.
78. Veränderungen im Stande der Gewerbe während der sieben Jahresperioden 1900/1901 bis 1906/1907. – Wien, 1909. – 52 s.
79. Vollständiges Ortschaften – Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880. – Wien, 1882. – 403 s.
80. Vollständiges Ortschaften – Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890. – Wien, 1892. – 460 s.
81. Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1900. – Wien, 1901. – 257 s.
82. Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1911. – Brünn, 1911. – 223 s.
83. Wiadomości administracyjne, statystyczne i archiwalne miasta Lwowa na rok 1885 i 1886. – Lwów, 1889. – 127 s.
84. Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie. T. 1-14. – Lwów, 1892-1914.
85. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Rok VI-XXV. – Lwów, 1880-1914.
86. Ungarisches Statistisches Jahrbuch. Neue Folge. Amtliche Übersetzung aus dem ungarischen Originale. – 1-26. Band. – Budapest, 1894-1925.

87. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych. T. 2. – Lwów, 1899. – 823 s.

88. Związek handlowy dia kótek rolniczych i sklepów sakwiejskich we Lwowie. Statut. – Lwów, 1896. – 16 s.

II. Монографії, статті, посібники та довідкова література

89. Аксаков И. Исследования о торговле на украинских ярмарках. – СПб., 1858.

90. Блюх И. С. Исследование по вопросам, относящимся к производству торговли и передвижению скота и скотских продуктов в России и за границую. – СПб., 1876.

91. Борковский И. Р. Вывоз, ввоз, цены и потребление хлеба по губерниям и районам Европейской России с указанием сбора хлебов и сбыта его за границу. – СПб., 1889.

92. Ботушанський В. М. Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900-1914 рр.). – К.: Наукова думка, 1975. – 175 с.

93. Ботушанський В. М. Сільське господарство Буковини. (Друга половина ХІХ - початок ХХ ст.). – Чернівці, 2000. – 340 с.

94. Ботушанський В. М., Чайка Г. В. Еміграція з Буковини (60-ті рр. ХІХ - початок ХХ ст.). – Чернівці, 2009. – 384 с.

95. Боярский А. Я. Население и методы его изучения: Сборник научных трудов. – М.: Статистика, 1975. – 264 с.

96. Братчиков А. Материалы для изучения Волынской губернии. – Житомир, 1869. – Вып. 2. – 187 с.

97. Бромлей Ю. В. Этнос и этнография. – М.: Наука, 1973. – 283 с.

98. Бромлей Ю. В. Современные проблемы этнографии. – М.: Наука, 1981. – 390 с.

99. Брук С. И. Основные проблемы этнической географии. (Методика определения этнического состава населения, принципы этнографического картографирования). – М.: Наука, 1964. – 275 с.

100. Брук С. И., Кабузан В. М. Динамика и этнический состав населения России в эпоху империализма (конец ХІХ в. 1917 г.) // ИССР. – 1980. – № 3. – С. 74-80.

101. Брук С. И., Кабузан В. М. Этнический состав населения России (1719-1917 гг.) // СЭ. – 1980. – № 6. – С. 17-25.

102. Брук С. И., Кабузан В. М. Численность и расселение украинского этноса в ХVІІІ - начале ХХ в. // СЭ. – 1981. – № 5. – С. 15-31.

103. Валентей Д. И., Кваша А. Я. Основы демографии. – М.: Мысль, 1989. – 287 с.

104. Васькина Л. И. К изучению численности городов и городского населения СССР. – В кн.: Русский город. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 181-202.
105. Венецкий И. Г. Математические методы в демографии. – М.: Статистика, 1971. – 296 с.
106. Водарский Я. Е. Население России в конце XVII - начале XVIII века. – М.: Наука, 1977. – 265 с.
107. Вологодцев И. К. Особенности развития городов Украины. – Харьков, 1930. – 230 с.
108. Гриценко І. А. Економічні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною в XIX - на початку XX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1980. – 167 с.
109. Гулишамбаров С. Й. Международный товарный обмен и участие в нем России в царствование императора Александра II. 1881-1894 гг. – Ашхабад, 1911.
110. Гулишамбаров С. Й. Международная торговля птицей и птичьими продуктами. – СПб., 1899.
111. Гульдман В. К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. – Каменец-Подольский, 1889.
112. Гульдман В. К. Статистическая записка об экономическом состоянии западной части Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1890.
113. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60-90-х років XIX ст. – К.: Наукова думка, 1968. – 191 с.
114. Де-Витт В. В. Днестр и его значение как оборонительной линии. – Одесса, 1896.
115. Демьянченко А. Статистические сведения о Подольской губернии за 1862, 1863 и 1864 годы. – Каменец-Подольский, 1865.
116. Денисов В. И. Льняное дело, торговля льном и льняными изделиями. – СПб., 1909.
117. Дихтер Г. А. Внутренняя торговля в дореволюционной России. – М., 1980. – 220 с.
118. Доценко А. І. Географічні особливості процесів урбанізації на Україні XIX-XX ст. В кн.: Український історико-географічний збірник. – Вип. 2. – К., 1972. – С. 46-69.
119. Еган Е. Економічне положення руських селян в Угорщині. – Львів, 1921. – 40 с.
120. Жалоба І. В. Інфраструктурна політика австрійського уряду на Північному Сході монархії в останній чверті XVIII - 60-х роках XIX ст. (На прикладі шляхів сполучення). – Чернівці: Книги-XXI, 2004. – 520 с.

121. Жуков В. И. Города Бессарабии (1812-1861). – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. – 252 с.
122. Жуков В. И. Города Бессарабии (1861-1900). – Кишинев: Штиинца, 1975. – 291 с.
123. Ілько В. І. Закарпатське село на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.). – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. – 181 с.
124. История Венгрии в двух томах. – Т. 1. – М.: Наука, 1971. – 644 с.
125. Історія міст і сіл Української РСР. Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР. Закарпатська область. – К.: УРЕ, 1969. – 786 с.
126. Історія міст і сіл Української РСР. Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР. Івано-Франківська область. – К.: УРЕ, 1971. – 640 с.
127. Історія міст і сіл Української РСР. Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР. Львівська область. – К.: УРЕ, 1968. – 980 с.
128. Історія міст і сіл Української РСР. Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР. Тернопільська область. – К.: УРЕ, 1970. – 872 с.
129. Історія міст і сіл Української РСР. Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР. Чернівецька область. – К.: УРЕ, 1969. – 704 с.
130. Історія Львова. – К.: Наукова думка, 1984. – 414 с.
131. История Польши в двух томах. – Т. 1. – Издание второе. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 584 с.
132. Історія робітничого класу Української РСР. – У 2-х т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1967. – 568 с.
133. Історія селянства Української РСР. – У 2-х т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1967. – 808 с.
134. Історія Української РСР. – У восьми томах, десяти книгах. – Т. 1-4. – К.: Наукова думка, 1978-1979.
135. История Чехословакии. – В трех томах. – Т. 2. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 359 с.
136. Ковальчак Г. І. Деякі питання розвитку капіталістичних відносин у промисловості Східної Галичини в кінці ХІХ і на початку ХХ ст. // УІЖ. – 1959. – № 1. – С. 72-78.
137. Ковальчак Г. І. Розвиток капіталістичної промисловості Східної Галичини в перші десятиріччя після скасування кріпосного права (1848-1870). – В кн.: З історії західноукраїнських земель. Вип. 2. – К., 1957. – С. 108-123.

138. Ковальчак Г. І. Розвиток капіталістичної промисловості в Східній Галичині у 70-80-х роках XIX ст. – В кн.: З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. – К., 1958. – С. 3-22.
139. Ковальчак Г. І. Розвиток фабрично-заводської промисловості в Східній Галичині в кінці XIX - на початку XX ст. – В кн.: З історії західноукраїнських земель. Вип. 5. – К., 1960. – С. 57-74.
140. Ковальчак Г. І. Економічне становище робітничого класу Східної Галичини в період імперіалізму. – В кн.: З історії західноукраїнських земель. Вип. 5. – К., 1960. – С. 75-112.
141. Ковальчак Г. І. До питання про формування робітничого класу Східної Галичини (1848-1890 рр.). // УІЖ. – 1983. – № 1. – С. 55-62.
142. Козлов В. И. Динамика численности народов. – М.: Наука, 1972. – 407 с.
143. Козлов В. И. Национальности СССР. (Этнодемографический обзор). – М.: Наука, 1975. – 263 с.
144. Козлов В. И. Этническая демография. – М.: Наука, 1977. – 240 с.
145. Козлов В. С. Естественное движение населения капиталистических стран Европы. – М.: Госполитиздат, 1959. – 166 с.
146. Коломиец И. Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. – Томск: Изд-во Томского ун-та. – Т. 1, 1961. – 404 с.; Т. 2, 1962. – 677 с.
147. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпатья за 100 лет. 1870-1970. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1977. – 199 с.
148. Кузьмин М. Н. Школа и образование в Чехословакии. (Конец XVIII в. - 30-е годы XX в.). – М.: Наука, 1971. – 261 с.
149. Кукурудзяк М. Г. Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці XIX - на початку XX століття. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1982. – 128 с.
150. Ленин В. И. Статистика и социология. – Полн. собр. соч. – Т. 30. – С. 349-356.
151. Лугова О. І. Міські промислові осередки на Україні. (Кінець XIX - поч. XX ст.). – В кн.: Український історико-географічний збірник. – Вип. 1. – К., 1971. – С. 182-197.
152. Мазурок О. С. З історії економічних зв'язків західноукраїнських земель з Україною і Росією в другій половині XIX ст. // УІЖ. – 1971. – № 5. – С. 93-96.
153. Мазурок О. С. Економічні зв'язки Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття з Україною і Росією в другій половині XIX ст.: Конспект лекцій. – Ужгород, 1971. – 27 с.
154. Мазурок О. С. Экономические связи городов на западноукраинских землях с городами России во второй половине XIX - начале XX в.

(Историография вопроса). Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН, 1981, № 7781. – 42 с.

155. Мазурок О. С. Города западноукраинских земель в экономических связях со славянскими странами в конце XIX - начале XX в. – В кн.: Тезисы докладов и сообщения IX Всесоюзной научной конференции историков-славистов. – Ужгород, 1982. – С. 165-167.

156. Мазурок О. С., Задорожный В. Е., Шульга И. Г. Внешняя торговля России через украинские сухопутные таможи в конце XVIII - начале XX в. – В кн.: Вопросы истории СССР. Республиканский междуведомственный научный сборник. Вып. 29. – Харьков, 1984. – С. 105-111.

157. Мазурок О. С. Планировка и застройка городов на западноукраинских землях в эпоху империализма. Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН 27.06.1985 г., № 21333. – 31 с.

158. Мазурок О. С. Динамика численности и процессы формирования городского населения Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья в эпоху империализма. Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН 27.06.1985 г., № 21335. – 72 с.

159. Мазурок О. С. Развитие промышленности в городах на западноукраинских землях в эпоху империализма. Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН 17.07.1985 г., № 21636. – 81 с.

160. Мазурок О. С. Роль городов Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья в развитии внутренней торговли региона в эпоху империализма. Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН 17.07.1985 г., № 21641. – 30 с.

161. Мазурок О. С. Роль городов на западноукраинских землях в укреплении экономических связей региона с Россией в эпоху империализма. Рукопись представлена Ужгородским университетом. Деп. в ИНИОН 18.07.1985 г., № 21667. – 40 с.

162. Макаев В. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – 206 с.

163. Макачук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1983. – 255 с.

164. Маркс К. Население, преступность и пауперизм // К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. – Т. 13. – С. 513-518.

165. Мерфайт Я. Прогресс электрификации Подкарпатской Руси. – В кн.: Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. – Ужгород, 1936. – С. 57-59.

166. Место демографии в системе наук / О. В. Лармин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 253 с.

167. Методология демографического прогноза: Сборник статей / Отв. ред. А. Г. Волков. – М.: Наука, 1988. – 222 с.
168. Нариси з історії Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1980. – 338 с.
169. Наулко В. И. Современный этнический состав населения Украинской ССР // СЭ. – 1963. – № 5. – С. 46-59.
170. Наулко В. І. Етнічний склад населення Української РСР. – К.: Наукова думка, 1965. – 136 с.
171. Наулко В. І. Географічне розміщення народів в УРСР. – К.: Наукова думка, 1966. – 32 с.
172. Наулко В. І. Карта сучасного етнічного складу населення Української РСР. – К.: Наукова думка, 1966. – 32 с.
173. Наулко В. И. Развитие межэтнических связей на Украине. – К.: Наукова думка, 1975. – 276 с.
174. Наулко В. І. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 424 с.
175. Наулко В. І. Культура народів слов'янських країн. – Вип. 1-2. – К., 2002-2004.
176. Неточасєв В. І. Територія, населення, міста Закарпаття в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. – В кн.: Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія історична, № 4. – Ужгород, 1960. – С. 89-93.
177. Ноздріна Н. Н. Применение методов системного анализа при изучении миграций населения. – М.: ВНИИСИ, 1978. – 73 с.
178. Освободительное движение народов Австрийской империи (XVIII в. - 1848 г.). – М.: Наука, 1980. – 609 с.
179. Освободительное движение народов Австрийской империи. (Период капитализма). – М.: Наука, 1981. – 464 с.
180. Пальок В. В. Становище і боротьба робітничого класу Закарпаття у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст.: Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. – Ужгород, 1968.
181. Перени И. Из истории закарпатских украинцев (1849-1914). – Будапешт: Изд-во Академии наук, 1957. – 160 с.
182. Подоба И. Г. Наше положение на международном рынке по торговле шерстью, хлебом и скотом. – СПб., 1885.
183. Покровский С. А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. – М.: Международная книга, 1947. – 403 с.
184. Постика Е. Е. Критический очерк современного состояния внешней торговли России скотом и животными продуктами. – СПб., 1890.
185. Птуха М. В. Очерки по статистике населения. – М.: Госстатиздат, 1960. – 152 с.

186. Рашин А. Г. Население России за 100 лет (1811-1913): Статистические очерки. – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1956. – 352 с.
187. Рашин А. Г. Формирование рабочего класса в России: Историко-экономические очерки. – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1958. – 623 с.
188. Рубинштейн Е. И. Крушение Австро-Венгерской монархии. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 428 с.
189. Рындзюнский П. Г. Городское гражданство дореформенной России. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 559 с.
190. Рындзюнский П. Г. Крестьяне и город в капиталистической России второй половины XIX века. – М.: Наука, 1983. – 269 с.
191. Статистика миграции населения. – М.: Статистика, 1973. – 364 с.
192. Стебницкий Л. И. Статистический очерк пчеловодства Волынской губернии. – Чернигов, 1892.
193. Урланис Б. Ц. Войны и народонаселение Европы. Людские потери вооруженных сил европейских стран в войнах XVII-XX вв. – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1960. – 567 с.
194. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Советском социалистическом государстве: Справочник. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1955. – 180 с.
195. Фаас В. В., Рогер Ю. А. Леса и лесная торговля Австро-Венгрии. – Петроград, 1915. – 187 с.
196. Фишер Ф. Городские бойни в Ужгороде. – В кн.: Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. – Ужгород, 1936. – С. 152-153.
197. Франко І. Я. Зібрання творів у 51 т. / І. Я. Франко. – Ред. кол.: Є. П. Кирилюк (голова) та інші. – К.: Наукова думка, 1976-1986, 2008. – Т. 1-51.
198. Хомра А. У. Миграция населения: Вопросы теории, методики исследования. – К.: Наукова думка, 1979. – 144 с.
199. Хонігсман Я. С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.). – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 254 с.
200. Хорев Б. С. Городские поселения СССР. – М.: Мысль, 1968. – 256 с.
201. Хорев Б. С. Проблемы городов. (Экономико-географическое исследование городского расселения в СССР). – М.: Мысль, 1971. – 413 с.
202. Хорев Б. С. Проблемы городов. (Урбанизация и единая система расселения в СССР). Изд. 2-е. – М.: Мысль, 1975. – 428 с.
203. Хорев Б. С., Чапек В. Н. Проблемы изучения миграции населения. – М.: Мысль, 1978. – 254 с.
204. Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. (Кінець XIX - початок XX ст.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 197 с.

205. Шульга І. Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII - першій половині XIX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – 266 с.
206. Янсон Ю. Э. Хлебная торговля на Волыни. – СПб., 1870.
207. Янсон Ю. Э. Статистическое исследование хлебной торговли в Одесском районе. – СПб., 1870.
208. Яснопольский Н. П. Изменения направления хлебной торговли Юго-западных и малороссийских губерний под влиянием рельсовых путей из этих местностей к Северо-западным рынкам. – СПб., 1873.
209. Яхиэл Нико. Город и деревня. Социологические аспекты / Пер. с болгарского О. И. Попова. – М.: Прогресс, 1968. – 271 с.
210. Adressbuch von Czernowitz samt Vorstädten. Kalender 1908-1914. – Czernowitz, 1915. – XXIV + 335 s.
211. Anozyc S. O przemysle tkackim w Galicyi. – Kraków, 1903. – 37 s.
212. Balaban M. Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki. – Lwów, 1909. – 99 s.
213. Bartoszewicz K. Dzieje Galicyi, jej stan przed wojnę i "wyodrębenie". – Warszawa, 1917. – 216 s.
214. Battaglia R. Traktaty handlowe a Galicya. – Lwów, 1904.
215. Battaglia R. Stan obecny przemysły wielkiego i średniego w Galicji. – Lwów, 1913. – 35 s.
216. Bayger J. Powiat trembowelski. – Lwów, 1899. – 319 s.
217. Benis A. Przemysł galicyjski a Austria. – Kraków, 1917. – 32 s.
218. Bension E. Galicien in der Krieg. – Wien, 1914. – 27 s.
219. Beldowski W. Żywotność i rozwój handlu i przemysłu w Polsce. Uwagi dla Galicyi. – Kraków, 1906. – 48 s.
220. Bogucki B. Banki galicyjskie wobec uprzemysłowienia Galicyi. – Kraków, 1904. – 14 s.
221. Bujak Fr. Rozwój gospodarczy Galicyi (1772-1914). – Lwów, 1917. – 63 s.
222. Bujak Fr. Galicya. T. 1. – Lwów, 1908. – 562 s.; T. 2. – Lwów, 1910. – 607 s.
223. Buzek J. Rozsiedlenie ludności Galicyi według wyznania i języka. Wiadom. statystyczne o stosunkach krajowych. T. XXI, zesz. 1. – Lwów, 1909. – S. 34-139.
224. Buzek J. Administracja gospodarstwa społecznego. – Lwów, 1913. – 947 s.
225. Ciompa P. Drożyzna w Galicyi i nędza urzędnicza. – Lwów, 1913. – 178 s.
226. Charewiczowa L. Dzieje miasta Złoczowa. – Złoczów, 1929. – 220 s.

227. Czerkowski W. Wysokość ludności miejskiej w Austrii. *Czasopismo prawnicze i ekonomiczne*. Rok 11. – Kraków, 1901. – S. 391-429.
228. Czernecki J. Brzeżany. – Lwów, 1905. – 111 s.
229. Czyński E. Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozszedlenia ludności polskiej. – Warszawa, 1909. – 115 s.
230. Dan D. Die Lipowaner in der Bukowina. – Czernowitz, 1890. – 33 s.
231. Diamand H. Tablice statystyczne gospodarstwa społecznego w Austrii ze szczegulnym uwzględnieniem Galicyi. – Lwów, 1913. – 32 s.
232. Diamand H. Położenie gospodarcze Galicji przed wojną. – Lipsk, 1917. – 108 s.
233. Drohojowski J. Historia założenia Banku krajowego. – Lwów, 1909. – 50 s.
234. Duniecki P. Olej skalny i wosk ziemny w Galicyi. – Wiedeń, 1882. – 164 s.
235. Dzik A. Młynarstwo w Polsce. – Warszawa, 1928. – 80 s.
236. Engelmann R. Österreichische Städt. Wohnplätze mit mehr als 25000 Einwohner Ende 1910. – *Statistische Monatschrift*. Neue Folge. XIX. Band. – Wien, 1914. – 510 s.
237. Feldman W. Stan ekonomiczny Galicyi. Cyfry i fakta. – Lwów, 1900. – 139 s.
238. Gargas Z. Znaczenie i wyniki I zjazdu przemysłowego w Krakowie. – Kraków, 1901. – 27 s.
239. Gargas Z. W sprawie statystyki handlu zewnętrznego Galicyi. – Lwów, 1907. – 22 s.
240. Gargas Z. Rozwój przemysłu a podatki. – Lwów, 1908. – 55 s.
241. Gargas Z. Tkactwo domowe w Galicyi. – Lwów, 1910. – 32 s.
242. Gąsiorowski K. Moje przeżycia naftowe 1882-1935. – Lwów, 1936. – 37 s.
243. Głabiński S. Ludność polska w Galicyi wschodniej. – Lwów, 1903. – 63 s.
244. Głabiński S. Galicya w budżecie Państwa na rok 1904. – Lwów, 1904. – 103 s.
245. Głabiński S. Samodzielność finansowa Galicyi. – Lwów, 1906. – 70 s.
246. Glinkiewicz J. Wyniki ostatniego popisu ludności w Austrii. – Kraków, 1903. – 42 s.
247. Greiner J. Przemysł poteszowy w Polsce. – Lwów, 1938. – 168 s.
248. Grynbergowa Z. Staromiejskie. Ziemia i ludzi. – Lwów, 1899. – 676 s.
249. Gutmannsthal L. Einige Bemerkungen, betreffend den Absatz österreichischer Erzeugnisse nach Russland. – Без дати і місця видання.
250. Guttry A. Galicien Land und Leute. – München – Leipzig, 1916. – 239 s.

251. Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. – Warszawa, 1975. – 331 s.
252. Hoszowski S. Ekonomiczny rozwój Lwowa. – Lwów, 1937. – 168 s.
253. Humbourg E. Die Berufliche und soziale Gliederung der Bevölkerung. – Statistische Monatschrift. Neue Folge. XIX. Jahrgang. – Brünn, 1914. – S. 333-407.
254. Illustrierten Czernowitzer "Austria" Kalender für das Jahr 1914. – Czernowitz, 1913. – 220 s.
255. Jarra W. O przemyśle skórnym w Galicyi. – Lwów, 1911. – 100 s.
256. Jenik A. Szematyzm i skorowidz gorzelni w Galicyi. – Skalań, 1906. – 96 s.
257. Kapelus J. Stosunki przemysłu w powiecie Brodskim. – Brody, 1910. – 17 s.
258. Karpiniec J. Ilość osad miejskich bylej Galicyi i podział ich na miasta i miaseczka. – Lwów, 1932. – 37 s.
259. Katalog powszechnej wystawy krajowej we Lwowie roku 1894. – Lwów, 1894. – 237 s.
260. Kassner S. Die Juden in der Bukowina. – Wien – Berlin, 1917. – 60 s.
261. Keindl R. Fr. Die Ruthenen in der Bukowina. – Czernowitz, 1889. – 187 s.
262. Keindl R. Fr. Die Huzulen. – Wien, 1894. – 204 s.
263. Keindl R. Fr. Geschichte von Czernowitz. – Czernowitz, 1908. – 231 s.
264. Kieniewicz S. Galicya w dobie autonomicznej (1850-1914). – Warszawa, 1952. – 283 s.
265. Koliszczer K. Organizacja kredytu w Galicyi. – Lwów, 1900. – 146 s.
266. Kompletny skorowidz miejscowości w Galicyi i Bukowinie. – Lwów, 1909. – 517 s.
267. Korotyński W. Dawne rady miejskie i powiatowe. – Warszawa, 1909. – 95 s.
268. Kroński A. Ustrój komunalny miast. – Warszawa, 1917. – 179 s.
269. Krzyżanowski A., Kumaniecki K. Statystyka Polski. – Kraków, 1915. – 315 s.
270. Księga adresowa przemysłu galicyjskiego. – Kraków, 1901. – 128 s.
271. Kwestya połączenia wsi Skole z miastem Skolem. – Lwów, 1898. – 15 s.
272. Lewicki B. Gospodarstwo publiczne miasta Lwowa. – Lwów, 1914. – 59 s.
273. Libański E. Upadek miast i mieszczaństwa. – Lwów, 1906. – 40 s.
274. Limanowski B. Galicya. – Lwów, 1892. – 154 s.
275. Lipp A. Verkehrs – und Handels – Verhältnisse Galiciens. – Prag, 1870.
276. Lityński L. Odrodzenie ekonomiczne Galicyi. – Lwów, 1902. – 112 s.

277. Lutman T. Studja nad dziejami handlu Brodów w latach 1773-1880. – Lwów – Warszawa, 1937. – 334 s.
278. Lutosławski J. Polskie kopalnie potaszowe. (Kałusz, Stebnik). – Warszawa, 1922. – 39 s.
279. Machelski M. Koszta przewozu towarów na drogach i gościńcach w Galicyi. – Lwów, 1902. – 7 s. + 15 tabl.
280. Merunowicz T. Rozwój miasta Lwowa. – Lwów, 1877. – 151 s.
281. Merunowicz T. Wyniki samorządu w Galicyi. – Lwów, 1916. – 65 s.
282. Miasto Lwów w okresie samorządu. 1870-1895. – Lwów, 1896. – 723 s.
283. Mittelman H. Handels – und Gewerbe – Adressbuch der Landeshauptstadt Czernowitz. – Czernowitz, 1912. – 93 s.
284. Naidus W. Szkice z historii Galicyi. T. 1. – Warszawa, 1958. – 409 s., T. 2. – Warszawa, 1960. – 399 s.
285. Neuman T. Kilka uwag o stosunkach handlowych Galicyi ze Wschodem. – Lwów, 1887. – 30 s.
286. Niedzwiecki M. Powiat Pedhajecki. – Stanisławów, 1896. – 194 s.
287. Niedzwiecki M. Z przeszłości Żółkwi. – Lwów, 1908. – 73 s.
288. Olszewski J. Zastój gospodarczy Galicyi w czasie ostatniego przesielenia. – Lwów, 1913. – 88 s.
289. Ostaszewski-Barański K. Rozwój królewskiego stołecznego miasta Lwowa. – Lwów, 1895. – 263 s.
290. Papee F. Skole i Tucholszezyzna. – Lwów, 1891. – 124 s.
291. Papee F. Historia miasta Lwowa. – Lwów, 1894. – 214 s.
292. Pawlik S. W sprawie przemysłu cukrowniczego. – Kraków, 1902. – 24 s.
293. Pawłowski J. Znaczenie cukrownictwa dla Galicyi. – Lwów, 1905. – 160 s.
294. Pazdro Zb. Zaludnienie gmin i obszarów dworskich według spisu z r. 1900. – Wiadom. statystyczne o stosunkach krajowych. T. XIX, zesz. 2. – Lwów, 1903. – S. 88-98.
295. Pazura S. Ludność Lwowa w pierwszej ćwierci XX wieku. – Studja z historii społecznej. – Lwów, 1931. – S. 415-446.
296. Pilat T. O urządzeniu snładów zbożowych we Lwowie. – Lwów, 1875.
297. Prochaska A. Historia miasta Stryja. – Lwów, 1926. – 265 s.
298. Prószyński M. Powiat Lwowski, ludność i instytucue. – Lwów, 1911. – 109 s.
299. Pustula Z. Początki kapitalu monopolistycznego w przemyśle hutniczo-metalowym królestwa Polskiego (1882-1900). – Warszawa, 1968. – 285 s.
300. Rutowski T. Ludność miast, miasteczek, gmin wiejskich i obszarów dworskich podług wyznania i narodowości. – Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. Zesz. IX. – Lwów, 1888. – S. 12-25.

301. Rutowski T. Przemysł skórzany. – Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. Zesz. XIII, cz. 1. – Lwów, 1889. – S. 1-17.
302. Rutowski T. W sprawie organizacji budownictwa miejskiego we Lwowie. – Lwów, 1909. – 53 s.
303. Rubarski R. Organizacja kredytu przemysłowego w Galicyi. – Kraków, 1911. – 176 s.
304. Ryniewicz J. Przyczyny upadku chodowii i handlu nierogacizną w Galicyi i na Bukowinie. – Tarnopol, 1902. – 35 s.
305. Ryniewicz J. Galicyjski eksortowy handel nierogacizną. – Lwów, 1912. – 48 s.
306. Rymar L. Galicyjski przemysł naftowy. – Kraków, 1915. – 123 s.
307. Saryusz-Zeleski W. Dzieje gospodarcze w Galicyi. – Lwów, 1927. – 138 s.
308. Saryusz-Zeleski W. Dzieje przemysłu w Galicyi. 1804-1929. – Kraków, 1930. – 339 s.
309. Szarłowski A. Stanisławów i powiat Stanisławowski. – Stanisławów, 1887.
310. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem Krakowskim na rok 1917. – Lwów, 1914. – 1769 c.
311. Szepański A. Stan wytwórczości przemysłowej i górniczej Galicyi w r. 1910. – Lwów, 1912. – 224 + 133 s.
312. Szepański A. Zdolność eksportowa przemysłu galicyjskiego. – Lwów, 1912. – 48 s.
313. Szepański A. Rozwój przemysłu w Galicyi. – Lwów, 1916. – 38 s.
314. Skorowidz przemysłowo-handlowy. – Lwów, 1912. – 827 s.
315. Swiatlomisir. Ciemnota Galicyi w swietle cyfr i faktów. 1772-1902. – Lwów, 1924. – 26 s.
316. Swieżawski S. Złotnictwo lwowskie. – Lwów, 1896. – 41 s.
317. Schiper J. Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach Polskich. – Warszawa, 1937. – 791 s.
318. Sokalski B. Rys geograficzno-statystyczny Złoczowskiego okręgu szkolnego. – Złoczów, 1885. – 328 s.
319. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym, ekonomicznym. – Lwów, 1899. – 496 s.
320. Systematisches Verzeichnis der Gewerbe und anderer gewerbmäßig ausgeübter Beschäftigungen. – Wien, 1900. – 147 s.
321. Szule W. Położenie klasy robotniczej w Wielkopolsce w latach 1871-1914. – Poznań, 1970. – 191 s.
322. Szajnocha W. Sole potaszowe w Galicyi. – Lwów, 1893. – 51 s.

323. Szarłowski A. Stanisławów i powiat Stanisławowski. – Stanisławów, 1887. – 359 s.
324. Szarłowski A. Rus historyczny miasta Stanisławowa. – Stanisławów, 1887. – 25 s.
325. Tanenbaum J. Żydowskie problemy gospodarczy w Galicyi. – Wiedeń, 1918. – 133 s.
326. Uranowicz Z. Przywileje miasta Złoczowa. – Złoczów, 1895. – 44 s.
327. Uranowicz Z. Zarys dziejów miasta Złoczowa. – Złoczów, 1914. – 32 s.
328. Weinfeld J. Ludność miejska Galicyi i jej skład wyznaniowy. (1881-1910). – Lwów, 1912. – 52 s.
329. Weiss H. Uprzemysłowienie Galicyi. – Kraków, 1902. – 183 s.
330. Wiczkowski J. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny. – Lwów, 1907. – 623 s.
331. Wytanowicz E. Polityka agrarna sejmu galicyjskiego w cyfrach budżetów krajowych. – Studja z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Fr. Bujakowi. – Lwów, 1931. – S. 263-283.
332. Zgorski A. Opieka krajowych organizacji nad przemysłem w naszym kraju. (1877-1910). – Lwów, 1911. – 18 s.
333. Ziobrowski L. Dola mieszczaństwa polskiego w Stanisławowie i Knihininach. – Stanisławów, 1914. – 47 s.
334. Żukowski O. Bukowina pod względem topograficznym, statystycznym i historycznym ze szczególnym uwzględnieniem żywołu polskiego. – Czerniowce, 1914. – 98 s.

Наукове видання

Олег Мазурок

**Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття
у другій половині XIX - на початку XX століть
(1848-1918 рр.)**

Етносоціальний та економічний аспекти

Том 1: Етносоціальний розвиток міст

Монографія

Комп'ютерний набір, правка та оформлення – Анатолій Домбровський
Редагування тексту і коректура – Світлана Добей
Комп'ютерна верстка – Наталія Наумченко

Підписано до друку 15. 12. 2012 р.
Формат 70 × 100 / 16, папір офсетний,
Гарнітура Таймс, умов.-друк. арк. 51,60
Тираж 500 прим.

Видавництво "Карпатська Вежа"

Видруковано ПП "Повч Р.М."
м.Ужгород, вул. Великокам'яна, 31
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія 3т № 11 від 11. 04. 2001 р.,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Мазурок О. С.

М-18 Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть (1848-1918 рр.). Етносоціальний та економічний аспекти. Том 1: Етносоціальний розвиток міст. Монографія / Ужгород: Карпатська Вежа, 2012. – 687 с.

ISBN 978–966–8271–38–8

У пропонованому читачам першому томі книги вперше не тільки у вітчизняній, але й у зарубіжній історіографії комплексно досліджуються етносоціальні та економічні аспекти розвитку міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX на початку XX століть. У ньому, зокрема, розглядаються питання про типологію міських поселень, політико-адміністративний устрій міст, їх планування та забудову, стан міського господарства; відстежуються демографічні процеси в усіх 132 містах і містечках регіону за 1869-1910 рр.; розкриваються чинники, які впливали на процеси урбанізації території; подаються статистичні відомості не тільки про етнічну структуру міського населення на основі даних про конфесійну належність і розмовну мову, але й про специфіку етнічної структури міського населення в різних регіонах західноукраїнських земель; досліджується господарська структура та структура зайнятості містян; наводяться докладні дані про абсолютну і відносну кількість представників різних класів і соціальних груп міського населення (власники, члени сім'ї, робітники, учні, поденники, інтелігенція, службовці, домашня прислуга й т. д.), зайнятих у різних галузях і сферах господарства; відзначається етносоціальна структура городян.

Книгу призначено для істориків, демографів, етнографів, краєзнавців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться історією західноукраїнських земель.

**ББК 3(4 Укр - 4 Зак)6
УДК X01-251**